

HARCERSKI SŁOWNNIK *biograficzny* TOM V

MUZEUM HARCERSTWA

**HARCERSKI
SŁOWNIK BIOGRAFICZNY**

Rada Redakcyjna

prof. dr hab. Adam Massalski – przewodniczący

dr Wanda Czarnota

dr hab. Adam Dobroński

prof. dr hab. Andrzej Janowski

dr hab. Janina Kamińska

dr hab. Andrzej Krzysztof Kunert

prof. dr hab. Roman Loth

prof. dr hab. Maria Straszewska

prof. dr hab. Bogusław Śliwerski

dr Julia Tazbir

mgr Katarzyna Traczyk

dr hab. Janusz Wojtycza

**HARCERSKI
SŁOWNIK
BIOGRAFICZNY**

TOM V

pod redakcją

Janusza Wojtyczy

Autorzy:

Urszula Bargieł, Wojciech Biedrzycki, Julian Borkowski, Jacek Czajka, Józef Czyżowski,
Lesław Dall, Mateusz Futyma, Małgorzata Jarosińska, Anna Kateusz, Ewa Kossowska,
Maria Kruszczyńska, Elżbieta Kubiec, Zenon Kuligowski, Bolesław Leonhard, Maria Lorek,
Stanisław Maliszewski, Marian Miszczuk, Marek Musielak, Zofia Pacut, Tadeusz Perzanowski,
Marek Pieniążek, Urszula Pulińska, Andrzej Puliński, Bogdan Radys, Andrzej Rembalski,
Mieczysław Rokosz, Krystyna Rudowska-Palka, Tomasz Sikorski, Jadwiga Skiba,
Dariusz Szczecina, Bogusław Szwedo, Tomasz Śmiałek,
Marian Uherek, Lesław J. Welker, Janusz Wojtycza, Krzysztof Wojtycza, Krystyna Wójcicka

Zamieszczone w tomie fotografie pochodzą ze zbiorów Muzeum Harcerstwa,
Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP oraz Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce
(reprodukcja portretu ks. F. Tyczkowskiego), a także archiwów rodzinnych i zbiorów prywatnych
autorów haseł.

Recenzenci:

prof. dr hab. Andrzej Jaczewski, prof. dr hab. Józef Lipiec,
prof. dr hab. Sławomir M. Mazur, dr hab. Mieczysław Rokosz

Redaktor: Agnieszka Kazek
Projekt okładki: Studio Marron
Korekta: Anna Pankiewicz, Anna Skurska

ISBN 978-83-923571-0-0

t. 5 ISBN 978-83-953754-0-8, ISBN 978-83-65248-35-0, ISBN 978-83-66193-07-9

Wydawcy
Muzeum Harcerstwa
Muzeum Historii Polski
Wydawnictwo Marron

Warszawa – Łódź 2019

WSTĘP

Pierwszy tom „Harcerskiego Słownika Biograficznego” został opublikowany w 2006 roku, ale prace nad nim rozpoczęły się już kilka lat wcześniej. Tom piąty jest okazją do przypomnienia początków przedsięwzięcia i pewnych podsumowań. Niewątpliwie „Słownik” jest najpoważniejszym wydawnictwem Muzeum Harcerstwa. Spotkał się z zasłużonym uznaniem, wyrażonym m.in. w licznych recenzjach na łamach czasopism naukowych i popularnonaukowych, w których został oceniony jako istotna pomoc w badaniach, zwłaszcza dla historyków oświaty i wychowania. Znalazł się m.in. w piętnastu liczących się bibliotekach na świecie, w tym w Bibliotece Kongresu w Waszyngtonie, The British Library w Londynie, Bayerische Staatsbibliothek w Monachium, bibliotekach uniwersytetów w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie oraz Instytucie Herdera w Marburgu.

Celem zamierzonych prac było utrwalenie pamięci o postaciach zasłużonych dla harcerstwa oraz wybitnych wychowankach organizacji, którzy służyli Ojczyźnie, podjętą w harcerstwie, kontynuowali na innych polach aktywności. Obok tego inicjatorom wydawnictwa przyświecała idea przedstawienia postaci mogących być dla harcerek i harcerzy wzorami osobowymi, bliskimi poprzez przynależność do tego samego ruchu, a także patronami jednostek harcerskich. Takie postacie od początku istnienia harcerstwa pełniły w nim ważną rolę.

Próby tworzenia leksykonów zasłużonych działaczy i instruktorów harcerskich podejmowano w przeszłości kilkakrotnie. Ich autorami byli m.in. tak wybitni badacze ruchu harcerskiego, jak Waław Błażejowski i Olgierd Fietkiewicz. Podobne inicjatywy, ale o charakterze regionalnym i lokalnym, były i są nadal realizowane w chorągwiach, a nawet w hufcach, np. we Wrocławiu, Warszawie, Kielcach, Lublinie, Bielsku-Białej, Nowym Sączu, Rzeszowie i Sopotcie.

Projekt wydania „Słownika” powstał w gronie instruktorów Muzeum Harcerstwa. Znaczny impuls do realizacji tego pomysłu dało III Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe „Wybitni instruktorzy i działacze harcerscy z lat 1911–1939 – współtwórcy Niepodległej Rzeczypospolitej”, zorganizowane w Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku w październiku

2001 roku, któremu towarzyszyła wystawa fotograficzna pod tym samym tytułem, udostępniona w Muzeum Pomorza Środkowego. Inicjatywa powstania „Słownika” zbiegła się w czasie z przygotowaniem do jubileuszu stulecia harcerstwa i związanym z nimi zwiększonym zainteresowaniem historią ruchu harcerskiego.

W ramach przygotowań powstała lista uwzględniająca nieżyjących już członków władz naczelných organizacji skautowych i harcerskich działających na ziemiach polskich i na obczyźnie oraz komendantów chorągwi. Lista ta znacznie przekroczyła liczbę siedmiuset osób. Uzupełniono ją o nazwiska innych wybitnych przedstawicieli polskiego skautingu i harcerstwa, w tym szczególnie zasłużonych lokalnych organizatorów i kierowników harcerstwa, twórców literatury i publicystyki harcerskiej, która wpłynęła na kształt ideowy i programowy ruchu, a także zapisanych na kartach naszej historii członków Szarych Szeregów i innych wojennych organizacji harcerskich. W toku prac wykorzystano m.in. *Materiały do „Harcerskiego słownika biograficznego”* pod redakcją Olgerda Fietkiewicza oraz *Materiały do „Słownika biograficznego Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju (1946–1996)”* Kazimierza Jarzembowskiego, publikowane na łamach czasopisma „Harcerstwo” w latach 1994–1996, a także opracowanie K. Jarzembowskiego i Ludmiły Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949* (Kraków 2006). Równolegle została przygotowana *Instrukcja redakcyjna „Harcerskiego Słownika Biograficznego”*, wzorowana na analogicznej instrukcji „Polskiego Słownika Biograficznego”, dostępna na stronie internetowej Muzeum Harcerstwa (www.muzeumharcerstwa.pl).

W dniu 8 września 2004 roku naczelnik ZHP powołał Radę Redakcyjną „Harcerskiego Słownika Biograficznego” pod przewodnictwem prof. dr. hab. Adama Massalskiego. Funkcję redaktora naczelnego wydawnictwa objął dr Janusz Wojtyca. Pracę Rady Redakcyjnej i redakcji „Słownika”, prowadzoną w ramach działalności Muzeum Harcerstwa, wsparły komisje historyczne chorągwi, a także komisje historyczne niektórych hufców.

Muzeum Harcerstwa uzyskało dla publikacji dwóch pierwszych tomów „Słownika” wsparcie finansowe za pośrednictwem Instytutu Książki z programu Promocji Czytelnictwa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Publikację kolejnych trzech tomów umożliwiły środki uzyskane z programu „Patriotyzm Jutra” i współfinansowanie wydawnictwa przez Muzeum Historii Polski. Otrzymane wsparcie było możliwe dzięki przychylnym recenzjom profesorów Andrzeja Jaczewskiego, Józefa Lipca, Adama Massalskiego, Sławomira M. Mazura, Andrzeja Pankowicza, Zygmunta Ruty, Janusza Tazbira, Ryszarda Terleckiego, dr hab. Janiny

Kamińskiej i dr Julii Tazbir. „Słownik” ukazuje się w bardzo estetycznej szacie graficznej i rzetelnym opracowaniu Wydawnictwa Marron. Teksty haseł redagowali Adam Czetwertyński (t. 1) i Agnieszka Kazek (t. 1–5), w pracach edytorskich przy poszczególnych tomach uczestniczyli także Katarzyna Kurowska, Magdalena Laurman, Agnieszka Rytel, Anna Pankiewicz, Anna Skurska i Marek Skrzydlewski. Wymienionym osobom z wdzięczamy wysoki poziom publikacji.

Należy przypomnieć, że schemat biogramu zastosowany w naszym wydawnictwie oparto na zasadach przyjętych przez redakcję „Polskiego Słownika Biograficznego”. Każdy artykuł składa się z trzech części: hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji. W hasle obok nazwiska, imienia (imion), innych używanych nazwisk i pseudonimów oraz dat życia znajdują się następujące informacje: zawód, stopień instruktorski i najważniejsze funkcje pełnione w harcerstwie (w kolejności chronologicznej). Biogramy zostały przygotowane w oparciu o opracowania i źródła drukowane, a często także źródła archiwalne, wzmianki prasowe, informacje rodzin i znajomych oraz inskrypcje nagrobne.

We wskazówkach bibliograficznych znajdujących się w dokumentacji każdego biogramu podano najważniejsze źródła w kolejności wskazanej przez *Instrukcję redakcyjną „Polskiego Słownika Biograficznego”*, a więc z podziałem na:

- wytworzone współcześnie wydawnictwa o charakterze słownikowym, bibliograficznym i katalogowym, w tym bazy danych, encyklopedie internetowe itp.,
- opracowania,
- wydawnictwa źródłowe,
- wzmianki prasowe,
- archiwalia oraz źródła rękopiśmienne,
- relacje ustne.

W „Harcerskim Słowniku Biograficznym” zastosowany został tzw. układ holenderski, zakładający umieszczanie w każdym kolejnym tomie wyboru haseł od A do Z.

Niniejszy tom „Słownika” recenzowali prof. dr hab. Andrzej Jaczewski, prof. dr hab. Józef Lipiec, prof. dr hab. Sławomir M. Mazur i dr hab. Mieczysław Rokosz, którym w tym miejscu składam serdeczne podziękowanie za wnikliwą ocenę. Dziękuję również licznej już rzeszy autorów haseł, zachęcając do współpracy przy kolejnych tomach naszej publikacji.

Janusz Wojtycza

WYKAZ BIOGRAMÓW

ANDRZEJOWSKA Elżbieta

BANDURSKI Władysław

BARANIUK Franciszek

BARTOSZEK Hedda

BEM Stanisław

BILSKI Ryszard

BITTNER Apolinary

BLACHNICKI Franciszek

BOJARSKI Jan

BOROWIEC Barbara

BUGAJSKI Kazimierz

CABAŁA Bożena

CICHOŃSKA Maria

CIEŚLA Wiesław

CIEŚLAWSKI Piotr

CYBULSKI Zbigniew

CYLKOWSKI Lucjan

CZYŻOWSKI Józef

DECZKOWSKI Juliusz Bogdan

DĘBSKI Franciszek

DOPIERAŁA Mariusz

DZIAMIANKA (Dziama) Maria

DZIEBOWSKA Elżbieta

FABER Zygmunt

FLEURY Wacława

GIERTYCH Jędrzej

GROMULSKI Stanisław

GROT Otylia

GRZONDZIEL Rafał

GUZY Leszek

JANKOWSKI Czesław

JARZEMBOWSKI Kazimierz

JASIŃSKI Władysław

KALIŃSKI (pierw. Kuta) Stefan

KARWIŃSKI Mieczysław

KAWALEC Romuald

KISZA Jan

KOLANKO Eugeniusz

KONCKI Roman

KORPAŁA Józef

KOWALSKI Bogdan

KRAWCZYK Wolfgang Paweł

KRAWCZYŃSKI Zdzisław

KWIATKOWSKI Eugeniusz

ŁOŚ Stefan

MALSKI Adam

MĘDYK Józef

MILIK Karol

MOKŁOWSKA Antonina

OŹDŻYŃSKI Jan

PACUT Stanisław

PACUT Zofia

PANEK Kazimierz

PANKOWICZ Andrzej

PIONK Marian

POLKOWSKA Zofia

POLKOWSKI Bolesław

PONIATOWSKA Janina

PORĘBSKI Stanisław

PRECHITKO Tadeusz

RIESSÓWNA Irena
ROLEWICZ Jan
ROSTWOROWSKI Tomasz
RÓŻEWICZ Marian
RUDOWSKI Zdzisław
SARNOWSKI Franciszek
SIKORSKI Antoni
SMOLARSKI Władysław
SOŁTAN Władysław
SOSNOWSKI Stefan
STANEK Stanisław
STRÓŻYŃSKI Jan
STRZELECKI Bolesław
STUDZIŃSKI Franciszek
SZCZERBA Stanisław
SZCZYGIEŁ Bogdan
SZMYD Gerard
SZYMAŃSKI Henryk
SZYMAŃSKI Jerzy
SZYMBORSKI Stanisław

ŚMIAŁEK Władysław
ŚWIĄDER Tadeusz
ŚWIDZIŃSKA Antonina
ŚWIĘSZKOWSKI Marek
TOLIŃSKI Julian
TYCZKOWSKI Franciszek
USARZ Franciszek
WALCZAK Adam
WCISŁO Ryszard
WIKTOROWSKI Alfred
WILKOSZ Andrzej Edmund
WINOWSKA Janina
WITKOWSKI Franciszek
ZAJĄC Marian
ZALESKA Anna
ZALESKA Jadwiga
ZIAJA zamężna Bukowska Joanna
ZIEJA Jan
ZIÓŁEK Leon
ŻUREK Alfons

WYKAZ SKRÓTÓW

- AAN — Archiwum Akt Nowych
abp — arcybiskup
AE — Akademia Ekonomiczna
AGH — Akademia Górniczo-Hutnicza
AK — Armia Krajowa
AM — Akademia Medyczna
AMG — Akademia Medyczna w Gdańsku
AP — Archiwum Państwowe
arch. — archiwum, archiwalny
Arch. Kom. Hist. — Archiwum Komisji Historycznej
Arch. MHW — Archiwum Muzeum Historycznego Miasta Stołecznego Warszawy/Muzeum Warszawy
art. — artykuł
ASP — Akademia Sztuk Pięknych
ATK — Akademia Teologii Katolickiej
AWF — Akademia Wychowania Fizycznego
AZS — Akademicki Związek Sportowy
b. — były
B. — Bydgoszcz
BBC — British Broadcasting Corporation (Brytyjska Korporacja Nadawcza)
BBWR — Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
BCh — Bataliony Chłopskie
b.d. — brak daty
bibl. — biblioteka
bibliogr. — bibliografia, bibliograficzny
biogr. — biografia, biograficzny
BIP — Biuro Informacji i Propagandy
bł. — błogosławiony
Błażejowski *Bibliografia 1911–1960* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1911–1960*, Warszawa 1981
Błażejowski *Bibliografia 1961–1981* — Błażejowski W. *Bibliografia harcerska 1961–1981*, Warszawa 1985
Błażejowski *Z dziejów* — Błażejowski W. *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985
b.m.w. — brak miejsca wydania
BN — Biblioteka Narodowa
bp — biskup
Broniewski *Całym życiem* — Broniewski S. *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*, Warszawa 1983
b.r.w. — brak roku wydania
CAS — Centralna Akcja Szkoleniowa
ZHP
CAW — Centralne Archiwum Wojskowe
c.k. — cesarsko-królewski
chor. — chorągiew
chor. — chorąży
ckm — ciężki karabin maszynowy
COP — Centralny Okręg Przemysłowy
cyt. — cytat
cz. — część
Cz. — Częstochowa
dn. — dnia
dod. — dodatek
dok. — dokument, dokumenty
DOK — Dowództwo Okręgu Korpusu
dot. — dotyczący, dotyczy
DP — Dywizja Piechoty
dr — doktor
druk. — drukowany
ds. — do spraw
dypl. — dyplomowy
dz. cyt. — dzieło cytowane
dz. harc. — działacz harcerski
EKD — Elektryczna Kolej Dojazdowa
fot. — fotografia
G. — Gdańsk
Gaweł *Harcerska sztafeta* — Gaweł T. *Harcerska sztafeta pokoleń. Biogramy instruktorów ZHP w Chorągwi Krakowskiej*, Kraków 1991
Gaweł *Pelnili służbę* — Gaweł T. *Pelnili*

- szluzbę. Komendanci Krakowskiej Chorągwi ZHP*, Kraków 1989
 Gaweł *Pokton tym, którzy tworzyli* — Gaweł T. *Pokton tym, którzy tworzyli... Instruktorzy Chorągwi Krakowskiej ZHP*, Kraków 1999
 „Gaz. Wyb.” — Gazeta Wyborcza
 Gd. — Gdynia
 gen. — generał
 GK — Główna Kwatera
 GKM — Główna Kwatera Męska
 GK ZHP — Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego
 GKŻ — Główna Kwatera Żeńska
 Głuszek *Szare Szeregi* — Głuszek Z. *Szare Szeregi. Słownik biograficzny*, t. 1, Warszawa 2006, t. 2, Warszawa 2009, t. 3, Warszawa 2010
 gm. — gmina
 hab. — habilitowany
 „Harc.” — „Harcerstwo” [czasopismo]
Harcerki 1911–1939 — *Harcerki 1911–1939. Historia, program, wychowanie*, red. J. Raniecka-Bobrowska, Warszawa 1990
Harcerki 1939–1945 — *Harcerki 1939–1945*, red. K. Wyczańska, wyd. 2, Warszawa 1983
Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, red. K. Wyczańska, Warszawa 1985
Harc. słownik biogr. Kielecczyzny — *Harcerski słownik biograficzny Kielecczyzny*, red. A. Rembalski, Kielce 2012
Harcerstwo gdańskie — Kuligowski Z., Radys B. *Harcerstwo gdańskie, 1945–1975*, Gdańsk [2015]
Harcerstwo Kielecczyzny w walce — *Harcerstwo Kielecczyzny w walce z hitlerowskim okupantem w latach 1939–1945. Materiały sesji historycznej. Kielce, kwiecień 1981*, red. R. Mazur, A. Rembalski, K. 1981.
 hm. — harcmistrz, harcmistrzyni
 „HR” — „Harcerz Rzeczypospolitej” [miesięcznik]
 HSB — „Harcerski Słownik Biograficzny”
 IH PAN — Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk
 i in. — i inni
 im. — imienia
 inf. — informacja, informacje
 inst. — instytut
 inż. — inżynier
 IPN — Instytut Pamięci Narodowej
 Jabrzemski *Harcerze* — Jabrzemski J. *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997
 Jankowski *Harcerstwo Pomorza* — Jankowski J. *Harcerstwo Pomorza Gdańskiego i Kujaw 1911–1945*, Warszawa 1987
 Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze* — Jarzembowski K., Kuprianowicz L. *Harcmistrzyni i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920–1949*, Kraków 2006
 jęz. — język
 k. — koło
 K. — Kielce
 kard. — kardynał
 Kat. — Katowice
 KBW — Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego
 Kedyw — Kierownictwo Dywersji
 KEN — Komisja Edukacji Narodowej
Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000 — *Kielecka Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego im. Stefana Żeromskiego w latach 1956–2000. Sesja historyczna*, red. A. Rembalski, Kielce 2003
 KIHAM — Krag Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego
 KIMB — Koło Instruktorów im. Mieczysława Bema
 kl. — klasa
 KL — Konzentrationslager (obóz koncentracyjny)
 kom. hist. — komisja historyczna
 KOP — Korpus Ochrony Pogranicza
 koresp. — korespondencja
 KPH — Koło Przyjaciół Harcerstwa
 kpt. — kapitan
 kr. — król, królowa

- Kr. — Kraków
 krak. — krakowski
 KRN — Krajowa Rada Narodowa
 krypt. — kryptonim
 ks. — ksiądz, książę
 KUL — Katolicki Uniwersytet Lubelski
 Kunert *Słownik konspiracji warszawskiej*
 — Kunert A. K. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, t. 2, Warszawa 1987, t. 3, Warszawa 1991
 Kurowska *Szare Szeregi* — Kurowska M. *Szare Szeregi w Krakowie 1939–1945*, Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa „Krzysztofory” 1978, z. 5, s. 59–89
 l. — lata
 L. — liczba [numeracja rozkazów]
 L. — Londyn
Leksykon — Leksykon harcerstwa, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988
 Leonhard *Kalendarium* — Leonhard B. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910–1950*, Kraków 2001
 LO — liceum ogólnokształcące
 LOK — Liga Obrony Kraju
 LOPP — Liga Obrony Przeciwpowietrznej i Przeciwigazowej
 Lub. — Lublin
 Lw. — Lwów
 LWP — Ludowe Wojsko Polskie
 Ł. — Łódź
 m. — miasto
Małopolski słownik — Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956, red. T. Gąsiorowski i in., t. 1–17, Kraków 1997–2015
 mat. — materiały
Materiały do HSB — Materiały do „Harcerskiego słownika biograficznego”, red. O. Fietkiewicz, „Harcerstwo” 1994–1996 [wkładka]
 MBP — Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
 mec. — mecenas
 MH — Muzeum Harcerstwa w Warszawie
 międzyn. — międzynarodowy
 Mileska *Materiały do historii* — Mileska M. I. *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, t. 1, Kraków 2003, t. 2, Kraków 2004
 m.in. — między innymi
 min. — minister, Ministerstwo
 Min. WRiOP — Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
 mjr — major
 MO — Milicja Obywatelska
 MON — Ministerstwo Obrony Narodowej
 mps — maszynopis
 MPW — Muzeum Powstania Warszawskiego
 MRN — Miejska Rada Narodowa
 m. st. — miasto stołeczne
 MSWojs. — Ministerstwo Spraw Wojskowych
 MSZ — Ministerstwo Spraw Zagranicznych
 muz. — muzeum
 n. — nad
 NAC — Narodowe Archiwum Cyfrowe
 nast. — następny
 nauk. — naukowy
 Nekrasz *Harcerze w bojach — Nekrasz W. Harcerze w bojach. Przyczynek do udziału młodzieży polskiej w walkach o niepodległość ojczyzny w latach 1914–1921*, t. 1, Warszawa 1930, t. 2, Warszawa 1931
 niepubl. — niepublikowany
 NKWD — Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł [SSSR] (Ludowy Komissariat Spraw Wewnętrznych ZSRS)
 NOT — Naczelna Organizacja Techniczna
 nr — numer
 NRH — Naczelna Rada Harcerska
 NSZ — Narodowe Siły Zbrojne
 NSZZ — Niezależny Samorządny Związek Zawodowy
 o. — ojciec
 O. — Opole
 oddz. — oddział
 OH PL — Organizacja Harcerska Polski Ludowej
 OH ZMP — Organizacja Harcerska Związku Młodzieży Polskiej

- ok. — około
Ol. — Olsztyn
OM TUR — Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego
ONR — Obóz Narodowo-Radykalny
ONZ — Organizacja Narodów Zjednoczonych
oo. — ojcowie
OPL — Obrona Przeciwlotnicza
oprac. — opracowanie
ORP — Okręt Rzeczypospolitej Polskiej
P. — Poznań
PAN — Polska Akademia Nauk
Pankowicz, Wojtycza *Informator* — Pankowicz A., Wojtycza J. *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Skauting polski w Galicji w latach 1911–1918*, red. H. Madurowicz-Urbańska, Kraków – Warszawa 2000
państw. — państwowo
par. — paragraf
PAT — Papieska Akademia Teologiczna
PAU — Polska Akademia Umiejętności
PCK — Polski Czerwony Krzyż
pedagog. — pedagogiczny
pers. — personalny
phm. — podharcistrz, podharcistrzynie
pierw. — pierwotnie
PKP — Polskie Koleje Państwowe
PKWN — Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
PLAN — Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa
PŁ — Politechnika Łódzka
płk — pułkownik
p.o. — pełniący obowiązki
pocz. — początek, początki
pod kier. — pod kierunkiem
podst. — podstawowy
polit. — politechnika
Polit. Krak. — Politechnika Krakowska
Polit. Lwow. — Politechnika Lwowska
Polit. Pozn. — Politechnika Poznańska
Polit. Warsz. — Politechnika Warszawska
Polit. Wroc. — Politechnika Wrocławska
PL — Polska Ludowa
poł. — połowa
POP — Podstawowa Organizacja Partyjna
por. — porucznik
Porębski *Krakowskie* — Porębski S. *Krakowskie Szare Szeregi*, Kraków 1985
POS — Polska Organizacja Skautowa
pow. — powiat
POW — Polska Organizacja Wojskowa
powiat. — powiatowy
powsz. — powszechny
poz. — pozycja
pp — pułk piechoty
ppłk. — podpułkownik
ppor. — podporucznik
PPR — Polska Partia Robotnicza
PPS — Polska Partia Socjalistyczna
PRL — Polska Rzeczpospolita Ludowa
PRN — Powiatowa Rada Narodowa
prof. — profesor
pryw. — prywatny
prześl. — przegląd
przysp. wojsk. — przysposobienie wojskowe
PSB — „Polski Słownik Biograficzny”
pseud. — pseudonim
PSZ — Polskie Siły Zbrojne
pt. — pod tytułem
PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Puchała *Poczet* — Puchała S. *Poczet harcistrzów i harcistrzów*, t. 1, A–L, t. 2, M–Ż, Warszawa 2014
pw. — pod wezwaniem
PWN — Państwowe Wydawnictwo Naukowe
PZPR — Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
r. — rok
RAF — Royal Air Force (Królewskie Siły Zbrojne)
r. akad. — rok akademicki
rec. — recenzja
red. — redakcja
red. nauk. — redakcja naukowa
ref. — referat
Rembalski *Kalendarium* — Rembalski A. *Kalendarium harcerstwa na Kielecczyźnie w latach 1911–1981*, Kielce 1982
RGO — Rada Główna Opiekuńcza

- rks — rękopis
 ROPWiM — Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa
 Rossman, Zawadzka *Tadeusz Zawadzki* — Rossman J., Zawadzka A. *Tadeusz Zawadzki „Zośka”*, Warszawa 1991
 RP — Rzeczpospolita [Polska]
 RPH — Rada Przyjaciół Harcerstwa
 r. szk. — rok szkolny
 rtm. — rotmistrz
 RWPG — Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
 Rz. — Rzeszów
 SARP — Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP [do 1952 r. Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej]
 SB — Służba Bezpieczeństwa
 Seweryn-Splawska *Harcerki w ZHP* — Seweryn-Splawska W. *Harcerki w Związku Harcerstwa Polskiego. Początki i osiągnięcia w Kraju oraz lata 1939–1949 poza Krajem*, Londyn 1993
 SGGW — Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
 SGPiS — Szkoła Główna Planowania i Statystyki
 Sikorski *Harcerskie odznaki* — Sikorski T. *Harcerskie odznaki honorowe 1916–1988*, Kraków 1991
 SPATiF — Stowarzyszenie Polskich Artystów Teatru i Filmu
 spraw. — sprawozdanie
 sp. z o.o. — spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
 ss. — siostry
 st. — stopień
 stow. — stowarzyszenie
 s/y — sailing yacht (jednostka żaglowa)
 sygn. — sygnatura
 Sz. — Szczecin
Szare Szeregi — *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945*, red. J. Jabrzemski, 3 t., Warszawa 1988
Szare Szeregi. Ocalałe dokumenty — *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Ocalałe dokumenty*, oprac. J. Rossman, Londyn 1982
 SZP — Służba Zwycięstwu Polski
 św. — święty
 ŚZŻAK — Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej
 t. — tom
 T. — Toruń
 TG „Sokół” — Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”
 TOPR — Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
 tow. — towarzystwo
 TPD — Towarzystwo Przyjaciół Dzieci
 TPPR — Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej
 t.r. — tego roku
 TSL — Towarzystwo Szkoły Ludowej
 TVP — Telewizja Polska
 TWP — Towarzystwo Wiedzy Powszechnej
 TWWP — Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej
 tyg. — tygodnik
 „Tyg. Powsz.” — „Tygodnik Powszechny”
 tys. — tysięcy
 UAM — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 1955)
 UB — Urząd Bezpieczeństwa
 UBP — Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
 UdsKiOR — Urząd do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych
 UG — Uniwersytet Gdański
 UJ — Uniwersytet Jagielloński
 UJK — Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie [1919–1939]
 ul. — ulica
 UŁ — Uniwersytet Łódzki
 UMCS — Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
 UMK — Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
 UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury)
 uniw. — uniwersytet
 Uniw. Lwow. — Uniwersytet Lwowski [do 1919 i w l. 1939–1941]
 Uniw. Pozn. — Uniwersytet Poznański [w l. 1920–1939 i 1945–1955]

- Uniw. Wrocł. — Uniwersytet Wrocławski
 UNRRA — United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy)
 UPA — Ukraińska Powstańcza Armia
 ur. — urodzony
 USB — Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie [od 1919]
 USC — Urząd Stanu Cywilnego
 UŚ — Uniwersytet Śląski w Katowicach
 UW — Uniwersytet Warszawski
 w. — wiek
 W. — Warszawa
 WAGGGS — World Association of Girl Guides and Girl Scouts (Światowe Stowarzyszenie Przewodniczek i Skautek)
 WAT — Wojskowa Akademia Techniczna
 WBH — Wojskowe Biuro Historyczne
 w dn. — w dniu, w dniach
 WDH — Warszawska Drużyna Harcerzy
 WIH — Wojskowy Instytut Historyczny
 wg — według
 wlkp. — wielkopolski
 właśc. — właściwie
 woj. — województwo
 wojew. — wojewódzki
 WOPR — Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe
 WOSM — World Organization of Scout Movement (Światowa Organizacja Ruchu Skautowego)
 WP — Wojsko Polskie
 „WPH” — „Wojskowy Przegląd Historyczny”
 w pos. — w posiadaniu
 Wr. — Wrocław
 WRN — Wojewódzka Rada Narodowa
 WSK — Wojskowa Służba Kobiet
 WSP — Wyższa Szkoła Pedagogiczna
 WSS — Wojskowa Służba Społeczna
 „WTK” — „Wrocławski Tygodnik Katolików”
 „WU” — „Wiadomości Urzędowe” [ZHP]
 WUBP — Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
 WWP — Wolna Szkoła Techniczna Polska
 wych. fiz. — wychowanie fizyczne
 wydz. — wydział
 WZDH — Warszawska Żeńska Drużyna Harcerska
 z. — zeszyt
 ZAIKS — Stowarzyszenie Autorów ZAIKS, dawniej Związek Artystów i Kompozytorów Scenicznych
 zam. — zamieszkały
 Zawadzka *Dzieje harcerstwa* — Zawadzka A. *Dzieje harcerstwa żeńskiego w Polsce 1911–1948/1949*, Warszawa 2004
 Zawadzka *Gawędy* — Zawadzka A. *Gawędy o tych, które przewodziły*, cz. 1, Warszawa 1994, cz. 2, Warszawa 1998, cz. 3, Warszawa 2000
 Zawadzka *Harcerstwo żeńskie* — Zawadzka A. [przy współpracy zespołu] *Harcerstwo żeńskie w Warszawie w latach 1911–1949*, Warszawa 1995
 ZBoWiD — Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
Z dziejów harc. na Kielecczyźnie 1912–1982 — *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982. Materiały sesji historycznej*, red. A. Rembalski, Kielce – Sielcia 1982
 zesp. — zespół
 ZHP — Związek Harcerstwa Polskiego
 ZHPnW — Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie
 ZHPpgK — Związek Harcerstwa Polskiego działający poza granicami Kraju
 ZHPwN — Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech
 ZHR — Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej
 zm. — zmarły
 ZMP — Związek Młodzieży Polskiej
 ZHP r. zał. 1918 — Związek Harcerstwa Polskiego rok założenia 1918
 ZMW — Związek Młodzieży Wiejskiej
 ZNiO — Zakład Narodowy im. Ossolińskich
 ZNP — Związek Nauczycielstwa Polskiego
 ZSL — Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
 ZSP — Zrzeszenie Studentów Polskich
 ZSRS — Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich
 ZUS — Zakład Ubezpieczeń Społecznych
 ZWZ — Związek Walki Zbrojnej

ANDRZEJOWSKA ze Starzyckich Elżbieta (1907–2014), harcmistrzyni, hufcowa Hufca Harcerek w Prużanie (1937–1938), naczelniczka harcerek (1949–1957, 1972–1976) i wiceprzewodnicząca (1967–1970, 1976–1978, 1980–1982) ZHP poza granicami Kraju.

Urodziła się 22 VI 1907 w Petersburgu w rodzinie Bolesława (1863–1957, pracownika bankowości, później nauczyciela) i Leonii z Grochowolskich (1884–1941). Miała siostrę Marię (zameżną Gawdzikową, farmaceutkę) i brata Jana (kapitana żeglugi wielkiej). W dzieciństwie wakacje spędzała w majątku dziadków Starzyckich na Podolu (w okolicach Baru). Po rewolucji bolszewickiej wróciła z rodziną do Polski i zamieszkała w Toruniu, gdzie jej ojciec pracował jako nauczyciel. W 1922 r. wstąpiła do przyszkolnej drużyny harcerskiej im. Dąbrówki i złożyła przyrzeczenie harcerskie na ręce Olgi Małkowskiej, która zatrzymała się w Toruniu w drodze nad morze. W drużynie pełniła funkcje zastępowej i przybocznej. W latach szkolnych była kwatermistrzynią na obozie wędrownym w Tatrach (1924) oraz uczestniczyła w obozie kursu drużynowych Krak. Chorągwi Żeńskiej w Jachówce w Beskidach (1925).

W 1926 r. zdała maturę i wyszła za mąż. Odtąd często zmieniała miejsce zamieszkania i służby harcerskiej. W 1928 r. na obozie Hufca Żeńskiego Rzeszów w Sękowej prowadziła zajęcia z terenoznawstwa (które było jej specjalizacją), a w 1931 r. była obożną oraz instruktorką łucznictwa w zgrupowaniu obozów harcerek w Nie-

dzicy. W 1933 r. zamieszkała w Grodnie, gdzie objęła gimnazjalną drużynę harcerek, prowadziła zastęp harcerek starszych i była członkinią komendy hufca (1934–1935). W tym okresie opracowała system szkolenia dziewcząt (17–19 lat) oparty na zajęciach samokształceniowych i rozwoju fizycznym poprzez sport i turystykę. Na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. prowadziła urzędową w stylu regionalnym świetlicę Białostockiej Chorągwi Harcerek, którą odwiedził Prezydent RP Ignacy Mościcki.

Od 1936 r. mieszkała na Polesiu, gdzie była hufcową Hufca Harcerek w Prużanie (1937–1938). W tym czasie była również członkinią Komendy Poleskiej Chorągwi Harcerek (1936) i referentką obozów komendy chorągwi (1937–1938). W 1937 r. prowadziła chorągwianny obóz kursu drużynowych w Dubicy k. Brześcia, a potem uczestniczyła w kursie instruktorskim na Buczu, po którym otrzymała stopień podharcmistrzyni (6 XII 1937). W 1938 r. uczestniczyła w pracach Pogotowia Harcerek, w ramach którego m.in. na obozie w Wyłazach k. Pińska przeprowadziła grę harcerską przygotowującą do urządzenia szpitala polowego. Po wakacjach t.r. przeniosła się wraz z mężem do Warszawy i rozpoczęła pracę w GK Harcerek (GKH), w której była referentką obozów i kolonii (1938–1939).

W r. 1939, po wybuchu wojny, zamieszkała w Międzyzlesiu. Nie została zaprzysiężona w konspiracji, ale jej willa była skrywką kontaktową, magazynem broni, bazą dla kurierów z Szarych Szeregów i miejscem, w którym odbywały się konspiracyjne szkolenia.

Po wojnie zamieszkała najpierw u siostry w Lublinie, a później (we wrześniu 1945) przeniosła się do Warszawy, gdzie podjęła pracę w Biurze Odbudowy Stolicy. Niebawem przez „zieloną granicę” (przez Czechy i Niemcy) dotarła z synem do Belgii, a stąd do Wielkiej Brytanii, gdzie

przebywał jej mąż. Zamieszkała z rodziną najpierw w Szkocji, a później w Londynie. Pracowała jako urzędniczka oraz włączyła się w działalność ZHPpgK, obejmując kolejno Ref. Kształcenia i Wydz. Wychowania Artystycznego GKH (1949–1950). W tym czasie otrzymała stopień harcmistrzyni (10 X 1949).

W ZHPpgK była naczelniczką harcerek (1949–1957) oraz członkinią GKH (1957–1967). Pełniła funkcję wiceprzewodniczącej ZHPpgK (1967–1970). Była komendantką I Złotu Harcerki w ramach Światowego Złotu ZHP pod Monte Cassino (1969). Ponownie pełniła funkcję naczelniczki harcerek (1972–1976), wiceprzewodniczącej ZHPpgK (1976–1978 i 1980–1982) oraz członkini GKH (1978–1980 i od 1982). W tym czasie wielokrotnie odwiedzała polonijne środowiska harcerskie, m.in. w 1974 r. była na Zlocie 25-lecia ZHP w USA, odwiedzała także harcerki w Kanadzie, USA, Argentynie, Australii, Wielkiej Brytanii i Francji. Publikowała w „Znyczu” i „Węzełku”, czasopismach ZHPpgK. Wzięła udział w Światowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Zegrzu (1995) oraz w Złazach Seniorów ZHP, m.in. w Rzeszowie (2002), Białymstoku (2003), Płocku (2004) i Wrocławiu (2005). W 2007 r. była najstarszą uczestniczką Złotu ZHP w Kielcach. Została honorową członkinią Kręgu Instruktorów i Seniorów ZHP „Szaniec” im. A. Kamińskiego w Lublinie (2003) i Harcerskiego Kręgu Seniora „Siwe Gołębiczki” w Rzeszowie (od 2007). Mając ponad 90 lat, opiekowała się archiwum GKH, pisała artykuły i dzieliła się doświadczeniami z młodszymi instruktorkami.

Zmarła 1 XII 2014 w Londynie. Została pochowana na St. Pancras and Islington Cemetery.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2009) i Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (2007).

W 1926 r. w Toruniu zawarła związek małżeński z Zygmuntem Andrzejowskim (1894–1969, oficerem służby stałej

WP, podpułkownikiem, żołnierzem I Korpusu Polskiego w Rosji, członkiem POW, uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej, dowódcą pułku artylerii ciężkiej w Modlinie, w kampanii wrześniowej 1939 oficerem w sztabie Armii „Prusy”, później w WP we Francji i Wielkiej Brytanii w Dywizji Panczernej gen. Stanisława Maczka, badaczem dziejów polskiej pieśni rycerskiej i wojskowej). Miała syna Antoniego Zbigniewa (ur. 1932, doktora nauk medycznych, zam. w Anglii, podharcmistra, instruktora ZHPpgK).

— Jarzemowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 15; — Hm. *Elżbieta Andrzejowska* [online] http://zhppgk.org/Main/hm_elzbieta_andrzejowska.htm [dostęp 2 X 2018]; Jarosińska M. *20 lat Harcerskiego Kręgu Seniora w Rzeszowie (1987–2007)*, Rz. 2007; *O Zygmuncie Andrzejowskim*, „Wiad.” [L.] 1969 z 14 IX [dot. męża E. Andrzejowskiej]; Spławska W. *Instruktorzy Organizacji Harcerki ZHP poza Krajem po II wojnie światowej*, L. 2004; Zawadzka A. *Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej 1911–1945*, W. 1999; — Andrzejowska E. *Od lat najmłodszych do późnej siostrzy*, L. 2007; *Księga adresowa m. Torunia 1923*; — inf. syna A. Z. Andrzejowskiego z Sheffield (Anglia) i hm. Jadwigi Kowalskiej z L.

Małgorzata Jarosińska

B

BANDURSKI Władysław (1863–1932), biskup sufragan lwowski, honorowy kapelan Legionów Polskich, biskup polowy Wojsk Litwy Środkowej, przewodniczący Zarządu Oddziału Wileńskiego ZHP (1924–1932).

BANDURSKI WŁADYSŁAW

Urodził się 25 V 1863 w Sokalu n. Bugiem w rodzinie Wincentego (szewca) i Zofii z Haraszkieviczów. W 1875 r. podjął naukę w Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie. Zarabiał na utrzymanie, udzielając korepetycji. W 1883 r. zdał maturę i rozpoczął studia w Metropolitalnym Seminarium Duchownym we Lwowie. Jednocześnie studiował na Wydz. Teologicznym Uniw. Lwow. W dn. 27 VII 1887 otrzymał święcenia kapłańskie z rąk abpa lwowskiego Seweryna Morawskiego. Podjął dalsze studia na Papieskim Uniw. Gregoriańskim w Rzymie, gdzie w 1889 r. uzyskał doktorat z filozofii i teologii.

W listopadzie t.r. został wikariuszem w parafii Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Kamionce Strumiłowej. Był także katechetą w pięcioklasowej szkole ludowej. W 1893 r. przeniesiono go do parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Stanisławowie, gdzie był wikariuszem i prefektem w sześcioklasowej szkole męskiej im. A. Mickiewicza. W 1893 r. został wikariuszem w parafii archikatedralnej we Lwowie i katechetą w szkole żeńskiej św. Zofii. W 1895 r. objął funkcję sekretarza bpa krak. Jana Puzyny. W 1899 r. został kanclerzem Kurii Krak., a w 1903 r. kanonikiem Kapituły Katedralnej Krak. Był wiceprezesem Tow. Dobroczynności, prezesem Tow. Opieki nad Opuszczonymi Dziećmi im. F. Żurowskiej, członkiem Wydz. Tow. Opieki nad Polskimi Zabytkami Sztuki i Kultury, a także radcą w Komitecie Ochrony dla Małych Dzieci. W sierpniu 1901 poświęcił krzyż umieszczony przez górali na Giewoncie. Papież Pius X mianował go 10 X 1906 biskupem tytularnym cydońskim i sufraganiem lwowskim; 30 XII t.r. został konsekrowany w archikatedrze lwowskiej przez abpa lwowskiego Józefa Bilczewskiego i kard. Jana Puzynę. Objął również stanowisko rektora Metropolitalnego Seminarium Duchownego we Lwowie.

Był wielkim orędownikiem beatyfikacji kr. Jadwigi. W tej intencji wygłosił setki

kazań i wydał szereg publikacji. W 1906 r. w Kościele Mariackim w Krakowie wygłosił płomienne kazanie, które opublikował w postaci broszury *Zbudźmy Jadwigę*. W kolejnych latach wydał też *O najwyższy hołd Królowej Jadwidze* (Kr. 1910) i *Jadwiga Święta Królowa na polskim tronie. Opowieść dziejowa w 3 częściach* (Włocławek 1912). Starania o beatyfikację Jadwigi czynił do końca życia. Zebrane przez niego materiały o kr. Jadwidze, nazwane Tekami Bandurskiego, spłonęły podczas Powstania Warszawskiego, zdeponowane przed wybuchem wojny w klasztorze oo. Franciszkanów.

Prowadził działalność narodową. Był członkiem Komitetu Grunwaldzkiego, powołanego dla uczczenia 500. rocznicy bitwy (1910). W czasie II Kongresu Maryjańskiego Polskiego w Przemyślu (1911) odczytał akt poświęcenia społeczeństwa polskiego Najświętszemu Sercu Jezusowemu. Bronił prześladowanych unitów. W 1911 r. w uznaniu wielkich zasług dla Kościoła i Narodu otrzymał dyplom doktora *honoris causa* Wydz. Teologicznego Uniw. Lwow. W t.r., po śmierci kard. J. Puzyny, był jednym z kandydatów wysuniętych przez Episkopat Galicji na urząd biskupa krakowskiego. W 1912 r. zaangażował się w protest przeciw planom oderwania Chełmszczyzny od Królestwa. Razem z Janem Dąbskim i Janem Kasprowiczem kierował pracami Komitetu Daru Chełmskiego. Po utworzeniu guberni chełmskiej zerwał współpracę z endecją, której zarzucał zbytnią ugodowość wobec władz rosyjskich. Zbliżył się wówczas do środowisk o orientacji proaustriackiej. Patronował Drużynom Bartoszewym, „Strzelcowi”, Zarzewiu i „Sokołowi”. Współpracował z Józefem Piłsudskim i Komisją Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Cieszył się wielką popularnością w kręgach niepodległościowych i organizacjach paramilitarnych.

Z polskim skautingiem był związany od jego początków. W 1912 r. przemawiał

do lwowskich skautów w czasie rewii na błoniach z okazji rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. W dn. 5 VIII 1914 w katedrze lwowskiej pobłogosławił pierwszy oddział strzelecki, który wyruszył do Krakowa. W obawie przed aresztowaniem przez zbliżających się do miasta Rosjan 2 IX 1914 opuścił Lwów (spodziewał się zemsty za działalność na rzecz Chełmszczyzny, unitów i inne akcje niepodległościowe). Uczynił to bez porozumienia z abpami J. Bilczewskim i Józefem Teodorowiczem, którzy zostali na miejscu. Część hierarchów galicyjskich zarzuciła mu ucieczkę, a nawet nieposłuszeństwo wobec władz kościelnych, co spowodowało, że w 1918 r. złożył rezygnację z sufraganii lwowskiej.

Po opuszczeniu Lwowa krótko przebywał w Krakowie, a następnie (od 16 IX 1914) w Wiedniu. Opiekował się polskimi uchodźcami (których w tym mieście znalazło się blisko 200 tys.) i jeńcami Polakami z armii rosyjskiej. Prowadził działalność kaznodziejską i publicystyczną. Włączył się w prace Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN). Był pierwszym dostojnikiem Kościoła, który wsparł ideę legionową. Na rzecz Legionów Polskich złożył swoje insygnia biskupie. W Wiedniu wydał modlitewnik dla uchodźców i legionistów *W krzyżu moc i zwycięstwo*, a także *Stacje Męki Pańskiej* oraz *Litanie Narodu Polskiego* (1915), która została skonfiskowana przez władze austriackie i niemieckie. Opublikował odezwę do narodu *Ku wolności i Do rodaków w Ameryce*, nawołując do akcji niepodległościowej. Objął patronat nad działającymi w Wiedniu polskimi drużynami skautowymi. Gdy w 1915 r. Departament Wojskowy NKN rozpoczął tworzenie POS, przyjął nad nią protektorat.

W grudniu t.r. udał się na front wołyński, odwiedzając legionistów na pozycjach bojowych; święta Bożego Narodzenia spędził w Legionowie, osadzie wybudowanej na Wołyniu przez żołnierzy Legionów Polskich. W późniejszych miesiącach wie-

lokrotnie odwiedzał legionistów na froncie: w Królestwie, na Wołyniu i Polesiu, m.in. pod Optową i nad Niłą. Odwiedzał rannych w polowych szpitalach i domach ozdrowieńców; odprowadzał poległych na miejsca wiecznego spoczynku. Jego wizyty były dla żołnierzy prawdziwym świętem i przykładem żołnierskiej postawy. Przemawiał do nich z niepospolitym talentem oratorskim, przez wielu porównywanym do talentu ks. Piotra Skargi. Ponieważ jego wystąpienia i działalność publicystyczna odbiegały od oczekiwań władz austriackich, w 1916 r. Naczelną Komenda Armii zabroniła mu wyjazdów na front, a gubernator generalny Królestwa Galicji i Lodomerii gen. piechoty Hermann von Colard zarzucił mu zdradę i zagroził sądem polowym. Był inwigilowany i umieszczony na liście zdrajców stanu. Władze austriackie nie zgodziły się na mianowanie go biskupem polowym Legionów, jednak od 1916 r. był kapłanem honorowym, uznawanym za nieformalnego biskupa polowego Legionów Polskich.

We wniosku o odznaczenie go Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari napisano: *Duchowy pasterz Legionów i ich gorący i szczery patriota-orędownik. Kilkakrotnie wizytował oddziały na froncie, zachodząc do okopów w 1915 r. i w r. 1916. Niósł swym słowem otuchę w szeregi żołnierskie. Wysoki poziom ideowy i moralny w znacznym stopniu jego działalności przypisać należy. I aczkolwiek oficjalnie do Legionów Polskich nie należał z powodu trudności ze strony władz austriackich, to jednak sercem i swą działalnością zróstił się z nimi jak najbardziej bezpośrednio.*

W lecie 1920 przebywał na Spiszu i Orawie, ziemiach stanowiących przedmiot sporu pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Odbył wiele spotkań z Polakami zamieszkującymi te tereny przed planowanym plebiscytem, który ostatecznie został odwołany. W październiku 1920 przybył do Wilna. Został naczelnym kapłanem Grupy „Bieniakonie”, która zajęła Wilno,

a następnie biskupem polowym Wojsk Litwy Środkowej, państwa proklamowanego przez gen. Lucjana Żeligowskiego po tzw. buncie.

Po wojnie nie otrzymał żadnych stanowisk w WP, mimo że był kandydatem kół wojskowych na stanowisko biskupa polowego WP, na co nie wyraziły zgody władze kościelne. Zapropionowanego stanowiska biskupa sufragana lubelskiego nie przyjął. Zamieszkał w Pałacu Reprezentacyjnym Rzeczypospolitej w Wilnie. W październiku 1923, w rocznicę uwolnienia Wilna, społeczeństwo miasta ofiarowało mu zakupiony ze składek publicznych krzyż biskupi, w miejsce tego, który w 1917 r. ofiarował na Skarb Narodowy.

Był kapelanem oboznych Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny oraz członkiem honorowym Tow. Weteranów Kresowych Powstań 1830, 1848 i 1863, Związku Strzeleckiego, Tow. Węgiersko-Polskiego w Budapeszcie i wielu innych organizacji kombatanckich. W 1924 r. został przewodniczącym Zarządu Oddziału Wileńskiego ZHP.

Był wybitnym kaznodzieją i oratorem, publicystą i pisarzem, autorem artykułów, książek (opowieści, utworów scenicznych) i broszur, m.in. *Czym Wypiański dla Polski?* (Lw. 1908). Napisał wstęp do *Ojca zadżumionych* J. Słowackiego (Kr. 1909). Opublikował „*Ducha nie gasić*”. *Mowy i przemowy patryotyczne* (Lw. 1911), *Polska a Rosya w pieśni największych wieszczów narodu* (Kr. 1916), *Droga krzyżowa Polski* (Piotrków 1916), *Fundament nowej Polski* (w: *Legionista polski. Kalendarz Naczelnego Komitetu Narodowego na r. 1916*, red. M. Stępowski, Kr. 1916, s. 20–21), *Z niewoli do ziemi obiecanej* (Lw. 1920), *Ciężka służba. Powiastka z czasów Żółkiewskiego* (W. 1928), *Krwi ofiarnej cześć* (Wilno 1928) i *Miłość wioski rodzinnej. Ideał nauczyciela ludowego* (W. 1928).

Zmarł 6 III 1932 w Wilnie. Mszę św. pogrzebową odprawił metropolita wileński

Romuald Jałbrzykowski w towarzystwie bpa łomżyńskiego Stanisława Kostki Łukomskiego i bpa podlaskiego Henryka Przeździeckiego. Uczestniczyli w niej prezydent Ignacy Mościcki, premier Aleksander Prystor, marszałkowie obu izb parlamentu i wielu wybitnych przedstawicieli życia politycznego i społecznego. Został pochowany w bazylice katedralnej w krypcie pod kaplicą Świętych Piotra i Pawła. W 1996 r. trumnę z jego szczątkami złożono w Katedrze Polowej WP w Warszawie.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* (1922), Wielką Wstęgą (1927) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1923), Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Złotą Odznaką LOPP I st., Orderem „*Pro Ecclesia et Pontifice*” i Orderem *Benemerenti*. Papież Pius X nadał mu godność prałata domowego Jego Świątobliwości. Rozkazem Naczelnictwa ZHP z 4 II 1932 otrzymał tytuł Honorowego Harcerza Rzeczypospolitej i Odznakę Wdzięczności. Był Honorowym Obywatel Krakowa i Lwowa.

W 1915 r. Kazimierz Chodziński zaprojektował wykonaną w brązie plaketę z jego wizerunkiem. W 1932 r. w Szkole Podchorążych Piechoty w Komorowie odsłonięto jego pomnik (zburzony w r. 1950). W 2003 r. replikę tego pomnika odsłonięto przy kościele garnizonowym w Komorowie. W 1938 r. pomnik nagrobny bpa Bandurskiego, dłuta Stanisława Horno-Popławskiego, postawiono w kaplicy św. Piotra w katedrze wileńskiej. Pod koniec l. 30 Janina Reichert-Tothowa zaprojektowała jego monumentalny pomnik, którego odsłonięcie we Lwowie zaplanowano na czerwiec 1940. Tablicę pamiątkową poświęconą jego osobie odsłonięto w kościele oo. Kapucynów w Krakowie (1988).

W okresie międzywojennym imię bpa Bandurskiego nosiły jednostki harcerskie: drużyna harcerska działająca przy Szkołach Powsz. nr 49 i 51 w Warszawie, 13 Wileńska Drużyna Harcerzek w Wilnie, 164 Mazowiecka Drużyna Harcerzy w Kutnie, 6 Drużyna Harcerzy przy Publicznej Szkole Powsz. nr 3 im. J. Piłsudskiego w Skarżysku Zachodnim, a także oddział Związku Strzeleckiego we Lwowie i Szkoła Powsz. nr 51 w Warszawie przy ul. Szerokiej 17. W grudniu 1938 jego imię nadano Stanicy Harcerskiej w Wilnie, ufundowanej ze składek społeczeństwa zebranych przez Komitet Uczczenia Pamięci bpa Władysława Bandurskiego. W październiku 1944 powstała w Lubartowie 1 Drużyna Harcerska im. ks. bpa W. Bandurskiego. Jego imię przyjęły też utworzone w l. 90. XX w. Drużyna Harcerzek i Drużyna Harcerzy w Szczepie „Burza” w Szumsku (ZHP na Litwie). W okresie II RP imię bpa Bandurskiego nosiły ulice w wielu miastach, m.in. w Krakowie, Lwowie, Warszawie i Wilnie. Obecnie jest on patronem ulic w Hawie, Jarosławiu, Krakowie, Krzeszowicach, Legionowie, Łodzi, Markach, Miłkowie, Nowym Sączu, Starym Sączu, Szczecinie i Warszawie.

[Wybrana bibliogr.] — *Bandurski Władysław*, w: A. Bednarek *Setnik oratorów polskich XIX i XX wieku*, Lub. 2008, s. 24–26; *Bandurski Władysław*, w: *Słownik biogr. historii Polski*, red. J. Chodera, F. Kiryk, Wr. 2005, t. 1, s. 47; *Biskup Bandurski*, w: K. Forys i in. *Twórcy współczesnej Polski. Księga encyklopedyczna żywotów, czynów i rządów*, W. 1938, s. 223–225; Cygan W. K. *Bandurski Władysław*, w: *Żołnierze Niepodległości 1863–1938. Słownik biogr.*, t. 3, Mińsk Mazowiecki 2012, s. 183–184; Krasowski K. *Biskupi katolicy II Rzeczypospolitej. Słownik biogr.*, P. 1996; *Leksykon*, s. 351; Nitecki P. *Biskupi Kościoła w Polsce w l. 965–1999. Słownik biogr.*, W. 2000; Piętka K. *Bandurski Władysław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 5, W. 1983, s. 67–69; Pilch Z. *Bandurski Władysław*, w: *Encyklo-*

pedia katolicka, t. 1, Lub. 1985, s. 1300; Red. *Bandurski Władysław*, w: PSB, t. 1, Kr. 1935, s. 263–264; Sztarek W. *Kapelani wojskowi – kawalerowie Orderu Virtuti Militari*, „Polska Zbrojna” 1923, nr 350, s. 6; Wesołowski Z. *Polska Rzeczpospolita Ludowa. Kawalerowie Orderu Virtuti Militari*, Miami 1992, s. 221, 506; — Błażejowski W. *Historia harcerstwa polskiego*, W. 1935; Cygan W. K., Wysocki W. J. *W służbie Bogu i Ojczyźnie. Duszpasterstwo w polskich formacjach wojskowych 1914–1918*, Mińsk Mazowiecki – W. 2012, s. 112–113; Hausner W., Wierzbicki M. *Sto lat harcerstwa*, W. 2015, s. 29; Kossewska E. *Związek Legionistów Polskich 1922–1939*, W. 2003; *Kostiuchnowka. Polska Góra*, red. T. Zagórski, Łuck 1929, s. 10–11; Krupnik E. *Powstanie i organizacja Krak. Biskupiego Komitetu Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny*, „Filia Historica Cracoviensia” 2008, t. 14, s. 151–194; Kucharski W. *Polacy i Polonia w rdzennej Austrii w XIX i XX wieku*, Lub. 1994; Odziemkowski J. *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914–1945*, W. 1998; Rachwał S. *Ks. bp dr Władysław Bandurski. Wzór kapłana-Polaka*, Lw. 1913, passim; tenże *Ks. bp Władysław Bandurski, kapłan-żołnierz*, Lw. 1933, passim; Rakoczy E. *Jasnogórski pielgrzym. Bp Władysław Bandurski (1863–1932)*, w: *W kręgu zagadnień europejskich*, Koszalin 2009, s. 107–116; Rożek M. *Kard. Sapieha*, Kr. 2007, s. 39–41; Święch Z. *Budzenie wawelskiej Pani Królowej Jadwigi*, Kr. 2002, s. 38–39; Wais K. *ZHP w l. 1918–1939. Studia z dziejów organizacji młodzieżowej w II RP*, niepubl. praca doktorska, 2007, Uniw. Rzeszowski w Rz., s. 352, 742, 776, 954; Wilk S. *Biskupi Polowi Wojska Polskiego w II Rzeczypospolitej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lub. 2004, s. 371–381; Wrzos B. *Ksiądz bp dr Władysław Bandurski*, Lw. 1933; Wysocki W., Żak A. C. *Bp Władysław Bandurski*, Pruszków 1997; Żak A. C. *Duszpasterstwo wojskowe w armii austriackiej i w Legionach Józefa Piłsudskiego w czasie I wojny światowej*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego*, dz. cyt., s. 323–339; — Bilczewski J. *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. 2, Lw. 1922,

s. 35; *Catalogus universi venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioecesis Leopoldensis ritus latini pro anno Domini 1887–1914*, Lw. 1887–1914; Czernicki Z. A. *Schematyzm Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z mapą diecezji i dodatkiem spisu polskich parafii i polskiego duchowieństwa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Stan z 1 stycznia 1925 r.*, Kr. 1925; *Elenchus cleri saecularis ac regularis Archidioecesis Leopoldensis ritus latini pro Anno Domini 1916–1924*, Lw. 1916–1924; *Ksiądz bp Bandurski w GK Skautowej*, „Wiad. Skautowe” 1916, nr 2, s. 1; *Księga pamiątkowa i adresowa wygnańców wojennych z Galicji i Bukowiny 1914–1915*, cz. 3, Lwów, Wiedeń 1915, s. 268; Lenczowski K. *Pamiętnik kapelana Legionów*, Kr. – Krosno 1989, oprac. J. T. Nowak; Nowina-Konopka K. *Wspomnienia wojenne kapelana II Brygady Legionów Polskich*, oprac. J. Humeński, Kr. 1993; Piela M. *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w l. 1914–1924*, Lub. 1994, s. 69–70; Pomarański S. *Zarys historii wojennej pułków polskich. I pp Legionów*, W. 1931, s. 107; *Schematismus Archidioecesis Leopoldensis ritus latini pro anno Domini 1925–1932*, Lw. 1925–1932; *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerji z Wielkimi Księstwem Krakowskim na r. 1894*, Lw. 1894, s. 483; tenże na r. 1895, Lw. 1895, s. 458; tenże na r. 1897, Lw. 1897, s. 342; tenże na r. 1898, Lw. 1898, s. 408; tenże na r. 1901, Lw. 1901, s. 408; tenże na r. 1902, Lw. 1902, s. 433; tenże na r. 1906, Lw. 1906, s. 440; tenże na r. 1908, Lw. 1908, s. 424–425; tenże na r. 1909, Lw. 1909, s. 468–469; tenże na r. 1910, Lw. 1910, s. 464; tenże na r. 1912, Lw. 1912, s. 480; *Spraw. dyrektora c.k. lwowskiego Gimnazjum im. Franciszka Józefa za r. szk. 1877*, Lw. 1877, s. 77; toż za r. 1878, Lw. 1878, s. 83; toż za r. 1879, Lw. 1879, s. 77; toż za r. 1880, Lw. 1880, s. 57; toż za r. 1881, Lw. 1881, s. 79; toż za r. 1882, Lw. 1882, s. 92; Wilczyński W. *Na szlaku bojowym z I Brygadą Legionów Polskich*, wstęp i oprac. A. Jędrzejewska, P. Waingertner, W. 2012; — „Monitor Polski” 1930, nr 300, s. 1; — WBH: AP 9643; KN 19.12.1930; KW 4/B–598; OOP 1–100; VM 9–609.

Bogusław Szwedo

BARANIUK Franciszek, pseud. Franek, Szulce (1923–1943), podharc mistrz, zastępca komendanta Chorągwi Krakowskiej Szarych Szeregów „Ul Smok” (1942–1943).

Urodził się w 1923 r. w Krakowie. Ukończył V Gimnazjum im. J. Kochanowskiego i VIII Liceum w Krakowie. Należał do 5 Krak. Drużyny Harcerzy. W 1937 r. w czasie obozu letniego w Błotach Karwieńskich został przyjęty do Kręgu Totemowego Synów i Dzieci Pioruna, otrzymując miano Pawik. Ponieważ starsi harcerze i instruktorzy „Piątki” angażowali się w pracę harcerską poza macierzystą drużyną, został drużynowym 19 KDH; pełnił tę funkcję w okresie 12 XI 1937–28 XI 1938. Z dn. 1 II 1938 zaliczono mu próbę drużynowego, a 1 XI 1938 otrzymał stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W sierpniu 1939 uczestniczył w budowie umocnień w okolicach Pszczyny, a we wrześniu walczył w Batalionach Obrony Narodowej na Śląsku. W czasie okupacji należał do Szarych Szeregów. W 1941 r. był hufcowym Hufca Podgórze. W listopadzie 1941 odbierał przysięgę od harcerki. Od marca 1942 był zastępcą komendanta Chorągwi Krak. „Ul Smok” odpowiedzialnym za szkolenie wojskowe. W drugiej poł. t.r. zorganizował z ramienia konspiracyjnej komendy chorągwi szkolenie starszych harcerzy na kursach podchorążych rezerwy piechoty oraz kursach podoficerskich. Został przeszkolony w dywersji przez cichociemnego por. Ryszarda Nuszkiewicza, pseud. Powolny (na kursach, które odbywały się w lokalu przy Rynku Podgórskim 9).

W kwietniu 1943 współorganizował kompanię „Bartek”; od maja był dowódcą plutonu „Alicja”. W sierpniu t.r. przekazał pluton do dyspozycji krakowskiego Kedywu AK pod rozkazy R. Nuszkiewicza i jako kapral podchorąży został dowódcą plutonu „Cecylia” w kompanii Grup Szturmowych Szarych Szeregów „Maciek”. Ukończył konspiracyjną podchorążówkę i kurs

podharcemistrzowski „Szkoła za Lasem”; 3 V 1943 otrzymał stopień podharcemistrza. W dn. 4 VII 1943 kolportował fałszywego „Gońca Krak.”.

Przez cały okres okupacji był zatrudniony w Zarządzie Miejskim w Krakowie; pracując w Wodociągach, zdobył plany sieci kanalizacyjnej rejonów Wawelu i Akademii Górniczej, gdzie w okresie okupacji znajdowały się siedziby głównych urzędów niemieckich Generalnego Gubernatorstwa. Niejednokrotnie pracował razem z konserwującymi kanały robotnikami wodociągów, co pozwoliło mu szczegółowo je rozpoznać. Zdobyte wiadomości wykorzystywał do zlokalizowania skrytek, w których przechowywano broń, amunicję i inne materiały konspiracyjne.

We wrześniu 1943, prawdopodobnie rozpracowany przez konfidenta, został aresztowany i osadzony w więzieniu gestapo przy ul. Montelupich w Krakowie. Wyrokiem Sądu Specjalnego skazano go na karę śmierci i rozstrzelano 28 X 1943 w egzekucji publicznej przed Starą Bożnicą przy ul. Szerokiej (inne źródła podają daty śmierci 20 lub 22 X 1943). Miejsce pochówku pozostaje nieznanne. Jego aresztowanie i śmierć były ciosem dla krakowskich Grup Szturmowych, których był głównym organizatorem; w ich konsekwencji upadła koncepcja powołania kompanii „Wojtek”.

Baraniuk został wymieniony wśród poległych harcerzy plutonu „Alicja” na pomniku obok kościoła św. Józefa przy ul. Zamoyskiego w Krakowie oraz na tablicy upamiętniającej pracowników Magistratu, znajdującej się na klatce schodowej Urzędu M. Krakowa przy pl. Wszystkich Świętych.

Rodziny nie założył.

— Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 38; Kuler A. *Baraniuk Franciszek w: Małopolski słownik*, t. 1, Kr. 1997, s. 17–18; — *Bohater Hufca „Podgórze”* [online] http://www.krakowpodgorze.zhp.pl/bohater_hufca,15.htm

[dostęp 12 X 2018]; Dąbrowa-Kostka S. *Hitlerowskie afisze śmierci*, Kr. 1983; Jarowiecki J. *Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Kr. 1986; Kurowska *Szare Szeregi*; Miłobęcki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie*, Kr. 2005; *Monografia „Piątka Krak.”. Dzieje drużyny z l. 1911–2001*, red. W. Hajos, M. Stachura, Kr. 2001, s. 18, 52, 53, 54; Porębski *Krakowskie; Prasa krakowskich Szarych Szeregów*, red. E. Fogelzang-Adler, J. Wojtycza, Kr. 2016, s. 37–38, 48–51; Skrobecki C. *Podgórski pluton dywersyjny „Alicja” Szarych Szeregów w Krakowie*, Kr. 1983; *Szare Szeregi*; Wojtycza K. *Phm. Franciszek Baraniuk, „Dziewiętnastak”* 2011, nr 8, s. 6–8; — *Wspomnienia „Telimeny”, „Pucek”*, oprac. T. Gaweł, Kr. 1993; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939.

Krzysztof Wojtycza

BARTOSZEK z Semilów Hedda, pseud. Fryga (1919–2000), historyk sztuki, dziennikarka, działaczka harcerska, sekretarz generalny ZHP (1945–1946).

Urodziła się 3 X 1919 we Lwowie w rodzinie Edmunda Semila (działacza lewicowego, dyplomaty i dziennikarza, w l. 1930–1939 nauczyciela jęz. francuskiego w Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego w Warszawie, zaprzyjaźnionego ze Stanisławem Baczyńskim, którego syn Krzysztof Kamil był jego uczniem i wychowankiem) i Adeli Rascall (ur. w Tallinie, pochodzenia niemiecko-szwedzkiego).

Maturę zdała w 1938 r. w XI Państw. Gimnazjum i Liceum im. M. Konopnickiej przy ul. św. Barbary 4 w Warszawie (obecnie XLII LO). W 1933 r. wstąpiła do nowo powstałej przy gimnazjum 5 WZDH im. A. Żeromskiego; należała do zastępu „Tęczę”, w którym większość stanowiły dziewczęta pochodzenia żydowskiego. Brała udział w obozach drużyny, m.in.

BARTOSZEK HEDDA

w 1934 r. w Ciężynie k. Węgierskiej Górki, w 1935 r. w Pomiechówku n. Wkrą, a po nim w Jubileuszowym Złocie Harcerstwa Polskiego w Spale. Ze względu na uzdolnienia plastyczne była kronikarką drużyny. W 1936 r. została zastępową. Jesienią t.r. wstąpiła do Kręgu Starszoharcerskiego „Złota Strzała”, skupiającego głównie harcerzy 8 WDH i harcerki 4 WZDH, w którym pracowano nad programem dla drużyn laickich w ZHP (w 1937 r. krąg „Złota Strzała” włączył się w działalność KIMB-u). Zdobyła kolejne stopnie harcerskie i ukończyła szkolenie sanitarne w ramach Pogotowia Harcererek (1938).

W 1935 r. wstąpiła do Rewolucyjnego Związku Niezależnej Młodzieży Szkolnej (od 1936 r. Socjalistyczny Związek Młodzieży Szkolnej), działającego pod patronatem Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej na terenie gimnazjów, liceów, szkół zawodowych i seminariów nauczycielskich. Współpracowała także z działaczami Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej „Spartakus”. Po rozwiązaniu Komunistycznej Partii Polski i związanych z nią organizacji wstąpiła do Sekcji Młodych Klubu Demokratycznego.

W 1938 r. rozpoczęła studia romanistyczne na UW. Działała w Bratniaku „Spójnia”, lewicowej samopomocowej organizacji studenckiej. Równocześnie uczyła się w Miejskiej Szkole Sztuk Zdobniczych i uczęszczała do Inst. Francuskiego. W 1939 r. współpracowała przy wydawaniu pisma „Mosty”. Latem t.r. w ramach Pogotowia Harcererek została skierowana do Rabsztyna, gdzie wspólnie z innymi harcerkami zorganizowała szpital polowy i opiekowała się dziećmi z zakładu leczniczo-wychowawczego prowadzonego przez instruktorki harcerskie.

Do Warszawy wróciła w październiku 1939 i do marca 1940 pracowała jako pielęgniarka w filii Szpitala Ujazdowskiego przy ul. Wiejskiej 14 (obsadzonym przez harcerki szpitalikiem kierowała dr Hali-

na Cetnarowicz). Po likwidacji tej placówki do października 1941 była wychowawczynią w Prewentorium dla Ofiar Wojny PCK przy ul. Piusa 24 (przyjmowano tu dzieci kalekie i ranne). Prowadziła kurs sanitarny dla harcererek. Współpracowała w tym okresie z Wiktoria Dewitową i Kazimierą Świętochowską. Później pracowała jako sekretarka kolejno w II Miejskiej Szkole Mechanicznej oraz Miejskiej Szkole Budowlanej. W 1940 r. podjęła naukę w dwuletnim Żeńskim Liceum Architektury im. S. Noakowskiego (przerwała ją po roku). W 1941 r. nawiązała konspiracyjne kontakty z członkami organizacji „Spartakus”. W listopadzie t.r. z przyszłym mężem Franciszkiem Bartoszkim przeniosła się do Jasła, gdzie wspólnie organizowali załóżki Gwardii Ludowej (GL).

W styczniu 1943 wróciła do Warszawy i podjęła pracę w Wydz. Gospodarczym Oddziału Informacji (wywiadu) Sztabu Głównego GL; współpracowała z Marianem Spychalskim, Alfredem Jaroszewiczem (była jego sekretarką) i Witoldem Trylskim. We wrześniu 1943 wstąpiła do PPR. Jesienią t.r. przeszła do pracy w Wydz. Spraw Politycznych Oddziału Informacji GL. Otrzymała mianowanie na stopień sierżanta (1943) i podporucznika (1944).

Jako oficer do zleceń w Staromiejskim Zgrupowaniu Armii Ludowej (AL) brała udział w Powstaniu Warszawskim na terenie Śródmieścia, Starego Miasta i Żoliborza. Ranna na Starówce (26 VIII 1944), do końca powstania pozostawała w szpitalu. Poprzez obóz w Pruszkowie trafiła do szpitala w Końskich. Po powrocie do zdrowia do lutego 1945 działała w dowództwie Okręgu VIII AL w Końskich jako oficer do zadań specjalnych w oddziale płk. Józefa Sęka-Mateckiego; organizowała na tamtym terenie struktury PRN i MO.

W lutym 1945 skierowano ją do pracy w Zarządzie Głównym Związku Walki Młodych (ZG ZWM). Objęła funkcję

kierownika Wydz. Harcerskiego ZWM. W poł. marca t.r. została referentem harcerstwa w Min. Oświaty, któremu podlegał odradzający się ZHP. W czasie zebrania Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej (22–23 V 1945) została sekretarzem generalnym ZHP. Z dn. 5 VI 1945 otrzymała awans na stopień kapitana rezerwy WP.

Brała udział w organizowaniu pierwszej CAS (8–26 VIII 1945). Rozkazem Naczelnictwa ZHP z 22 XI 1945 przyznano jej stopień działacza harcerskiego. Wraz z Władysławem Szczygłem reprezentowała Naczelnictwo ZHP podczas I Światowego Kongresu Młodzieży Demokratycznej, który odbył się na przełomie października i listopada 1945 w Londynie. Spotkała się wówczas z Olave Baden-Powell, Olgą Małkowską oraz Heleną Grażyńską.

W styczniu 1946 została przeniesiona na stanowisko instruktora Wydz. Propagandy Komitetu Centralnego PPR (w lutym min. oświaty odwołał ją z funkcji sekretarza generalnego ZHP). We wrześniu objęła funkcję kierownika Wydz. Propagandy ZG ZWM. Uczestniczyła w I Światowym Festiwalu Młodzieży i Studentów w Pradze w 1947 r. W następnym roku była wicedyrektorem Biura Światowego Kongresu Intelktualistów w Obronie Pokoju we Wrocławiu.

W 1947 r. rozpoczęła studia z zakresu historii sztuki na UW. Była zastępcą redaktora pisma „Walka Młodych” i pracowała na stanowisku naczelnika Wydz. Planowania w Biurze Współpracy z Zagranicą Min. Kultury i Sztuki. W dn. 12 X 1949 została aresztowana przez funkcjonariuszy MBP *pod zarzutem współpracy z Jaroszewiczem na odcinku rozpracowywania GL i PPR*. Wkrótce zmieniono zarzut na „szpiegostwo”, a później na „faszyzację”. Jak napisał Grzegorz Lasota: *Aresztowana pod zarzutem współpracy z gestapo, była jedną z wielu ofiar Różańskiego i Światły. Zarzucana jej „współpraca z gestapo” rykoszetem miała obciążać Mariana Spychalskiego (b. szefa sztabu GL) kolaboracją z hitle-*

rowcami. Jemu zaś w bandyckich planach MBP szykowano rolę koronnego świadka w planowanym procesie Władysława Gomułki. Została poddana brutalnemu śledztwu, włącznie z biciem, w rezultacie którego po przeszło czterech latach areszt w stosunku do niej uchylono „z uwagi na chorobę psychiczną”. Śledztwo przeciwko niej umorzono 16 XI 1954. Od grudnia t.r. do sierpnia 1955 przebywała na leczeniu w sanatorium w Kościanie.

W czasie V Światowego Festiwalu Młodzieży i Studentów w Warszawie (31 VII–15 VIII 1955) była reporterem dziennika „Sztandar Młodych”. W październiku 1955 wznowiła studia z zakresu historii sztuki na UW. Ukończyła je, chociaż nie złożyła pracy magisterskiej. Od kwietnia 1955 pracowała jako radca w Min. Kultury i Sztuki. Następnie przez wiele lat była zatrudniona jako dziennikarz w miesięczniku „Polska”, gdzie kierowała też działem kulturalnym i była sekretarzem redakcji. Przed przejściem na emeryturę pracowała w Dziale Archiwizacji Agencji Interpress. Uczestniczyła w spotkaniach Klubu Krzywego Koła. Była współautorką książki pt. *Wiadukt* (W. 1961, 1967). Przygotowała do druku *My z głodujących miast. Wspomnienia zetwuemowców z lat okupacji* (W. 1961) i *Wspomnienia warszawskich peperowców 1939–1944* (W. 1963). Wzięła udział w opracowaniu obszernego katalogu (bibliogr.) *W XX rocznicę powstania PPR* (W. 1962). W 1976 r. przekazała Muz. Narodowemu w Warszawie 23 obrazy olejne oraz 32 rysunki i grafiki F. Bartoszka. W 1977 r. przygotowała wystawę grafiki książkowej oraz ilustracji K. K. Baczyńskiego.

Zmarła 10 VI 2000. Została pochowana na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie.

Była odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Grunwaldu III kl., Krzyżem Partyzantkim, Złotą Odznaką im. J. Krasickiego, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Zło-

tą Odznaką Honorową M. Stołecznego Warszawy.

W 1942 r. w Jaśle zawarła związek małżeński z F. Bartoszkim (pseud. Jacek, 1910–1943, artystą malarzem, członkiem PPR i oficerem grupy specjalnej Sztabu Głównego GL, który 14 V 1943 zginął w akcji na Bank „Społem” w Warszawie). Miała córkę Dorotę (zameżną Oleksiak, ur. 1957, psychopedagoga).

— Kochański A. *Semil Edmund*, w: PSB, t. 36, W. – Kr. 1995, s. 229–230 [dotyczy ojca H. Bartoszek]; *Słownik organizacji młodzieżowych w Polsce 1918–1970*, W. 1971; — Cabała B. *Struktury organizacyjne i obsady personalne ZHP w l. 1944–1950*, „Harc.” 1974, nr 10; Fürst R. *Demokratyzacja ZHP*, „Harc.” 1965, nr 78; tenże *Harcerstwo na przełomie*, „Harc.” 1965, nr 40/41; Gołębiowski S. Z. *Franciszek Józef Bartoszek, artysta malarz i żołnierz GL (1910–1943)* [online] <https://wbc.macbre.net/document/4300/stanisaw-z-goebowski.html> [dostęp 7 VIII 2018, dot. męża H. Bartoszek]; Kmak M. *Harcerskie drużyny żeńskie w internatach i domach dziecka dla dzieci rodzin wojskowych prowadzonych przez PCK/RGO w czasie okupacji w Warszawie i okolicach*, „Harc.” 1996, nr 9; Lasota G. *Dramat Heddy Bartoszek*, „Trybuna” 2000 z 23 VI [cyt.]; Przygoński A. *AL w powstaniu warszawskim*, W. 2008; Spalek R. *Komuniści przeciwko komunistom, poszukiwanie uroga wewnątrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w l. 1948–1956*, W. 2014; Św. Barbary 4. *Gimnazjum i Liceum im. M. Konopnickiej*, oprac. Ł. Łopalewska-Rozumowa, W. 1992; — „WU” 1945, 1946; — Arch. UW: Wydz. Historyczny, akta studenckie, nr 9809; IPN Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dok. w W.: IPN BU 0298/969, Notatki informacyjne za miesiąc styczeń 1950, t. 11, Wykaz osób zapraszanych na zebrania i spotkania Klubu Krzywego Koła, t. 1; IPN BU 0330/269; IPN BU 01264/229, Wykaz spraw, w których od 15 X do 19 XI 1954 śledztwo umorzono i uchylono środek zapobiegawczy – areszt tymczasowy; UW Wydz. Historyczny: oświadczenie J. Szewczyka i L. Guzikiego potwierdzające zawarcie małżeństwa H. Semil

z F. Bartoszkim; pismo o przyjęciu H. Bartoszek na III r. studiów; repetytorium nr 2247/48; zaświadczenie o udziale H. Bartoszek w „zbrojnym ruchu konspiracyjnym”; Muz. Harc.: relacja H. Bartoszek nagrana w Rozgłośni Harcerskiej (1965); — dok. w pos. rodziny: ankieta dla aktywu PZPR (1949); ankieta rejestracyjna członka PZPR (1975); delegacja służbowa H. Bartoszek (1945); indeks UW nr albumu 9809 (1947); wyciąg aktu urodzenia, USC Warszawa-Mokotów, 2365-u/VI/547; życiorys, rks, W. 1945; — inf. córki D. Oleksiak.

Marian Miszczuk

BEM Stanisław Marian, pseud. Gryf (1919–1945), żołnierz Armii Krajowej, sierżant podchorąży, instruktor Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy.

Urodził się 1 X 1919 w Warszawie w rodzinie Stefana Antoniego Bema/Böhma (1868–1942, inżyniera, absolwenta Wyższej Szkoły Ziemiańskiej w Wiedniu, dyrektora rządowej fabryki Monopolu Tytoniowego w Warszawie) i Stanisławy ze Smolików (1888–1964, nauczycielki w Monasterzyskach i Krakowie-Podgórzu, działaczki oświatowej w Woli Duchackiej, amatorki rzeźbiarki, siostry Zofii, drugiej żony Stanisława Grabskiego). Miał braci Wiesława (1915–1916), Jana Zbigniewa (1917–2018, inżyniera architekta, żołnierza 2 Dywizji Strzelców Pieszych, rannego we Francji, internowanego w Szwajcarii, gdzie później zamieszkał, działacza Polonii) i Krzysztofa (1927–1992). Jego przodkowie, piszący się jeszcze Böhm, pochodzili z Böhmerwald na pograniczu Niemiec i Czech. Osiedlili się w Podgórzu, gdzie Jan Böhm miał piekarnię i był radcą miejskim. W 1925 r. Bemowie nabyli 14-hektarowy majątek w Woli Duchackiej i zamieszkali w nim w następnym roku. Jeszcze przed wojną stracili dwór, pozostając w budynku zwanym „starym dworem”.

Po ukończeniu gimnazjum w Krakowie S. Bem musiał zająć się gospodarstwem

BEM STANISŁAW

rodzinnym. Podczas okupacji niemieckiej należał do II kompanii AK „Żelbat”, która w Woli Duchackiej dysponowała trzema plutonami. Został awansowany do stopnia sierżanta podchorążego. Należał także do konspiracyjnej 3 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) i był współpracownikiem Komendy Chorągwi Krak. Szarych Szeregów. W tym czasie Bemowie chronili ludzi, którym groziło wywiezienie (także rodzinę żydowską), zatrudniając i meldując ich u siebie; ponadto w dworze w Woli Duchackiej mieściła się skrzynka kontaktowa.

Po wojnie w stopniu harcerza Rzeczypospolitej S. Bem pełnił obowiązki kierowcy i opiekuna „parku samochodowego” Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy. Współpracował także z 20 Krak. Motorową Drużyną Harcerzy (KMDH), prowadzoną przez Mariana Młynarskiego.

Pod koniec 1945 r. był kilkakrotnie aresztowany i po przesłuchaniach wypuszczany, pozostawał przy tym pod obserwacją. W grudniu t.r. dostał polecenie wyjazdu do Warszawy w celu zakupu samochodu dla Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy. W dn. 23 XII 1945, wracając pociągiem z Warszawy w towarzystwie młodszego brata Krzysztofa, zorientował się, że jest śledzony. Na dworcu w Pruszkowie wyskoczył z wagonu. W pogoni za nim wybiegli dwaj osobnicy, którzy otworzyli do uciekającego ogień z broni krótkiej. Został ranny i zmarł pomimo pomocy udzielonej w pobliskim szpitalu. W sprawozdaniu zamieszczonym w „Dzienniku działań bojowych wojsk wewnętrznych woj. krakowskiego” podano, że *zabity został przypadkowo przez oficera Armii Czerwonej*. Zwłoki przewieziono do Krakowa, a władze celowo odwlekały termin pogrzebu, obawiając się manifestacji. Zgodę na cichy pogrzeb wydano dopiero 31 XII 1945. Tego samego dnia został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie; w pogrzebie uczestniczyli przedstawiciele Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z komendantem chorągwi hm. Eugeniuszem

Fikiem na czele oraz nieliczne grupy harcerzy, m.in. 20 KMDH; w „asyście” znalazło się również 30 uzbrojonych żołnierzy KBW, tajniaków UB i milicjantów. Członków rodziny zastraszano i zabroniono im z kimkolwiek rozmawiać na temat jego śmierci.

S. Bem został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami. W 2006 r. na budynku dworca PKP w Pruszkowie odsłonięto poświęconą mu tablicę, ufundowaną przez Stow. Polskich Kombatanów w Kraju, Oddział w Pruszkowie oraz Związek Młodocianych Więźniów Politycznych Jaworzniacy. Jego nazwisko znalazło się również na tablicy pomordowanych w l. 1939–1945 obywateli Woli Duchackiej, odsłoniętej w 2010 r. w kościele pw. Zmartwychwstania Pańskiego przy ul. Szkolnej.

W 1943 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Bienias (1921–1990), z którą miał syna Stanisława Kazimierza (pierw. do 1964 r. Bieniasa, ur. 1943, urzędnika, działacza Ligi Ochrony Przyrody oraz harcerza).

— *Lista harcerek i harcerzy straconych w więzieniach UBP oraz przy próbie aresztowania w l. 1944–1956* [online] <http://konspharcerska-1944-1956.republika.pl/straceni.htm> [dostęp 29 V 2017]; — Gerung J. *W holdzie bohaterskiemu harcerzowi*, „Jaworzniacy” 2006, nr 2, s. 1–2; Jakubowski R. *Mroczna tajemnica morderstwa harcerza na dworcu kolejowym w Pruszkowie*, „Mat. Historyczne Stow. Szarych Szeregów” 2005, nr 73, s. 53–55; Korcuć M. *Bandydzi z gwiazdą*, „Dziennik Polski” 2004, nr 13, s. 36; Polak P. *Muszą opuścić stary dwór, aby powstał park Duchacki*, „Dziennik Polski” 2012 z 1 XII [online] <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3201634,musza-opuscic-stary-dwor-aby-powstal-park-duchacki,id,t.html> [dostęp 29 V 2017]; — Młynarski M. *Moja harcerska służba*, Kr. 2013; Tyszko A. *Pamięci „Gryfa”*, „Kurier Południowy” 2006, nr 1, s. 2; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy komend chorągwi z l. 1945–1950; karta zgonu S. Bema;

klepsydra; CAW: zesp. KBW, sygn. 158/75/360; — dok. w pos. rodziny: „Dziennik działań bojowych wojsk wewnętrznych woj. krak.”, k. 24–25 [kserokopia, cyt.]; — inf. syna S. Bema.

Janusz Wojtycza

BILSKI Ryszard (1928–2005), ekonomista, harcmistrz, hufcowy w Malborku (1959–1961), zastępca komendanta Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa/ZHP (1961–1968), komendant Centrum Wychowania Morskiego ZHP w Gdyni (1969–1972).

Urodził się 25 I 1928 w Skierniewicach w rodzinie Władysława (zm. 1933, elektromontera PKP) i Heleny z Kopytków (zm. 1965). Miał siostrę Marię (zm. 2010, zamężną Starczyk) oraz braci Romana (który zaginął podczas II wojny światowej) i Józefa. W l. 1935–1943 uczęszczał do szkoły powsz. w Skierniewicach. Kontynuował naukę w Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej w Pruszkowie (do r. 1945). Po wojnie wyjechał do Złotoryi na Dolnym Śląsku, gdzie pełnił funkcję sekretarza w Zarządzie Powiat. ZMW. W l. 1946–1948 służył w Marynarce Wojennej; w tym czasie ukończył Szkołę Specjalistów Morskich jako radiotelegrafista. Po odbyciu służby wojskowej do 1950 r. pracował jako sortownik w Centrali Tekstylnej w Skierniewicach. Po ukończeniu kursu dla instruktorów wyszkolenia wodnego w 1950 r. został zatrudniony przez Zarząd Okręgu Ligi Morskiej w Gdańsku jako kierownik oddziału w Malborku. W 1953 r. objął stanowisko przewodniczącego Komitetu Kultury Fizycznej Prezydium PRN, a w 1956 r. został wiceprzewodniczącym ds. szkolno-harcerskich Zarządu Powiat. ZMP w Malborku.

W grudniu 1956 był delegatem na Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. W l. 1957–1959 pełnił funkcje przybocznego i zastępcy hufcowego, a w l. 1959–1961 hufcowego Hufca Malbork. Zdobył stopnie instruktorskie przewodnika (1957), pod-

harcmistrza (1958) i harcmistrza (1959). W październiku 1961 został powołany na funkcję zastępcy komendanta ds. organizacyjnych Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa. Funkcję tę sprawował do 1968 r. Był w tym czasie komendantem kilku chorągwianych złotów, m.in. z okazji 10 wieków Gdańska (Biskupia Górka 1962), 1000-lecia Państwa Polskiego (Garczyn 1966), odsłonięcia Pomnika Ofiar Zagłady na terenie b. niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof (Sztutowo 1968), a także IV Harcerskiego Rajdu Pomorskiego (1963) i zgrupowania chorągwianych zimowisk szkoleniowych na Cyrhli w Zakopanem (1967/68). Był też delegatem na III (1964) i IV (1968) Zjazd ZHP.

W tym okresie uzupełnił średnie wykształcenie, uzyskując tytuł technika ekonomisty. Rozpoczął następnie zaoczne studia na Wydz. Ekonomiki Produkcji UG, które ukończył w l. 70. Z datą 22 VII 1969 otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. W t.r. został komendantem Centrum Wychowania Morskiego (CWM) w Gdyni, następnie w l. 1972–1973 pełnił funkcję doradcy kolejnego komendanta CWM. Był też członkiem komisji ekonomicznej Rady Gdańskiej Chorągwi ZHP (1972–1977).

Krótko pracował w Komitecie Wojew. PZPR, a następnie od 1974 r. do emerytury w 1982 r. był zastępcą ds. pracowniczych i komandorem Yacht Klubu „Stal” Stoczni Północnej w Gdańsku. Posiadał uprawnienia sternika jachtowego.

Od 1950 r. należał do Związku Zawodowego Pracowników Państw. i Społecznych, a w l. 1966–1968 był członkiem Wojew. Rady Związków Zawodowych w Gdańsku. Od 1969 r. należał do Harcerskiego Kręgu Morskiego przy CWM.

Zmarł 5 VI 2005. W harcerskiej asyście jego prochy umieszczono w kolumbarium gdańskiego cmentarza Srebrzysko.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1974), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1968), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności

Kraju (1971), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1965), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1967), odznakami Zasłużonym Ziemi Gdańskiej (1968) i Za Zasługi dla Gdańska (1974) oraz Złotą Odznaką OHP (1972). Ma tabliczkę epitafijną w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1951 r. zawarł związek małżeński z Eugenią Cichorską (1931–2010, bibliotekarką, harcmistrzynią). Miał syna Janusza (ur. 1952, protetyka stomatologicznego, od 1985 r. zam. w Kalifornii) i córkę Małgorzatę (zameżną Czeczotko, ur. 1960, technika analityki medycznej).

— Puchała *Poczet*, t. 1, s. 110; Dunin R., Napieralski P. *Epitafia Mauzoleum Pamięci Harcerskiej w Skulsku*, P. 2011, s. 13; — *70-lecie Hufca ZHP Malbork*, red. J. Ruskowski, Malbork 2015, s. 17; *Harcerstwo gdańskie*, s. 54, 123; — inf. córki M. Czeczotko.

Zenon Kuligowski

BITTNER Apolinary Kazimierz (1929–1994), zoolog, nauczyciel, harcmistrz, hufcowy Hufca w Wejherowie (1963–1973).

Urodził się 23 VII 1929 w Gnieźnie. Był synem Kazimierza (1896–1929, fryzjera, powstańca wlkp.) i Agnieszki z Kasprzaków (1897–1952). Miał brata Zdzisława (1919–1968) i siostry Mirosławę (zameżną Białachowską, 1921–2004, krawcową, zam. w Wejherowie), Sabinę (zameżną Chałupę, 1923–1990, pracownika umysłowego), Lucynę (zameżną Chałasińską, 1925–2007, krawcową) i Halinę (zameżną Ostrowską, 1927–2013, krawcową).

W 1948 r. ukończył LO w Gnieźnie i zatrudnił się jako nauczyciel w Szkole Podst. w Rybnie w pow. wejherowskim. W l. 1952–1957 odbył studia w zakresie biologii na Uniw. Pozn., uzyskując tytuł magistra zoologii. Po studiach osiedlił się w Wejherowie i pracował jako nauczyciel, zastępca kierownika szkoły, a od 1962 r. – podinspektor oświaty Prezydium PRN.

W 1968 r. został przewodniczącym Prezydium MRN w Wejherowie.

Z harcerstwem związał się w r. 1946, wstępując do drużyny licealnej w Gnieźnie; w l. 1948–1949 prowadził drużynę harcerską w Rybnie (Hufiec Harcerzy w Wejherowie). Po odrodzeniu harcerstwa prowadził szczepek harcerski przy LO w Wejherowie (1958–1960), a od 1962 r. był także zastępcą hufcowego. W 1963 r. objął funkcję hufcowego Hufca w Wejherowie, której pełnienie łączył z pracą zawodową. Doprowadził do nadania hufcowi imienia Partyzantów Kaszubskich, co miało miejsce na złazie hufca w Koleczkowie (16 X 1970). Podjął starania o pozyskanie dworku w Salinie na hufcową bazę obozową. W 1964 r. został mianowany harcmistrzem.

W 1973 r. zrezygnował z funkcji komendanta hufca w związku z powołaniem na stanowisko I zastępcy przewodniczącego Prezydium PRN w Wejherowie. Jako współgospodarz powiatu wsparł organizację harcerskiej operacji „Cedron”, której celem był udział młodzieży w zagospodarowaniu miejskich terenów leśno-parkowych nad rzeczką Cedron i stworzenie stałej bazy obozowej hufca. Po zmianach w podziale administracyjnym kraju (1975) został naczelnikiem m. Rumia, a w 1977 r. objął stanowisko dyrektora Szkoły Podst. nr 1 w tym mieście.

W lipcu 1974 otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL, w t.r. podjął pracę w Komisji Rewizyjnej Chorągwi Gdańskiej ZHP, najpierw jako zastępca przewodniczącego, a w l. 1981–1985 jako jej przewodniczący. Był aktywny w ZNP, a po przejściu na emeryturę (1984) pełnił obowiązki przewodniczącego Oddziałowej Sekcji Emerytów i Rencistów ZNP w Rumi (1986–1994).

Zmarł 26 XI 1994 w Wejherowie. Został pochowany w asyście harcerskiej na wejherowskiej nekropolii.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem za Zasługi dla ZHP, odznaką honorową Zasłużonym Ziemi Gdańskiej

oraz medalem honorowym Zasłużonym Ziemi Wejherowskiej.

W 1960 r. zawarł związek małżeński z Urszulą Wiśniewską (ur. 1941, nauczycielką). Miał synów Michała (1962–2013, górnik) i Krzysztofa (ur. 1965, pracownika budownictwa, zatrudnionego w Szkocji).

— *Bedecker wejherowski*, red. R. Osowicka, Wejherowo 2006, s. 493; — *Harcerstwo gdańskie*; — Arch. Chorągwi Gdańskiej ZHP: rozkazy komendanta chorągwi z l. 1957–1985; — inf. żony U. Bittner.

Zenon Kuligowski

BLACHNICKI Franciszek Karol (1921–1987), ksiądz, doktor teologii, redaktor, harcerz, twórca oazowego Ruchu Światło-Życie.

Urodził się 24 III 1921 w Rybniku na Śląsku w wielodzietnej rodzinie Józefa i Marii z Millerów. Do szkół powsz. uczęszczał w Orzeszu, a następnie w Tarnowskich Górach. Naukę kontynuował w Państw. Gimnazjum Męskim im. Jana I Opolskiego, gdzie wstąpił do harcerstwa. Był dobrym uczniem. W 1938 r. zdał egzamin maturalny i otrzymał świadectwo dojrzałości.

Należał do tarnogórskiego hufca harcerzy, w którym kapelanem był ks. Emil Skudrzyk. Prowadzony przez hm. Ryszarda Kalytę i phm. Alojzego Pakosza, uległ fascynacji harcerską przygodą i metodą wychowania w małej grupie, opartą na inicjatywności, aktywności, obrzędowości, abstynencji i kontakcie z przyrodą, a także ideą rycerskiej służby wobec bliźnich. W 1 Męskiej Drużynie w Tarnowskich Górach szybko został przybocznym. Zyskał uznanie za wspieranie rozwoju harcerzy i zastępów wiejskich. Doświadczenie metody harcerskiej w formowaniu osobowości młodego człowieka wykorzystał po latach w tworzeniu koncepcji oaz Ruchu Światło-

Życie, które pierwsi animatorzy określali jako „harcerstwo bez mundurów”.

We wrześniu 1938 rozpoczął służbę wojskową na Kursie Podchorążych Rezerwy w 23 DP w Katowicach. Jako podchorąży 11 pp wziął udział w kampanii wrześniowej 1939 r. Trafił do niemieckiej niewoli, z której udało mu się uciec. W październiku t.r. we włączonych do III Rzeszy Tarnowskich Górach rozpoczął działalność konspiracyjną w zdominowanej przez harcerzy Polskiej Organizacji Partyzanckiej. W marcu 1940 został zdekonspirowany. Podczas ucieczki przed gestapo został ujęty w Zawichoście, a następnie wywieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie otrzymał numer 1201. Więziono go tam przez 14 miesięcy w bloku nr 13, w tym 9 miesięcy w karnej kompanii oraz miesiąc w bunkrze. We wrześniu 1941 został przewieziony z Auschwitz do więzienia w Zabrze, a następnie w Katowicach. Za działalność konspiracyjną przeciw III Rzeszy w marcu 1942 został skazany na karę śmierci przez ścięcie. Po czterech miesiącach, podczas których oczekiwał w celi śmierci, wyrok zamieniono na dziesięć lat więzienia. Był więźniem niemieckich obozów pracy w Raciborzu, Rawiczu, Börgermoor, Zwickau i Lengenfeldzie (KL Flossenbürg); został uwolniony 17 IV 1945 przez armię amerykańską.

Podczas odbywania kary więzienia nawrócił się na wiarę w Boga. Podjął decyzję poświęcenia swojego życia służbie Chrystusowi. W sierpniu 1945 wstąpił do Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Studiował na Wydz. Teologicznym UJ. Po uzyskaniu magisterium otrzymał święcenia kapłańskie z rąk bpa Stanisława Adamskiego w kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach (25 VI 1950). Pracował jako wikary kolejno w parafii św. Marii Magdaleny w Tychach, parafii Matki Bożej Królowej Różańca Świętego w Łaziskach Górnych, parafii św. Jerzego w Rydułtowach, parafii

św. Marii Magdaleny w Cieszynie, a także parafii św. Bartłomieja w Bieruniu Starym.

W 1954 r. w Biblieli zorganizował pierwsze rekolekcje zamknięte metodą przeżyciowo-wychowawczą Oazy Dzieci Bożych dla chłopców (dla dziewcząt – w 1958 r. w Koniakowie). W działalności duszpasterskiej zwracał szczególną uwagę na formowanie grup elitarnych. W l. 1954–1956, w okresie wysiedlenia w PRL biskupów śląskich, uczestniczył w pracach tajnej Kurii w Katowicach. Przez rok przebywał w Niepokalanowie, studiując metody pracy apostołskiej o. Maksymiliana Kolbego. Od października 1956 uczestniczył w organizowaniu powrotu biskupów do diecezji. Rozpoczął pracę w Ref. Duszpasterskim Kurii Diecezjalnej w Katowicach i w redakcji tygodnika „Gość Niedzielny”.

Zorganizował i prowadził Ośrodek Katechetyczny. W 1957 r. na apel prymasa Stefana Wyszyńskiego rozpoczął społeczną akcję przeciwdziałania alkoholizmowi pod nazwą Krucjata Wstrzemięźliwości (Apostolat Trzeźwości przy Ref. Duszpasterskim Kurii Diecezjalnej w Katowicach). Akcja rozwinęła się w ruch odnowy religijno-moralnej opartej na duchowości o. Kolbego. Krucjata wydawała dwutygodnik „Niepokalana Zwycięza”. W akcję zaangażowało się kilkuset księży i ok. 100 tys. osób świeckich. Aktywność tak wielkiej struktury pozarządowej niepokoiła władze państwowe, dlatego 29 VIII 1960 Centrala Kruczaty Wstrzemięźliwości w Katowicach została zlikwidowana. W proteście przeciwko tej decyzji władz ks. Blachnicki w formie listu otwartego opublikował *Memoriał w sprawie likwidacji Kruczaty Wstrzemięźliwości*, w którym krytykował prześladowanie Kościoła Katolickiego w Polsce i sugerował, że likwidując Krucjatę, państwo występuje przeciwko narodowi. W marcu 1961 aresztowano go. Po czterech miesiącach dochodzenia i pobytku w katowickim areszcie został skazany za działalność antypaństwową na 13 miesięcy więzienia w zawieszeniu na 3 lata.

Zniechęcony do pracy duszpasterskiej, postanowił poświęcić się działalności naukowej. W 1961 r. podjął kolejne studia na KUL-u. Licencjat w 1963 r. zwieńczył pracą *Metoda przeżyciowo-wychowawcza dziecięcych rekolekcji zamkniętych*, a doktorat w 1965 r. rozprawą *Zasada bosko-ludzka F. X. Arnolda jako zasada formalna teologii pastoralnej i duszpasterskiej*. W l. 1964–1972 pracował na KUL-u jako asystent i adiunkt. Współorganizował Inst. Teologii Pastoralnej. Opublikował prawie 100 prac teologicznych. W oparciu o naukę Soboru Watykańskiego II opracował personalistyczno-eklezjologiczną koncepcję teologii pastoralnej. Prowadził wykłady pastoralno-naukowe w różnych miastach Polski. Wypracował koncepcję i podwaliny metodologiczne pod katechetykę fundamentalną oraz teologię pastoralną ogólną. Kiedy odrzucono jego habilitację, zrezygnował z dalszej pracy naukowej.

Do 1980 r. rozwijał ożywioną działalność w dziedzinie posoborowej odnowy liturgii w Polsce. Założył Lubelski Zespół Liturgistów. Przez dziesięć lat był redaktorem „Biuletynu Odnowy Liturgii”. Od 1967 r. był Krajowym Duszpasterzem Służby Liturgicznej. Wypracował koncepcję i metody posoborowej formacji służby liturgicznej.

W 1963 r. ponownie zorganizował rekolekcje oazowe. Metodę dwutygodniowych rekolekcji przeżyciowych dostosowywał stopniowo do różnych grup młodzieży, dorosłych i całych rodzin. Prace formacyjne zapoczątkowane w oazie rekolekcyjnej kontynuował w małej grupie w parafii. Z czasem oazy rozwinęły się w Ruch Światło-Życie. Wielu jego animatorów wywodziło się z ZHP, a nawet całe drużyny harcerskie wraz z drużynowymi stawały się oazami, szczególnie po r. 1973, kiedy dla harcerzy ze szkół ponadpodstawowych wprowadzono obligatoryjny program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej. W 1980 r. uczestniczyło w oazach 42 tys. dziewcząt i chłopców. Ruch, obejmujący lu-

dzi każdego wieku i stanu, przyjął za swój cel wychowanie dojrzałych chrześcijan i zrealizowanie soborowej wizji Kościoła – wspólnoty wspólnot. Rozwijał się w Polsce mimo trudności zewnętrznych. Przenikał na Słowację i do Czech, a także do Ameryki Południowej. Program ruchu rozszerzał się o nowe formy: Krucjatę Wyzwolenia Człowieka w celu przezwyciężenia alkoholizmu i innych zniewoleń współczesnych ludzi (od 1979) oraz Wielką Ewangelizację „Ad Christum Redemptorem” dla dotarcia z Ewangelią do każdego człowieka w Polsce (od 1980).

Ks. Blachnicki stworzył niejawne struktury wewnętrzne ruchu, wyprowadzając go w ten sposób spod pełnej kontroli Kościoła. Włączył do Ruchu Światło-Życie elementy diakonatu świeckiego, bliskie luteranizmowi, stosowane w Kościele Ewangelicko-Augsburskim. W ruchu oazowym używał także starotestamentowych terminów pochodzących z judaizmu (z Bogiem Jahwe włącznie). Wzorem Eleusis wprowadził do zajęć buddyjski system medytacji. Takim podejściem zjednywał oazom młodzież, budząc jednocześnie obawy hierarchów kościelnych o czystość wiary. Ostatecznie decyzją Episkopatu Polski odsunięto go od kierowania ruchem oazowym i zdecydowano o zmianach w tej formacji. Uchwała Konferencji Episkopatu (22–24 II 1985) ustaliła dla ruchu oazowego dwie wewnętrzkościelne ramy organizacyjne: rekolekcje oazowe na obozach letnich i prace formacyjną we wspólnotach parafialnych.

W okresie powstawania wolnych związków zawodowych i społecznego ruchu „Solidarność” (1980–1981) ks. Blachnicki powołał do istnienia Niezależną Chrześcijańską Służbę Społeczną, mającą upowszechniać ideę Prawda – Krzyż – Wyzwolenie, opartą na działalności w duchu chrześcijańskiej nauki społecznej i ruchu wyzwolenia bez przemocy, która wywarła wpływ na formę zmian ustrojowych w Polsce. Był orędownikiem teologii wy-

zwolenia, która miała inspirować do pokojowego wyzwolenia państw spod panowania reżimów komunistycznych.

W grudniu 1981 wyjechał do Rzymu. Tam zastał go stan wojenny (13 XII 1981). Nie mógł wrócić do Polski, ponieważ był poszukiwany listem gończym (śledztwo z tego okresu formalnie zakończono dopiero w r. 1992). W 1982 r. zamieszkał w ośrodku polskim Marianum w Carlsbergu w Republice Federalnej Niemiec, gdzie zorganizował Międzyn. Centrum Ewangelizacji Światło-Życie. Wydawał biuletyn „Prawda – Krzyż – Wyzwolenie”. W czerwcu 1982 założył Chrześcijańską Służbę Wyzwolenia Narodów – stowarzyszenie skupiające Polaków i przedstawicieli innych narodów Europy Środkowo-Wschodniej wokół idei suwerenności wewnętrznej oraz jedności narodów w walce o wyzwolenie. Wydał m.in. Deklarację Carlsberską i Manifest Wyzwolenia Narodów Europy Środkowo-Wschodniej. Tę działalność społeczno-wyzwoleńczą prowadził z pobudek religijnych, inspirowany nauką Jana Pawła II, wierny zasadzie „światło-życie”.

Zmarł nagle 27 II 1987 w Carlsbergu. W 2000 r. jego szczątki zostały przeniesione do Krościenka n. Dunajcem i złożone w kościele Chrystusa Dobrego Pasterza w dolnej kaplicy. W wyniku śledztwa prowadzonego przez IPN w l. 2001–2005 wykazano, że był inwigilowany przez SB za pośrednictwem swoich najbliższych współpracowników i że prawdopodobnie zmarł w skutek otrucia. W tej sprawie katowicki oddział IPN wszczął dochodzenie w 2005 r.

Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1994) i Krzyżem Oświęcimskim (1995).

W grudniu 1995 rozpoczął się jego proces beatyfikacyjny. Papież Jan Paweł II nazwał go „gwałtownikiem Królestwa Bożego”. W 2014 r. Komisja Teologów w Rzymie uznała jednomyślnie heroiczną cnotę Sługi Bożego ks. Franciszka Blachnickiego, a w następnym roku papież Franciszek

zatwierdził tę decyzję, promulgując dekret o heroicznosci jego cnót.

— Adaszyńska-Błacha A., Mazur D. *Ks. Franciszek Blachnicki. Biografia i wspomnienia*, Kr. 2017; Brodzki K., Wojna J. *Oazy – Ruch Światło-Życie*, W. 1988; Derewenda R. *Dzieło wiary. Historia Ruchu Światło-Życie 1950–1985*, W. 1988; Langner J. *Ruch oazowy w Polsce*, w: *Oblicza religijności polskiej młodzieży*, red. J. Bogusz, G. Nowacki, W. 1986, s. 91–114; Stadtmüller E. *Książd Franciszek Blachnicki. O ufności, Opatrzności i oazie na pustyni*, Kr. 2008; Włodarczyk A. *Prorok żywego Kościoła*, Kat. 2008.

Tadeusz Perzanowski

BOJARSKI Jan Jerzy, pseud. Wyrwicz, Strzała (1922–2002), ekonomista, handlowiec, harcmistrz, komendant Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerzy w Olsztynie (1947–1949), żołnierz Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej, więzień niemieckiego obozu koncentracyjnego Mauthausen.

Urodził się 25 VII 1922 w Mławie w rodzinie Michała (rymarza) i Anny z Kędzierskich. Uczęszczał do Publicznej Szkoły Powsz. nr 1 w Mławie, gdzie w 1932 r. wstąpił do 82 Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej (MDH) im. F. Żwirki. Pełnił funkcje zastępowego, przybocznego i przejącego, w r. 1936, drużynowego. W t.r. na obozie hufca w Górznie Pomorskim ukończył kurs zastępowych. W l. 1936–1937 zorganizował i prowadził większą drużynę harcerzy przy Szkole Powsz. w Szydłowie i pozaszkolną drużynę harcerską w Mławie. Po ukończeniu szkoły powsz. uczył się w Gimnazjum Kupieckim w Mławie, gdzie w 1937 r. założył 25 MDH im. ks. I. Skorupki i był jej drużynowym do wybuchu II wojny światowej.

W 1938 r. podczas kursu drużynowych Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy w Mogiłkach n. Rawką zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. Na przełomie l. 1938/39

uczestniczył w kursie instruktorskim prowadzonym przez Centrum Wyszkożenia Piechoty WP w Rembertowie, po którym przyznano mu stopień podharcemistrza. W tym okresie był członkiem Polskiego Związku Zachodniego oraz Ligi Morskiej i Kolonialnej. W pierwszej poł. 1939 r. podjął działalność w Pogotowiu Harcerzy. W lipcu 1939 prowadził obóz harcerski, podczas którego utrzymywał ścisłe kontakty z oficerami WP, przygotowującymi linie obronne na przedpolach Mławy. Na pocz. sierpnia t.r. został zastępcą komendanta Pogotowia Harcerzy w Mławie.

Wybuch wojny zastał go na stanowisku dyżurnego Pogotowia. Od lutego 1940 działał w ZWZ-AK pod pseud. Wyrwicz. W drugiej poł. r. 1940, za zgodą dowództwa ZWZ współpracował z organizacją bojową ludowców (późniejsze BCh), gdzie posługiwał się pseud. Strzała. Pełnił służbę w wywiadzie II Oddziału Komendy Obwodowej AK na terenie niemieckiej komendantury wojskowej w Mławie i na terenie poligonu wojskowego w Nosarzewie. W ramach tej działalności kierował pięciosobowym zespołem wywiadowczo-dywersyjnym, który miał na celu zbieranie i przekazywanie informacji dotyczących niemieckich sił zbrojnych, zdobywanie broni, sprzętu łączności i prowadzenie nashuchu radiowego. Na tajnych kompletach ukończył szkołę średnią.

Kiedy w październiku 1943 Niemcy aresztowali wielu członków AK z jego otoczenia, wśród przechwyconych dokumentów znaleźli materiały wywiadowcze z poligonu w Nosarzewie. Wskutek tego Bojarski został aresztowany (12 XI 1943) i osadzony w siedzibie gestapo w Ciechanowie. Był przetrzymywany w obozach w Pomiechówku i Płocku oraz więzieniach w Warszawie i Poznaniu; 7 V 1944 został osadzony w obozie koncentracyjnym w Mauthausen, gdzie otrzymał nr 65 475. W obozie przebywał do wyzwolenia przez armię amerykańską (5 V 1945).

Po wojnie krótko pracował w Państw. Spółdzielni Spożywców w Mławie, a na-

stępnie, zachęcony przez Wandę Pieniężną, wyjechał do Olsztyna, gdzie razem z Romanem Bojarskim prowadził prywatny sklep tekstylny „Brokat” W. Pieniężna i Ska, którego zaplecze stało się miejscem spotkań olsztyńskich harcerzy.

Zaraz po osiedleniu się w Olsztynie podjął działalność harcerską; w październiku 1945 został jednym z założycieli Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerzy. Wszedł w skład komendy chorągwi i jednocześnie był drużynowym Drużyny Lotniczej im. Dywizjonu 303. Zorganizował i prowadził szereg obozów, zimowisk i kursów harcerskich. Był komendantem reprezentacji chorągwi na Zlot „Trzymamy Straż nad Odrą” w Szczecinie (12–14 IV 1946). Z dn. 15 II 1947 otrzymał stopień podharcmistra.

W maju t.r. powierzono mu funkcję komendanta chorągwi. W swojej pracy Bojarski skupiał się na kształceniu kadry w ramach Kształceniowego Ośrodka Szkoleniowego (KOS). W lipcu 1947 był komendantem obozu KOS w Mikołajkach, na którym przygotowano do pracy grupę podharcistrzów. Zorganizował zlot drużyn harcerskich z Warmii i Mazur, podczas którego dokonano poświęcenia sztandaru Hufca Harcerzy Olsztyn. Z jego inicjatywy komenda chorągwi we wrześniu 1947 powołała Harcerską Spółdzielnię Sportowo-Turystyczną „Trop”, która miała wyposażać harcerzy w mundury i sprzęt sportowo-turystyczny oraz wspierać finansowo działalność statutową harcerstwa (jej założycielami byli instruktorzy i członkowie KPH). Z dn. 15 IX 1948 został mianowany harcymistrzem.

Kiedy rozpoczął się proces podporządkowania harcerstwa ZMP, został komendantem połączonych chorągwi harcerzy i harcerek. Po włączeniu władz harcerskich w strukturę ZMP wszedł w skład prezydium Zarządu Wojew. ZMP. Nie godząc się na wprowadzane zmiany, w styczniu 1949 zrezygnował z funkcji komendanta i z dn. 30 maja został z niej zwolniony.

W t.r. po likwidacji przez Urząd Skarbowy spółki handlowej, w której był udziałowcem, podjął działalność w spółdzielczości pracy. Współorganizował olsztyński oddział Warszawskiej Spółdzielni Pracy i Użytkowników „Spólnota Pracy”. Początkowo był kierownikiem sklepu, a potem kierownikiem działu i zastępcą dyrektora. W l. 1952–1956 pracował w Zarządzie Wojew. Związku Spółdzielni Pracy (WZSP).

W grudniu 1956, po Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich w Łodzi i Wojew. Zjeździe Instruktorów i Działaczy Harcerskich w Olsztynie powrócił wraz z liczną grupą instruktorów do działalności harcerskiej. Wszedł w skład Komendy Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerstwa i został wybrany na jej komendanta, jednak funkcji tej nie przyjął, argumentując odmowę swoim zaangażowaniem w działalność spółdzielczą.

W 1957 r. delegaci na Nadzwyczajny Odnowicielski Zjazd Spółdzielczości wybrali go na funkcję prezesa Zarządu WZSP w Olsztynie. Współorganizował w tym czasie również Zrzeszenie Sportowe Spółdzielczości Pracy „Start”, w którym pełnił kolejno funkcje prezesa Rady Wojew. w Olsztynie, członka Prezydium i wiceprezesa Rady Głównej w Warszawie. Był organizatorem wielu zawodów i imprez sportowych na szczeblu wojewódzkim, krajowym i międzynarodowym. W tym czasie był nadal czynnym instruktorem harcerskim, a następnie działał w RPH, zostając w 1958 r. zastępcą przewodniczącego prezydium Wojew. RPH w Olsztynie. W t.r. był inicjatorem i współorganizatorem Akcji „Kormoran” – Harcerskiej Służby Turystycznej Warmii i Mazur. Działaczem RPH pozostał do 1959 r.

Od 1958 r. przez wiele kadencji był radnym i członkiem Prezydium WRN w Olsztynie. W czasie jego długoletniego przewodzenia spółdzielczości w woj. olsztyńskim struktury związkowe wybudowały z własnych środków Dom Kultury w Nowym Mieście i Spółdzielczy Ośrodek Kultury

w Działdowie (1958), a w ramach akcji „Szkół Tysiąclecia” szkołę podst. w Butrynach (1962) i Zespół Szkół Zawodowych w Iławie (1969–1970); w następnych latach zbudowano także kilka ośrodków turystycznych i sportów wodnych na terenie Warmii i Mazur. W 1970 r. Bojarski był inicjatorem utworzenia Spółdzielczego Zespołu Pieśni i Tańca w Giżycku. Po zmianach w ogólnopolskich strukturach spółdzielczości i zlikwidowaniu WZSP w 1975 r. stanął na czele powołanego w Olsztynie Krajowego Związku Spółdzielni Pracy Przemysłu Spożywczego, skupiającego 36 spółdzielni z terenu 28 województw. W lipcu 1978 ponownie został prezesem reaktywowanego WZSP, który skupiał wówczas 18 spółdzielni z Warmii i Mazur.

W l. 1978–1982 pełnił funkcję przewodniczącego Centralnej Komisji Imprez na Orientację, przyczyniając się do rozwoju tej dyscypliny sportu.

W grudniu 1980 został wybrany na stanowisko zastępcy przewodniczącego WRN w Olsztynie. W l. 1982–1985 był bezpartyjnym posłem na Sejm PRL VIII kadencji, uzyskując mandat po śmierci innego posła z Olsztyna. Pracował w dwóch komisjach sejmowych: Komisji Handlu Wewnętrznego, Drobnej Wytwórczości i Usług oraz Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu ustawy *Ordynacja wyborcza do Sejmu PRL*. Od stycznia 1986 przewodniczył Radzie Społecznej Szkół Wyższych w Olsztynie, która zakresem działania obejmowała Akademię Rolniczo-Techniczną i WSP w Olsztynie. Z jego inicjatywy olsztyńska WRN utworzyła Fundusz Rozwoju Uczelni, mający na celu wspieranie finansowe obu szkół wyższych. W 1986 r. zainicjował utworzenie przedszkola przy ul. Tczewskiej. W 1989 r. przeszedł na emeryturę. Do końca życia działał w Klubie Seniora przy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP w Olsztynie.

Zmarł 10 VI 2002. Został pochowany w alei zasłużonych na olsztyńskim Cmentarzu Komunalnym przy ul. Poprzecznej.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem Oświęcimskim, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Złotym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę oraz Złotym i Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP. W 1983 r. został wpisany do Księgi Honorowej Samorządu Mieszkańców Olsztyna – MRN i otrzymał tytuł Zasłużonego Obywatela Bartoszcyc.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzy nie i harcmistrze*, s. 99; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 129; *Wykaz spoczywających w alei zasłużonych Cmentarza Komunalnego w Olsztynie przy ul. Poprzecznej* [online] <http://www.zck.olsztyn.pl/p,102,znani-i-zasluzeni> [dostęp 4 VI 2017]; — Jan Jerzy Bojarski, w: *Z dziejów harcerstwa mławskiego (1913–1996)*, red. R. Juszkiewicz, Mława 1996, s. 184–195; Kiewicz A. *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wr. 2003, s. 49, 511; Kostrzewski Z. „Trzymamy Straż nad Odrą”, „Z dziejów Harcerstwa na Warmii i Mazurach. Zeszyty Historyczne Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej im. Grunwaldu w Olsztynie” 2004, nr 5, s. 65; Łukaszewicz B. *Olsztyn 1945–1985. Zapis czterdziestolecia*, Ol. 1987, s. 21, 212, 268, 302, 359, 405, 414, 457; tenże *Olsztyn w Polsce Ludowej 1945–1989*, w: *Olsztyn 1353–2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński, Ol. 2003, s. 415, 463, 464; Płocha H. *Jan Jerzy Bojarski, „Z dziejów Harcerstwa na Warmii i Mazurach”* 2006, nr 6, s. 29–35; Zakrzewska A. *Działalność organizacyjna i wychowawcza Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP w l. 1956–1966*, w: *Harcerstwo w służbie Warmii i Mazurom. Mat. z konferencji naukowej*, red. H. Płocha, Ol. 2005, s. 61–62; — Bojarski J. *Warmińsko-mazurscy harcerze, „Z dziejów Harcerstwa na Warmii i Mazurach”* 2004, nr 5, s. 42–50; Browiński C. *Olsztyn 1943–1970*, Ol. 1974, s. 164, 280–281; *Rozkaz GK Harcerzy L. 13 z 28 V 1957, „WU”* 1957, nr 4/5, s. 18; *Uchwała Sejmu PRL z dn. 26 II 1982 w sprawie obsadzenia mandatów poselskich*, „Monitor Polski” 1982 z 9 III, Dz.U. nr 8, poz. 44; Zürn M. *Obsady personalne Cho-*

ragwi Warmińsko-Mazurskiej w l. 1945–1949. Mat. i dokumenty, „Z Dziejów Harcerstwa na Warmii i Mazurach” 2004, nr 5, s. 72–74; — Arch. Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP w Olsztynie: rozkazy Komendy Warmińsko-Mazurskiej Chorągwi Harcerstwa z l. 1956–1959; Bibl. Sejmowa: Lista parlamentarzystów VII kadencji Sejmu PRL.

Andrzej Puliński

BOROWIEC z Szymanowskich Barbara (1941–2014), nauczyciel akademicki, harcmistrzyni, zastępczyni komendanta Chorągwi Kieleckiej ZHP im. S. Żeromskiego (1974–1975).

Urodziła się 25 X 1941 w Dziurkowie w pow. lipskim (obecnie woj. mazowieckie) w rodzinie Stefana i Wandy Szymanowskich. Po ukończeniu Szkoły Podst. w Przedmieściu Dalszym w 1955 r. podjęła naukę w Liceum Pedagog. w Solcu n. Wisłą. W 1960 r. rozpoczęła pracę zawodową jako nauczycielka w Szkole Podst. we Władysławowie w pow. zwoleńskim. Od maja do lipca 1961 pracowała w Inspektoracie Oświaty Prezydium PRN w Zwoleniu. W l. 1961–1963 kontynuowała naukę w Studium Nauczycielskim w Radomiu na kierunku filologia polska. W l. 1963–1965 była nauczycielką w Szkole Podst. nr 6 w Radomiu. Ukończyła Wyższą Szkołę Nauczycielską w Kielcach (1973) i WSP im. KEN w Krakowie (1975).

Służbę instruktorską w ZHP rozpoczęła w 1960 r. jako drużynowa drużyny harcerskiej i zuchowej przy Szkole Podst. we Władysławowie w Hufcu Zwolen. Była drużynową drużyny harcerskiej w II LO im. M. Konopnickiej w Radomiu (1961–1963) i 6 Radomskiej Drużyny Harcerskiej (1963–1965). Jako członkini Rady Ośrodka „Śródmieście” w Hufcu Radom-miasto koordynowała działalność drużyn harcerskich. W l. 1965–1973 była kierowniczką Wydz. Zuchów Komendy Chorągwi Kieleckiej ZHP. W 1969 r. została wybra-

na do Rady Chorągwi, a w kwietniu 1973 weszła w skład prezydium Rady.

W l. 1975–2005 pracowała jako nauczyciel akademicki na Wydz. Pedagog. WSP w Kielcach, a po zmianie statusu uczelni w Akademii Świętokrzyskiej (AŚ) im. J. Kochanowskiego w Kielcach. Była wykładowczynią w Pracowni Metodyki Wych. Harcerskiego w Inst. Pedagogiki i Psychologii, a od 1991 r. — starszą wykładowczynią w Pracowni Podstaw Nauczania Jęz. Polskiego w Inst. Pedagogiki oraz w Zakładzie Dydaktyki Inst. Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Specjalnej. W 2005 r. przeszła na emeryturę, później pracowała w niepełnym wymiarze godzin w placówkach kształcenia nauczycieli w Piotrkowie Trybunalskim i Tarnowie.

W l. 1974–1975 pełniła funkcję zastępcy komendanta chorągwi. W l. 1975–2005 była opiekunką Studenckiego Kręgu Instruktorskiego (SKI) „Iskierka” przy WSP w Kielcach (następnie AŚ). Członkinią Rady Chorągwi Kieleckiej ZHP była ponownie w l. 1985–1989. Organizowała różne formy kształcenia i doskonalenia umiejętności instruktorów Chorągwi Kieleckiej (kursy, warsztaty, konferencje metodyczne i seminaria programowe). Dużo uwagi poświęcała współpracy z namiestnikami zuchowymi i kadrą kształcącą hufców. Była autorką scenariuszy zbiórek i uroczystości zuchowych. Zainicjowała rajdy dla drużyn Hufca Kielce-miasto, organizowane przez SKI „Iskierka”. Uczestniczyła w pracach Komitetu Organizacyjnego Harcerskiego Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach (1974–1975). W 1985 r. weszła w skład Chorągwanego Zespołu ds. Harcerstwa Akademickiego. Stopień przewodnika otrzymała w r. 1964, podharcmistrza w r. 1965, harcmistrza w r. 1966, a honorowy stopień harcmistrza PL w 1977 r.

W pracy dydaktycznej na uczelni zajmowała się literaturą dziecięcą. Opublikowała szereg artykułów, m.in. „*Idzie niebo ciemną nocą*” E. Szelburg-Zarembiny

(„Nauczanie Początkowe” 1992/93, nr 6 oraz w: *Praca dydaktyczno-wychowawcza z lekturą szkolną I–III*, cz. 1, red. M. Kątny, K. 1993), *Janina Porazińska – życie i twórczość* („Nauczanie Początkowe” 1992/93, nr 6), „*Psołki i Śmieszki*” *J. Porazińskiej* („Nauczanie Początkowe” 1992/93, nr 6), „*Szatan z siódmej klasy*” *K. Makuszyńskiego* – streszczenie, analiza, sylwetka twórcza, sugestie metodyczne (K. 1999) oraz *Wykorzystanie poezji dziecięcej w biblioterapii na przykładzie wiersza „Rupaki” Danuty Wawilów* („Nauczanie Początkowe” 2006/07, nr 2).

Zmarła 6 IX 2014 po długiej chorobie. Została pochowana na cmentarzu komunalnym w Kielcach-Cedzynie. W pamięci środowiska harcerskiego i akademickiego pozostała jako wzór sumienności, prawości i życzliwości dla innych.

Została odznaczona Złotym (1984) oraz Srebrnym (1977) Krzyżem Zasługi, Medalem 40-lecia PL (1985), Medalem KEN (1999), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1985), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1971), Odznaką za Zasługi dla Kielecczyzny (1974) i Odznaką 80-lecia Harcerstwa na Kielecczyźnie (1993). Otrzymała Medal im. N. Machałowej (1989) i Nagrodę Komendanta Chorągwi Kieleckiej ZHP.

W 1973 r. zawarła związek małżeński z Romanem Borowcem. Miała syna Marcina (kulturoznawcę, absolwenta Uniw. Europejskiego Viadrina we Frankfurcie n. Odrą) i córkę Małgorzatę (absolwentkę bibliotekoznawstwa i informacji naukowo-technicznej oraz filologii angielskiej).

— Puchała *Poczet*, t. 1, s. 140; — Kateusz A. *Struktura organizacyjna Chorągwi ZHP w Kielcach w l. 1956–2002. Władze chorągwi. Instruktorzy Chorągwi Kieleckiej we władzach centralnych*, w: *Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000*, s. 11–30; Mazur R. *Działalność programowa Komendy Kieleckiej Chorągwi ZHP*, w: *Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000*, s. 229–265; Rembalski *Kalendarium*, s. 116, 119, 127; — Arch. Komendy Chorągwi Kieleckiej ZHP: akta

pers. pracownika nr 7; rozkazy naczelnika ZHP z l. 1971, 1985 i 1993; rozkazy komendanta Chorągwi Kieleckiej ZHP z l. 1966–1993; — inf. córki Małgorzaty i Zofii Kilarskiej z Działu Administracji Uniw. J. Kochanowskiego w K. (2016).

Anna Kateusz

BUGAJSKI Kazimierz Jan (1911–1991), magister prawa, podharcistrz, żołnierz Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej, szef biura Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1938–1939).

Urodził się w Krakowie 4 XI 1911. Był synem Józefa (1870–1930, podurzędnika pocztowego) i Katarzyny ze Stanisłowa (1883–1967). Miał braci Józefa (pseud. Lolo, 1904–1985, absolwenta Wyższej Szkoły Handlowej, podharcistrza, żołnierza 201 pp, czynnego przy rozbrajaniu Austriaków w Krakowie w r. 1918, uczestnika II i III powstania śląskiego, oficera WP, uczestnika kampanii wrześniowej, żołnierza AK, po II wojnie światowej represjonowanego), Stanisława (1907–1967, ekonomistę), Jana (zob. t. 4, s. 44–48), Tadeusza (zm. w dzieciństwie w 1918 r.) i Aleksandra (ok. 1923–1942, zamordowanego przez Niemców w siedzibie gestapo przy ul. Pomorskiej w Krakowie) oraz siostry Marię (urzędniczkę) i Wandę.

Według przekazu rodzinnego już jako siedmiolatek uczestniczył wraz ze starszym bratem Józefem w akcji rozbrajania żołnierzy austriackich (30 X 1918). Ukończył Gimnazjum im. Jana III Sobieskiego w Krakowie, gdzie śladem swoich braci wstąpił do 3 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. K. Pułaskiego.

W 1927 r. był zastępowym zastępu wilcząt, a później przybocznym 3 KDH. W 1934 r. wziął udział w harcerskiej wyprawie łodziami Wagiem, Dunajem i przez Morze Czarne do Konstantynopola (był zastępcą jej komendanta phm. Juliana Iwaszkiewicza). W stopniu harcerza Rzeczypospolitej objął funkcję drużynowego

BUGAJSKI KAZIMIERZ

3 KDH i pełnił ją w okresie 6 III 1935–12 XI 1937. Ożywił pracę zastępów oraz zreorganizował drużynę, która pod jego kierownictwem organizacyjnie i programowo uzyskała najwyższy poziom; była drużyną sztandarową hufców krakowskich i osiągała bardzo dobre wyniki we współzawodnictwie harcercskim i sportowym; liczyła wówczas prawie 110 harcerzy w 10 zastępach. Organizowała wycieczki, obozy wędrowne, imprezy sportowe i kulturalne, posiadała sprzęt obozowy, prowadziła akcje zarobkowe i dysponowała dużą izbą harcercską.

W tym czasie Bugajski był komendantem obozów harcercskich w Karwińskich Błotach (1935, 1936) oraz zimowisk w Witowie (1935/36) i Skolem (1936/37). Z dn. 10 VI 1937 otrzymał stopień podharcemistrza. W listopadzie 1938 objął funkcje szefa biura i kierownika Wydz. Ogólnego Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy, które pełnił do wybuchu wojny. W lipcu 1939 został mianowany kierownikiem kręgu starszoharcercskiego reprezentującego chorągiew na światowym zlocie (Rover Scout Moot) w Szkocji.

Po ukończeniu gimnazjum studiował prawo w UJ i w 1935 r. uzyskał tytuł magistra. Podczas studiów działał w Stow. Katolickiej Młodzieży Akademickiej (SKMA) „Odrodzenie”. W r. akad. 1932/33 był sekretarzem, w l. 1933–1934 – wiceprezesem Zarządu SKMA w środowisku krakowskim, a w r. akad. 1934/35 członkiem sądu koleżeńskiego tegoż stowarzyszenia. Po studiach podjął pracę w Komunalnej Kasie Oszczędności w Krakowie, gdzie pracował do wybuchu II wojny światowej.

W l. 1939–1945 działał w strukturach ZWZ-AK, a po uwięzieniu przez gestapo brata Aleksandra ukrywał się w okolicach Limanowej i we wsi Targowiska k. Jasła. W czasie wojny posługiwał się nazwiskami Kazimierz Mazurek i Józef Zbigniew Muszyński. Współdziałał z bratem Józefem, który zorganizował siatkę współpracowników z placówek AK, zajmujących się m.in.

wywiadem na terenie działania przyszłego 1 Pułku Strzelców Podhalańskich AK.

W grudniu 1944 w Węglówce, w okolicach Krosna (15 km od linii frontu) zorganizował pierwszy powojenny obóz harcercski Hufca Harcerzy w Krośnie, który powołał już w listopadzie t.r. W r. 1958, po odrodzeniu harcercstwa, był kierownikiem sekcji sportowej w Wydz. Harcercskim Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa. Sprawami harcercstwa interesował się do końca życia, będąc członkiem Tow. Przyjaciół „Zielonej Trójki”, działającego przy 3 KDH w II LO im. Jana III Sobieskiego w Krakowie.

Po wojnie pracował w Komunalnej Kasie Oszczędności w Krakowie, a po jej likwidacji w Narodowym Banku Polskim (1949–1954). W 1955 r. podjął pracę w przedsiębiorstwie państw. „Naftobudowa”, a kiedy w 1968 r. naciski i szykany SB zmusiły go do szukania innej pracy, znalazł zatrudnienie w Wojew. Zrzeszeniu Pryw. Handlu i Usług, w którym pracował w Krakowie i Tarnowie do przejścia na emeryturę w 1980 r. W l. 1976–1980 zajmował się rozpowszechnianiem podziemnej prasy i wydawnictw. Mając doświadczenie związkowe w dziedzinie prawa pracy, zasiłił w 1980 r. skład zespołu prawników działającego przy Międzyzakładowym Komitecie Założycielskim NSZZ „Solidarność” w Krakowie. Aktywnie działał w środowisku b. członków „Odrodzenia” i ośrodka koncepcyjno-kierowniczym przy ref. duszpasterstwa krakowskiej Kurii. Od 1959 r. był członkiem Zarządu Klubu Inteligencji Katolickiej (KIK) w Krakowie; w l. 1961–1965 jego wiceprezesem. W tym okresie był poddawany szczególnie ostrej inwigilacji i szykanom oraz rozpracowywany przez SB (krypt. „Kalif” i „Ortodoks”). W 1961 r. wstąpił do Arcybractwa Miłosierdzia im. ks. P. Skargi; był jego wiceprezesem. W porozumieniu z Zarządem KIK w l. 60 pełnił funkcję radnego miejskiego w Krakowie. Był członkiem TPD; działał na rzecz dzieci niepełnosprawnych.

Opublikował *Powakacyjne ćwiczenia Hufca Męskiego w Krakowie* („Skaut” 1929, nr 10, s. 204) i dwa artykuły w dodatku metodycznym do Rozkazu Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy L. 8 z 15 XII 1945: *Kominek i jego rola na zimowisku oraz Choinka w lesie*. Wspólnie z bratem Janem przygotowali opracowanie *Harcerska służba III Krak. Drużyny im. K. Pułaskiego w l. 1911–1958* (Kr. 1958).

Zmarł 25 III 1991. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony papieskim medalem *Pro Ecclesia et Pontifice* (1991).

W 1945 r. zawarł związek małżeński z Zofią Skwarą (1916–2008, urzędniczką). Miał trzy córki: Danutę (1946–2007), Bożenę (zameżną Sieraczyńską, ur. 1950, magistra historii, archiwistkę, w młodości harcerkę) i Marię (1955–1998, absolwentkę szkoły ogrodniczej).

— Biedrzycki W., Marewicz J. *Zielona Trójka 1911–1986*, Kr. 1986, s. 4, 21, 24–25, 28, 34, 71, 78; Bugajski J., Bugajski K. *Harcerska służba III Krak. Drużyny im. K. Pułaskiego w l. 1911–1958*, Kr. 1958, s. 9, 13–15, 19, 21, 31; *Historia Zielonej Trójki krakowskiej*, red. W. Biedrzycki i in., Kr. 2011, s. 29, 32–33, 35, 37, 39, 256–257; Kaźmierczak P. *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w l. 1956–1989*, Kr. 2009, passim; Kuta C. „Działacze” i „Pisarki” – aparat bezpieczeństwa wobec katolików świeckich w Krakowie w l. 1957–1989, Kr. 2009, s. 150, 160, 165, 167, 170, 176–178, 187, 210; Leonhard *Kalendarium*; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1934–1939 i 1945–1949; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1960; — inf. córki B. Sieraczyńskiej.

Wojciech Biedrzycki
Janusz Wojtycza

C

CABAŁA z Tkaczyków Bożena Irena (1932–2006), archiwistka, harcmistrzyni, twórczyni i kierownik Archiwum Głównej Kwatery ZHP (1968–1988).

Urodziła się 18 IX 1932 w Warszawie. Była córką Stanisława i Janiny z Majdykowskich. Oboje rodzice byli kartografami i do wybuchu wojny pracowali w Wojskowym Inst. Geograficznym. Szkołę powsz. ukończyła w Sulejówku, gdzie należała do drużyny harcerskiej (1946–1948). Maturę zdała w 1952 r. w Warszawie. Należała do ZMP (1948–1954), była przewodniczącą zarządu szkolnego i społecznym instruktorem zarządu dzielnicowego na Żoliborzu i Woli.

W sierpniu 1952 zatrudniła się jako referentka w Warszawskich Kolejowych Zakładach Gastronomicznych. W l. 1953–1957 odbyła studia na Wydz. Historycznym UW. Tytuł magistra archeologii śródziemnomorskiej uzyskała w 1960 r. na podstawie pracy *Ampułki św. Menasa i miasto Karm Abu Mina*, ocenionej jako bardzo dobra. Po ukończeniu studiów pracowała kolejno w Warszawskich Zakładach Gastronomicznych jako kelnerka (wrzesień – grudzień 1958), Przedsiębiorstwie Państw. Składnica Księgarska jako referentka (1959–1960) i CAW jako archiwistka (1960–1967).

W listopadzie 1968 rozpoczęła pracę w GK ZHP jako archiwista, podejmując zadanie opracowania zasobu aktowego GK ZHP oraz nadzór nad archiwami komend chorągwi (wcześniej nie istniało archiwum GK ZHP, a akta, składane w sposób nieuporządkowany w magazynie, nie były ewidencjonowane). W ciągu pięciu lat uporządkowała zasoby aktowe (wizytatory z AAN uznali je za wzór archiwum zakładowego). Stworzyła w ten sposób dru-

gie centralne archiwum harcurskie, po archiwum założonym przez Wacława Błażejewskiego w l. 30. XX w.

Uporządkowane przez nią materiały z l. 1945–1949 stały się podstawowym źródłem wielu powstałych później prac naukowych. Sama również opublikowała kilka opracowań: *Harcurskie archiwa* („Harc.” 1973, nr 7/8), *Struktury organizacyjne i obsady personalne ZHP w l. 1944–1949* („Harc.” 1974, nr 10), *Archiwa i archiwalia harcurskie. Czy badania są potrzebne – czyli o odkrywcach* („Harc.” 1984, nr 12) oraz *Harcurska służba dla Ziemi Odzyskanych (na podstawie dokumentów archiwalnych i prasy harcurskiej z l. 1945–1950)*, („Przeg. Zachodni” 1986, nr 1).

Dn. 1 VI 1971 otrzymała stopień instruktorski przewodnika, a w 1980 r. – harcursztrza.

Została odznaczona Złotym (1982) oraz Srebrnym (1974) Krzyżem Zasługi, Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1975) oraz odznaką Za Zasługi dla Archiwistyki.

Zmarła 28 V 2006.

W 1958 r. zawarła związek małżeński ze Stanisławem Cabałą (kreślaczem, pracownikiem Inst. Geografii PAN), miała syna Jerzego (ur. 1962).

— Osiecka J., Perczak J. *Historia na łamach miesięcznika „Harcursstwo”*. Bibliogr. za l. 1959–1986, „Harcurski Informator Historyczny” 1986, nr 1–4; Puchala *Poczet*, t. 1, s. 183; — MH: Arch. pracownicze GK ZHP, dok. B. Cabałowej; CAW: umowa o pracę; zaświadczenie o zatrudnieniu nr 1764/k/IV/MB.

Marian Miszczuk

CICHONSKA zamężna Drzewuska Maria (1904–2002), nauczycielka, harcursztrzyni, komendantka Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerek (1947–1949).

Urodziła się 27 XII 1904 we wsi Bielawki w pow. kutnowskim w rodzinie chłopskiej Jana i Julianny z Urbaniaków. Mia-

ła siedmioro rodzeństwa. Wobec ciężkiej sytuacji materialnej tylko ona z wielkim trudem zdobyła wykształcenie. W czasie nauki w gimnazjum w Kutnie w 1919 r. wstąpiła do drużyny harcerek, w której była zastępową i plutonową. Podczas wojny polsko-bolszewickiej (1920) pracowała społecznie w punkcie werbunkowym w Kutnie. Jako uczennica Seminarium Nauczycielskiego w Toruniu pełniła funkcję przybocznej w drużynie seminaryjnej. Po ukończeniu szkoły we wrześniu 1925 podjęła pracę nauczycielki w Brodnicy i pracowała tam do wybuchu wojny. Udzielała się społecznie, m.in. w LOPP, Polskim Białym Krzyżu i Lidze Ochrony Przyrody. Organizowała wieczornice, a w l. 1927–1928 uczyła żołnierzy analfabetów w 67 pp WP.

Już w 1925 r. zorganizowała drużynę harcerek w szkole wydziałowej. Na początku 1926 r. objęła funkcję hufcowej Hufca Harcerek w Brodnicy. W l. 1927–1929 była członkinią Komendy Toruńskiej Chorągwi Żeńskiej. Stopień podharcursztrzyni otrzymała 8 V 1929, a harcursztrzyni – 20 IV 1934. W l. 1937–1939 była instruktorką wych. fiz. i przysp. wojsk. w Komendzie Pomorskiej Chorągwi Harcerek w Toruniu. W l. 1938–1939 kierowała pracą hufca w ramach Pogotowia Harcerek, przygotowując dziewczęta do służby sanitarnej i służby łączności. Hufiec Harcerek w Brodnicy prowadziła do wybuchu II wojny światowej.

W pierwszych dniach września 1939 otrzymała rozkaz spalania wszystkich dokumentów personalnych, co uchroniło wiele harcerek przed aresztowaniem. Po apelu miejscowych władz, wzywającym osoby zaangażowane w działalność społeczną i patriotyczną do opuszczenia miasta, wyjechała z Brodnicy. Po kilku tygodniach tułaczki wróciła. Ostrzeżona przez b. inspektora szkolnego L. Kozikowskiego, że znajduje się na sporządzonej przez Niemców liście osób przewidzianych do aresztowania, wyjechała do Kłodawy, gdzie zamieszkała u rodziny.

Wiosną 1941 razem z rodziną została wywieziona do przymusowej pracy do Altensorge k. Landsberga w Niemczech. Kiedy długotrwała, ciężka praca (mycie i pranie w lodowatej wodzie) spowodowała u niej bezwład rąk, przeniesiono ją do innych zajęć w okolicy Barlinka. Stamtąd uciekła do rodziny, a następnie przez „zieloną granicę” przedostała się do Generalnego Gubernatorstwa. W Warszawie zameldowała się u hm. Jadwigi Luśniak, przedwojennej komendantki Pomorskiej Chorągwi Harcerek, która prowadziła internat dla chłopców z rodzin wojskowych, zorganizowany przez Pogotowie Harcerek pod opieką RGO. Po dwumiesięcznym pobycie w Warszawie wyjechała do Zamościa, gdzie pracowała jako magazynierka w fabryce lemoniady.

W kwietniu 1945 powróciła do Brodnicy i uczyła w szkole do wakacji. Następnie wyjechała do Gdańska, gdzie do 1954 r. pracowała w Szkole Podst. nr 15. Podjęła także działalność harcerską. Pełniła funkcję instruktorki Wydz. Kształcenia Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerek. Prowadziła obóz harcerek gdyńskiego hufca w Lipuszu (1947) i kurs drużynowych na obozie w Łąpinie (1948). W l. 1947–1949 była komendantką Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerek, a po połączeniu chorągwi męskiej i żeńskiej w marcu 1949 została zastępcą komendanta i kierownikiem Wydz. Organizacyjnego Komendy Morskiej Chorągwi Harcerstwa. Latem t.r. była instruktorką kursu drużynowych w Kamienicy Królewskiej na Kaszubach.

W 1954 r. ze względu na stan zdrowia przeszła na rentę inwalidzką. Przeniosła się do Wrocławia, gdzie po trzech latach leczenia powróciła do zawodu. W l. 1957–1961 uczyła w eksperymentalnej szkole prowadzonej metodą harcerską, którą zorganizowała hm. Zofia Skałowa. Prowadziła tam także szkolne koło krajoznawcze. W l. 1957–1959 włączyła się w odbudowę harcerstwa jako instruktorka Wydz. Kształcenia Kadry Komendy

Dolnośląskiej Chorągwi Harcerstwa we Wrocławiu. We wrześniu 1961 przeszła na emeryturę i w 1972 r. powróciła do Gdańska. Od 1977 r. do ostatnich dni życia była członkinią Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie”. W l. 1950–1990 należała do PTTK.

Zmarła 4 VII 2002. Została pochowana na cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku.

Była odznaczona Brązowym Krzyżem Zasługi (1929). Otrzymała honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP (1984).

Na przełomie l. 50. i 60. we Wrocławiu zawarła związek małżeński, przyjmując nazwisko Drzewuska. Dzieci nie miała.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrzowie*, s. 21; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 17–20; — Arch. Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie” w G.

Bogdan Radys

CIEŚLA Wiesław Kazimierz, pseud. Wacek (1928–2015), nauczyciel, harcmistrz, członek Komendy Zielonogórskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1965), hufcowy Hufca Zielona Góra (1959–1965), przewodniczący Komisji Historycznej Chorągwi Ziemi Lubuskiej ZHP (1992–2008).

Urodził się 15 V 1928 w Złoczowie w woj. tarnopolskim. Był synem Leona (1899–1948, legionisty, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, kawalera *Virtuti Militari*, chorążego, zawodowego wojskowego, podczas II wojny światowej żołnierza *Dywizji Pancerniej* gen. Stanisława Maczka) i Eufemii z Kochmańskich (1901–1948). Miał siostrę Helenę (zameżną Korybut-Daszkiwiczową, ur. 1923).

W 1932 r. wraz z rodziną zamieszkał w Warszawie, gdzie w poł. 1938 r. wstąpił do 42 WDH im. F. Żwirki i S. Wigury, której drużynowym był Ludwik Rymarz. Przed wakacjami 1939 wraz z drużyną uczestniczył w Zlocie Warszawskiej Chorągwi Harcerzy w Wesolej pod Warsza-

CIEŚLA WIESŁAW

wą. Tam złożył przyrzeczenie harcerskie i zdobył stopień młodzika.

Po wybuchu wojny wraz ze swoim zastępem, za namową Jadwigi Barbanell, pseud. Jadzia, rozpoczął działalność konspiracyjną w zakresie małego sabotażu (od grudnia 1940 jego zastęp należał do 49 WZDH, działającej przy szkole przy ul. Kazimierzowskiej 60). W 1941 r. ukończył szkołę powsz. W poł. 1942 r. wraz z zastępem został przekazany do Szarych Szeregów, do drużyny im. R. Traugutta w Hufcu Mokotów Górny. Podobnie jak inni chłopcy z zastępu, przysięgę Szarych Szeregów złożył na ręce Stefana Mirowskiego, pseud. Bolek. Z dn. 3 XI 1942 drużyna weszła w skład „Roju Bałtyk” w pionie „Zawiszy”, realizując program pod krypt. „Mafeking” (przygotowujący do służby pomocniczej dla wojska) oraz prowadząc działalność sabotażową.

Na przełomie l. 1942/43 Cieśla ukończył w stopniu kaprała kurs podoficerski w szkole młodszych dowódców AK krypt. „Wiarus”. Podczas Powstania Warszawskiego walczył na Mokotowie w kompanii O-2 batalionu „Olza” ppor. Witolda Janiszewskiego, pseud. Withal, wchodzącym w skład pułku „Baszta”. Po upadku Mokotowa 26 IX 1944 kanałami przedostał się do Śródmieścia. Opuścił Warszawę z ludnością cywilną. Został wywieziony w głąb Niemiec do Frusack, gdzie do zakończenia wojny pracował przy budowie fabryki. Stopień podharcemistrza otrzymał 11 XI 1944.

W maju 1945 powrócił do Warszawy. We wrześniu t.r. podjął naukę w Liceum im. T. Rejtana; ukończył ją na przyspieszonym kursie w 1947 r. Zaraz po powrocie do Warszawy zgłosił się do pracy w Hufcu Harcerzy Warszawa-Śródmieście „Grunwald”, którego hufcowym był Stefan Sosnowski. Powierzono mu prowadzenie dawnej 1 Zawiszackiej Drużyny Szarych Szeregów im. R. Traugutta, noszącej wówczas numer 105. Po kilku miesiącach przeszedł do pracy w komendzie hufca,

gdzie kierował ref. sportu i turystyki. Reprezentował Warszawską Chorągiew Harcerzy na Zlocie 25-lecia Chorągwi Śląsko-Dąbrowskiej w Katowicach i uczestniczył w CAS w Putce k. Osowca na Mazowszu, gdzie wstąpił do utworzonego wówczas kręgu „Wilki” (działającego w Hufcu Harcerzy Warszawa-Śródmieście).

We wrześniu 1945, po apelu Komisji Likwidacyjnej AK, wspólnie z innymi harcerzami Szarych Szeregów podjął decyzję o ujawnieniu się. W dn. 14–15 IV 1946 uczestniczył w Ogólnopolskim Zlocie Młodzieży w Szczecinie „Trzymamy Straż nad Odrą”.

W tym okresie uprawiał koszykówkę w klubie AZS, organizował rozgrywki sportowe pomiędzy drużynami harcerskimi i razem z Zygmuntem Głuszkiem założył Harcerski Klub Sportowy. Objął funkcję drużynowego 34 WDH im. T. Kościuszki, działającej przy Klubie Sportowym „Skra” i realizował z nią program nastawiony na lekkoatletykę. Zorganizował obóz w Kościence na Śląsku. W maju 1947 uczestniczył z drużyną w złazie hufca w Laskach w Puszczy Kampinoskiej, a w lipcu w obozie hufca zorganizowanym na Mazurach. Na pocz. września t.r. otrzymał urlop instruktorski.

W listopadzie 1947 podjął pracę jako nauczyciel wych. fiz. w Szprotawie i Bukowinie Bobrzańskiej na Ziemi Lubuskiej. Równocześnie podjął naukę w Liceum Pedagog. w Nowej Soli. We wrześniu 1948 przeszedł do pracy w LO w Szprotawie, gdzie również uczył wych. fiz. W 1957 r. został przeniesiony do pracy w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Zielonej Górze. Pełniąc funkcję wizytatora zajęć wych. fiz. i sportu na Ziemi Lubuskiej, uczestniczył w wielu sportowych wydarzeniach. Był m.in. organizatorem Igrzysk Młodzieżowych w Zielonej Górze (czerwiec 1963). Ukończył studia magisterskie w Wyższej Szkole Wych. Fiz. w Poznaniu.

Po reaktywowaniu harcerstwa powrócił do ZHP w styczniu 1957, zgłaszając się

do pracy w Komendzie Chorągwi Zielonogórskiej. Został zweryfikowany w stopniu podharcemistrza (28 V 1957) oraz mianowany harcemistrzem (20 IX 1957). Wszedł w skład chorągwianej komisji weryfikacyjnej (28 V 1957–1 VII 1958) i komendy chorągwi (od 9 VI 1957 i ponownie od 26 III 1960), kierował również Wydz. Kształcenia Kadry (16 XI 1957–1 XI 1958) i Wydz. Drużyn Miejskich (1 XI 1958–1 XI 1959) Komendy Chorągwi Zielonogórskiej. Od 1 II 1959 był członkiem, a później (do 1 V 1961) przewodniczącym chorągwianej komisji prób instruktorskich na stopień podharcemistrza i przewodnika. W sierpniu 1957 prowadził szkolenie na kursie instruktorskim nad Jez. Sławskim w Konotopie.

W grudniu 1959 powierzono mu obowiązki hufcowego w Zielonej Górze. Kierując hufcem przez ponad sześć lat, organizował obozy harcerskie i szkolenia instruktorskie, zimowiska i złoty hufca. Uczestniczył w trzech Walnych Zjazdach ZHP (II – 1959, III – 1964 i IV – 1968). Przygotował 50-osobową reprezentację hufca ze szczepu „Grunwald” do udziału w centralnych uroczystościach 1000-lecia Państwa Polskiego na polach Grunwaldu. W kierowanym przez niego hufcu prowadziły pracę znane w Polsce szczepy, m.in. „Makusyny”, „Korczakowcy”, „Komandosi”, „Grunwald”, „Wichura” i „Włóczędzy”. Funkcję komendanta hufca pełnił do lutego 1965. W l. 1960–1965 był członkiem Rady i Prezydium Rady Chorągwi Zielonogórskiej. W l. 1992–2008 kierował chorągwianą kom. hist., rozpoczął wydawanie biuletynu „Wici” (poświęconego historii harcerstwa) i był członkiem założycielem Kręgu Harcemistrzowskiego „Czerwona Szpilka”, który w lutym 2012 zorganizował jego benefis.

Jako porucznik WP i żołnierz AK był organizatorem i prezesem Koła Terenowego Powstańców Warszawskich w Zielonej Górze. Przez wiele lat czynnie uprawiał sport: koszykówkę, siatkówkę, piłkę

nożną i lekkoatletykę. Był autorem opracowań z zakresu sportu i turystyki oraz historii harcerstwa, m.in.: *Pierwsza Zawiszacka* (Zielona Góra 1989), *Wici* (tamże 1996), *Ocalić od zapomnienia* (tamże 2008), *Dziś, jutro, pojutrze. Instruktorskie wspominki* (tamże 2014), niewydanej biografii swojego ojca *O Leonie Cieśli, kawalerze Krzyża Virtuti Militari*, a także artykułów w prasie sportowej i oświatowej.

Zmarł 27 VI 2015. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Zielonej Górze.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Medalem za Warszawę 1939–1945, Odznaką Grunwaldzką, odznaką pamiątkową Akcja „Burza”, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami, Odznaką Honorową za Zasługi w Rozwoju Woj. Zielonogórskiego oraz odznaką Zasłużony dla Warszawy.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Szymańską (nauczycielką, później księgową).

— Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 41; — Rudkowska W. *Inicjatyw programowe Lubuskiej Chorągwi ZHP i ich losy w l. 1956–1973*, niepubl. praca magisterska napisana pod kier. doc. dr. hab. B. Ratusia, 1975, WSP w Zielonej Górze; — Cieśla W. *Dziś, jutro, pojutrze. Instruktorskie wspominki*, Zielona Góra 2014; tenże *„Pierwsza Zawiszacka”*, Zielona Góra 1989; Kasprzak J. *Tropami powstańczej przesyłki*, W. – [Ł.] 2009, s. 15–23, 25–26, 39, 45, 49; — „Ocalić od zapomnienia” 2008, nr 2 [Komenda Chorągwi ZHP Ziemi Lubuskiej], s. 24–28; „Wici” [Kom. Hist. Chorągwi Ziemi Lubuskiej], 1996; — Kasprzak J. *Wspomnienie. Wiesław Cieśla „Wacek”*. *Pierwszy z „Pierwszej Zawiszackiej”*, „Gaz. Wyb.” 2015 z 28 VII; — dok. w pos. rodziny: rozkazy GK Harcerstwa z l. 1957–1960; rozkazy Komendy Zielono-

górskiej Chorągwi Harcerstwa/ZHP z l. 1957–1973; — relacje b. harcerzy z Drużyny im. R. Traugutta w W.: W. Cieśli, Macieja Danysza, Łucji Góreckiej, Jerzego Kasprzaka, Zbigniewa Kozarskiego, Waldemara Książka, Tadeusza Piotrowskiego i Jerzego Wiśniewskiego.

Marek Musielak

CIEŚLAWSKI Piotr (1913–2002), nauczyciel, harcmistrz, zastępca komendanta Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy (1946–1947), kierownik Wydziału Zuchów Komendy Morskiej Chorągwi Harcerstwa (1949), hufcowy Hufca Harcerstwa w Gdyni (1949–1950), komendant Harcerskiego Kręgu Seniorów „Strażnica” w Gdyni (1995–2002).

Urodził się 10 IV 1913 w Osterfeld k. Oberhausen w Niemczech (Nadrenia Północna-Westfalia). Był synem Antoniego (maszynisty kolejowego) i Franciszki z Kaniów. Miał braci Leona i Teofila oraz siostry Marię i Gertrudę. W 1919 r. rodzina wróciła do Polski i osiadła w Jarocinie. Tam uczęszczał do Publicznej Szkoły Męskiej im. S. Konarskiego. Naukę kontynuował w Państw. Seminarium Nauczycielskim w Koźminie, a po jego likwidacji – w seminarium w Krotoszynie, gdzie w 1933 r. uzyskał dyplom. Bezpłatną praktykę nauczycielską odbył w Jarocinie. W 1935 r. podjął pracę w Gdyni w szkołach powsz. nr 4 (Oksywie) i nr 6 (Obłuże).

W 1930 r. wstąpił do drużyny harcerskiej działającej przy Seminarium Nauczycielskim w Krotoszynie. W l. 1935–1938 był drużynowym gromady zuchowej w IV Hufcu Harcerzy w Gdyni (Pomorska Chorągiew Harcerzy). Ukończył kurs instruktorów zuchowych prowadzony przez hm. Aleksandra Kamińskiego. W r. 1938, po utworzeniu w Gdyni Morskiego Rejonu Harcerzy, objął obowiązki namiestnika zuchowego w VI Hufcu Harcerzy na Oksywie. Stopień podharcmistrza otrzymał 10 I 1939. Przed wybuchem wojny wyjechał

z żoną do rodzinnej Wielkopolski, czasowo unikając losu innych gdyńskich nauczycieli (był na liście osób niebezpiecznych dla III Rzeszy). Poszukiwany przez gestapo, został jednak aresztowany i uwięziony na pięć miesięcy.

Po wojnie powrócił do Gdyni i podjął pracę nauczycielską w Szkole Podst. nr 2, a także działalność harcerską. Był wizytatorem, a ponadto w l. 1946–1947 II zastępcą komendanta i kierownikiem Wydz. Osobowego oraz Administracji Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy. W 1949 r. pełnił funkcję kierownika Wydz. Zuchów Komendy Morskiej Chorągwi Harcerstwa. Od grudnia 1949 do czerwca 1950 był hufcowym Hufca Harcerstwa w Gdyni. Stopień harcmistrza otrzymał 15 XI 1946. W l. 1947–1951 kierował Szkołą Podst. Specjalną nr 32, a w l. 1951–1961 – Młodzieżowym Domem Kultury w Gdyni. W tym czasie ukończył zaoczne studia pedagog. na UW. Od 1961 r. do emerytury w 1973 r. kierował Szkołą Podst. nr 27.

W grudniu 1956 był uczestnikiem Krajowego Zjazdu Działaczy Harcerskich w Łodzi, po czym wszedł w skład Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1958), w której początkowo znów kierował wydz. zuchów. W l. 1959–1966 przewodniczył Kom. Hist. Hufca Gdynia. W 1976 r. należał do inicjatorów powołania przy komendzie chorągwi Harcerskiego Kręgu Seniorów (HKS) „Korzenie”, w którym przez dziesięć lat był zastępcą komendanta. W 1995 r. wraz z grupą instruktorów gdyńskich utworzył HKS „Strażnica” przy Komendzie Hufca ZHP w Gdyni, którym kierował aż do śmierci.

Miał w życiu dwie dewizy: „Należy zostawić po sobie ślad” i „Starsi nie mogą zapomnieć, a młodszy muszą wiedzieć”. Zbierał dokumentację dotyczącą pracy oświatowej i harcerstwa, gromadził dowody bohaterstwa gdyńskich nauczycieli i harcerzy w czasach wojny i okupacji. Skutecznie zabiegał o utrwalenie ich pamięci

i oddanie hołdu poprzez budowę pomników harcerzy (w Śródmieściu i na Obłuzu) oraz tablic (hm. Lucjana Cylkowskiego, hm. Benedykta Porożyńskiego i harcerza Alfreda Dyducha), a także nadawanie nazw i imion ulicom, szkołom i drużynom. Tematykę historyczną popularyzował również poprzez opracowywanie broszur i artykułów prasowych oraz organizację wystaw w gdyńskich szkołach. Od początku pracy zawodowej był aktywnym członkiem ZNP, w którym w l. 1959–1966 pełnił społecznie funkcję prezesa, a później przez wiele lat – przewodniczącego Kom. Hist. Oddziału ZNP w Gdyni.

Zmarł 21 II 2002. Został pochowany z honorami i w harcerskiej asyście na cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim (1997) i Kawalerskim (1991) Orderu Odrodzenia Polski, Medalem KEN (1978), złotą Odznaką Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1995), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1986), odznaką honorową Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1973), Orderem Uśmiechu (1973) i Medalem im. E. Kwiatkowskiego „Za Wybitne Zasługi dla Gdyni” (2002). Otrzymał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP (1983). Poświęconą mu tabliczkę epitafijną umieszczono w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku (2005).

W 1939 r. poślubił Elżbietę Zielkę (1919–2012). Miał syna Zbigniewa (1943–1993, starszego mechanika Polskiej Marynarki Handlowej) i córkę Ewę Jolanę (zameżną Kremkę, ur. 1950, anglistkę, nauczyciela akademickiego).

— Dubisz R., Napieralski P. *Epitafia Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku*, P. 2011, s. 16; *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, t. 1, s. 108, 794–795; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 104; Puchała *Poczet*, t. 1, s. 227; — *Harcerstwo gdańskie*, passim; Ostrowska E. *Gdynia – ludzie i miasto*, Gd. 2006, s. 117–123; Trapp F. *Szczep Trzech Srebrnych Strzał*, G. 1996, s. 8,

37; — *Czuwaj, Gdynio! Wspomnienia gdańskich harcerek i harcerzy 1928–2011*, red. J. Ryba, Gd. 2011, s. 21, 133–137; — inf. córki E. Kremki.

Zenon Kuligowski

CYBULSKI Zbigniew Hubert (1927–1967), aktor filmowy i teatralny, reżyser, harcerz Rzeczypospolitej, współzałożyciel harcerstwa w Dzierżoniowie (1945).

Urodził się 3 XI 1927 w majątku Książa na Pokuciu pod Śniatynem (w pobliżu granicy polsko-rumuńskiej). Był synem Aleksandra (1896–1965, prawnika, urzędnika MSZ) i Ewy z Jaruzelskich (1903–1987, wnuczki pośła Mikołaja Krzysztofowicza, wywodzącej się z rodziny o korzeniach ormiańskich). Miał brata Antoniego (1931–2009, prawnika). Jego dziadkiem był Józef Jaruzelski (1871–1939, absolwent wiedeńskiej szkoły oficerskiej, później podpułkownik WP, ziemianin), a babką Izabela z Krzysztofowiczów (członkini AK, aresztowana przez Niemców, zginęła w KL Auschwitz). Był dalekim krewnym gen. Wojciecha Jaruzelskiego (1923–2014).

Dzieciństwo spędził w majątku dziadków i w Warszawie, gdzie od 1934 r. uczył się w Szkole Powsz. im. ks. J. Poniatowskiego na Żoliborzu. W szkole ujawniły się jego talenty aktorskie, z powodzeniem grał diabła w jasełkach i pazia w sztuce *Był sobie król* R. Tagore. W wieku 11 lat wstąpił do działającej przy szkole 79 WDH im. gen. J. Dwernickiego. Latem 1939 zdał egzamin do lwowskiego Korpusu Kadetów, jednak wybuch wojny nie pozwolił mu na rozpoczęcie nauki w tej elitarnej szkole.

Już na początku wojny stracił kontakt z rodzicami (ojciec po zorganizowaniu ewakuacji ambasad przedostał się do Francji, gdzie do końca wojny był więźniem politycznym, a matka przy próbie przekroczenia z dziećmi granicy rumuńskiej została zatrzymana przez NKWD, następnie oskarżona o szpiegostwo, skazana na dziesięć lat łagru i wywieziona

do Kazachstanu). Razem z młodszym bratem Antonim pozostawał pod opieką babki i ciotki. Przez pewien czas przebywał u krewnych w Kołomyi, po czym przedostał się do Generalnej Guberni. Zamieszkał u rodziny w Warszawie. Kontynuował naukę w tajnym Gimnazjum im. ks. J. Poniatowskiego, a oficjalnie w 1941 r. ukończył Szkołę Powsz. nr 64. Zajmował się drobnym handlem oraz przystąpił do grupy objazdowego teatryku kukielkowego. W 1943 r. został aresztowany wraz z lokatorami kamienicy, w której mieszkał, lecz udało mu się zbiec w drodze na Pawiak. Odnalazł brata i dotarł do krewnych we wsi Wola Pogroszewska k. Grójca. Jesienią 1944 wyjechał z nimi do Krakowa.

W lutym 1945 podjął naukę w I Państw. Gimnazjum i Liceum im. B. Nowodworskiego w Krakowie. Wstąpił do 6 Krak. Drużyny Harcerzy im. R. Traugutta. Latem t.r. z bratem Antonim oraz wujeczniymi braćmi Wojciechem i Andrzejem Jaruzelskimi przeniósł się do Dzierżoniewa. Tu został drużynowym 6 Dolnośląskiej Drużyny Harcerzy im. R. Traugutta, którą założył razem z kuzynami; drużyna urządziła patriotyczne występy, ogniska i wieczornice, czym zyskała popularność wśród polskich mieszkańców. Latem 1946 drużyna przygotowała obóz wędrowny. Harcerze zdobyli wagon towarowy i doczepiając go do kursujących pociągów, odwiedzili m.in. Poznań, Gdańsk, Warszawę, Częstochowę, Kraków i Zakopane. W miejscach postojów dawali patriotyczne występy, zbierając datki na dalszą podróż. Zimą t.r. Cybulski zorganizował zimowisko drużyny w Szklarskiej Porębie z programem zimowych sportów, a latem 1947 obóz w Łebie.

Po zawiązaniu hufca w Dzierżoniewie został zastępcą hufcowego. Przyczynił się do powstania w okolicy drużyn wiejskich. Założył KPH, a w 1946 r. – Harcerski Klub Sportowy (sam startował w biegach). W czerwcu t.r. zdobył stopień ćwika. Bardzo długo był wiernym harcerskim ide-

olog. W jednym z wywiadów zwierzył się, że smak alkoholu i tytoniu poznał dopiero, mając 25 lat, a zdobyte w harcerstwie umiejętności organizacyjne wykorzystywał w późniejszej pracy zawodowej.

W 1946 r. Czerwony Krzyż odnalazł we Francji jego rodziców, którzy wkrótce przyjechali do Polski, osiedlając się na Śląsku. Maturę uzyskał w 1947 r. w liceum dla pracujących. Zdał egzaminy wstępne na Wydz. Dziennikarstwa w Wyższej Szkole Nauk Społecznych oraz do Akademii Handlowej w Krakowie, gdzie rozpoczął studia. Po dwóch latach przerwał je i przeniósł się do krakowskiej Państw. Wyższej Szkoły Aktorskiej (PWSA). Już wcześniej wstąpił do zespołu żywego słowa Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” i występował w patriotycznych przedstawieniach, jeżdżąc do zakładów pracy i miasteczek. Jako statysta zadebiutował w Teatrze im. J. Słowackiego w Krakowie w 1949 r.

W latach studenckich był bardzo aktywny społecznie. Przewodniczył kołu naukowemu. Działał w ZSP, PTTK i AZS, gdzie był przewodniczącym uczelnianego koła; organizował studenckie rajdy narciarskie oraz udział studentów w zawodach sportowych. Sam startował w konkurencji biegowej na I Akademickich Mistrzostwach Polski w 1951 r.

W 1952 r. został zatrudniony jako asystent w PWSA, a po jej ukończeniu i zdaniu egzaminów dyplomowych w 1953 r. wyjechał z grupą absolwentów do Gdańska, gdzie znalazł pracę w Teatrze „Wybrzeże”. Tutaj zadebiutował rolą Ferdynanda w sztuce *Intryga i miłość* F. Schillera. Dwa lata później miał miejsce jego debiut w filmie A. Wajdy „Pokolenie” (1955), a debiut telewizyjny przypadł na r. 1961 (rola reżysera Jacka w spektaklu „Arlekinada” T. Rattिंगana w Teatrze Telewizji).

Utworzył i prowadził przy Polit. Gdańskiej Teatr Studencki „Bim-Bom”, w którym reżyserował i występował (1954–1960). Razem z nim występowali m.in. Bogumił

Kobiela, Jacek Fedorowicz, Wowo Bielicki i Jerzy Afanasjew. Teatr szybko został uznany za rodzaj artystycznego manifestu pokolenia; występował w dobre odwilży również za „żelazną kurtyną”.

Dzięki roli Maćka Chełmickiego w filmie A. Wajdy *Popiół i diament* (1958) Cybulski stał się aktorem rozpoznawanym i popularnym wśród młodzieży. Na polskich ulicach pojawili się wówczas chłopcy w charakterystycznej dla niego kurtce i ciemnych okularach, a reżyserzy zabiegali o jego udział w filmach. Był zapraszany na plan filmowy także przez zagranicznych twórców, m.in. Francuza Pierre Kafiana i Szweda Jörna Donnera, u którego zagrał obok Harriet Anderson. W swojej karierze wcielił się w 10 ról teatralnych, 2 sztuki wyreżyserował (*Piąta kolumna* oraz *Jonasz i błazen*), zagrał w 9 spektaklach i 35 filmach fabularnych, m.in. *Pociąg* (1959), *Niewinni czarodzieje* (1960), *Do widzenia, do jutra* (1960), *Giuseppe w Warszawie* (1964) i *Rękopis znaleziony w Saragossie* (1965). W przeddzień śmierci otrzymał od telewizji norweskiej propozycję zagrania roli Kowalskiego w sztuce *Tramwaj zwany pożądaniem* T. Williama. Nazywano go polskim Jamesem Deanem.

Podczas pobytu na Wybrzeżu Cybulski mieszkał w Sopocie, a po ślubie zamieszkał w Gdańsku; w 1962 r. przeprowadził się do Warszawy.

Zmarł 8 I 1967 na skutek obrażeń doznanych podczas nieudanej próby wskoczenia do pociągu na dworcu PKP Wrocław. Wracał wówczas ze zdjęć do filmu *Morderca zostawia ślad*. Został pochowany w Katowicach.

W 1968 r. A. Wajda nakręcił film-hołd dla Cybulskiego pt. *Wszystko na sprzedaż*. Od 1969 r. wyróżniającym się indywidualnością młodym aktorom przyznawana jest Nagroda im. Zbyszka Cybulskiego. W 1996 r. magazyn „Film” uhonorował Cybulskiego Super Złotą Kaczką – nagrodą dla najlepszego aktora w historii

polskiego kina. Jego imię nosi kino-teatr „Zbyszek” w Dzierżoniowie. Pamiątkowe tablice odsłonięto w Centrum Technologii Audiowizualnej i na dworcu kolejowym we Wrocławiu, w kinie „Praha” i kulturalnych Teatru „Ateneum” w Warszawie, na Straganiarskiej Bramie w Gdańsku, ścianie Sceny Kameralnej Teatru „Wybrzeże” (dawniej kino „Bałtyk”) i frontonie kamienicy, w której mieszkał w Sopocie. Od 1999 r. Cybulski ma swoją gwiazdę w Alei Gwiazd w Łodzi. Jego popiersie umieszczono w Alei Sław na Skwerze Harcerskim w Kielcach, a pomnik aktora stoi na pl. Grunwaldzkim w Katowicach. Cybulski patronuje m.in. ulicom w Gdańsku, Warszawie, Tarnowie i Katowicach oraz skwerowi we Wrocławiu.

W 1960 r. zawarł związek małżeński z Elżbietą Chwalibóg, pochodzącą z rodziny ziemiańskiej herbu Strzemię (ur. 1934, artystą plastykiem). Miał syna Macieja (1961–2016).

— *Encyklopedia kina*, red. T. Lubelski, Kr. 2003; Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; — Afanasjew J. *Okno Zbyszka Cybulskiego*, W. 2008, passim; Karaś D. *Cybulski. Podwójne salto*, Kr. 2016; Nicieja S. *Kniaze – legenda Zbyszka Cybulskiego*, „Nowa Trybuna Opolska” 2015 z 6 VI [online] <https://nto.pl/kniaze-legenda-zbyszka-cybulskiego/ar/4671072> [dostęp 8 XII 2018]; tenże *Moje kresy. Tajemnica Zbyszka Cybulskiego*, „Nowa Trybuna Opolska” 2010 z 19 IX [online] <http://www.nto.pl/magazyn/reportaz/art/4163989,moje-kresy-tajemnica-zbyszka-cybulskiego,id,t.html> [dostęp 8 XII 2018]; *Zbigniew Cybulski* [online] <http://culture.pl/pl/tworca/zbigniew-cybulski> [dostęp 8 XII 2018]; — *Cześć, starania! Wspomnienia o Zbyszku Cybulskim*, oprac. M. Pryzwan, W. 2007; Chwalibóg T. *Gdy uszyscy byli obecni*, W. 2009, passim.

Dariusz Szczecina

CYLKOWSKI LUCJAN

CYLKOWSKI Lucjan, pseud. Lutek, Papa Lutek (1907–1944), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy III Hufca Harcerzy Gdynia-Śródmieście (1938–1939), komendant Pogotowia Harcerzy i hufcowy Hufca Szarych Szeregów w Gdyni (1939–1942).

Urodził się 32 V 1907 w Zimnych Zdrojach na Kaszubach. Był synem Stanisława (rolnika) i wcześniej zmarłej Marty z Makowskich. Miał brata Roberta.

Po ukończeniu szkoły powsz. w Liniewie kontynuował naukę w Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie, tam też w 1925 r. wstąpił do drużyny harcerzy. Po zdaniu matury w 1927 r. rozpoczął pracę nauczycielską w Pucku. Równocześnie pełnił funkcje instruktora oświatowego dla dorosłych i opiekuna szkolnej drużyny harcerskiej. We wrześniu 1930 został przeniesiony do Szkoły Powsz. nr 1 w Gdyni; zorganizował w niej pracownię geograficzną i przyrodniczą, które służyły za wzór dla innych szkół. W 1932 r. ukończył w Warszawie Wyższy Kurs Nauczycielski ze specjalnością przyroda-geografia.

Równocześnie w l. 1930–1938 był drużynowym 103 Pomorskiej Drużyny Harcerzy (DH), działającej przy Szkole Powsz. nr 1 w Gdyni, przemianowanej później na 3 Morską DH. W 1933 r. prowadził obóz na Polance Redłowskiej w Gdyni, będący częścią zgrupowania, które odwiedził założyciel skautingu gen. Robert Baden-Powell. W maju 1935 brał udział w obśłudze organizacyjnej XV Walnego Zjazdu ZHP, odbywającego się w Gdyni pod hasłem „Harcerstwo wychowuje ludzi morza”. W t.r. wszedł w skład Komendy Hufca Harcerzy w Gdyni. W 1938 r. został zastępcą komendanta Morskiego Rejonu Harcerzy oraz hufcowym III Hufca Harcerzy Gdynia-Śródmieście. Stopień podharcmistrza otrzymał 10 X 1936, a stopień harcmistrza 10 XII 1938.

W 1939 r. po zmobilizowaniu hm. Benedykta Porczyńskiego został komendantem Pogotowia Harcerzy w Gdyni oraz p.o. komendantem Morskiego Rejonu Har-

cerzy w Gdyni. Uczestniczył w obronie miasta. Po zajęciu Gdyni przez Niemców na krótko udał się do Danii, gdzie w domu teścia zostawił żonę z dziećmi, po czym powrócił do okupowanej Polski. Zatrudnił się jako kierownik szewskiego punktu usługowego w Gdyni i podjął działalność konspiracyjną. Wiosną 1940 hm. Bernard Myśliwek, wizytator Pomorskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Lina” (komendant harcerskiej konspiracji na Pomorzu) mianował go komendantem Hufca Szarych Szeregów w Gdyni. Później Cyłkowski odegrał znaczącą rolę w akcji scalania oddziałów konspiracyjnych. Mianowany w 1941 r. szefem łączności kurierskiej Podokręgu Morskiego ZWZ, zorganizował sprawnie działający zespół łączników na linii Gdynia-Warszawa, a także uczestniczył w przerzutach ludzi i poczty do Szwecji. Podjął współpracę z autonomicznym Tajnym Hufcem Harcerzy w Gdyni.

We wrześniu 1942 gestapo wpadło na trop działalności Hufca Szarych Szeregów w Gdyni, który w wyniku aresztowań przestał istnieć. Cyłkowski został aresztowany 29 IX 1942. Torturowany w czasie przesłuchań, nie wydał nikogo. Został skazany na śmierć. Po interwencji konsula Danii, krewnych jego żony, a także krewnych z rodziny Cyłkowskiego, zmienionych jeszcze w czasie zaborów, Niemcy pozwolili mu w 1943 r. na „ucieczkę” pod warunkiem, że będzie z nimi współpracować przy likwidacji Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”. Pozornie zgodził się na współpracę, ale na wolności wymknął się spod niemieckiej kontroli i po ostrzeżeniu działaczy „Gryfa Pomorskiego” prowadził pracę konspiracyjną z ukrycia w Bolszewie k. Wejherowa. Jego informacje o okrucieństwie gestapo nadało londyńskie radio BBC.

Prawdopodobnie zadenuncjowany, został 10 III 1944 ponownie aresztowany i osadzony w więzieniu w Gdańsku, a następnie w niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym Stutthof, w którym

otrzymał nr 36 573. Tam został stracony 12 VII 1944. Władze samorządowe Gdyni nadały jego imię jednej z ulic miasta (1958) oraz Szkole Podst. nr 13 (1978). Upamiętniające go tablice umieszczono na budynku Szkoły Podst. nr 1 (później Gimnazjum nr 1) w Gdyni (1985) i budynku elektrowni w Bolszewie – miejscu, w którym się ukrywał (1993). Poświęcona mu tabliczka epitafijna znajduje się w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku.

W 1934 r. Cyłkowski zawarł związek małżeński z Heleną Madson (córką pracownika duńskiej firmy budującej port w Gdyni), z którą miał dwie córki.

— Cieślowski P. *Lucjan Cyłkowski (1907–1944)*, w: *Kalendarz gdański 1989*, s. 194–197; *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, t. 1, s. 114–115; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzyni i harcmistrze*, s. 105; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1994–1995, s. 31–32; Puchała *Poczet*, t. 1, s. 237–238; *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, red. S. Gierszewski, G. 1992, s. 235–236; Widernik M. *Lucjan Cyłkowski 1907–1944*, w: *Pomorscy patroni ulic Trójmiasta*, red. S. Gierszewski, Wr. 1977, s. 50–54; — Bolduan R., Podgóreczny M. *Bez mundurów*, G. 1970, s. 13, 21, 44–46; Gąsiorowski A. *Szare Szeregi na Pomorzu 1939–1945*, T. 1998; *Kartka z wykonania egzekucji. Rocznica wykonania egzekucji na Lucjanie Cyłkowskim* [online] <http://stutthof.org/node/228> [dostęp 10 XI 2018]; Lubecki L. *Harcerze Wybrzeża w walce z okupantem w l. 1939–1945*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1963, nr 8, s. 68–80; Ostrowska E. *Gdynia. Miasto i ludzie*, Gd. 2003; *Zastężeni Pomorzanie w latach II wojny światowej. Szkice biograficzne*, red. J. Borzyszkowski i in., Wr. 1984, s. 32–37; — *Czuwaj, Gdynio. Wspomnienia gdańskich harcerek i harcerzy 1928–2011*, red. D. Małszycki i in., Gd. 2011; Narski Z. *Zapiekła gorycz. Opowieść o morskim batalionie Szarych Szeregów*, T. 1993; — Muz. Stutthof w Sztutowie: Karta pers. więźnia L. Cyłkowskiego.

Zenon Kuligowski

CZYŻOWSKI Józef (1928–2010), magister geografii, nauczyciel, harcmistrz, p.o. hufcowy Hufca Harcerzy w Limanowej (1949–1950), zastępca hufcowego Hufca Ziemi Sądeckiej (1960–1963).

Urodził się 6 XII 1928 w Limanowej. Był synem Kazimierza (1883–1962) i Marii z Lusińskich (1886–1961). Miał braci Franciszka (1917–1972, absolwenta II LO w Nowym Sączu, partyzanta, urzędnika Wydz. Finansowego Prezydium PRN w Limanowej, pasjonata turystyki) i Tadeusza (1915–1998, karmelitę, przeora klasztorów w Gdańsku i Pilźnie) oraz siostrę Marię (zameżną Górszczyk, 1918–2006, księgową w Inspektoracie Oświaty w Limanowej, później zam. w Mysłowicach).

Od września 1935 uczęszczał do Szkoły Powsz. nr 1 w Limanowej. Jego ostatnie lata nauki w tej szkole (do r. szk. 1941/42) przypadły na okres okupacji. W obawie przed wywózką na roboty do Rzeszy od lutego 1943 do marca 1945 pracował jako terminator szwewski w warsztacie wuja Antoniego Czyżowskiego. Równocześnie rozpoczął naukę w Okręgowej Szkole Zawodowej Rzemiosła i Kupiectwa w Nowym Sączu. W 1943 r. wstąpił do tajnego gimnazjum, w którym uczyli m.in. Stanisław Ceglarz, pseud. Tablica, aktywny organizator tajnego nauczania i ks. Jan Rachwał, instruktor harcerski (zajęcia odbywały się w różnych punktach miasta, a czasem nawet w wieży kościoła w Limanowej). Egzamin zdawał przed komisją w styczniu 1945 w mieszkaniu nauczyciela Antoniego Biedy.

Od lutego 1944 do końca okupacji niemieckiej należał do AK (placówka „Centra” w Limanowej) jako łącznik na trasie Limanowa – Żmija – Słopnice. Wspomagał również brata Franciszka, który ukrywał się przed aresztowaniem. Po przejściu frontu w marcu 1945 wstąpił do Miejskiego Koedukacyjnego Gimnazjum i Liceum (później Powiat. Gimnazjum i Liceum w Limanowej). Naukę zakończył w trybie

CZYŻOWSKI JÓZEF

skróconym, uzyskując tzw. małą maturę w lipcu 1946.

Do harcerstwa wstąpił w 1937 r. Przyrzeczenie harcerskie złożył 26 VIII 1945. Pełnił funkcję zastępowego, a później do 15 II 1947 drużynowego (w stopniu ćwika) założonej przez siebie 4 Drużyny Harcerzy im. A. Małkowskiego przy Szkole Podst. nr 1 w Limanowej. Zorganizował i prowadził obozy w Kamienicy (1945), Szczyrzycu (1946), Białce Tatrzańskej (1947) i Frydmanie na Spiszu (1948). Uczestni- czył w CAS n. Świdrem (2–25 VIII 1948).

W grudniu 1948 został zastępcą hufcowego Hufca Harcerzy w Limanowej (hufcowym był ks. J. Rachwał). W styczniu 1949 został p.o. hufcowym tego hufca. W lutym t.r. otrzymał stopień harcerza orlego. Zorganizował w hufcu 18 drużyn. Po połączeniu hufców harcerzy i harcerek nadal był p.o. hufcowym (czerwiec 1949 – luty 1950).

W marcu 1945 z inspiracji ks. Ignacego Zonia, pseud. Góral podjął działalność jako łącznik w konspiracyjnym Ruchu Oporu „Wolność i Niezawisłość” (WiN) na terenie powiatu. Wraz z innymi osobami 22 VIII 1946 został aresztowany przez funkcjonariuszy UBP w Limanowej za działalność w Brygadzie Wywiadowczej Zrzeszenia WiN i osadzony w więzieniu śledczym w Limanowej, a potem przeniesiony do więzienia przy ul. Montelupich w Krakowie. Po rozprawie, która odbyła się 31 X 1946 przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Krakowie, odzyskał wolność, jednak długo jeszcze był szukanowany i pozostawał pod obserwacją UB.

Po wyjściu z więzienia podjął naukę w Państw. Liceum Pedagog. w Limanowej, gdzie w 1948 r. uzyskał zawód nauczyciela. Pracę rozpoczął w Szkole Podst. nr 1 w Limanowej. W lutym 1950 na polecenie UB bez jakiegokolwiek uzasadnienia został przeniesiony do Szkoły Podst. w Młynem. Czując się zagrożony, opuścił Limanową i zamieszkał w woj. gdańskim. Tu podjął pracę w szkolnictwie zawodowym

w Sopocie i Kościerzynie. W czerwcu 1951 ukończył Wyższy Kurs Techniczno-Pedagog. dla nauczycieli szkół zawodowych. W 1954 r. na własną prośbę przeniósł się do Krynicy Górskiej, gdzie pracował jako wychowawca w internacie Zasadniczej Szkoły Metalowo-Drzewnej. Po zawarciu małżeństwa w 1956 r. przeniósł się do rodzinnego domu żony w Starym Sączu. W 1957 r. został zrehabilitowany przez Powiat. Komisję Rehabilitacyjną w Limanowej.

W l. 1957–1985 pracował jako nauczyciel w Zespole Szkół Samochodowych im. inż. T. Tańskiego w Nowym Sączu. Miał opinię wychowawcy, który potrafił trafić nawet do najtrudniejszych uczniów. W 1974 r. ukończył studia magisterskie z zakresu geografii w WSP w Krakowie. Opiekował się szkolną Spółdzielnią Uczniowską (1957–1970), był też prezesem Ogniska ZNP nr 6 w Nowym Sączu (1970–1980). W l. 1982–1985 pełnił obowiązki zastępcy dyrektora szkoły. Prowadził obozy wędrownie i wycieczki krajoznawcze. Opracował monografię szkoły pt. *45 lat Technikum Samochodowego im. inż. T. Tańskiego w Nowym Sączu 1955–2000. Rys historyczny*. Był również współautorem rozszerzonej monografii przygotowanej z okazji 50-lecia szkoły.

Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. powrócił w szeregi ZHP. Założył Drużynę Harcerską im. K. Pułaskiego w Zasadniczej Szkole Metalowo-Drzewnej w Podhufcu Krynica (Hufiec Nowy Sącz-powiat). Został zweryfikowany w stopniu przewodnika (listopad 1957) i mianowany członkiem komisji weryfikacyjnej hufca. Był kierownikiem Ref. Obozów i Imprez Masowych (20 XI 1957–1 XII 1958) oraz referentem kształcenia w Ref. Harcerskim (1 XII 1958–15 XI 1959) Komendy Hufca Nowy Sącz-powiat. Z dn. 1 III 1958 został mianowany podharcmistrzem. Następnie był członkiem komendy hufca, zastępcą hufcowego ds. wychowania technicznego, a potem ds. organizacyjnych

CZYŻOWSKI JÓZEF

(1 X 1960–11 III 1963), sekretarzem komisji prób instruktorskich (2 XI 1960–15 XI 1963), kierownikiem Ref. Propagandy i RPH (11 III 1963–2 XI 1964) oraz członkiem Rady (20 X 1963–15 V 1967) Hufca Ziemi Sądeckiej. Zorganizował drużynę starszoharcerską w Zespole Szkół Samochodowych (ZSS). Prowadził m.in. obozy wędrowne hufca: w Karkonoszach (1958), na trasie Gdynia – Malbork (1959) i na wyspie Wolin (1960). Później był opiekunem szczepu przy ZSS. Stopień harcmistrza otrzymał 1 I 1961, a honorowy stopień harcmistrza PL 22 VII 1978. Od 1979 r. był instruktorem Szczepu „Iskra” im. Kurierów Sądeckich. Współpracował z Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP. W 2002 r. podjął działalność w Kręgu Seniorów „Szumiący Bór” Hufca Nowy Sącz im. Bohaterów Ziemi Sądeckiej. Uczestniczył w organizacji uroczystości odsłonięcia tablicy pamięci hm. Bronisławy Szczepańcowny w II LO w Nowym Sączu (2003) oraz pamiątkowego głazu w stancy w Koszarzyskach (2006). Wspierał zbiórkę funduszy na nowy sztandar hufca.

Udzielał się społecznie w środowisku swego zamieszkania. Był długoletnim wiceprezesem Tow. Miłośników Starego Sącza, angażował się także w działalność Muzeum Regionalnego im. S. Udzieli. Działał w Stow. Czcieli św. Kingi oraz w parafialnym chórze. Był zapalonym fotografem. Na łamach „Aktualności Ziemi Limanowskiej” opublikował artykuły *Pro memoria ks. kanonikowi Janowi Rachwałowi* (1992, nr 22 i nr 23) oraz *WiN w Limanowej* (1992, nr 24), był autorem słownikowych biogramów zasłużonych instruktorów harcerskich i uczestników działań niepodległościowych. Należał do Koła Polskiego Tow. Geograficznego w Nowym Sączu. Był prezesem Koła Polskiego Związku Filatelistów nr 30 w Starym Sączu (1994–2004) i członkiem Stow. Żołnierzy AK, w którym w l. 1997–2000 pełnił funkcję prezesa Inspektoratu Nowy Sącz. Był wiceprezesem Rady Kombatanckiej w Nowym Sączu.

Zmarł w Krakowie 20 VIII 2010. Został pochowany na cmentarzu w Starym Sączu przy ul. Nowej (kwatery A2).

Był odznaczony Krzyżem Oficerskim (2010) i Krzyżem Kawalerskim (1984) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1975), Krzyżem AK (1995), Krzyżem Partyzanckim (1995), Medalem KEN (1976), Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1995), odznaką pamiątkową Akcja „Burza”, Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1980), Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1997), Złotą Odznaką ZNP (1976), Złotą Odznaką Polskiego Tow. Geograficznego (1997), Złotą Odznaką Honorową Polskiego Związku Filatelistycznego (1989), Odznaką Przyjaciela Dziecka TPD (1977), Odznaką 100-lecia Filatelistyki Polskiej (1993), Odznaką za Zasługi dla Woj. Nowosądeckiego (1978), odznaką honorową Zasłużony dla Ziemi Sądeckiej (2007), Złotą Tarczą Herbową M. Nowego Sącza (1976), srebrną odznaką Za Zasługi dla Starego Sącza (1996), odznaką Zasłużony dla Krak. Okręgu PZF (2001). W 1984 r. otrzymał tytuł Instruktora Seniora ZHP. Był laureatem Nagrody Min. Oświaty.

W 1955 r. zawarł związek małżeński z Kazimierą Betlej (ur. 1932, księgową, harcerką). Miał córkę Annę (zameżną Czyżowską-Czerpak, ur. 1956, magistra matematyki, nauczycielkę w I LO w Starym Sączu) oraz synów Jerzego (ur. 1957, informatyka) i Jana (ur. 1961, informatyka).

— Lorek M., Gniady S. *Słownik biogramów sądeckich harcerzy, instruktorów, przyjaciół 1911–2012*, Nowy Sącz 2012, s. 74–75; tenże *Groby i miejsca pamięci harcerek, harcerzy, przyjaciół Harcerstwa Sądeckiego*, Nowy Sącz 2012, s. 9; Wojtas-Ciborska E. *Księga limanowian. Biografie ludzi związanych z Ziemią Limanowską*, cz. 1, Limanowa 2006, s. 107–108; — *Limanowa. Dzieje miasta*, t. 2, 1945–1989, red. T. Biedroń, Kr. 2002; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000,

s. 43; Trojanowska-Talaga A. *Był druhem, który umiał trafić nawet do największych szkolnych łobuzów*, „Tyg. Ziemia Limanowska” 2015 z 28 VIII; Wojtycza J. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1959–1962*, Kr. 2001, s. 53–55; — *Rozkaz GKH L. 3 z 1 III 1958*, „WU” 1958, nr 1, s. 30; — „Dziennik Polski” 1995 z 29 IX, s. 9 (*Rubinowa Samocho-dówka*); „Gazeta Krak.” 1998 z 20–21 VI, s. 3 (*Złote Odznaki PTG dla Józefa Czyżowskiego i Piotra Dragana*); „Kurier Starosądecki” 2004, nr 2 (*Walne Zebranie Miłośników Starego Są-cza*); — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1945–1950; rozkazy Komendy Krak. Cho-rągwi Harcerstwa z l. 1957–1965; wniosek o nadanie Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodze-nia Polski; dok. osobiste J. Czyżowskiego; Arch. Zesp. Szkół Samochodowych w Nowym Sączu: kroniki harcerek; kroniki obozów i wycieczek; — dok. w pos. dr. hab. J. Wojtyczy; dok. osobi-ste J. Czyżowskiego dot. rehabilitacji z l. 1957 i 1998; dyplom ukończenia studiów w WSP w Kr.; notatki; koresp. meilowa J. Czyżowskie-go do autora; — inf. siostrzenicy Danuty Górsz-czyk i bratanicy Jolanty Ryńskiej.

**Maria Lorek
Janusz Wojtycza**

D

DECZKOWSKI Juliusz Bogdan, pseud. Bejot, Laudański, przybrane nazwisko Torche Bogdan Franciszek (1924–1998), chemik, podharcemistrz, żołnierz Armii Krajowej, podporucznik rezerwy Wojska Polskiego.

Urodził się 20 IV 1924 w Bydgoszczy. Był synem Juliana (pseud. Zaiwaniacz, żołnierza WP, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, kierowcy i mechanika sa-

mochodowego, żołnierza AK, powstańca warszawskiego) i Marii z Kapuścińskich. Miał braci Stanisława Zdzisława (pseud. Madejski, 1925–1944, harcerza 42 War-szawskiej Drużyny Lotniczej Harcerzy – WDLH i Szarych Szeregów, żołnierza AK w II plutonie „Alek” 2 kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”, uczestnika akcji dy-wersyjnych, więźnia Pawiaka, poległego w Powstaniu Warszawskim) i Józefa Zbi-gniewa (pseud. Jurand, 1926–2000, har-cerza 42 WDLH i Szarych Szeregów, więź-nia Pawiaka, żołnierza III batalionu 7 pp AK „Garłuch”, w Powstaniu Warszwaskim uczestnika walk na Okęciu, więźnia PRL, doktora nauk przyrodniczo-geolo-gicznych) oraz siostrę Barbarę (zameżną Mazuś, pseud. Przytyk, ur. 1930, w Powsta-niu Warszawskim w służbach pomocni-czych na Mokotowie, doktora habilitowa-nego nauk biochemicznych).

Ukończył Szkołę Powsz. nr 85 przy ul. Narbutta (1938), a potem uczęszczał do Pryw. Gimnazjum Władysława Giżyc-kiego przy ul. Puławskiej w Warszawie. Za namową braci w 1937 r. wstąpił do 42 WDLH im. F. Żwirki i S. Wigury, któ-rej drużynowymi byli kolejno Edward Ma-liszewski i Ludwik Rymarz. Przyrzecze-nie harcerek złożył 27 VII 1938. Zdobył stopnie harcerek: młodzika (1938), wy-wiadowcy (1938) i ćwika (1939). Był zastę-powym zastępy „Jastrzębi”. Uczestniczył w Złocie Warszawskiej Chorągwi Harcerzy w Wesołej (27–29 V 1939).

Podczas kampanii wrześniowej w ra-mach Pogotowia Harcerzy pełnił służ-bę gońca w budynku wodociągów przy pl. Starynkiewicza (1–8 IX 1939). W listo-padzie 1939 podjął działalność w konspira-cyjnej 42 WDLH pod komendą Hieronima Sabały, pseud. Flora. Zimą 1940 złożył na jego ręce przyrzeczenie Szarych Szeregów i wszedł w skład 2 drużyny Hufca Mokotów Dolny (MD-200). Brał udział w werbowaniu zakonspirowanych zastępów 1 WDH im. R. Traugutta w Gimnazjum im. T. Rej-tana na Mokotowie. Przeszedł szkolenie

w zakresie łączności i samarytanki, brał też udział w kolportażu prasy podziemnej, w tym gazetki drużyny „Odwet”. Zdobyl stopień harcerza orlego (20 VI 1940). Od lutego 1940 kontynuował naukę w Pryw. Szkole Ogrodniczej I st. oraz w tajnym Gimnazjum im. T. Rejtana.

Brał udział w akcjach Obwodu Mokołotów Dolny Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, m.in. wykonując napisy na murach, rozlepiając ulotki i propagując bojkot kin. W dn. 9 V 1941 wraz z cioteczynem bratem Romanem Romanowskim został zatrzymany przez niemieckiego żandarma podczas rozklejania ulotek z napisem „Same świny siedzą w kinie”. Był przesłuchiwany i bity na posterunku nr 6 przy ul. 6 Sierpnia, a następnie przekazany do referatu IIIIC 1 Wydz. III Urzędu Komendanta Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa Dystryktu Warszawskiego w al. Szucha, gdzie ponownie przeszedł przesłuchania połączone z przemocą fizyczną. Więziony na Pawiaku, współpracował z komórką więzienną ZWZ krypt. „Kratka” (której zadanie polegało na utrzymywaniu kontaktów pomiędzy więźniami), a także organizacją konspiracyjną działającą poza murami, kierowaną przez ppor. Kazimierza Gorkowskiego, pseud. Andrzej Godziemba (podporządkowaną Komendzie Głównej ZWZ-AK). Zwolniony z Pawiaka (16 II 1942), kontynuował działalność konspiracyjną, początkowo w drużynie Tadeusza Marskiego, pseud. Urbański w Hufcu „Trzy Krzyże”, a od lata 1942 w 2 drużynie Hufca Mokotów Górny (MG-200), kierowanej przez Eugeniusza Kechera, pseud. Kołczan, w której był zastępcą drużynowego. Kontynuował prace małego sabotażu, odbył też przeszkolenie pojedynczego strzelca pod krypt. „Sklepy”.

Po reorganizacji Szarych Szeregów w listopadzie 1942 wszedł w skład warszawskich Grup Szturmowych (GS), będąc równocześnie żołnierzem Oddziału Specjalnego „Jerzy” Kedywu KG AK, do-

wodzonego przez por. Ryszarda Białousa, pseud. Jerzy. Po 18 XI 1942 został zastępcą dowódcy 3 drużyny (Sad-300) w hufcu-plutonie „Sad”, którym dowodził phm. kpr. pchor. Jan Bytnar, pseud. Rudy.

Z polecenia naczelnika Szarych Szeregów hm. Floriana Marciniaka, pseud. Jerzy Nowak, likwidował „spalone” kontakty i nawiązywał nowe w Hufcu Skierniewice („Rój Wilkołak”) Chorągwi Mazowieckiej („Ul Puszcza”), co było konieczne po zatrzymaniu przez gestapo hm. Dymitra Senatorskiego, pseud. Dymitr, wizytatora „Ula Puszcza” (15 VIII 1942) oraz wielu aresztowań instruktorów tej chorągwi. Współpracował z hufcowym „Roju Wilkołak” phm. Tadeuszem Dudzińskim, pseud. Dzik, Zawieja, przekazując materiały konspiracyjne i odbierając meldunki dla GK Szarych Szeregów „Pasiaki”.

W ramach akcji „N” dostarczał ulotki i prasę w jęz. niemieckim na teren koszar wojskowych przy ul. Rakowieckiej i do tzw. dzielnicy niemieckiej. Brał także udział w akcjach rozbrajania Niemców. W tym czasie kontynuował naukę w tajnym Gimnazjum im. T. Rejtana przy ul. Śniadeckich 8 oraz na tajnych kompletach Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego.

W czasie akcji odbicia więźniów pod Arsenalem „Meksyk II” (26 III 1943) odbierał broń i zabezpieczał ją w pralni lokatorskiej przy ul. Ursynowskiej 10. W maju t.r. był przewidziany do akcji „Meksyk IV” (uwolnienia z rąk gestapo F. Marciniaka), ale działania odwołano. Wziął udział w ataku na niemiecką strażnicę graniczną w Sieczychach w ramach akcji „Taśma” (20 VIII 1943), wchodząc w skład grupy „Atak II”. Był wtedy jednym ze świadków śmierci komendanta warszawskich GS hm. ppor. Tadeusza Zawadzkiego, pseud. Zośka.

Po utworzeniu Batalionu AK „Zośka” (1 IX 1943) był w stopniu starszego strzelca dowódcą 3 drużyny w plutonie „Alek” 2 kompanii „Rudy”. Podczas akcji „Wilanów” (26 IX 1943) miał przydział do grupy

uderzeniowej „Posterunek I”, mającej za zadanie zatakowanie posterunku żandarmerii niemieckiej. Podczas walki został dwukrotnie ranny odłamkami granatów. Za udział w tej akcji otrzymał pochwałę i awans do stopnia kaprała. W listopadzie t.r. Kapituła Odznaki Honorowej „Sad” wyróżniła go „za pracę w drużynie Sad 300 i w drużynie Alek 300”. Uczestniczył w akcji „Tłuszcz-Urle” (27 IV 1944), zakończonej zniszczeniem i wykołajeniem niemieckiego pociągu.

Od października 1943 do maja 1944 uczestniczył w kursie II turnusu Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty „Agricola”; był w klasie m.in. z Krzysztofem Kamilem Baczyńskim. Po ukończeniu kursu 25 V 1944 został awansowany do stopnia plutonowego podchorążego. W czerwcu t.r. wziął udział w szkoleniu partyzanckim prowadzonym w Puszczy Białej k. Wyszkowa. W lipcu został zastępcą dowódcy 3 drużyny w II plutonie „Alek” (pod dowództwem E. Kechera) w 2 kompanii „Rudy” (dowodzonej przez pfm. ppor. Andrzeja Romockiego, pseud. Morro) batalionu „Zośka”.

W Powstaniu Warszawskim przeszedł szlak bojowy Wola – Stare Miasto – Czerniaków. Brał udział w natarciu na obóz koncentracyjny „Gęsiówka” (5 VIII 1944), podczas którego uwolniono ponad 300 przetrzymywanych tam Żydów. Podczas walk na cmentarzu ewangelickim na Woli (8 VIII 1944) został ranny w lewe płuco. Do 17 sierpnia przebywał w Szpitalu Jana Bożego (ul. Bonifratska 12). W dn. 20 i 21 sierpnia brał udział w obronie tego szpitala i kościoła pw. Jana Bożego. Kilka dni później z powodu odnowienia rany dostał krwotoku i trafił do szpitala przy ul. Mławskiej 5.

Przeszedł z rannymi kanałami z pl. Kraśńskich do Śródmieścia na ul. Warecką (30/31 VIII 1944). Następnie przebywał w szpitalu powstańczym przy ul. Marszałkowskiej i w mieszkaniu ранego kolegi Tytusa Karlikowskiego przy ul. Wspól-

nej 10. Później dołączył do macierzystej jednostki. Walczył przy ul. Okrąg 2, Ludnej oraz Wilanowskiej. Został kontuzjowany w skutek wybuchu pocisku czołgowego i zawalenia się piętra budynku przy ul. Książęcej 1, którego bronił (13 IX 1944). W nocy z 20 na 21 września przepłynął Wisłę i dzięki pomocy żołnierzy 1 Armii WP dotarł do rodziny mieszkającej w Wołominie. W październiku 1944 zgłosił się do 7 zapasowego pp na Majdanku, a następnie służył w 9 Samodzielnym Batalionie Remontowym Maszyn Gąsienicowych w Lublinie. W czasie służby wojskowej był poddawany różnym próbom indoktrynacji. Powrócił do Warszawy 23 I 1945.

W czerwcu 1945 pod fałszywym nazwiskiem nieżyjącego brata Stanisława zdał maturę w Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego oraz egzamin wstępny na Wydz. Matematyczno-Fizyczno-Chemiczny UW. W międzyczasie dokumentował za pomocą aparatu fotograficznego ruiny więzienia Pawiak i zniszczoną architekturę miasta. Pod prawdziwym nazwiskiem ujawnił się przed Komisją Likwidacyjną b. AK (20 IX 1945). Brał udział w ekshumacjach poległych żołnierzy batalionu „Zośka” i nieformalnych spotkaniach towarzyszy broni. Spisywał swoje wspomnienia z walk i zbierał materiały archiwalne. W l. 1945–1948 kontynuował służbę harcerską w Komendzie Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. Po kursie w Mikołajkach k. Mrągowa (w lecie 1947) został mianowany podharcmistrzem.

W rezultacie działalności związanej z przeprowadzaniem ekshumacji i utrwalaniem pamięci o batalionie „Zośka” został aresztowany przez funkcjonariuszy UB (14 I 1949), którzy dokonali też dwukrotnej rewizji w jego mieszkaniu. Przeszedł śledztwo w gmachu MBP przy ul. Koszykowej i X Pawilonie Więzienia Mokotowskiego przy ul. Rakowieckiej. Tu dzielił celę m.in. z gen. SS i Policji na Dystrykt Warszawski Paulem Otto Geiblem, a także z Henrykiem Kozłowskim, pseud. Kmita

i Kazimierzem Kalandykiem, pseud. Sławomir – żołnierzami batalionu „Zośka”. W śledztwie doświadczył przemocy fizycznej oraz psychicznej. Podczas rozprawy (20 II 1950) został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na pięć lat pozbawienia wolności, konfiskatę mienia na rzecz Skarbu Państwa i utratę praw publicznych na dwa lata (za dążenie do obalenia siłą ustroju PRL). Odbywał karę w więzieniu we Wronkach. Od listopada 1951 pracował jako sortowacz w kamieniołomach Bielawy k. Piechcina. Na mocy amnestii został zwolniony z więzienia (23 III 1953), a następnie uniewinniony i zrehabilitowany przez Sąd Najwyższy w Warszawie (29 XII 1956). W 1959 r. otrzymał awans na stopień podporucznika rezerwy. W t.r. wszedł w skład Komitetu Opieki nad Działką Baonu „Zośka”.

Eksternistyczne studia na UW ukończył z dyplomem magistra chemii (1960). Od czerwca 1953 pracował w Warszawskich Zakładach Farmaceutycznych jako robotnik asystent w laboratorium analitycznym, a potem jako zastępca kierownika nowych produkcji. W l. 1958–1963 był starszym asystentem naukowo-badawczym na Polit. Warsz. Od października 1963 organizował Pracownię Przetwórstwa i Zastosowania Tworzyw Sztucznych dla Medycyny w Zjednoczeniu Przemysłu Ortopedycznego, podległą Min. Zdrowia i Opieki Społecznej. W styczniu 1966 został dyrektorem Centralnego Laboratorium Naukowo-Doświadczalnego Przemysłu Ortopedycznego, a następnie p.o. dyrektorem Centralnego Ośrodka Techniki Medycznej. Od stycznia 1969 był kierownikiem Zakładu Tworzyw Sztucznych.

W 1970 r. objął stanowisko zastępcy dyrektora ds. produkcji i rozwoju branży w Zjednoczonych Zakładach Gospodarczych (INCO-Veritas) – Zakład nr 7 przy ul. Bobrowieckiej 1 w Warszawie. W l. 1973–1981 był kierownikiem Działu Technologicznego ds. Chemii i Tworzyw Sztucznych. Miał istotny udział w uruchomieniu

produkcji antistyny i heparyny oraz w sukcesach związanych z produkcją sztucznej nerki. Był współautorem patentów związanych z cewnikiem do wlewów dotętnicznych. Pełnił funkcję zastępcy redaktora kwartalnika „Tworzywa Sztuczne w Medycynie”. W styczniu 1982 przeszedł na emeryturę.

Od 1966 r. był zaangażowany w działalność środowiska b. Żołnierzy Batalionu AK „Zośka”. Od 1964 r. należał do Klubu b. Więźniów Politycznych „Pawiaka”. W l. 60. był współinicjatorem nadania Hufcowi Mokotów imienia Szarych Szeregów. Opublikował ok. 100 artykułów na temat Szarych Szeregów, batalionu „Zośka” oraz walk w Powstaniu Warszawskim. Był autorem dwóch książek, *Wróbel z „Kamieni na szaniec”* (W. 1992) i *Wspomnienia żołnierza baonu AK „Zośka”* (W. 1998). Jego wspomnienia znalazły się w *Pamiętnikach żołnierzy Baonu AK „Zośka”*, (3 t., wyd. 7, W. 2014). Współorganizował wystawy, spotkania i kominki harcerskie, zainicjował powstanie miejsc pamięci na Pawiaku i „Gęsiówce”; szczególnie bliska była mu ochrona chemiczna drzewa pawiackiego z tabliczkami z nazwiskami zamordowanych więźniów. Przyczynił się do utworzenia Społecznego Komitetu Opieki nad Grobami Poległych Żołnierzy Batalionu „Zośka”, w l. 1988–1993 pełnił funkcję jego wiceprzewodniczącego.

Zmarł 22 VI 1998 w Ciechocinku, został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1978), Krzyżem Walecznych (1969), Krzyżem Partyzanckim (1973), Warszawskim Krzyżem Powstańczym (1981), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1968), Medalem za Warszawę (1976), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1979), Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1993).

W 1954 r. zawarł związek małżeński z Krystyną Gierlińską (1929–2016, harcerką 15 Mazowieckiej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej w Zalesiu Dolnym). Miał

córkę Agnieszkę (1955–2007, magistra inżyniera ogrodnika, florystykę) i syna Bartosza (ur. 1956, magistra inżyniera mechaniki precyzyjnej).

— Trojan W. *Ci, którzy przeżyli... biografie żołnierzy batalionu „Zośka” AK*, W. 2002, s. 61–66; tenże *Kwatera Batalionu „Zośka” AK. Cmentarz Wojskowy na Powązkach*, wyd. 2, W. 2011; *Warszawa walczy 1939–1945. Leksykon*, red. K. Komorowski, W. 2014; — Borkiewicz-Celińska A. *Batalion „Zośka”*, W. 1990; Borkowski J. *Ekshumacje poległych powstańców warszawskich na przykładzie Jana i Wojciecha Lenartów z batalionu harcerskiego AK „Zośka”*, „Kronika Warszawy” 2009, t. 141, z. 2, s. 35–44; *Harcerze Mokotowa. Wojenny harcerski Mokotów Szarych Szeregów 1939–1944. Supplement do opracowania „Warszawskie Szare Szeregi 1939–1944”*, oprac. M. Ł. Michałowski, W. 1998/99; Michelis de A., Rudniewska A. *Pod rozkazami „Konrada”. Pierwsza monografia III Zgrupowania Obwodu Warszawskiego AK*, W. 1993, s. 28; Olczak M. *Jan Rodowicz „Anoda”. Życie i śmierć bohatera „Kamieni na szaniec”*, W. 2015; Pietrzak A. *Żołnierze Batalionu AK „Zośka” represjonowani w l. 1944–1956*, W. 2008; *ZHP w konspiracji. Ul „Wista” Warszawska Chorągiew Szarych Szeregów X 1939–VII 1944 (Organizacja)*, oprac. M. Michałowski, W. 1998; — Borkiewicz-Celińska A. *Fragmenty „Arch. Baonu „Zośka”*, „Najnowsze Dzieje Polski 1939–1945”, W. 1962, t. 4, s. 231; Deczkowski J. B. *Harcerze na Pawiaku (9 V 1941–16 II 1942)*, w: *Wspomnienia więźniów Pawiaka*, red. A. Czuperska-Śliwicka i in., W. 1964, s. 215–237; tenże *Wspomnienia żołnierza baonu AK „Zośka”*, W. 1999; Kulesza J. *Garłuch. Opowieść o 7 pp AK w konspiracji i Powstaniu Warszawskim*, W. – Kr. 2014 [dot. brata Józefa]; *Pawiak był etapem. Wspomnienia z l. 1939–1944*, oprac. R. Domańska, W. 1987, s. 28; Wanat L. *Za murami Pawiaka*, W. 1985; — AAN: Akta J. B. Deczkowskiego, *Kronika Środowiska b. Żołnierzy Batalionu AK „Zośka”*, cz. 1–3; *Zbiór relacji b. Żołnierzy Batalionu AK „Zośka”*; Arch. ZBoWiD-u, Zarząd Okręgu Warszawa, Klub b. Więźniów Politycznych Pawiaka:

nr akt 209/64,teczka pers. J. B. Deczkowskiego; Centralne Arch. MSW: AK, sygn. 112, k. 1; MH: Arch. Stow. Szarych Szeregów,teczka pers. nr 2548 (J. Z. Deczkowskiego);teczka pers. nr 11 (J. B. Deczkowskiego); Muz. Warszawy: sygn. KDBMH 232, „Sad” 1944, nr 1, dod. Rozkaz nr 1 Kapituły Odznaki Honorowej Sadu S[zarych] S[zeregów]; — dok. w pos. rodziny: J. B. Deczkowski, *Odpowiedzi na ankietę dla żołnierzy batalionu „Zośka”* (1967); tenże, *Życiorys* (brudnopis, 1990); książeczka służbowa J. B. Deczkowskiego, L. 7702/2748; — inf. żony K. Deczkowskiej.

Julian Borkowski

DĘBSKI Franciszek, pseud. Druh Franek (1926–2014), nauczyciel, działacz kultury, harcmistrz, członek Komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1959), metodyk zachowy, zastępca przewodniczącego Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP (1980–1985, 1993–1999), animator harcerskiej kultury i ruchu seniorów, pomysłodawca Odznaki Zucha.

Urodził się 6 IV 1926 w Sowlinach k. Limanowej w rodzinie Andrzeja (pracownika rafinerii nafty) i Agaty z Twarogów. Miał trzy siostry i brata. Jego stryjem był Wojciech Dębski (pseud. Bicz, 1899–1945, działacz ludowy, organizator i dowódca oddziału partyzanckiego Ludowej Służby Bezpieczeństwa „Opór”, aresztowany i zabity w czasie śledztwa).

Do szkoły powsz. i gimnazjum uczęszczał w Limanowej. W 1935 r. wstąpił tu do Gromady „Dzielnych Słowian” przy 3 Drużynie Harcerzy im. Jana III Sobieskiego. Już przed wybuchem wojny został harcerzem i zdobył stopień młodzika. We wrześniu 1939 (przez trzy pierwsze dni wojny) pełnił służbę gońca przy komendzie obrony przeciwlotniczo-gazowej. W l. 1941–1945 pracował w rafinerii nafty.

Po wojnie rozpoczął naukę w Liceum Pedagog. w Limanowej. W tym czasie

DEBSKI FRANCISZEK

wrócił do macierzystej drużyny. Przyrzeczenie harcerskie złożył dn. 28 VII 1945 na ręce hufcowego ks. Jana Rachwała. W drużynie pełnił funkcję przybocznego. W 1946 r. ukończył kurs drużynowych w Będkovicach, zaliczył próbę drużynowego i objął prowadzenie swojej drużyny. W 1947 r. prowadził obóz harcerzy w Czarnej Górze oraz uczestniczył w kursie podharc mistrzowskim w Węgierskiej Górze. W t.r. zdobył stopień harcerza orlego. W następnym roku był komendantem zgrupowania obozów hufca Harcerskiej Służby Polsce we Frydmanie na Spiszu. Założył i prowadził przez rok drużynę zuchów w Tymbarku. Od końca 1948 był zastępcą ds. zuchowych hufcowego Hufca Harcerzy w Limanowej.

Po maturze zdanej w Liceum Pedagog. we wrześniu 1949 podjął pracę nauczycielską w Starym Żywcu. Założył i prowadził tam drużynę harcerską. W październiku 1950 został skierowany na kurs komendantów powiat. ZHP w Ossowcu k. Warszawy. Po jego ukończeniu otrzymał urlop nauczycielski i podjął pracę w Komendzie Wojew. ZHP w Krakowie. Powierzono mu zadanie rozbudowy istniejących domów harcerza w Tarnowie, Nowym Sączu, Nowym Targu i Trzebnicy oraz założenia nowych w pozostałych powiatach (powołał do życia domy harcerza w Nowej Hucie, Andrychowie, Żywcu i Zakopanem). W r. 1952, kiedy placówki te zostały przekazane władzom oświatowym, objął funkcję kierownika sekcji wychowania pozaszkolnego w Wojew. Ośrodku Doskonalenia Kadr Oświatowych, którą sprawował do sierpnia 1954.

W czasie wakacji w l. 1954 i 1955 współpracował z Kazimierzem Czajkowskim oraz Markiem Wardęckim w Miasteczku Harcerskim „Podgrodzie” nad Zalewem Szczecińskim. W 1956 r. został zaproszony do Warszawy na konferencję (nazwaną później „majowo-czerwcową”), podczas której wspólnie z Leonem Dmytrowskim i innymi zuchmistrzami z Krakowa przy-

czynił się do przekonania władz harcerskich o potrzebie odrodzenia ruchu zuchowego. Przedstawił wówczas swój projekt nowego znaczka zuchowego (główka orla).

W l. 1954–1969 był wicedyrektorem i dyrektorem Młodzieżowego Domu Kultury w Krakowie (ul. Krowoderska 8). W tym czasie ukończył studia na UW, uzyskując tytuł magistra na podstawie pracy pt. *Motywy uczestnictwa w stałych zajęciach domu kultury*.

We wrześniu 1956 został członkiem Komendy Wojew. OHPL, a od grudnia t.r. do 30 V 1958 wchodził w skład odrodzonej Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa. Jako drużynowy po próbie był instruktorem (od 25 IV 1957), zastępcą kierownika (20 X 1957–30 V 1958) Wydz. Zuchów Komendy Chorągwi i instruktorem Hufców m. Krakowa (30 V–20 X 1958). Rozkazem GK Harcerzy z dn. 26 IV 1957 otrzymał stopień podharc mistrza. W t.r. był komendantem obozu podczas Centralnej Zuchowej Akcji Szkoleniowej w Cieplicach Śląskich. Od listopada 1957 był członkiem komisji weryfikacyjnej przy Komendzie Krak. Chorągwi Harcerstwa i członkiem komisji prób instruktorskich na stopień przewodnika ze specjalnością zuchową. W listopadzie 1958 wszedł w skład komisji prób instruktorskich na stopień podharc mistrza i stopień przewodnika specjalności zuchowej. Stopień harc mistrza otrzymał 2 V 1959. Pod koniec t.r. zrezygnował z działalności na szczeblu komendy chorągwi, zajmując się jako instruktor zuchowy sprawami kształcenia kadry. W l. 60. uczestniczył w ruchu przyjaciół harcerstwa i był sekretarzem powołanej wówczas Krak. RPH. Pełnił tę funkcję do końca 1975 r.

W l. 1969–1975 pracował jako zastępca dyrektora Wydz. Kultury i Sztuki Urzędu M. Krakowa. Od 1975 r. był dyrektorem Wydz. Kultury Urzędu Wojew. w Tarnowie. Pod koniec 1977 r. wrócił do Krakowa, gdzie został dyrektorem Wojew. Oddziału Przedsiębiorstwa Państw. „Pracownie

DEBSKI FRANCISZEK

Sztuk Plastycznych”. Z tego stanowiska w 1981 r. odszedł na emeryturę.

Po powrocie do Krakowa został członkiem Chorągwiej Kom. Hist., w której pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego (1980–1985 i 1993–1999). Równocześnie był członkiem Harcerskiej Rady Resortowej przy Min. Kultury i Sztuki (1975–1989), m.in. organizując dwa ogólnopolskie zloty harcerzy ze szkół artystycznych i stanicę harcerzy artystów w ramach Akcji „Bieszczady 40”. W l. 1981–1990 był instruktorem Centralnej Szkoły Instruktorów Zuchowych w Oleśnicy. W tym czasie został współzałożycielem i przewodniczącym Krajowej Rady Zuchmistrzów (1989–1990).

W 1982 r. założył Międzychorągwiany Zespół Opieki nad Pamiątkami z Dziejów Harcerstwa, który niebawem zmienił nazwę na Międzychorągwiany Zespół Historyczny Polski Południowej, obejmujący 11 województw, od Przemyśla do Opola. Przewodniczył mu przez 12 lat, aż do jego rozwiązania w 1994 r. Był członkiem założycielem Bractwa Zawiszy Czarnego i pełnił w nim funkcję przybocznego-wiceprezydenta ds. programowych. Z tego tytułu został członkiem Branży Centralnej Międzyn. Stow. Dorosłych Skautów i Przewodniczek z siedzibą w Brukseli. Nawiązał i następnie rozwijał współpracę z czeskimi i słowackimi oldskautami (odbyły się trzy wspólne seminaria i sześć międzyn. spotkań). Uczestniczył w kilku Sejmach Oldskautów Junaka.

W Bractwie Zawiszy Czarnego zajmował się sprawami programowymi, a z braku prezesa od grudnia 1998 nim kierował. Pracował nad przystosowaniem i wdrożeniem doświadczeń zachodnioeuropejskiego ruchu oldskautów, w tym tzw. Skautingu Rodzinnego. W 1998 r. naczelnik ZHP powierzył mu funkcję wiceprzewodniczącego Rady Seniorów ZHP, która została przyjęta do Międzyn. Bractwa Skautów i Przewodniczek (ISFG – International Scout and Guide Fellowship, organizacji

dla dorosłych). W czerwcu 2001 uczestniczył w Konferencji Regionu Europejskiego ISGF w Budapeszcie.

Jako współautor opublikował dwa podręczniki metodyczne, serię poradników oraz kilkadziesiąt artykułów w prasie harcerskiej. W 1995 r. założył biuletyn „Sulimczyk” (organ Stow. Harcerek i Harcerzy Dorosłych – Bractwa Zawiszy Czarnego). W 2002 r. zainicjował coroczne Międzyn. Spotkania Kolekcjonerów Skautowych.

Kierował ruchem młodych miłośników starych miast. W 1967 r. zorganizował i prowadził do 1972 r. złożony z uczniów szkół średnich Krąg Miłośników Starego Krakowa, mający na celu rozbudzenie zainteresowań historią miasta; doświadczenia krakowskie zostały przeniesione na grunt ponad 30 miast historycznych, a powstałe w nich zespoły utworzyły w 1995 r. ogólnopolską federację Bractwo Młodych Miłośników Starych Miast.

Dzięki jego staraniom powstało w Krakowie zawodowe Studium Baletowe. Był inicjatorem utworzenia zespołu „Małe Słowianki” (w l. 1975–1990 reprezentacyjne Zespołu Artystycznego Chorągwi Krak. ZHP), założycielem Tarnowskiego Tow. Muzycznego i działaczem Tow. Przyjaciół Kultury Ludowej w Krakowie. W l. 50. pracował w komisjach metodycznych Zarządu Głównego ZNP. Należał do Stow. Polaków Poszkodowanych przez III Rzeszę.

Zmarł 21 II 2014. Został pochowany z honorami harcerskimi na cmentarzu Rakowickim-Prandoty w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim (2004), Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979), Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi (1969), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1972), Medalem KEN (1974), Medalem 30-lecia (1974) i 40-lecia PL (1984), Odznaką Tyśiąclecia Państwa Polskiego, Honorową Odznaką za Zasługi dla ZHP (1967), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1972),

a także Złotym Orderem Syrx, nadanym przez Naczelnictwo Wydz. Dorosłych Związku Skautów Czeskich (2008).

W małżeństwie z Janiną z Białogórskich (pedagogiem, pracownicą placówek wychowania pozaszkolnego) miał córkę Marzenę (magistra biologii).

— Wojtas-Ciborska E. *Księga limanowian*, cz. 1, Limanowa 2006, s. 113–114; — Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 9, 11–13; — Wardecki M. *Wspomnienie Marka Wardeckiego o hm. Franciszku Dębskim, czyli krótka opowieść o dwóch znakomitych zuchmistrzach i ich przyjaźni* [online] <http://sph-krakow.pl/index.php/2016-02-29-15-56-31/komunikaty/332-wspomnienie-marka-wardeckiego-o-hm-franciszku-debskim-czyli-krotka-opowiesc-o-dwoch-znakomitych-zuchmistrzach-i-ich-przyjazni> [dostęp 15 XII 2018]; — „Sulimczyk” 2006, nr specjalny z 6 VI; „WU” 1957, nr 4/5, s. 4, s. 30, s. 34; nr 6, s. 9, s. 15; 1958, nr 4, s. 28; 1959, nr 2, s. 29; — „Dziennik Polski” 2014, nr 48 z 27 II [nekrolog]; Kurz A. *Druh Franciszek Dębski (1926–2014)*, „Kraków” 2014, nr 7/8, s. 66; Wojtycza J. *Franciszek Dębski*, „Gaz. Wyb.” 2014, nr 55, dod. „Kraków”, s. 14; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1945–1950; rozkazy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1960; — dok. w pos. autora: Dębski F. *Ankieta działacza ruchu młodzieżowego okresu PL od 1957*, Kr. 1980, mps; tenże *Moje 30 lat w Chorągwie Kom. Hist.*, mps; tenże *Mój krótki życiorys harcerski*, 1996, mps; tenże *Mój krótki życiorys harcerski – ciąg dalszy, od stycznia 1997 r.*, 2002, mps; — inf. żony J. Dębskiej.

Janusz Wojtycza

DOPIERAŁA Mariusz (1955–1991), technik mechanik, harcmistrz, komendant Szczepu „Gwiazda Północy” w Bydgoszczy (1973–1985), przewodniczący bydgoskiego Kręgu Instruktorów Harcerskich im. A. Małkowskiego (1980–1982).

Urodził się 27 IV 1955 w Bydgoszczy. Był synem Bronisława (ur. 1935, podpułkownika WP, pilota) i Cecylii z Wieczorków (1933–2017). Miał starszego brata Romualda (ur. 1954, magistra geografii, instruktora ZHP w stopniu organizatora). Jego ojciec jako oficer zawodowy często był przenoszony służbowo, co miało wpływ na zmiany miejsca zamieszkania rodziny.

W l. 1962–1970 początkowo uczęszczał do Szkoły Podst. nr 2 w Witkowie, a później do Szkoły Podst. nr 119 w Krakowie. Tam w październiku 1967 wraz z bratem wstąpił do Szczepu Lotniczego im. F. Żwirki i S. Wigury 19 Krak. Drużyn Harcerskich; po podziale środowiska (1968) należał do Szczepu Lotniczego „Gwiazdzistego Szlaku”, w którym 3 I 1968 złożył przyrzeczenie harcerskie. W drużynie pełnił kolejno funkcje zastępowego zastępy „Wagantów” (1968–1970) i przybocznego (1969–1970). W 1969 r. zdobył I miejsce w Mistrzostwach Modeli Kartonowych Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów.

W 1970 r. opuścił Kraków, przeprowadzając się z rodzicami do Bydgoszczy. Uczęszczał do Zasadniczej Szkoły Zawodowej (kierunek mechaniczny, 1970–1973) i Technikum Mechanicznego (1973–1975) w Bydgoszczy, a następnie do Technikum Mechanicznego w Grudziądzu, w którym zdał maturę w 1976 r.

We wrześniu 1971, wzorując się na tradycjach i specyfice pracy krakowskiej „Dziewiętnastki”, założył na terenie Szkoły Podst. nr 60 w Bydgoszczy 19 Pomorską Drużynę Harcerzy Lotniczą (PDHL) im. F. Żwirki i S. Wigury. Był jej drużynowym do 3 III 1973. W tym samym czasie jego brat Romuald utworzył 19 Bydgoską Drużynę Harcerzy, która po wyjeździe drużynowego na studia została włączona do 19 PDHL. Z uwagi na wysoki poziom pracy i ciekawe formy działania (nawiązujące do tradycyjnego harcerstwa) 19 PDHL przyciągała wielu członków, tworząc silny zespół harcerski. W 1973 r. rozwinęła się

w środowiskowy Szczęp Lotniczy „Gwiazda Północy”, którego działalność rozszerzono na Szkoły Podst. nr 13 i 61. Drużyny z tego szczepu wyróżniały się na tle ówczesnego bydgoskiego harcerstwa. Nawiązując do przedwojennych tradycji, harcerze uczęszczali do kościoła garnizonowego. Nosili mundury z tradycyjnymi guzikami z lilijką, żółte chusty z lotniczą szachownicą oraz czarne berety z oznakami przedstawiającymi husarskie skrzydła. Dzięki kontaktom M. Dopierały bydgoski szczep współpracował ze środowiskiem Szczepu Lotniczego „Gwiazdzistego Szlaku” w Krakowie.

W 1973 r. członkowie 19 PDHL uczestniczyli w obozie „Gwiazdzistego Szlaku” w Białej Wodzie i zimowisku kursu zastępowych w Szyku, w 1974 r. wzięli udział w obozie stałym krakowskiego szczepu w Bieszczadach w Łuhu k. Kalnicy, gdzie M. Dopierała był komendantem podobozu harcerzy. Wakacje t.r. zakończyła pięciodniowa wędrowka po Bieszczadach oraz udział kilkorga harcerek i harcerzy z Bydgoszczy w obozie wędrownym krakowskiego „Gwiazdzistego Szlaku” po Jugosławii. W 1975 r. odbyły się dwa obozy wędrowne, po Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej (w lipcu) i w Sudetach (w sierpniu). W następnym roku zorganizowano zimowisko w Pieninach pod Durbaszką, pierwszy samodzielny obóz stały szczepu w Starej Hucie nad jez. Trzebucz w Borach Tucholskich i obóz wędrowny w Beskidzie Niskim.

W l. 1976–1978 odbyły się trzy obozy stałe, dwa wędrowne i trzy zimowiska bydgoskiego szczepu. W 1979 r. obóz w Starej Hucie nawiązywał tematycznie do walk partyzanckich w Borach Tucholskich podczas II wojny światowej.

Prowadzony przez Dopierałę Szczęp „Gwiazda Północy” został przyjęty do krakowskiej Komandorii Szczepów Lotniczych im. F. Żwirki i S. Wigury, co świadczyło o wysokiej ocenie jego pracy oraz uznaniu go za równorzędnego partnera

szczepów krakowskich. Duża odległość nie sprzyjała ścisłej współpracy, jednak reprezentacja szczepu wzięła udział w uroczystym apelu na dziedzińcu wawelskim (15 V 1981), który rozpoczął jubileusz 50-lecia krakowskiej „Dziewiętnastki”. Obóz Szczepu „Gwiazda Północy” uczestniczył również w jubileuszowym zgromadzeniu krakowskich Szczepów Lotniczych w Suchych Rzekach (Bieszczady) w lipcu 1981, gdzie wyróżniał się dobrą organizacją i pracą programową.

W czasie wakacji 1982 r. odbyło się zgromadzenie obozów Szczepu „Gwiazda Północy” w Starej Hucie nad jez. Trzebucz, podczas którego miał miejsce wspólny wymarsz na mszę św. do Osia. W t.r. instruktorzy szczepu uczestniczyli w obozie puszczańskim „Lato Leśnych Ludzi”.

Dopierała odegrał ważną rolę w powstaniu bydgoskiego KIHAM-u, którego w l. 1980–1982 był przewodniczącym. Instruktorzy i instruktorzy 19 PDHL angażowali się w ogólnopolskie działania KIHAM-u; w marcu 1981 ze względu na zaangażowanie i wysoką ocenę środowiska zbiórka Rady Porozumienia KIHAM-u odbyła się w Bydgoszczy. Z inicjatywy Dopierały bydgoski KIHAM zorganizował w dn. 1–3 maja t.r. imprezę pod nazwą „Dębowa Góra” (biwak w masywie Dębowej Góry k. Osieka nad Notecią). Impreza ta była powtarzana przez kolejne pięć lat, przy czym co roku uczestniczyło w niej ponad stu harcerzy z „niepokornych” drużyn.

Wprowadzony w grudniu 1981 stan wojenny stłumił wszelkie niezależne inicjatywy, a w 1982 r. nastąpiło samorozwiązanie większości kręgów KIHAM, jednak Dopierała pozostał wierny swoim przekonaniom. W następnych latach prowadził obozy: w 1983 r. wędrowkę drużyn i obóz stały w Czarnym Dunajcu, w 1984 r. obóz stały w Bieszczadach nad Jez. Solińskim w Teleśnicy Sannej oraz w 1985 r. obóz wędrowny Bieszczady – Pieniny – Tatry.

Do 1985 r. wzięł udział w ponad 20 obozach stałych, wędrownych i zimowiskach,

wiele z nich prowadził jako komendant. Ze względu na niechętnie nastawienie władz Hufca ZHP Bydgoszcz-miasto przez kilka lat współpracował przy ich organizacji z krakowskimi środowiskami harcerskimi: Lotniczymi 19 KDH i „Żbiczą Gromadą”. W czasie swojej służby instruktorskiej zdobył kolejno stopnie: organizatora (1972), przewodnika (1973), podharcmistra i harcmistra (1979). Za swoją działalność otrzymał Odznaczenie Szczepów Lotniczych I kl. (1981).

W 1979 r. odbył służbę wojskową w jednostce Marynarki Wojennej w Uście. Pracował kolejno w Wojew. Domu Kultury w Bydgoszczy, Osiedlowym Domu Kultury „Modraczek”, Domu Harcerza i Biurowy Turystyki Międzyn. „Esperantotur”. Należał do Aeroklubu PRL, LOK oraz WOPR.

Zginął 16 IX 1991 w wypadku samochodowym w okolicach miejscowości Jaksice na trasie Inowrocław – Bydgoszcz. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Bydgoszczy przy ul. Kcyńskiej. W imieniu środowiska harcerskiego pożegnał go b. komendant Hufca ZHP Bydgoszcz-miasto i jego przyjaciel hm. Janusz Pruski.

W 25. rocznicę śmierci odsłonięto na jego grobie tablicę, na której umieszczono odznakę KIHAM i szachownicę lotniczą.

W 1983 r. Dopierała zawarł związek małżeński z Magdaleną Glesmer (ur. 1966, handlowcem), z którą miał córkę Inez (ur. 1984, oceanografa).

Pozostała po nim pamięć wieloletnich przyjaźni, a także zasiane w Bydgoszczy ziarno tradycyjnego harcerstwa.

— Pasieka-Butkiewicz B. *Hm. Mariusz Dopierała*, „Dziewiętnastak” Zeszyty Zespołu Hist. 19 i 91 Krak. Lotniczych Drużyn Harcerzy, Harcerki i Zuchów 2011, nr 8, s. 38–39 [online] <http://19kldh.pl/monografia/st/dziewietnastak/zeszyty/z8/nr08.pdf> [dostęp 8 XII 2018]; Polewska A., Matuszewicz A. *19 Pomorska Drużyna Harcerzy Lotnicza „Gwiazdy Północnej” im. Żwirki i Wigury* [online] [\[neharcerstwo.wixsite.com/bydgoszcz/19-pdhl\]\(http://neharcerstwo.wixsite.com/bydgoszcz/19-pdhl\) \[dostęp 8 V 2017\]; Szczep „Gwiazda Północy”, „Dziewiętnastak” 2011, nr 9, s. 24–30 \[online\] <http://dziewietnastak.republika.pl/zeszyty/z9/nr09.pdf> \[dostęp 8 V 2017\]; Sendor M. *Pomorscy harcerze w kościele garnizonowym. Bydgoszcz, „Czuwajmy” 1985 z VIII*, za: Hausner W., Kapusta M. *Harcerstwo duchowej niepodległości*, Kr. 2009, s. 54; Pacyno J. *Harc mistrz Mariusz Dopierała – bydgoski wkład w historię ZHP i ZHR* \[online\] cz. 2, \[https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/13975_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_2.html\]\(https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/13975_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_2.html\), cz. 3, \[https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14034_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_3.html\]\(https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14034_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_3.html\), cz. 4, \[https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14086_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_4.html\]\(https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14086_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_4.html\), cz. 5, \[https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14124_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_5.html\]\(https://bydgoszcz24.pl/pl/11_wiadomosci/14124_harc_mistrz_mariusz_dopierała_bydgoski_wkład_w_historie_zhp_i_zhr_5.html\) \[dostęp 8 XII 2018\]; — Arch. Zespołu Hist. 19 i 91 KDHL: Kronika 19 Krak. Drużyny Harcerzy \[1968–1976\]; — inf. brata R. Dopierały i hm. Piotra Nawrockiego z B.](http://niepokor-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Krzysztof Wojtyca

DZIAMIANKA (Dziama) Maria Julia, pseud. Myszka (1900–1981), nauczycielka, doktor filozofii, profesor Pedagogium w Kielcach, podharcmistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego w Krakowie (1918/19), hufcowa Hufca Harcerki w Białej Krakowskiej (1936–1937).

Urodziła się 22 V 1900 w Czernichowie k. Krakowa. Była córką Aleksandra Marii Korczaka Dziamy (doktora filozofii, nauczyciela Krajowej Szkoły Rolniczej w Czernichowie) i Heleny Bronisławy z Baranowskich.

Dzieciństwo spędziła w Czernichowie, Krakowie i Tarnowie. Uczęszczała do Gimnazjum ss. Urszulanek w Tarnowie. W styczniu 1914 jako jedna z pierwszych wstąpiła do 1 Drużyny Skautowej

DZIAMIANKA MARIA

Żeńskiej im. E. Plater, prowadzonej przez Franciszkę Czernecką. Przystąpienie harcerskie złożyła 3 V t.r. w oratorium księży Filipinów. Ukończyła trzymiesięczny kurs sanitarny.

W czasie ofensywy rosyjskiej na terenie Galicji we wrześniu 1914 została ewakuowana z rodzicami do Opawy na Śląsku. Wróciła do Tarnowa dwa lata później i kontynuowała naukę w gimnazjum. Od września 1916 należała do zorganizowanej na nowo 1 Drużyny im. E. Plater, w której była zastępową, a od kwietnia do października 1918 – drużynową. Następnie kształciła się w Pryw. Gimnazjum Żeńskim im. kr. Jadwigi w Krakowie, gdzie w 1918 r. zdała maturę. Podjęła studia historyczne na UJ. W okresie studiów pracowała w księgarni wydawnictwa Gebethnera i Wolfa. Należała w tym czasie do starszoharcerskiej drużyny akademickiej, ponadto w r. szk. 1918/19 pełniła okresowo funkcję hufcowej Hufca Żeńskiego w Krakowie.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej od lipca do listopada 1920 była instruktorką oświatową w harcerskiej Ruchomej Kolumnie Oświatowej nr 4 przy 13 DP, a podczas III powstania śląskiego (maj – czerwiec 1921) jeździła dwukrotnie jako kurierka Związku Ziem Zachodnich z Krakowa do Wodzisławia na Górnym Śląsku. W r. szk. 1920/21 była drużynową 3 Żeńskiej Drużyny Harcerskiej „Wiewiórki” im. R. Traugutta. W 1921 r. prowadziła w Gimnazjum ss. Urszulanek kurs zastępowych Hufca Tarnów.

Po ukończeniu studiów w l. 1923–1928 uczyła w Pryw. Gimnazjum i Seminarium Nauczycielskim ss. Urszulanek w Tarnowie. W marcu 1926 uzyskała stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy *Aleksy Husarzewski, szambelan i komisarz generalny Stanisława Augusta w Gdańsku 1714–1782*, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Konopczyńskiego. We wrześniu 1928 została nauczycielką w Państw. Seminarium Nauczycielskim

w Krakowie, otrzymując równocześnie płatny urlop, w czasie którego w l. 1928–1930 ukończyła dwuletnie studia z zakresu psychologii i pedagogiki na Wydz. Filozofii UJ (pod warunkiem podjęcia pracy w seminarium nauczycielskim). W listopadzie 1928 zdała egzamin na nauczyciela szkół średnich z historii i nauki obywatelskiej. Została skierowana do pracy w Białej Krak. w Państw. Seminarium Męskim, gdzie prowadziła wykłady z filozofii i pedagogiki oraz Szkołę Ćwiczeń.

W r. 1933, zachęcona przez swoich uczniów harcerzy, podjęła pracę w Hufcu Harcerzy w Białej jako referent zuchowy. W 1934 r. uczestniczyła w kursie dla nauczycieli i opiekunów drużyn harcerskich GKŻ w Niemnie (woj. nowogrodzkie) i przeszła do pracy w Hufcu Harcerek w Białej Krak., gdzie prowadziła kursy zastępowych. W 1935 r. ukończyła kurs podharcemistrzowski w Szkole Instruktorów Harcerskich na Buczu, uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (prowadząc dział gospodarczy złotowej drużyny zastępowych), w Międzyn. Zjeździe Starszych Skautek w Brukseli i po nim w obozie skautek belgijskich. Pełniła w komendzie hufca funkcję referentki kształcenia drużynowych (od 15 XI 1934) i referentki starszego harcerstwa (od 12 XI 1935). Była drużynową Zrzeszenia Starszych Harcerek w Białej (do 27 XII 1935). Po rezygnacji pfm. Janiny Poniatowskiej pełniła funkcję hufcowej (maj 1936 – październik 1937). Latem 1936 prowadziła obóz hufca w Zubrzycy Górnej, a w czasie ferii zimowych 1936/37 – hufcowy kurs zastępowych. Rozkazem z dn. 10 VI 1937 została mianowana podharcemistrzynią. W lecie 1937 prowadziła obóz hufca w Brańkowie k. Wadowic, na którym zorganizowany został kurs samarytański.

Była prekursorką wprowadzania do zajęć w drużynach praktycznych form przygotowania harcerek do życia w rodzinie i użyteczności społecznej. Taki program

realizował założony przez nią w 1937 r. Krąg Starszoharcerski „Kozice”. Korzystając z własnego mieszkania, bogatej biblioteki domowej, maszyny do szycia, sprzętu kuchennego itp., uczyła sztuki kulinarnej, robót ręcznych, jęz. angielskiego, esperanto i sztuki konwersacji. Organizowała spotkania, odczyty, wycieczki i herbatki; z jej inicjatywy krąg opracował obozową książkę kucharską, stał się też kuźnią kadr instruktorskich dla drużyn. Uprawiała z pasją i propagowała w drużynach turystykę górską, pieszą i rowerową oraz jazdę na nartach. Znała dobrze Beskidy i prowadziła po nich szereg wypraw turystyczno-krajoznawczych. Miała dużą wiedzę botaniczną.

W końcu września 1937 przekazała prowadzenie bialskiego hufca harcerek Marii Hołujównie i podjęła pracę na stanowisku profesora w Państw. Pedagogium w Kielcach. W tym czasie weszła w skład Komendy Hufca Harcerek w Kielcach (zajmowała się zuchami). W czasie ferii zimowych 1937/38 prowadziła w Krakowie kurs dla harcerek ze Śląska Zaolziańskiego.

Od października 1938 pracowała w Liceum Pedagog. w Pszczynie, współpracując z działającymi tam drużynami. W ramach współpracy z Hufcem Harcerek w Białej Krak. w czasie ferii 1938/39 prowadziła zimowisko szkoleniowe w Zwardoniu, w programie którego była nauka jazdy na nartach. W lipcu 1939 dokonała lustracji obozów harcerek na terenie woj. śląskiego, a w sierpniu w Saksonii w Niemczech.

W końcu sierpnia t.r. w ramach prac Pogotowia Harcerek z pomocą harcerek z hufców Biała i Bielsko zorganizowała punkt dożywiania żołnierzy na dworcu kolejowym w Bielsku. Po unieruchomieniu transportu kolejowego 2 września zgłosiła się z harcerkami do służby sanitarnej przy ewakuacji szpitala powiat. w Białej. W nocy z 2 na 3 września wyruszyła z grupą harcerek przez Kęty do Andrychowa, gdzie zorganizowała dla uchodźców punkt z ciepłą wodą i mlekiem

dla niemowląt. Stamtąd na rozkaz wojska wycofała się z dziewczętami w pobliże Wadowic, aby kierować ludność cywilną na Brzeźnicę i Czernichów, jak najdalej od terenu toczonych w okolicy Kalwarii walk. W dn. 4 września dotarła z grupą harcerek do Krakowa. Wobec braku możliwości kontynuowania służby w Pogotowiu Harcerek zgłosiła się do Sekcji Opieki nad Uchodźcami (potem RGO). Jeszcze we wrześniu 1939 brała udział w organizowaniu konspiracyjnej łączności i kolportażu prasy w Krakowie. W tym czasie podjęła także tajne nauczanie, które prowadziła do końca okupacji: w Krakowie (wrzesień 1939 – czerwiec 1940), w miejscowości Brzózka w pow. kozienickim (wrzesień 1940 – kwiecień 1941), w Warszawie (maj 1941 – lipiec 1942) i Tarnowie (wrzesień 1942 – styczeń 1945). W Warszawie była też łączniczką VII Obwodu AK „Obroza”, a w Tarnowie w l. 1944–1945 współpracowała w zakresie zaopatrzenia z WSK AK.

Od lutego do września 1945 zabezpieczała księgozbiory na terenie pow. tarnowskiego, dąbrowskiego, mieleckiego, brzeskiego i dębicy. Pracowała przy organizacji Miejskiej Bibl. w Tarnowie, ratując cenne zbiory z okolicznych bibliotek dworskich. Od lipca 1945 do marca 1948 była kierownikiem biblioteki (od 1947 r. Miejskiej Bibl. Publicznej im. J. Słowackiego). Od września 1946 pracowała jako nauczycielka w Liceum Pedagog., a potem w LO dla Pracujących w Tarnowie, skąd w 1961 r. przeszła na emeryturę. Po kilku latach zamieszkała w Domu Rencistów i Emerytów w Tarnowie.

Po wojnie z powodów ideowych nie podjęła działalności w harcerstwie. Uważała, że wychowanie dzieci i młodzieży powinno opierać się na systemie wartości religijnych, co szybko uniemożliwiło jej udział w pracach. Twierdziła ponadto, że działalność w harcerstwie powinna być domeną ludzi młodych (w związku z tym nawet pełnienie przez siebie funkcji hufcowej w l. 1936–1937 uważała za odstępstwo od

tej zasady). Należała do PCK (1916–1918), Tow. Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (1923–1939) i ZNP (od r. 1946). W 1945 r. współpracowała w akcji opieki nad dziećmi z „Caritasem” w Tarnowie.

Zmarła 15 XII 1981. Została pochowana na Nowym Cmentarzu w dzielnicy Krzyż w Tarnowie. Rodziny nie założyła.

— *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945; Leonhard Kalendarium; Mileska Mat. do historii*, t. 1–2; *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, red. K. Wójcicka, Bielsko Białe 2015, s. 7, 55–57, Klistala J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w l. 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 38–39, 51, 209–210; Nekrasz *Harcerze w bojach*, t. 2; *Z dziejów Miejskiej Bibl. Publicznej im. J. Słowackiego w Tarnowie w l. 1908–1968*, red. B. Jaśkiewicz, Tarnów 1970, s. 90; Żychowska M. *Harcerstwo tarnowskie 1910–1975*, Tarnów 1984, s. 19, 28, 202; też *Harcerstwo Ziemi Tarnowskiej 1910–1939*, Tarnów 1992; — *Rozkaz Komendantki Chorągwi Harcerek L. 4 z 1 I 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Koła Dawnych Harcerzy, Komend Chorągwi Harcerek i Harcerzy” 1939, nr 4; *Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 1 z 15 X 1947*, „WU” 1947, nr 1/12, s. 20; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Żeńskiej/Harcerek z l. 1926–1939; Arch. UJ: sygn. WF II 204 (m.in. odpis aktu urodzenia i chrztu, życiorys); — dok. w pos. autora: Dziama M. *Ankieta pers. b. instruktorki ZHP Chorągwi Krakowskiej*, Kortów 1976 [odpis].

Janusz Wojtycza

DZIĘBOWSKA Elżbieta, pseud. Dewajtis (1929–2016), doktor muzykologii, harcerka Szarych Szeregów, żołnierz Armii Krajowej.

Urodziła się 16 IV 1929 w Warszawie. Była córką Feliksa (1901–1939, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, oficera zawodowego, kapitana WP, w chwili wy-

buchu II wojny światowej oficera informacyjnego w dowództwie 82 pp, który zginął 12 września w walkach pod Żyrardowem) i Julii z Gradowskich (zm. 1933). Dzieciństwo spędziła w Brześciu n. Bugiem. Wcześniej zmarłą matkę zastąpiła jej ciotka, a zarazem druga żona ojca Maria z Gradowskich. Miała młodszą siostrę przyrodną Julię.

W chwili wybuchu wojny przebywała na wakacjach w Bukowni k. Olkusza. Do Brześcia już nie powróciła. W 1940 r. zamieszkała z przybraną matką i siostrą w Warszawie. W 1942 r. została przyjęta do kl. II Miejskiego Gimnazjum Żeńskiego im. J. Kochanowskiego w Warszawie, które za okupacji funkcjonowało jako II Miejskie Żeńskie Gimnazjum Krawiecko-Bielżyńskie. Od r. szk. 1943/44 uczęszczała na tajne komplety zorganizowane przez dowództwo oddziału „Agat” w porozumieniu z dyrekcją przedwojennego Męskiego Gimnazjum i Liceum im. B. Prusa przy ul. Jasnej 10.

W lutym 1943 Helena Jarome wprowadziła ją do konspiracji harcerskiej. Wstąpiła do 58 WZDH w Hufcu Śródmieście, której drużynową była Irena Malento, pseud. Jenny. Wiosną 1943 została przyjęta na kurs przysp. wojsk. W sierpniu t.r. podczas konspiracyjnego obozu w Świdrze złożyła przysiężenie harcerskie na ręce hufcowej Anny Zawadzkiej. W tym samym miesiącu wraz z grupą sześciu koleżanek ze swojej drużyny przeszła do nowo utworzonego oddziału dywersji bojowej Kedywu AK „Agat” (później „Pegaz”, „Parasol”), gdzie harcerki weszły w skład służby wywiadu kompanii „Agat”, którym kierował chor. Aleksander Kunicki, pseud. Rayski. Wychowana na lekturach Marii Rodziewiczówny, Dziębowska wybrała konspiracyjny pseud. Dewajtis, będący nazwą starego dębu, symbolu trwania i wieczności; w opinii osób z nią współpracujących pasował do jej wytrwałości i hartu ducha, które obok odwagi, zorganizowania i spostrzegawczości czyniły ją jedną

DZIEBOWSKA ELŻBIETA

z najbardziej cenionych wywiadowczyń i łączniczek AK.

W mieszkaniu zajmowanym przez jej rodzinę przy ul. Kaliskiej 17 znajdowało się biuro II plutonu kompanii „Agat”. Mimo że była najmłodszą wywiadowczynią oddziału, uczestniczyła w przygotowaniach (rozpoznanie) i wykonaniu (sygnalizacja) wyroków, czyli bojowych akcji likwidacyjnych niemieckich oprawców: „Wefels” (1 X 1943), „Frühwirth” (25 X 1943), „Braun” (13 XII 1943), „Kutschera” (1 II 1944), „Stamm” (6 V 1944) i „Koppe” (Kr, 11 VII 1944). Za udział w akcji „Kutschera” otrzymała Krzyż Walecznych. Cieszyła się sympatią i uznaniem dowództwa Kedywu. Koleżanki ułożyły o niej żartobliwą rymowankę: *Ma mleko pod nosem / A w zębach pieluszki / Tak podobna do dębu / Jako słoń do muszki.*

W sierpniu 1944, po wybuchu Powstania Warszawskiego, została oddelegowana z II plutonu 2 kompanii batalionu „Parasol” do służby sztabowej jako łączniczka płk. Jana Mazurkiewicza, pseud. Radosław (z zadaniem utrzymywania łączności z macierzystym oddziałem). Przeszła powstańczy szlak bojowy „Parasola”: Wola – Stare Miasto – kanały – Śródmieście – Górny Czerniaków. W czasie walk na Starym Mieście (19 sierpnia) została ranna; po opatrzeniu powróciła do służby jako łączniczka dowódcy „Parasola” Jerzego Zborowskiego, pseud. Jeremi. Z oddziałem przeszła kanałami ze Starego Miasta do Śródmieścia. Na Czerniakowie, chora na czerwonkę, za zgodą dowództwa opuściła czasowo służbę i nocowała u ciotki mieszkającej przy ul. Górnośląskiej. Nie zdążyła dołączyć do oddziału, który w tym czasie przeszedł na Mokotów. Wyszła z Warszawy z ludnością cywilną pod eskortą Niemców w poł. września 1944. Przeszła przez obóz przejściowy Dulag 121 w Pruszkowie, skąd trafiła do szpitala.

Po powstaniu odnalazła pod Warszawą matkę i siostrę. Po krótkim pobycie w Piastowie, Milanówku i Częstochowie

wyjechały razem do Białogardu, a później zamieszkały w Szczecinie, gdzie E. Dziebowska ukończyła liceum (1948) i działała w harcerstwie (prowadziła drużyny harcerek). Po maturze pracowała w Komendzie Chorągwi Zachodniopomorskiej (od 1950 r. w Wydz. Harcerskim ZMP).

W 1951 r. podjęła studia muzykologiczne na UW; dyplom i tytuł magistra otrzymała w 1957 r. Już w czasie studiów była zastępcą asystenta i asystentem w Inst. Muzykologii UW, następnie znalazła zatrudnienie w Inst. Sztuki PAN. Nie ujawniła wówczas działalności konspiracyjnej w AK i swego udziału w Powstaniu Warszawskim, co uchroniło ją przed represjami ze strony władz PRL. Po odrodzeniu ZHP w 1956 r. krótko współpracowała z Wydz. Kultury GK Harcerstwa. Wspólnie z Jerzym Dargielem opublikowała *W kręgu festiwalowych ognisk* (W. 1957) i *Śpiewnik zastępowego* (W. 1958).

W l. 1956–1957 uczestniczyła w opracowaniu *Kroniki batalionu „Parasol”* (mps został złożony w Inst. Historii PAN). Była zastępcą redaktora naczelnego (1958–1960) oraz redaktorem naczelnym (1961–1963) tygodnika „Ekran”.

W 1966 r. na podstawie rozprawy *Poematy symfoniczne Mieczysława Karłowicza* uzyskała stopień naukowy doktora, nadany przez Inst. Sztuki PAN w Warszawie. Była pracownikiem naukowym: asystentem i adiunktem w Inst. Muzykologii UW (1969–1970), a później pracowała w Katedrze Historii i Teorii Muzyki UJ w Krakowie (1970–1989). Kierowała tą Katedrą (1974–1978) i Ośrodkiem Dokumentacji Życia i Twórczości I. J. Paderewskiego (1973–1989). Była również wykładowcą krakowskiej Akademii Muzycznej. Jej zainteresowania naukowe oscylowały wokół twórczości M. Karłowicza, muzyki XIX w. oraz nowszej, a także polskiej kultury muzycznej i teorii muzyki. Opublikowała szereg prac naukowych, była też redaktorem publikacji z dziedziny muzykologii. Przetłumaczyła pracę *Muzyka ba-*

roku – od *Monteverdiego do Bacha* Manfreda Bukofzera (W. 1970). W l. 1971–2012 pełniła funkcję redaktora naczelnego wielotomowej *Encyklopedii muzycznej* Państw. Wydawnictwa Muzycznego. W l. 1972–1994 była redaktorem naczelnym kwartalnika „Muzyka”. Od czasów studenckich do 1981 r. należała do PZPR. W 1969 r. wstąpiła do ZBoWiD-u.

W 1977 r. przeprowadziła się na Podhale i zamieszkała w Jurgowie na Spiszu, w pobliżu Bukowiny Tatrzańskiej. Wspierała rozwój góralskich dzieci, ucząc je języków obcych. W swoim domu gościła przyjaciół – opozycyjnych działaczy „Solidarności” i KOR-u. W Krakowie i Jurgowie spotykała się z krakowskimi harcerzami ze szczepliów artystycznych. Wspierała ich duchowo i była ich patriotycznym guru.

W ostatnich latach życia pozostawała przykuta chorobą do łóżka. Rodzina przeniosła ją z Jurgowa na Dolny Śląsk. Ostatnie miesiące spędziła w domu pomocy społecznej. Zmarła 4 IV 2016 we Wrocławiu. Tam też odbyły się uroczystości żałobne, a potem jej prochy złożono w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Została odznaczona Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Komandorskim (2006) i Krzyżem Kawalerskim (1998) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (1943 i 1944), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1964), Krzyżem AK (1995), Warszawskim Krzyżem Powstańskim (1981) i Odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1963). W 1997 r. została mianowana na stopień podporucznika. Od 2005 r. była członkiem honorowym Związku Kompozytorów Polskich. W Alejach Ujazdowskich (na wysokości ul. Chopina) w miejscu, gdzie stała podczas akcji „Kutschera”, została wmurowana przypominająca o tym fakcie tablica pamiątkowa.

Rodziny nie założyła.

[Wybrana bibliogr.] — 82 syberyjski pp, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/82_Syberyjski_Pułk_Piechoty_Błażejewski [dostęp 18 XII 2018, dot. ojca E. Dziebowskiej]; *Bibliografia 1911–1960*; — Damski Z. *Najmłodszy od „Parasola”*, W. 2005; Przybylski T. *Z dziejów nauczania muzyki od średniowiecza do czasów współczesnych*, Kr. 1994; Stachiewicz P. „Parasol”. *Dzieje oddziały do zadań specjalnych Kierownictwa Dywersji Komendy Głównej AK*, W. 1984; — *Elżbieta Dziebowska „Dewajtis”* [wywiad dla MPW przeprowadziła M. Brama] [online] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/elzbieta-dziebowska,1939.html> [dostęp 6 IX 2018]; Kaczyńska D. *Dzieuczęta z „Parasola”*, W. 1993; Malatyńska-Stankiewicz A. *Zamykam oczy, bo będzie huk*, „*Dziennik Polski*” 2011 z 30 VII [online] <https://www.deon.pl/czytelnia/czasopisma/dziennik-polski/art,156,zamykam-oczy-bo-bedzie-huk.html> [dostęp 6 IX 2018]; — Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej w T.: *teczka Dziebowska Elżbieta, pseud. Dewajtis, Kedyw Komendy Głównej AK* [online] http://kpbc.umk.pl/Content/199028/Dziebowska_Elżbieta_3373_WSK.pdf [dostęp 8 XII 2018].

Tadeusz Perzanowski

F

FABER Zygmunt Leopold (1925–2010), magister ekonomii, harcemistrz, hufcowy Hufca Kraków-Nowa Huta (1957–1958).

Urodził się 22 IX 1925 w Jasle. Był synem Stanisława (1896–1974, przedsiębiorcy transportowego w Tarnowie, w czasie okupacji więźnia KL Auschwitz) i Jadwigi z Matuszewskich (1902–1986, nauczycielki). Miał siostry Irenę (1929–1990, magistra ekonomii, zatrudnioną w Biurze Projektowym Przemysłu Włókienniczego w Bielsku-Białej) i Krystynę (1931–1935) oraz brata Wincentego (zob. t. 3, s. 54–55).

Wychował się w specyficznym klimacie przedwojennego rozwijającego się ośrodka przemysłowego w Białej, gdzie mieszały się trzy narodowości: polska, niemiecka i żydowska. Mówił w jęz. niemieckim i jidysz. W 1933 r. wstąpił do drużyny zuchowej w Białej Krak. Przyrzeczenie harcerskie złożył 19 III 1936 w 2 Drużynie Harcerzy (DH) im. A. Mickiewicza w Białej. Uczestniczył w obozach harcerskich w Porąbce (1935, 1936) i Brodach k. Kalwarii (1939).

Podczas okupacji kontynuował naukę w warunkach domowych, a także pracował w prywatnym zakładzie chemicznym i rodzinnej firmie swego ojca. Należał do Szarych Szeregów. Wraz z rodziną organizował wysyłkę paczek z żywnością do niemieckiego obozu zagłady Auschwitz, włączając do tej działalności m.in. przedwojennych kolegów szkolnych narodowości niemieckiej.

Po wojnie był drużynowym swojej macierzystej drużyny (1945–1949). Wiosną 1945 uczestniczył w kursie drużynowych w Hufcu Harcerzy Bielsko, po którym został mianowany drużynowym po próbie (15 VII 1945). W następnym roku podczas II CAS n. Turawą ukończył kurs podharcemistrzowski. Stopień podharcemistrza otrzymał 15 V 1948.

W r. szk. 1948/49 jego drużyna przeszła z Bielska do Białej (z chwilą przeniesienia do Hufca Bielsko przemianowano ją na 6 DH im. A. Mickiewicza) i znalazła się w Krak. Chorągwi Harcerzy, w której Faber objął funkcję zastępcy retmana. Podczas wakacji 1949 prowadził obóz drużyny w Rucianem. W t.r. uczestniczył także w Ogólnopolskim Spływie Harcerskim do jez. Gopło, przepływając 700 km w ciągu 14 dni.

W pierwszej poł. l. 50., po faktycznej likwidacji harcerstwa, działał razem z innymi dawnymi instruktorami harcerskimi w Klubie Sportowym „Kolejarz” oraz w PTTK, organizując spotkania harcerskie pod pozorem wycieczek i wypraw narciarskich. W 1950 r. w wyniku prowo-

kacji został aresztowany i wkrótce skazany za niepoinformowanie władz o próbie założenia nielegalnej organizacji. Otrzymał karę dwóch lat pozbawienia wolności. Aby uzyskać jej skrócenie, zgłosił się do pracy w kopalni.

Studiował w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie i w 1952 r. uzyskał tytuł magistra ekonomii. W 1956 r. aktywnie włączył się w reaktywowanie ZHP. Uczestniczył w pierwszym w Krakowie spotkaniu poświęconym tej sprawie (1 XI 1956). Wybrano go wówczas w skład delegacji, która miała nawiązać kontakty ze środowiskiem harcerstwa warszawskiego. Był też delegatem na Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi, który ogłosił odrodzenie ZHP (8–10 XII 1956). Został instruktorem tzw. rewolucyjnej Komendy Chorągwi Krak., a następnie współorganizatorem spotkania powołującego Hufiec Kraków-Nowa Huta (14 XII 1956). W lutym 1957 został wybrany na funkcję hufcowego i pełnił ją do końca maja 1958, wraz z innymi instruktorami współtworząc hufiec na miarę najludniejszej wówczas dzielnicy miasta. Formalnym powodem zwolnienia go z funkcji było oskarżenie o klerykalizm (wizyta duszpasterska, tzw. kołęda, zbiegła się z posiedzeniem komendy hufca, odbywanym w jego mieszkaniu), z którego to zarzutu później się wycofano.

W l. 1960–1961 był nieformalnym opiekunem 213 Krak. Drużyny Harcerzy, która działała w Szkole Podst. nr 80. Przeszedł do Hufca Kraków-powiat, w którym pełnił funkcje kierownika ref. obozów (1961–1962) i zastępcy komendanta hufca (1962–1964). Stopień harcmistrza otrzymał 1 X 1963. Przewodniczył Komisji Rewizyjnej Krak. Chorągwi Harcerstwa/ZHP (1962–1969). W l. 70. wrócił do Hufca Kraków-Nowa Huta, w którym kierował ref. kultury (1971–1973).

Zawodowo związał się z ruchem spółdzielczym. W l. 70. był zastępcą prezesa ds. technicznych w Spółdzielni Pracy „Ak-

tywizacja”, potem pracował w Inst. Obróbki Skrawaniem, gdzie zajmował się kontrolą jakości i wydajnością pracy.

Po latach wrócił do harcerstwa jako senior. Uczestniczył w spotkaniach rocznicowych z okazji 40-lecia i 50-lecia Zjazdu Łódzkiego. Brał udział w Światowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Zegrzu (1995), Ogólnopolskich Złazach Seniorów ZHP w Gnieźnie (2000) i Wrocławiu (2005) oraz w Złazie Seniorów i Starszyny ZHP „Harcerskie Dęby” Śląsk-Zagłębie (2009). Był członkiem Harcerskiego Kręgu Seniorów-Kombatantów Chorągwi Krak. ZHP.

Swoją ostatnią służbę pełnił w l. 2002–2010 jako zastępca ds. wychowania patriotycznego prezesa Małopolskiego Klubu Rekreacji i Turystyki Konnej im. 21 Pułku Ułanów Nadwiślańskich (PUN). Współorganizował coroczne imprezy: Międzyn. Pielgrzymki Konne i Zaprzęgów Konnych do Kalwarii Zebrzydowskiej dla uczczenia Pamięci Żołnierzy Polskich – Bohaterów Września 1939 r., Międzyn. Konne Biegi na Orientację w Terenie im. gen. J. Hallera i ogólnopolskie Lekcje Historii z Kombatantami na szlaku walk Wołyńskiej Brygady Kawalerii. Interesował się historią sztuki.

Zmarł 11 II 2010. Został pochowany w mundurze harcerskim w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Bielsku-Białej w obecności delegacji ze sztandarem Hufca Kraków-Nowa Huta, szwadronu honorowego Małopolskiej Kawalerii w barwach 21 PUN oraz asysty wojskowej wystawionej przez garnizon w Bielsku-Białej.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (2005), Srebrnym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2005), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1995), Medalem „Pro Memoria” (2006), odznaką Honoris Gratia (2007), Odznaką 20-lecia Hufca Nowa Huta (1977), Odznaką 50-lecia Hufca Kraków-Nowa Huta (2007), Krzyżem 55-lecia Czarnej Trzynastki Krak. (1973), Złotą Odznaką za Zasługi dla Małopolskiego Klubu 21 PUN

(2007) oraz Oficerską Honorową Odznaką Pułkową 21 PUN (2008). Został wpisany do księgi Honorowych Obywateli Nowej Huty (1974).

W 1952 r. zawarł związek małżeński z Anną Żwirską (1927–1986, lekarką, drużynową po próbie, do 1949 r. drużynową 6 Krak. Drużyny Harcerek, zastępczynią hufcowego Hufca Kraków-Nowa Huta w 1957 r.), z którą miał córkę Jadwigę (zamężną Fenczyn, ur. 1953, magistra biologii, instruktorkę harcerską, drużynową 18 Krak. Drużyny Zuchowej w Szczepie „Arkona”, pracownicę UJ, w l. 1980–1981 członka Komisji Zakładowej „Solidarność” w UJ) i syna Tadeusza (ur. 1954, magistra inżyniera mechanika, pracownika elektrociepłowni w Bielsku-Białej). Po śmierci pierwszej żony zawarł związek małżeński z Barbarą Chrzanowską (ur. 1950, technikiem ekonomii).

— *Groby harcerskie w Krakowie. Cmentarze Rakowicki, Podgórski i Salwatorski*, oprac. J. Skiba, J. Wojtycza, K. Wojtycza, Kr. 2005; — *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w l. 1956–1959. Mat. z konferencji naukowej*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, Kr. 2007, s. 113–115; Wojtycza J. *Hufiec Kraków-Nowa Huta w l. 1957–1989*, Kr. 2017; *W 40-lecie Zjazdu Łódzkiego. Mat. z seminarium*, red. W. Katner i in., Ł. 1997, s. 41–45; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Rozkaz Komendy Hufca Kraków-Nowa Huta L. 3 z 15 XI 1958; Rozkazy Krak. Chorągwi Harcerstwa L. 3 z 1 III 1949 i L. 7 z 1 X 1949; Langner J. *Wystąpienie podczas pogrzebu Z. Fabera*, Bielsko Biała 2010, mps; *Relacja Z. Fabera spisana przez dr. hab. Jacka Nawrockiego*, mps; klepsydry; — inf. córki J. Fenczyn i hm. Zbigniewa Burzyńskiego.

Krzysztof Wojtycza

FLEURY WACŁAWA

FLEURY Wacława (1888–1983), artystka malarka, pedagog, harcmistrzyni, drużynowa 8 Wileńskiej Drużyny Harcererek (1920–1935?), instruktorka Komendy Wileńskiej Chorągwi Harcererek (1933–1939?).

Urodziła się 28 IX 1888 w Wilnie. Była córką Stanisława Filiberta (1858–1915, dzierżawcy folwarku, akwarelisty i fotografa, prawnuka ppłk. Filipa de Fleury, figiel adiutanta kr. Stanisława Augusta Poniatowskiego) i Felicji z Andrukowiczów (1857–1941). Miała trzech braci: Witolda (ur. 1891, lekarza powiat.), Henryka (ur. 1896, porucznika piechoty) i Kazimierza (1902–1940, zamordowanego przez NKWD w Charkowie) oraz zmarłą w dzieciństwie siostrę Czesławę (1893–1895). Uczyła się w Gimnazjum Państw. w Wilnie. Po maturze studiowała w Szkole Malarskiej Tow. Zachęty Sztuk Pięknych oraz w ASP w Petersburgu, którą ukończyła w 1918 r. Równoległe skończyła Kurs Pedagog. Rysunków. W tym czasie zetknęła się z harcerstwem. Zafascynowana nim, prowadziła drużynę w Piotrogradzie (1916–1917), a następnie przez kilkanaście lat (od 1920 r. do poł. l. 30.) – 8 Wileńską Drużynę Harcererek im. J. Jasińskiego (później im. A. Chrzanowskiej) przy Szkole Ludowej. Wraz z drużyną wzięła udział w II Ogólnopolskim Zlocie Harcererek w Rybieniu (lipiec 1928), gdzie prowadziła ze swoimi harcerkami hotelik dla gości zlotowych, oraz w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935).

Od 1906 r. pracowała jako prywatna nauczycielka, a następnie była zatrudniona w polskich szkołach średnich i powsz. w Wilnie. Najdłużej pracowała w Szkole Powsz. nr 22 „Świt”, której była kierowniczką. Wprowadziła w niej eksperymentalne nauczanie metodą daltońską. Preferowała wychowanie przez sztukę, ale w pracy szkoły wykorzystywała także metodę harcerską.

W działalności harcerskiej współpracowała przy kształceniu kadry wychowawczej

z hm. Antoniną Świdzińską. W 1928 r. została sekretarką Komendy Wileńskiej Chorągwi Żeńskiej. Stopień instruktorski podharcmistrzyni otrzymała 20 XII 1928. W sierpniu 1930 wzięła udział w V Zlocie Starszoharcerskim w Kiełpinach. Od 1933 r. była referentką prasową Komendy Wileńskiej Chorągwi Harcererek. Z dn. 10 VI 1934 została mianowana harcmistrzynią. W maju 1939 została powołana w skład komisji prób instruktorskich chorągwi.

Przez ostatnie lata przed wybuchem II wojny światowej pracowała w wileńskim gimnazjum, gdzie uczyła do 1942 r. (została zwolniona ze względu na wiek). W następnych latach uczyła prywatnie rysunku i utrzymywała się z własnej pracy twórczej. Brała udział w tajnym nauczaniu. W 1945 r. przyjechała do Polski, gdzie znalazła początkowo pracę jako rysownik w Zakładzie Embriologii i Histologii Akademii Lekarskiej w Gdańsku, a następnie w l. 1947–1949 (do emerytury) pracowała w Szkole Podst. nr 1 w Gdyni, którą kierowała w r. szk. 1947/48.

W 1951 r. przeniósł się do Sopotu i zajęła działalnością społeczną w parafii Najświętszej Maryi Panny „Gwiazda Morza”, gdzie m.in. prowadziła bibliotekę. Wykorzystując swój talent, wykonała prace malarskie w kościele św. Trójcy w Gdańsku. Udzielała się także w sekcji emerytów miejscowego oddziału ZNP.

Zmarła 10 V 1983 w Sopocie i została pochowana na miejscowym cmentarzu katolickim.

Rodziny nie założyła.

— Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 27; Minakowski M. J. *Genealogia potomków Sejmu Wielkiego* [online] <http://www.sejm-wielki.pl/b/katyn.2705> [dostęp 6 X 2017]; Puchała *Poczet*, t. 1, s. 359; Śnieżko A. *Fleury Stanisław Filibert*, w: PSB, t. 7, Kr. 1958, s. 37–38 [dot. ojca W. Fleury]; — Golec J., Głębini R. *Dwa wieki sopockiego szkolnic-*

twa, Cieszyn 2014, s. 342–343; *Harcerki 1911–1939*; Jotkiało H. S. F. *Fleury – wybitny pionier fotografii XIX wieku* [online] <http://l24.lt/pl/spoleczenstwo/item/52631-s-f-fleury-wybitny-pionier-fotografii-xix-wieku> [dostęp 6 X 2017, dot. ojca W. Fleury]; Zawadzka A. *Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej 1911–1945*, W. 1999; — „Więski Dziennik Wojew.” 1928, nr 6, s. 6.

Dariusz Szczecina

G

GIERTYCH Jędrzej, pseud. J. Mariański, J. Sasaki, Adam Tomas, A. Wierny (1903–1992), prawnik, polityk, publicysta, harcmistrz, kierownik Wydziału Zagranicznego (1924–1927) i Wydziału Starszego Harcerstwa (1928–1931) Głównej Kwatery Męskiej, członek Naczelnej Rady Harcerskiej (1929–1932).

Urodził się 7 I 1903 w Sosnowcu. Był synem Franciszka (1869–1938, inżyniera cukrownictwa, sympatyka Ligi Narodowej) oraz Janiny z Albrechtów (zm. 1944), spokrewnionej ze Stefanem Żeromskim. Miał młodszą siostrę Janinę (1905–1988).

Porastał w zamożnej rodzinie o tradycjach narodowych i antyniemieckich. Początkowo uczył się z siostrą podczas domowych lekcji. Dużo podróżował z rodzicami i zwiedzał Europę. Po rozpoczęciu nauki w kieleckim gimnazjum podjął w marcu 1914 działalność harcerską. Podczas wojny często zmieniał miejsce nauki z powodu przeprowadzek rodziny związanych ze zmianą miejsca pracy ojca. Przeprowadzał się z rodzicami kolejno do Zawiercia i Tallina, by w 1917 r. dotrzeć do Petersburga. W nowych miejscach podejmował harcerską służbę. W 1917 r. zadebiutował

na łamach miesięcznika „Młodzież” (później wydawanego jako „Harce”).

W 1918 r. przez Psków, Dyneburg i Wilno dotarł z rodziną do Warszawy. W r. szk. 1918/19 kontynuował naukę w Kielcach (mieszkając na stacji u ciotki) i tu wziął udział w rozbrajaniu Austriaków. Następnie przeniósł się do Gimnazjum Tow. Ziemi Mazowieckiej w Warszawie. W drugiej poł. lipca 1920 zgłosił się na ochotnika do WP i przez trzy miesiące walczył w szeregach 201 pp. Został ranny podczas bitwy warszawskiej.

Częste przeprowadzki, udział w wojnie i niesystematyczność w nauce spowodowały, że nie zdał matury w przewidzianym terminie. W tej sytuacji wyjechał do Wilna i po okresie intensywnej nauki przystąpił do egzaminu maturalnego jako eksternista. W październiku 1921 uzyskał świadectwo dojrzałości i rozpoczął studia prawnicze na UW. Równolegle studiował w Szkole Nauk Politycznych. W tym czasie zaczęły się krystalizować jego poglądy polityczne. Działał w tow. „Bratnia Pomoc” i rozwijał działalność w harcerstwie. Poznał wówczas wielu wybitnych instruktorów harcerskich, m.in. Tadeusza Maresza, Stanisława Sedlaczka i Henryka Glassa. W 1921 r. wszedł w skład Wydż. Drużyn Polskich za Granicą GKM. Został zastępcą (1922–1924), a następnie kierownikiem (1924–1927) Wydż. Zagranicznego GKM. Żywo interesował się rozwojem harcerstwa na Śląsku, Pomorzu, Warmii i Mazurach. Zakładał drużyny harcerskie w Czechosłowacji, Prusach Wschodnich i Francji. Wiele publikował o sytuacji Polonii na łamach „Kuriera Warszawskiego”. W 1923 r. uczestniczył w zakładaniu Związku Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich. Był członkiem Tow. Przyjaciół Słowian i Zarządu Tow. Przyjaciół Łużyc, a także sekretarzem Komitetu Budowy Pomnika Fryderyka Chopina w Warszawie. Naczelnik GKM rozkazem z dn. 15 III 1924 mianował go podharcemistrzem (po zmianie systemu stopni

GIERTYCH JĘDRZEJ

instruktorskich w 1927 r. stopień równoważny ze stopniem harcmistrza).

Latem 1924 uczestniczył w II Jamboree w Kopenhadze. W 1925 r. otrzymał dyplom ukończenia Szkoły Nauk Politycznych, a w następnym roku tytuł magistra prawa UW. Podczas zamachu majowego w 1926 r. zorganizował grupę harcerzy i stanął z nią w obronie legalnego rządu. Karierę polityczną rozpoczął, podejmując w 1927 r. pracę w MSZ. Po zdaniu egzaminu referendarskiego odbył roczną służbę wojskową w Marynarce Wojennej, po czym w październiku 1928 otrzymał stanowisko w Departamencie Konsularnym MSZ. Nie zaprzestał działalności harcerskiej. Był wizytatorem GKM (1926–1927), członkiem Rady Starszego Harcerstwa (w 1927 oraz po 1931), kierownikiem Wydz. Starszoharcerskiego GKM (1928–1931) i członkiem NRH (1929–1932). Podczas II Narodowego Zlotu Harcerzy w Poznaniu (1929) poznał osobiście twórcę Narodowej Demokracji Romana Dmowskiego.

W maju 1932 rozpoczął pracę jako attaché w polskim konsulacie w Olsztynie. Jednocześnie zaczął się wycofywać z życia harcerskiego; z ZHP został zwolniony w 1936 r. Na placówce dyplomatycznej poświęcił się pracy na rzecz polskiej ludności Powiśla, Mazur i Warmii. Pisywał do „Gazety Olsztyńskiej” i tygodnika „Mazur”. Domagał się wzmocnienia polskości w Prusach Wschodnich. Wkrótce jednak ze względów politycznych został usunięty z MSZ. W grudniu 1932 otrzymał posadę sekretarza generalnego Komitetu Wykonawczego Obozu Wielkiej Polski, zostając jednocześnie redaktorem organu prasowego „Szczerbiec”. Obok aktywności politycznej rozwijał działalność publicystyczną. Jego teksty ukazywały się m.in. w „Kurierze Warszawskim”, „Polityce Narodowej” i „Myśli Narodowej”.

W 1935 r. został powołany do władz Stronnictwa Narodowego i stał się jednym z głównych ideologów obozu narodowego. W 1937 r. wyjechał do Hiszpanii

jako korespondent „Kurierza Poznańskiego”. Relacje z wojny domowej wysyłał także do innych gazet, m.in. „Warszawskiego Dziennika Narodowego” i „Myśli Narodowej”. W wyborach samorządowych 1938 r. zdobył mandat w Radzie M. Warszawy.

Na pocz. r. 1939, mając przydział mobilizacyjny do Flotylli Pińskiej, został powołany jako podporucznik marynarki rezerwy na sześciotygodniowe ćwiczenia z praktyką na ORP „Mazur”. Zmobilizowany 24 VIII 1939, został skierowany do Grupy Kutrów w Gdyni, a następnie mianowany dowódcą odcinka przeciwdesantowego pod Jastarnią, gdzie walczył do kapitulacji Helu. W nocy z 1 na 2 października podjął z dwoma oficerami nieudaną próbę ucieczki łodzią. Trafił do niewoli niemieckiej i do 31 III 1945 przebywał kolejno w oflagach: X B Nienburg, XVIII C Spittal, IV C Colditz, VII A Murnau, VIII B Silberberg, X A Sandbostel, X C Lubeka oraz VI B Dössel. Sześciokrotnie podejmował próbę ucieczki z obozu.

Po wyzwoleniu zaangażował się w pracę społeczną na rzecz wysiedleńców, z innymi dziennikarzami wydawał komunikaty i założył tygodnik „Polak”. W czerwcu 1945 z grupą marynarzy został przewieziony do Anglii, gdzie do maja 1947 służył w Ref. Informacji Zewnętrznej, a później Ref. Wychowania i Oświaty. Awansował do stopnia porucznika marynarki (31 III 1946). Jesienią 1945 sprowadził do Anglii rodzinę z Polski.

Po demobilizacji zamieszkał w Londynie. Podjął pracę urzędnika w MSW Rządu RP na uchodźstwie, z ramienia którego zorganizował i obsługiwał tajną radiostację „Polska w Walce”, nadającą w l. 1947–1948 audycje do Polski. Oficjalnie był korespondentem agencji dziennikarskiej Continental News Service. Powrócił do życia politycznego w emigracyjnym Stronnictwie Narodowym, jednak w 1961 r. został z niego usunięty. Od 1964 r. stał na czele Tow. im. R. Dmowskiego i kierował jego wydawnictwem. W l. 1972–1979 był

członkiem Polskiego Zjednoczenia Narodowego.

Na życie zarabiał jako robotnik fizyczny, m.in. w hucie szkła, w piekarni i intrygantarni. Pracował też w księgarni, obsługując dział orientalny. Od 1961 r. przez 15 lat pracował jako nauczyciel jęz. francuskiego, niemieckiego i łaciny w angielskich szkołach. Nie przyjął brytyjskiego obywatelstwa, chociaż polskie utracił. Otrzymał emeryturę, lecz nadal dorabiał, prowadząc nauczanie wśród dorosłych, jednak przede wszystkim zajmował się publicystyką. Książki wydawał własnym sumptem, publikował też w pismach emigracyjnych. Opublikował blisko 50 książek, z których najważniejsze to: *O program polityki kresowej* (W. 1932), *Za północnym kordonem (Prusy Wschodnie)* (W. 1934), *My, nowe pokolenie* (P. 1936), *O wyjście z kryzysu* (W. 1938), *Na szlakach dziejowych Romana Dmowskiego* (Piotrków 1939), *Polityka polska w dziejach Europy* (L. 1947), *Nacjonalizm chrześcijański* (Stuttgart 1948), *Sprawa ziem odzyskanych w świetle etyki* (Stuttgart 1948), *W Polsce między wojnami (Rodzina Paśków)*, 3 t. (L. 1950), *Opowiadania bałtyckie* (L. 1955), *Wrześniowcy* (L. 1957), *Czy Polska ma ulec wyludnieniu* (L. 1963), *U źródeł katastrofy dziejowej Polski. Jan Amos Komenski* (L. 1964), *Kulisy powstania styczniowego* (Kurytyba 1965), *Rola dziejowa Dmowskiego. Rok 1914*, t. 1 (Chicago 1968), *Uwagi o akcji harcerstwa polskiego poza granicami kraju w l. 1921–1930* (L. 1974), *Polski Obóz Narodowy* (L. 1977), *Józef Piłsudski 1914–1919*, 2 t. (L. 1979–1982), *Rozważania o bitwie warszawskiej 1920 roku* (red., L. 1984), *Sprawa układu w Spa* (L. 1984), *Generał Tadeusz Rozwadowski* (W. 1986), *Stronictwo Narodowe a kryzys dziejowy 1938 r. Relacja pamiątkarska* (L. 1987), *Tragizm losów Polski* (Krzeszowice 2005).

W hierarchii zadań i celów najwyższą stawał Boga i Ojczyznę. Zarazem dał się poznać jako zwolennik spiskowej teo-

rii dziejów, dopatrujący się zagrożenia ze strony Żydów i komunistów.

Zmarł 9 X 1992 w Londynie, został pochowany w Kórniku k. Poznania.

Był odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921 oraz brytyjskim The War Medal 1939–1945.

W 1931 r. zawarł związek małżeński z Marią Łuczkiwicz (1909–1996), którą poznał na zjeździe Obozu Wielkiej Polski w Gdyni. Miał z nią dziewięcioro dzieci: Małgorzatę (ur. 1934, publicystkę), Macieja (ur. 1936, profesora dendrologii, polityka, posła i deputowanego do Parlamentu Europejskiego), Annę Aleksandrę (ur. 1939, publicystkę), Teresę (ur. 1946), Marię (ur. 1948), Barbarę (zameżną O’Driscoll, ur. 1950, publicystkę), Wojciecha (ur. 1951, dominikanina) oraz Danutę (ur. 1955).

— *Czy wiesz, kto to jest?*, W. 1938, s. 202; *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 2, T. 2003, s. 95–96; *Jędrzej Giertych*, w: *Encyklopedia Warmii i Mazur* [online] http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Jędrzej_Giertych [dostęp 12 XII 2018]; *Kadry morskie Rzeczypospolitej*, red. J. K. Sawicki, t. 2, *Polska Marynarka Wojenna*, cz. 1. *Korpus oficerów 1918–1947*, Gd. 1996, s. 334; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1989, nr 7, s. 11; *Słownik polityków polskich XX wieku*, P. 1998, s. 368–369; — Piesiak-Robak A. *Jędrzej Giertych (1903–1992). Biografia polityczna*, niepubl. praca doktorska napisana pod kier. prof. dr. hab. W. Łazugi, 2011, UAM w P., passim.

Dariusz Szczecina

GROMULSKI Stanisław Bożydar, pseud. Strumień, Ruskin (1924–1944), student, podharcemistrz, żołnierz Armii Krajowej, kapral podchorąży, komendant Gniazda „Żwawy Burek” (1944).

Urodził się 31 VIII 1924 w Warszawie. Był synem Zdzisława (majora WP, inżyniera) i Marii z Wysockich (stomatologa). Miał siostrę Wandę Marię, pseud. Teresa

GROMULSKI STANISŁAW

(1921–1944, pielęgniarkę, harcerkę konspiracyjnej 10 Drużyny Harcerek, sanitariuszkę pułku AK „Baszta”, patrolową sanitariuszek w 161 plutonie batalionu „Golski”, poległa w Powstaniu Warszawskim).

Przed wojną mieszkał przy ul. Narbutta 50 w Warszawie. Uczył się w Męskim Gimnazjum i Liceum Tow. Ziemi Mazowieckiej przy ul. Klonowej 16 oraz należał do 21 WDH im. gen. I. Prądzyńskiego. Maturę zdał na tajnych kompletach tejże szkoły w 1942 r. W r. akad. 1943/44 rozpoczął konspiracyjne studia na Wydz. Prawa UW (kierunek ekonomia). Jednocześnie uczył się w konserwatorium. Był utalentowanym pianistą, przez całą okupację przygotowywał się do udziału w Konkursie Chopinowskim. W okresie okupacji mieszkał najpierw przy ul. Narbutta 8, a od 1943 r. przy ul. Ceglanej (obecnie Perca) 3.

W dn. 15 X 1939 był w grupie uczestników pierwszej konspiracyjnej zbiórki 21 WDH, która przekształciła się w Harcerski Oddział WP. W 1943 r. ukończył kurs instruktorski w konspiracyjnym Kręgu im. A. Małkowskiego. Będąc drużynowym 21 WDH, szkolił młodszych harcerzy. W styczniu 1944 został komendantem Gniazda „Żwawy Burek”. W konspiracji wykonywał zadania wywiadowcze, brał udział w akcjach małego sabotażu, dywersyjnej akcji propagandowej „N” prowadzonej wśród żołnierzy niemieckich oraz uczestniczył w odbiorze zrzutów. Od jesieni 1943 uczył się w tajnej podchorążówce. Po jej ukończeniu (1944) został mianowany dowódcą I plutonu w 2 Harcerskiej Baterii Artylerii Przeciwlotniczej „Żbik”.

W czasie Powstania Warszawskiego bateria „Żbik” (licząca ok. 100 osób) weszła w skład IV Zgrupowania AK „Gurt” w Śródmieściu Północnym w rejonie Dworca Głównego; zajmowała pozycje przy ul. Chmielnej. Harcerze, przygotowani do obsługi niemieckich działek przeciwlotniczych 20 mm, nie mogli ich wykorzystać,

bowiem żołnierze z pierwszej linii „Gurtu” nie zdołali opanować pozycji nieprzyjaciela przy Dworcu Głównym. Wobec zmiany sytuacji bateria „Żbik” musiała przygotować do obrony swój odcinek, obejmujący domy przy ul. Chmielnej od numeru 53 do numeru 67.

W dn. 4 sierpnia pozycje „Żbika” zostały ostrzelane przez kolumnę niemieckich czołgów jadących Al. Jerozolimskimi. Wówczas na trzecim piętrze budynku Zakładów Graficznych Wierzbickiego przy ul. Chmielnej 61 wybuchł pożar. Gromulski, który kierował akcją gaśniczą, otrzymał ciężki postrzał w brzuch. Przetransportowany do szpitala przy ul. Śliskiej 51, natychmiast został poddany operacji.

Zmarł w nocy z 5 na 6 VIII 1944 w szpitalu przy ul. Mariańskiej. Ekshumowany 5 IV 1945, został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach (obok siostry, w kwaterze batalionu „Miotła”).

Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Walecznych. Po wojnie poetka Romualda Bromke napisała dwa wiersze poświęcone S. Gromulskiemu: *Druhowi Strumieniowi i Ręce białe*. Z kolei Jerzy Kierst, nauczyciel Szkoły Ziemi Mazowieckiej, napisał wiersz *Egzamin*, poświęcony swoim wychowankom poległym w Powstaniu Warszawskim, wśród których wspominał Gromulskiego słowami: *Widzę Cię, Staszku, coś grał Rewolucyjną*.

Rodziny nie założył.

— Michalska H. i in. *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, W. 1988, s. 126–127 [dot. siostry S. Gromulskiego]; *Wielka ilustrowana encyklopedia Powstania Warszawskiego*, red. P. Rozwadowski, W. 2005, t. 1, s. 177, 682, 684; t. 5, W. 2002, s. 209; — Bielecki R. *W zasięgu PAST-y*, W. 1994; Bruliński E. *3 Batalion Pancerny AK „Golski”*, W. 1996; *Dzieje 21 Warszawskich Drużyn Harcerskich i Zuchowych od 1912 do... Album 1*, oprac. J. Wawszczyk, W. 2008, s. 121, 125–126, 136, 138, 495; Maliszewska I., Maliszewski S. *Śród-*

mieście Południowe, W. 2001, s. 3, 135–136; *ciz Śródmieście Północne*, W. 2000, s. 3, 72–73; Maliszewski S. *Bolesne i piękne wspomnienie*, „Życie Warszawy” 1998 z 1–2 VIII, s. 5; *Szare Szeregi*; *Zawadzka Harcerstwo żeńskie*; „*Żbik*” *Harcerski Oddział Wojskowy. 2 Harcerska Bateria Artylerii Przeciwlotniczej*, red. A. Czałbowski, R. E. Stolarski, W. 1994, s. 5, 17, 24, 38, 41, 44–46, 50, 52, 57, 76–77, 85–88, 91–94, 98, 115, 123, 133, 140; — Bromke A. *Polak w świecie*, W. 1995; Kledzik M. *Między Marszałkowską i Żelazną, Al. Sikorskiego i Pańską. IV Zgrupowanie AK „Gurt” w Powstaniu Warszawskim*, W. 1994; Kurde-Banowska-Lutzowa H. *Politechnika. Sierpień 1944*, „Tyg. Powsz.” 1975, nr 31, s. 1, 4; *Myśmy byli Armią czyli Żbika ciągnął dalszy...*, oprac. J. Wawarczyk, W. 2010, t. 1, s. 16, 20, 32–37, 43, 45, 48, 52, 61, 65, 67, 86, 89, 208–218, 231; t. 2., s. 21–22, 32–33, 40, 69, 79–82, 153–154, 224, 377; — „Barykada” 1944, nr 1; — Arch. Biura Informacji i Poszukiwań PCK: karta informacyjna i protokół z ekshumacji zwłok S. Gromulskiego; — dok. w pos. osób pryw.: oświadczenie Zdzisława Gromulskiego dot. studiów syna S. Gromulskiego na tajnych kompletach UW (1959); — inf. siostry ciotecznej S. Gromulskiego Anny Maliszewskiej.

Stanisław Maliszewski

GROT (Grothowa, Grotowa, Teschner-Grothowa, Teszner-Grothowa) z Tesznerów Otylia (1909–1990), pedagog, działaczka społeczna, harcmistrzynie, hufcowa Hufca Wschodniopruskiego/Warmińskiego ZHP w Niemczech (1937–1939).

Urodziła się 19 X 1909 w Różnowie k. Olsztyna w rodzinie Izzydora (zm. 1942) i Pauliny z Golanów, członków Związku Polaków w Niemczech (ZPwN); była trzecim z czworga dzieci.

W l. 1916–1923 uczęszczała do miejscowej niemieckiej szkoły ludowej (Volksschule). W 1920 r. uczestniczyła w zajęciach polskiej szkółki w Różnowie. Od 15 X 1923 do 10 IV 1924 uczyła się w szkole przygoto-

wawczej zorganizowanej przez Polsko-Katolickie Tow. Szkolne na Warmię (PKTSW), mające na celu przygotowanie polskiej młodzieży wiejskiej do prowadzenia działalności na terenie wsi. Dzięki otrzymanemu od PKTSW stypendium podjęła naukę w Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli (lub Zakładzie Kształcenia Piastunek i Opiekunek Dzieci) w Królewcu, które ukończyła w marcu 1927. Po powrocie na Warmię w kwietniu t.r. rozpoczęła trzymiesięczny kurs robótek ręcznych i śpiewu u Liny Schwarz w Olsztynie. Organizowała polskie przedszkola i pracowała w nich w Gietrzwałdzie (sierpień 1927–lipiec 1928) i Nowej Kaletce (lipiec 1928–1936), gdzie prowadziła także polską bibliotekę i zajęcia świetlicowe z młodzieżą pozaszkolną. Latem 1929 uczestniczyła w kursie wych. fiz. w Kórniku. Wraz z kilkoma innymi nauczycielami z własnych środków uszyła polskim dzieciom mundury harcerskie, w których wystąpiły one na święcie dziecka w Gietrzwałdzie (25 VI 1931).

Z ruchem harcerskim związała się w r. 1933, po kursie instruktorskim w Polsce, zorganizowanym przez ZPwN i Wyd. Harcerski przy Komitecie Wychowania Narodowego Młodzieży Polskiej z Zagranicy. Od marca 1934 prowadziła w Nowej Kaletce Drużynę Harcerską im. E. Plater, w skład której wchodziły dwa dziesięcioosobowe zastępy: chłopców i dziewcząt. Jako jedna z reprezentantek Warmii uczestniczyła w walnym zebraniu ZHPwN, które odbyło się 31 III 1935. Od października t.r., kiedy powstał Hufiec Wschodniopruski ZHPwN (zrzeszający harcerzy z Warmii, Mazur i Powiśla), była członkinią jego komendy, pełniąc funkcję zastępcy sekretarza. Od 1935 r. należała do ZPwN.

Brała aktywny udział w pracy szkoleniowej i wychowawczej prowadzonej przez harcerstwo na Warmii. Była oboźną na kursie kadry harcerskiej niższego szczebla w Pluskach (30 III–9 IV 1936). Uczestniczyła w kursie instruktorskim

GROT OTYLIA

w Czyżkach (obecnie Cisek) w pow. kozielskim (8–20 VII 1936), a także w obozie instruktorskim dla harcerek spoza granic Polski zorganizowanym przez Wyd. Zagraniczny Naczelnictwa ZHP w Szkole Instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu. Od 1937 r. należała do Chóru im. F. Nowowiejskiego. W t.r. uzyskała stopień podharcemistrzynie.

W l. 1937–1939 była hufcową Hufca Wschodniopruskiego ZHPwN (od 1938 Hufiec Warmiński). W związku z pełnioną funkcją przeniosła się z Nowej Kaletki do Olsztyna. W 1937 r. została jedną z czterech wyznaczonych przez Naczelnictwo ZHPwN osób odpowiedzialnych za realizację programu mającego na celu objęcie ruchem harcerskim wszystkich uczniów polskich szkół i uczestników polskich kursów językowych. W t.r. stała na czele grupy warmińskich harcerczy i harcerek delegowanych w okresie ferii wiosennych na kurs zastępowych w Nowym Porcie Gdańskim.

Jako reprezentantka warmińskiego harcerstwa wzięła udział w XIII Walnym Zebraniu ZHPwN (18 IV 1937), na którym weszła do zarządu tej organizacji jako przedstawicielka Hufca Wschodniopruskiego. W listopadzie 1937 zorganizowała w Domu Polskim w Olsztynie I Zlot Drużyn Hufca Wschodniopruskiego z terenu Warmii, a w czerwcu 1938 w Pluskach II – Zlot Drużyn Harcerskich z terenu Warmii, połączony z obchodami 25-lecia ZHPwN. Wzięła udział w opolskim zjeździe delegatów hufców ZHPwN (2 V 1938). W lipcu 1938 była zastępczynią komendanta na obozie żeńskim dla wódzów zuchowych w Raciborzu. Wspólnie z Agatą Sendrowską zaprojektowała i urządziła stoisko warmińskie na wystawie zorganizowanej w dn. 29–30 X 1938 w Berlinie podczas głównych uroczystości 25-lecia ZHPwN.

Uczestniczyła w polskim ruchu kulturalnym na Warmii, angażując się zwłaszcza w działalność amatorskich zespołów teatralnych. Prowadziła w Olsztynie wypo-

życzalnie kostiumów dla wiejskich zespołów. Wraz z nauczycielem polskiej szkoły w Worytach Franciszkiem Piotrowskim była inicjatorką i organizatorką Teatryku Kukielkowego „Bajka”, utworzonego jesienią 1938 z udziałem nauczycieli polskich szkół z Warmii.

W lutym 1939 zamieszkała z mężem w Nowej Kaletce. W konsekwencji zawarcia na pocz. 1939 r. związku małżeńskiego z obywatelem polskim utraciła obywatelstwo niemieckie i zgodnie z prawem wprowadzonym w marcu t.r. nie mogła należeć do ZHPwN. Mimo to 2 IV 1939 uczestniczyła w Walnym Zjeździe ZHPwN w Bytomiu. Pomimo niemieckich szykan była też uczestniczką Zlotu Hufca Warmińskiego nad jez. Serwent (24 VII 1939), który okazał się ostatnią publiczną imprezą ZHPwN zorganizowaną przed wybuchem wojny. Już 25 VII 1939, czyli w pierwszym dniu akcji „Tannenberg”, mającej na celu eksterminację polskiej inteligencji, została wraz z mężem aresztowana przez Niemców. Oboje, razem z innymi działaczami polskimi, zostali osadzeni w areszcie gestapo w Olsztynie, a następnie 7 września wywiezieni do obozu w Hohenbruch k. Królewca. Z tego obozu poprzez więzienia w Królewcu (17 IX 1939) i Olsztynie (1 I 1940) przewieziono ją 1 VII 1940 do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie przebywała do końca wojny. Otrzymała numer 3958 oraz czerwony trójkąt oznaczający więźniarkę polityczną.

W maju 1945 powróciła do Olsztyna, a następnie do rodzinnego Różnowa i włączyła się w organizację polskiego szkolnictwa na Warmii i Mazurach. Już 1 czerwca utworzyła w Różnowie szkołę podst. i zaczęła w niej nauczać. Z dn. 15 lipca została zatrudniona w internacie Gimnazjum Żeńskiego w Olsztynie. W czasie wakacji t.r. uczestniczyła w CAS w Radziejowicach. W październiku rozpoczęła pracę w szkole ćwiczeń przy Liceum Pedagog. w Olsztynie, gdzie była również drużynową. Prowadziła ponadto drużynę starszo-

harcerską, którą zorganizowała z przedwojennych harcerek z Warmii. Rozkazem z dn. 2 X 1945 została mianowana podharcemistrzynią.

W październiku 1947 objęła stanowisko instruktora wychowania przedszkolnego w Inspektoracie Oświaty w Szczytnie, gdzie pełniła również funkcję hufcowej. Rok później objęła podobne stanowisko w Lidzbarku Warmińskim. W l. 1949–1951 była kierowniczką internatu i nauczycielką w Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli w Szczytnie. W 1951 r. została kierowniczką przedszkola przyzakładowego Prezydium WRN w Olsztynie. Od 1954 r. jako podinspektor kierowała ref. przedszkoli w Inspektoracie Oświaty w Olsztynie. W 1955 r. została kierownikiem ref. wychowania przedszkolnego, a następnie starszym inspektorem Kuratorium Okręgu Szkolnego w Olsztynie. W maju 1959 ukończyła eksternistycznie Zaoczne Studium Nauczycielskie w Warszawie w zakresie wychowania przedszkolnego. W 1970 r. przeszła na emeryturę.

W 1976 r. otrzymała honorowy stopień harcmistra PL. Od 1980 r. była komendantką Kręgu Instruktorów spod Znak Rodła, działającego przy Komendzie Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP im. Grunwaldu w Olsztynie, skupiającego instruktorki, które w l. 1945–1948 organizowały Chorągiew Harcerek w Olsztynie. Należała do Starszoharcerskiego Kręgu Instruktorskiego „Węzły”, działającego od listopada 1984 w Warszawie. Była współorganizatorką skupiającego harcerzy z Warmii, Mazur i Powiśla Kręgu Seniorów ZHPwN im. J. Kachla. Od 1985 r. pełniła funkcję przewodniczącej rady kręgu i komendantki Regionu Warmii, Mazur i Powiśla. Zorganizowała ogólnopolską zbiórkę tego kręgu w Olsztynie (11–13 IX 1986) oraz spotkanie w Ośrodku Harcerskim „Perkoz” nad jez. Pluszne. Do końca życia działała w Kom. Hist. Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej.

Od 1945 r. należała do ZNP oraz Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. W 1948 r. wstąpiła do ZSL. Działała w Lidze Kobiet, Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Olsztynie oraz ZBoWiD-zie.

Była autorką dwóch książek wspomnieniowych: *Gdy zabrakło miłości* (1976), wyróżnionej w 1977 r. nagrodą regionalną Stow. „Pax” im. M. Lengowskiego oraz mającej charakter autobiografii *W kręgu spraw ojczystych* (1982), która zdobyła II nagrodę w konkursie Inst. Kształcenia Nauczycieli i redakcji czasopisma „Wychowanie w Przedszkolu”. W wydanych przez „Czytelnika” *Kiermaszu bajek* (W. 1959) oraz *Nowym kiermaszu bajek* (W. 1965) opublikowała trzy literacko opracowane baśnie z terenu Warmii. Publikowała również referaty z sesji, relacje z wystaw okolicznościowych i artykuły konferencyjne, m.in. w „Słowie na Warmii i Mazurach” (1969–1972), gdzie pracowała w początkowym okresie istnienia czasopisma, oraz w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” (1960).

Zmarła po krótkiej chorobie 9 III 1990. Została pochowana w alei zasłużonych na cmentarzu komunalnym w Olsztynie przy ul. Poprzecznej.

Była odznaczona Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Medalem 30-lecia PL (1975), Medalem 40-lecia PL (1985), Medalem KEN (1978), Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego (1966), odznaką Zasłużony Pracownik Rady Narodowej (1969), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982) i Rozetą-Mieczami (1989), Medalem Rodła (1985) i odznaką Przyjaciół Dziecka TPD (1965). Otrzymała honorowe tytuły Zasłużonego Nauczyciela PRL (1979) i Instruktora Seniora ZHP (1983), a także została wyróżniona Nagrodą Wyd. Kultury Prezydium WRN w Olsztynie (1969), Nagrodą Warmii i Mazur im. K. Małłka (1989) oraz wpisem do

Księgi Honorowej Samorządu Mieszkańców Olsztyna (1977).

W 1939 r. w USC w Olsztynie zawarła związek małżeński z Józefem Grothem (zm. 1942 w niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym Dachau, nauczycielem polskiej szkoły w Nowej Kaletce, odznaczonym pośmiertnie Krzyżem Grunwaldu III kl.).

— Oracki T. *Słownik biogr. Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945)*, W. 1983, s. 313–314; *Otylia Teszner-Grothowa*, w: *Leksykon kultury Warmii i Mazur* [online] http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Otylia_Teszner-Grothowa [dostęp 27 V 2017]; *Znani i zasłużeni. Cmentarz Komunalny przy ul. Poprzecznej w Olsztynie* [online] <http://www.zck.olsztyn.pl/p,102,znani-i-zasluzeni> [dostęp 27 V 2017]; — Browiński C. *Olsztyn 1945–1970*, Ol. 1974, s. 26; Chałupczak H. *Polsko-Katolickie Tow. Szkolne na Warmię (1921–1939)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1955, s. 249–268; Chłosta J. *Ludzie godni pamięci*, Ol. 2003, s. 41; tenże *O kulturze Olsztyna w l. 1920–1939*, w: *Olsztyn 1953–2003*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodziński, Ol. 2003, s. 378–379; tenże *Śladami polskich szkół na południowej Warmii w l. 1929–1939. W 80-lecie ich utworzenia*, Ol. 2010, s. 35; Gašiorowski A. *Harcerstwo polskie na Warmii w okresie międzywojennym*, w: *Z kart ZHP na Warmii i Mazurach*, Ol. 1976, s. 10; tenże *Turystyka i krajoznawstwo w szkołach polskich na Warmii i Mazurach w l. 1929–1939*, „Przeg. Historyczno-Oświatowy” 2003, nr 1/2, s. 155; Łagodziński S. *Z badań nad obozem Hohenbruch (według relacji świadków)*, tamże 1976, nr 1, s. 67; Markowska S. *Józef Groth – nauczyciel z Nowej Kaletki*, „Słowo na Warmii i Mazurach” 1956, nr 9, s. 3–4 [dot. męża O. Grothowej]; Oracki T. *Straty szkolnictwa i oświaty polskiej na Warmii, Mazurach i Powiślu w l. 1939–1946*, „Przeg. Historyczno-Oświatowy” 1961, nr 3, s. 361–369; tenże *Sylwetki polskich nauczycieli i organizatorów szkolnictwa na Warmii, Mazurach i Powiślu w l. 1920–1939*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1961, nr 2, s. 262–263; Płoch H.

ZHP na Warmii i Mazurach w l. 1945–1949, w: *Harcerstwo w służbie Warmii i Mazuram. Mat. z konferencji naukowej*, red. taż, Ol. 2005, s. 8–9; taż *ZHP na Warmii, Mazurach i Powiślu w l. 1919–1939*, W. 1999, s. 139; Trynieszewski E. *W kręgu spraw ojczyźstych, Otylia Grot, Olsztyn 1982* [recenzja], „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1983, nr 2/3, s. 343; — Grot O. *Gdy zabrakło miłości*, Ol. 1978; taż *W kręgu spraw ojczyźstych*, Ol. – Białystok 1982, s. 28; taż *Wróciłam do Olsztyna*, „Z dziejów harcerstwa na Warmii i Mazurach. Zeszyty Historyczne Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej im. Grunwaldu w Olsztynie” 2004, nr 5, s. 26; *I do Warmii przyłgnęła, przyrosła. Wspomnienia o Otylii Grotowej*, oprac. J. Chłosta, Ol. 1999; Urbanowicz-Woyke H. *Byłam komendantką Chorągwi Harcerek*, „Z dziejów Harcerstwa na Warmii i Mazurach. Zeszyty Historyczne Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej im. Grunwaldu w Olsztynie” 2005, nr 5, s. 32; — „Słowo na Warmii i Mazurach”, dod. do „Słowa Powsz.” 1952–1982.

Urszula Pulińska

GRZONDZIEL Rafał Jan, w zakonie Ignacy (1912–1998), ksiądz, franciszkanin, kapelan, major, harcmistrz, naczelny kapelan ZHP na Wschodzie (1941–1946).

Urodził się 19 X 1912 w Panewnikach k. Katowic. Był synem Walentego (górnika) i Anastazji z Badurów.

Ukończył sześć klas szkoły ludowej w Panewnikach; następnie w l. 1924–1928 uczęszczał do gimnazjum w Katowicach, a w r. szk. 1928/29 do Państw. Gimnazjum typu klasycznego w Mikołowie, gdzie ukończył kl V. W 1929 r. wstąpił do Zakonu Franciszkanów Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Polsce, przyjmując imię zakonne Ignacy. Odbił nowicjat w Wieluniu. W czerwcu 1931 na podstawie egzaminów złożonych przed komisją zakonną uzyskał świadectwo dojrzałości. W l. 1931–1933 odbył studia filozoficzne w Wyższym Seminarium Du-

GRZONDZIEL RAFAŁ

chownym Franciszkanów w Osiecznej k. Leszna, a w l. 1933–1936 studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Franciszkanów we Wronkach. Świecenia kapłańskie przyjął 28 VI 1936 w Katowicach z rąk bpa katowickiego Stanisława Adamskiego. Później pracował w Kolegium św. Antoniego w Kobylinie. W sierpniu 1938 został kapelanem w klasztorze ss. Urszulanek w Pokrzywnie k. Poznania. W l. 1938–1939 studiował polonistykę na UAM w Poznaniu. W tym czasie podjął służbę instruktorską w ZHP. Stopień podharcmistra otrzymał 10 X 1938.

We wrześniu 1939 ewakuował się z urszulankami na wschód. W Zbarażu został kapelanem szpitala wojennego. Dostał się do niewoli sowieckiej (17 IX 1939), z której udało mu się uciec. Dotarł na Śląsk, gdzie podjął pracę w klasztorze w Klimzowcu (obecnie dzielnica Chorzowa). Zagrożony aresztowaniem przez gestapo, 10 IV 1940 opuścił Śląsk. Uciekł do Wiednia, skąd przez Węgry dotarł do Grecji. Został kapelanem w poselstwie RP w Atenach i wikariuszem generalnym dla Polaków w Grecji.

Na pocz. czerwca 1940 wyjechał do Syrii, a następnie zgłosił się do stacji zbornej WP w Bejrucie; 9 VII 1940 wstąpił do WP. Został kapelanem w Samodzielnej Brygadzie Strzelców Karpackich; prowadził też w brygadzie ref. personalny księży kapelanów. Od września 1940 był kapelanem Ośrodka Zapasowego Brygady w Latrum w Palestynie. W czerwcu 1941 mianowano go kapelanem Szpitala Wojskowego w Jerozolimie; równocześnie został naczelnym kapelanem ZHPnW. W październiku 1942 został kapelanem 1 pułku artylerii motorowej w 1 Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka, stacjonującej w Szkocji. W lipcu 1943 wrócił na Bliski Wschód do duszpasterstwa 3 Dywizji Strzelców Karpackich. W składzie dywizji wziął udział w kampanii włoskiej w 1944 r. Uczestniczył m.in. w walkach o Monte Cassino, Ankonę i Bolonię. W 1945 r. został kapelanem 9 batalionu strzelców karpackich

w 3 Dywizji oraz szefem duszpasterstwa Zgrupowania „Rud”, dowodzonego przez płk. Klemensa Rudnickiego, zorganizowanego w celu zdobycia Bolonii. Wjechał do Bolonii w szpicie oddziału wydzielonego 9 Batalionu Strzelców Karpackich (21 IV 1945). Przemawiał po włosku do mieszkańców miasta i na najwyższej wieży (Torre degli Asinelli) wywiesił biało-czerwoną flagę. Po zakończonych walkach odprawił mszę dziękczynną, po której na reprezentacyjnym placu Bolonii wraz z wyższymi dowódcami II Korpusu Polskiego otrzymał honorowe obywatelstwo tego miasta. Z dn. 27 IV 1946 uzyskał awans na stopień starszego kapelana (majora).

W lipcu 1942 wszedł w skład Rady ZHP na Środkowym Wschodzie, powołanej na II Zjeździe ZHPnW w Jerozolimie (jako kapelan został powołany także do prezydium Rady). Stopień harcmistra otrzymał 2 VIII t.r. z ważnością od 16 XII 1941. Od jesieni 1942 był członkiem redakcji „Skauta” – czasopisma ZHPnW. W czasie III Walnego Zjazdu ZHPnW, który odbył się w październiku 1945 w Rzymie, został ponownie wybrany na funkcję kapelana oraz członka Rady ZHPnW. Z trzema innymi przedstawicielami harcerstwa został przyjęty przez papieża Piusa XII na prywatnej audiencji (5 X 1945). W 1946 r. był jednym z organizatorów I Konferencji Instruktorskiej nad jez. Como we Włoszech. W t.r. objął stanowisko kapelana garnizonu wojsk alianckich w Rzymie, a następnie (we wrześniu) wraz z dywizją przybył do Wielkiej Brytanii.

Po demobilizacji pracował w duszpasterstwie polonijnym. W l. 1946–1948 studiował psychologię oraz nauki społeczne na Uniw. w Oxfordzie. W styczniu 1949 udał się do USA. Był proboszczem parafii św. Antoniego oraz studentem i wykładowcą politologii na Western Reserve University w Cleveland w Ohio. W 1950 r. ukończył studia z tytułem magistra sztuki. W l. 1950–1952 był wykładowcą, a później kierownikiem Wydz. Nauk Politycznych

katolickiego Quincy College w Illinois. W 1952 r. wyjechał do Kanady. Studiował prawo kanoniczne na Uniw. w Ottawie.

W 1953 r. osiedlił się nad jez. Wadsworth k. Barry's Bay w prowincji Ontario. Po uzyskaniu zgody władz zakonnych i ordynariusza diecezji Pembroke założył nad jeziorem Katolicki Ośrodek Młodzieżowy dla harcerzy i został jego dyrektorem. Ponieważ w tej okolicy już od XIX w. osiedlali się emigrujący z Polski Kaszubi, obszar ten nazwał Kaszubami. Zorganizował II Złaz Starszoharcerski „Kartuzy” (5–7 IX 1953), w którym wzięły udział kręgi starszoharcerskie z Montrealu, Ottawy, Toronto, St. Catharines, Windsor i Chicago. W t.r. wybudował kaplicę pw. Matki Boskiej Anielskiej. W zimie 1954 wybudował wyciąg narciarski, przy którym funkcjonował klub narciarski „Kaszuby Ski Club”. W następnym roku poświęcił Stanicę Harcerzy pod nazwą „Karpaty”, a w 1959 r. Stanicę Harcererek „Bucze”. W 1955 r. doprowadził na Kaszuby elektryczność i linię telefoniczną. W 1956 r. zbudował ołtarz polowy nazwany „Katedrą pod Sosnami”. Dzięki jego staraniom w 1960 r. Urząd Nazw Geograficznych zatwierdził nazwę Kaszuby dla regionu w prowincji Ontario i naniósł ją na oficjalną mapę Kanady. W czerwcu 1961 na Kaszubach założono pocztę, której został pierwszym poczmistrzem.

W 1964 r. generał zakonu o. Augustyn Sępiński odwołał go z kanadyjskich Kaszub. W następnym roku przyjechał do Polski. W czasie tego pobytu w kraju z magnetofonem i kamerą jeździł po kaszubskich wsiach i miasteczkach, poznając obyczaje mieszkańców tej ziemi. W t.r. wyjechał do Rzymu, gdzie był delegatem do UNESCO. W 1967 r. postanowił opuścić zakon franciszkański i zwrócił się do prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego o przyjęcie do Archidiecezji Warszawskiej. Pismem kard. Wyszyńskiego z 8 I 1968 został eksklaustrowany, a po upływie trzech lat automatycznie inkar-

dynowany do Archidiecezji Warszawskiej. W czerwcu 1968 objął funkcję proboszcza w parafii św. Krzyża w Woodstock w Ontario w Kanadzie. W parafii tej prowadził działalność duszpasterską i społeczną, wybudował również kościół, w którym kard. Karol Wojtyła poświęcił specjalny krzyż. W maju 1982 przeszedł na emeryturę i wrócił do kanadyjskich Kaszub. Zamieszkał w domku przy kaplicy Matki Boskiej Anielskiej. Powołał Koło Halerczyków w Barry's Bay i przeprowadził procedurę uznania ich praw weterańskich przez władze Kanady. Był naczelnym kapelanem Stow. Polskich Kombatantów w Kanadzie.

W 1992 r. odwiedził Polskę wraz z weteranami II Korpusu Polskiego. W kwietniu 1995, w 50. rocznicę wyzwolenia Bolonii, sprawował koncelebrowaną mszę św., m.in. z abpem Bolonii kard. Giacomo Biffi oraz bpem polowym WP Sławojem Leszkiem Głódziem. W 1997 r. utworzył Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Wilnie na Kaszubach.

Był autorem książki *U źródeł mocy* (Jerozolima 1944), książeczki do nabożeństwa dla żołnierzy *Panie, pozostań z nami* (Jerozolima 1943), a także licznych publikacji w czasopiśmie polskich i obcojęzycznych (po angielsku, francusku, niemiecku i włosku).

Zmarł 22 XII 1998 na Kaszubach w Kanadzie. Został pochowany na przykościelnym starym cmentarzu pionierów w Wilnie w Ontario.

Był odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (za bohaterstwo w walkach w II Korpusie Polskim), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem Wojska, Krzyżem Monte Cassino, a także brytyjskimi Africa Star i Italy Star oraz włoskimi Ordine della Corona d'Italia i Croce del Valore (dwukrotnie). Posiadał tytuł doktora *honoris causa* Uniw. Bolońskiego i honorowe obywatelstwo Bolonii. W 1999 r. na

Kaszubach w Kanadzie odsłonięto poświęcony mu obelisk. Od 2011 r. jego imię nosi plac przed dworcem kolejowym Katowice-Ligota. W 2013 r. w bazylice oo. Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach odsłonięto upamiętniającą go tablicę.

[Wybrana bibliogr.] — Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 120; *Kto jest kim w Polsce kanadyjskiej* 1992. *Słownik biogr.*, t. 1, red. M. Czyżycka, Toronto 1992, s. 96; *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, red. E. Walewander, t. 1, Lub. 1992; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, Koszalin 1997, s. 417; — Barciak A. *Wkład kościołów i Zakonu Franciszkanów w kulturę Katowic*, Kat. 2003, s. 360; Biegański W. *Bolonia 1945*, W. 1986, s. 120; Blank J. *Creating Kashubia. History, memory, and identity in Canada's first Polish community*, Montreal 2016, s. 115; Borzyszkowski J. *The Kashubs, Pomerania and Gdańsk*, G. 2005; Grzondziel R. J. *Libertas w herbie Bolonii i Polonii*, w: *Wyzwolenie Bolonii. Szlak bojowy 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych we Włoszech 1943–1945*, oprac. R. K. Lewański, Bolonia – W. 1994, s. 92–96; tenże *Bologna – per benemereza*, w: tamże, s. 97–102; Humeński J. *Duszpasterstwo wojskowe w walce o niepodległość Polski*, „WPH” 1983, nr 2/3, s. 270; Kapała Z. *Ślązacy i Zagłębiacy w walkach Polskich Sił Zbrojnych na obczyźnie*, Bytom 1992, s. 125, 151; Karpiński D., Łopato S., Piotrowska M. *Działalność harcerstwa poza Polską w pierwszym okresie po zakończeniu drugiej wojny światowej (czerwiec 1945 – marzec 1947)*, w: *Studia z dziejów harcerstwa na obczyźnie (1912–1946)*, red. S. Łopato, L. Nowak, M. Szczerbiński, Gorzów Wlk. 2012, s. 229–284; Kukła W. *Z dziejów prasy harcerskiej na obczyźnie*, w: *Z dziejów polskiej prasy na obczyźnie (od września 1939 do współczesności)*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 2002, s. 189–212; Łopato S., Piotrowska M. *Harcerstwo na obczyźnie po wrześniu 1939*, w: tamże, s. 165–228; Miechowicz S. i B. *Przyjaciele kanadyjskich Kaszubów*, „Pomerania” 2000, nr 7/8, s. 26–27; Odziemkowski J.

Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914–1945, W. 1998; Plewko J. *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875–1988)*, Lub. 1995, s. 151, 158; Podlewski S. *Wierni Bogu i Ojczyźnie. Duchowieństwo katolickie w walce o niepodległość Polski w II wojnie światowej*, W. 1982; Roppel L. *Wśród Polaków w Ontario*, „Słowo Powszechnie” 1967 z 14 I, s. 3; Świąćicki M. *Za siedmioma rzekami była Bolonia. Ostatnia bitwa Drugiego Korpusu we Włoszech*, Rzym 1945, s. 120; Wawer Z. *3 Dywizja Strzelców Karpackich w kampanii włoskiej 1944–1945*, Białystok 1994, s. 45; — Gawlina J. *Wspomnienia*, Kat. 2004; *Personalia*, „Miesięcznik Kościelny. Organ Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej” 1938, nr 9, s. 352; Stolarczyk S. *Gdy wspominam Kaszuby...*, Toronto 2000, passim; Studziński A. F. *Wspomnienia kapelana pułku 4 pancernego „Skorpion” spod Monte Cassino*, Kr. 1998; *Wydawnictwa ZHPnW 1941–1947. Mat. i źródła*, red. W. Kukła, W. 2013; — Nawrot P. *Zmarł Naczelny Kapelan SPK w Kanadzie ks. Rafał Jan Grzondziel*, „Biuletyn Stow. Polskich Kombatantów w Kanadzie” 1999, nr 2, s. 4–5; — Arch. Prowincji oo. Franciszkanów w Katowicach-Panewnikach:teczka pers. o I. Grzondziela; Inst. Polski i Muz. im. Sikorskiego: wniosek awansowy R. Grzondziela A.XII 86/30/29; — inf. o. Erazma Pluty, o. Hugolina Pieprzyka i o. Adama Studzińskiego.

Bogusław Szwedo

GUZY Leszek, pseud. Broniec, BC (1923–1944), technik mierniczy, podharcemistrz, kapral podchorąży, redaktor prasy konspiracyjnej, zastępca dowódcy plutonu w kompanii Armii Krajowej „Bartek” krakowskich Szarych Szeregów (1943–1944).

Urodził się 25 VI 1923 w Skarżysku-Kamiennej w rodzinie Stanisława (pracownika PKP) i Heleny. Miał siostrę Danutę (zameżną Zazulową). Na pocz. l. 30. wraz z rodziną przeniósł się do Krakowa. Po ukończeniu szkoły powsz. uczęszczał

do IX Gimnazjum i Liceum Męskiego im. J. Hoene-Wrońskiego, w którym do wybuchu wojny ukończył cztery klasy gimnazjum. W 1935 r. wstąpił do 10 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) „Dzieci Słońca” im. A. Małkowskiego; przyrzeczenie harcerskie złożył 25 IV 1937. W t.r. został zastępowym. Zdobył kolejne stopnie harcerskie do stopnia harcerza orlego. W l. 1938 i 1939 uczestniczył w obozach harcerskich; ukończył też kurs przysp. wojsk. I st.

We wrześniu 1939 pod komendą drużynowego 10 KDH Kazimierza Wajdzińskiego brał udział w pracach Pogotowia Harcerzy, m.in. niosąc pomoc rannym i pomagając w ratowaniu mienia po bombardowaniu okolicy Dworca Głównego (1 IX 1939). Po wkroczeniu do Krakowa Niemców uczestniczył w zabezpieczaniu sprzętu harcerskiego i udzielał pomocy jeńcom polskim. W październiku 1939 złożył na ręce K. Wajdzińskiego, pseud. Słowianin konspiracyjne przyrzeczenie harcerskie. W listopadzie t.r., po zamknięciu IX Gimnazjum i Liceum, pomagał w ukrywaniu szkolnego majątku.

Wprowadził do konspiracji wielu kolegów. Przypuszczalnie już w grudniu 1939 rozpoczął kolportaż „Informacji Radiowych” wydawanych przez grupę skupioną wokół Wajdzińskiego. W lutym 1940, po włączeniu konspiracyjnej Krak. Chorągwi Harcerzy do Szarych Szeregów, zorganizował jedną z drużyn. W marcu t.r. wszedł w skład pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Przeg. Polski” („PP”), wydawanego przez krakowskie środowisko harcerskie (powielanego w mieszkaniu K. Wajdzińskiego przy ul. Długiej 61). Zdobył wówczas praktykę w zakresie pozyskiwania materiałów niezbędnych do druku oraz kolportażu konspiracyjnej prasy. W tym samym czasie rozwinął pracę swojej drużyny harcerskiej, przyjmując w jej szeregi głównie dawnych harcerzy 10 KDH i 23 KDH, a ponadto osoby nienależące wcześniej do harcerstwa. Nawiązał kontakt z aktywnymi instruktorami kra-

kowskich Szarych Szeregów: phm. Stanisławem Okoniem, pseud. Sumak, Okulicz, Franciszkiem Baraniukiem, pseud. Franek, Szulce i Stanisławem Kunze, pseud. Bóbr, a w sprawach wydawniczych z prowadzącym nasłuch radiowy w Myślenicach hm. Kazimierzem Cyrusem-Sobolewskim, pseud. Słoneczny, Ces, Vis. W nowej redakcji „PP”, utworzonej po aresztowaniu K. Wajdzińskiego, Guzy objął obowiązki redaktora technicznego („PP” powielano wówczas w lokalu biurowym Landwirtschaftliche Zentralstelle przy pl. Szczyptańskim 2, a potem w mieszkaniu rodziny Szerzbów przy ul. Mikołajskiej 5). Pod koniec 1941 r. nawiązał kontakt z BIP-em Komendy Okręgu ZWZ Kraków.

W marcu 1942, po aresztowaniu komendanta chorągwi S. Okonia, drukarnię „PP” przeniesiono do mieszkania Józefy Anny Marszałek, pseud. Szarotka w Borku Fałęckim. Obok „PP” drukowano tam dla BIP-u „Biuletyn Informacyjny Małopolski” („Bim”). Od marca do lipca 1943 drukarnia „Bimu” funkcjonowała u rodziny Jakubowskich n. Rudawą, a potem krótko razem z drukarnią Stronnictwa Demokratycznego na Woli Justowskiej. Równocześnie od stycznia do listopada 1943 Guzy nadal kierował drukiem „PP” w mieszkaniu J. A. Marszałek, po jej aresztowaniu w lokalu udostępnionym przez Zygmunta Pogana, pseud. Zbroja przy ul. Chłopskiego 6, a od wiosny 1944 we własnym mieszkaniu przy ul. Długiej 6.

Niezależnie od pracy wydawniczej uczestniczył w działaniach Szarych Szeregów, należąc do najbliższych współpracowników komendanta chorągwi hm. Edwarda Heila, pseud. Jerzy. Współpracujący z nim harcerze uczestniczyli w małym sabotażu i pracach BIP-u, m.in. w kolportażu fałszywego „Gońca Krak.” i w akcji „N”.

Guzy ukończył kurs podharcemistrzowski i 3 V 1942 otrzymał stopień podharcemistrza. Od września 1942 do marca 1943 uczestniczył w kursie podchorążych, który ukończył w stopniu kaprała podchorążego.

W I kwartale 1943 r. pełnił funkcję zastępcy dowódcy plutonu „Danuta”, złożonego z harcerzy Grup Szturmowych, którzy wszedł w skład powstającej kompanii AK „Bartek”. Od 1942 r. prowadził szkolenie harcerzy w zakresie małej dywersji i strzelania; jesienią 1943 był instruktorem na kursie drużynowych „Zawiszy”, a pod koniec t.r. zorganizował sekcję dywersji kolejowej. Ponadto zorganizował w Swoszowicach, Jugowicach i Krakowie magazyny, w których przechowywano broń, amunicję i granaty pozyskane z niemieckich transportów kolejowych. Uczestniczył w ubezpieczeniach akcji dywersyjnych AK, m.in. w zamachu na kolaboranta gestapo Maurycego Diamanda.

Jesienią 1942, po ukończeniu nauki w Technikum Mierniczym, rozpoczął pracę w Wydz. Mierniczym Magistratu M. Krakowa. Później zatrudnił się w Centrali Ogrodniczej.

W dn. 4 V 1944 wraz z Edwardem Kozdrasem, pseud. Kociołek i Tadeuszem Lasikiem, pseud. Kotek został aresztowany w czasie pracy przy powielaniu w mieszkaniu przy ul. Długiej 6. Policja niemiecka wykorzystwała prowokatora o imieniu Karol oraz znany mu umówiony sygnał pukania. Aresztowanych przewieziono do siedziby gestapo przy ul. Pomorskiej, tam zatrzymano Guzego (pozostałych przenieśli do więzienia przy ul. Montelupich). Nazwisko Guzego wymieniono na afiszu śmierci z 28 V 1944 jako straconego dzień wcześniej w egzekucji przy ul. Botanicznej, jednak najprawdopodobniej został zakatowany w czasie przesłuchania przy ul. Pomorskiej 2.

— Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 38; Kurowska M. *Guzy Leszek „Broniec”, „BC”*, w: *Małopolski słownik*, t. 4, Kr. 1999, s. 66–68; — Dąbrowa-Kostka S. *Hitlerowskie afisze śmierci*, Kr. 1983, s. 246, 262; *Epitafium dla czterdziestu*, red. Z. Bator i in., Kr. 1994, s. 51; Kurowska *Szare Szeregi*; Le-

onhard *Kalendarium*; Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie 1939–1945*, Kr. 2005; *Prasa krakowskich Szarych Szeregów 1939–1945*, red. E. Fogelzang-Adler, J. Wojtycza, Kr. 2016, s. 38, 52–53, 77–78, 80–81, 84–85, 109, 116–118, 130–131, 144–145; *Poreński Krakowskie; Szare Szeregi*; Zürn-Zahorski Z. *Pogotowie Harcerek i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 r.*, Kr. 1999, s. 528.

Janusz Wojtycza

J

JANKOWSKI Czesław Marian, pseud. Burek, Żwawy Burek, Trabia, Trabia Trabowicz (1880–1941), adwokat, działacz niepodległościowy, harcmistrz, członek i przewodniczący Naczelnej Komendy Skautowej w Warszawie (1911–1915).

Urodził się 21 VII 1880 w Warszawie. Był synem Romana (1846–1906, fabrykanta powozów) i Walentyny Wandy z Trapiszów (1856–1932, pochodzącej ze znanej rodziny aktorskiej).

Początkowo uczęszczał do rosyjskiego III Państw. Gimnazjum Męskiego w Warszawie. Z powodu prześladowań ze strony nauczycieli w kl. VII w czasie lekcji strzelił sobie w usta. Kula utkwiała pomiędzy półkulami mózgu, wskutek czego do końca życia cierpiał na bóle głowy. Sprawa stała się sensacją w Warszawie, co sprawiło, że władze rosyjskie pozwoliły mu wybrać szkołę, w której chciał się dalej uczyć. Kontynuował naukę w rosyjskim V Państw. Gimnazjum Męskim, jednym z najlepszych w Warszawie, które było centralną konspiracyjnych kółek samokształceniowych młodzieży polskiej w całym Królestwie (działała tam tajna polska biblioteka oraz powielano na hektografie konspiracyjne

wyklady). Gimnazjum ukończył w 1899 r. Studiował prawo na UW i w 1904 r. uzyskał dyplom. Odbił praktykę adwokacką w kancelarii obrońcy politycznego Stanisława Patka. W 1915 r. otworzył własną kancelarię adwokacką.

Od czasów szkolnych działał w polskich niepodległościowych organizacjach młodzieżowych. Od 1901 r. należał do tajnego Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. W 1902 r. brał udział w akcji Ligi Narodowej i „Zetu” na terenie gimnazjów podlaskich i poleskich, mającej na celu przywrócenie nauki religii w jęz. polskim. Został przyjęty do Koła Braterskiego, co wiązało się z najwyższym stopniem wtajemniczenia w „Zecie”. W l. 1904–1905 brał udział w organizowaniu strajku szkolnego na terenie Królestwa. Po ukończeniu studiów działał w Stronnictwie Narodowo-Demokratycznym, z którego wystąpił z powodu różnicy poglądów na walkę o polską szkołę. W 1906 r. został powołany w skład Wyd. Gniazda „Sokoła” im. T. Kościuszki w Warszawie, gdzie zajmował się „dorostem” sokolim (młodzieżą i dziećmi).

W sierpniu 1911 wziął udział w serii rozmów między Oddziałami Ćwiczebnymi „Zarzewia”, Organizacją Młodzieży Narodowej („Zet” i „Pet”) i Związkiem Młodzieży Postępowo-Niepodległościowej („Filarecja”), które były zainteresowane rozwojem skautingu. W dn. 11 IX 1911 złożył na ręce Jerzego Grodyńskiego przyrzeczenie skautowe. W październiku t.r. został członkiem konspiracyjnej Naczelnej Komendy Skautowej (NKS) dla zaboru rosyjskiego. Prawdopodobnie wiosną 1912 został jej przewodniczącym i jawnym przedstawicielem wobec drużyn, przewodniczył także pracy Rady Drużynowych, używając pseud. Trabia Trabowicz lub Pan Czesław. W sierpniu t.r. wziął udział w kursie skautowym w Skolem i rozmowach mających na celu skupienie wszystkich środowisk skautowych w Królestwie pod pieczę NKS. W tym czasie zaprojektował wzory odznak skautowych, różnych

od odznak lwowskich (wstępnie przyjęte przez NKS). W l. 1912–1915 był łącznikiem pomiędzy NKS a Junactwem (organizowano wspólne wycieczki i ćwiczenia w polu). We wrześniu 1913 był w składzie komendy i komisji egzaminacyjnej odbywającego się w Warszawie na Dynasach (Powiśle) kursu instruktorskiego prowadzonego przez Kazimierza Lutosławskiego (zdającym egzaminy wręczono wówczas krzyże harcerek). Na przełomie l. 1913 i 1914 został przez NKS mianowany drużynowym drużyny w szkole Konopczyńskiego (późniejsza 3 WDH).

W chwili wybuchu wojny nie został powołany do armii rosyjskiej z powodu stanu zdrowia spowodowanego próbą samobójczą sprzed kilkunastu lat i utratą palca w pojedynku. Jako członek Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej zajął się ratowaniem rannych żołnierzy. Działał w Wyd. Transportu Rannych, za co otrzymał rosyjski Order św. Stanisława. Wciągał do tej pracy skautów, co spowodowało pierwszy rozłam i wypowiedzenie posłuszeństwa NKS przez część drużyn, gdyż zdecydowana większość drużynowych i starszych skautów należała do konspiracyjnej POW oraz Wolnej Szkoły Wojskowej, przygotowujących młodzież do walki w Legionach Polskich. Wówczas to 11 drużynowych zostało zdegradowanych i zwolnionych, co z kolei spowodowało wyłamanie się 13 z 16 drużyn warszawskich i utworzenie 9 X 1914 osobnej komendy, tzw. Wyd. Rady Drużynowych (WRD). Do eskalacji konfliktu przyczynił się wykład ks. Kazimierza Lutosławskiego *Młodzież a polityka*, w którym prelegent ostro sprzeciwił się udziałowi młodzieży w tajnych związkach. WRD działał do wiosny 1915, kiedy podległe mu drużyny połączyły się z drużynami podporządkowanymi NKS.

W czerwcu 1915 carska tajna policja przeprowadziła w mieszkaniu Jankowskiego rewizję, w wyniku której zarekwirowano archiwum NKS i zapas krzyży harcerek. Po zajęciu Warszawy przez

wojska państw centralnych, w okresie kolejnego rozłam Jankowski przestał być drużynowym drużyny im. ks. J. Poniańskiego. Wycofał się też z pracy we władzach skautowych. Od czerwca 1918 do poł. stycznia 1919 był komendantem Obwodu Łomżyńskiego ZHP.

W tym czasie pracował zawodowo w Zarządzie M. Warszawy w Wydz. IV Oświecenia, Komitetu Obywatelskiego i sekcji XI Dostaw Nakazowych jako kurator budynków przy ul. Kanonia przeznaczonych dla młodzieży szkolnej. W 1919 r. wstąpił do WP i ukończył kurs audytorów wojskowych. W stopniu kapitana został zaliczony do Korpusu Oficerów Sądowych rezerwy.

W l. 1921–1923 był członkiem Komisji Rewizyjnej ZHP i Komisji Osobowej GKM. Rozkazem z dn. 27 VII 1923 został mianowany podharc mistrzem (z zaliczeniem służby od 1 VIII 1913); po zmianie systemu stopni instruktorskich w grudniu 1927 był to stopień równoznaczny ze stopniem harcmistrza. W 1923 r. był członkiem Zarządu Oddziału Warszawskiego ZHP, a od lutego 1930 – członkiem Komendy Warszawskiej Chorągwi Męskiej. W maju t.r. mianowano go referentem drużyn szkół powsz. GKM. W kwietniu 1931 z jego inicjatywy odbyła się konferencja poświęcona sprawom drużyn ze szkół powsz., na której przedstawił wprowadzający referat pt. *Harcerstwo w szkołach powszechnych*. W listopadzie 1932 został kierownikiem Wydz. Drużyn Szkół Powsz. Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. W l. 1930–1937 ponownie był członkiem Komisji Rewizyjnej ZHP.

W 1925 r. objął funkcję drużynowego 21 WDH im. I. Prądzyńskiego przy Gimnazjum Ziemi Mazowieckiej. W 1927 r. zorganizował obóz drużyny na Kieleczyźnie. Jesienią 1928 funkcję drużynowego przekazał swojemu synowi Stanisławowi. Podczas wakacji 1930 r. był jeszcze komendantem obozu drużyny w Bułgarii.

Uczestniczył w kilku harcerskich wyprawach zagranicznych, m.in. na II Jam-

boree w Danii (1924) jako zastępowy zastępu instruktorskiego i na III Jamboree w Arrowe Park w Wielkiej Brytanii (1929) jako drużynowy pierwszej reprezentacyjnej drużyny warszawskiej. W czasie wyprawy na Złot Skautów Słowiańskich w Pradze (1931) był drużynowym drużyny złożonej z instruktorów komendy wyprawy. Po Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935) wyruszył na II Rover Moot (Światowy Złot Starszych Skautów) na wyspie Ingarö w Szwecji.

Pracował jako radca prawny i kierownik Biura Dochodzeń Dyscyplinarnych Zarządu M. Warszawy. Z tego stanowiska w 1935 r. przeszedł na emeryturę. Przez wiele lat był sekretarzem Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Kolekcjonował antyki: grafiki, akwarele, polską porcelanę i kryształy, numizmaty i emblematy wojskowe (najcenniejsze obiekty zrabowali gestapowcy w czasie aresztowania, a reszta zbiorów spłonęła w czasie Powstania Warszawskiego).

Brał udział w pozorowanej kooperacji między ZHP a Hitlerjugend, kiedy w wyniku podjętej przez stronę niemiecką drugiej już próby nawiązania kontaktów doszło do wymiany delegacji. W skład delegacji polskiej weszła 8 Lwowska Drużyna Harcerzy i zastęp 3 WDH, którym kierował Jankowski; można sądzić, że wyjazd do Niemiec został wykorzystany przez służby polskiego wywiadu.

W 1939 r. razem z większością instruktorów warszawskich zaprotestował przeciwko arbitralnym decyzjom naczelnika harcerzy hm. Zbigniewa Trylskiego, związanym z tzw. sprawą warszawską. W wyniku konfliktu tuż przed wybuchem wojny zostało zwolnionych z ZHP (karnie lub na własną prośbę) 50 harcmistrzów i 60 podharcmistrzów; wśród nich był Jankowski.

We wrześniu 1939 był komendantem obrony przeciwlotniczej IV Obwodu na Mokotowie. Już na początku okupacji wstąpił do harcerskiej konspiracyjnej organizacji „Wigry” i znalazł się w plutonie

dowodzonym przez Władysława Ludwiga. Utrzymywał także kontakty z oddziałem bojowym „Żbik”, który utworzyli harcerze 21 WDH. Był członkiem delegacji interweniującej u władz niemieckich w obronie Zamku Królewskiego w Warszawie.

W dn. 22 IV 1940 został aresztowany przez gestapo; był więziony na Pawiaku, a 21 VI t.r. został rozstrzelany w masowej egzekucji w Palmirach.

W styczniu 1944 konspiracyjne „Gniazdo” powstałe w wyniku podziału „Żbika” przyjęło dla uczczenia jego pamięci nazwę „Żwawy Burek”.

W 1906 r. zawarł związek małżeński z Elżbietą Śliwicką (1885–1974). Miał dwóch synów: Andrzeja Jacka (1907–1940, absolwenta SGGW, inżyniera rolnika, rozstrzelanego wraz z ojcem) i Stanisława (pseud. Agaton, 1911–2002, architekt, cichociemnego, żołnierza AK, uczestnika Powstania Warszawskiego, osobistego adiutanta gen. Tadeusza Komorowskiego, pseud. Bór, po wojnie m.in. pracownika Biura Odbudowy Stolicy) oraz córkę Marię (1° voto Lenczewska, 2° voto Chądzyńska, 1914–1992, lekarkę, uczestniczkę Powstania Warszawskiego).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzy nie i harcmistrze*, s. 124; Muszalski E. *Jankowski Czesław Marian*, w: PSB, t. 10, Wr. 1962–1964, s. 535–536; *Rocznik oficerski 1923*, W. 1923; — Błażejewski *Z dziejów*; Miszczuk M. *Junactwo. Z zapomnianych kart pracy metodami skautowymi wśród młodzieży wiejskiej i proletariackiej*, „Harc.” 1981, nr 2, s. 25–33; tenże, Rossman J. *Sprawa warszawska. Rozbicie Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy przez Naczelnika Harcerzy w przededniu wybuchu II wojny światowej*, „Harc.” 1990, nr 2/3, s. 31–51; Nowik G. *Straż nad Wisłą*, t. 1, W. 2001; Widerszal J. *Zarys dziejów 3 WDH im. x. J. Poniatowskiego*, w: 3 *Drużyna Harcerzy im. x. J. Poniatowskiego w Warszawie 1911–1936*, oprac. J. Drewnowski, L. Widerszal, W. 1936; „*Żbik*” *Harcerski Oddział Wojskowy*.

2 *Harcerska Bateria Artylerii Przeciwlotniczej. Wojenne dzieje 21 WDH*, red. A. Czałbowski, R. E. Stolarski, W. 1994; — Jankowski C. *Organizowanie władz skautowych w Warszawie*, „Skaut” 1931, nr 7/8; tenże *Pierwsi harcerze w Warszawie*, „Skaut” 1935, Numer Złotu Jubileuszowego, s. 16–17; tenże *Pierwsze władze skautowe w Warszawie*, „Swastyka. Pismo 3 WDH” 1925, nr 9; tenże *Wspomnienia z 1902 r.*, w: *Nasza walka o szkołę polską 1901–1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty*, t. 1, W. 1932; Jankowski S. *Czesław Jankowski – mój Ojciec* [online] <http://stanislawjankowskiagaton.pl/mlodosc/rodzina/czeslaw-jankowski---moj-ojciec/> [dostęp 8 XII 2018]; tenże *Z fałszywym ausweisem w prawdziwej Warszawie*, W. 1988; Łapiński W. *Walka o nauczanie religii w jęz. polskim na Podlasiu i Polesiu w r. 1902*, w: *Nasza walka o szkołę polską 1901–1917, opracowania, wspomnienia, dokumenty*, t. 1, W. 1932; *Spraw. NRH (1918–1920)*, W. 1920, s. 32; toż za czas 1 I 1921–1 IX 1921, W. 1921, s. 47; toż za czas 1 IX 1921–31 XII 1922, „WU” 1923, nr 8/9/10; toż za r. 1923, „WU” 1924, nr 4; toż za r. 1924, W. 1925; toż za r. 1925, dod. do „WU” 1926 nr 4, toż za czas 1 I 1929–1 IX 1930, „WU” 1931, nr 1; toż za czas 1 IX 1930–31 XII 1931, „WU” 1932, nr 4; toż za r. 1932, W. [1933], dod. do „WU” 1933, nr 1, s. 21; toż za r. 1933, W. [1934]; toż za r. 1934, W. [1935]; toż za r. 1935, W. [1936]; toż za r. 1936, W. [1937]; toż za r. 1937, W. [1938]; *Spraw. Polskiego Komitetu Pomocy Sanitarnej*, W. 1914; *Spraw. ZHP za r. 1938*, W. 1939; — AAN: zesp. ZHP 76, sygn. 435, wniosek 3 WDH o przyjęcie do ZHP; Mauersberger J. *Wspomnienia*, mps.

Marian Miszczuk

JARZEMBOWSKI Kazimierz (1928–2015), pułkownik Wojska Polskiego, magister inżynier mechanik, harcmistrz, członek Komisji Historycznej Chorągwi Krakowskiej ZHP (2005–2015), autor opracowań z zakresu historii harcerstwa.

Urodził się 5 V 1928 w Lublinie. Był synem Aleksandra (starszego sierżanta,

legionisty, obrońcy Lwowa w 1918 r. oraz Warszawy w 1939 r., chorążego w 1 Dywizji Pancernej) i Albiny z Boberskich (urzędniczki Poczty Polskiej). Miał brata Tadeusza Edmunda (pseud. Tadek Jarzowski, 1933–2007, absolwenta filii Uniw. Knightsbrige, oficera brytyjskiej marynarki handlowej, żeglarsza, przedsiębiorcę i publicystę), siostrę Wiesławę (zamężną Wośko, technika handlu, zam. w Lublinie) oraz rodzeństwo przyrodnie: Edmunda, Zygmunta, Janusza i Aleksandrę, zamieszkałych w Wielkiej Brytanii.

Dzieciństwo spędził w Lublinie, gdzie w 1937 r. wstąpił do harcerstwa. Ukończył gimnazjum mechaniczne. W l. 1943–1944 był zastępowym w Szarych Szeregach oraz żołnierzem AK. Został ciężko ranny w czasie akcji „Burza” (23 VII 1944). Po wojnie był przybocznym i drużynowym 1 Żeglarskiej Drużyny Harcerzy w Lublinie (1947–1948) i równocześnie zastępcą hufcowego Hufca Harcerzy Lublin-Południe (1948). Ukończył kurs podharcemistrzowski w ramach II CAS w Turawie (1946) oraz kurs żeglarstwa morskiego w Harcerskim Ośrodku Morskim w Gdyni (1947). W l. 1950–1952 odbył zasadniczą służbę wojskową. Po ukończeniu studiów w WAT w Warszawie (1960) służył w Szefostwie Służby Czołgowo-Samochodowej MON (1960–1979), m.in. jako główny specjalista ds. diagnostyki pojazdów samochodowych w wojsku.

Po przejściu w stan spoczynku podjął badania nad dziejami ruchu harcerskiego, szczególnie zajmując się działalnością harcerzy i harcerek podczas II wojny światowej na Lubelszczyźnie. W 1983 r. zainicjował prace badawcze mające na celu odtworzenie dziejów Lubelskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Zboże” oraz zorganizował Harcerskie Studium Historyczne przy Hufcu Lublin-miasto, które wspólnie z komendą hufca przygotowało w 1985 r. zjazd b. członków lubelskich Szarych Szeregów. Był redaktorem części dotyczącej okresu II wojny światowej monografii pt. *Dzieje*

ZHP na Lubelszczyźnie w l. 1911–1975 (mps), a ponadto współautorem scenariusza i autorem koncepcji wystawienniczej dwóch sal w ramach ekspozycji *Martyrologia młodości Lublina i harcerstwa Lubelszczyzny 1939–1945* w Muz. Lubelskim – Oddziale Martyrologii „Pod Zegarem” w Lublinie.

Był również autorem i współautorem kilkudziesięciu publikacji z zakresu historii harcerstwa w kraju i poza jego granicami, w tym tak znaczących, jak *Harc mistrzyni i harcmistrz ZHP mianowani w l. 1920–1949* (wspólnie z Ludmiłą Kuprianowicz, Kr. 2006), *Ul „Zboże”. Lubelska Chorągiew Szarych Szeregów 1939–1944* (Kr. 2012) oraz *Lubelskie harcmistrzynie. Maria Walciszewska, Maria Świtalska. Biografie – dokumenty – fotografie* (Kr. 2008). Przygotował także *Mat. do „Słownika biograficznego ZHPpgK” (1946–1996)* („Harc.” 1996, nr 4/5), *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej* („Harc.” 1995, nr 6), *Instruktorzy ZHP mianowani w okresie II wojny światowej* („Harc.” 1995, nr 7/8), *Lista strat osobowych harcerstwa w l. 1939–1945, z. 1. Lubelszczyzna* (W. 1990) i *Lubelszczyzna. Kroki do syntezy* („Harc.” 1989, nr 9 i 10). Ponadto opracował szereg haseł do *Ilustrowanego słownika biograficznego Polonii świata, Słownika biograficznego m. Lublina* (Lub. 1993) oraz HSB (14 haseł).

Wydał zbiór publikacji i wypowiedzi swojego brata Tadeusza pt. *Ocalić mit bezsilności* (Kr. 2010) i własnego autorstwa *Wiersze wybrane* (W. 2008). Gromadził materiały do książki o hm. Ryszardzie Białousie. W l. 1984–1997 współpracował z redakcją miesięcznika „Harcerstwo”.

Stopień harcmistrza uzyskał 28 II 1987. Od 1999 r. należał do Harcerskiego Kręgu Seniorów przy Hufcu Warszawa-Mokotów, a od 2005 r. do Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP.

Zmarł 11 III 2015 w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu Bródnowskim.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1981), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1969), Medalem Wojska (1948), Krzyżem AK (1984), Złotym (2011) i Srebrnym (2007) Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej, odznaką pamiątkową Akcja „Burza” (1997), Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1997), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (2006), Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1986), Srebrną Odznaką NOT – Naczelnej Organizacji Technicznej (1967), Złotą Odznaką SIMP – Stow. Inżynierów i Techników Mechaników Polskich (1969) oraz Medalem Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP (2008).

W 1952 r. zawarł związek małżeński ze Stanisławą Marią Dąbrowską (1927–1976). Miał córki Katarzynę Zofię (zameżną Ciołkowską, ur. 1954, magistra ekonomii) i Annę Danutę (zameżną Kosińską, ur. 1956, absolwentkę Studium Jęz. Obcych).

— Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: kserokopia dyplomu otrzymanego od Zakładu Biografistyki Polonijnej Polskiego Uniw. na Obczyźnie za pomoc w opracowaniu haseł do *Ilustrowanego słownika biograficznego Polonii świata* (1998); wniosek o nadanie Złotego Krzyża za Zasługi dla ZHP (2006); — inf. córki K. Ciołkowskiej.

Janusz Wojtycza

JASIŃSKI Władysław, pseud. Andrzej Kmicic, Kmitas, Jędrus (1909–1943), prawnik, harcerz Rzeczypospolitej, redaktor pisma „Odwet” i dowódca Oddziału Partyzanckiego „Jędrusie”.

Urodził się 18 VIII 1909 w Sadkowej Górze k. Mielca. Był synem Piotra (nauczyciela szkoły ludowej) i Marii z Halardzińskich. W 1920 r. podjął naukę w gimnazjum w Mielcu. W latach szkolnych należał do 1 Mieleckiej Drużyny Harcerzy im. T. Kościuszki. Był bibliotekarzem mie-

leckiego hufca i aktorem w przedstawieniach gimnazjalnych. Działał w szkolnym hufcu przysp. wojsk. W 1929 r. zdał maturę w Gimnazjum im. ks. S. Konarskiego w Mielcu. W grupie mieleckich harcerzy uczestniczył w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu (14–23 VII 1929).

W 1930 r. rozpoczął studia na Wydz. Humanistycznym UW. Po roku przerwał je z powodu choroby. W 1932 r. został przyjęty na Wydz. Prawa UW. Studia prawnicze również kilka razy przerywał z powodu choroby i trudności materialnych. Pracował jako korepetytor oraz wychowawca na obozach przysp. wojsk. W 1933 r. był nauczycielem tymczasowym w Szkole Powsz. w Albinówce na Wileńszczyźnie. Należał do Koła Prawników UW i Polskiego Związku Zachodniego.

W 1939 r. uzyskał dyplom magistra praw, po czym rozpoczął w Tarnobrzegu aplikację adwokacką. W tym czasie objął funkcję komendanta Związku Młodej Polski (młodzieżówki Obozu Zjednoczenia Narodowego) na teren Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Prawdopodobnie wiosną 1939 ukończył kurs przygotowujący do tworzenia konspiracji na wypadek wojny i okupacji, zorganizowany przez Oddział II (wywiad) Sztabu Głównego WP. W lecie t.r. został członkiem 12-osobowej grupy dywersji pozafrontowej zorganizowanej przez ppłk. Pawła Zagórowskiego, dyrektora administracyjnego Państw. Zakładów Lotniczych w Mielcu, nieoficjalnie pełniącego funkcję kierownika ds. bezpieczeństwa i zadań specjalnych na obszar COP. Miał za zadanie zabezpieczenie i ochronę obiektów przemysłowych oraz zorganizowanie dywersji na węzłach kolejowych i przeprawach przez Wisłę w pow. sandomierskim, tarnobrzesckim oraz mieleckim.

We wrześniu 1939 brał udział w cywilnej obronie przeciwlotniczej Tarnobrzega. Przed kapitulacją miasta ewakuował się wraz z rodziną. W wędrowce na wschód dotarł do Łucka, skąd po wkroczeniu ar-

mii sowieckiej udało mu się wrócić do Tarnobrzega. Od października t.r. działał w konspiracji. Podjął współpracę z dr. Józefem Zabrzeskim, kierownikiem siatki dywersji pozafrontowej rejonu tarnowsko-mieleckiego, która jesienią 1939 została włączona do Organizacji Orła Białego (OOB) w Krakowie. Od listopada 1939 do kwietnia 1940 współpracował z Komendą Obwodu SZP-ZWZ Mielec, pełniąc funkcję szefa ref. informacji i propagandy. Od lutego 1940, po scaleniu OOB z ZWZ, współdziałał z komendą Obszaru Krak. ZWZ. W kwietniu 1940, kiedy po aresztowaniach w komendzie Obszaru ZWZ kontakty siatki dywersji uległy likwidacji, podjął samodzielną działalność.

Już w październiku 1939 rozpoczął tworzenie w rejonie Tarnobrzega, Sandomierza i Mielca podziemnej organizacji, która początkowo nosiła różne nieskonkretyzowane nazwy: Polska Organizacja Powstańcza, Tajna Organizacja Wojskowa, Polska Organizacja Partyzancka, by na pocz. 1940 r. przyjąć nazwę „Odwet”. Struktury konspiracyjne oparł głównie na młodzieży gimnazjalnej, harcerzach, członkach Związku Młodej Polski, Związku Młodej Wsi i Związku Strzeleckiego z rejonu Tarnobrzega. Jesienią 1939 jego grupa zajmowała się głównie zbiórką broni porzuconej w czasie wrześniowych walk (znaczną jej ilość wydobyto z bagien w okolicy Machowa pod Tarnobrzegiem). W grudniu t.r. Jasiński rozpoczął wydawanie w Tarnobrzegu biuletynu radiowego o nieustalonym tytule (nie zachował się żaden egzemplarz, podawane są różne nazwy: „Biuletyn Radiowy”, „Komunikaty Radiowe”, „Wiad. Radiowe”). Był on opracowywany z nasłuchu i początkowo przepisywany przez kalkę na maszynie, a w okresie późniejszym drukowany w zabudowaniach gospodarstwa Jasińskich na powielaczu (wykradzionym z tarnobrzeskiego magistratu) i kolportowany do wielu miejscowości (m.in. Mielca, Kolbuszowej, Rudnika n. Sanem i Niska),

a nawet w Sandomierskiem i Lubelskiem. W marcu 1940 Jasiński przekształcił pismo z wiadomościami radiowymi w konspiracyjną gazetkę zawierającą oprócz serwisu informacyjnego artykuły redakcyjne i komentarze z kraju i ze świata (prawdopodobnie 16 III 1940 ukazał się pierwszy numer). Otrzymała nazwę „Odwet”; jako adres redakcji podano: Kraków-Wawel, tel. 326-24 (numer telefonu Hansa Franka). Jasiński pod pseud. Kmitas był jej redaktorem naczelnym. Szefem ekspedycji został jego brat Stanisław, pseud. Kiemlicz. Pierwszy numer „Odvetu” powielono w nakładzie 800 egzemplarzy w stodole rodziców Jasińskiego w Tarnobrzegu.

„Odwet” był jednym z pierwszych i najbardziej popularnych czasopism konspiracyjnych w Generalnym Gubernatorstwie, sporadycznie docierał nawet na Śląsk, do Lwowa i Warszawy. Figurował na pierwszym miejscu w wykazie prasy konspiracyjnej sporządzonym przez Niemców w Generalnym Gubernatorstwie (1941).

Przy rewizjach prowadzonych przez Niemców na kolei i drogach przewożenie znacznych rozmiarów paczek z gazetami było bardzo ryzykowne, Jasiński uruchomił więc terenowe punkty powielania „Odvetu”. W centrali redakcyjnej w Tarnobrzegu opracowywano numer gazety i przygotowywano komplet matryc, które łatwiej można było ukryć w czasie przewożenia i dostarczyć przez kurierów do uruchomionych w różnych rejonach centralnej i południowej Polski punktów przebitkowych. Powstało ich kilkadziesiąt, w każdym powielano „Odwet” w nakładzie potrzebnym dla danego rejonu. Dzięki wprowadzeniu punktów przebitkowych pismo ukazywało się w trzech Okręgach AK: krakowskim, kieleckim i południowej części lubelskiego. W marcu 1941 „Odwet” stał się organem BIP-u Krak. Okręgu ZWZ. Od tej chwili ukazywał się z podtytułem „Biuletyn Informacyjny”.

W dn. 2 X 1940 Jasiński uniknął aresztowania podczas podróży pociągiem do

Mielca z paczką „Odvetu”. Stał czynny opór agentom gestapo, a następnie wyskoczył z jadącego pociągu i mimo pościgu uszedł cało z obławy. Wiosną 1941 swoją działalność przeniósł na teren Sandomierszczyzny, gdzie siły niemieckie były mniej liczne. W kwietniu t.r. w ramach organizacji „Odvet” utworzył grupę dywersyjno-bojową, która od jego pseudonimu otrzymała nazwę „Jędrusie”. Był to jeden z pierwszych oddziałów partyzanckich działających na terenie okupowanego kraju, a nazwa „Jędrusie” stała się synonimem partyzantów bez względu na ich przynależność organizacyjną. Początkowo prowadził głównie działalność w zakresie sabotażu gospodarczego i rekwizycji mienia okupantów. Pod jego dowództwem partyzanci z oddziału „Jędrusie” przeprowadzili w 1942 r. wiele akcji, m.in. na magazyny w Ratajach k. Szczucina, Bank „Społem”, niemieckie magazyny w Mielcu oraz transport cukru do Niemiec na stacji kolejki w Bogorii. Wykonali również kilka wyroków śmierci na konfidentach i zwalczali bandytyzm na terenie swojego działania. Wiosną 1942 Jasiński wysłał część oddziału do Warszawy na kurs samochodowy, którego uczestnicy zdali egzamin i uzyskali prawa jazdy. Było to związane z planami Jasińskiego dotyczącymi utworzenia jednostki zmotoryzowanej.

Jako harcerz, wychowany w organizacji opartej na systemie zastępowym, Jasiński nie stworzył dużej, zwartej jednostki partyzanckiej. Dzięki temu łatwiej mu było unikać obław, pacyfikacji wiosek i dekonspiracji kwater. Utworzył liczną sieć placówek rozsianych na lewo- i prawobrzeżnych obszarach Wisły, nad Sanem, Wisłoką i dolnym Dunajcem, składających się z oddanych mu partyzantów. Do konkretnych akcji wzywał ludzi należących do którejsz z placówek, zasilając niezbyt liczną grupę dyspozycyjną, stanowiącą trzon oddziału. Jasiński nie wprowadził w oddziale drylu wojskowego, panowała w nim atmosfera koleżeństwa i przyjaźni.

Ponieważ większość „Jędrusiów” stanowili uczniowie, którzy przed wojną ukończyli zaledwie kilka klas gimnazjum, Jasiński zorganizował dla nich prowadzone przez nauczycieli wykłady i konsultacje. Już w 1940 r. założył Fundusz Pomocy, gromadząc datki w naturze i gotówce przeznaczone dla wdów po żołnierzach września 1939 i konspiracji, dla osób aresztowanych, ukrywających się i ich rodzin oraz dla wysiedlonych z Wielkopolski i Pomorza (była to akcja społeczna o dużym zasięgu terytorialnym, obejmująca południową część Generalnego Gubernatorstwa). Od jesieni 1940 pomoc dla więźniów organizował w ramach działań RGO; środki pochodziły z ofiar społeczeństwa, a od wiosny 1941, tj. od powstania „Jędrusiów”, Fundusz Pomocy był zasilany również środkami materialnymi zdobywanymi na wrogu. Jasiński zorganizował wysyłkę paczek żywnościowych do obozów jenieckich na terenie III Rzeszy; ogółem wysłano ok. 6 ton żywności. Była to unikalna działalność charytatywna prowadzona przez oddział partyzancki.

W pocz. 1942 r. Jasiński nawiązał kontakt z komendantem Sandomierskiego Obwodu AK, rtm. Stanisławem Głowińskim, pseud. Czarny, który zażądał wcielenia „Jędrusiów” do AK. Jasiński odrzucił te żądania, proponując poszerzenie współpracy. Głowiński nie przyjął tej propozycji i wydał na niego wyrok śmierci, oświadczając, że „Jędrusie” są grupą „dziką”. Rozkaz wykonania wyroku otrzymali Mazgaj z Jezior i Stanisław Szwarz (późniejszy filmowiec, znany jako Szwarz-Bronikowski); obaj poinformowali o tym Jasińskiego. W październiku 1942 spotkał się on z sandomierskim inspektorem AK, ppłk. Antonim Żółkiewskim, pseud. Lin, z którym omówił formy współdziałania (nie ustalając konkretnych warunków współpracy).

Zginął razem z dwoma swoimi żołnierzami 9 I 1943 w Trzciance pod Pofańcem, otoczony przez Niemców w wyniku zdrady jednego z mieszkańców. Spoczywa

w zbiorowej mogile „Jędrusiów” na cmentarzu w Sulisławicach.

Po jego śmierci grupa partyzancka „Jędrusie” kontynuowała działalność pod dowództwem Józefa Wiącka, wcześniej zastępcy Jasińskiego; w październiku 1943 weszła w skład AK. Jeden z podkomendnych Jasińskiego napisał: *Był postacią silną, jednostką o wyjątkowo urzekającej inteligencji, postacią wrażliwą, działającą sugestywnie na otoczenie, o żarliwym patriotyzmie i żarliwym spojrzeniu. Był człowiekiem, który nas, młodych, porwał. Jasiński wzbudzał zaufanie jednym słowem.*

Rozkazem szefa Sztabu Komendy Krak. Okręgu AK z 11 XI 1943 został pośmiertnie awansowany do stopnia podporucznika. Inspektor mielecki AK wystąpił do Komendy Głównej AK o pośmiertne odznaczenie go Orderem Virtuti Militari. Wniosek odrzucił zastępca komendanta, gen. Tadeusz Komorowski, pseud. Korczak. Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari nadało Jasińskiemu MON w Warszawie w 1966 r. Został również odznaczony Krzyżem AK (1967, w grupie pierwszych wyróżnionych pośmiertnie najwybitniejszych żołnierzy Polski Podziemnej), a także Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1986). Stopień harcerza Rzeczypospolitej nadał mu pośmiertnie Stanisław Nowakowski, komendant Rzeszowskiej Chorągwi Harcerzy (1946).

Jasiński jest patronem ulic w Tarnobrzegu, Mielcu i Koprzywnicy, a także szkół podst. w Gawłuszowicach, Koprzywnicy i Mielcu (nr 9). Patronuje drużynom harcerskim, m.in. w Białymstoku, Łodzi, Mielcu, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Imię Oddziału Partyzanckiego „Jędrusie” noszą Zespół Szkół w Sulisławicach i Szkoła Podst. w Smerdynie. W Tarnobrzegu znajduje się pomnik Jasińskiego i „Jędrusiów” oraz ul. Odwet-Jędrusie.

Nazwisko Jasińskiego umieszczono na tablicy w kościele oo. Dominikanów poświęconej pamięci członków organizacji podziemnej „Odwet” i „Jędrusiów”, tabli-

cy w Kościele Matki Bożej Nieustającej Pomocy upamiętniającej tarnobrzeskich harcerzy, którzy ofiarą życia potwierdzili swą wierną służbę Bogu i Polsce oraz tablicy w holu gmachu sądu i prokuratury poświęconej pamięci tarnobrzeskich prawników, żołnierzy i męczenników wolnej Polski, którzy zginęli w l. 1939–1945. W Mielcu tablice upamiętniające Jasińskiego znajdują się w bazylice mniejszej pw. św. Mateusza, na frontonie kościoła św. Marka, w I LO oraz w Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Pani Świętokrzyskiej w Kałkowie i klasztorze oo. Cystersów w Wąchocku. Ponadto na obszarze działania „Jędrusiów” znajduje się kilkanaście pomników i tablic poświęconych Jasińskiemu i jego partyzantom, m.in. w Kolonii Grzybowskiej, Koprzywnicy, Lesisku Ossalskim, Ossali, Połańcu, Rybnicy i Wiśniówce. W Sulisławicach działa Muzeum „Jędrusiów”.

W 1936 r. Jasiński zawarł związek małżeński ze Stefanią z Antoszków (1906–1983, nauczycielką). Miał syna Andrzeja (1936–2004, inżyniera chemika).

[Wybrana bibliogr.] — *Almanach drukarstwa Kielecczyzny*, red. J. Butwiłło, Z. Nosal, K. 1969, s. 69–70; *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939–1945*, oprac. L. Dobroszycki, W. 1962; Dąbrowski E., Sierant P. *Jasiński Władysław*, w: PSB, t. 11, Wr. 1964–1965, s. 56–57; *Jasiński Władysław*, w: *Słownik biogr. historii Polski*, red. J. Chodera, F. Kiryk, t. 1, Wr. 2005, s. 617–618; Witek J. *Encyklopedia miasta Mielca*, t. 1, Mielec 2004, s. 324, 329; — Adamczyk M. *Cztery epoki prasy Kielecczyzny 1811–1956*, Kr. 1991; tenże *Działalność wydawniczo-propagandowa „Jędrusiów”*, „Rocznik Muz. Narodowego w Kielcach” 1977, s. 101–134; tenże *Zawartość treściowa konspiracyjnego pisma „Odwet”*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 13, z. 1, s. 61–81; Baran A. F. *Szkice z dziejów miasta i jego obywateli*, Tarnobrzeg 2012; tenże *Z dziejów harcerstwa tarnobrzckiego 1912–1949*, Tarnobrzeg 1995; Bisztyga J. *Mała Ojczyzna. Epizody*

z historii mieszkańców ziemi sulistawsko-łoniowskiej, Sandomierz 2003, s. 17–18; Borzobohaty W. „Jodła”. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939–1945, W. 1988; Gruszczyński W. Historia „Odwet” i „Jędrusiów”, Zagłębie 2014; Gutry C. Akcja pomocy społecznej „Jędrusiów”, „WPH” 1968, nr 3, s. 466–472; Hull E. Organizacja konspiracyjna „Odwet-Jędrusie” 1939–1944 w pamięci historycznej, Ol. 1999; Jabrzemski Harcerze; Krężel J. Dzieciństwo i młodość Władysława Jasińskiego „Jędrusia”, Mielec 2000; tenże Władysław Jasiński „Jędrus” 1909–1943, „Harc.” 1989, nr 10, s. 19–28, nr 11/12, s. 27–28; Kwieciński Z. Pięćdziesięciolecie szkoły średniej ogólnokształcącej w Tarnobrzegu, „Przeg. Historyczno-Oświatowy” 1961, nr 1, s. 114; Kydryński J. Tapima, Kr. 1969, s. 106–113; Maciąga M. Władysław Jasiński „Jędrus”, w: Mielec. Studia i mat. z dziejów miasta i regionu, red. F. Kiryk, t. 2, Mielec 1988, s. 291–304; Mazur G. Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939–1945, W. 1987, s. 211; Sierant P. „Odwet” a środowiska komunistyczne i prokomunistyczne, „Przeg. Historyczno-Wojkowy” 2000, nr 1, s. 183–184; tenże Zarys dziejów konspiracyjnego pisma „Odwet”, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1966, s. 204–232; Sokół Z. Wokół konspiracyjnego pisma „Odwet”, „Studia Historyczne” 1985, z. 3, s. 417–436; Sułowski A. U podnóża Gór Świętokrzyskich, W. 1987; Supa J., Więckowski J. Zarys dziejów podobowdu ZWZ-AK „Modrzew”, Staszów 1999; Suwała W. Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Sulistawicach, Sulistawice 2005, s. 54; Szkoła przy zastąpieniu oknach. Z dziejów szkolnictwa w czasach okupacji hitlerowskiej na terenie dzisiejszego woj. tarnobrzecznego, red. A. Meissner, Rz. 1992; Walczyna S. Władysław Jasiński „Jędrus”, „Przeg. Historyczno-Oświatowy” 1971, nr 3, s. 370–374; Więckowski J. Podobwód AK Klimontów „Czeremcha”, Kr. 2009; — IX spraw. Dyrekcji Gimnazjum Państw. w Mielcu za r. szk. 1920/21, Mielec 1920, s. 13; toż XIII za r. szk. 1924/25, Mielec 1925, s. 18; toż XIV za r. szk. 1925/26, Mielec 1926, s. 22; toż XV za r. szk. 1926/27, Mielec 1927, s. 38; toż XVI za r. szk. 1927/28, Mielec 1928, s. 54;

toż XVII za r. szk. 1928/29, Mielec 1929, s. 97; Armia Krajowa w dokumentach, red. T. Pełczyński, t. 6. Uzupelnienia, Wr. 1991; Bogdańska B. Odwet, w: Wspomnienia kobiet, red. W. Drowska, Ł. 1972, s. 279–280; Dąbrowski E. Jak zginął „Jędrus”, „Tyg. Powsz.” 1972, nr 50, s. 4–5; tenże Gdy bój się już skończy..., W. 1989; tenże Szlakiem „Jędrusiów”, Kr. 1992; Jasnogórskie śluby „Jędrusiów”, red. E. Dąbrowski, Wr. 1997; Kuksz H. Jędrusiowa dola, Warszawa 1992; Łubieński K. Kartki z wojny, W. 1976; Nie zdobi nas mundur, nie chwali nas sztab, przygotował do druku E. Dąbrowski, Sulistawice 1944, [reprint], Tarnobrzeg 1990; Szewera T. Nauczyciele „chłopców z lasu” (o tajnym nauczaniu w oddziale partyzanckim „Jędrusie”), „Rocznik Komisji Nauk Pedagog.” 1971, s. 207–209; tenże Szkoła przy zastąpieniu oknach, „Mówią Wieki” 1965, nr 4, s. 11–12; — inf. syna A. Jasińskiego i podkomendnego Tadeusza Szewery.

Bogusław Szewo

K

KALIŃSKI Stefan Paweł, pierw. do 1922 r. Kuta (1892–1946), harcmistrz, komendant Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1921–1922), oficer Wojska Polskiego, malarz pejzażysta.

Urodził się 1 VII 1892 w Krakowie. Był synem Jana (robotnika kolejowego) i Marii ze Śliwów. W l. 1902–1907 uczęszczał do niższego gimnazjum. Maturę zdał w seminarium nauczycielskim w Krakowie; praktykę odbył w czteroklasowej szkole z kursem rolniczym w Mogile. Był członkiem Stałej Drużyny Polowej „Sokoła” oraz sekretarzem 1 Krak. Akademic-

kiej Drużyny Skautowej im. A. Kmicica, utworzonej 22 II 1912, pracującej jako 12-osobowy patrol „Orłów” z patrolowym Władysławem Kołomołockim na czele. W lutym 1913 został plutonowym, a we wrześniu t.r. drużynowym 6 Krak. Drużyny Skautowej (KDS) im. B. Głowackiego przy I Wyższej Szkole Realnej (WSR) w Krakowie, której opiekunem był dr med. Herman Mojmir, nauczyciel gimnastyki. Na terenie I WSR urządził skautowe warsztaty stolarskie i introligatorskie oraz kramik skautowy. Od stycznia 1914 równolegle prowadził 7 KDS im. Zawiszy Czarnego przy II WSR. Dużą wagę przykładał do wycieczek krajoznawczych i ćwiczeń polowych. Uczestniczył w pracach Skautowego Komitetu Bojkotowego towarów pochodzących z Niemiec, który powstał we wrześniu 1913. Zawodowo pracował jako urzędnik akcyzy (urzędu podatkowego).

W okresie 14 VIII–26 IX 1914 służył w Legionie Wschodnim. Po jego rozwiązaniu trafił do armii austriackiej, a następnie walczył w 2 Brygadzie Legionów Polskich. W międzyczasie uczęszczał na kurs handlowy w szkole Stanisława Burnatowicza (1916). Uczył się także w szkole śpiewu solowego Stanisława Bursy w Krakowie. Podczas służby w c.k. armii ukończył w Wiedniu szkołę oficerską.

W kwietniu 1917 znalazł się w Nowym Sączu, gdzie został zastępowym zastępu „Słowików”, do którego należeli harcerze zmobilizowani do armii austriackiej. Podobny zastęp powstał później w Ołomuńcu, gdzie przebywał z 13 pp; wówczas został zastępcą zastępowego, którym był Romuald Kawalec. Ponadto w 1917 r. w czasie urlopu Kuta był instruktorem drużyny skautów im. J. Piłsudskiego działającej przy gimnazjum w Samborze. Pisał w tym czasie regularnie do lwowskiego pisma „Skaut”. Swoje artykuły kierował do starszych chłopców, pragnął bowiem *wpłynąć na sposób przedstawiania prawa skautowego przez nich młodszymi skautom*. Po wojnie rozważania zebrał i wydał

w formie broszury pt. *Rozważania harcerskie w dziesięciu gawędach* (Wilno 1920).

W wolnej Polsce służył w WP; od 12 XI 1919 w Korpusie Kadetów w Krakowie, następnie jako nadetatowy oficer zawodowy w stopniu porucznika ze starszeństwem z 1 VI 1919 i przydziałem do V dywizjonu taborów we Lwowie.

W lipcu 1919 z Bronisławem Piątkiewiczem prowadził kolonię skautową w Kuźnicach. Z dn. 24 VIII 1920 został mianowany przodownikiem, a uchwałą V Zjazdu NRH z grudnia 1920 – podharc mistrzem, dzięki czemu znalazł się w pierwszej grupie podharc mistrzyń i podharc mistrzów mianowanych przez Naczelnictwo (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień podharc mistrza był równoznaczny ze stopniem harcmistrza). W t.r. ukończył kurs sportowo-gimnastyczny w Poznaniu. W l. 1921–1925 odbywał studia humanistyczne w zakresie literatury i historii na Wydz. Filozoficznym UJ.

W listopadzie 1921 został komendantem Krak. Chorągwi Męskiej, która liczyła w tym czasie 1553 harcerzy w 51 drużynach, 11 hufcach i 20 środowiskach. W grudniu t.r. i marcu następnego odbył szereg lustracji drużyn. W czerwcu 1922 jako oficer instrukcyjny Powiat. Komendy Uzupełnień Kraków-powiat prowadził obóz przysp. wojsk. dla 38 instruktorów harcerskich w Czerczy k. Piwnicznej, zorganizowany przez DOK V w Krakowie. W listopadzie t.r. przekazał funkcję komendanta chorągwi Michałowi Affanasowiczowi; był odąd zastępcą komendanta i referentem organizacyjnym, a od marca do sierpnia 1923 – referentem osobowym w komendzie chorągwi. W maju t.r. wszedł ponownie w skład chorągwianej komisji prób instruktorskich (wraz z Tadeuszem Strumiłą i Zbigniewem Trylskim).

W 1922 r. zmienił nazwisko Kuta na Kaliński. W grudniu t.r. prowadził kurs narciarski w Zakopanem. Przyczynił się do powstania Harcerskiego Koła Sportowego z następującymi sekcjami: wiosłarską,

tenisową, pływacką, lekkoatletyczną, krajoznawczą, taterniczą, piłki koszykowej, łyżwiarską i narciarską.

W połowie lat. 20. miał przydział służbowy do Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportu w Poznaniu; w końcu l. 20. i na pocz. l. 30. służył w 2 pp Legionów w Pińczowie. Równocześnie w l. 1930–1931 był kierownikiem Wydz. Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. Komendy Kieleckiej Chorągwi Męskiej. Opublikował wówczas na łamach „Harcistrza” artykuł zatytułowany *Harcerstwo a wieś* (1931, nr 4). Później w l. 30. służył w Korpusie Kadetów nr 1 we Lwowie i 10 pp w Łowiczu. Następnie pracował jako starszy referent Dyrekcji Okręgowej PKP w Krakowie; na przełomie r. 1936/37 prowadził harcerskie zimowisko Rodziny Kolejowej w Rabce. W 1937 r. został członkiem-założycielem Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość przy Zarządzie Okręgu ZHP w Krakowie. W listopadzie t.r. otrzymał przydział do Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy, a z dn. 1 XI 1938 został przeniesiony do GK Harcerzy w Warszawie.

Uczył się prywatnie rysunku i malarstwa we Lwowie i w Krakowie. Uprawiał malarstwo olejne i akwarelowe, malował pejzaże tatrzańskie, okolic Wileńszczyzny i Kielecczyny. Jego twórczość stylistycznie nawiązywała do postimpresjonizmu.

Niewiarygodne są informacje, że walczył, a nawet zginął w Powstaniu Warszawskim. Zmarł 8 X 1946 w Autun w regionie Burgundii, w departamencie de Saône-et-Loire we Francji. Został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

— Błaziejewski *Bibliografia 1911–1960*; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 143–144; Pankowicz, Wojtycza *Informator*; Paweł Stefan Kaliński (1892–1948) [online] <http://www.artinfo.pl/pl/wizytowki/artysci/18015/> [dostęp 22 III 2016]; Stefan Kuta-Kaliński, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Kuta-Kali%C5%84ski [dostęp 1 III 2016]; *Rocznik*

oficerski 1923, W. 1923, s. 1023, 1041, 1468; tenże 1928, W. 1928, s. 18, 239; tenże 1932, W. 1932, s. 82, 808; — Gaweł *Pelnili służbę*; Leonhard *Kalendarium*; Witrylak W. J. *Zwięzła historia drużyn skautowych, następnie harcerskich w Samborze (1911–1929)*, „Skaut” 2014, nr 3, s. 7–8 [online] http://www.skaut.okay.pl/download/sk_34_03.pdf [dostęp 7 XI 2018]; Wojtycza J. *Przysposobienie wojskowe harcerzy w Krak. Chorągwi Męskiej w l. 1920–1926*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate et Educatione Civili” 2010, t. 1, s. 143–158; — *Batalion AK „Kaliński”. Dokumenty z Powstania Warszawskiego*, oprac. B. Nowożycki, M.A. Wiczorkiewicz, W. 2009; *Dziwiące spraw. dyrekcji c.k. II Wyższej Szkoły Realnej w Krakowie za r. szk. 1913*, Kr. 1913; Kuta S. *Wycieczka na Babią Górę (marzec 1913). Z pamiętnika...*, „Skaut” 1916, nr 19, s. 21; *Okólnik Naczelnictwa z 15 XII 1920*, „Harcerz” 1920; Roja B. *Legioniści w Karpatach w 1914–1915*, W. 1933, s. 385, 387; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 1 z 5 I 1922*, „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje. Naczelnictwo ZHP” 1923, nr 19; tenże L. 4 z 12 I 1922, tamże 1922, nr 12; *Rozkaz Komendanta Chorągwi Harcerzy L. 6 z 1 XI 1938*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chorągwi Harcerki i Harcerzy” 1938, nr 2; *Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 15 z 10 XI 1938*, „WU” 1938, nr 9; *Spraw. dyrekcji c.k. I Wyższej Szkoły Realnej w Krakowie za r. 1913/14*, Kr. 1914; *Uchwały Rady Drużynowych*, „Harcerz. Miesięcznik Polskich Harcerzy” [Kr.] 1913, nr 2; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1, sygn. 1272; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1920–1939 (L. 1 z 1 XII 1920, L. 45 z 1 IV 1925, L. 2 z 10 III 1937, L. 6 z 12 XI 1937); Arch. UJ: katalogi studentów WF II 403 i WF II 412; CAW: zesp. Oddziału III Sztab MSWojsk., sygn. I.300.8.37, Wykaz nauczycieli; — dok. w pos. autora: nekrolog S. Kalińskiego [wycinek z niezidentyfikowanego pisma].

**Marian Miszczuk
Janusz Wojtycza**

KARWIŃSKI MIECZYŚLAW

KARWIŃSKI Mieczysław, pseud. Orlik (1921–2016), magister nauk spółdzielczych, harcmistrz, zastępca hufcowego Hufca Olkusz (1947–1948, 1957–1960), uczestnik konspiracji w szeregach organizacji „10” i Armii Krajowej.

Urodził się 14 VII 1921 w Olkuszu. Był synem Stanisława (1878–1981, urzędnika starostwa olkuskiego) i Ireny Michaliny z Gurbielów (1889–1981). Miał brata Eugeniusza (1918–1994, geodetę, harcerza 10 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerzy – ZDH).

W czasie nauki w Szkole Powsz. nr 1 im. J. Piłsudskiego w Olkuszu w 1929 r. wstąpił do 46 ZDH im. K. Pułaskiego; zdobył stopień młodzika i 22 XII 1933 złożył przyrzeczenie harcerskie. Od kwietnia 1935 jako uczeń Gimnazjum i Liceum im. kr. Kazimierza Wielkiego w Olkuszu należał do 10 ZDH im. T. Kościuszki. W sierpniu 1935 wziął udział w obozie wędrownym zastępu „Włóczęgów” 10 ZDH w Pieninach, na którym zdobył stopień wywiadowcy. Pełnił następujące funkcje: wodza gromady zuchowej „Czarnych Wilczków” przy tej drużynie (od listopada 1935), zastępcowego zastępu „Orłów” (od 1936), przybocznego (od 1937) i drużynowego 10 ZDH (od 1938), a także zastępcowego zastępu żeglarskiego (od 1938). W tym czasie zdobył kolejne stopnie harcerskie: ćwika (1937), harcerza orlego (1938) i harcerza Rzeczypospolitej (1939). W lipcu 1938 ukończył kurs drużynowych Hufca Harcerzy Olkusz w Krościenku n. Dunajcem, a w lipcu 1939 wziął udział w obozie wędrownym „jarem Dniestr”.

Równocześnie w l. 1936–1939 uczestniczył w pracach Starszoharcerskiego Kręgu Żeglarskiego „Sztorm” w Olkuszu. W ramach tej działalności latem 1936 wziął udział w kursie na wiosłarza w Pilicy, a następnie odbył 35-dniowy rejs żagłówek typu P-7 Wisłą z Krakowa do Gdańska. W sierpniu 1938 na kursie żeglarskim w Niesłuczy nad jez. Narocz zdobył stopień żeglarski wiosłarza.

Kampanię wrześniową 1939 r. odbył jako harcerski dowódca ochotniczego posterunku obserwacyjnego służby dozoru lotniczego Pomorska Góra w Olkuszu, obsadzonego przez 10 ZDH (był skoszarowany od 14 sierpnia). W dn. 1 IX 1939 pełniąc służbę na Górze Pomorskiej, obserwował rozgrywającą się na niebie potyczkę pomiędzy dwoma niemieckimi bombowcami a polskim samolotem myśliwskim, pilotowanym przez ppłk. Władysława Gnysia ze 121 eskadry 2 dywizjonu myśliwskiego, stacjonującego wówczas na podkrakowskim lotnisku w Balicach (najpierw polski pilot zestrzelił jeden z samolotów wroga, a po dalszej walce dwa pozostałe samoloty uczestniczące w starciu także runęły na ziemię). W następnych dniach Karwiński ze swoją jednostką dotarł w okolicy Dubna na Kresach Wschodnich, gdzie 17 września została ona rozformowana.

Na początku okupacji uczestniczył w zabezpieczaniu akt oraz majątku hufca, m.in. współdziałając z Romanem Grubielem, zabrał i przechował przez okres okupacji sztandar 10 ZDH. Pod koniec września 1939 wstąpił do harcerskiej organizacji podziemnej funkcjonującej pod krypt. „10”, złożonej z harcerzy 10 ZDH, kierowanej przez Zbigniewa Makusza (organizacja zajmowała się wywiadem i przygotowywała się do wydawania pisma; później została wchłonięta przez inne podziemne ugrupowania). Następnie działał w konspiracji na terenie pow. olkuskiego i miechowskiego w oddziale AK dowodzonym przez hm. Edwarda Nowaka, pseud. Jodła, podporządkowanym jako oddział rezerwy batalionowi partyzanckiemu „Surowiec” (Oddział Rozpoznawczy 23 DP AK) por. Gerarda Woźnicy, pseud. Hardy.

Po wojnie nie ujawnił się. Ukończył LO im. kr. Kazimierza Wielkiego w Olkuszu (1946), a następnie Studium Spółdzielcze Wydz. Rolnego UJ w Krakowie (1951, z tytułem magistra). Do 1958 r. jako kierownik inwestycji Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” zrealizował ok. 60 obiektów

magazynowo-usługowych dla rolnictwa. Powrócił do służby harcerskiej, pełniąc w Komendzie Hufca Harcerzy w Olkuszu następujące funkcje: referenta drużyn (1945), przybocznego hufca (15 XII 1946–1 XII 1947), zastępcy hufcowego (1 XII 1947–1 XI 1948), sprawnego wychowania artystycznego (1 XI 1948–1 IX 1949), członka komisji na stopień harcerza orlego (od 1947) oraz retmana hufca (1947–1949). Był oboźnym obozu hufca w Kobylcy w gm. Klucze (lipiec 1946).

W l. 1950–1956 pracował z młodzieżą w PTTK. Po odrodzeniu ZHP w końcu 1956 r. zaangażował się w pracę harcerską w Komendzie Hufca Olkusz, gdzie był kierownikiem ref. obozów, a następnie zastępcą hufcowego (25 IV 1957–1 X 1960) oraz referentem obozów i imprez masowych (25 IV 1957–20 XI 1957). Był też sekretarzem komendy hufca (20 X 1958–15 XI 1959) i kierownikiem ref. kształcenia kadry (15 XI 1959–1 X 1960).

W 1957 r. ukończył kurs podharcemistrzowski w Ośrodku GK Harcerstwa „Chylice II” k. Warszawy. W lipcu 1958 był komendantem kursu drużynowych w zgrupowaniu obozów Hufca Olkusz w Foleszu k. Jasła. W 1959 r. został powołany jako kierownik organizacyjny w skład sztabu akcji „Orle Gniazda”, prowadzonej przez Chorągiew Krak. i Chorągiew Katowicką, mającej na celu popularyzację Jury Krakowskiej. Jesienią t.r. uzyskał stopień żeglarza. Stopień podharcemistrza otrzymał 20 IX 1957, a stopień harcemistrza – 1 I 1961. Od 1961 r. nie pełnił funkcji w komendzie hufca, a od 1963 r. działał jedynie w strukturach nieformalnych, poświęcając się kultywowaniu tradycji i kontaktów oraz zbieraniu i opracowywaniu materiałów historycznych. Przez 30 lat, aż do emerytury, na którą przeszedł w r. 1990, pracował jako starszy projektant w Biurze Planowania Przestrzennego – Pracowni Urbanistycznej w Olkuszu.

Był aktywnym działaczem Tow. Przyjaciół Ziemi Olkuskiej oraz olkuskiego

oddziału PTTK. Współtworzył Muzeum Wikliny im. W. Wołkowskiego i był inicjatorem pozyskania na ten cel Dworku Machnickich. Był promotorem odbudowy olkuskiej baszty, murów obronnych i starówki oraz prac zabezpieczających ruiny zamków w Smoleniu i Rabsztynie, a także inspiratorem i realizatorem odbudowy zabytkowego Starego Cmentarza w Olkuszu jako Reduty Historycznej Pamięci. Należał do Komitetu Budowy Pomnika ku czci b. więźniów politycznych hitlerowskich więzień i obozów koncentracyjnych, odsłoniętego w Olkuszu w 2005 r. Ufundował „Pietę Katyńską” autorstwa Wiesława Nardymusa, odsłoniętą w 2015 r. na Starym Cmentarzu w Olkuszu. Należał do ŚZZAK, Stow. „Krań” Harcerskich Pokoleń Ziemi Olkuskiej i Kręgu Instruktorów Seniorów „Powsinogi Bieszczadzkie” przy Komendzie Chorągwi Krak. ZHP. Uczestniczył w zjazdach Harcerskiego Kręgu Obrońców Lwowa 1939. Był członkiem Rady Programowej półrocznika „Ilcusiana”.

Zmarł 11 IV 2016 w Olkuszu. Został pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Powstańców Śląskich.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1991), Złotym (1980) i Srebrnym (1957) Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia PL (1955), Medalem 40-lecia PL (1984), Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1995) oraz Odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1974). Otrzymał także m.in. złotą odznakę Zasłużony dla Gospodarki Przemysłowej i Komunalnej (1987), złotą odznakę Za Opiekę nad Zabytkami (2008), Odznakę Honorową PCK IV st. (1969), Odznakę Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1971), Złotą Odznakę Honorową Woj. Małopolskiego – Krzyż Małopolski (2014), srebrną odznakę Za Zasługi dla Ziemi Krak. (1972), złotą odznakę Zasłużonemu w Rozwoju Woj. Katowickiego (1984) i Medal Jubileuszowy 70-lecia Harcerstwa Ziemi Olkuskiej (1988). W 2009 r. otrzymał Nagrodę Burmistrza M. i Gmi-

ny Olkusz dla Osób Działających na Rzecz Dobra Innych „Cordis Nobilis”.

W 2000 r. został awansowany do stopnia podporucznika WP. W pierwszą rocznicę śmierci Karwińskiego odsłonięto poświęconą mu tablicę na olkuskim Starym Cmentarzu. Jego imię przyjął Krag Harcerski „Gniazdo” w Olkusz.

Rodziny nie założył.

— Kluczewski L. *Harcerskie kalendarium Olkusz 1915–1949*, Olkusz [2005], s. 37, 39, 46, 48, 57–58, 62–63, 69, 80; tenże *Kalendarium harcerskie II Olkusz 1956–1966*, Olkusz 2011, s. 3, 7, 12, 19, 21, 23, 26, 36–37, 80; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 45–46; *Szare Szeregi*; Wojtycza J. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa 1959–1962*, Kr. 2001, s. 57; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 19 z 20 IX 1957*, „WU” 1957, nr 6, s. 10; tenże L. 11 z 15 V 1959, „WU” 1959, nr 3/4, s. 16; *Rozkaz Komendy Hufca Harcerskiego w Olkusz L. 1 z 23 XII 1956*, w: *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w l. 1956–1959. Mat. z konferencji naukowych*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, Kr. 2007, s. 140; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Kluczewski L. *Biografie harcmistrzów hufca olkuskiego*, Olkusz 2010, mps; *Mieczysław Karwiński*, do druku przygotowali E. Foryś, L. Kluczewski, Olkusz 2016, mps; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1945–1950, rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1962; — inf. hm. Kazimierza Puca z Tychów i phm. Leszka Kluczewskiego z Olkusza.

Janusz Wojtycza

KAWALEC Romuald Gabriel Alfons Michał (1893–1981), pisarz, dziennikarz, dyplomata, harcmistrz, jeden z pierwszych skautów w Krakowie, komendant Harcerstwa Polskiego na Bliskim i Środkowym Wschodzie (1941).

Urodził się 21 III 1893 w Kolbuszowej. Był synem Marcina (urzędnika Rady Po-

wiat. na Podgórzu) i Anny z domu Stimac. Miał brata Tadeusza (ur. 1895, oficera WP, dyplomate).

W l. 1909–1912 uczył się w I Wyższej Szkole Realnej (WSR) w Krakowie. W maju 1911 wraz z innymi uczniami kl. Vb pod kierunkiem nauczyciela wych. fiz. dr. Hermana Mojmira odbył dwudniową wycieczkę w okolice Melsztyna, podczas której uczestnicy postanowili założyć drużynę skautową. Kawalec został w niej najprawdopodobniej patrolowym patrolu „Lisów”. We wrześniu 1912 samodzielna drużyna jako 6 Krak. Drużyna Skautowa (KDS) im. B. Głowackiego połączyła się z drużynami podległymi władzom skautowym. Rok później (we wrześniu 1913) Kawalec został mianowany podchorążym (przybocznym) w tejże drużynie (drużynowym był wówczas Stefan Kuta).

Maturę zdał w czerwcu 1913 w II WSR w Krakowie. W r. szk. 1913/14 uczęszczał na kurs handlowy dla abiturientów przy Akademii Handlowej w Krakowie. Równolegle ukończył krótki kurs górniczy.

Po wybuchu wojny wstąpił do formujących się Legionów Polskich, gdzie służył do 11 XI 1914. We wrześniu lub październiku t.r. został plutonowym I plutonu wojennej 1 KDS. Według jego oświadczenia z karty ewidencyjnej oficera WP w listopadzie został mianowany przez Naczelną Komendę Skautową wojskowym komendantem służby harcerskiej. Wtedy też zaczął redagować i wydawać „Coś Wam Powiem. Tygodnik I Plutonu I Drużyny Skautowej Krak.” (później kolejno – „Tyg. IV Drużyny Skautowej” i „Tyg. Harcerzy Krak.”). W czerwcu 1915 został zmobilizowany do c.k. armii. W t.r. ukończył szkołę podoficerską dla jednorocznych ochotników i kształcił się w szkole oficerskiej w Opawie (Troppau). Z dn. 1 XII 1915 został awansowany do stopnia kaprała, a 1 IX 1916 – chorążego.

Od października 1916 przebywał w Nowym Sączu, gdzie służył w Szpitalu Czerwonego Krzyża; w grudniu trafił jako

instruktor do stacjonującego tam 13 pp c.k. armii. Jednocześnie objął istniejącą w mieście drużynę skautów, którą w ciągu kilku miesięcy rozbudował do wielkości hufca liczącego trzy drużyny. Z funduszy uzyskanych za występy teatralne skautów zakupił powielacz (opalograph) i wydawał „Kukułkę. Pismo I Nowosądeckiej Drużyny Harcerskiej im. S. Czarnieckiego” (18 numerów). Założył bibliotekę i czytelną skautową oraz warsztaty szewskie i introligatorskie. Z jego inicjatywy w kwietniu 1917 skauci służący w 13 pp utworzyli zastęp „Słowików” (zastępowym został S. Kuta). W t.r. opublikował w lwowskim „Skaucie” kilka opowiadań: *Na wygnaniu* (nr 2, s. 11–12), *Skaut jest oszczędny i ofiarny* (nr 3, s. 18–20), *Skaut służy Ojczyźnie* (nr 4, s. 26–28) oraz *Skaut miłuje przyrodę* (nr 5, s. 35–37).

W lipcu 1917 został wcielony do batalionu etapowego w Opawie. Rok później (1 VII 1918) awansował do stopnia podporucznika. W październiku 1918 otrzymał urlop z armii austriackiej i w listopadzie zgłosił się do WP. W końcu t.r. wyruszył z misją wojskową do oblężonego Lwowa, ale został zatrzymany przez Ukraińców w Żółkwi i internowany w Ochladowie. W kwietniu 1919 razem z bratem Tadeuszem uciekł z niewoli; przedostali się do Besarabii i wstąpili do 4 Dywizji Strzelców gen. Lucjana Żeligowskiego.

Do czerwca t.r. walczył na froncie bolszewickim, w tym czasie jako dowódca kompanii odbył przemarsz na front polsko-ukraiński. W lipcu 1919 otrzymał urlop zdrowotny z powodu odnowienia się choroby płuc. Po leczeniu w Zakopanem służył w stacjonującym na polsko-litewskiej linii demarkacyjnej 28 Pułku Strzelców Kaniowskich, należącym do 10 DP. Na pocz. 1920 r. był referentem oświatowym w sztabie 10 DP i redaktorem pisma „Legionista”.

W tym czasie nadal publikował, m.in. *Wspomnienia z hajdamackiej niewoli* (Kr. 1919), *Polowanie* (Kr. 1919) i *Przedarcie się*

harcerza do oblężonego Lwowa (Kr. 1919). Prowadził Harcerską Spółkę Wydawniczą (1919–1921), która wydała 11 pozycji, w tym *Szlakiem tułaczych zastępów. Nowele i obrazki (oparte na najściślejszych faktach)* (Wilno – Kr. 1921), *Instytucja gniazd harcerskich i osada harcerska* (tamże 1921), *Peowiacy i harcerze. Powieść z czasów wojny światowej* (tamże 1921) oraz *Oficer jako sportsmen* (Wilno 1921).

W 1920 r. utworzył w Wilnie Koło Starszych Harcerzy i był przewodniczącym Związku Harcerzy Wojskowych. W lipcu t.r. w obliczu ofensywy sowieckiej zorganizował Harcerski Batalion Ochotniczy (Wileński Batalion Harcerski), w którym dowódcą 1 kompanii został jego brat ppor. T. Kawalec. Batalion brał udział w ciężkich walkach odwrotowych aż do Warszawy; został wcielony do 201 ochotniczego pp, który w październiku 1920 wraz z wojskami gen. L. Żeligowskiego zajął Wileńszczyznę i został przemianowany na 6 Harcerski Pułk Piechoty. Od kwietnia do października 1920 R. Kawalec redagował „Harcerza Kresowego. Dwytygodnik Wileńskiego Harcerskiego Baonu”. Od grudnia 1920 do kwietnia 1921 był kierownikiem Domu Żołnierza w Wilnie. Wydawał wówczas „Dom Żołnierza. Tygodnik Kulturalno-Oświatowy”. Od sierpnia 1921 był referentem wych. fiz. Dowództwa Wojsk Litwy Środkowej oraz wydawcą „Tygodnika Ilustrowanego Sportowego”.

W lutym 1922 został przeniesiony do rezerwy i wkrótce potem awansowany do stopnia porucznika. Po zwolnieniu z WP pracował jako kontroler w Kasie Chorych w Wilnie. Został mianowany podharcmistrzem ze starszeństwem od 1 VII 1914 i otrzymał przydział do Komendy Wileńskiej Chorągwi Męskiej. W l. 1922–1935 pracował jako dziennikarz; popularyzował teatr, film i sport. Wszedł w skład Zarządu Ogólnopolskiego Związku Dziennikarzy i Publicystów Sportowych (1925). Wydawał w Wilnie pismo „Światfilm. Tygodnik. Kino, Teatr, Plastyka, Radiofonia,

KAWALEC ROMUALD

Sport. Organ Tow. Filmowego «Światfilm» w Wilnie» (1927). Na zlecenie magistratu zrealizował film krajoznawczy o Wilnie, a także krótkie filmy popularyzujące życie sportowe miasta.

W 1931 r. przeniósł się do Nowogródka. Prowadził 3 Nowogródzką Drużynę Harcerzy złożoną z młodzieży rzemieślniczej (1932–1935). Zimą 1932 zorganizował kurs narciarski dla harcerzy i harceerek nowogródzkich, a latem 1933 razem z drużyną wziął udział w Zlocie Wileńskiej Chorągwi Harcerzy. Propagował sporty zimowe, m.in. w jednodniówce „Królewski Sport” (red. R. Kawalec i T. J. Roliczki, Nowogródek 1933). W l. 1933–1935 brał udział w pracy Organizacji Młodzieży Pracującej (OMP), prorządowej ideowo-wychowawczej organizacji młodzieży robotniczej i rzemieślniczej; przez pewien czas był jej kierownikiem. W l. 1933–1934 redagował i wydawał „Nowogródzki Ompiak. Ścienne Gazetkę Organizacji Młodzieży Pracującej Ziemi Nowogródzkiej”. Współredagował razem z Tadeuszem Malinowskim *Pracę Ompiaka* (2 t., W. 1935). Był wydawcą (1934–1937) i redaktorem (1934–1936) „Gazety Nowogródzkiej” (po zmianie nazwy „Gazety Polskiej Ziemi Północno-Wschodnich”). Napisał sztukę *Koniec świata. Fantazja dramatyczna w 3 częściach 4 odstępach* (Wilno 1925) i kilka powieści przygodowych, m.in. *Mulatka Joanna* (Nowogródek 1933) i *Nowoczesny korsarz. Opowieść morską* (Nowogródek 1938). Został członkiem-założycielem Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość przy Zarządzie Okręgu ZHP w Krakowie.

W końcu 1935 r. rozpoczął pracę jako pracownik kontraktowy w Konsulacie RP w Czerniowcach (Rumunia). Włączył się tam do działalności harcerskiej. Aktywnie uczestniczył w pracach powołanej w konsulacie jesienią 1939 tajnej organizacji „Wolna Polska”, zajmującej się przeżutem żołnierzy do Francji i ułatwiającej kurierom łączność z okupowanym krajem. Od końca września 1939 do czerwca 1940

wspierał działalność harcerskich drużyn uchodźczych w Rumunii. Wspomagał finansowo syna Zbigniewa, który wydawał w Czerniowcach pismo „Na Warcie”, organ Drużyny Skautów im. A. Małkowskiego. Ponadto dzięki jego inicjatywie i wsparciu finansowemu w październiku 1939 ukazał się pierwszy numer pisma harcerskiego „Wytrwamy”.

W grudniu 1939 Kawalec przeniósł się z rodziną do Ośrodka Polskiego w miejscowości Turnu Severin (Rumunia), gdzie zorganizował koedukacyjny Hufiec Harcerski im. R. Traugutta, w skład którego wchodziły drużyny harcerzy i harceerek oraz gromada zuchowa (razem 48 osób). We wrześniu 1940 z harcerzami z tego hufca przybył na Cypr, gdzie znalazł się w grupie tysiąca polskich uchodźców. Od października t.r. wydawał tu pismo „Czuwaj”, które po paru miesiącach uzyskało stałą subwencję Konsulatu Generalnego RP w Nikozji (ukazało się 20 numerów).

Razem z bratem Tadeuszem zgłosił się do PSZ, ale obaj – jako piśsudczycy – nie zostali przyjęci. W czerwcu 1941 po ewakuacji do Palestyny utworzył Komendę Harcerstwa Polskiego na Bliskim i Środkowym Wschodzie i za zgodą Komitetu Harcerskiego w Wielkiej Brytanii objął funkcję komendanta. W lipcu t.r. został ponadto drużynowym Drużyny Harcerzy przy Gimnazjum Polskim w Tel Awiwie. Od sierpnia 1941 kierował w Tel Awiwie redakcją wznowionego pisma „Na Warcie”, które otrzymało wsparcie KPH w Palestynie. Propagował w nim szybownictwo, krótkofalarstwo, łączność radiową i inne techniki wykorzystywane w wojsku i życiu cywilnym. Zorganizował I Konferencję Harcerską na Bliskim i Środkowym Wschodzie (I Walny Zjazd ZHPnW), która odbyła się w Tel Awiwie (11–13 X 1941). Jej uczestnicy wybrali go na funkcję komendanta harcerstwa, stanowiącego jedyną harcerską władzę wykonawczą na obszarze Bliskiego i Środkowego Wschodu. Jesienią t.r. ukazała się książka autorstwa

Kawalca *Pod rumuńskim niebem. Współczesna powieść harcerska* (Tel Awiw 1941), otwierająca serię „Biblioteczka Harcerska”, liczącą co najmniej siedem pozycji.

W tym czasie rozpoczął się konflikt Kawalca z instruktorami harcerskimi przebywającymi w Palestynie, którzy zarzucali mu m.in. nieprawne używanie stopnia harcmistrza; jego działalność wydawniczą również oceniono bardzo krytycznie. W związku z decyzjami władz ZHPnW w maju 1942 Kawalec przestał wydawać pismo „Na Warcie” i książki w serii „Biblioteczka Harcerska”. W czerwcu t.r. Komitet Harcerski w Wielkiej Brytanii odwołał go ze wszystkich stanowisk, a w końcu sierpnia Rada ZHP na Środkowym Wschodzie ogłosiła, że od dn. 16 XII 1941 nie uważa go za komendanta Harcerstwa na Środkowym Wschodzie i nie bierze odpowiedzialności za jego działania.

Poświęcił się wówczas pracy wydawniczej adresowanej do polskiego wychodźstwa. Wydawał w Tel Awiwie cykl „Przez Łądy i Morza. Magazyn Powieściowy”. Co miesiąc ukazywały się w nim opisy podróży, nowele dla dzieci i młodzieży, baśnie, wspomnienia oraz teksty popularnonaukowe z zakresu historii i wiedzy o przyrodzie. Autorstwa Kawalca były m.in. broszury *Ku Polsce płyną myśli nasze, Polska parada, Braterstwo broni* oraz *Bohaterska Warszawa*. W l. 1942–1944 i w r. 1946 ukazały się 33 zeszyty z tego cyklu.

Ok. 1947 r. Kawalec przeniósł się do Anglii, gdzie udzielał się w środowiskach polonijnych. Po 1950 r. był instruktorem hufca „Wrocław” w Nottingham. W l. 1962–1976 brał udział w pracy Koła Harcerki i Harcerzy z l. 1910–1945.

Zmarł 5 XI 1981 w Londynie. Został pochowany na cmentarzu Wilford Hill w Nottingham.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1976) i Krzyżem Walecznych (pośmiertnie). W 1957 r. Naczelnictwo ZHPpgK nadało mu Złotą Odznakę Pamiątkową 50-lecia ZHP.

Ok. 1921 r. ożenił się z Janiną z Rymkiewiczów. Miał trzech synów: Zbigniewa (1921–1944, który wstąpił do Brygady Karpackiej, walczył w Tobruku i pod Gzazalą, zginął we Włoszech nad rzeką Mussona i został pochowany na cmentarzu wojskowym w Loreto), Witolda Gracjana (1922–2003, pilota w 307 Dywizjonie Myśliwskim Nocnym „Lwowskich Puchaczy”, po wojnie artystę rzeźbiarza w Wielkiej Brytanii) i Mirosława (ur. 1930).

— Kukła W., Miszczuk M. *Wydawnictwa ZHPnW 1941–1947*, W. 2012; — [Kawalec R.] R. K. *Harcerstwo polskie w Rumunii nie ustaje w pracy*, „Polacy Zagranicą. Organ Światowego Związku Polaków z Zagranicy” 1937, nr 10; tenże *Pod rumuńskim niebem. Powieść*, Tel Awiw 1941; Kurzyniec M. *Notatka o założeniu i pierwszych latach działalności 6 Krak. Drużyny Skautowej im. B. Głowackiego*, „Harc.” 1985, nr 8; Leonhard *Kalendarium*; Potoniec B. *Prasa nowosądecka w l. 1891–1996*, „Almanach Sądecki” 1997, nr 1, s. 74–90; Słaby W. *Przegląd wydawnictw harcerskich*, „Wytrwamy” [Jeruzolima] 1942, nr 1/2; — *Dziwiące spraw. dyrekcji c.k. II Wyższej Szkoły Realnej w Krakowie za r. szk. 1913*, Kr. 1913; *Spraw. dyrekcji c.k. I Wyższej Szkoły Realnej w Kr. za r. 1909*, Kr. 1909; toż za r. 1910, Kr. 1910; toż za r. 1911, Kr. 1911; toż za r. 1913, Kr. 1913; — „Rozkazy, Okólniki i Instrukcje. Naczelnictwo ZHP” 1922, nr 13, s. 2; „Wici. Biuletyn Wileńskiej Chorągwi Harcerzy” 1932, nr 7; — „Ognisko Harcerskie” [L.] 1982, nr 1 [nekrolog]; Rouppert K. *Śp. starszy ułan podchorąży Zbigniew Kawalec*, odbitka z „Przyrody” [Tel Awiw] 1944 [nekrolog syna R. Kawalca]; — AAN: zespół Akt ZHP; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: „Komunikat nr 2 Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość przy Zarządzie Okręgu ZHP w Kr.” 1937; CAW: teczka R. Kawalca; teczka T. Kawalca.

Marian Miszczuk

KISZA JAN

KISZA Jan, pseud. Czarny Korsarz (1919–1995), technik mechanik, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Oświęcimiu (1947–1950), zastępca hufcowego Hufca Oświęcim (1957–1964).

Urodził się 11 XII 1919 w Karwinie na Śląsku Cieszyńskim w polskiej rodzinie Jerzego (uczestnika I i II powstania śląskiego, pracownika Polskiego Monopoli Tytoniowego w Oświęcimiu) i Alojzy z Salawów. Nie miał rodzeństwa. Kiedy Zaolzie przypało Czechom, przeniósł się z rodzicami do Oświęcimia i zamieszkał w tzw. osadzie barakowej na Zasolu.

W 1926 r. podjął naukę w szkole powsz. zlokalizowanej w jednym z murowanych baraków dla dzieci „cieszyniaków”. Tutaj zetknął się z harcerstwem, wstępując do gromady wilcząt przy gimnazjalnej 1 Drużynie Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego, nazywanej od koloru chust „Żółtą Jedyką”. Rozpoczynając naukę w gimnazjum, w r. szk. 1930/31 został harcerzem tej drużyny. Przyrzeczenie harcerskie złożył 15 V 1934. W następnym roku wziął udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W 1936 r. uczestniczył w kursie zastępowych w Wielkiej Puszczy k. Porąbki. Z przyczyn zdrowotnych przerwał naukę w gimnazjum. Wstąpił do żeglarskiej 1 DH im. M. Beniowskiego, powstałej z zastępu żeglarskiego 2 DH im. Zawiszy Czarnego. Drużyna miała własną flotę i przystań nad Sołą. Do 1939 r. był w niej zastępowym zastępu „Korsarzy” i zyskał miano Czarny Korsarz.

Podczas II wojny światowej, kiedy Niemcy utworzyli obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau, dom Kiszów znalazł się w tzw. „strefie obozu”; rodzina została wysiedlona i zamieszkała w mieście przy pl. Kościuszki (ich dom zajął SS-oberscharführer Wilhelm Claussen, uznany później za zbrodniarza wojennego). W czasie okupacji J. Kisz został wysłany na roboty do Görlitz (Zgorzelca), skąd uciekł i wrócił do Oświęcimia. Podjął pracę w pryw. firmie montażowej, która wykonywała prace na

terenie obozu koncentracyjnego, a także w Zakładach Chemicznych w Dworach, co uchroniło go od ponownej wywózki na roboty. Uczestniczył w akcjach pomocy więźniom KL Auschwitz, dostarczając im żywność i lekarstwa.

Po wojnie wrócił z rodziną do domu na Zasolu i stanął w pierwszym szeregu tych, którzy odbudowywali oświęcimskie harcerstwo. Zorganizował drużynę wodną. W 1946 r. zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. W t.r. w ramach II CAS odbył kurs podharc mistrzowski i 15 III 1947 został mianowany podharc mistrzem. Był przybocznym hufcowego ks. phm. Marianna Stawarza, lecz faktycznie to on kierował wówczas hufcem. Formalnie przejął funkcję hufcowego w grudniu 1947. W następnym roku został także przewodniczącym Rady Hufcowych pow. bielsko-bialskiego. We wrześniu 1949 został zwolniony z funkcji hufcowego hufca harcerzy; w październiku powołano go na funkcję hufcowego hufca połączonego (koedukacyjnego), którym pozostawał do delegalizacji działalności ZHP w 1950 r. Prowadził szkolenia kadry oraz zgrupowania obozów hufca w Stopnicy (1948) i Dobrej k. Limanowej (1949). Rok likwidacji ZHP – 1950, w którym 1 lutego został zwolniony z funkcji hufcowego, a majątek hufca przejął ZMP, nazwał „czarną datą w historii harcerstwa”. Jego zasługą jest przechowanie przez lata stalinowskie przedwojenne go sztandaru Hufca Harcerzy w Oświęcimiu, kroniki hufca i innych pamiątek.

Po październiku 1956 wraz z phm. Zenonem Zwaryczem, phm. Antonim Linkiewiczem, phm. Feliksem Klają i innymi instruktorami rozpoczął odbudowę struktur harcerstwa w Oświęcimiu. W l. 1957–1964 był zastępcą hufcowego Hufca Oświęcim, który obejmował wówczas obok drużyn miejscowych środowiska w Brzeszczach, Jawiszowicach, Kętach, Zatorze, Osieku i Wilamowicach. W styczniu 1958 został zweryfikowany w stopniu podharc mistrza; 1 XI 1959 otrzymał stopień harcmistrza,

a 22 VII 1970 honorowy stopień harcemistrza PL. Jako zastępca hufcowego pełnił także inne funkcje: kierownika ref. harcerskiego (od 20 X 1958), kierownika akcji obozowych (od 15 XI 1959), przewodniczącego komisji prób instruktorskich (od 12 IV 1960) i kierownika ref. ds. sportu i turystyki (od 1971).

Organizował i prowadził zgrupowania obozów hufca w Zawoi (1957), Makowie Podhalańskim (1957/58), Łopusznej (1958) i Dąbkach k. Darłowa (1959), których uczestnicy oficjalnie udawali się w niedziele na mszę do kościoła. Uczestniczył w organizacji i prowadzeniu zgrupowań obozów hufca w Głuchołazach pod Kopą (1960), Suchedniowie (1961), Krywem w Bieszczadach (1962), Jurgowie na Spiszu (1963), Przyborowie i Głuchaczkach w Żywieckiem (1964), Moczarnem w Bieszczadach (1965), Kamesznicy w Żywieckiem (1966, 1969), Witowie na Orawie (1968) i Złatnej w Żywieckiem (1970). Do 1990 r. był członkiem Rady i Komendy Hufca Oświęcim oraz hufcowej komisji kształcenia i stopni instruktorskich. Aktywnie działał w TPD. Był przewodniczącym komitetu osiedlowego Oświęcim-Zasole. Przez dwie kadencje zasiadał w MRN Oświęcimia.

Od 1945 r. był zawodowo związany z Zakładami Chemicznymi w Oświęcimiu-Dworach, początkowo jako technik mechaniczno-montażowy z uprawnieniami wodno-kanalizacyjno-gazowymi. W l. 1962–1963 odbył kurs prawa budowlanego; w 1966 r. uzyskał dyplom mistrza w zawodzie montażysty instalacji wodno-kanalizacyjno-gazowych. W 1970 r. otrzymał uprawnienia instruktora budowlanego z prawem kierowania robotami budowlanymi w zakresie instalacji i urządzeń sanitarnych oraz został inspektorem nadzoru robót w tym zakresie. Włożył wiele wysiłku w rozbudowę Zakładów Chemicznych, w których pracował do przejścia na emeryturę w 1981 r.

Wychował kilka pokoleń kadry instruktorskiej. Był powszechnie ceniony i cie-

szył się szacunkiem wychowanków. Jedną z harcerzek z pierwszych lat po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. wspominała: *Poważny, lecz pogodnie usposobiony. Traktował harcerstwo jako swego rodzaju misję, drogę wychowania młodzieży i pożyteczny sposób spędzania czasu. Różne pogadanki, jakie miał z nami, były bardzo pouczające i ciekawe. Lubiliśmy te spotkania, jakie odbywały się w niektóre popołudnia, oraz – niezapomniane chwile przy ognisku. Wspominam jego postać z głębokim szacunkiem i podziwem. Wiem również, że był przykładowym mężem i ojcem.*

Zmarł 26 X 1995. Został pochowany z honorami harcerskimi na cmentarzu parafialnym w Oświęcimiu. W 2011 r. na wniosek oświęcimskich harcerzy uchwałą Rady M. Oświęcim jedną z ulic na osiedlu Zasole nazwano jego imieniem.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP oraz odznaką Przyjaciela Dziecka TPD.

W 1945 r. zawarł związek małżeński z Ireną Fajferek. Miał córkę Renatę (żonę z mężem Essen, magistra archeologii).

— Kisza J. *Nasza historia* [online] <http://www.oswiecim.zhp.pl/hufiec/18/nasza-historia> [dostęp 12 XII 2018]; Leonhard *Kalendarium*; — „Na Linii Startu” Jednodniówka Pryw. Gimnazjum Koedukacyjnego im. ks. S. Konarskiego w Oświęcimiu, Oświęcim 1932, s. 44; — *Odśwież na wieczną wartość nestora oświęcimskiego harcerstwa*, „Głos Ziemi Oświęcimskiej” 1995 z XI, s. 9; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy/Komendy ZHP w Kr. z l. 1945–1950, rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa/ZHP z l. 1957–1990; — dok. w pos. autora: Piper M. *Moje harcerstwo 1957–1961*, mps; dok. w pos. dr. hab. J. Wojtyczy: Mat. Komisji Weryfikacyjnej Krak. Chorągwi Harcerstwa 1957–1958; ewidencyjna karta instruktora; świadectwo ukończenia kursu z prawa budowlanego; dok. w pos. rodziny: dyplom mistrza w zawodzie monterów nr 3302; świadectwo uprawnień bu-

dowlanych do kierowania robotami w zakresie instalacji i urządzeń sanitarnych nr 110/70; — inf. córki R. Essen.

Mieczysław Rokosz

KOLANKO Eugeniusz, pseud. Basia, Bard (1919–1944), poeta, harcerz, redaktor harcerskiej prasy konspiracyjnej.

Urodził się 15 VIII 1919 w Krościenku Niżnym k. Krosna. Był jedynym synem Jana (funkcjonariusza Policji Państw.) i Anieli z Węklarów. W 1923 r. jego rodzina przeprowadziła się do Lipnicy Dolnej w pow. rohatyńskim, gdzie podjął naukę w Jednoklasowej Publicznej Szkole Powsz. Od r. szk. 1929/30 uczęszczał do Państw. Gimnazjum Koedukacyjnego im. P. Skargi w Rohatynie. W 1931 r. wstąpił do harcerstwa, które wywarło silny wpływ na jego postawę życiową. Od 1938 r. był uczniem Liceum Administracyjnego we Lwowie. Z tego okresu pochodzą jego pierwsze próby literackie oraz współpraca z „Małym Dziennikiem” wydawanym w Niepokalanowie. W liceum znalazł opiekuna literackiego w osobie polonisty Bronisława Nadolskiego, który zachęcił go do wysłania wybranych fraszek do „Kurierza Literacko-Naukowego” (zamieszczono tam kilka jego utworów). Na jego twórczość poetycką silnie wpłynęła klęska wrześniowa 1939 r.

Od 1940 r. kontynuował naukę w uruchomionej przez władze sowieckie Szkole Administracyjno-Handlowej, po ukończeniu której studiował przez rok na Wydz. Filologicznym Uniw. Lwów. W maju 1941 został powołany do służby wojskowej i jako żołnierz Armii Czerwonej odbył szkolenie w Moskwie i Nogińsku k. Moskwy. Trafił na front i w bitwie pod Orszą dostał się do niemieckiej niewoli, z której w czasie selekcji więźniów udało mu się zbiec. Po długiej wędrówce, dzięki dobrej znajomości jęz. ukraińskiego i niemieckiego, 6 VIII 1941 dotarł do Lwowa.

We wrześniu t.r. wraz z rodzicami przeniósł się do Lublina. Z całą rodziną uczestniczył w działalności konspiracyjnej; w mieszkaniu Kolanków odbywały się narady i spotkania, mieściła się także tajna drukarnia; matka Kolanki pełniła funkcje kolporterki i łączniczki między Lublinem i Krakowem oraz pomagała więźniom Majdanka. On sam używał w tym okresie pseud. Basia. Nie był zameldowany i jako stale zagrożony aresztowaniem często zmieniał miejsce pobytu. Okresowo przebywał w Bykowie k. Tarnoszyna, gdzie był formalnie zatrudniony w fabryce „Glukoza”, należącej do inż. Jana Pająka.

W tym czasie dużo tworzył i prezentował utwory podczas wieczorów towarzyskich. Od sierpnia 1941 publikował fraszki i anegdoty w ukazujących się oficjalnie pismach codziennych („Gazecie Lwowskiej”, „Dzienniku Radomskim”, „Nowym Kurierze Warszawskim”) i tygodnikach („7 Dni”, „Ilustrowanym Kurierze Polskim” i „Fali”). Badacz jego twórczości prof. Jerzy Jarowiecki wyliczył, że opublikował w tym okresie 63 wiersze i fraszki oraz 4 humoreski. W swoich utworach szydził z niedawnego sowieckiego okupanta i atakował komunistów. Starał się także przemycić w nich treści mogące podnieść czytelników na duchu. I tak 1 I 1943 na łamach „Dziennika Radomskiego” ukazał się jego wiersz, akrostych pt. *Wróżba*, w którym pierwsze litery kolejnych wersów tworzyły słowo „Polska”. Opublikowany 24 I 1943 w „Ilustrowanym Kurierze Polskim” wiersz pt. *Rym* zawierał zakamuflowane w podobny sposób hasło „Polacy Sikorski działa”. Tym razem gestapo skonfiskowało część nakładu oraz dokonało aresztowań wśród pracowników redakcji i drukarni, którzy zeznali, że autorem wiersza był Kolanko. Kiedy Niemcy wtargnęli do lubelskiego mieszkania jego rodziców, udało mu się ukryć, a następnie zbiec przez okno. Wyjechał do Warszawy, a z niej na przełomie stycznia i lutego 1943 do Krakowa. Był poszukiwany

KOLANKO EUGENIUSZ

także w Bykowie (gdzie wcześniej pracował), a jego rodziców śledzili i nachodzili funkcjonariusze gestapo. Zamieszkał bez meldunku u dalekich krewnych w Podgórzu. Podejmował się rozmaitych zajęć zarobkowych. W tym czasie uczestniczył także w zamachu na prowokatora i zdrajcę, plutonowego policji kryminalnej Edmunda Półtoraczka (14 V 1943).

Latem 1943 nawiązał kontakt z grupą konspiracyjnej młodzieży o ambicjach literacko-artystycznych skupioną wokół Jerzego Szewczyka, pseud. Szary, Szaryński, która wydawała konspiracyjne pismo „Bez Wędzidla”. Na jego łamach publikował swoje wiersze. Nieco później podjął współpracę z konspiracyjnym piśmie dla młodzieży „Watra”, w którym po raz pierwszy jego utwory ukazały się 4 IX 1943; później były publikowane niemal w każdym numerze. Łącznie ogłosił w „Watrze” ok. 30 wierszy, 8 utworów satyrycznych oraz 3 artykuły dyskusyjne. W pewnym okresie kierował działem literackim pisma, namówił także do współpracy z „Watrą” J. Szewczyka. Publikował również, choć krótko, artykuły i wiersze na łamach „Przeg. Polskiego”. Z jego inicjatywy 7 XI 1943 ukazał się pierwszy numer tygodnika „Na Ucho”, w którym objął kierownictwo działu satyrycznego. Opublikował tam 37 utworów, z których 8 był współautorem.

W grudniu 1943 ukazały się antologia poezji polskiej lat wojny *Krwawe i zielone* (zawierająca 7 jego wierszy) oraz tomik wierszy Kolanki i Szewczyka *Dysonanse* (z 15 jego wierszami). Korespondencja otrzymywana przez Kolankę zapoczątkowała istnienie swego rodzaju klubu czytelniczek-korespondentek, które niosły pomoc redaktorom konspiracyjnej prasy. Znaczne zainteresowanie poezją obu autorów skłoniło ich do przygotowania drugiego tomu, który jednak nie zdążył się już ukazać. W lutym 1944 Kolanko wydał jedynie niewielki zbiorek poetycki *Biały wiolin – czerwony bas*. W tym czasie wzięł udział

w nieudanej próbie likwidacji współpracującego z gestapo Sławomira Mądrali (zdrajca znał go, co mogło być przyczyną jego późniejszego aresztowania). Na pocz. marca 1944 został zatrzymany jeden z jego bliskich współpracowników, w związku z czym Kolanko nie opuszczał mieszkania przez miesiąc. Zbiegło się to w czasie z cofnięciem pomocy dla „Watry”, udzielanej dotychczas przez Stronnictwo Polskich Demokratów. Przyczyną były ostre ataki redakcji na wielopartyjność podziemna, krytyka Polski przedwrześniowej, a przede wszystkim lansowana na łamach pisma apolityczność.

W tej sytuacji redaktorzy, w większości związani ze środowiskiem harcerskim, szukając pomocy dla swojej dalszej działalności, postanowili spotkać się z komendantem Krak. Chorągwi Szarych Szeregów hm. Edwardem Heilem, pseud. Jerzy, będącym równocześnie zastępcą szefa BIP-u Komendy Okręgu AK w Krakowie. Spotkanie wyznaczono na 8 V 1944. Kilka dni wcześniej, 4 V 1944 gestapo zatrzymało Kolankę w okolicy ul. Smolki; miał przy sobie teksty, notatki i prasę konspiracyjną. Został wkrótce wypuszczony, jednak prawdopodobnie był śledzony. Nie jest także wykluczone, że środowisko redaktorów prasy konspiracyjnej zostało już wcześniej rozpracowane.

W dn. 8 V 1944 do Adama Kani, pseud. Akant, który wynajmował pokój przy ul. Grzegórzeckiej 14, przybyli na umówione spotkanie trzej redaktorzy, później zjawił się E. Kolanko, a po chwili wtargnęło tam gestapo. Zatrzymany został też przybyły później E. Heil, pomimo zapewnień, iż jest tylko handlarzem. Niemcy przewieźli wszystkich na ul. Pomorską 2, a stamtąd po kilkugodzinnym przesłuchaniu, w czasie którego podobno przedstawiono aresztowanemu bezsporne dowody ich działalności, do więzienia przy ul. Montelupich.

Kolanko został rozstrzelany 27 V 1944 w egzekucji przy ul. Botanicznej; jego zwłoki spalono prawdopodobnie jeszcze

tej samej nocy na terenie obozu płażowskiego. Jego nazwisko znalazło się w urzędowym obwieszczeniu o wykonaniu wyroku śmierci noszącym datę 28 V 1944.

W 1966 r. w kościele garnizonowym w Rzeszowie odsłonięto pomnik męczeństwa, na którym wśród innych znalazło się nazwisko Kolanki. Pamięć aresztowanych redaktorów konspiracyjnej pracy uczczona została także tablicą umieszczoną w 1994 r. na budynku przy ul. Grzegorzewskiej 14 w Krakowie.

E. Kolanko rodziny nie założył.

— Sierotwiński S. *Kolanko Eugeniusz*, w: PSB, t. 13, Wr. 1968, s. 288–289; Wojtycza J. *Kolanko Eugeniusz*, „Basia”, „Bard”, w: *Małopolski słownik*, t. 8, Kr. 2004, s. 60–63; — *Drukarnia Narodowa 1858–1958*, red. W. Kocub, Kr. 1958, s. 34–35; Gawęł T. *Edward Heil, pseud. „Jerzy”. Komendant Szarych Szeregów w Krakowie*, Kr. 1994, s. 22–23, 55; Jarowiecki J. *Biografia poety i konspiratora. Rzecz o Eugeniuszu Kolance*, w: E. Kolanko *Zakonspirowany pejzaż. Wybór wierszy*, Kr. 1973, s. 5–37; tenże *Eugeniusz Kolanko „Bard”. Poeta podziemnego Krakowa*, Kr. 1999; tenże *Eugeniusz Kolanko i jego konspiracyjne kontakty*, „Dziennik Polski” 1966, nr 35, s. 3; tenże *Eugeniusz Kolanko, poeta konspiracji*, „Kwartalnik Rzeszowski” 1966, nr 2, s. 76–85; tenże *Konspirator i poeta*, „Głos Młodzieży” 1972, nr 12, s. 13–16; tenże *Skazani na śmierć za „sporządzanie pism podburzających”*. *Maj 1944 w Krakowie*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2005, nr 8/1, s. 147–172; Kurowska *Szare Szeregi; Porębski Krakowskie*; Sierant P. *Czytać z góry na dół*, „Dziennik Polski” 1966 z 22 I, s. 3–4; Sierotwiński S. *Addenda do biografii Barda (Eugeniusza Kolanki, 1919–1944)*, „Kwartalnik Rzeszowski” 1967, nr 1, s. 77–93; tenże *Kolanko nie Kolankowski*, „Dziennik Polski” 1966 z 22 II, s. 3; Woźniakowski K. *Jawna twórczość literacka Eugeniusza Kolanki*, w: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, red. J. Jarowiecki, Kr. 1999, t. 4, s. 305–308; — Marszałek-Struś A. *Jeszcze w sprawie Kolanki*, „Dziennik Polski” 1966 z 9 III, s. 3;

— Wojtycza J. *Eugeniusz Kolanko (1919–1944). Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2002 z 2–3 XI, dod. „Kraków”, s. 11.

Janusz Wojtycza

KONCKI Roman (1906–1932), podharcemistrz, hufcowy Hufca Męskiego w Bielsku (1928–1929), prekursor harcerskiego szybownictwa na Śląsku.

Urodził się 2 VII 1906 w Tarnowie. Był synem Henryka (ur. w Rabce, radcy ministerialnego MSW) i Janiny z Jodłowskich. Miał braci Stefana i Henryka oraz siostrę Zofię. Jego stryj, doktor praw Tadeusz Koncki był w l. 1923–1924 wojewodą śląskim.

R. Koncki rozpoczął naukę w szkole powsz. w Tarnowie, gdzie w dziesiątym roku życia został przyjęty do gromady zuchowej „Wilczków”, a następnie należał do drużyny harcerskiej. W 1920 r. jako ochotnik wziął udział w Służbie Obywatelskiej m. Warszawy. W 1922 r. wraz z rodzicami przeniósł się do Katowic, gdzie kontynuował naukę i działalność harcerską w gimnazjum państw.

W l. 1925–1929 kształcił się na Wydz. Mechanicznym Państw. Szkoły Przemysłowej Stopnia Wyższego w Bielsku. Z pomocą nauczycieli tejże szkoły, Henryka Boryczki i Kazimierza Srebro, założył i prowadził dwie pierwsze drużyny męskie na terenie Bielska, 1 Męską Drużynę Harcerską (MDH) im. T. Kościuszki przy Polskim Gimnazjum Państw. i 2 MDH im. ks. J. Poniatowskiego przy Państw. Szkole Przemysłowej. Po utworzeniu przez Stefana Rajmana przy Szkole Wydziałowej następnej 3 MDH im. K. Pułaskiego powstała w Bielsku komenda miejska, przemianowana w 1928 r. po utworzeniu kolejnych drużyn harcerzy w komendę hufca męskiego, którego Koncki został pierwszym hufcowym.

Już w 1925 r. powołał w swojej szkole pierwsze KPH, obejmujące opieką wszystkie drużyny męskie i żeńskie w mieście;

jego członkowie pomagali w wyposażeniu hufca i drużyn w sprzęt obozowy, turystyczny i sportowy, dzięki nim hufiec zorganizował obozy letnie (1926, 1927) i otrzymał sztandar (1927), a w 1928 r. Zarząd Oddziału Śląskiego ZHP mógł powołać Komitet Bielski Budowy Śląskiej Stacji Harcerskiej na Buczu w Górkach Wielkich (pod przewodnictwem gen. bryg. Wacława Przeździeckiego i starosty pow. bielskiego Józefa Dudy zrealizował on zadanie budowy i urządzenia boisk sportowych w stacji i drogi do Goleszowa).

Koncki, będąc entuzjastą lotnictwa, w 1928 r. zawiązał przy bielskiej komendzie hufca Krąg Szybowcowy, który po pięciu latach stał się prężnie działającym Oddziałem Harcerskiego Koła Szybowcowego Katowickiej Chorągwi Męskiej. Również w 1928 r. zorganizował obóz hufca w Pewli i szkolenie zastępowych w Lidzbarku, w których wzięło udział 60 uczestników. W lipcu 1929 na czele 30-osobowej grupy harcerzy z Bielska i pow. bielskiego uczestniczył w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu, a w sierpniu zorganizował wyjazd 7-osobowej reprezentacji hufca, wchodzącej w skład hufca śląskiego, na III Jamboree w Arrove Park w Wielkiej Brytanii. W okresie wakacji t.r. zorganizował też obozy hufca w Ryrtrze i Niżowie oraz obozy popołudniowe (tzw. dochodzące) dla młodzieży pracującej na Błoniach w Mikuszowicach Śląskich. Pomógł harcerzom ze Szkoły Powsz. w Dziedzicach w organizacji obozu harcerskiego i kolonii zuchowej w Zadzielu k. Żywca.

Po wakacjach podjął pracę zawodową w Nowym Bytomiu w Hucie „Pokój”; funkcję hufcowego przekazał Stanisławowi Górnemu. W Nowym Bytomiu kontynuował działalność harcerską. W 1931 r. został członkiem Komendy Katowickiej Chorągwi Harcerzy, w której kierował wydz. organizacyjnym i był hufcowym dwóch hufców harcerzy. Był także prekursorem działalności harcerskiego szybownictwa na Śląsku. W 1932 r. na kursie lot-

nictwa szybowcowego w Polichnie k. Kielc uzyskał dyplom pilota, a następnie jako pierwszy śląski harcerz ukończył kurs instruktorski. W przeddzień powrotu z kursu, 21 X 1932 zginął tragicznie w czasie lotu szybowcowego na skutek zderzenia z innym szybowcem (do wypadku doszło z powodu błędnego podmuchu wiatru).

Został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

— Klistala J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w l. 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 27; *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, Bielsko-Biała 2015, s. 7, 10–11; Wójcicka J. *Rozwój i działalność ZHP w Bielsku i powiecie w latach międzywojennych*, niepubl. praca dyplomowa, 1977, UŚ w Kat., s. 31, 36, 38,40; — „Skaut” 1932, nr 9, s. 155 [nekrolog]; — Izba Tradycji Hufca Beskidzkiego ZHP: życiorys R. Konckiego, mps.

Krystyna Wójcicka

KORPAŁA Józef (1905–1989), docent doktor habilitowany, bibliolog, historyk bibliografistyki, literaturoznawca, przewodnik, hufcowy Hufca Męskiego w Bochni (1923, 1925–1928?), działacz społeczno-oświatowy.

Urodził się 12 III 1905 w Damienicach k. Bochni w rodzinie Pawła (kolejarza) i Marii z Kmieciaków. Miał trzy młodsze siostry oraz brata. Wychowywał się w Bochni, gdzie ukończył szkołę ludową (powsz.) i w 1916 r. rozpoczął naukę w gimnazjum.

Latem 1921 wziął udział w kursie instruktorskim Naczelnictwa ZHP w Piwnicznej, prowadzonym przez Stanisława Sedlaczka. W październiku t.r. został przybocznym 1 Bocheńskiej Drużyny Harcerzy im. S. Żółkiewskiego (której drużynowym był Tadeusz Biernat). W kwietniu 1922 objął nowo utworzoną 2 Drużynę im. T. Kościuszki. W czasie ferii wielka-

nocnych t.r. uczestniczył w kilkudniowych ćwiczeniach zorganizowanych przez Komendę Krak. Chorągwi Męskiej w pobliżu Tyńca, a w czerwcu – w zlocie chorągwi. Podczas wakacji 1922 wziął udział w dwutygodniowym obozie stałym środowiska bocheńskiego w Łopieniu k. Tymbarku, a później w kursie instruktorskim chorągwi w Piwnicznej. Po wakacjach w t.r. objął kierownictwo Spółdzielczego Sklepu Harcerskiego oraz Ajentury Spółdzielni Harcerskiej w Krakowie. W listopadzie nakładem Sklepu Harcerskiego wydał pierwszy (drukowany) numer czasopisma „Młody Harcerz” (drugi numer, wydany w lutym 1923, powielany techniką hektograficzną, był zarazem ostatnim).

Od 15 V do 4 XI 1923 był hufcowym reaktywowanego Hufca Męskiego w Bochni, który liczył 56 harcerzy w dwóch drużynach. Po formalnym zatwierdzeniu hufca przez Komendę Krak. Chorągwi Męskiej jako niepełnoletni został przybocznym hufca (hufcowym mianowano Stanisława Warcholika, choć w praktyce Korpała nadal kierował pracą hufca).

W 1924 r. zdał maturę, otrzymując świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem. W lipcu t.r. w stopniu ćwika był komendantem obozu wędrownego bocheńskiego hufca wzdłuż rzeki Raby, Dunajca, przez Gorce, Tatry, Pieniny, Stary Sącz i Czchów. Był członkiem (w r. 1924/25 prezesem) Koła Krajoznawczego im. W. Pola w Bochni. W ramach jego prac wygłosił m.in. wykład *Sprawa Jaworzyny*. W numerze specjalnym miesięcznika młodzieży zrzeszonej w kołach Polskiego Tow. Krajoznawczego pt. „Orli Lot” z maja 1923 opublikował dwa artykuły: *Grodzisko w Łapczycy* oraz *Kapliczki i krzyże przydrożne w ziemi bocheńskiej* (ilustrowane szkicami z wypraw harcerskich). Współpracę z tym pismem kontynuował w latach następnym.

Jesienią 1924 rozpoczął studia na Wydz. Filozoficznym UJ. W r. akad. 1925/26 zaliczył również rok studiów w Szkole Nauk

Politycznych UJ. Oprócz polonistyki studiował historię, historię kultury, historię sztuki oraz socjologię. Był czynny w Bratniej Pomocy Studentów UJ, Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej (ZPMD) i Związku Kół Polonistycznych. Pracował jako wolontariusz w Bibl. Jagiellońskiej.

Podczas studiów nadal czynnie wspierał pracę harcerską w Bochni. W kwietniu 1925 został ponownie mianowany przybocznym hufca w Bochni, a w czerwcu, po rezygnacji S. Warcholika, po raz drugi objął obowiązki hufcowego. W lipcu t.r. był komendantem obozu stałego hufca w Redłowie k. Gdyni. W czerwcu 1926 otrzymał stopień przodownika. Latem t.r. poprowadził obóz wędrowny na trasie Bochnia – Rytyro – Lubowla – Krynica – Muszyna – Wierchomla – Nowy Sącz – Limanowa – Bochnia.

Z pełnionych w Bochni funkcji instruktorskich został zwolniony w marcu 1928. Był wówczas zaangażowany w działalność na innych polach. Swoją ówczesną pracę harcerską tak ocenił: *Okres pracy harcerskiej w drużynach bocheńskich uważam za najpiękniejszy okres swojej młodości. Atmosferze szlachetnej ambicji i rywalizacji zawdzięczam wiarę w swe siły, optymizm i idealizm, który pozwolił mi przezwyciężyć wiele konfliktów wewnętrznych i trudności zewnętrznych. Spełnianie trudnych i odpowiedzialnych funkcji kierowniczych, a nawet wychowawczych, zmusiło mnie do zdobywania cech koniecznych dla przodownika pracy harcerskiej, a dzisiaj tak cennych w życiu społecznym.*

W 1926 r. wszedł jako sekretarz w skład nowo powstałego Wydz. Starszego Harcerstwa przy Zarządzie Oddziału ZHP w Krakowie. W t.r. zredagował trzy wydane drukiem numery „Wiad. Harcerskich”, organu Zarządu Oddziału ZHP Krakowie, w których zamieścił m.in. własne artykuły *Postanie i Drogi starszego Harcerstwa*. Przygotował również do druku „Jednodniówkę Akademickiego Koła Starszego Harcerstwa w Krakowie” (Kr. 1926),

pozyskując do niej artykuły instruktorów reprezentujących różnorodnie światopoglądy (S. Sedlaczka, Władysława Szczygła, Jędrzeja Giertycha, Zdzisława Stiebeta, Jana Grabowskiego i Ignacego Fika). Ponadto zredagował numer „Rozkazów i Okólników” Oddziału Krak. ZHP (1926, nr 3) i kolejną jednodniówkę pt. „Watra” (Kr. 1927), zamieszczając w niej artykuł *Ideowość dzisiejszej młodzieży akademickiej a Starsze Harcerstwo*.

Aktywnie uczestniczył w pracach Akademickiej Drużyny Starszoharcerskiej „Watra”. Na przełomie r. 1927/28 został jej drużynowym. W sierpniu 1928 jako delegat tej drużyny uczestniczył w IV Zjeździe Starszego Harcerstwa w Sromowcach Wyżnych. Znał wielu wybitnych instruktorów, przyjaźnił się m.in. z Aleksandrem Kamińskim i Józefem Sosnowskim.

Pod koniec studiów podjął pracę zawodową w Bibl. PAN. W październiku 1928 otrzymał absolutorium na UJ. W 1929 r. zrezygnował z pracy bibliotekarskiej. Został wówczas dziennikarzem, zatrudniając się w gazecie „Dzień Pomorski” w Toruniu. W 1930 r. był referentem prasowym i redaktorem tygodnika „Front Zachodni”, wydawanego przez Związek Obrony Kresów Zachodnich w Poznaniu, zredagował także pięć numerów pisma „Wiad. Strzeleckie” Okręgu Krak. Związku Strzeleckiego. W czerwcu t.r. przeniósł się do Warszawy, gdzie objął funkcję redaktora tygodnika Związku Strzeleckiego „Strzelec”. W l. 1930–1931 redagował też pismo „Praca Strzelecka”. W 1931 r. był wydawcą czasopisma „Brzask”, organu ZPMD. W t.r. otrzymał tytuł doktora filozofii na podstawie pracy *Brodziński jako krytyk i historyk literatury polskiej*, napisanej pod kier. prof. Ignacego Chrzanowskiego.

Od 1932 r. należał do Związku Patriotycznego, a od 1933 r. do Koła Braterskiego starszyny Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. W 1935 r. został kierownikiem Wydz. Wychowania Obywatelskiego Komendy Głównej Związku Strzeleckiego.

Po przeprowadzce do Warszawy (1931) został kierownikiem Wydz. Starszego Harcerstwa Warszawskiej Chorągwi Męskiej. Opublikował wówczas na łamach „Harc mistrza” artykuł *Obóz – kurs harcerski* (1931, nr 7/8), krytycznie oceniając stan pracy starszego harcerstwa w ZHP. W lutym t.r. uczestniczył w XI Zjeździe Walnym ZHP w Krakowie, w czasie którego krytykował działalność Wydz. Starszego Harcerstwa GKM. Postulował wyraźne rozgraniczenie zagadnienia starszej młodzieży i wyzwolenie jej spod supremacji instruktorów, którzy wówczas dominowali w kręgach starszoharcerskich. Przy okazji ostro skrytykował książkę *My, nowe pokolenie* J. Giertycha, kierownika Wydz. Starszego Harcerstwa GKM. W *Przedstawieniu* do książki J. Sosnowskiego *Polska w wychowaniu harcerskim* (W. 1934) określił swój pogląd na rolę harcerstwa w wychowaniu młodzieży: *Harcerstwo jest nie tylko systemem wychowawczym, ale i ruchem ideowym, związanym poprzez pierwsze kadry instruktorskie i czyny bojowe z całym ruchem niepodległościowym. Jako system wychowawczy stworzyło ono liczne środowiska samowychowawcze młodzieży, które wyciskają silne piętno na wychowaniu młodego pokolenia, i niezwykle korzystnie oddziałuje na przyspieszenie przemian w tradycyjnych poglądach oraz instytucjach wychowawczych.*

W listopadzie 1933 wszedł jako sekretarz w skład Komisji Programowej GK Harcerzy (opiniującej zmiany metodyczne i programowe w Organizacji Harcerzy). W sierpniu 1934 wziął udział w I Zlocie Starszego Harcerstwa i VII Konferencji Starszego Harcerstwa, które odbyły się w Żabim na Huculszczyźnie. Wygłosił wówczas referat *O przysposobieniu społeczno-zawodowym starszego harcerstwa*.

W 1937 r. wrócił do Krakowa, gdzie do wybuchu wojny pracował jako kierownik Oddziału Oświaty Pozaszkolnej Kuratorium Okręgu Szkolnego Krak. Pisał artykuły okolicznościowe, felietony, przyczynki

historyczno-literackie, szkice bibliologiczne i bibliograficzne, a także opracowywał przeglądy nowości wydawniczych. Lata okupacji przeżył w Krakowie, zatrudniony jako pracownik umysłowy w Monopolu Spirytusowym na Dąbiu. Uczestniczył w kolportażu tajnej prasy i współpracował z ruchem oświatowym. Należał do Związku Odbudowy Rzeczypospolitej.

Po wojnie został inspektorem świetlic i uniwersytetów ludowych w Wydz. Oświaty Rolniczej Wojew. Urzędu Ziemskiego w Krakowie. Od kwietnia 1946 był dyrektorem Miejskiej Bibl. Publicznej i jednocześnie, w l. 1946–1949, adiunktem w Katedrze Oświaty i Kultury Dorosłych UJ. Współpracował z redakcją czasopisma „Oświata i Kultura” (1946–1947), był członkiem kolegium redakcyjnego czasopisma „Życie Nauki” (od 1947) i zastępcą redaktora naczelnego „Przeg. Bibliotecznego” (od 1948). W l. 1950–1952 wykładał metodykę pracy oświatowej w Sekcji Polonistyczno-Estetycznej WSP w Krakowie. W 1955 r. uzyskał na UJ habilitację z zakresu bibliotekoznawstwa. Do odwilży w 1956 r. był inwigilowany przez UB, którego funkcjonariusze próbowali zwerbować go do współpracy, jednak on z oburzeniem odrzucił tę propozycję.

Wykładał bibliografię w WSP w Krakowie (1958) i był tam kierownikiem Międzywydziałowego Studium Bibliotekarskiego (1958–1963). W l. 70. prowadził wykłady na Międzywydziałowym Studium Bibliotekoznawczym UJ. Wykładał bibliografię w Zakładzie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Inst. Filologii Polskiej UJ (1974). Na stanowisku dyrektora Miejskiej Bibl. Publicznej w Krakowie przepracował prawie 30 lat. W r. 1975 przeszedł na emeryturę.

W okresie swojej aktywności naukowej opublikował ok. 700 prac: książek, artykułów i rozpraw naukowych. Ogłosił pionierską publikację *Zarys dziejów bibliografii w Polsce* (Wr. 1953) i znakomite opracowanie *Dzieje bibliografii w Polsce*

(W. 1969), a później m.in. *Krótką historię bibliografii polskiej* (1986). Był członkiem Komisji Historycznoliterackiej Oddziału Krak. PAN (od 1956) i Komisji Nauk Pedagog. tegoż oddziału (od 1958), Rady Kultury i Sztuki przy Min. Kultury i Sztuki (1958–1970) oraz Rady Naukowej BN (1960–1974).

Zmarł 22 V 1989 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim (1975) i Krzyżem Oficerskim (1961) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1957), Orderem Sztandaru Pracy II kl. (1987), Medalem 10-lecia PL, Odznaką „Zasłużony Działacz Kultury” (1963), Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1961), Honorową Odznaką Stow. Bibliotekarzy Polskich (1968), Medalem 500-lecia Drukarstwa w Polsce (1971), Złotą Odznaką Honorową Tow. WWP (1977).

Posiadał honorowy tytuł Zasłużony dla Kultury Narodowej (1989). Otrzymał Nagrodę M. Krakowa za upowszechnianie kultury (1959), Nagrodę Min. Kultury i Sztuki II st. za wkład pracy w upowszechnianie kultury (1971) oraz Nagrodę im. H. Radlińskiej I st. za wybitne osiągnięcia w dziedzinie bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa (1979). Jego nazwisko wpisano w poczet zasłużonych dla Ziemi Krakowskiej (1983).

W 1931 r. poślubił Franciszkę Kalicińską (1896–1988, absolwentkę UJ, doktora filozofii, bibliotekarkę Bibl. Jagiellońskiej). Miał syna Janusza (ur. 1932, m.in. wykładowcę Oficerskiej Szkoły MO w Szczytnie) i córkę Ewę (zameżną Korpałę-Kiszak, 1936–2011, docenta doktora habilitowanego, rusycystkę, związaną z Inst. Filologii Wschodniosłowiańskich UJ).

— Błazejewski *Bibliografia 1911–1960; Józef Korpała (1905–1989). Bibliogr. podmiotowo-przedmiotowa w wyborze*, oprac. H. Fleszar, Kr. 1999 [tu także biogram]; — Biernat R. *Harcerstwo bocheńskie 1912–1939*, niepubl. praca

- magisterska napisana pod kier. dr. hab. B. Tarasiuka, 2002, Akademia (Uniw.) Pedagog. w Kr., s. 123, 125–132, 134, 171, 180, 190–191, 210, 240–242, 255; Błażejewski Z *dziejów*; Dróżdź A. *Dr Józef Korpała. Nieznane fakty w biografii zasłużonego organizatora krakowskiego bibliotekarstwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologia” 2013, Folia 129, s. 222–238 [online] <http://aucp.up.krakow.pl/index.php/studpol/article/view/2689/2369> [dostęp 30 XI 2015]; tenże *Selekcje książek w powojennym Krakowie w l. 1945–1956*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2012, Folia 125, s. 59–78 [online] <http://sbsp.up.krakow.pl/article/view/616/pdf> [dostęp 30 XI 2015]; Dudziak-Kowalska M., Janczak B. *Z dziejów średniego szkolnictwa bibliotekarskiego. Liceum bibliotekarskie w Krakowie (1947–1960)*, „Biblioteka” 2011, nr 15, s. 196–215 [online] <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/b/article/view/151/105> [dostęp 30 XI 2015]; *Józef Korpała (1905–1989)*, w: J. Korpała, *Ideowość dzisiejszej młodzieży akademickiej a Starsze Harcerstwo*, Kr. 2016 [reprint wyd. z 1927], s. 17–35; Kaszuba Z. *Historia harcerstwa męskiego w Bochni*, „W Dwudziestolecie” Jednodniówka KPH w Bochni, Bochnia 1933, s. 9–12 [online] <http://polona.pl/item/9116635/1/> [dostęp 1 XII 2015]; Leonhard *Kalendarium*; Ruta Z. *Gimnazjum i Liceum im. Króla Kazimierza w Bochni w l. 1918–1939*, w: *Bochnia. Dzieje miasta i regionu. Supplement. 170 lat gimnazjum w Bochni*, Bochnia 1988, s. 34–52; Żychowska M. *Harcerstwo bocheńskie*, Tarnów 1990, s. 6–7, 9, 11, 13, 30, 32–33, 38, 51, 56; też *Harcerstwo ziemi tarnowskiej 1910–1939*, Tarnów 1992; — *IV spraw. za r. 1924* [Wojew. Zarządu Oddziału ZHP w Kr.], s. 12; *VI spraw. Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie za r. 1926*, „Wiad. Harcerskie” 1927, nr 1, s. 21; Gołąb M. *Wspomnienia*, „W Dwudziestolecie” Jednodniówka KPH w Bochni, Bochnia 1933, s. 6–7 [online] <http://polona.pl/item/9116635/1/> [dostęp 1 XII 2015]; Korpała J. *50 lat w służbie oświaty, kultury i nauki*, Kr. 1985; tenże *Wspomnienia*, „W Dwudziestolecie” Jednodniówka KPH w Bochni, Bochnia 1933, s. 8 [online] <http://polona.pl/item/9116635/1/> [dostęp 1 XII 2015, cyt.]; *Spraw. Dyrekcji c.k. gimnazjum w Bochni za r. szk. 1915/16*, Bochnia 1916; toż za r. szk. 1916/17, Bochnia 1917; *Spraw. Dyrekcji Państw. Gimnazjum w Bochni za r. szk. 1920/21*, Bochnia 1921; toż za r. szk. 1921/22, Bochnia 1922; toż za r. szk. 1922/23, Bochnia 1923; toż za r. szk. 1923/24, Bochnia 1924, s. 11; toż za r. szk. 1926/27, Bochnia 1927, s. 68; — Zajac J. *Józef Korpała (1905–1989). Z żałobnej karty*, „Przeg. Biblioteczny” 1990, z. 1/2; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1615, k. 21–22, Wykaz obozów 1924; t. 1334, k. 10–11, Raport Komendy Hufca w Bochni za r. 1925; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939.

Marian Miszczuk

KOWALSKI Bogdan (1912–1985), nauczyciel, harcmistrz, drużynowy ZHP w Niemczech w Starym Kramsku (1936–1939).

Urodził się 9 IX 1912 w Berlinie. Był synem Franciszka Ksawerego (pochodzącego z Ostrowa Wlkp. działacza polonijnego, członka Rady Naczelnej Związku Polaków w Niemczech – ZPwN, organizatora Tow. „Oświata” w Berlinie, członka Tow. Przemysłowców) i Marii (pochodzącej z Poznania). Obydwoje rodzice w poszukiwaniu pracy wyjechali do Berlina, gdzie działali m.in. w polskim Tow. Śpiewaczym „Harmonia”. Miał siostrę Janinę (ur. 1910, nauczycielkę w Dąbrówce Wlkp.).

Rozpoczął naukę w szkole gminnej nr 226 przy Barutherstrasse w Berlinie. Od 1924 r. był uczniem Wyższej Szkoły Realnej im. F. Werdera. W lutym 1928 wstąpił do 1 Męskiej Drużyny Harcerskiej im. Zawiszy Czarnego w Berlinie, zdobywając w niej stopnie harcerskie od młodzika do harcerza orlego. Po zaliczeniu obozu instruktorskiego na Śląsk w 1934 r. otrzymał stopień podharcmistrza. Naukę kontynuował w Seminarium Nauczyciel-

skim w Rogoźnie. Roczną praktykę zaliczył w Szkole Powsz. nr 3 w Rawiczu, a po egzaminie kwalifikacyjnym w Poznaniu wrócił do Berlina.

W 1936 r. Związek Polskich Towarzystw Szkolnych w Berlinie skierował go do pracy w pryw. katolickiej szkole powsz. w Starym Kramsku na Babimojszczyźnie. Zamieszkał w Dąbrówce Wlkp., u siostry Janiny, nauczycielki w polskiej szkole w tej miejscowości. W Starym Kramsku razem z phm. Franciszkiem Sarnowskim podjął działalność harcerską w środowisku polskiej młodzieży. Wspólnie z pracownicą ochronki Adelą Wesołowską utworzyli drużyny harcerskie: męską im. T. Kościuszki i żeńską im. M. Konopnickiej. Kiedy w 1936 r. Naczelnictwo ZHPwN podzieliło Hufiec Pogranicze na Hufiec Złotowski i Hufiec Babimojski, hufcowym tego drugiego został F. Sarnowski, a jego zastępcą B. Kowalski. Obaj uczestniczyli w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935) i I Kongresie ZPwN, który odbył się w Berlinie (6 III 1938). Na dwa miesiące przed wybuchem wojny Kowalski przystąpił do organizacji kolonii zachowawczej, jednak na skutek interwencji komisarza niemieckiego nie doszła ona do skutku.

W dn. 11 IX 1939 został aresztowany przez gestapo. Pomimo usilnych nalegań i szantażu gestapowców nie ujawnił wykazów harcerzy działających na Babimojszczyźnie, co uratowało wielu młodych ludzi przed aresztowaniem i represjami. Został osadzony w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen-Oranienburg. W tajnym memoriale *Polacy na Ziemi Lubuskiej i na Łużycach przed r. 1939* napisano o nim: *Nauczyciel Bogdan Kowalski (...) fanatyczny bojownik za polską sprawę narodową*. Zwolniony z obozu, pozostając pod obserwacją gestapo, doczekał końca wojny w Berlinie.

Po powrocie do Polski w grudniu 1945 zgłosił się do pracy w szkole w Rogoźnie. W 1946 r. wyjechał na zaproszenie miesz-

kańców do Babimostu. W r. szk. 1948/49 rozpoczął pracę w Szkole Podst. w Starym Kramsku. Był radnym gromadzkim i powiat. oraz działaczem ZNP. W marcu 1964 został nauczycielem jęz. niemieckiego w Studium Pedagog. dla Wychowawczyń Przedszkoli w Sulechowie. Nadal działał w ZHP. W l. 1973–1985 był członkiem Komendy Hufca w Sulechowie. W czerwcu 1981 został przewodniczącym Chorągwiowego Kręgu Instruktorskiego.

Zmarł 10 IV 1985, został pochowany na cmentarzu w Sulechowie.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1971), Medalem KEN, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Medalem Rodła. Posiadał honorowy tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL.

W 1946 r. zawarł związek małżeński z Władysławą Ogórkiewicz (1912–2007, księgową). Miał trzech synów: Andrzeja Rocha (ur. 1947, magistra wych. fiz.), Wojciecha (ur. 1949, policjanta, zam. w Legnicy) i Krzysztofa (ur. 1957, elektronika, zam. w Wieluniu).

— Czapiewski R. *ZHPwN na terenie Ziemi Lubuskiej w l. 1918–1939*, niepubl. praca magisterska napisana pod kier. dr. hab. I. Pawłowskiego, 1973, WSP w O.; Musielak M. *Harcerstwo spod znaku Rodła*, w: *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, red. G. Miłkowska, K. Stech, Zielona Góra 2011, s. 71–76; Szczegóła H. *Spod znaku rodła, Zielona Góra 1974*; — Kowalski A. R. *O druhu Bogdanie Kowalskim wspomnienie syna Andrzeja*, w: *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, s. 87–97; *Polacy na Ziemi Lubuskiej i na Łużycach przed r. 1939. Tajny memoriał niemiecki*, oprac. K. Kolańczyk, W. Rusiński, P. 1946, s. 22 [cyt.].

Marek Musielak

KRAWCZYK Wolfgang Wilhelm Paweł (od 1945 r. używał imienia Paweł), pseud. Wilczur (1914–1982), nauczyciel wychowania fizycznego, harcmistrz, jachtowy sternik morski, pilot Katowickiej Chorągwi Harcerstwa (1958–1959), twórca programu wychowawczego AMAR (Akcja Małych Akwenów i Rzek), żołnierz Armii Krajowej.

Urodził się 26 I 1914 w niewielkiej miejscowości Górniki na Górnym Śląsku (obecnie dzielnica Bytomia). Był synem Bernarda (1889–1940, powstańca śląskiego, działacza plebiscytowego i nauczyciela, w l. 1923–1939 członka Zarządu M. Mikołowa, w l. 1930–1935 posła na Sejm Śląski III kadencji, rozstrzelanego w obozie Stuthoff) i Klary z Gulbów (1891–1972). Miał młodsze siostry Annę Marię (zameżną Grzbiela, 1917–1997, członkinię chóru „Harmonia”) i Jadwigę (ur. 1921, bibliotekarkę, instruktorkę harcerską) oraz starszego brata Gerarda (pseud. Wszerad, 1912–1942, drużynowego, członka komendy hufca, żołnierza ZWZ i harcerza Szarych Szeregów, zamordowanego w KL Auschwitz). Niebawem po jego urodzeniu rodzina przeprowadziła się do Nikiszowca, a następnie w 1922 r. do Mikołowa, gdzie mieszkał aż do śmierci.

W lipcu 1923 wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego przy szkole powsz., do której uczęszczał. Kiedy w 1924 r. został uczniem Państw. Gimnazjum Klasycznego w Mikołowie, przeniósł się do działającej w tej szkole 2 DH im. T. Kościuszki. W 1926 r. złożył przyrzeczenie harcerskie oraz zdobył stopnie młodzika i wywiadowcy. W 1928 r. ukończył kurs drużynowych w Górkach Wielkich i jako najmłodszy harcerz w chorągwi śląskiej zdobył stopień ćwika. Jesienią t.r. przeniósł się do Seminarium Nauczycielskiego w Pszczynie i działającej tam 3 DH im. K. Miarki.

W 1929 r. uczestniczył w III Jamboree w Arrove Park w Anglii, gdzie zetknął się z harcerstwem wodnym. Od tego cza-

su stało się ono jego pasją. Przekształcił prowadzony przez siebie zastęp „Sępów” w zastęp „Wilków Morskich”, z którym rozpoczął regularne szkolenie wodne. Wiosną 1930 zorganizował pierwszy obóz wodny w Syryni n. Odrą, a w lecie pływ łodzią wiosłowo-żaglową do Warszawy. W 1931 r. na bazie swojego zastępu sformował pierwszą na Śląsku drużynę wodną – 5 Drużynę Wodną im. M. Beniowskiego w Pszczynie. W lecie t.r. zdobył patent sternika morskiego i pod dowództwem gen. M. Zaruskiego uczestniczył w swoim pierwszym rejsie morskim do Karlskrony.

W 1933 r. po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Pszczynie i zdaniu matury został nauczycielem w Szkole Powsz. w Ligocie (obecnie dzielnica Rybnika). W tym okresie włączył się w pracę Hufca Harcerzy w Rybniku, współpracując z jego hufcowym Józefem Pukowcem. W 1934 r. został przyjęty do Centralnego Inst. Wych. Fiz. (CIWF) w Warszawie na dwuletnie studia dające uprawnienia do nauczania w szkołach średnich. W tym czasie był instruktorem Wydz. Drużyn Żeglarskich GK Harcerzy, współpracując z hm. Witoldem Bublewskim. W 1936 r. uzyskał dyplom ukończenia CIWF oraz zdobył stopień podharcmistrza. W t.r. rozpoczął roczną służbę wojskową jako podchorąży w 21 DP Górskiej w Cieszynie. W 1937 r. powrócił do pracy pedagoga w pszczyńskim Państw. Gimnazjum i Liceum jako nauczyciel wych. fiz. oraz do działalności w harcerstwie, zostając kierownikiem Wydz. Wych. Fiz. Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerzy. W swojej pracy pedagog. zajmował się m.in. promocją zupełnie nieznaną wówczas na Śląsku koszykówki. Sam wyposażył szkolną salę gimnastyczną w odpowiedni sprzęt, tworząc jedno z pierwszych na Śląsku boisk do tej gry zespołowej.

Po wybuchu wojny w 1939 r. jako podchorąży wziął udział w kampanii wrześniowej ze swoim macierzystym 4 Pułkiem Strzelców Podhalańskich 21 DP

Górskiej. W czasie walk dostał się do niewoli, jednak został z niej zwolniony już w październiku t.r. Natychmiast nawiązał kontakt z innymi instruktorami Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerzy w celu podjęcia pracy konspiracyjnej. Kiedy komenda chorągwi została podporządkowana ZWZ, został członkiem tej organizacji, pełniąc w niej kolejno funkcje adiutanta komendanta obwodu Pszczyna, zastępcy komendanta i komendanta placówki Mikołów. Zagrożony aresztowaniem, przeniósł się do Krakowa, potem mieszkał u Józefa Tomczyka w Zielonkach, a wreszcie został przerzucony do Paczółtowic pod Krzeszowicami, gdzie z pomocą inż. Henryka Michalika uzyskał fałszywe dokumenty na nazwisko Teofil Kielkowicz.

W dn. 12 VI 1942 gestapo zorganizowało nalot na jego mieszkanie, a 23 XI t.r. wysłało za nim list gończy. Pomimo intensywnych poszukiwań nie zaprzestał pracy konspiracyjnej. W Krzeszowicach, posługując się pseud. Wilczur, objął funkcję adiutanta obwodu „Pogranicze” AK mjr. Józefa Ryłki, pseud. Ankiewicz, Grabiec. Zajmował się utrzymaniem łączności oraz prowadzeniem odpraw i szkoleń w części podobowodu północnego. Od wiosny do późnej jesieni 1943 prowadził kurs podchorążych obwodu, na którym większość słuchaczy stanowili harcerze Szarych Szeregów z Krzeszowic i okolicy. Ostrzeżony przed możliwością zdekonspirowania, wyjechał na dwa miesiące do Mierzwina pod Jędrzejowem. Po fali aresztowań w obwodzie w czerwcu 1944 wrócił do służby jako adiutant w podobwodzie „Północ” i otrzymał zadanie odbudowania 3 kompanii AK obwodu „Pogranicze”. Zadanie to wykonał, dowodząc kompanią do końca okupacji niemieckiej.

Wrócił do Mikołowa 29 I 1945 i zgłosił się do pracy w organizującym się kuratorium. Został nauczycielem wych. fiz. w gimnazjum w Chorzowie i od 15 lutego prowadził już lekcje. Oprócz pracy w szkole zaangażował się w organizację Wojew.

Ośrodka Wych. Fiz. jako jego główny instruktor. Współpracował z Komendą Śląskiej Chorągwi Harcerzy przy organizacji zawodów i szkoleniu w zakresie wych. fiz. W tym czasie podjął też studia magisterskie na UJ. Jako żołnierz AK 5 V 1945 został zatrzymany w celu przesłuchania. Zatrzymanie zakończyło się krótkim aresztowaniem i zakazem pracy w szkole. Od tego czasu, aby utrzymać rodzinę, pracował jako trener i sędzia sportowy, a także konwojent wagonów w Mikołowskiej Fabryce Papieru.

Dzięki pomocy przyjaciół w 1947 r. powrócił do zawodu nauczyciela i podjął pracę w Zasadniczej Szkole Zawodowej w Mikołowie, a rok później w mikołowskim Państ. Gimnazjum i Liceum. Jako nauczyciel wych. fiz. zajmował się popularyzacją siedmioosobowej piłki ręcznej. Był również cenionym sędzią i trenerem koszykówki. Oprócz drużyn szkolnych trenował m.in. w AKS Chorzów i Zrzeszeniu Sportowym „Gwardia” Katowice. Trenowany przez niego zespół tego klubu zajął III miejsce na ogólnopolskiej spartakiadzie zespołów gwardyjskich w 1952 r. we Wrocławiu; był to jego największy sukces trenerski. W 1949 r. ukończył studia. Jego praca magisterska dotyczyła wychowania wodnego i nosiła tytuł *Harce wodne*.

Z harcerstwa, które w tym czasie odeszło od swoich przedwojennych ideałów, wystąpił w 1949 r. Wobec nadchodzących zmian w 1956 r. został przewodniczącym Powiat. Rady OH PL w Tychach. Po odrodzeniu harcerstwa z zaangażowaniem odbudowywał na Śląsku środowiska drużyn wodnych. W 1957 r. założył Drużynę Wodną im. J. Skrzeka w Mikołowie, a w l. 1958–1959 pełnił funkcję pilota Katowickiej Chorągwi Harcerstwa oraz był członkiem komisji prób instruktorskich na stopień podharcemistrza specjalności harcerskiej. Dzięki jego pomysłowości i aktywności nad nowo powstałym Jez. Goczałkowickim w miejscowości Wiśla Wielka zorganizowany został ośrodek

szkoleniowy dla drużyn wodnych (1958), przy wyposażeniu którego w specjalistyczny sprzęt szkoleniowy pomocy udzielił mu hm. Witold Bublewski, z którym współpracował jeszcze w latach przedwojennych. W l. 1957–1959 Krawczyk był też członkiem Zarządu Katowickiego Oddziału PZZ.

W czerwcu 1958 otrzymał stopień harcmistrza. Po 1960 r. uczestniczył w pracach zespołu pilota i życiu harcerskich drużyn wodnych. Był autorem wielu publikacji oraz twórcą programów wychowawczych i regulaminów sprawności harcerskich. W marcu 1961 został powołany uchwałą GK Harcerstwa w skład Rady Wychowania Morskiego. Jego słowa o Śląsku „bogatym w węgiel, a ubogim w wodę” zawoocowały powstaniem programu AMAR, realizowanego następnie z powodzeniem przez wiele lat. Pierwsze zręby programu powstały w 1962 r.; był on ciągle rozszerzany i doskonalony, systematyzując różne dziedziny działalności harcerzy wodnych. Kiedy w 1963 r. Krawczyk został nauczycielem w Technikum Budowlanym w Tychach, założył w tym mieście Drużynę Wodną im. R. Oszka, z którą związany był do końca życia.

Na pocz. l. 70. objął funkcję głównego instruktora zespołu pilota chorągwi, którą pełnił do śmierci. Z jego wiedzy korzystali także wodniacy z całej Polski. Został powołany w skład Rady Wychowania Wodnego i Morskiego przy GK ZHP. Był członkiem zespołu redakcyjnego periodycznego wydawnictwa „Bibl. Instruktora Drużyn Wodnych ZHP”. Jego autorstwa jest zeszyt 6 tej serii pt. *Jak zorganizować pływanie w drużynie, na obozie, kolonii lub stancy NAL* (Gd. 1973), wydany przez Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego. W l. 70. pod jego kierunkiem rozwinął się Harcerski Ośrodek Wodny w Wiśle Wielkiej, w którym organizowane były letnie i zimowe obozy szkoleniowe, biwaki i inne spotkania. W tymże ośrodku w 1977 r. odbyła się uroczystość 50-lecia

jego pracy harcerskiej. Podczas swej wiekoletniej działalności spotkał legendarnych działaczy skautowych i harcerskich, m.in. zetknął się osobiście z Robertem Baden-Powellem, twórcą światowego skautingu i pływał na „Zawiszy Czarnym” pod rozkazami gen. Mariusza Zaruskiego.

Zmarł 21 XI 1982 w Mikołowie. Został pochowany na miejscowym cmentarzu. Msza żałobna podczas jego pogrzebu nie miała charakteru oficjalnego (stan wojenny), jednak na trumnie leżała czapka instruktorska, a ostatnią drogę przebył na ramionach swoich wychowanków.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945, Medalem KEN, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami, złotą odznaką Zasłużony Pracownik Morza. Był Honorowym Obywatel M. Mikołowa.

W 1944 r. zawarł związek małżeński z Zytą Wrzeciono (1927–1989, w czasie wojny łączniczką AK i członkinią Szarych Szeregów w „Roju Gęstwiny” w Krzeszowicach, która po wojnie pracowała m.in. jako kierownik kina). Miał córkę Bogumiłę (1945–2015, nauczycielkę jęz. polskiego, pisarkę i poetkę, harcmistrzynię, w l. 1975–1979 zastępczynię komendanta hufca) oraz synów Jacka (1949–1954) i Marka (ur. 1954, działacza gospodarczego, prezesa Spółdzielni Mieszkaniowej, harcmistrza).

— Górecki J. *Mikołowanie znani i nieznan*, Kat. 2014, s. 199; — Heska-Kwaśniewicz K. *Legenda śląskich wodniaków*, „Gość Niedzielny” 1994, nr 15; Krawczyk P. *Praca śląskich drużyn wodnych do II wojny światowej*, Mikołów 1979; *Saga rodziny Bernarda Krawczyka*, wybór i oprac. R. Szendzielarz, Mikołów 2017; Uherek M. *Paweł Krawczyk, legenda śląskich wodniaków*, Mikołów 2017; *Z dziejów rybnickiego harcerstwa*, red. E. So-

roczan, Z. Soroczan, Kat. 2013, s. 13; — *AK i Szare Szeregi w Obwodzie Krzeszowice*, red. T. Gaweł, T. Świecimski, Kr. 2004, s. 163–166 [relacja P. Krawczyka]; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 5 z 1 IV 1958*, „WU” 1958, nr 1, s. 42; tenże L. 8 z 1 VI 1958, „WU” 1958, nr 2, s. 19; tenże L. 17 z 1 XII 1958, „WU” 1958, nr 4, s. 24; tenże L. 4 z 20 II 1959, „WU” 1959, nr 1, s. 26; tenże L. 4 z 15 II 1960, „WU” 1960, nr 2/3, s. 3; tenże L. 2 z 15 I 1961, „WU” 1961, nr 2, s. 11; Szefer A. *Bohaterowie spod znaku lilijki. Harcerze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego w latach okupacji w świetle zeznań własnych i świadków*, Kat. 1984, s. 236; *Uchwata GK Harcerstwa z 2 III 1961 w sprawie powołania Rady Wychowania Morskiego*, „WU” 1961, nr 4, s. 2.

Marian Uherek

KRAWCZYŃSKI Zdzisław Karol, pseud. Orzeł Skalny (1893–1965), nauczyciel, doktor filozofii, literat, krajoznawca, działacz harcerski, hufcowy Hufca Harcerzy w Chrzanowie (1932–1937).

Urodził się 27 X 1893 w Muszynie. Był synem Władysława (radcy sądowego) i Marii ze Spinglerów. Do ukończenia kl. IV szkoły ludowej mieszkał w Muszynie; następnie w l. 1905–1913 uczęszczał do gimnazjów w Wadowicach i Krakowie.

Pasjonowały go wędrowki po górach, początkowo w czasie rodzinnych wycieczek poznawał Nowosądecką. Mieszkając w Galicji, będącej częścią Austro-Węgier, w latach szkolnych bez przeszkód uprawiał turystykę, eksplorując z kolegami podczas wakacji kolejne pasma Karpat. Wraz z pustelnikiem z Kalwarii Zebrzydowskiej o. Pawłem odbył w 1912 r. pielgrzymkę do Rzymu, poznając po drodze zabytki Italii. Od najmłodszych lat przejawiał zainteresowanie przedmiotami humanistycznymi, chłonał poezję, wykazując doskonałą pamięć i umiejętność operowania słowem. Już jako uczeń gimnazjum pisał wiersze, w których opiewał piękno gór.

W 1913 r. zdał egzamin dojrzałości w Gimnazjum św. Anny w Krakowie (obecnie I LO im. B. Nowodworskiego) i rozpoczął studia w zakresie historii i geografii na Wydz. Filozoficznym UJ. W latach studenckich w wolnych chwilach wędrował po Tatrach, poznając nowe szlaki, podziwiając piękno tatrzańskiej przyrody i utrwalając swoje wrażenia w twórczości poetyckiej. Był członkiem Akademickiego Klubu Tatrzańskiego we Lwowie, a także członkiem TOPR, w którym wzorem dla niego byli Klimek Bachleđa i Mariusz Zaruski. Później poszerzył swoje zainteresowania krajoznawcze o Huculszczyznę, Litwę oraz państwa basenu Morza Śródziemnego.

Podczas I wojny światowej został zmobilizowany do armii austriackiej. W bitwie pod Kraśnikiem został ranny; kula utkwiała mu w czaszce i dopiero po kilku operacjach udało się ją usunąć (możliwe, że choroba Parkinsona, która wystąpiła u niego w późniejszym wieku, była następstwem tej kontuzji).

Po wojnie ukończył studia, uzyskując absolutorium w lipcu 1918. Pracował jako nauczyciel w gimnazjum w Kolbuszowej (1918–1919) i w seminarium nauczycielskim w Strzyżowie (1919–1921). We wrześniu 1921 podjął pracę w Gimnazjum im. S. Staszica w Chrzanowie. Uczył tam historii, geografii, jęz. polskiego i jęz. francuskiego, a także propedeutyki filozofii. Był żarliwym opiekunem biednej młodzieży. Przez wiele lat udostępniał darmo kwatery w swoim dwupokojowym mieszkaniu i finansował koszty wycieczek niezamożnych uczniów. Wielu z nich ukończyło gimnazjum dzięki jego pomocy materialnej.

Od pierwszych dni pracy w Chrzanowie włączył się w nurt działalności harcerskiej drużyny gimnazjalnej, współpracując z dwoma instruktorem, Tadeuszem Gdulą i Aleksandrem Szolce. Do pracy harcerskiej wprowadził krajoznawstwo i turystykę, w połączeniu z piosenką oraz

nauką geografii na turystycznych szlakach. Na biwakach przy nastrojowych ogniskach wygłaszał gawędy, które okraszał fragmentami poezji. Był dla harcerzy przewodnikiem po Ziemi Chrzanowskiej i Paśmie Jurajskim, wędrował z nimi także po Gorcach, Beskidach i Tatrach.

Zaangażował się również w pracę na poziomie komendy hufca. W l. 20. pełnił funkcję przybocznego Hufca Męskiego w Chrzanowie. W 1924 r. był opiekunem obozu wędrownego 1 Drużyny Harcerzy (DH) z Jaworzna po Tatrach, a w lipcu 1925 opiekunem obozu dwóch drużyn w Piwnicznej. Z tego obozu poprowadził siedmiodniową wycieczkę w Tatry, w czasie której na wysokogórskim szlaku uczestników zastała burza; w związku z tym wydarzeniem drużynie nadano nazwę „Dzieci Burzy”, a Krawczyńskiemu, który napisał hymn drużyny „Zew «Dzieci Burzy»”, przydomek Orzeł Skalny.

W kolejnych latach był opiekunem obozów 1 i 2 DH z Chrzanowa: na „Łopacie” w Żegiestowie (1926) oraz w Szarem i Zwardoniu w pow. żywieckim (1927). Z tego ostatniego obozu harcerze odbyli ośmiodniową wyprawę przez Tatry na Spisz, Liptów i Orawę. W 1930 r. był również opiekunem obozów harcerskich chrzanowskich drużyn, 1 DH w Sopotni oraz 2 DH w Jeleśni i Żegiestowie. Z obozów tych prowadził harcerzy na wycieczki po Beskidzie Żywieckim, Beskidzie Wyspowym, Pieninach, Gorcach i Tatrach. W tym okresie powstało wiele jego wierszy i piosenek harcerskich.

W l. 1932–1937 Krawczyński był hufcowym Hufca Harcerzy w Chrzanowie (w tym okresie podwoiła się liczba drużyn w hufcu). W czerwcu 1934 prowadził kurs zastępowych hufca w Wielkiej Puszczy k. Porąbki, w lipcu 1935 wydelegował reprezentację hufca na Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale. Zimą 1936 był opiekunem obozu w Milówce. Rozkazem z dn. 16 II 1933 Naczelnictwo ZHP mianowało go działaczem harcerskim.

Jego zainteresowania obejmowały też pracę naukową, której wynikiem był doktorat z filozofii ścisłej, uzyskany w 1931 r. pod kierunkiem prof. Witolda Rubczyńskiego. Swoje wieloletnie doświadczenia z pracy z młodzieżą opublikował w książce *Z rozważań nad wychowaniem nowego człowieka* (Kr. 1933). Jego utwory poetyckie, artykuły i felietony ukazywały się w wielu przedwojennych periodykach. Charakteryzował go krytycyzm i bezkompromisowość, co uwidoczniło się m.in. w artykułach prasowych, w których polemizował z Tadeuszem Boyem-Żeleńskim w obronie Mickiewiczowskich ideałów oraz z Emilem Żegadłowiczem na temat *Zmór*. Na łamach czasopism krakowskich wypowiedział się krytycznie o letnich obozach wojskowych dla młodzieży gimnazjalnej.

W l. 30 przedsięwziął kilka zagranicznych wypraw. Powędrował przez lapońskie wioski za krąg polarny, na Nordkapp (Przylądek Północny), skąd wracał skalistymi ścieżkami norweskich fiordów. W następnych latach wędrował po Alpach, gdzie wspinał się m.in. na Mont Blanc. Podczas innej wyprawy dotarł na Sycylię i wspiął się na Etnę. Popłynął do zachodniej Afryki, aby poznać kulturę jej mieszkańców.

Wiele zajęć szkolnych prowadził w terenie, łącząc obowiązki przewodnika i wykładowcy geografii, historii i jęz. polskiego, co przynosiło wspaniałe efekty. Akompaniował sobie na gitarze, którą zawsze zabierał na wycieczki. Praca dydaktyczna i partnerskie stosunki z uczniami (w szkole i poza szkołą) budowały mu autorytet wychowawcy, na którym można było polegać w najtrudniejszych sytuacjach. Redagował gimnazjalny miesięcznik „Nad Poziomy”, w którym uczniowie z Chrzanowa i Oświęcimia publikowali swoje prace, a sam Krawczyński pod pseud. Orzeł Skalny – wiersze, artykuły oraz sprawozdania z wycieczek. Miał znakomity słuch i pamięć muzyczną, układał nie tylko teksty, ale i melodie piosenek. Pozostawił po so-

bie 28 pieśni religijnych i piosenek harcerskich, z których do najbardziej znanych należy *Pieśń o potoku* skomponowana na melodię czardasza. Wydał śpiewnik *Pięć pieśni harcerskich* (Chrzanów [1936]).

Wybuch II wojny światowej zastał go w Chrzanowie, który musiał opuścić wobec zagrożenia aresztowaniem. Początkowo zamierzał przedostać się na Węgry; zrezygnował z tego, uważając, że w kraju może być bardziej pożyteczny. Znalazł schronienie w miejscowości Karniowice w pobliżu granicy Generalnego Gubernatorstwa i Rzeszy. Oficjalnie zatrudniony jako robotnik leśny, znając doskonale teren, wyszukiwał dogodne przejścia przez „zieloną granicę”, aby prowadzić działalność kurierską. W okolicy miejscowości Myślachowice, Psary, Karniowice i Nowa Góra przeprowadzał uczestników walki z okupantem oraz poszukiwanych przez Niemców. Uczył miejscowe dzieci zakazanych przedmiotów: jęz. polskiego, historii i geografii. Obydwa te zajęcia stwarzały stałe zagrożenie aresztowaniem przez władze okupacyjne, ale sympatia i ochrona mieszkańców, jakimi był otoczony w Karniowicach, umożliwiły mu w miarę bezpieczne bytowanie. Współpracował z grupami konspiracyjnymi, m.in. z „Rozdumą Gadów”.

W 1943 r. w Krakowie został aresztowany przeprowadzony przez niego uciekinier ze Śląska, który wskutek tortur wskazał gestapowcom miejsce przekroczenia granicy i podał rysopis przewodnika. Krawczyński, ostrzeżony, opuścił Karniowice. Do końca okupacji przebywał w wioskach w okolicy Doliny Prądnika, gdzie nadal uczył dzieci i młodzież na tajnych kompletach. W tym czasie opracował wierszowany katechizm dla dzieci (wydany pt. *Nauki katechizmowe*). Pisał dowcipy, wiersze i artykuły do prasy podziemnej, jego autorstwa jest m.in. broszurka *Garść dowcipów z czasów wojny i okupacji niemieckiej* (Jaworzno 1947). Współpracował z działającym na tym terenie batalionem

AK „Skala”. Wygłaszał gawędy przy partyzanckich ogniskach. Podczas jednego z nich oddziałowi „Błyskawica” wręczył własnoręcznie wyhaftowany sztandar.

Po zakończeniu działań wojennych powrócił do pracy w liceum w Chrzanowie. Wraz z innym nauczycielem, hm. Tadeuszem Miterą zorganizował w szkole pracę dwóch męskich drużyn harcerskich, im. T. Kościuszki i im. A. Małkowskiego (razem liczyły one ponad 90 harcerzy). Wszedł w skład Komendy Hufca w Chrzanowie, w której zajął się sprawami programowymi. Nadal popularyzował turystykę i krajoznawstwo. W 1945 r. w czasie Zielonych Świąt poprowadził pieszą wycieczkę do Pieskowej Skały, a podczas wakacji był opiekunem obozu wędrownego w Tatrach. W grudniu t.r. został członkiem hufcowej podkomisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W l. 1945–1947 reżyserował jasełka wystawiane przez harcerzy, pisał wiersze do *Betlejem Polskiego*, organizował ogniska, a także wycieczki do różnych miejsc w Polsce. Jego postawa i aktywna działalność harcerska nie odpowiadały ówczesnej władzy. Po zorganizowanym przez harcerzy pochodzie (3 V 1946) został odsunięty od pracy harcerskiej. Jego patriotyzm, przynależność do AK, twórczość nasycona ładunkiem religijności oraz działalność instruktorska w ZHP stały się także powodem restrykcji w pracy zawodowej. Pod koniec 1947 r. został służbowo przeniesiony do Tarnowa. W t.r. rozpoczął pracę w seminarium duchownym w Krakowie jako wykładowca historii i geografii. Osamotniony w nowym środowisku, ogarnięty apatią, przestał pisać i prowadzić młodzież na szlaki turystyczne.

Do Chrzanowa powrócił w 1956 r. jako emerytowany nauczyciel, z postępującą chorobą Parkinsona, która ostatecznie przykuła go do łóżka. Mówił o sobie, że stał się orłem z połamanymi skrzydłami. Pomimo przeprowadzenia za granicą kosztownej operacji, którą sfinansowali

mu wychowankowie, jego stan zdrowia nadal się pogarszał.

Zmarł 9 IV 1965 w szpitalu w Krakowie. Został pochowany w Chrzanowie. Na ufundowanym przez wychowanków nagrobku, symbolizującym szczyty Tatr, wykuto napis: *Wiódł młodzież ku szczytom*; na płycie nagrobnej zamieszczono ponadto fragment jego wiersza: *Ty przetrwasz, Polsko, zawieje i burze, bo chrześcijaństwa jesteś przedmurzem.*

W wydawnictwie na 70-lecie harcerstwa w Chrzanowie napisano o nim: *Znakomity pedagog-wychowawca, wielce rozmiłowany w górach, przyjaciel młodzieży, działacz społeczny, który turystyce umiał służyć i krzewił ją w środowisku chrzanowskim. Pamięć o Profesorze żyje do dziś w sercach Jego wychowanków, którzy wspominają Go jako działacza harcerskiego, opiekuna i wychowawcę, nieustrzonego propagatora uroków Ziemi Chrzanowskiej. (...) Od samego narodzenia ruchu harcerskiego bierze czynny udział w organizowaniu obozów harcerskich, będąc ich opiekunem i przewodnikiem. Pozostawił po sobie wiersze i piosenki harcerskie... Wiele z nich przeszło do stałego repertuaru drużyn harcerskich.*

— Barcik M. i in. *Corpus studiosorum Universitatis Jagellonicae 1850/51–1917/18, K–Ł*, red. K. Stopka, Kr. 2009; *Zdzisław Krawczyński*, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zdzisław_Krawczyński [dostęp 15 IV 2017]; — *70 lat ZHP Ziemi Chrzanowskiej 1920–1990*, [Chrzanów 1992, cyt.]; *Druh Zdzisław Krawczyński – „Orzeł Skalny”* [online] <https://www.chrzanow.zhp.pl/bohater/> [dostęp 15 IV 2017]; Gawęł T. *Orzeł Skalny*, Kr. 1997; Michalik A. *Pamiętamy Cię, Druhu Profesorze*, cz. 1, „Kronika Chrzanowska” 1992, nr 17, s. 5, cz. 2, nr 18, s. 5, cz. 3, tamże 1993, nr 19, s. 5, cz. 4, nr 20, s. 5, cz. 5, nr 21, s. 5; cz. 6, nr 22, s. 5; cz. 7, nr 23, s. 5; cz. 8, nr 24, s. 5; cz. 9, nr 25, s. 7; cz. 10, nr 26, s. 5; Solak E. *Orzeł Skalny*, „Przełom” 2009, nr 15, s. 31; Trębacz S. *Wiódł młodzież ku*

szczytom, „Pamiętnik Polskiego Tow. Tatrzańskiego” 1993, t. 2, s. 291–293; Zajac M. *Saga rodziny Miterów z krakowskiego Podgórze*, Kr. 2003, s. 99; — Jura S. *Z kart historii*, cz. 3, „Kronika Chrzanowska” 1993, nr 24, s. 6, cz. 4, nr 26, s. 5; cz. 5, nr 27, s. 5; cz. 6, nr 28, s. 5; cz. 7, tamże 1994, nr 29, s. 10; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 675, Woj. Zarząd Oddziału ZHP w Kr., IV Spraw. za r. 1924, k. 22; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy komend chorągwi z l. 1920–1950; Arch. UJ: sygn. WF II 504, t. 1623, Komenda Chorągwi Męskiej ZHP w Krak., Raport powakacyjny (1927).

Krzysztof Wojtycza

KWIATKOWSKI Eugeniusz (1888–1974), inżynier chemik, polityk, wicepremier (1935–1939), działacz harcerski, przewodniczący Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku z siedzibą w Sopocie (1946–1948).

Urodził się 30 XII 1888 w Krakowie. Był synem Jana (1841–1902, prawnika, pracownika kolei galicyjskiej, uczestnika powstania styczniowego) i Wincentyny z Maszczyńskich (1864–1951). Miał starszego brata Romana (1885–1948, prawnika) oraz młodsze siostry Janinę (1892–1994, zamężną Skulską, drugą żonę Leopolda Skulskiego, premiera RP w l. 1919–1920) i Zofię (1900–2000, żonę mjr. Grzegorza Doliwa-Dobrowolskiego, oficera wywiadu w II RP, powstańca warszawskiego, więźnia niemieckich obozów koncentracyjnych, po wojnie aresztowanego przez UB, skazanego przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na karę śmierci i straconego w r. 1952).

Dzieciństwo spędził w majątku pod Zbarażem. Od 1898 r. uczył się w Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, a następnie (po śmierci ojca) u oo. Jezuitów w Bąkowicach pod Chyrowem. Po maturze od 1907 r. studiował na Wydz. Chemii Technicznej Polit. Lwow. i w Monachium, gdzie w 1912 r. uzyskał dyplom inżyniera chemika.

Już w czasach studenckich zaangażował się w działalność niepodległościową, należał do Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, był wśród inicjatorów powstania Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”, brał udział w tworzeniu w zaborze austriackim Drużyn Strzeleckich, a w Monachium wstąpił do patriotycznej organizacji Związek Studentów Polskich, z ramienia której wszedł w skład Delegacji Okręgowej Ligi Niepodległości. Jeszcze w okresie zarzewiackim zetknął się z ideą skautową. Po uzyskaniu dyplomu inżyniera dostał zatrudnienie w Gazowni Lwowskiej (wg niektórych źródeł wcześniej prowadził w Monachium badania nad barwnikami syntetycznymi i odbył staż w laboratorium w Łodzi), gdzie wkrótce powierzono mu stanowisko wicedyrektora Gazowni Lubelskiej. Tam też rozwinął się „Zarzewia”.

W r. 1914, po wybuchu wojny światowej, zgłosił się do Legionu Wschodniego. W 1916 r. został komisarzem werbunkowym Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego w Chełmie, gdzie ze Stanisławem Sosorskim wydawał „Głos Ziemi Chełmińskiej”, dokumentujący polskość tych ziem. Działając w POW, został komendantem okręgu łukowskiego. Jako żołnierz piechoty legionariowej w Dęblinie odmówił w 1917 r. złożenia przysięgi wierności cesarzowi niemieckiemu, po czym został skierowany do służby w Siedlcach i Łukowie, gdzie uczestniczył później w rozbijaniu Niemców.

Po zdembilizowaniu w lutym 1919 został zatrudniony w Min. Robót Publicznych na stanowisku starszego referenta Sekcji VI Mechanicznej. Z ramienia ministerstwa w marcu 1920 brał udział w rokowaniach w Berlinie. Podczas wojny polsko-bolszewickiej służył w Głównym Urzędzie Zaopatrzenia Armii. W l. 1920–1922 był zatrudniony na Polit. Warsz., gdzie jako docent wykładał chemię węgla i gazownictwo. W 1923 r. powierzono mu stanowisko dyrektora techniczne-

go Państw. Fabryki Związków Azotowych w Chorzowie, a w czerwcu 1926 został powołany na stanowisko ministra przemysłu i handlu. Funkcję tę sprawował do grudnia 1930. Z jego inicjatywy powstały w Warszawie Państw. Zakłady Lotnicze, Fabryka Karabinów, Zakłady Amunicyjne, Polskie Zakłady Optyczne oraz Państw. Zakłady Tele- i Radiotechniczne. W tym czasie zasłużył się przy budowie miasta i portu Gdynia oraz przyczynił do rozwoju polskiej floty handlowej i rybackiej, powołania do życia przedsiębiorstwa państwowego „Żegluga Polska” i budowy kolejowej magistrali węglowej łączącej Śląsk z Gdynią. Dążył do uniezależnienia gospodarki Polski od Niemiec. W wyborach w l. 1928 i 1930 otrzymał mandat poselski (został wybrany do Sejmu także w l. 1939 i 1947).

Po złożeniu teki ministra został dyrektorem Fabryki Związków Azotowych w Mościcach pod Tarnowem, a w 1933 r. objął stanowisko dyrektora Zjednoczonych Fabryk Związków Azotowych. Sytuacja polityczna na pocz. l. 30. skłoniła go do złożenia mandatu poselskiego, jednak w 1932 r. przyjął członkostwo w Radzie Banku Polskiego i w Komisji Walutowej. W 1934 r. został powołany w poczet Akademii Nauk Technicznych i powierzono mu funkcję prezesa Rady Naukowej Chemicznego Inst. Badawczego w Warszawie.

W październiku 1935 ponownie wszedł w skład rządu RP. Powierzono mu tekę ministra skarbu i jednocześnie został wicepremierem. Pełniąc te funkcje, opracował czteroletni plan inwestycyjny powiązany z planem rozbudowy i modernizacji Polskich Sił Zbrojnych. Zainicjował i wspierał powstanie COP oraz rozbudowę Warszawskiego Okręgu Przemysłowego. Był zwolennikiem silnej i niezależnej Polski. Wspierał wiele inicjatyw społecznych (m.in. utworzenie Państw. Szkoły Morskiej, Morskiego Kolegium Ekonomicznego, Tow. Przyjaciół Nauk w Gdyni, Wydz. Budowy Okrętów w Państw. Szkole Technicznej

KWIATKOWSKI EUGENIUSZ

w Warszawie, Muzeum Narodowego, a także restytucję zabytkowych warszawskich pałaców) oraz organizacji, m.in. Ligę Morską i Kolonialną, Związek Powstańców i Wojaków, ZHP i Polski Związek Zachodni. Należał do warszawskiego Koła Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość. W 1938 r. był w gronie pierwszych osób odznaczonych Honorowym Krzyżem Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość, otrzymał go z dyplomem nr 4. Sam tę odznakę wręczał pomorskim i gdańskim harcerzom podczas Dni Morza w czerwcu 1939.

W obliczu klęski wrześniowej w 1939 r. otrzymał rozkaz ewakuacji. Z Warszawy wyjechał 7 września jako ostatni przedstawiciel rządu i 18 września przekroczył granicę polsko-rumuńską. W nowej sytuacji politycznej 30 IX 1939 złożył dymisję. Gen. Władysław Sikorski odrzucił jego prośbę o przyjęcie do wojska. Na wygnaniu Kwiatkowski uczył geografii w szkole dla dzieci polskich uchodźców i poświęcił się pracy naukowej; napisał wówczas *Zarys gospodarczych dziejów świata, cz. 1. Od starożytności do wybuchu wielkiej rewolucji francuskiej* (W. 1947). Był internowany do maja 1944.

Mimo że nie był zwolennikiem nowej, narzuconej przez ZSRS władzy, przyjął w poł. 1945 r. nominację na delegata rządu ds. odbudowy Wybrzeża (stanowisko w randze ministra). Położył duże zasługi w odbudowie portów i gospodarki morskiej. Dbał o szybkie przejmowanie od armii sowieckiej portów, przedsiębiorstw i terenów na tzw. ziemiach odzyskanych. Był autorem koncepcji powołania Związku Gospodarczego Miast Morskich. Swoją wizję morskiej potęgi zawarł w publikacji *O przyszłość Polski nad morzem* (b.m.w. 1945). Wspierał lokalne inicjatywy społeczne, patronował imprezom kulturalnym i sportowym. Jako profesor Wyższej Szkoły Handlu Morskiego wykładał historię gospodarczą świata na tej uczelni oraz w Szkole Nauk Politycznych UJ. Był członkiem Komitetu Nauk Technicznych

PAU. Piastował także funkcję prezesa Oddziału Morskiego Polskiego Tow. Ekonomicznego. Współpracował z Polskim Tow. Historycznym, Inst. Bałtyckim, Inst. Śląskim i Radą Naukową Ziemi Zachodnich.

W tym czasie zamieszkał w Sopocie. Zaangażował się w działalność harcerską, zostając przewodniczącym powołanego w 1946 r. Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku z siedzibą w Sopocie. Za jego kadencji szybko rozwijały się gdańskie chorągwie. Objął protektoratem Harcerski Klub Sportowy „Wybrzeże”.

W poł. 1948 r. został odwołany ze stanowiska delegata, a Delegaturę rozwiązano na skutek sporów kompetencyjnych między Kwiatkowskim a wojewodami. Otrzymał zakaz przebywania i pracy na Wybrzeżu. W styczniu 1949, na trzy miesiące przed likwidacją okręgów ZHP, opuścił Sopot i wyjechał do rodzinnego Krakowa. Tam, przebywając na przymusowej emeryturze, kontynuował badania naukowe. Nawiązał współpracę z redakcją „Polskiego Słownika Biograficznego”, do którego opracował kilka biogramów. Piastując mandat niezależnego i bezpartyjnego posła – co zawsze podkreślał – głosował przeciwko likwidacji święta 3 Maja. Nie popierał ustaw jawnie zmierzających do sowietyzacji życia społecznego, ekonomicznego i politycznego. Komunistyczna propaganda ukuła termin „kwiatkowszczyzna”, oznaczający odrzucenie marksistowskiej metodologii w traktowaniu zjawisk historycznych, niedocenianie kierowniczej roli partii komunistycznej ZSRS, PPR oraz PZPR w stosunkach międzyn. i wewnętrznych, preferowanie kontaktów z kapitałem zagranicznym, tolerowanie sektora prywatnego, spółdzielczego i komunalnego, a także idealizowanie dorobku II RP.

Aby utrzymać rodzinę, zmuszony był dorabiać do skromnej emerytury, przyjmując drobne zlecenia na opracowania i ekspertyzy techniczne. W okresie tzw. odwilży październikowej zaproponowano mu

kierownictwo katedr w Polit. Gdańskiej i Wyższej Szkole Ekonomicznej w Sopocie, lecz ze względu na stan zdrowia odmówił. Nawiązał natomiast współpracę z paryską „Kulturą” i krajowymi wydawnictwami naukowymi. W 1957 r. został powołany do Komitetu Elektryfikacji Polski. Jeszcze w 1973 r. opiniował projekt budowy Portu Północnego. Na tydzień przed śmiercią (15 VIII 1974) otrzymał tytuł doktora *honoris causa* nauk ekonomicznych nadany przez Senat Uniw. Gdańskiego.

Był autorem licznych publikacji, m.in. *Węgiel kamienny jako surowiec chemiczny* (Lw. 1921), *Zagadnienia przemysłu chemicznego na tle wielkiej wojny* (W. 1923), *Rzecz o Polsce przyszłej i obecnej* (Kr. 1923), *Dysproporcje. Rzecz o Polsce przeszłej i obecnej* (Kr. 1932), *Rzecz najważniejsza, Polska* (W. 1938), *O historycznej roli miast wybrzeża nad morzem* (b.m.w. 1945), *Wczoraj, dziś i jutro Polski na morzu* (W. 1946), *Zarys technologii chemicznej węgla kamiennego* (W. 1954), *Nowoczesna chemia przemysłowa* (W. 1957) i *Dzieje chemii i przemysłu chemicznego* (W. 1962).

Pośmiertnie ukazało się kilka opracowań z jego referatami i wykładami, m.in. *Eugeniusza Kwiatkowskiego myśl morską i pomorską* (G. 1983), *Pisma o Rzeczypospolitej morskiej* (Szczecin 1985), *Diariusz. 1945–1947* (G. 1988) i *Archiwum polityczne Eugeniusza Kwiatkowskiego* (W. 2002).

Zmarł 22 VIII 1974 w Krakowie i został pochowany w rodzinnym grobowcu obok ukochanego syna na cmentarzu Rakowickim.

Był odznaczony Orderem Orła Białego (pośmiertnie, 1996), Wielką Wstęgą (1931), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą (1972) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1946), Medalem Niepodległości (1932) oraz odznaczeniami zagranicznymi. Został honorowym obywatelem Pucka, Gdyni, Łukowa, Przeworska, Jarosławia, Rymanowa, Sanoka, Jasła, Szczecina, a także gmin Frysztak i Szczawne.

Jest patronem wielu szkół w Polsce, w tym Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu w Gdyni. W wielu miastach nazwano jego imieniem ulice, nosi je m.in. trasa prowadząca do terminalu kontenerowego w Gdyni. Odsłonięto poświęcone mu pomniki i tablice. W 1975 r. imię E. Kwiatkowskiego otrzymał jeden z semikontenerowców pływających pod polską banderą. Od 1994 r. przyznawany jest Medal im. E. Kwiatkowskiego za wybitne zasługi dla Gdyni.

Kwiatkowski doczekał się kilku biografii, poświęcono mu również dwa filmy dokumentalne: *Wielcy znani i nieznanani – Eugeniusz Kwiatkowski* (reż. Lucyna Smolińska, Mieczysław Sroka, 1978) oraz *U rodzin nowoczesności* (realizacja Sergiusz Sprudin, 1984). Sejm RP ogłosił r. 2002 Rokiem E. Kwiatkowskiego.

W 2006 r. w Ogólnopolskiej Alei Zasłużonych Ludzi Morza w Rewie odsłonięto poświęconą mu gwiazdę.

W 1913 r. poślubił Leokadię Glazer (1890–1977). Z małżeństwa tego miał czworo dzieci: syna zmarłego w niemowlęctwie, syna Jana (1914–1939, absolwenta politechniki, podchorążego artylerii) oraz córki Annę (zameżną Maciejewską-Puget, 1918–2007, plastyczkę) i Ewę (zameżną Obrąpalską, ur. 1922–2018, doktora nauk medycznych).

— Czajkowski J., Majchrowski K. *Sylwetki polityków II Rzeczypospolitej*, Kr. 1987, s. 128–138; *Czy wiesz, kto to jest?*, red. S. Łoza, W. 1938, s. 405; *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, s. 172, 391–392, 444, 608 i 869; *Eugeniusz Kwiatkowski* [online] <http://www.nautologia-ptn.pl/index.php/12-dzialalnosc/31-ogolnopolska-aleja-zasluzonych-ludzi-morza> [dostęp 10 X 2018]; *Słownik biogr. Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, W. 2004, s. 697–699; *Gdynia*, red. A. Bukowski, G. 1979; Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; tenże *Sopot. Kronika XX wieku*, Gd. 2001; Sikorski *Harcerskie odznaki*, s. 118; *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski,

t. 2, G. 1994, s. 553–554; *Wielka encyklopedia powsz.* PWN, t. 6, W. 1965, s. 339; — Brudzyński L., Szczecina D. *Vademecum sopockiego harcerstwa*, Ł. 2011, s. 23, 28; Drozdowski M. M. *Aktualność myśli i doświadczeń Eugeniusza Kwiatkowskiego*, „Palestra” 1996, nr 3/4, s. 119–124; tenże *Eugeniusz Kwiatkowski*, Wr. 2001; tenże *Eugeniusz Kwiatkowski w polskiej historiografii i publicystyce historyczno-ekonomicznej*, W. 1992, *passim*; *Eugeniusz Kwiatkowski. Patriotą, mąż stanu, wizjoner Polski morskiej*, red. M. M. Drozdowski, Gd. 2002; *Harcerskie historie*, red. J. Grzywacz i in., Jastrzębie-Zdrój 2010, s. 63, 70, 273–274; *Harcerstwo gdańskie*, s. 11, 47 i 169; Klamann E. *Eugeniusz Felician Kwiatkowski*, „Jantarowe Szlaki” 2002, nr 3, s. 7–13; Kwiatkowski J. „*Dar Pomorza*”, *rejsy i zatoga*, wyd. 3, Gd. 2007, s. 492–497; Machaliński Z. *Zarys życia i działalności*, w: E. Kwiatkowski *Diariusz 1945–1947*, G. 1988, s. 5–113; *Niezwykłe biografie harcerskie Tczewa i Pomorza*, red. J. Kulas, Pelplin 2016, s. 32, 69–71; Pykoszowa Z. *Kalendarium wydarzeń Gdańskiej Chorągwi ZHP 1945–1991*, [b.m.w., b.d.w], s. 4; Szczecina D. *Sopockie harce*, Sopot 1997, s. 25, 75, 85; Zareba J. *Eugeniusz Kwiatkowski, romantyczny pragmatyk*, W. 1998; — *Archiwum polityczne Eugeniusza Kwiatkowskiego*, oprac. M. M. Drozdowski, E. Kwiatkowska-Obrapalska, W. 2002; Kwiatkowski E. *Diariusz 1945–1947*, przyg. do druku Z. Machaliński, G. 1988; Szczepuła B. *Teczka wujka Eugeniusza. Opowieść o rodzinie Kwiatkowskich i Dobrowolskich* [wywiad z Marianną Dobrowolską, krewną E. Kwiatkowskiego], „Dziennik Bałtycki” 2012 z 27 XI [online] <https://dziennik-baltycki.pl/teczka-wujka-eugeniusza-opowiesc-o-rodzynie-kwiatkowskich-i-dobrowolskich/ar/705165/3> [dostęp 24 X 2018]; — MH: zesp. akt 1911–1939, AR/11-39/132.

Dariusz Szczecina
Mateusz Futyma

Ł

ŁOŚ Stefan, pseud. Stryjek, Akela (1901–1955), pisarz, podróżnik, harcmistrz, zastępca dowódcy Okręgu ZHP i komendant drużyn plockich (1921), ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej, żołnierz podziemia podczas okupacji niemieckiej, powstaniec warszawski.

Urodził się 19 VII 1901 w rodzinnym majątku Łosiów w Bobinie (gm. Proszowice, pow. pińczowski). Był synem Augusta (właściciela ziemskiego, dzierzawcy majątków) i Marii z Zaleskich. Jego dziad Alfred hrabia Łoś ufundował w Bobinie neogotycką świątynię.

Uczył się w gimnazjum E. Konopczyńskiego w Warszawie. W 1913 r. wstąpił do działającej na terenie szkoły Drużyny Skautowej im. ks. J. Poniatowskiego (późniejszej 3 WDH). Po wybuchu I wojny światowej przeniósł się z rodzicami do Płocka, gdzie kontynuował naukę. Zdał maturę w Państw. Gimnazjum Męskim im. kr. Władysława Jagiełły (1920). W gimnazjum aktywnie uczestniczył w działalności Tow. Muzycznego, grał w orkiestrze mandolinistów i śpiewał w chórze. Jako ochotnik wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Ukończył służbę w 8 Brygadzie Jazdy WP. W październiku 1921 został przyjęty na UW, gdzie studiował trzy lata na Wydz. Prawa i Nauk Politycznych oraz na Wydz. Humanistycznym, jednak studiów nie ukończył. W t.r. został też zastępcą dowódcy Okręgu ZHP w Płocku i komendantem drużyn plockich. Stopień przodownika otrzymał 4 IV 1921 (ze starszeństwem od 1 X 1919), a stopień podharcemistrza – 15 III 1923.

Dzięki zdolnościom plastycznym, literackim i muzycznym oraz umiejętności prowadzenia ciekawych zbiorów był bardzo popularny wśród harcerzy. Współpra-

cował z GKM (1921–1923), pełnił funkcję referenta Okręgu Płockiego ZHP (1922–1924), a także kierownika Wydz. Prasy i Propagandy Komendy Męskiej Chorągwi Warszawskiej (1923–1925). Był kolejno drużynowym 1 Płockiej Drużyny Harcerzy im. Sz. Mohorta (1923–1925) przy Gimnazjum Państw. im. kr. Władysława Jagiełły, 1 WDH im. R. Traugutta przy VI Gimnazjum im. T. Reytana i 2 WDH przy Gimnazjum im. J. Zamoyskiego (1926). W 1927 r. w związku ze zmianą systemu stopni instruktorskich został harc mistrzem.

Regularnie publikował w prasie harcerskiej. W marcu 1921 w piśmie „Harcierz” zamieścił swoje pierwsze rysunki ilustrujące artykuł W. Nekrasza *Pionierka. Drabinki sznurowe*. W 1922 r. przygotował i zapenił własną twórczością broszurę „Czuj Duch! Jednodniówka Harcerska”. W l. 1923–1926 regularnie publikował na łamach poznańskiego pisma „Czuj Duch” krótkie opowiadania z życia drużyn i patriotyczne wiersze. W l. 1926–1927 i 1929 współpracował z „Harcerzem”, redagował m.in. stałą rubrykę „Co Słysać w ZHP”. Na łamach „Harcerza” ukazywały się także jego rysunki.

W 1925 r. redagował miesięcznik „Wieś, Dwór i Miasto”. W 1927 r. był wydawcą miesięcznika „Walka z Bolszewizmem”, który redagował Henryk Glass. W t.r. wydał śpiewniczek zatytułowany *Pod płóciennym dachem, piosenki obozowe z rysunkami autora* (P. – W. – Wil.). Napisał słowa *Marsza 2 WDH*, do którego muzykę skomponował Aleksander Wielhorski; zredagował również numer „Harcerza” w całości poświęcony tej drużynie.

Od maja 1928 do kwietnia 1929 przebywał w Argentynie i Brazylii, gdzie był przedstawicielem Państw. Urzędu Emigracyjnego oraz GKM. Redagował polonijne pisma „Wędrowiec” (dla młodzieży) i „Wieści z Polski”; wysyłał stamtąd także artykuły do kraju. Zaraz po przybyciu do Brazylii nawiązał kontakt ze Związkiem

Skautów Brazylijskich – União dos Escoteiros do Brasil i otrzymał pozwolenie na tworzenie drużyn harcerskich. Założył zastęp „Jaguarów”, złożony w większości z członków Stow. Studentów Polaków „Sarmacja”. Wracając z Ameryki Południowej, zatrzymał się w Anglii i zapoznał się na miejscu ze stanem przygotowań do III Jamboree, w którym później wziął udział w składzie prawie 600-osobowej polskiej reprezentacji. Książka *Czendź. Wspomnienia z wielkiej wyprawy na Jamboree*, w której w zbeletryzowanej formie opisał swoje wrażenia z tego skautowego wydarzenia, stała się jego debiutem literackim; była elegancko wydana, z licznymi fotografiami i rysunkami Władysława Czarneckiego.

Po powrocie do kraju w 1929 r. pracował w Wydz. Turystycznym Min. Komunikacji i podróżował po Europie. Popularność przyniosły mu opowiadania zamieszczone w wydawanej przez M. Arcta serii „Zajmujące Czytanki”, a także powieści dla młodzieży: *Strażnica* (wyd. 1, Lw. 1931), opisująca przygody harcerzy współpracujących z żołnierzami KOP w zwalczaniu sowieckich dywersantów na wschodnich granicach RP oraz najlepsza w jego dorobku *Szajka* (wyd. 1, W. 1935), ukazująca nastroje patriotyczne i perypetie szkolne płockich gimnazjalistów przed odzyskaniem niepodległości (napisana na podstawie własnych przeżyć autora). Zamieszczał noty bibliograficzne w „Poradniku Bibliotecznym” Zjednoczenia Polskich Towarzystw Oświatowych. W 1932 r. wziął udział w wystawie sztuki w Warszawie i pracach Klubu Artystycznego Płocczan. W 1930 r. dziesięć piosenek do słów jego autorstwa znalazło się w śpiewniku *Czuwaj!* pod red. O. M. Żukowskiego; w 1935 r. w jednodniówce „Mohorciak”, wydanej z okazji 15-lecia 37 WDH im. S. Mohorta opublikował szkic *Wczoraj, dziś i jutro*. W 1930 r. poprosił o zwolnienie z ZHP, do czego Naczelnictwo przychyliło się w styczniu 1931.

Podczas okupacji niemieckiej pracował jako magazynier w wytwórni artykułów spożywczych w Warszawie. Od października 1939 należał do konspiracyjnej organizacji „Orląta”, kontynuującej tradycje Orląt Związku Strzeleckiego. Był członkiem III plutonu „Promień”, do zadań którego należało przygotowywanie i prowadzenie akcji propagandowych i szkoleń ideowo-wychowawczych. W czerwcu 1940 należał do komendy kolonii dla sierot i ubogich dzieci. W marcu 1942 został aresztowany przez Niemców (zwolniono go w kwietniu). W lipcu t.r. współorganizował obóz dla członków organizacji „Orląt”, w czasie którego prowadzono szkolenie wojskowe. Podobny obóz współprowadził w sierpniu 1943 w Julinku pod Leszmem. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, a następnie przebywał w niemieckiej niewoli.

W 1946 r. zamieszkał we Wrocławiu i został jednym z pionierów polskiego życia kulturalnego na Dolnym Śląsku. Odwiedził wiele miejscowości regionu z wieczorami autorskimi. W styczniu 1946 współtworzył Koło Miłośników Literatury i Jęz. Polskiego. Był współzałożycielem, wiceprezesem i prezesem oddziału Związku Zawodowego Literatów Polskich na Dolnym Śląsku oraz prezesem Klubu Młodych Pisarzy. W listopadzie 1947 zorganizował we Wrocławiu Walny Zjazd Literatów Polskich. W tym czasie pisał dwie nowe książki *Opowieści tropikalne* oraz *Wilkołaki* (opisującą rozgrywkę harcerzy z bandą Werwolfa), których nie ukończył. W „Słowie Polskim” i kilku innych dziennikach rozpoczął druk *Skarbu puszczy*, powieści o hodowli doświadczalnej sorków w Białowieży.

Był współautorem (z Ewą Szumańską) dwóch wodewilów: *Tor przeszkód*. *Wodewil sportowy w trzech aktach* (premiera w grudniu 1952 w Teatrze Młodego Widza we Wrocławiu) oraz *Klucz od Arsenalu*, którego akcja rozgrywa się w Warszawie w 1794 r. (premiera w lipcu 1954 w Państw.

Teatrach Dramatycznych we Wrocławiu). W 1953 r. odkrył jako pisarza Marka Hłaskę i wystarał się dla niego o stypendium Związku Literatów Polskich; przez pewien czas używał mu nawet własnego mieszkania.

Po II wojnie światowej był dwukrotnie aresztowany: na krótko w 1950 r. i na kilkanaście miesięcy w r. 1954, kiedy to poddano go brutalnemu śledztwu, co według relacji M. Hłaski stało się bezpośrednią przyczyną jego śmierci. Zmarł we Wrocławiu 9 III 1955. Został pochowany na cmentarzu św. Wawrzyńca.

Był odznaczony Krzyżem Walecznych (za udział w wojnie polsko-bolszewickiej). W 1947 r. został laureatem Wojew. Nagrody Dolnośląskiej za zasługi w organizowaniu życia literackiego na Ziemiach Odzyskanych.

Rodziny nie założył.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcmistrze*, s. 150; *Kariera teatralna* [online] http://www.e-teatr.pl/pl/osoby/20241_karierateatr.html [dostęp 7 III 2017]; Kubikowski Z. *Łoś Stefan*, w: PSB, t. 18, Wr. 1973, s. 434–435; *Przewodnik literacki i naukowy 1933–1935*, red. W. Dąbrowska, W. 1937; *Stefan Łoś*, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Łoś [dostęp 12 XII 2018]; — Błażejowski W. *Pierwsze kroki skautowe w Warszawie*, „Więź” 1975, nr 12, s. 121–128; tenże *Z dziejów*; Choroś A. *Życie literackie Wrocławia w l. 1945–1958 w dedykacjach Tadeusza Mikulskiego*, „Książka i Czytelnik” 2007, nr 1, s. 8–13; Daszkiewicz R. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 r. w relacjach i dokumentach*, Lub. 1983; Gałęzowski M. *Orląta Warszawy. Organizacja Orląt Związku Strzeleckiego w Warszawie. Działalność przedwojenna, konspiracyjna i losy powojenne*, W. 2009; Kubikowski Z. *Wrocław literacki*, Wr. 1962; Sandomierski B. *Dzieje harcerstwa plockiego od 1912 r.*, Płock 2012 [online] http://www.sp5zba.net/files/dzieje/Dzieje_harcerstwa_plockiego.od.1912.roku.pdf [dostęp 7 III 2017]; Siedlecka J. *Oblawa. Losy pisarzy*

represjonowanych, W. 2005; — Hłasko M. *Piękni dwudziestolenni*, W. 1995; *Klucz od arsenału. Wodewil staromiejski, Państw. Teatry Dramatyczne we Wrocławiu 1954* [online] http://www.e-teatr.pl/pl/programy/2013_11/50221/klucz_od_arsenalu_teatr_polski_wroclaw_1954.pdf [dostęp 7 III 2018]; Łoś S. *Szajka*, W. 1935, passim; *Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 7 z dn. 15 III 1922*, „Rozkazy, Okólniki, Instrukcje. Naczelnictwo ZHP” 1922, nr 14; tenże L. 6 z 23 III 1923, „WU” 1923, nr 3; tenże L. 19 z 7 XII 1927, „WU” 1929, nr 1; tenże L. 20 z 30 I 1931, „WU” 1931, nr 2/3; — „Kurier Płocki” 1920, nr 6 (*Harcerstwo w Okręgu Płockim*); „WU” 1928, nr 5/6 (*Część nieurzędowa*); — AAN: zesp. Akt ZHP, sygn. 1287, s. 110, 115, s. 108–109; Arch. UW: Akta studenckie nr 7329 [S. Łoś]; — dok. w pos. autora: *Z pamiętnika Zygmunta Kozaneckiego. Pierwsza niepodległość (udział uczniów „Jagiellonki” w życiu szkoły i kraju 1914–1919)*, rks [odpis]; dok. w pos. M. Wojdana: kartka pocztowa S. Łosia do S. Sedlaczka (1928).

Marian Miszczuk

M

MALSKI Adam (1879–1922), nauczyciel, twórca skautingu w Tarnobrzegu, komendant Miejskiej Komendy Skautowej w Przemyślu (1916–1918), komendant Okręgu Przemyskiego ZHP (1918–1919).

Urodził się 6 XII 1879 w Budzanowie k. Czortkowa (obecnie Ukraina). W 1892 r. rozpoczął naukę w IV Gimnazjum we Lwowie. W 1901 r. otrzymał świadectwo dojrzałości i podjął studia z zakresu historii i geografii na Wydz. Filozoficznym Uniw. Lwów. We wrześniu 1906 został mianowany zastępcą nauczyciela w gimnazjum z wykładowym jęz. polskim na Zasaniu w Przemyślu. Uczył jęz. łacińskiego i jęz.

polskiego, historii i geografii. W 1907 r. zdał egzamin nauczycielski uprawniający do nauczania w gimnazjum historii i geografii jako przedmiotu głównego. W sierpniu 1908 został przeniesiony do gimnazjum w Jaśle. Od września 1910 był nauczycielem w gimnazjum w Brodach. Uczył tam historii, geografii oraz jęz. niemieckiego i kaligrafii, był też kierownikiem kółka historycznego. W czerwcu 1911 reprezentował nauczycieli z Brodów na XXVII Walnym Zgromadzeniu Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych (TNSW).

W t.r. został przeniesiony do Szkoły Realnej w Tarnobrzegu. Uczył jęz. niemieckiego, geografii i historii, był również opiekunem warsztatu jordanowskiego, stolarskiego i introligatorskiego. Zainicjował powstanie Szkolnej Kasy Oszczędności. W lipcu 1911 został mianowany nauczycielem szkół średnich. W 1912 r. wybrano go na członka Wydz. Gniazda Polskiego TG „Sokół” w Tarnobrzegu. Wiosną t.r. zainicjował pracę nad utworzeniem tarnobrzesckiego skautingu i 21 V 1912 założył cztery patrole skautowe liczące po ośmiu uczniów, które odbywały regularne ćwiczenia; jesienią utworzono z nich 1 Drużynę Skautów im. T. Kościuszki. Rok później z jego inicjatywy powołano tarnobrzescką drużynę skautek, składającą się z uczennic Szkoły Realnej (faktycznie ze względu na liczebność był to zastęp).

We wrześniu 1912 został skarbnikiem Koła TNSW w Tarnobrzegu. W sierpniu 1914 wybrano go w skład sekcji skarbowej Powiat. Komitetu Narodowego w Tarnobrzegu. Pomagał też tarnobrzesckiemu komisarzowi Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego. Przyczynił się do tego, że zwerbowano do Legionów 42 ochotników, których wyszkolono i zamierzano wysłać do Krakowa (nie przyjęto ich ze względu na zbyt dużą liczbę chętnych). Malski, zagrożony aresztowaniem, 7 IX 1914, tuż przed wkroczeniem do Tarnobrzega wojsk rosyjskich wyjechał do Krakowa, a następnie do Wiednia.

Wrócił do Tarnobrzega w lipcu 1915, po opuszczeniu miasta przez Rosjan.

We wrześniu t.r. został przeniesiony do II Gimnazjum w Przemyślu, gdzie uczył historii i geografii. W lutym 1916 wspólnie z Ludwikiem Wielgoszem wznowił działalność 1 Drużyny Skautów w tym mieście. W październiku t.r. został komendantem Miejscowej Komendy Skautowej w Przemyślu, a w 1918 r. – komendantem Okręgu Przemyskiego ZHP. W t.r. wspólnie z komendą żeńską zorganizował Związek Gimnazjalnej Młodzieży Niepodległościowej, który współpracował z lokalnymi strukturami POW.

Był też bibliotekarzem Uniw. Ludowego im. A. Mickiewicza i członkiem Zjednoczonych Towarzystw Polskich w Przemyślu. Jako członek Tow. Przyjaciół Nauk w Przemyślu w marcu 1916 wygłosił odczyt pt. *Krajobraz ziem polskich*. W 1917 r. został członkiem komisji rewizyjnej i skarbnikiem Koła TNSW w Przemyślu. Wybrano go ponadto na funkcję zastępcy członka (1917) i członka (1918) Zarządu Głównego TNSW. W 1918 r. został zatwierdzony w zawodzie nauczycielskim i otrzymał tytuł profesora rzeczywistego.

Na pocz. 1919 r. podjął pracę w Państw. Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Uczył historii i geografii oraz opiekował się harcerstwem. Wykładał na kursach dokształcających organizowanych przez polskie władze w Poznaniu. We wrześniu 1919 został przewodniczącym poznańskiego Okręgu TNSW (później Tow. Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych). W 1919 r. i po raz kolejny w 1921 r. został wybrany do Zarządu Głównego TNSW. Był współpracownikiem „Muzeum”, pisma poświęconego sprawom szkolnictwa, wydawanego przez Okręg Lwowski TNSW. W 1919 r. na jego łamach recenzował podręczniki szkolne.

We wrześniu 1921 ciężko zachorował. Zmarł 5 XII 1922, spoczywa na cmentarzu przy ul. Bukowej w Poznaniu.

— Baran A.F. *Skauting na ziemi sandomierskiej (1912–1920)*, Sandomierz 1998; tenże *Z dziejów harcerstwa tarnobrzęskiego 1912–1949*, Tarnobrzeg 1995; Bury J. *Harcarki przemyskie*, Przemyśl 1994, s. 8; Dalecki M. *Państw. Gimnazjum II im. K. Morawskiego w Przemyślu w l. 1907–1939*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” 1993, nr 8/9, s. 99; Krakowski S. *Historia i tradycje II Przemyskiej Drużyny Harcerskiej im. K. Pułaskiego (1911–1944)*, Przemyśl 1984, s. 4; tenże *100-lecie harcerstwa przemyskiego*, Przemyśl 2010, s. 55; Zielecki A. *W dobie autonomii (1867–1918)*, w: *Tarnobrzeg. Dzieje miasta 1593–1939*, red. F. Kiryk, Tarnobrzeg 2005, s. 179–352; — *Koło przyjaciół XV drużyn harcerskich w Gim[nazjum] św. Marii Magdaleny w Poznaniu*, „Z pod Czapki Uczniowskiej” 1931, nr 7, s. 12; *Księga pamiątkowa 50-lecia Gimnazjum im. J. Długosza we Lwowie*, red. W. Kucharski, Lw. 1928, s. 98; *Księga pamiątkowa 70-lecia Państw. Gimnazjum im. kr. Stanisława Leszczyńskiego w Jasle 1868–1938*, Jasło 1938, s. 114; *Księga pamiątkowa i adresowa wygnańców wojennych z Galicji i Bukowiny 1914–1915*, cz. 3, *Provincia i Bukowina*, Wiedeń 1915, s. 423; *LO w Tarnobrzegu. Szkoła w rysie historycznym i wspomnieniach*, Tarnobrzeg 1987, s. 13; Mal-
ski Adam, w: *Grono pedagogiczne Gimnazjum i Liceum im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jasle (1868–2008)*, oprac. Z. Świstak, Jasło 2008; Puszka A. *Nauczyciele historii i geografii państw. szkół średnich w Galicji w okresie autonomii (1868–1914)*, Lub. 1999; *Skład Zarządu TNSW*, „Przeg. Pedagog.” 1922, nr 24, s. 12; *Spis nauczycieli szkół średnich w Galicyi oraz Polskiego Gimnazjum w Cieszynie*, Lw. 1909, s. 101, 147; *Spraw. (XII) Wydz. Polskiego TG „Sokół” w Tarnobrzegu z czynności za r. 1913*, Tarnobrzeg 1914, s. 36, 38; *Spraw. (XXXIII) c.k. Gimnazjum im. Rudolfa w Brodach za r. 1910/11*, Brody 1911, s. 3, 7–8, 26; *Spraw. Dyrektora c.k. IV Gimnazjum we Lwowie za r. szk. 1895*, Lw. 1895, s. 110; toż za r. szk. 1897, Lw. 1897, s. 105; toż za r. szk. 1898, Lw. 1898, s. 99; toż za r. szk. 1901, Lw. 1901, s. 111; *Spraw. Czytelni Akademickiej we Lwowie za r. administracyjny 1903/04*, Lw. 1904, s. 19; *Spraw. Dyrekcji Tow.*

Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego dla młodzieży W. Ks. Poznańskiego za r. 1923, P. 1924, s. 5; *Spraw. Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Jasle za r. szk. 1908/09*, Jasło 1909, s. 38, 40; toż za r. szk. 1910/11, Jasło 1911, s. 6; *Spraw. Dyrekcji c.k. Gimnazjum z wykładowym jęz. polskim w Przemyślu za r. szk. 1907*, Przemyśl 1907, s. 2, 4; toż za r. szk. 1908, Przemyśl 1908, s. 2, 8; toż za r. szk. 1909, Przemyśl 1909, s. 4; *Spraw. Dyrekcji c.k. Szkoły Realnej w Tarnobrzegu za czas od założenia do końca czerwca 1912 r.*, Tarnobrzeg 1912, s. 10; *Spraw. Państw. Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu za r. szk. 1921/22*, P. 1922, s. 3, 13; toż za r. szk. 1922/23, P. 1923, s. 4, 11; *Spraw. z działalności TSL za r. 1912*, Kr. 1913, s. 68; toż za r. 1913, Kr. 1914, s. 77; *Spraw. z Walnego Zgromadzenia TNSW*, „Przeg. Pedagog.” 1921, nr 6/7, s. 114; — „Muzeum” 1913, nr 5, s. 734; 1914, nr 3, s. 290 (*Sprawy TNSW*).

Bogusław Szwedo

MĘDYK Józef, pseud. Fizyk (1905–1942), nauczyciel fizyki i chemii, harcmistrz, komendant Radomskiej Chorągwi Harcerzy (1937–1939), komendant Radomskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Rady” (1939–1940).

Urodził się 16 III 1905 we wsi Mętków w pow. chrzanowskim. Był synem rolników Kazimierza i Apolonii z Krzemieniów.

W l. 1916–1924 był uczniem Gimnazjum Realnego im. S. Staszica w Chrzanowie, gdzie zdał maturę. Tam też poznał rówieśników zafascynowanych harcerstwem. Jednym z jego nauczycieli był Zdzisław Krawczyński, późniejszy hufcowy Hufca Harcerzy w Chrzanowie, zamiłowany turysta i krajoznawca, taternik i literat, który udzielił mu stancji w swoim mieszkaniu oraz został jego przewodnikiem duchowym. Mędyk brał udział w licznych wyprawach górskich i wycieczkach krajoznawczych organizowanych przez Krawczyńskiego z harcerzami drużyn chrzanowskich.

Po maturze przeniósł się do Krakowa, gdzie w l. 1924–1928 studiował nauki ścisłe na UJ. W styczniu 1925 związał się z 7 Krak. Drużyną Harcerzy (KDH) i sprawił, że drużyna odżyła (zaczęto uprawiać krajoznawstwo, podjęto organizację obozów i poszukiwanie izby harcerskiej); 1 XI 1925 został mianowany p.o. drużynowym tejże drużyny. Stopień przodownika (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem podharcmistrza) otrzymał 24 III 1926. Funkcję drużynowego 7 KDH im. T. Rejtana pełnił do 20 X 1926. Zorganizował i prowadził pierwsze obozy tej drużyny: wędrowny w Tatrach (1925) oraz stałe w Sidzinie (1926) i Zarytem (1927).

W Komendzie Krak. Chorągwi Męskiej pełnił w tym czasie następujące funkcje: sekretarza (od 30 IV 1926), referenta statystycznego (od 20 X 1926), kierownika wydz. skarbowego (od 25 V 1927) i przybocznego komendanta chorągwi (od 15 VI 1928). Na UJ był współzałożycielem Klubu Starszej Młodzieży Harcerskiej, a następnie drużyny instruktorskiej „Watra”. Wszedł w skład kierownictwa obozu instruktorskiego zorganizowanego w czasie wakacji 1926 r. przez komendę chorągwi w Łopusznej k. Nowego Targu. Stopień harcmistrza otrzymał 25 IV 1928.

Od 1928 r. prawdopodobnie dojeżdżał do Radomia (był wymieniany w gronie pedagog. tamtejszego Państw. Gimnazjum im. dr. T. Chałubińskiego). Jesienią t.r. wyjechał z Krakowa, podejmując stałą pracę w Gimnazjum im. S. Staszica (obecnie IV LO) w Sosnowcu. W marcu 1929 objął funkcję drużynowego istniejącej tam od r. 1912, a wówczas słabo pracującej 2 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerzy „Błękitna Dwójka” im. S. Staszica. Rozwinięła w niej wędrownictwo i obozownictwo. W lipcu 1929 zaprezentował ją na II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu. Rok później zorganizował 30-dniowy obóz swojej drużyny. Reprezentował ZHP na Zlocie Skautów Rumunii w Piatra-Naemt

(sierpień 1930) oraz poprowadził obóz wędrowny z Koszarawy na Babią Górę, a potem w Tatry i Pieniny (wakacje 1931). W tym czasie pełnił też funkcję kierownika wydz. Komendy Zagłębiowskiej Chorągwi Męskiej (1930–1931).

Po odbyciu służby wojskowej w 1932 r. przeniósł się do Radomia, gdzie uczył fizyki w Państw. Gimnazjum im. T. Chałubińskiego i chemii w Gimnazjum Żeńskim im. M. Konopnickiej. W 1933 r. został członkiem Komendy Radomskiej Chorągwi Harcerzy, obejmując kierownictwo ref. szkoleniowego; w związku z tym latem t.r. był komendantem obozu dla drużynowych w Murzaszchlu na Podhalu. Do wybuchu wojny pełnił jeszcze następujące funkcje: hufcowego Hufca Harcerzy w Radomiu, kierownika Wydz. Obozów Komendy Radomskiej Chorągwi Harcerzy (1936–1937), komendanta Radomskiej Chorągwi Harcerzy (1937–1939) i komisarza Pogotowia Harcerzy Chorągwi Radomskiej (1939).

Kampanię wrześniową 1939 r. odbył w stopniu porucznika w 72 pp. W listopadzie powrócił do Radomia, zostając organizatorem i pierwszym komendantem Chorągwi Radomskiej Szarych Szeregów „Ul Rady”. Współpracował z redakcją tygodnika „Zew”, wydawanego przez „Ul Rady”. Od stycznia 1940 prowadził tajne nauczanie (był kierownikiem kompletów). Następnie konspiracyjne władze oświatowe mianowały go kuratorem Kieleckiego Okręgu Szkolnego. Przy okazji licznych podróży związanych z tajnym nauczaniem utrzymywał łączność pomiędzy Komendą „Ula Rady” a ośrodkami terenowymi. Funkcję komendanta „Ula Rady” pełnił do czerwca 1940, kiedy musiał z niej ustąpić, ponieważ jako przedwojenny komendant chorągwi był poszukiwany przez gestapo. Zagrożony aresztowaniem, w listopadzie 1941 wyjechał z Radomia. Ukrywał się m.in. w Białobrzegach, nie przerywając pracy konspiracyjnej. Z jednej z podróży służbowych wrócił chory na tyfus brzusz-

ny. Przewieziony do Szpitala Zakaźnego w Warszawie, zmarł 14 I 1942. Został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

Na tablicy pamiątkowej w budynku IV LO im. dr. T. Chałubińskiego w Radomiu (ul. Mariacka 25) został wymieniony jako jeden z siedmiu profesorów szkoły – ofiar wojny. W radomskim kościele pw. św. Wacława (pl. Stare Miasto 13) znajduje się pamiątkowa tablica poświęcona harcerzom Chorągwi Radomskiej Szarych Szeregów „Ul Rady”, na której inskrypcję kończą słowa: *Spełnili, co winni byli Bogu i Polsce. Czuwaj!*

W 1941 r. Mędyk zawarł związek małżeński z Marią Wandelt. Nie miał dzieci.

— Broniewski S. *Mędyk Józef*, w: PSB, t. 20, Wr. 1972, s. 508; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcmistrze*, s. 155; Kutyla E. *Radomskie miejsca pamięci II wojny światowej*, Radom 2010, s. 35; — *Chorągiew Radomska* [online] <http://akokregkielec.pl/organizacje-wspoldzialajace.html> [dostęp 10 X 2018]; Duda K. *Harcistrz Józef Mędyk (1905–1942), drużynowy VII KDH im. T. Rejtana w l. 1925–1926*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2017, t. 13, s. 88–92; Gawel T. *Orzeł Skalny – Zdzisław Krawczyński z Muszyny rodem*, „Almanach Muszyny” 2005, s. 194; Leonhard *Kalendarium; Szczep Szarej Siódemki. Opowieści na stulecie*, red. A. Staniewska i in., Kr. 2017, s. 25, 159–162; *Szare Szeregi*; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy komend chorągwi z l. 1920–1939.

Krzysztof Wojtyca

MILIK Karol, pseud. Karol Borgieł (1892–1976), ksiądz katolicki, doktor prawa kanonicznego, kapitan Wojska Polskiego, kapelan wojskowy, administrator apostolski archidiecezji wrocławskiej, naczelny kapelan Oddziału Śląskiego ZHP (1931–1933).

Urodził się 24 VI 1892 w Renardowicach k. Czechowic. Był synem Jana (kole-

jarza) i Marii z Borgielów. W 1903 r. podjął naukę w Gimnazjum Polskim w Cieszynie. W 1911 r. zdał maturę i wstąpił do Seminarium Duchownego w Widnawie w Czechach (kształcącego księży dla tej części diecezji wrocławskiej, która po 1742 r. pozostała w Austrii). Należał do Koła Teologów Polaków. W katedrze we Wrocławiu 26 VII 1915 otrzymał święcenia kapłańskie z rąk bpa wrocławskiego Adolfa Bertrama. W sierpniu t.r. został wikariuszem w parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Skoczowie, a rok później mianowano go wikariuszem w parafii św. Stanisława Biskupa w Bielsku. Był katechetą w Niemieckim Gimnazjum Humanistycznym. Poprzez kazania i odczyty podtrzymywał w społeczeństwie ducha polskiego.

W 1917 r. został powołany do armii austro-węgierskiej. Służył w Feldsuperioracie w Lublinie. Na pocz. listopada 1918 przekazał biuro Feldsuperioratu tworzącemu się WP i objął kierownictwo Ref. Duchowieństwa Dowództwa Wojsk Polskich w Lublinie. W poł. listopada został mianowany kapelanem formującego się w Radomiu 24 pp. Pod koniec grudnia t.r. wraz z pułkiem wyruszył na front ukraiński do Małopolski Wschodniej. Jak napisano we wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych: *Brał osobisty udział we wszystkich bitwach 24 pp od początku maja 1919 do kwietnia 1920, a będąc zawsze w pierwszej linii i zagrzewając własnym przykładem żołnierzy, dał dowody osobistego męstwa. Odznaczył się szczególnie dn. 26 VI 1919 pod Lasowem, kiedy 24 pp wytrzymując przez trzy dni wszystkie ataki liczebnie przeważających Ukraińców, z powodu dużych strat począł się cofać. Kapelan Milik, widząc rozpaczliwą sytuację, zatrzymuje rozpraszających się ludzi, odbiera najbliższemu karabin, staje na czele oddziału i z okrzykiem: „Bóg i Ojczyzna!” prowadzi go do kontrataku. Widząc to, inne oddziały zatrzymują się w odwrocie, przyłączają się do grupy kapelana Milika i wspólnymi siłami zajmują opuszczoną wieś La-*

sów, okrążoną już przez patrole ukraińskie, utrzymując ją aż do nadejścia posiłków. Czynem swym kapelan Milik przyczynił się do utrzymania bardzo ważnej pozycji. Za co też później 24 pp otrzymał pochwałę.

W kwietniu 1920 mianowano go kapelanem 4 pp Legionów. W jego składzie uczestniczył w walkach z bolszewikami na froncie litewsko-białoruskim, m.in. nad Dźwiną i Berezyną. W kolejnym wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych napisano: *Na wyszczególnienie zastępuje jego praca frontowa w zaciętych walkach 4 pp Legionów o Hrubieszów w czasie od 21 sierpnia do 1 września 1920 r. Dn. 21 i 22 sierpnia szedł razem z czołowymi szeregami do walki i swą równowagą i spokojem wśród świsu kul dodawał żołnierzowi otuchy i pewności zwycięstwa. Dn. 1 IX 1920, kiedy 4 pp Legionów został otoczony przez przeważające siły armii konnej Budionnego, tenże w ogniu nieprzyjacielskim spowiadał i przygotowywał na śmierć rannych, ładował ich na wozy, paraliżując przy tym szerzącą się w szeregach panikę. Żołnierzy uciekających przed kawalerią nieprzyjacielską zauracał, tłumacząc im, że tylko wspólnym wysiłkiem mogą, ostrzeliwując się ciągle, ocalić siebie i innych. Dzięki tej ofiarnej pracy na froncie pozyskał ks. Karol Milik zupełnie zaufanie żołnierzy i stał się w wyrobieniu ich bitności niepoślednią dźwignią. Wniosek podpisał płk Michał Rola-Żymierski, dowódca 2 DP i gen. Edward Śmigły-Rydz, dowódca 2 Armii.*

Po wojnie polsko-bolszewickiej został zweryfikowany w stopniu kapelana (ze starszeństwem z dn. 1 VI 1919). Służył w Dziale Duszpasterskim Dowództwa Okręgu Generalnego Kielce, a od 29 IV 1921 w Duszpasterstwie Dowództwa Okręgu Generalnego Kraków. W 1923 r. został proboszczem parafii wojskowej w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów). Był katechetą w Miejskiej Szkole Handlowej i Gimnazjum Żeńskim. W l. 1926–1928 studiował na Wydz. Teologicznym UJ,

MILIK KAROL

gdzie uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego. W 1930 r. został członkiem Komendy Śląskiej Chorągwi Męskiej ZHP. Od 1931 r. był naczelnym kapelanem Oddziału Śląskiego ZHP. W kwietniu 1932 wszedł w skład Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP. Był prezesem komitetu Tow. Czytelnictwa Ludowych (TCL) w Królewskiej Hucie i sekretarzem Polskiego Białego Krzyża. Działal w PCK. Z końcem 1930 r. przeszedł, formalnie na własną prośbę, w stan spoczynku. Była to decyzja wymuszona, ponieważ krytykował Józefa Piłsudskiego. W 1931 r. w Poznaniu wydał podręcznik *Życie żołnierza*.

W 1933 r. został dyrektorem TCL w Poznaniu na prowincję zachodnie, działającego na terenie trzech województw zachodnich. Tchnął w nie nowego ducha, opierając jego działalność na ideałach narodowych i religijnych. Stworzył w ten sposób wielki ruch społeczno-oświatowy. Pod jego kierownictwem TCL stało się jedną z czołowych organizacji społecznych na polu oświaty. Jako dyrektor wchodził z urzędu w skład Zarządu Głównego TCL. W styczniu 1934 został redaktorem naczelnym wydawanego przez TCL dwumiesięcznika „Przeg. Oświatowy”. Od maja 1937 wydawał miesięcznik „TCL w Pracy i w Boju”, który od stycznia 1938 nosił tytuł „Ruch Społeczno-Oświatowy”. Publikował również w dwumiesięczniku „Oświata Polska”. W swojej działalności i publicystyce zaangażował się w uświadamianie społeczeństwu groźby agresji ze strony Niemiec i potrzeby dążenia do odzyskania ziem piastowskich. Tuż przed wybuchem II wojny światowej wziął udział w kolportowaniu na międzyn. Targach Poznańskich milionowego nakładu pocztówki z nadrukiem „Drang nach Osten”, przedstawiającej dawne ziemie piastowskie zajęte przez Niemcy, a oznaczone na niej jako polskie. Przebywając w Poznaniu, działał w strukturach Wlkp. Chorągwi Harcerzy.

Po wybuchu II wojny światowej był poszukiwany przez gestapo, a władze

niemieckie wyznaczyły nagrodę za jego schwytanie. Okupację spędził w Warszawie, ukrywając się pod nazwiskiem Karol Borgieł. Kierował konspiracyjną pracą TCL. Współpracował z podziemną organizacją „Ojczyzna”, Radą Społeczną przy Biurze Zachodnim oraz z Kurią Metropolitalną Warszawską. Wziął udział w Powstaniu Warszawskim. Po upadku powstania ukrywał się w parafii na Okęciu.

Wiosną 1945 wrócił do Poznania. Dom TCL i jego mieszkanie zostały zajęte przez komunistyczny Związek Walki Młodych. W tej sytuacji abp Walenty Dymek mianował go rektorem kościoła św. Jana Kantego. W sierpniu 1945 Prymas Polski kard. August Hlond mianował go administratorem apostolskim dla dolnośląskiej części dawnej archidiecezji wrocławskiej. Jako najstarszy z pięciu mianowanych administratorów, dziękując za nominację, w przemówieniu wygłoszonym piękną barokową polszczyzną stwierdził m.in., że *na Ziemiach Odzyskanych zamiast złamanego krzyża – swastyki, stanie krzyż Chrystusowy*. We wrześniu 1945 rozpoczął urzędowanie, mając do dyspozycji tylko 45 polskich kapłanów. W dn. 14 X 1945 odbył ingres do bazyliki św. Jadwigi w Trzebnicy. Podczas sprawowania urzędu używał insygniów i przywilejów protonotariusza apostolskiego *de numero participantium*. Otrzymał prawa i obowiązki biskupa rezydencjalnego. Miał władzę udzielania sakramentu bierzmowania, pierwszej tonsury i święceń niższych. Rozpoczął tworzenie polskiej administracji diecezji – od kurii biskupiej po parafie. W 1947 r. erygował Seminarium Duchowne, utworzył Sąd Biskupi i Inst. Katolicki, który wykształcił 500 katechetek. Założył diecezjalną Caritas i 308 jej oddziałów w terenie.

Dźwignął z ruin wrocławską katedrę i ok. 200 świątyń na Dolnym Śląsku. Odegrał doniosłą rolę w organizowaniu życia kościelnego, tworząc od podstaw polską archidiecezję wrocławską. Przyczynił się do integracji ludności i zagospodarowa-

nia terenu. Działal w bardzo trudnych warunkach. Członkowie niemieckiej kurii wrocławskiej, wysiedleni do Niemiec, kwestionując jego kompetencje, przesyłali oskarżenia do Stolicy Apostolskiej. W wydawanych w Niemczech gazetach zarzucali mu, że wprowadza do Kościoła polski nacjonalizm. Liczne zarzuty ze strony duchowieństwa niemieckiego spowodowały, że Stolica Apostolska zamierzała odwołać go z urzędu administratora apostolskiego. Po 1947 r. musiał zmagać się także z trudnościami czynionymi przez komunistyczne władze, które ateizację Ziem Zachodnich traktowały jako poligon doświadczalny dla sowietyzacji całej Polski.

Po tym, jak komunistyczne władze podpęły decyzję o usunięciu z Ziem Zachodnich i Północnych administratorów apostolskich, 26 I 1951 ks. Milik został aresztowany i wywieziony do kapucyńskiego klasztoru w Rywałdzie Królewskim. Po zwolnieniu zamieszkał w klasztorze Sióstr Sacré Coeur w Pobiedziskach, gdzie był pod stałą inwigilacją UBP. W 1957 r. przeniósł się do Gorzowa Wlkp., gdzie był konsultorem Ordynariatu Gorzowskiego. Zasiadał w Trybunale Prymasowskim dla spraw *dispensationis super matrimonio rato et non consumato* w Warszawie oraz pracował w Komisji Episkopatu Polski. Jako jedyny z usuniętych administratorów apostolskich nie mógł wrócić do swojej diecezji w 1965 r.

Wspomnienia z l. 1945–1951 spisał ręcznie w 15 tomach *Pamiętnika*, złożonych w Arch. Archidiecejalnym we Wrocławiu. Publikował m.in. w „Chrześcijańskie w Świecie”, „Gościu Niedzielnym”, „Naszej Przyszłości”, „Oświacie Polskiej”, „Przeg. Oświatowym”, „Przewodniku Katolickim”, „TCL w Pracy i w Boju”, „Ruchu Społeczno-Oświatowym” i „Wrocławskich Wiad. Kościelnych”.

Zmarł 10 V 1976 w Gorzowie Wlkp. Spoczął w podziemiach archikatedry wrocławskiej, zgodnie ze swoim testamentem, w którym prosił, aby go pochowano

wśród ludu Bożego Ziem Zachodnich: *bo lud ten umiłowałem całym sercem, służąc mu jako administrator apostolski Dolnego Śląska*.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1936), Krzyżem Walecznych (1921), Medalem za Wojnę 1918–1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Srebrnym Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury. W 1963 r. Ojciec Święty Jan XXIII wyróżnił go godnością protonotariusza apostolskiego.

[Wybrana bibliogr.] — Mandziuk J. *Słownik księży pisarzy archidiecezji wrocławskiej 1945–1992*, W. 1997, s. 227–228; Nitecki P. *Milik Karol*, w: *Słownik biogr. katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. Bender i in., t. 2. *K-P*, Lub. 1994, s. 138–139; Pater J. *Milik Karol*, w: *Słownik biogr. katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Kat. 1996, s. 278–281; Pietrzak J. *Ks. Karol Milik*, w: *Wielkopolski słownik biogr.*, red. A. Gąsiorowski i in., P. 1981, s. 485; *Rocznik oficerski 1923*, W. 1923; tenże 1924, W. 1924; tenże 1928, W. 1928; *Rocznik oficerski rezerwy 1934*, W. 1934; Wilemska E. *Milik Karol*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, red. A. Bednarek i in., Lub. 2008, s. 1056; — Bobowski K. *Sylwetka pierwszego rządcy diecezji wrocławskiej księdza infułata Karola Milika*, „Dolny Śląsk” 1997, nr 4, s. 137–144; *Harcerstwo śląskie 1920–1930*, Kat. 1931, s. XIV; Jakóbczyk W. *Tow. Czytelni Ludowych 1880–1939*, P. 1982, s. 19; Pater J. *Ksiądz infułat dr Karol Milik rządcą archidiecezji wrocławskiej w l. 1945–1951*, Wr. 2012, passim; tenże *Ks. Karol Milik jako administrator apostolski Dolnego Śląska*, w: *Droga do stabilizacji administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej*, red. W. Kucharski, Wr. 2013, s. 137–146; Pietrzak J. *Administrator apostolski Dolnego Śląska i władze państw. w l. 1945–1951*, w: *Ludzie wrocławskiego Kościoła po II wojnie światowej*, red. I. Dec i in., Wr. 2005, s. 29–45; Sobieraj M. *Katolickie duszpasterstwo wojskowe w Okręgu Generalnym Lublin w l. 1918–1921*,

w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lub. 2004, s. 351–365; Swastek J. *Działalność pastoralna księdza infułata dr. Karola Milika, administratora apostolskiego Dolnego Śląska (1945–1951)*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945–1989*, red. S. A. Bogaczewicz, S. Krzyżnowska, Wr. 2004, s. 32–46; Urban W. *Archidiecezja wrocławska w l. 1945–1965*, „*Nasza Przeszość*” 1965, t. 22, s. 16–59; tenże *Duszpasterski wkład Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku (1945–1948)*, „*Wiad. Kościelne*” 1949, nr 4/5, s. 131–140; Wójcik S. *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w l. 1945–1961*, Wr. 1995; tenże *Ksiądz Karol Milik i rozwój archidiecezji wrocławskiej (1945–1951)*, „*Chrześcijanin w Świecie*” 1994, nr 1, s. 158–172; *Z dziejów harcerstwa śląskiego. Rozwój i działalność harcerstwa na Górnym Śląsku w l. 1920–1945*, red. W. Janota, Kat. 1986, s. 96–97; — Jojko A. A. *Protokoły KPH w Mikołowie 1932–1939*, Mikołów 2010; Milik K. *Archidiecezja wrocławska 1945–1951 (Wspomnienia pierwszego ordynariusza)*, w: *Kościół na Ziemiach Zachodnich. Czwierćwiecze polskiej organizacji kościelnej*, red. J. Krucina, Wr. 1971, s. 45–52; *Rocznik diecezji śląskiej (katowickiej) 1928*, Kat. 1928, s. 22, 25, 77; tenże 1929, Kat. 1929, s. 65; tenże 1930, Kat. 1930, s. 33; tenże 1932, Kat. 1932, s. 75; tenże 1934, Kat. 1934, s. 108; tenże 1936, Kat. 1936, s. 241; tenże 1938, Kat. 1938, s. 121; *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1964*, Wr. 1964, s. 21; *Schematyzm diecezji śląskiej 1927*, Kat. 1927, s. 21; tenże 1971, Wr. 1971, s. 446, 490; tenże 1979, Wr. 1979, s. 550; *Spis instruktorów przydzielonych do Wlkp. Chorągwi Harcerzy. Stan z dn. 1 stycznia 1937 r.*, w: *XV Spraw. Okręgu Wlkp. za r. 1936*, P. 1937, s. 82; *Spraw. Zarządu Głównego TCL z działalności TCL za r. 1934*, P. 1935, s. 12; toż za r. 1935, P. 1936, s. 23; toż za r. 1936, P. 1937, s. 21, 27, 56–57; toż za r. 1937, P. 1938, s. 9, 55; toż za r. 1938, P. 1939, s. 3–6, 31, 38, 45–46; *ZHP Zarząd Oddziału Śląskiego. Spraw. za r. 1931/32*, Kat. 1933, s. 3; — *Pożegnanie doczesnych szczątków śp. Najdostojniejszego*

Księdza Infułata Karola Milika, „*Wrocławskie Wiad. Kościelne*” 1976, nr 8/9, s. 236–239; — Arch. Archidiecezjalne we Wr.: Akta pers. ks. K. Milika; WBH: AP 8579, KW 80/K-2462, KKiM 133–39726.

Bogusław Szwedo

MOKŁOWSKA Antonina, 1° voto Dobranicka, 2° voto Heller, pseud. Lili (1895–1978), doktor medycyny, jedna z pierwszych lwowskich skautek, drużynowa skautek we Lwowie (1911–1914) i Zakopanem (1915).

Urodziła się 27 III 1895 w Warszawie. Była córką Kazimierza Juliana (1869–1905, architekt, historyk sztuki, dziennikarza i publicysty, działacza socjalistycznego) i Zofii z Hiszpańskich (1874–1940, pochodzącej z rodziny znanego warszawskiego szewca). Miała młodszego brata Bohdana (1901–1939, oficera zawodowego WP, poległego w bitwie pod Kutnem).

Uczyła się w Zakładzie Naukowym Marii Frenklówny we Lwowie, w 1914 r. zdając z odznaczeniem egzamin dojrzałości.

Była jedną z pierwszych skautek na ziemiach polskich. Już na przełomie l. 1910 i 1911 działała w zastępie skautek założonym i prowadzonym przez Olgę Drahonowską, a następnie od 22 V 1911 – w 3 Drużynie Skautek im. E. Plater we Lwowie, w której pełniła funkcję zastępowej. W październiku 1911 założyła drużynę skautek w lwowskim gimnazjum żeńskim Marii Frenklówny i prowadziła ją do 1914 r. W lipcu t.r. na zaproszenie O. Małkowskiej pełniła funkcję przybocznej na pierwszym stałym obozie skautek, zorganizowanym pod namiotami na Polanie Hurkotne w Tatrach. Po wybuchu I wojny światowej została przyboczną w 2 Drużynie Skautek im. E. Plater w Zakopanem. W ramach pełnionej przez drużynę służby prowadziła jadłodajnię „Herbaciarnia” dla najuboższych i pracowała w ochronce dla dzieci legionistów w Za-

kopanem. Po wyjeździe z Zakopanego O. Małkowskiej 25 II 1915 przejęła drużynę, którą prowadziła do września t.r. Równocześnie od marca do września 1915 pracowała jako sanitariuszka w szpitalu dla legionistów w Domu Zdrowia „Bratniej Pomocy” w Zakopanem. Po jego likwidacji przez władze austriackie przeniosła się do Krakowa, gdzie pracowała w szpitalu dla jeńców rosyjskich, a następnie od lutego 1916 do maja 1917 w Kolumnach Epidemicznych Książęco-Biskupiego Komitetu Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny.

W r. akad. 1915/16 studiowała jako student zwyczajny na Wydz. Lekarskim UJ. W 1916 r. zachorowała na tyfus plamisty (przerwała wówczas studia). Jej portret *Lili, sanitariuszka Legionów Polskich* autorstwa Jana Rembowskiego był prezentowany na *Wystawie dzieł sztuki „Legiony Polskie”* w Krakowie (1916). Od 1917 r. kontynuowała studia we Lwowie

Od lutego 1918 należała do Oddziału Żeńskiego POW we Lwowie, dowodzonego przez Helenę Bujwidównę. W czasie obrony Lwowa urządziła we własnym mieszkaniu (ul. Obertyńska 6/4) punkt opatrunkowy i miejsca dla czterech rannych. W okresie 5 XI–5 XII 1918 służyła w Sanitariacie Szkoły Kadeckiej (17 listopada dostała się na krótko do niewoli ukraińskiej). Następnie do jesieni 1919 służyła w Lotnym Oddziale Karabinów Maszynowych mjr. Izzydora Modelskiego. Od jesieni do końca grudnia 1919 uczestniczyła w Wojskowym Kursie Medyków we Lwowie. Potem do czerwca 1920 służyła w szpitalu wojskowym „Dom Inwalidów”. W lipcu t.r. została przydzielona do Czołówki Sanitarnej Szpitala Polowego I Dywizji Legionów nr 101 i służyła tam do kwietnia 1921.

Uczestniczyła w I Zjeździe Legionistów w Krakowie w 1922 r. W 1928 r. na UJK we Lwowie uzyskała tytuł doktora wszech nauk medycznych. Opublikowała swoje wspomnienia zatytułowane *W służbie sanitarnej* w książce *Służba Ojczyźnie.*

Wspomnienia uczestniczek walk o Niepodległość 1915–1918 (W. 1929). Do 1939 r. pracowała w laboratorium Inst. Higieny UJK. Po II wojnie światowej mieszkała w Warszawie, praktyki lekarskiej nie prowadziła. Zmarła tamże 10 VI 1978; została pochowana w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Północnym.

Była odznaczona Krzyżem Walecznych (dwukrotnie: za obronę Lwowa i za służbę w Lotnym Oddziale Karabinów Maszynowych), Medalem Niepodległości (1933) i Krzyżem Obrony Lwowa z Mieczami.

W dn. 5 XII 1918 we Lwowie zawarła związek małżeński z Henrykiem Kazimierzem Dobranickim (1892–1919, podporucznikiem piechoty WP), który zginął w bitwie z Ukraińcami pod Bartatowem. Powtórnie wyszła za mąż w 1922 r. za Józefa Hellera (1896–1982, profesora doktora habilitowanego, lekarza, biochemika, majora rezerwy, legionistę). Miała cztery córki: Janinę Wandę (1° voto Dzierżek, 2° voto Borodej, 1924–1979, doktora habilitowanego, lekarza, serologa), Zofię Jadwigę (zameżną Wojnowską, pseud. Baśka, 1926–2017, lekarza, sanitariuszkę w Powstaniu Warszawskim), Marię Annę (zameżną Kalman, pseud. Teresa, 1928–2008, lekarza, sanitariuszkę w Powstaniu Warszawskim) i Jadwigę (zameżną Chorzewską, 1938–1977).

— *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae*, t. 3, 1850/51–1917/18 M–N, Kr. 2011, s. 489; *Katalog wystawy dzieł sztuki „Legiony Polskie”*, [Kr.] 1916, s. 32; — Dall L. *Sanitariuszka Lili – Antonina Mokłowska (1895–1978)*, „Skaut” 2016, nr 1, s. 3 [online] http://www.skaut.okay.pl/download/sk_40_01.pdf [dostęp 5 XII 2012]; Jankowski S. *Dziewczeta w maciejówkach*, W. 2012, s. 133–134; Rokosz M., Dall L. *Zakopiańskie harcerstwo w l. 1913–1945*, Zakopane 2013, s. 75, 85, 87, 88, 91; Zarębska Z. *Józef Heller – współtwórca polskiej biochemii w l. 1942–1973. Z historii biochemii*, „Postępy Biochemii” 2011, nr 4, s. 354–364 [dot. J. Hellera, męża A. Mokłowskiej]; Zawadzka A.

Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej 1911–1945, W. 1999; — *Almanach lekarski na r. 1932*, Lw. 1932, s. 225; Mokłowska-Dobranicka L. *W służbie sanitarnej*, w: *Służba Ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915–1918*, W. 1929, s. 266–276; *Pierwszy Zjazd Legionistów. Pamiętnik Zjazdu w Krakowie w dniach 5, 6 i 7 sierpnia 1922*, Kr. 1922, s. 71; *Rocznik lekarski Rzeczypospolitej Polskiej na 1933/34 r.*, W. 1933, s. 381; tenże na r. 1936, W. 1936, s. 564; *Urzędowy spis lekarzy*, W. 1939, s. 77; — „*Monitor Polski*” 1933, nr 255 z 6 XI, s. 3; „*Nowa Reforma*” 1916, nr 52 (*Z Muzeum Narodowego*); — inskrypcje nagrobne; — CAW: akta KN 4 XI 1933; Muz. Historyczne M. Kr.: MHK/586/Hba, Małkowska O. *Historia 2 zapańskich drużyny skautowej żeńs[kiej]*.

Lesław Dall

O

OŹDŹYŃSKI Jan (1903–1939), nauczyciel, harcmistrz, hufcowy V Hufca Harcerzy w Wolnym Mieście Gdańsku (1939).

Urodził się 10 XII 1903 w Kunowie w pow. opatowskim (woj. kieleckie). Jego ojciec był cieślą w zakładach ostrowieckich. Początkowo uczył się w domu, potem wysłano go do szkoły w pobliskim Małachowie. W 1912 r. rodzina przeniosiła się do Tomaszowa Mazowieckiego, gdzie krótko kontynuował naukę, po czym przerwał ją z powodu choroby. W 1914 r. wysłano go do Kijowa. Tam w oderwaniu od rodziny spędził okres I wojny światowej i wczesnie musiał sam podejmować życiowe decyzje. W 1915 r. zapisał się do Polskiego Gimnazjum Macierzy Szkolnej, gdzie zetknął się z ruchem skautowym. Do kra-

ju powrócił w 1919 r. Krótko przebywał w Pruszkowie, gdzie nawiązał kontakt z harcerstwem. Z chwilą wybuchu wojny polsko-bolszewickiej zgłosił się do wojska, do ochotniczego plutonu harcerskiego utworzonego przez Oskara Żawrockiego z wychowanków pruszkowskiej bursy.

Po demobilizacji w 1921 r. powrócił do Pruszkowa. Był wychowankiem bursy szkolnej w Pruszkowie, a później wychowawcą w tejże bursie. Współpracował ze związanymi z Pruszkowem znakomitymi instruktorami harcerskimi O. Żawrockim i Aleksandrem Kamińskim. Uczył się w renomowanym pruszkowskim Gimnazjum im. T. Zana. Po maturze, którą zdał w r. 1925, studiował geografii na UW; był także studentem ASP. Miał naturę artysty, wrażliwego na piękno i kulturę.

Z dn. 28 V 1926 został mianowany przewodnikiem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień równoznaczny ze stopniem podharcmistrza). W 1929 r. został skierowany do Szkoły Podchorążych Piechoty w Zambrowie, którą ukończył z wynikiem bardzo dobrym. Później był powoływany na ćwiczenia wojskowe w l. 1932, 1934 i 1936. W jego aktach wojskowych figurował zawód: profesor szkół średnich oraz znajomość w mowie i w piśmie języków: rosyjskiego, niemieckiego, angielskiego, litewskiego i ukraińskiego.

W 1935 r. przerwał działalność harcerską. Na pocz. 1937 r. zamieszkał w Gdańsku. Był zatrudniony w Polskiej Radzie Sportowej działającej przy Gminie Polskiej – Związku Polaków. Nie trafił tu przypadkowo. Sprowadził go do Wolnego Miasta Gdańska (WMG) hm. O. Żawrocki, jego dowódca z wojny bolszewickiej i przyjaciel harcerski z Pruszkowa, zatrudniony jako instruktor ds. harcerskich i wych. fiz. w Komisariacie Generalnym RP, który od 1937 r. jako zastępca komendanta Gdańskiej Chorągwi Harcerzy tworzył wśród starszych harcerzy tajną organizację dywersyjną Harcerskie Oddziały Bojo-

we. Polska Rada Sportowa, podobnie jak komendy Chorągwi Harcerzy i Chorągwi Harcerzy, mieściła się w gmachu Dyrekcji PKP w Gdańsku.

Z dn. 10 II 1938 przywrócono Oźdźyńskiemu stopień podharcymistrza, a 10 III 1939 został mianowany harcymistrzem. Objął funkcję hufcowego V (terenowego) Hufca Harcerzy oraz kierownika Ref. Zuchowego Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerzy. Podlegały mu wszystkie gromady zuchowe na terenie WMG. Sam także prowadził gromadę zuchów we Wrzeszczu. Uważany był za znakomitego organizatora gier i zabaw zuchowych. Specjalizował się m.in. w ćwiczeniu spostrzegawczości zuchów. Z powodzeniem uczył śpiewu oraz organizował amatorskie przedstawienia. W środowisku gdańskiej Polonii znany był jako działacz oświatowy. Odwiedzał drużyny harcerskie i polskie świetlice na terenie WMG, a także oddalone od miasta wioski (Elganowo, Pszczółki, Piekło n. Wisłą i Trąbki Wielkie), w których mieszkali Polacy oraz działały polskie szkoły i świetlice. Wyświetlał filmy i wygłaszał prelekcje na temat historii, kultury i polskiego folkloru, rozwijając szacunek i miłość do ojczyzny. Działania te dostrzegli gdańscy naziści. Jadącego rowerem lub motocyklem Oźdźyńskiego napadały bojówki hitlerowskie, rzucano w niego kamieniami. Pewnego razu w okolicach Nowego Portu w ostatniej chwili uniknął wypadku motocyklowego, gdyż w porę zauważył rozciągniętą w poprzek drogi stalową linę.

Pierwszej nocy po wybuchu II wojny światowej (z 31 VIII na 1 IX 1939) pełnił dyżur w biurze Polskiej Rady Sportowej. Wkraczając do budynku Dyrekcji Kolei, Niemcy aresztowali wszystkich dyżurujących tam Polaków, a Oźdźyńskiego zastrzelono na miejscu. Nieznane są jego ostatnie godziny życia oraz miejsce pochówku. Można przypuszczać, że bronił się i nie chciał poddać napastnikom. Przypuszczalnie został potajemnie pochowany na cmentarzu Zaspa. Powszechnie uważa-

no go za pierwszą ofiarą wojny, zamordowaną przez Niemców w Gdańsku. Został wymieniony na tablicach umieszczonych w Gdańsku na głazie w al. Zwycięstwa (1946) i murze Domu Harcerza (1981). Poświęconą mu tablicę odsłonięto na gmachu Dyrekcji PKP przy ul. Dyrekcyjnej w Gdańsku, gdzie pracował i zginął (1986).

Z żoną Walerią, poślubioną w r. 1935, miał dwie córki, urodzone w l. 1936 i 1937.

— *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, G. 2012, s. 383; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcymistrzynie i harcymistrze*, s. 167; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 248; — Gąsiorowski A. *Szare Szeregi na Pomorzu 1939–1945*, T. 1998, s. 22, 34; *Harcerstwo gdańskie*, s. 145, 147; Majka J. *Kartki z historii tradycji ZHP*, W. 1971, s. 91–92; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku*, W. 1977, s. 55, 57, 59; — Zwarra B. *Gdańsk 1939. Wspomnienia Polaków-Gdańszczyzan*, G. 1984.

Bogdan Radys

P

PACUT Stanisław Władysław (1915–1943), technik, podharcymistrz, hufcowy Hufca Harcerzy Bielsko (1939), żołnierz Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej.

Urodził się 6 IV 1915 w Brodach k. Wadowic w rodzinie Józefa (urzędnika w biurze notarialnym) i Herminy z Moroniów. Miał dwóch braci, Kazimierza (1913–1976, urzędnika banku, harcerza, kombatanta, w l. 1939–1945 więźnia obozu w Murnau) i Władysława Mariana (1920–1939, harcerza, sportowca, członek Harcerskiego Klubu Narcziarskiego – HKN, który zginął podczas działań wojennych) oraz siostrę Zofię (zob. s. 137–139).

PACUT STANISŁAW

W 1918 r. zamieszkał z rodziną w Białej Krak., gdzie otrzymał posadę jego ojciec. Uczęszczał do Szkoły Powsz. im. T. Kościuszki, a później do Państw. Gimnazjum im. A. Asnyka, z którego przeniósł się do Państw. Szkoły Przemysłowej w Bielsku na wydz. mechaniczno-techniczny. W kwietniu 1924 wstąpił do 1 Drużyny Męskiej (DM) im. A. Asnyka w Białej. Zdobył stopień młodzika i 3 V 1927 złożył przyrzeczenie harcerskie na ręce Wandy Jordanówny. Od listopada 1929 był zastępowym. Uczestniczył w obozie stałym w Ludźmierzu (1928) i obozie wędrownym na trasie Rajcza – Zamki Orawskie – Wisła (1932), a także (jako zastępowy) w obozie w Sidzinie (1933).

Od stycznia 1931 należał do 2 DM im. J. Poniatowskiego w Bielsku, w której we wrześniu 1933 objął funkcję przybocznego. W 1934 r. był oboźnym na Złocie Starszych Harcerzy w Zabiem i na obozie wędrownym po Huculszczyźnie. W tym czasie zdobył stopnie wywiadowcy (1932), ćwika (1933) oraz harcerza orlego (1934). W czerwcu 1934 ukończył naukę w Państw. Szkole Przemysłowej i przez ponad rok był bezrobotny.

Od kwietnia do jesieni 1935 był drużynowym 1 Bielskiej Drużyny Harcerzy (BDH) im. T. Kościuszki. Latem t.r. był oboźnym na obozie przedzlotowym na Błoniach w Mikuszowicach Śląskich, drużynowym 1 Bielskiej Drużyny Złotowej na Jubileuszowym Złocie Harcerstwa Polskiego w Spale i komendantem obozu wędrownego Krynica – Bielsko.

Powołany we wrześniu 1935 do służby wojskowej, ukończył ją w lipcu 1936 jako absolwent Szkoły Podchorążych Rezerwy Saperów w Modlinie. We wrześniu t.r. został przybocznym Hufca Harcerzy w Bielsku, a rok później również referentem przysp. wojsk. i wych. fiz. w komendzie hufca. W tym czasie należał do 2 BDH im. J. Poniatowskiego.

W marcu 1937 otrzymał pracę w Urzędzie Telefoniczno-Telegraficznym w Biel-

sku, gdzie był zatrudniony do wybuchu wojny. W t.r. był opiekunem sześciodniowego harcerskiego „legowiska” w Soli. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej (20 VIII 1937) i stopień instruktorski podharcemistrza (4 IV 1938). W 1938 r. był komendantem zlotu hufca w Porąbce, a zimą 1938/39 obozu HKN w Soli.

Był współzałożycielem i kapitanem sportowym klubu założonego w 1933 r. jako sekcja HKN w Katowicach, a później od r. 1937 samodzielnego HKN w Bielsku. Był instruktorem narciarskim i zdobywcą licznych nagród w zawodach, m.in. trzykrotnie zajął w ekipie HKN I miejsce zespołowo w biegu patrolowym w Harcerskich Mistrzostwach Polski. W 1938 r. jako reprezentant ZHP wziął udział w międzyn. zawodach skautowych w Mariazell (Austria), zdobywając w biegu patrolowym (w patrolu z W. Siekierzyńskim) pierwsze miejsce. Ponadto osiągał sukcesy w pięcioboju, strzelectwie, łucznictwie, koszykówce i siatkówce. Zdobył Państw. Odznakę Strzelecką (wszystkich klas) oraz Odznakę Łuczniczą III kl. Uprawiał turystykę i taternictwo, wolny czas najchętniej spędzał w górach. Grał na akordeonie, flecie, okarynie i harmonijce ustnej w orkiestrach teatralnej i fabrycznej.

W czerwcu 1939 objął funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Bielsku. W tym samym miesiącu został zmobilizowany jako adiutant pułku w Bielsku. Po wybuchu II wojny światowej brał udział m.in. w wyśadeniu znajdującego się w mieście tunelu kolejowego. W walkach pod Tomaszowem Lubelskim dostał się do niewoli, z której zbiegł i wrócił do Bielska. Od czerwca 1940 pracował tu jako tokarz żelaza w Fabryce Maszyn Włókienniczych i Silników Elektrycznych Georga Schwabego. Organizował pracę w środowisku harcerskim (m.in. zbiórkę pieniędzy, żywności i ubrań dla rodzin poległych żołnierzy). Został oficerem łącznikowym Inspektoratu ZWZ-AK Bielsko. Organizował i szkolił łączników

AK z terenu pow. bielskiego, bialskiego, żywieckiego i wadowickiego. Uczestniczył w kolportażu konspiracyjnej prasy. Utrzymywał kontakty z kpt. Henrykiem Boryczko, kierującym konspiracją na terenie Bielska i okolic. Kiedy w końcu września aresztowano wielu jego znajomych, odmówił ucieczki, wiedząc, że w takim przypadku Niemcy aresztują jego rodziców.

Został aresztowany 7 X 1942 w fabryce. W jego domu przeprowadzono rewizję, znajdując jedynie pas harcerski i fotografie z harcerskich wydarzeń. Trafił do więzienia śledczego w Mysłowicach. W lutym 1943 jego rodziców, wezwanych do gestapo w Bielsku, poinformowano, że skazano go na karę śmierci, a wyrok wykonano. Został stracony 25 I 1943 w niemieckim obozie koncentracyjnym Auschwitz.

W latach powojennych pośmiertnie został wyróżniony Odznaką Grunwaldzką oraz Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945.

Rodziny nie założył.

— Kłistała J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w l. 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005; *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, red. K. Wójcicka, Bielsko Biała 2015, s. 23; — Izba Tradycji Hufca Beskidzkiego ZHP w Bielsku-Białej: *Życiorysy harcerek i harcerzy z Hufców Biała Krak. i Bielsko, którzy oddali życie za Ojczyznę w l. 1939–1945*, Bielsko-Biała 1981, mps, s. 64–67; — dok. w pos. dr. hab. J. Wojtyczy: *Kurek T. Relacja*, Bielsko-Biała 1982, rks; *Pacut Z. Relacja siostry*, Bielsko-Biała 1981, rks.

**Zofia Pacut
Janusz Wojtycza**

PACUT Zofia Władysława (1917–2009), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Harcererek Bielsko i Biała Krakowska (1945), hufcowa Beskidzkiego Hufca Harcererek w Białej Krakowskiej (1949).

Urodziła się 12 III 1917 w Brodach k. Wadowic w rodzinie Józefa (urzędnika w biurze notarialnym) i Herminy z Moroniów. Miała trzech braci: Kazimierza (1913–1976, urzędnika banku, harcerza, w l. 1939–1945 więźnia obozu w Murnau), Stanisława Władysława (zob. s. 135–137) i Władysława Mariana (1920–1939, harcerza, sportowca, który zginął w czasie działań wojennych).

W 1918 r. zamieszkała z rodziną w Białej Krak., gdzie otrzymała posadę jej ojciec. Uczęszczała tam później do Pryw. Gimnazjum Nauczycielskiego Żeńskiego św. Hildegardy. We wrześniu 1927 wstąpiła do 1 Żeńskiej Drużyny (ŻD) im. E. Plater, a od grudnia należała do 2 ŻD im. kr. Jadwigi, w której w 1929 r. została zastępową i kronikarką. Zdobyła kolejne stopnie harcerskie: ochotniczki (1928), pionierki (1930), samarytanki (1934) i wędrowniczki (1937). W l. 1931–1936 ponownie należała do 1 ŻD im. E. Plater przy Seminarium Nauczycielskim, a od maja 1936 była członkinią Kręgu Starszoharcerskiego „Kozice” przy komendzie hufca. W 1937 r. zaliczyła próbę drużynowej i do września 1938 była drużynową 5 ŻD przy Pryw. Liceum i Gimnazjum Żeńskim św. Hildegardy, po czym objęła funkcję przybocznej Hufca Harcererek w Białej Krak.

Jako zastępową uczestniczyła w obozach w Straconce k. Białej (1935), Brańkówce k. Wadowic (1937) i Koszarawie (1938), jako obożna – w obozie w Zubrzycy Górnej (1936) i zimowisku w Zwardoniu (1938), w obozach szkoleniowych dla drużynowych w Ignalinie (1934) i Kremnej (1937) oraz w reprezentacji hufca na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935).

Od 1934 r. należała do Harcerskiego Klubu Narciarskiego (HKN). W styczniu 1939 zajęła II miejsce w biegu zjazdowym dziewcząt na harcerskich zawodach narciarskich, a w lutym t.r. uczestniczyła z reprezentacją HKN Bielsko w zawodach FIS (Fédération Internationale

de Ski – Międzyn. Federacji Narciarskiej) w Zakopanem. Od ukończenia seminarium w 1936 r. do wybuchu wojny była bezrobotna.

W 1938 r. otrzymała kartę mobilizacyjną do pomocniczej służby samarytańskiej. Na pocz. następnego roku przeszła przeszkolenie w ramach Pogotowia Harcerek, po którym sama prowadziła szkolenia dziewcząt. W czasie wakacji 1939 r. była opiekunką obozu 3 Drużyny Harcerek im. M. Konopnickiej w Bańskiej k. Szafar. W poł. sierpnia otrzymała przydział do oddziału łączności w miejscowej jednostce wojskowej. Została skierowana do obsługi centrali telefonicznej mieszczącej się obok poczty w Bielsku. Wraz z obsługą centrali 2 września została ewakuowana w składzie wycofującej się Armii „Kraków” przez Kraków, Tarnów, Mielec, Rzeszów, Łańcut do Krzemienicy. Następnie 8 września z grupą 20 dziewcząt ze służby łączności udała się przez Jarosław, Olechowice, Rawę Ruską, Żółkiew, Kamionkę Strumiłową, Busko i Złoczów do Tarnopola. Tam przypadkowo spotkała swoją matkę. Razem z nią 19 września przekroczyła granicę Węgier i obie zostały internowane w klasztorze w Ludanie. Uciekły stamtąd i w styczniu 1940 dotarły do Białej. Tu Z. Pacut uczestniczyła w działalności konspiracyjnego Hufca Beskidzkiego, pracując zarazem od stycznia 1942 do października 1943 jako szwaczka u gorseciarki Anny Hudeckiej, a potem od listopada 1943 do stycznia 1945 jako nauczycielka w Szkole Powsz. w Przepieszynie k. Brzeszcz.

Po wojnie była maszynistką w Powiat. Urzędzie Ziemskim w Białej, a następnie od maja do listopada 1945 nauczycielką w Szkole Powsz. nr 2 w Białej Krak. W l. 1945–1947 kształciła się w Państw. Inst. Robót Ręcznych w Bielsku. W r. szk. 1947/48 uczyła w Publicznej Szkole Powsz. nr 1 w Białej.

Od poł. lutego 1945 kierowała pracami mającymi na celu organizację harcerstwa w Bielsku i Białej Krak. Zorganizowała

wspólny hufiec harcerek dla obu miast. W sierpniu t.r. prowadziła kurs drużynowych w Międzybrodziu Żywieckim. Po podziale hufca (1 X 1945) Komendę Hufca Harcerek w Bielsku przejęła od niej Anieła Wideł, a w Białej – Joanna Ziaja.

W grudniu 1945 Z. Pacut uczestniczyła w kursie podharcemistrzowskim GK Harcerek w Kościelisku. W 1946 r. zorganizowała w hufcu kurs zdobniczek i teatryk kukielkowy, występujący od maja 1947 w szkołach, domach dziecka i prewentiariach. Była opiekunką obozu w Zakopanem (1946), obożną obozu w Krynicy-Czarnym Potoku (1947), kwatermistrzynią zgrupowania w Międzyzdrojach (1948), opiekunką obozu 9 Drużyny Harcerek z Wilkowiec w Zakopanem i komendantką zimowiska hufca w Karpaczu (1948). Uczestniczyła również w Zlocie Harcerstwa Śląskiego w Katowicach (22–23 IX 1945) i Ogólnopolskim Zlocie Młodzieży „Trzymamy Straż nad Odrą” w Szczecinie (12–14 IV 1946). Działała w HKN w Bielsku. Współorganizowała Harcerskie Mistrzostwa Polski w Szczyrku (1947), a także sędziowała podczas biegu patrolowego zawodów eliminacyjnych o mistrzostwo Chorągwi Śląsko-Dąbrowskiej w Dębowcu (11 II 1948) i Harcerskich Narciarskich Mistrzostw Polski w Zakopanem (25 II 1948). Od maja 1949 pełniła funkcję hufcowej Hufca Harcerek w Białej. W lipcu t.r. prowadziła obóz hufca w Czorsztynie. Jesienią zakończyła działalność hufca, przekazując jego majątek i dokumentację ZMP.

W l. 1948–1957 uczyła w 11-letniej Szkole Ogólnokształcącej im. A. Asnyka w Białej. W 1955 r. ukończyła matematykę w WSP w Katowicach. W l. 1957–1966 pracowała w Szkole Podst. i LO im. S. Żeromskiego w Bielsku-Białej, a po przekształceniu tego zespołu szkół w Szkole Podst. nr 22 i III LO, skąd w 1978 r. przeszła na emeryturę.

Do pracy harcerskiej wróciła we wrześniu 1956. W 1957 r. otrzymała stopień podharcemistrzyni. Pełniła funkcję przy-

bocznej hufca (1956–1957), a następnie (do 1965) – członkini Komendy Hufca Beskidzkiego w Bielsku-Białej, prowadząc równocześnie drużynę harcerzek przy szkołach, w których pracowała jako nauczycielka. Od 1979 r. działa aktywnie w Kręgu Seniorów przy Hufcu Beskidzkim ZHP i w tym czasie otrzymała stopień harcmistrzyni.

Zmarła 23 III 2009. Została pochowana na cmentarzu Parafii Opatrzności Bożej w Bielsku-Białej.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej w 1939, Medalem 40-lecia PL, Odznaką ZNP za Tajne Nauczanie, Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Honorową Odznaką RPH, Honorową Odznaką Harcerskiej Służby Ziemi Śląskiej, Honorową Odznaką Harcerskiej Służby Ziemi Beskidzkiej. W 1988 r. otrzymała honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP.

Rodziny nie założyła.

— Kłisła J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w l. 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 24, 205–207; *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, red. K. Wójcicka, Bielsko Biała 2015, s. 63–65; — *Rozkaz komendantki Krak. Chorągwi Harcerek L. 8 z 7 VI 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chorągwi Harcerek i Harcerzy” 1939, nr 9; — Izba Tradycji Hufca Beskidzkiego ZHP w Bielsku-Białej: ankieta pers. i kartoteka instruktora Z. Pacut; *Hufiec Harcerek w Bielsku, Białej Krak. – Chorągiew Śląsko-Dąbrowska, Beskidzki Hufiec Harcerek w Białej Krak.*, cz. 2, mps, s. 22–27; *Życiorysy harcerek i harcerzy z Hufców Biała Krak. i Bielsko, którzy oddali życie za Ojczyznę w l. 1939–1945*, Bielsko-Biała 1981, mps, s. 64–71; — inf. Marty Walczewskiej.

Ewa Kossowska
Krystyna Wójcicka

PANEK Kazimierz Józef Edward (1873–1935), doktor habilitowany medycyny, profesor weterynarii, bakteriolog, naczelnik „Sokoła”, naczelny komendant skautowy (1914, 1916–1918, 1920), taternik i pionier narciarstwa.

Urodził się 15 II 1873 w Oświęcimiu. Był synem urzędnika kolejowego. Po śmierci ojca jego opiekunami byli kolejno Aleksander Gałuszka (stolarz, zam. w Szczurowej), Leon Zygmunt (oficjał pocztowy, zam. we Lwowie) i Jan Wolny (stolarz, zam. w Krakowie). Miał siostrę Władysławę (zameżną Panek-Jankowską, taterniczkę). Naukę w I Wyższym Gimnazjum Męskim św. Anny w Krakowie, rozpoczętą w r. 1885, zakończył maturą w czerwcu 1892. W tym czasie zetknął się z działalnością TG „Sokół”. Po maturze studiował na Wydz. Lekarskim UJ, uzyskując w 1897 r. doktorat wszech nauk lekarskich. Pracował jako asystent w Katedrze Chemii Lekarskiej (1893–1897) i demonstrator w Klinice Chorób Wewnętrznych UJ (1898–1900). Następnie przeniósł się na Wydz. Lekarski Uniw. Lwow. (do 1906 r. był tam asystentem higieny). Jednocześnie w l. 1903–1906 studiował weterynarię w Akademii Medycyny Weterynaryjnej (AMW) we Lwowie. W 1905 r. habilitował się z zakresu higieny na Uniw. Lwow. i został mianowany docentem fizjologii zwierząt w AMW. W 1906 r. został tamże profesorem nadzwyczajnym, a w 1913 r. – profesorem zwyczajnym. Redagował „Przeg. Higieniczny” (1907–1914) oraz „Przeg. Weterynarski” (1911–1914 i 1919–1920). Zorganizował I Zjazd Higienistów Polskich we Lwowie, który zgromadził specjalistów ze wszystkich zaborów i z emigracji (1914).

Od 1904 r. należał do Tow. Zabaw Ruchowych. W l. 1900–1909 uprawiał taternictwo. Od ok. 1903 r. przewodził grupie taterników zwanej „Bacówka” (należały do niej m.in. jego siostra i żona). Wytyczył nowe szlaki (z Doliny Hlińskiej na Hrubby Wierch i stamtąd do Doliny Niewcyrki).

Przekształcił sekcję turystyczną Tow. Tatrzańskiego w Zakopanem w klub wysokogórski (w l. 1907–1909 był jego prezesem). W 1907 r. był jednym z założycieli, wydawcą i redaktorem pierwszego rocznika pisma „Taternik”, do 1910 r. pozostawał członkiem jego komitetu redakcyjnego. Na pocz. XX w. wszedł w skład powstałego we Lwowie Koła Narciarskiego. W styczniu 1907 r. utworzył we Lwowie Karpackie Tow. Narciarskie i był jego prezesem (1907–1909 i 1911/1912). Publikował pionierskie prace z zakresu higieny turystyki, głównie górskiej.

W październiku 1909 został wybrany w skład Wydz. Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w Austrii. W TG „Sokół” zetknął się z ruchem skautowym. W 1911 r. został członkiem komitetu redakcyjnego lwowskiego „Skauta”. Prowadził zajęcia na skautowym kursie instruktorskim w „Sokole-Macierzy” (1 II–20 IV 1912) i był członkiem komendy międzyzaborowego kursu skautowego (oficjalnie nauczycielskiego) w Skolem (16 VII–24 VIII 1912). Przygotował obszerny referat *Wychowanie fizyczne w programie zadań sokolstwa polskiego*, opublikowany na łamach „Przewodnika Gimnastycznego »Sokół«” (1912) oraz we fragmentach na łamach „Skauta” (1917).

Na przełomie l. 1913 i 1914 wszedł w skład Związkowego Naczelnictwa Skautowego (ZNS); 4 IV 1914 zastąpił K. Wyrzykowskiego na stanowisku naczelnego komendanta skautowego. Wziął udział w wspólnej konferencji władz Drużyn Bartoszewych, Drużyn Strzeleckich, Związków Strzeleckich i „Sokoła” (8 VII 1914), która ustaliła zasady współpracy tych organizacji.

Uczestniczył w organizacji Legionu Wschodniego i razem z nim wyszedł ze Lwowa. Po jego rozwiązaniu wraz z Eugeniuszem Piaseckim i Ignacym Kozielemskim prowadził w Zakopanem akcję wymierzoną w działalność niepodległościową Andrzeja Małkowskiego, który je-

sienią 1914 walczył w Legionach Polskich (udało im się częściowo rozbić pracę skautową na dwie grupy, ale powrót Małkowskiego do Zakopanego położył temu kres). W latach I wojny światowej kierował centralnym laboratorium bakteriologiczno-epidemiologicznym Czerwonego Krzyża w Wiedniu (1914–1916) oraz sekcją epidemiologiczną Galicji i okupowanych przez Austrię terenów Królestwa, Wołynia i Podola (1916–1918); zakładał wówczas na tym terenie szpitale zakaźne. Został mianowany członkiem Najwyższej Rady Zdrowia Austrii.

W 1916 r. został ponownie umocowany jako naczelnny komendant skautowy. Przewodniczył obradom Zjazdu Polskich Pracowników Skautowych i posiedzeniu ZNS w Krakowie (29–30 VII 1918). Wygłosił wówczas referaty *Stosunek Skautingu do Sokoła* (w którym zdecydowanie opowiedział się za pozostaniem skautingu w ramach „Sokoła”) oraz *Stosunek Skautingu do społeczeństwa i szkoły*.

W tym okresie nabrzmiewał konflikt pomiędzy władzami „Sokoła” i ZNS a młodymi instruktorami skautowymi. Jego podstawową przyczyną było to, że działacze „Sokoła” przeciwdziałali przygotowaniu wojskowemu prowadzonemu w skautingu. Po wakacjach 1918 r. władze sokole zażądały od instruktorów deklaracji niewstępowania do innych organizacji i nieuczestniczenia w życiu politycznym. Z kolei instruktorzy oczekiwali połączenia drużyn podległych „Sokołowi” z ogólnopolskim ZHP. Panek, podobnie jak inni działacze „Sokoła”, był temu przeciwny. We wrześniu t.r. usunął ze skautingu 11 instruktorów, drużyny lwowskie zostały rozwiązane i ogłoszono nowy zaciąg, co oznaczało w praktyce likwidację skautingu we Lwowie. Pod koniec września 1918 kierownictwo skautingu jako naczelnik skautowy przejął ponownie K. Wyrzykowski, a w listopadzie t.r. Panek otrzymał „urlop”. Uczestniczył w obronie Lwowa w Polskiej Służbie Sanitarnej (1–22 XI

1918), a równocześnie do 11 listopada był w komendzie Odcinka „Sokół-Macierz”. Od stycznia do maja 1920 był po raz kolejny naczelnym komendantem skautowym (po rezygnacji K. Wyrzykowskiego), a także naczelnikiem „Sokoła”. Przewodniczył obradom ZNS we Lwowie, w czasie których zaaprobowano wejście do ogólnopolskiego ZHP (30 III–2 IV 1920).

Był rektorem AMW (1918–1920) oraz docentem higieny w UJK i Szkole Politechnicznej we Lwowie (1905–1920). Przewodniczył I Wszeczpolskiemu Zjazdowi Lekarzy Weterynaryjnych w Warszawie (1919). Zasiadał też w prezydium II Ogólnopolskiego Zjazdu Lekarzy Weterynaryjnych w 1921 r. i został wybrany do Zarządu Związku Zawodowego Lekarzy Weterynaryjnych (był jego członkiem do kwietnia 1922).

W 1920 r. przeniósł się do Bydgoszczy, gdzie został kierownikiem Państw. Naukowego Inst. Rolnego, w którym zorganizował m.in. Wydz. Higieny Zwierząt i Pracownię Tępienia Gruźlicy. Kiedy w 1927 r. Inst. Rolniczy w Bydgoszczy został włączony do Państw. Inst. Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, kierował nadal Wydz. Higieny Zwierząt.

W okresie lwowskim swojej pracy naukowej wykrył kwasy oksyproteinowe występujące w moczu oraz odkrył śluzową fermentację barszczu. Z zakresu higieny opublikował *Jarstwo a higiena żywienia* (Lw. 1906) i przełożył pracę Maxa Rubnera *Środki spożywcze i nauka żywienia* (Lw. 1907). Jego najwybitniejsze osiągnięcia dotyczyły prowadzonych w Bydgoszczy prekursorskich badań nad patogenezą chorób zakaźnych zwierząt. Z laseczek nosacziny wyodrębnił morvotenzynę umożliwiającą zdiagnozowanie ukrytych form tej choroby; z laseczek gruźlicy wyodrębnił tuberkulotenzynę pomocną w leczeniu i diagnozowaniu gruźlicy u bydła i ptaków. Prowadził badania nad gruźlicą kostną u ludzi, stosując z dużym powodzeniem surowicę własnej produkcji; badań tych

nie zdążył opublikować. Ponadto dla zwalczania zakaźnego ronienia u zwierząt wyodrębnił z laseczek brucelozy abortotenzynę. Prowadzone przez niego badania nad tuberkulotenzyną i abortotenzyną były finansowane przez Min. Rolnictwa. Poza tym Panek badał w Bydgoszczy etiologię i terapię pomoru cieląt z powodu kolibacilozy, zakaźną anemię koni i zarazę płucną u zwierząt gospodarskich.

Zaliczano go do grona najwybitniejszych działaczy obozu narodowo-demokratycznego w Bydgoszczy i w okręgu bydgoskim. W 1925 r. był prezesem bydgoskich struktur Związku Ludowo-Narodowego. W tym okresie działał także w TG „Sokół” (był członkiem honorowym „Sokoła IV” w Bydgoszczy).

Zmarł nagle na serce 13 XI 1935. Został pochowany na bydgoskim cmentarzu parafii pw. św. Wincentego a Paulo.

W 1908 r. zawarł związek małżeński z Florą Mirą z Ogórków (ur. 1878, lekarzka i pisarką taternicką, turystką i sportsmenką). Miał córkę Krystynę (ur. 1912), syna Jerzego Kazimierza (pseud. Jerzy Lipiński, 1918–1943, studenta medycyny na Uniw. Pozn. i tajnym UW, taternika, autora artykułów o tematyce górskiej, który zginął w Warszawie podczas okupacji).

— *Bydgoski słownik biogr.*, red. J. Kutta, t. 5, B. 1995; Brzozowski S. M. *Panek Kazimierz*, w: PSB, t. 25, Wr. 1980, s. 124–125; *Cmentarze Bydgoszczy* [online] <https://cmentarz.bydgoszcz.pl/wp/2016/05/28/kazimierz-panek-1873-1935/> [dostęp 1 VII 2017]; Jackowski A. *Bibliogr. turystyki polskiej 1800–1970*, Wr. 1968; tenże *Bibliogr. turystyki polskiej. Biografie 1800–1970*, Wr. 1971, s. 51, 53; Kwaśniewska K., Rak M. *Naukowcy Bydgoszczy – słownik biograf.* 1997, B. 1997; Millak K. *Słownik polskich lekarzy weterynaryjnych, biograficzno-bibliogr. 1394–1918*, Lub. – W. 1960–1963, s. 171–172; Radwańska-Paryska Z., Paryski W. H. *Wielka encyklopedia tatrzańska*, Poronin 1995 [online] https://z-ne.pl/t,haslo,3591,panek_kazimierz.html [dostęp 15 XII 2018]; — Bagiński H. *U podstaw*

organizacji Wojska Polskiego 1908–1914, W. 1935; Błażejowski Z *dziejów*; Lutyński W. *Profesor Kazimierz Panek*, „Życie Weterynaryjne” 1985, nr 5; Mackiewicz J. *Pierwsze kobiety z dyplomem lekarza na terenie zaborów rosyjskiego i austriackiego*, „Medycyna Nowożytna” 1999, t. 6/2, s. 79–98 [dot. żony F. Ogórek-Pankowej]; Rokosz M., Dall L. *Harcerstwo zakopiańskie w l. 1913–1945*, Zakopane 2013; *Sto lat weterynarii w Puławach 1862–1962. Księga pamiątkowa*, red. K. Millak, Puławy 1962; Zakrzewski A. *Z dziejów „Przeg. Weterynaryjnego”*, „Przeg. Weterynaryjny” 1936, grudzień, Wyd. Jubil. 1886–1935, s. 15–16; — Dobiecki J. *Moje wspomnienia o I Lwowskiej Drużynie Harcerzy*, „Harc.” 1983, nr 8; *Spraw. Dyrektora c.k. Gimnazjum Nowodworskiego czyli św. Anny w Krakowie za r. szk. 1892*, Kr. 1892; toż za r. szk. 1885, Kr. 1885; *Spraw. z II Ogólnopolskiego Zjazdu Lekarzy Weterynaryjnych*, „Wiad. Weterynaryjne” 1921, nr 8; Sulimirski W. *Grupa „Sokół-Macierz”*, w: *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918, cz. 2. Relacje uczestników*, Lw. 1936, s. 575–604; — „Taternik” 1937, z. 3, s. 100–101 (*Jubileusz 30-lecia Karpackiego Tow. Narciarzy w Lwowie*); — Szczepny J. A. *Kazimierz Panek*, „Taternik” 1936, z. 2; Trawiński A. *Śp. prof. dr Kazimierz Panek*, „Przeg. Weterynaryjny” 1935, nr 11; Zakrzewski A. *Prof. dr Kazimierz Panek*, „Przeg. Weterynaryjny” 1936, Wyd. Jubileuszowe 1886–1935, s. 83–84 [nekrologi i wspomnienia pośmiertne].

Marian Miszczuk

PANKOWICZ Andrzej Kazimierz (1950–2011), historyk, profesor doktor habilitowany, podharcemistrz, członek Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP (2002–2011), Rady Redakcyjnej „Harcerskiego Słownika Biograficznego” (2004–2011) i Rady Muzeum Harcerstwa (2006–2011).

Urodził się 13 IV 1950 w Krakowie w rodzinie Adama (1921–1976, magistra dziennikarstwa, redaktora, żołnierza Ochotniczej Harcerskiej Kompanii Obro-

ny Lwowa w r. 1939, żołnierza ZWZ-AK i partyzantki poakowskiej, w młodości harcerza 1 Jarosławskiej Drużyny Harcerzy) i Anny z Sokołowskich (1926–1985, polonistki, dyrektora Bibl. Głównej ASP). Był wnukiem Kazimierza (1874–1940, oficera armii austriackiej, później pułkownika WP, w 1920 r. dowódcy 14 Brygady Artylerii i szefa artylerii DOK nr X Przemyśl).

Naukę rozpoczął w Szkole Podst. nr 7 przy ul. Szlak, a następnie uczęszczał do II LO im. kr. Jana Sobieskiego w Krakowie. Należał do działającej przy tej szkole 3 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. K. Pułaskiego, w l. 1968–1970 był w niej instruktorem. W 1968 r. zdał maturę i rozpoczął studia historyczne na UJ. Już na pierwszym roku otrzymał główną nagrodę Ogólnopolskiej Sesji Studenckich Kół Naukowych za pracę *Armia polska w wojnie 1792 r.* W czasie studiów był drużynowym 46 KDH w Szczepie „Słowi” i komendantem obozu zimowego szczeplu (1970/71). Stopień przewodnika otrzymał 22 XII 1971. W l. 1971–1973 był instruktorem Ref. Organizacyjnego Komendy Hufca Kraków-Kleparz.

Po ukończeniu studiów z tytułem magistra historii, uzyskany na podstawie pracy *Sojusz polsko-rumuński 1918–1926* (1973), otrzymał etat w macierzystym Inst. Historii UJ. W 1980 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *KL Auschwitz w procesach norymberskich 1945–1949*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Mariana Zgórnika, opublikowanej w jęz. polskim (1983) i w jęz. niemieckim (1990). Habilitację uzyskał w 1986 r. na podstawie rozprawy *Polski Czerwony Krzyż w Generalnej Guberni 1939–1945* (Kr. 1985). Za pracę tę otrzymał w następnym roku Nagrodę Min. Nauki i Szkolnictwa Wyższego III st. oraz Nagrodę Min. Sprawiedliwości – Przewodniczącego Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce I st. W l. 1987–1993 był zatrudniony jako docent w Inst. Historii UJ.

W l. 1973–1989 był członkiem Stronictwa Demokratycznego, w którym pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Krak. Komitetu; w l. 1984–1989 jako przedstawiciel tej partii wchodził w skład Senatu UJ. W 1988 r. utworzył w Inst. Historii UJ nieformalny klub historyków społecznych. Będąc od 1980 r. członkiem Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność”, z jej upoważnienia utworzył Studium Samorządności Społecznej (od 1993 r. w ramach Wydz. Prawa i Administracji UJ) i kierował nim do 1999 r. W 1995 r. otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego UJ, a w 1997 r. – tytuł profesora nauk humanistycznych.

Od 1993 do 1999 r. pracował równocześnie w Wyższej Szkole Biznesu – National-Lois University w Nowym Sączu, był w niej dziekanem Wydz. Prawa Gospodarczego i Administracji (1994–1999) oraz koordynatorem programu zamiejscowego w Zakopanem. W l. 1999–2003 pracował na Wydz. Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej, gdzie m.in. kierował Katedrą Historii Kościoła XIX i XX w., będąc od 2002 r. profesorem zwyczajnym tej uczelni. W l. 2002–2003 był równocześnie dyrektorem Inst. Jana Pawła II.

W 2003 r. powrócił na UJ jako profesor nadzwyczajny w Inst. Studiów Regionalnych na Wydz. Studiów Międzyn. i Politycznych. W l. 2005–2007 był wicedyrektorem tego instytutu. Kierował Wydziałowymi Interdyscyplinarnymi Studiami Doktoranckimi (2004–2007, 2008–2010). Utworzył Katedrę Teorii i Historii Badań Kulturoznawczych i był jej kierownikiem. W 2009 r. został profesorem zwyczajnym UJ. Od 2003 r. wykładał również w Wyższej Szkole Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej.

Przez szereg lat był członkiem Komisji Historycznej PAN i Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU. Odbił staże naukowe, prowadząc wykłady na Węgrzech, Litwie, w Rumunii, Bułgarii, USA, Belgii, Kanadzie, Włoszech, RFN i Wielkiej

Brytanii. Wypromował 8 doktorów, ponad 140 magistrów oraz blisko 160 licencjatów; recenzował 3 prace habilitacyjne oraz 3 prace doktorskie.

Jego zainteresowania naukowe dotyczyły historii Polski XIX i XX w., samorządności społecznej w różnych epokach, dziejów chrześcijaństwa oraz metodologii nauk humanistycznych. Był autorem podręczników szkolnych i akademickich.

Był czynny w kilku instytucjach i stowarzyszeniach. Od 1978 r. uczestniczył w pracach Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie oraz Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (później Zbrodni Popełnionych na Narodzie Polskim). Należał do Polskiego Tow. Historycznego; w l. 1999–2003 pełnił w nim funkcję prezesa oddziału krak. W l. 1983–1995 był członkiem Wydz. Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Jako członek PCK w l. 1985–1998 uczestniczył w pracach Rady Ośrodka Upowszechniania Międzyn. Prawa Humanitarnego w Warszawie. Od 2004 r. kierował działalnością Komisji Prawa Humanitarnego Małopolskiego Oddziału Okręgowego PCK (od 2009 r. Zespół ds. Upowszechniania Międzyn. Prawa Humanitarnego), prowadzącego coroczny Konkurs Międzyn. Prawa Humanitarnego dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (później konkurs przyjął jego imię). Z okazji 90. rocznicy powstania PCK przygotował i wydał trójjęzyczną publikację pt. *W służbie bliźniemu. Album 90-lecia Polskiego Czerwonego Krzyża* (Kr. 2009). W l. 1990–1992 był członkiem Rady Zarządzającej Małopolskiego Inst. Samorządu Terytorialnego i Administracji jako przedstawiciel Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej. Działał w Związku Podhalan oraz Tow. Wiedzy Obronnej.

Pod koniec l. 90. ponownie włączył się w pracę harcerską. Był członkiem Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP (2002–2011), Rady Redakcyjnej HSB (2004–2011) oraz

Rady MH (2006–2011). Z datą 30 I 2004 otrzymał stopień podharcymistrza. Wśród prawie 120 publikacji jego autorstwa dziejów harcerstwa dotyczą następujące: *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Skauting polski w Galicji w l. 1911–1918* (Kr. – W. 2000, we współautorstwie), *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w l. 1956–1959* (Kr. 2007, współredaktor), *Służba wojenna harcerek krakowskich 1939–1945* (Kr. 2007, współredaktor). Był opiekunem szeregu badań prowadzonych przez Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP, recenzentem jej licznych publikacji i dwóch pierwszych tomów „HSB”, a także przewodniczącym jury konkursu na prace magisterskie o tematyce harcerskiej (2010).

W 2000 r. ukończył formację klerycką w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Krak. w Krakowie i przyjął z rąk kard. Franciszka Macharskiego święcenia kapłańskie w Kościele Rzymskokatolickim. W 2003 r. zerwał z celibatem, nie uzyskawszy zgody na przejście do innego obrządku w Kościele Katolickim. Został ekskomunikowany przez ordynariusza archidiecezji krakowskiej. Wstąpił do Kościoła Polskokatolickiego w RP i podejmował starania o przyjęcie w poczet duchowieństwa tego wyznania. W ostatnich latach życia był zaangażowany w organizację Chrystusowego Kościoła Katolickiego Obrządku Słowiańskiego i Bractwa Kapłańskiego Świętych Cyryla i Metodego Apostołów Narodów Słowiańskich.

Zmarł 1 II 2011 w Krakowie. Został pochowany z honorami harcerskimi na cmentarzu Batowickim; obecnie spoczywa na cmentarzu Rakowickim. W piątą rocznicę jego śmierci odbyło się otwarte posiedzenie Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP poświęcone jego pamięci.

Został odznaczony Złotym (2009) i Srebrnym (1986) Krzyżem Zasługi, Srebrnym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci oraz Srebrnym (2006) Krzyżem za Zasługi

dla ZHP, Odznaką Honorową PCK I st. (2007), a także srebrnym Honorowym Odznaczeniem Stulecia Harcerstwa w Krakowie (2010).

W 1973 r. zawarł związek małżeński z Anną Myczkowską (1949–1996, poetką). W 2003 r. powtórnie wstąpił w związek małżeński, poślubiając Marię z Głowińskich 1° voto Budzińską. Nie miał dzieci.

— Andrzej Pankowicz, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Pankowicz [dostęp 10 XI 2018]; Nartowski Z. *Pankowicz Adam*, w: *Małopolski słownik*, t. 8, Kr. 2002, s. 96–97 [dot. ojca]; Wojtycza J. *Bibliogr. prac Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP 1980–2004*, Kr. 2005; tenże *Bibliogr. prac Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP 2005–2009*, Kr. 2010; tenże *Spraw. z działalności Kom. Hist. ZHP Chorągwi Krak. za okres XII 2010–IX 2014. Bibliogr. prac Kom. Hist. ZHP Chorągwi Krak. za l. 2010–2014*, Kr. 2014 [bibliogr.]; — Wojtycza K. *Hufiec Kraków Kleparz-Łobzów w l. 1957–1972*, Kr. 2007; — „Dziennik Polski” 2011 z 4 II, s. A15 [nekrologi]; Plichta P. *Andrzej Pankowicz, 13 kwietnia 1950–1 lutego 2011. Odeszli...*, „Alma Mater” 2011, nr 133, s. 36–37; tenże *Ks. prof. zw. dr hab. Andrzej Pankowicz (13 kwietnia 1950–1 lutego 2011)*, „Politeja” 2011, nr 1, s. 5–19; tenże *Ks. prof. zw. dr hab. Andrzej Pankowicz (13 kwietnia 1950 – 1 lutego 2011)*, w: *Kronika UJ za r. akad. 2010/11 i 2011/12*, red. A. K. Banach, Kr. 2016, s. 218–220; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: klepsydra; wniosek o nadanie Srebrnego Krzyża za Zasługi dla ZHP; — inf. żony Marii Pankowicz i hm. Kazimierza Dziedzica.

Janusz Wojtycza

PIONK Marian Ferdynand, pseud. Dobiesław (1932–2014), doktor pedagogiki, adiunkt Uniwersytetu Śląskiego oraz Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, harcymistrz, instruktor Głównej Kwatery Harcerstwa (1957), zastępca ko-

PIONK MARIAN

mentanta Kieleckiej Chorągwi Harcerstwa/ZHP (1963–1965).

Urodził się 8 IX 1932 w Jeżewie w pow. świeckim. Był synem Leona (1896–1994, działacza młodzieżowego na terenie Kaszub, w Polsce niepodległej policjanta) i Anastazji z Jankowskich. Miał braci Zygmunta (ur. 1923) i Eustachego (ur. 1928) oraz siostry Irenę (ur. 1925), Eleonorę (ur. 1926), Jadwigę (ur. 1931) i Czesławę (ur. 1942).

Szkołę powsz. ukończył w 1947 r. w Pilźnie w pow. dębickim, po czym podjął naukę w gimnazjum. Do ZHP wstąpił w r. 1945; przyrzeczenie harcerskie złożył na obozie w Pustkowie w pow. poddębickim. Pełnił funkcję drużynowego drużyny zurawiej i harcerskiej (1945–1948). Kurs drużynowych ukończył w 1949 r. w Folużu w gm. Dębowiec w pow. jasielskim. Przed 1950 r. zdobył stopień harcerza orlego. Po małej maturze w t.r. przeniósł się wraz z rodziną do Wejherowa, gdzie w 1951 r. ukończył Państw. Liceum Pedagog. Następnie studiował fizykę na UJ.

Na przełomie l. 1950/51 w Pilźnie k. Dębicy razem z kolegami założył tajną organizację Żołnierze Wolnej Polski, której celem była walka zbrojna z komunizmem, przyłączenie do Polski oderwanych kresów wschodnich i przywrócenie suwerenności państwa polskiego. Kiedy w październiku 1952 doszło do dekonspiracji, został aresztowany i skazany przez Wojewski Sąd Rejonowy na 15 lat więzienia. Przetrzymano go w zakładach karnych w Gdańsku, Sztumie i Wronkach. Dzięki dwóm ustawom amnestyjnym (1952 i 1956) oraz zabiegom wielu osób, m.in. pisarki Seweryny Szmaglewskiej, wyszedł z więzienia po niespełna pięciu latach.

W maju 1957 ukończył kurs podharcemistrzowski w Centralnej Szkole Instruktorów Zuchowych (CSIZ) w Cieplicach i w październiku t.r. został kierownikiem Zespołu Drużyn Wiejskich w Wydzu. Zuchów GK Harcerstwa. Od stycznia do końca czerwca 1958 pracował w CSIZ w Ciep-

plicach. W r. szk. 1958/59 był zatrudniony jako nauczyciel w szkole podst. w miejscowości Tupadły w gm. Władysławowo w pow. puckim. W 1959 r. ukończył kurs dla reżyserów w Wojew. Domu Kultury w Gdańsku. W czerwcu 1959 wziął udział w I Zlocie Chorągwi Wrocławskiej.

W marcu 1960 przeszedł do pracy w Kieleckiej Chorągwi Harcerstwa, gdzie został wybrany w skład komendy chorągwi, pełnił także funkcje kierownika wydzu. zuchów, przewodniczącego komisji dyscyplinarnej oraz zastępcy przewodniczącego komisji prób na stopnie przewodnika i podharcemistrza. Od lutego 1961 do końca lipca 1962 był ponadto administratorem hotelu harcerskiego przy ul. Ściegiennego 11 w Kielcach. W lutym 1963 objął funkcję zastępcy komendanta Kieleckiej Chorągwi Harcerstwa.

W 1965 r. został przeniesiony do pracy w Komendzie Katowickiej Chorągwi ZHP na stanowisko instruktora Chorągwi Szkoły Instruktorów w Chorzowie. Pełnił też funkcję komendanta Akcji „Rodło” i Akcji „Zamont” prowadzonych przez Chorągiew Katowicką. W Harcerskiej Stancyi Turystycznej Hufca ZHP Lubliniec w Kokotku (dzielnica Lublińca) zorganizował spotkanie działaczy harcerskich z okresu powstań śląskich z młodzieżą harcerską (8–11 VIII 1970). Odbiła się także sesja popularno-naukowa „Rola Harcerstwa w śląskim ruchu narodowo-wyzwoleńczym”, której dorobek został opublikowany w broszurze *Harcerze w plebiscycie i w powstaniach śląskich* (Lubliniec 1971). Stopień podharcemistrza otrzymał w r. 1957, harcistrza w r. 1961, a honorowy stopień harcistrza PL w 1980 r.

W 1961 r. podjął studia eksternistyczne na Wydz. Pedagog. UW. Ukończył je w r. 1965, uzyskując magisterium po złożeniu pracy *Oświata i wychowanie u Serbołużyczan w l. 1945–1965*. Doktorem nauk humanistycznych został w 1976 r. na podstawie rozprawy *Determinanty skutecznego wychowania w organizacji młodzieżowej*.

W l. 1968–1994 pracował na Wydz. Pedagogiki i Psychologii Uniw. Śląskiego oraz w AWF w Katowicach, skąd po ciężkiej chorobie przeszedł na emeryturę.

W 2000 r. założył w Katowicach Krajowe Studium Polski Podziemnej i został jego dyrektorem (działalność Studium służyła upowszechnianiu wiedzy o walkach z okupantem na terenie woj. śląskiego). Wiele czasu poświęcił popularyzacji działań patriotycznych płk. Zygmunta Miłkowskiego, pseud. Teodor Tomasz Jeż. Pomimo starań nie udało mu się sprowadzić z Lozanny do Polski jego prochów. Był członkiem zwyczajnym Rady Fundacji „Fundusz Obrony Narodowej” z siedzibą w Gdyni.

Opublikował *Zarys metodyki pracy drużyny specjalnościowej* (Chorzów 1970, 1971), *Harcerze w plebiscycie i w powstaniach śląskich* (Lubliniec 1971, Kat. 2002), *Harcerski system wychowawczy* (Kat. 1972), *Aktualne problemy naukowo-badawcze pedagogiki polskiej* (Kat. 1973), *Zarys pedagogiki sportu* (Kat. 1976), *Zarys metodyki wychowania w ZHP* (wspólnie z J. Michułowiczem, Kat. 1979), *Propedeutyka metodyki wychowania resocjalizującego* (W. 1980), *Sozologiczne podstawy wychowania* (Kat. 1985), *Kulturowe determinanty struktury procesu wychowania* (Kat. 1989), *Rola ZHP w edukacji narodowej* („Harc.” 1990, nr 6, s. 11–13), *Antropologiczne podstawy pedagogiki* (Kat. 1993), *Walka z hitlerowskim i stalinowskim okupantem o niepodległość Polski* (Kat. 1998), *Harcerze w walce o niepodległość Polski 1939–1989* (Kat. 2001), *Konspiracja niepodległościowa. Ruch oporu w Częstochowie po 1945 r.* (Kat. 2004), *Płk Zygmunt Miłkowski – Teodor Tomasz Jeż* (Kat. 2007), *5-lecie Krajowego Studium Polski Podziemnej w Katowicach* (Kat. 2007), *Miłkowski i jego rodzina* (Kat. 2008), *II wojna światowa* (Kat. 2012), *Powstanie styczniowe w aspekcie przemian społeczno-politycznych Europy*, „Przeg. Polsko-Polonijny” 2012, nr 4.

Zmarł 9 VIII 2014 w czasie pobytu na wakacjach w Karwi. Został pochowany w Ostrowie k. Karwi.

Został odznaczony Krzyżem Oficerskim (L. 1983) i Krzyżem Kawalerskim (L. 1979, 1995) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (L. 1972, 1990), Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami (L. 1973), Złotym Krzyżem Zasługi (1979), Krzyżem AK (L. 1983), Medalem KEN (1981), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1969), Złotą (1998) i Srebrną (1971) Odznaką za Zasługi dla Woj. Katowickiego (1998), Złotą Honorową Odznaką za Zasługi dla Woj. Śląskiego (2000), Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1960).

W 1962 r. zawarł związek małżeński z Marią Winnicą Madej (magistrem pedagogiki, harcmistrzynią). Miał córkę Karolinę Jolantę (ur. 1981, lekarza weterynarii, zam. w Anglii).

— Bork B. *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1946*, T. 1998, cz. 4, s. 119; Lenkiewicz A. *Biogram Mariana Pionka*, w: *Polacy na przełomie XX i XXI wieku*, t. 1, Wr. 1998, s. 13, 94–95; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 317–318; Rembalski *Kalendarium*, s. 89, 93; — *Akcja „Rodło” 1967–1973* [online] <http://lubliniec.zhp.pl/historia/index.php/akcja-rodlo-1967-1973> [dostęp 8 XII 2018]; Gąsiorowski A., Steyer K. *Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Pomorski”*, G. 2010; Kateusz A. *Struktura organizacyjna Chorągwi Kieleckiej ZHP w Kielcach w l. 1956–2002. Władze Chorągwi*, w: *Chorągiew Kielecka ZHP im. S. Żeromskiego w l. 1956–2000, Mat. sesji historycznej*, red. A. Rembalski, K. 2003, s. 21; — Arch. Komendy Kieleckiej Chorągwi ZHP: akta pers. pracownika nr 425, ankieta specjalna pracownika ZHP (1960), rks; MH: sygn. MHAR/11-39/28, Mat. historyczne dotyczące męskiej i żeńskiej Chorągwi Śląskiej; rozkazy Naczelnika ZHP (L. 15 z 1 X 1961, L. 5 z 1 III 1960); — inf. córki K. J. Pionk (2016) i żony W. M. Pionk (2017).

Elżbieta Kubiec

POLKOWSKA z Anyżów Zofia (1905–1989), nauczycielka, harcmistrzyni, zastępczyni komendantki Poleskiej Chorągwi Harcererek (1932–1935), hufcowa Hufca Harcererek w Gdyni (1936–1937, 1957–1958), komendantka Morskiej Chorągwi Harcererek (1945–1948).

Urodziła się 12 X 1905 w Młodzieszyźnie w pow. sochaczewskim. Była córką Jana (urzędnika w cukrowni) i Stefanii. Miała siostrę Irenę (1907–1953, harcmistrzynię).

We wrześniu 1920 wstąpiła do 2 Drużyny Harcererek (DH) im. H. Pustowójtówny przy Gimnazjum Żeńskim im. J. U. Niemcewicza w Łowiczu; przyrzeczenie harcerskie złożyła na ręce gen. Józefa Hallera. Była drużynową 2 DH w l. 1923–1925. Prowadziła obóz w Świdrze (1924) i w Sobocie k. Jackowic (1925). W 1925 r. wzięła też udział w kursie instruktorskim GK Harcererek w Sromowcach Wyżnych. Stopień przewodniczki otrzymała 25 V 1925. W okresie studiów na UW (1925–1932) kontynuowała działalność harcerską, początkowo jako sekretarka Komendy Warszawskiej Chorągwi Żeńskiej (1926), następnie jako członkini komendy, instruktorka objazdowa (1926–1927), a także kierowniczka Wydz. Obozów i Wycieczek (1928–1932). Prowadziła obozy i kursy instruktorskie w św. Katarzynie, Roztoce k. Istebnej, Poznaniu i Gołubiu Kaszubskim, kierowała też reprezentacją Warszawskiej Chorągwi Harcererek na zlocie w Rybieniu k. Wyszkowa (1928). W 1927 r. otrzymała stopień podharcmistrzyni (po zmianie systemu stopni instruktorskich równoznaczny ze stopniem harcmistrzyni).

Po ukończeniu studiów w zakresie filologii polskiej wyjechała na Polesie, gdzie pracowała jako nauczycielka jęz. polskiego w gimnazjach w Brześciu n. Bugiem i Łunińcu (1932–1935), pełniąc równocześnie funkcję zastępczyni komendantki Poleskiej Chorągwi Harcererek. Po zawarciu związku małżeńskiego (1935) wyjechała do Gdyni, gdzie podjęła pracę nauczyciel-

ki jęz. polskiego na Koncesjonowanych Kursach Gimnazjalnych dla Dorosłych. W l. 1936–1937 pełniła funkcję hufcowej Morskiego Hufca Harcererek, a następnie w l. 1938–1939 komendantki Morskiego Środowiska Harcererek, które skupiało po dwa hufce harcererek młodszych i starszych. W ramach Pogotowia Harcererek nadzorowała przygotowanie dziewcząt do służby samarytańskiej, łączności i opieki nad dziećmi, a także obozy gdyńskich harcererek, lokalizowane dla umocnienia ducha polskości na terenach przy granicy polsko-niemieckiej w Nadolu, Kartoszyźnie nad Jez. Żarnowieckim i Dziemianach na Kaszubach. Wspomnienia z tego okresu zawarła w opracowanej przez siebie *Historii Morskiego Hufca i Środowiska Harcererek w Gdyni w l. 1928–1939* (1980, rks w Muzeum M. Gdyni).

Wybuch II wojny światowej zaskoczył ją w rodzinnych stronach. Powróciła do Gdyni, ale po zajęciu miasta przez hitlerowców dalszy pobyt na Wybrzeżu był dla niej niebezpieczny, gdyż jej nazwisko znalazło się na niemieckich afiszach osób poszukiwanych. Wraz z wysiedloną z Młodzieszyzny rodziną znalazła schronienie we wsi Kamion k. Łowicza, gdzie w czasie okupacji prowadziła tajne nauczanie.

Do Gdyni wróciła w sierpniu 1945 i podjęła pracę nauczycielki jęz. polskiego w Państw. Gimnazjum i Liceum Żeńskim (od 1955 r. po połączeniu z Liceum Męskim II Państw. LO im. A. Mickiewicza), gdzie pracowała do r. 1967, choć formalnie przeszła na emeryturę w 1962 r. Zaraz po wojnie nawiązała kontakt z instruktorkami i przystąpiła do organizacji Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcererek, której komendantką została w październiku 1945. Wiosną 1946 przeniosiła siedzibę komendy chorągwi z Sopotu do Gdyni, a latem zorganizowała zgrupowanie chorągwiowych kursów szkoleniowych w Sianowie k. Kartuz. Na zimowisku w Cieplicach (1946/47) prowadziła szkolenie hufcowych. Wobec dokonujących się zmian w harcerstwie

w maju 1948 ustąpiła z funkcji komendantki chorągwi.

Do pracy harcerskiej powróciła po odrodzeniu ZHP w grudniu 1956, wchodząc w skład pierwszej Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa oraz obejmując kierownictwo Wydz. Programowego i członkostwo komisji weryfikacyjnej chorągwi. Od marca 1957 do września 1958 była ponownie hufcową Hufca Harcerzek w Gdyni. Po 1958 r. zajęła się gromadzeniem materiałów do historii żeńskiego harcerstwa na Pomorzu i relacji dotyczących Tajnego Hufca Harcerzy w Gdyni (1940–1945). W l. 1976–1989 była członkinią Harcerskiego Kręgu Seniorów (HKS) „Korzenie” w Gdańsku i HKS „Strażnica” w Gdyni. Udzielała się też w ZNP.

Zmarła 3 II 1989. Została pochowana na gdyńskim cmentarzu Witomino.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1987), Medalem KEN (1980), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1976), Złotą Odznaką ZNP (1979), Odznaką ZNP za Tajne Nauczanie (1985), odznaką honorową Zaszłonym Ziemi Gdańskiej (1979) oraz Honorową Odznaką Przyjaciół Łowicza i Ziemi Łowickiej (1978).

W 2007 r. upamiętniająca ją tabliczka epitafijna została umieszczona w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku. Małżeństwu Polkowskim poświęcono tablicę pamiątkową odsłoniętą w 2017 r. na kamienicy przy al. Marszałka Piłsudskiego 50a w Gdyni, gdzie mieszkali.

W 1935 r. zawarła związek małżeński z Bolesławem Polkowskim (zob. s. 148–151). Nie miała dzieci.

— *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, t. 1, s. 585; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrze*, s. 15; Puchala *Poczet*, t. 2, s. 43; — Fersten A. *Druh N-20*, „Motywy” 1981, nr 48; *Harcerstwo gdańskie*, s. 8–19, 43, 169; Małszycki D. *Harcerstwo w Gdyni w okresie międzywojennym i w czasie okupacji (1928–1945)*, Gd. 1997, s. 8, passim;

Mat. do HSB, „Harc.” 1995, nr 6, s. 117; — *Czuwaj, Gdynio – wspomnienia gdyńskich harcerzek i harcerzy 1928–2011*, red. D. Małszycki, Gd. 2011, s. 12, 23; — Muz. M. Gdyni: Polkowska Z. *Historia Morskiego Hufca i Środowiska Harcerzek w Gdyni w l. 1928–1939* (1980), rks; — dok. w pos. autorów: Polkowska Z. *Wykaz służby harcerskiej* (1987), mps.

Zenon Kuligowski
Maria Kruszczyńska

POLKOWSKI Bolesław, pseud. Niedźwiadek (1900–1989), docent doktor ekonomii, statystyk, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Gdyni (1934–1936), zastępca komendanta Harcerskiego Ośrodka Morskiego Głównej Kwatery Harcerzy w Gdyni (1937–1939), uczestnik wojny polsko-bolszewickiej (1920) i obrony Wybrzeża (1939).

Urodził się 23 VIII 1900 w Homlu (obecnie Białoruś). Był synem Mieczysława (1867–1956, oficera wojsk rosyjskich, podpułkownika, w l. 1915–1916 organizatora polskiego harcerstwa w Homlu, podharcmistrza, w l. 1920–1921 hufcowego Hufca Męskiego w Wadowicach) i Salomei Żdanowicz-Krukowskiej (1890–1944). Jego pradziad Stanisław Polkowski był oficerem wojsk napoleońskich, a dziadkowie Bolesław Polkowski i Hipolit Żdanowicz-Krukowski za udział w powstaniu styczniowym zostali zesłani na Syberię. Miał siostrę Marię Antoninę (zameżną Marcinkowską, 1907–1996, harcmistrzynię, w l. 1929–1931 hufcową V Hufca Żeńskiego w Warszawie) i brata Wacława (1902–1976).

Od 1916 r. mieszkał z rodziną w Klińcu k. Czernikowa (obecnie Ukraina), gdzie w 1917 r. wstąpił do Drużyny Harcerskiej (DH) im. T. Kościuszki (utworzonej przez ks. Ignacego Skorupkę); pełnił w niej funkcję zastępczego „Wilków”, a od października t.r. był p.o. drużynowym. W pierwszej poł. 1918 r. zaciągnął się do 12 dywizjonu

artylerii rosyjskiej armii gen. A. Brusilowa, którym dowodził jego stryj Karol Polkowski. Od września do grudnia t.r. był p.o. drużynowym 1 Homelskiej Drużyny Harcerzy im. ks. J. Poniatowskiego. Po zwycięstwie bolszewików (na przełomie r. 1918/19) przedostał się do Warszawy, gdzie rozpoczął naukę w gimnazjum Kazimierza Kulwiecia i podjął pracę harcerską w 20 WDH. Ukończył kurs instruktorski w Zwierzyncu Zamojskim (1919). W 1920 r. jako ochotnik, żołnierz 201 pułku artylerii WP walczył w wojnie polsko-bolszewickiej (na froncie polesko-podlaskim, w obronie Warszawy, w bitwie o Grodno oraz w pościgu pancernym „Kiliński”).

Po wojnie kontynuował naukę w gimnazjum i działalność harcerską w 20 WDH. Był też zastępcą hufcowego w Wadowicach (1920) i członkiem-korespondentem Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy (1921). Stopnie harcerza orlego i przodownika otrzymał w r. 1920, a stopień harcerza Rzeczypospolitej w r. 1922. Stopień podharcmiistrza uzyskał 5 IV 1922 (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. był on równoznaczny ze stopniem harcmistrza). W l. 1922–1925 był drużynowym 20 Warszawskiej Żeglarskiej Drużyny Harcerzy im. A. Małkowskiego, w której otrzymał pseud. Niedźwiadek. Działał też w Wydz. Ogólnym GKM jako referent – instruktor objazdowy (1923–1924).

W 1923 r. zdał maturę i w l. 1924–1928 studiował w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, specjalizując się w ekonomii gospodarki i handlu. Następnie do 1930 r. pracował w tej uczelni jako asystent w Katedrze Statystyki. Doktoryzował się w 1931 r. Był współpracownikiem ref. mniejszości (1930–1932), członkiem komisji osobowej (1930–1934) i wizytatorem GK Harcerzy dla Chorągwi Wileńskiej (1931–1933). Ponadto w 1926 r. był kierownikiem Ref. Organizacyjnego Komendy Warszawskiej Chorągwi Męskiej, a później kierownikiem Wydz. Organizacyjnego (1931–1933) i Wydz. Przysp.

Wojsk. (1933–1934) Komendy Mazowieckiej Chorągwi Harcerzy. Opublikowano jego autorstwa *Metodykę prowadzenia wycieczek* (W. 1924), a kilka lat później *Krajoznawcę* (W. 1931). W 1931 r. uczestniczył w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze, a w 1933 r. w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech.

W 1930 r. podjął pracę w Głównym Urzędzie Statystycznym, gdzie był zatrudniony do wyjazdu z Warszawy do Gdyni w 1933 r. Został wówczas kierownikiem Biura Statystycznego w Komisariacie Rządu z zadaniem zorganizowania Miejskiego Biura Statystycznego w Gdyni. Pod jego kierunkiem opracowane i wydane zostały pierwsze roczniki statystyczne miasta. W l. 1935–1939 wykładał także w Państw. Szkole Morskiej w Gdyni. Współredagował kwartalnik „Uprawa Morza”.

W l. 1934–1936 pełnił funkcję hufcowego Hufca Harcerzy w Gdyni. W 1937 r. przejął obowiązki zastępcy komendanta Harcerskiego Ośrodka Morskiego w Gdyni i współpracownika Wydz. Żeglarskiego GKH. W 1937 r. popłynął do Holandii „Zawiszą Czarnym” na V Jamboree w Vogezenzang. Był delegatem na kolejne zjazdy ZHP do 1939 r. Angażował się też w działalność Polskiego Tow. Krajoznawczego, pełniąc w l. 1934–1939 funkcję prezesa Oddziału Morskiego w Gdyni. Publikował w czasopiśmie „Krajoznawca”, a także opracował książki *Przewodnik po porcie gdyńskim* (1936) i *Latarnia morska w Rozewiu* (1937).

We wrześniu 1939 w stopniu porucznika dowodził kompanią karabinów maszynowych I Gdyńskiego Batalionu Morskiej Brygady Obrony Narodowej. W bitwie pod Koleczkowem (10 IX 1939) podczas obrony Gdyni został ranny i dostał się do niewoli. Jako jeńiec przebywał w obozach w Koenigstein i Murnau (oflag VII A). W Murnau był kierownikiem działu nauczania przedmiotów ekonomicznych oraz handlowych na „uniwersytecie jenieckim” dla oficerów, nauczycielem w obozowym

Gimnazjum Handlowym i członkiem Kręgu Starszoharcerskiego (1943–1945).

Po oswoobodzeniu drogą przez Francję udał się do Wielkiej Brytanii, gdzie do 1948 r. pracował w Polskiej Misji Morskiej w Londynie. Do kraju powrócił w lipcu t.r. i podjął pracę jako naczelnik Wydz. Ekonomicznego w Gdańskim Urzędzie Morskim (GUM) i w Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie jako profesor kontraktowy – kierownik Katedry Statystyki. W 1951 r. został usunięty z uczelni oraz GUM i do 1956 r. pracował jako urzędnik w Centrali Eksportu Drewna „Paged” w Gdyni. Do pracy naukowo-badawczej powrócił w 1956 r. w Inst. Morskim w Gdańsku, gdzie został docentem. Jako współautor doprowadził do wydania dziesięciu tomów „Morskiego Rocznika Statystycznego” (1959–1963) oraz „Zeszytów Statystycznych Inst. Morskiego w Gdańsku”, ukazujących rozwój polskiej gospodarki morskiej (1920–1968). Liczba wszystkich jego publikacji przekracza 100 pozycji.

W 1958 r. współtworzył i przez wiele lat sekretarował Tow. Przyjaciół Muz. Morskiego, które zainicjowało powstanie w Gdańsku placówki muzealnej o tym profilu. Był też twórcą powołanego przy tym muzeum w 1968 r. Arch. Polskich Ludzi Morza, które do jego śmierci zgromadziło ok. 1,5 tys. teczek biograficznych. Na emeryturę przeszedł w 1972 r.

W 1956 r. włączył się w odnowę ZHP. W 1957 r. pełnił funkcję zastępcy hufcowego Hufca Harcerzy w Gdyni. W t.r. był członkiem komendy zgrupowania kursów Chorągwi Gdańskiej Harcerstwa w Gołuniu na Kaszubach, a w 1962 r. członkiem sztabu III Chorągwanego Harcerskiego Rajdu Pomorskiego. W l. 1959–1964 przewodniczył chorągwaniej komisji dyscyplinarnej. Od 1976 r. należał do Harcerskiego Kręgu Seniorów (HKS) „Korzenie” przy komendzie chorągwi, a później HKS „Stanica” w Gdyni. Wznowił też działalność turystyczno-krajoznawczą. Przygotował książkę *Gdynia. Mały przewodnik ilu-*

strowany dla zwiedzających miasto i port z panoramą miasta i portu oraz planami śródmieścia, portu i podziału miasta na dzielnice (wspólnie z J. Ukłejewskim, Gd. 1959). Morski Oddział PTTK w Gdyni nadał mu w l. 60. tytuł honorowego prezesa.

Zmarł 24 V 1989. Został pochowany w Alei Zasłużonych na gdyńskim cmentarzu Witomino.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1970), Krzyżem Niepodległości (1925), Krzyżem Walecznych (1921, 1946), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1980), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1976), Odznaką Związku Polaków w Niemczech „Rodło” (1938), odznaką honorową Zasłużony Pracownik Morza, Złotą Odznaką PTTK, odznaką Za Zasługi dla Gdańska, Odznaką za Zasługi dla Gdyni oraz odznaką Zasłużony dla Hufca Gdynia.

Poświęcona mu tabliczka epitafijna znajduje się w Mauzoleum Harcerskim w Skulsku (2007). Polkowskiego i jego żonę upamiętnia tablica odsłonięta w 2017 r. na kamienicy przy al. Marszałka Piłsudskiego 50a w Gdyni, gdzie oboje mieszkali.

W 1935 r. Polkowski poślubił Zofię Anyż (zob. Polkowska z Anyżów Zofia, s. 147–148). Nie miał dzieci.

— Błażejowski *Bibliografia 1911–1960; Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, t. 1, s. 585; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 173–174; Puchala *Poczet*, t. 2, s. 348; — Bolduan R., Podgóreczny M. *Bez mundurów*, G. 1979, s. 21–22; Fersten A. *Druh N-20*, „Motywy” 1981, nr 48; *Harcerstwo gdańskie*, s. 13; Małszycki D. *Harcerstwo w Gdyni w okresie międzywojennym i w czasie okupacji (1928–1945)*, Gd. 1997, passim; — *Czuwaj, Gdynio – wspomnienia gdańskich harcerek i harcerzy 1928–2011*, red. D. Małszycki, Gd. 2011, s. 12, 134–137; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Męskiej/Harcerzy z l. 1920 – 1939; — dok. w pos. rodziny: życiorys

z 2003 r. opracowany przez siostrzenicę Hanne Marcinkowską zamężną Kubska, rks.

Zenon Kuligowski
Maria Kruszczyńska

PONIATOWSKA Janina, pseud. Iskra Watrzana (1906–1941), nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Żeńskiego/Harcerek w Białej Krakowskiej (1931–1936) i Hufca Harcerek w Krzemieńcu (1936–1939), uczestniczka konspiracji.

Urodziła się 29 X 1906 w Ostropolu na Wołyniu w rodzinie zarządcy majątku ziemskiego, który zginął z rąk bolszewików w 1918 r. Wraz z matką Marceliną przedostała się do Rumunii, gdzie ukończyła szkołę powsz., a następnie gimnazjum żeńskie z jęz. rumuńskim w Kiszyniowie (1927). Tam też wstąpiła do harcerstwa. Uzyskała obywatelstwo rumuńskie. W 1927 r. podjęła studia z zakresu romanistyki na UJ. W czasie studiów udzielała korepetycji. Była jedną z najaktywniejszych harcerek, zastępowała, a od 1929 r. przyboczną Akademickiej Żeńskiej Drużyny „Watra”. W lipcu 1930 była zastępczynią komendantki obozu drużyny „Watra” w Glince-Ujsolach w Beskidzie Żywieckim, na tym obozie otrzymała miano Iskra Watrzana.

Po ukończeniu w 1931 r. studiów podjęła pracę jako nauczycielka jęz. francuskiego w Państw. Koedukacyjnej Szkole Handlowej w Białej Krak. W t.r. zorganizowała przy szkole 3 Drużynę Żeńską im. M. Konopnickiej. Po utworzeniu na polecenie Komendy Krak. Chorągwi Żeńskiej hufca zaliczyła próbę drużynowej i została mianowana hufcową Hufca Żeńskiego w Białej (12 XII 1931). W 1931 r. była komendantką obozu w Ciścu k. Żywca, w 1932 r. w Jachówce k. Budzewa, w 1933 r. w Poroninie-Olczy (zlokalizowanego w budynku szkoły, później mieszczącym Muzeum Lenina) z wycieczkami w Tatry, w 1934 r. pierwszego obozu pod

namiotami w Nowej Wsi k. Krynicy z tygodniową wycieczką w Pieniny, a w 1935 r. obozu przygotowawczego do zlotu w Spale zlokalizowanego w Straconce. Stopień podharc mistrzyni otrzymała 20 IV 1934.

W lipcu 1935 na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale kierowała 48-osobową reprezentacją hufca, która została wysoko oceniona przez komendę chorągwi i zdobyła I miejsce w konkursie na urządzenie namiotu. Po zlocie uczestniczyła w Międzyn. Zjeździe Starszych Skautek w Brukseli (20–30 VII 1935), a później w obozie skautek belgijskich. W grudniu t.r. Komenda Krak. Chorągwi Harcerek powierzyła jej hufcowi prowadzenie ref. drużyn w Czechosłowacji. Pracujący pod jej kierownictwem hufiec należał do najlepszych w chorągwi, w 1935 r. liczył przeszło 300 harcerek w 18 drużynach harcerskich i 6 gromadach zachowowych. Poniatowska rozwijała jego działalność, szkoląc kadre i organizując kolejne drużyny: w Kętach, Wilkowicach-Bystrej, Lipniku, Straconce, Dankowicach i Brzeszczach. Powołała do życia KPH. Z dn. 5 VI 1936 została mianowana harcmistrzynią.

W maju 1936 zrezygnowała z funkcji hufcowej i w końcu czerwca t.r. przeniosła się na Wołyn, podejmując pracę w Liceum Krzemienieckim. Została powołana w skład kadry instruktorskiej odbywających się latem obozowych kursów dla drużynowych i wspólnie z hm. Józefiną Łapińską wzięła udział w międzyn. konferencji instruktorów skautowych (tzw. Radzie Okrąglego Stołu). Była hufcową Hufca Harcerek w Krzemieńcu (1936–1939) oraz referentką zagraniczną i międzyn. Komendy Wołyńskiej Chorągwi Harcerek (1937–1939). W maju 1939 weszła w skład chorągwianej komisji prób instruktorskich. W lipcu 1936 pomagała w prowadzeniu obozu „Watry” w Mariampolu n. Dniestrem na Podolu, a w lipcu 1939 na jej zaproszenie do Krzemieńca przyjechała 2 Drużyna Harcerek z Gimnazjum im. A. Asnyka w Białej.

Po wybuchu wojny, jesienią 1939, zlikwidowano Liceum Krzemienieckie. Rozpoczęły się prześladowania Polaków i masowe zsyłki w głąb Rosji. Poniatowska podjęła pracę w konspiracji w ramach Wołyńskiej Chorągwi Harcererek. Pomagała w ewakuacji i zabezpieczeniu majątku chorągwi oraz organizowała paczki żywnościowe dla wygnańców. Na skutek donosu ukraińskiego szpiega została aresztowana i osadzona w krzemienieckim więzieniu. Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej została wraz z innymi uwolniona przez miejscową ludność. Kilka dni później po wyjściu z kościoła została aresztowana przez gestapo i ukraińską policję. Wśród aresztujących był jej ukraiński uczeń-nacjonalista, który wskazał swoją nauczycielkę.

Została rozstrzelana w Krzemieńcu pomiędzy 28 a 30 VII 1941 wraz z 22-osobową grupą nauczycieli Liceum Krzemienieckiego i polskiej inteligencji; w tej samej egzekucji zginęły dwie inne harcmistrzyni z Chorągwi Wołyńskiej: Helena Paliwodzianka i Joanna Kopcińska. Dokładna data ich śmierci i miejsce pochówku nie są znane.

Poniatowska, drobna, energiczna i pogodna, wykazywała duże zdolności organizacyjne; wspominano ją jako niestrudzoną w pracy instruktorkę harcerską, cieszącą się dużym autorytetem. Wiele starań włożyła w rozwój harcerstwa oraz krzewienia polskości na terenie zdominowanego wcześniej przez Niemców m. Biąła i pobliskiego Bielska.

Wspomnienie o Janinie Poniatowskiej Zdzisława Mirowskiego, jej ucznia i wychowanka, zostało zdeponowane w Zakładzie Historii Polski w II wojnie światowej Inst. Historii PAN.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzyni i harcmistrz*, s. 64; — *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945*; Kłistała J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej*

w l. 1925–1949. *Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 24, 37; Kossowska E. *Janina Poniatowska – harcmistrzyni*, w: *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, red. K. Wójcicka, Bielsko Biała 2015, s. 53–54; Mileska *Mat. do historii*; Niderliński W. i in. *Wszystko, co nasze. Harcerska martyrologia na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w l. II wojny światowej*, W. 1983, s. 90; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Bukowska J. *Hm. Janina Poniatowska, pierwsza hufcowa w Białej*, w: *Życiorysy harcererek i harcerzy z Hufców Biała Krak. i Bielsko, którzy oddali życie za Ojczyznę w l. 1939–1945*, Bielsko-Biała 1981, mps, s. 8–15; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Żeńskiej/Harcererek z l. 1926–1939; Arch. UJ: sygn. S II 350, S II 358.

Janusz Wojtyca

POREBSKI Stanisław, pseud. Szreniawa (1922–1989), magister inżynier elektrotechnik, podharcmistrz, hufcowy III Hufca Harcerzy w Krakowie (1946–1947), zastępca przewodniczącego Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP (1980–1989), żołnierz Armii Krajowej, animator harcerskich środowisk kombatanckich.

Urodził się 25 XI 1922 w Krakowie. Był synem Mariana Andrzeja (1886–1947, inżyniera elektryka i mechanika, pracownika kolei, w okresie okupacji więźnia gestapo, po wojnie profesora Polit. Śląskiej oraz Wydz. Politechnicznych Akademii Górniczej) i Kazimierzy z Filipkiewiczów (1888–1969, pianistki, nauczycielki w szkole ss. Urszulanek). Jego dziad August Porębski (1853–1930) był kupcem, radnym m. Krakowa i działaczem organizacji kupieckich. S. Porębski miał brata Kazimierza Jerzego (1914–1986, absolwenta Wyższej Szkoły Handlowej, uczestnika kampanii wrześniowej w 1939 r. i żołnierza II Korpusu Polskiego, podporucznika, zmarłego na emigracji) oraz siostry Bro-

POREBSKI STANISŁAW

niślawę (zameżną Cybulską, 1916–1997, magistra inżyniera rolnika), Wandę (zameżną Szotową, 1917–1990, magistra geografii, adiunkta w Stacji Karpackiej Inst. Geologicznego) i Jadwigę (zameżną Porębską-Dropiowską, 1928–2009, magistra farmacji i analityka klinicznego, wykładowcę w studium medycznym).

W 1934 r. ukończył Szkołę Powsz. Męską nr 6 im. J. Kochanowskiego, w 1938 r. gimnazjum, a w r. szk. 1938/39 uczył się w VIII Liceum Męskim im. A. Witkowskiego. W 1934 r. wstąpił do 9 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. D. Czachowskiego. Do września 1939 zdobył kolejne stopnie harcerskie, do stopnia harcerza orlego włącznie; był w niej zastępowym i przybocznym (od 1937). W 1939 r. został jej drużynowym (kurs drużynowych ukończył w maju t.r.).

Podczas ostatnich przed wojną wakacji był komendantem obozu stałego drużyny w Miedzianym Potoku k. Raby Niżnej i obozu wędrownego przez Beskid Wyspowy, Gorce, Orawę, Podhale i Pieniny. W sierpniu 1939 służył w Pogotowiu Harcerzy, potem jako junak Przysp. Wojsk. został powołany do Batalionu Obrony Narodowej, w którym początkowo pełnił służbę wartowniczą, a później przeszedł z nim szlak bojowy. Liceum ukończył i złożył egzamin dojrzałości w tajnym nauczaniu. W l. 1940–1942 uczył się w Państw. Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Krakowie. Po jej ukończeniu uzyskał tytuł technika elektryka, po czym podjął pracę nauczycielską w Publicznej Szkole Rzemieślniczo-Zawodowej.

W 1940 r. wstąpił do krakowskich Szarych Szeregów. Ukończył kurs podoficerski (1943) oraz kurs podchorążych (1944). Był kolejno dowódcą sekcji i drużyny oraz zastępcą dowódcy plutonu „Felicja” kompanii „Bartek” Zgrupowania „Wawel”. Zagrożony aresztowaniem, wraz z kolegami przeszedł w lipcu 1944 do oddziału partyzanckiego „Jędrusie” i brał udział w potyczkach partyzanckich na terenie późniejszego Przyczółka Baranowsko-San-

domierskiego, pod Staszowem, Osiekiem, Koprzywnicą i Bogorią, gdzie wziął jeńca. W akcji „Burza” oddział „Jędrusie” stanowiąc 4 kompanię 2 pp Legionów II DP AK Zgrupowania „Jodła”; maszerował na Warszawę, następnie znalazł się na Kielecczyźnie i w lasach koneckich. Uczestniczył m.in. w walkach w miejscowościach Szwedce-Zawada, Dziebattów, Radoszyce i Radków.

Ujawnił się w październiku 1945; został zweryfikowany w stopniu sierżanta podchorążego. W l. 1945–1946 był nauczycielem i kierownikiem pracowni w Średniej Szkole Zawodowej w Krakowie. Już wiosną 1945 zorganizował na nowo 9 KDH, był jej drużynowym (15 XII 1945–20 XI 1946) i szczebowym (do 15 II 1947). W 1947 r. był również członkiem komisji na stopień harcerza orlego Komendy III Hufca Harcerzy w Krakowie. Uzyskał stopień instruktorski podharcemistrza (18 VI 1945) oraz stopień harcerza Rzeczypospolitej (15 X 1946). Prowadził obóz zimowy 9 KDH w Bukowinie Tatrzańskiej (1945/46). Był hufcowym III Hufca Harcerzy w Krakowie (16 III 1946–15 XII 1947), członkiem komisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej przy komendzie chorągwi (20 I 1948–15 II 1949), a także referentem KPH w Hufcu Kraków-Śródmieście (1 IV 1948–1 III 1949).

W związku z podporządkowaniem harcerstwa ZMP wycofał się z pracy w ZHP. Był nauczycielem i kierownikiem warsztatów w Państw. Szkole Przemysłowej (1947–1951), pracował jako dyrektor i kierownik warsztatów w Technikum Elektrycznym (1951–1952), w tym samym czasie odbył studia i uzyskał tytuł inżyniera na Polit. Śląskiej. Następnie był kierownikiem wydz. i sekcji elektrotechniki w Okręgowym Ośrodku Kształcenia i Doskonalenia Kadr Pedagog. Szkolnictwa Zawodowego (1952–1960).

W 1956 r. uczestniczył w reaktywowaniu krakowskiego harcerstwa, wszedł w skład pierwszej (tzw. rewolucyjnej) Komendy

PORĘBSKI STANISŁAW

Krak. Chorągwi Harcerstwa, uczestniczył w Krajowym Zjeździe Działaczy Harcerskich w Łodzi w grudniu 1956, gdzie wypowiadał się za reaktywowaniem ZHP w oparciu o jego program wychowawczy z 1948 r. Od lutego do października 1957 pełnił funkcję kierownika wydz. harcerskiego komendy chorągwi, a w l. 1957–1958 był lustratorem oraz instruktorem na kursach instruktorskich. W październiku 1958 odszedł z pracy w komendzie chorągwi.

W l. 1960–1965 pracował jako nauczyciel w Technikum Mechaniczno-Elektrycznym Zaocznym, a w l. 1965–1979 w Zespole Szkół Elektrycznych (ZSE) nr 1 w Krakowie. W 1972 r. otrzymał tytuł nauczyciela dyplomowanego. Odbił studia magisterskie w WSP w Krakowie, uzyskując w 1977 r. stopień magistra elektrotechniki. Z dn. 1 X 1978 został mianowany profesorem szkoły średniej. W 1979 r. przeszedł na emeryturę; pracował jeszcze do 1988 r. w wymiarze pół etatu w ZSE nr 1.

W l. 1970–1989 organizował nieformalne środowisko krakowskich Szarych Szeregów. Był inicjatorem nadania imienia Szarych Szeregów Krak. Szkolnemu Ośrodkowi Sportowemu oraz Szkole Podst. nr 48 w Krakowie na Bielanych. Od 1972 r. był członkiem-założycielem Koła Abstynentów im. A. Małkowskiego w Krakowie. Organizował spotkania instruktorskie m.in. z kard. Karolem Wojtyłą, Aleksandrem Kamińskim, Stanisławem Broniewskim i Barbarą Wachowicz. Brał udział w spotkaniach z młodzieżą i imprezach jubileuszowych. W l. 1980–1981 uczestniczył w działalności krakowskiego KIHAM-u (w którym był niekwestionowanym autorytetem moralnym) oraz w pracach nad odnową harcerstwa na szczeblu ogólnopolskim. Od 1980 r. należał do Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP, był jej wiceprzewodniczącym. W 1989 r. uczestniczył w tworzeniu ZHP r. zał. 1918, ale wkrótce zrezygnował z działalności

w tej organizacji, gdyż konsekwentnie sprzeciwiał się rozbiću organizacyjnemu harcerstwa.

Jako nauczyciel przedmiotów technicznych odznaczał się dużymi zdolnościami dydaktycznymi, a przy tym był człowiekiem wymagającym od swych uczniów i nieulegającym żadnym naciskom. Był cenionym metodykiem w dziedzinie nauczania przedmiotów zawodowych – elektrycznych, autorem czterech poradników dla nauczycieli, kilkunastu artykułów, czterech programów nauczania, sześciu projektów wynalazczych oraz czterech skryptów, dziewięciu biuletynów, licznych referatów, opracowań, odczytów i recenzji. Opublikował kilka wspomnień i opracowań historycznych dotyczących działalności Szarych Szeregów.

W okresie powojennej działalności zawodowej i społecznej na skutek swego bezkompromisowego stanowiska w sprawach, które uważał za zasadnicze, doznawał przykrości i szykan ze strony władz. W swej wielowątkowej działalności społecznej i towarzyskiej skupił wokół siebie liczne i różnorodne grono przyjaciół, wśród których przodował w inicjowaniu i organizowaniu wielu działań towarzyskich. Od 1947 r. należał do ZNP. Wchodził w skład władz związkowych różnych szczebli, do Zarządu Głównego ZNP włącznie. Od 1949 r. należał do ZBoWiD-u, w którym od 1975 r. był wiceprezesem, a następnie p.o. prezesem Koła Osiedlowego Stare Miasto.

Zmarł na zawał serca 23 X 1989 podczas spotkania przewodniczących chorągwiowych komisji historycznych ZHP, odbywającego się w Oleśnicy. Zasnął podczas wypowiedzi, w której ubolewał nad rozbićciem organizacyjnym harcerstwa oraz wnioskował o ustąpienie władz naczelnych ZHP i zwołanie Nadzwyczajnego Walnego Zjazdu w celu ocalenia jedności ruchu harcerskiego. Został pochowany z harcerskimi honorami na cmentarzu Rakowickim. W pogrzebie wzięły udział liczne delegacje kombatanatów i młodzież harcerska.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym *Virtuti Militari* (pośmiertnie), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (1945), Złotym Krzyżem Zasługi (1974, 1989), Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem Partyzanckim (1959), Krzyżem AK (L.), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1959), Medalem 40-lecia PL, Odznaką Grunwaldzką (1958), Medalem KEN (1984), Krzyżem za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami i Medalem za Zasługi dla Krak. Chorągwi ZHP. W 1976 r. otrzymał Nagrodę Min. Oświaty i Wychowania II st.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Ireną Miller (1923–1980, lekarzem dentystą, córką generała). Miał syna Andrzeja (ur. 1952, magistrą geografii, nauczyciela).

— Kubiатовski J. *Porębski Marian Andrzej*, w: PSB, t. 27, Wr. 1983, s. 660–661 [dot. ojca S. Porębskiego]; Szklarska-Lohmannowa A. *Porębski August*, w: PSB, t. 27, Wr. 1983, s. 652–653 [dot. dziadka S. Porębskiego]; — Gawęł T. *Hm. Stanisław Porębski, pseud. Szreniawa, wybitny instruktor ZHP, pedagog (1922–1989)*, Kr. 1990, passim; *Komendanci Krak. Chorągwi ZHP z l. 1956–1996 o swojej pracy*, red. J. Wojtycza, K. Wojtycza, s. 12, 17, 26, 95, 97, 108; Kurowska *Szare Szeregi*; Leonhard *Kalendarium*; Molenda B., Bukowski A. *Reaktywowanie ZHP w Krakowie w grudniu 1956*, „HR” 1984, nr 12, s. 7–10; Porębski *Krakowskie*; tenże *Krakowskie Szare Szeregi*, w: *Szare Szeregi*, s. 141–163; *Reaktywowanie harcerstwa w Krakowie w 1956 r.*, red. J. Wojtycza, Kr. 1998, s. 9–14, 26–27, 32, 41; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 8–9; Wachowicz B. *Ogród młodości*, W. 1990, s. 262; Wojtycza J., Wojtycza K. *Stanisław Porębski (1922–1989)*, Kr. 2018; — Dąbrowski E. *Szlakiem „Jędrusiów”*, W. 1966, s. 372; *Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referat, głosy w dyskusji*, W. 1957, s. 44–46; Porębski S. *Konspiracyjne harcerstwo w Rzeczowie 1939/40*, „Tyg. Powsz.” 1977, nr 7, s. 3;

— „WU” 1945–1947; — „Dziennik Polski” 1989 z 26 X, s. 5 i z 27 X, s. 9; „Echo Krakowa” 1989 z 26 X, s. 5 i z 27/28 X, s. 2; *Harcistrz Stanisław Porębski „Szreniawa”*, „HR” 1989, nr 10, s. 16; [Parzyński J.] J. Parz. *Harcistrz Stanisław Porębski*, „Echo Krakowa” 1989 z 27/28 X, s. 2 [nekrologi]; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939, rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy z l. 1945–1950; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1960; Arch. Zespołu Szkół Elektrycznych nr 1 w Krakowie:teczka pers. S. Porębskiego; — dok. w pos. autorów: Porębski S. *List otwarty do przewodniczącego i naczelnika ZHR* (1989); Żychowska M. *Hm. Stanisława Porębskiego ostatnie przesłanie*, mps; — dok. w pos. rodziny: życiorys S. Porębskiego z 29 V 1981, mps; — inf. siostry J. Porębskiej-Dropiowskiej oraz towarzyszy broni Andrzeja Majewskiego i Jacka Fedorowicza.

Janusz Wojtycza Krzysztof Wojtycza

PRECHITKO Tadeusz, pseud. Tadeusz Czapski, Kapricho, Chrystian (1913–1982), inżynier, podharcistrz, pionier harcerskiego żeglarstwa morskiego w Gdańsku, hufcowy IV Morskiego Hufca Harcerzy w Gdańsku (1937–1939), pilot Gdańskiej Chorągwi Harcerzy (1935–1939).

Urodził się 10 X 1913 we Lwowie. Był synem Józefa (ur. ok. 1854) i Janiny Wacławowej z Szoberów (1886–1937, botanika). Od 1921 r. mieszkał w Gdańsku, gdzie uczęszczał do Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej. Po maturze w 1932 r. odbył półroczną praktykę w Stoczni Gdańskiej i kontynuował naukę w gdańskiej Wyższej Szkole Technicznej (obecnie Polit. Gdańska). Już w latach szkolnych związał się z harcerstwem i żeglarstwem. Ukończył szkolenie i zdobył uprawnienia żeglarskie – w 1933 r. patent jachtowego kapitana żeglugi morskiej, a w 1938 r. dyplom

kapitana instruktora jachtowego żeglugi morskiej (w 1939 r. był jednym z trzech członków ZHP – obok gen. Mariusza Zaruskiego i Zygmunta Pankiewicza – posiadających te uprawnienia).

Należał do 1 Drużyny Harcerzy im. Zygmunta Augusta w Gdańsku, został jej drużynowym i w 1929 r. przekształcił ją w drużynę morską. W sierpniu 1932 zorganizował wyjazd drużyny do Garczy na Międzyn. Zlot Skautów Wodnych. W następnych latach w miarę możliwości wysyłał harcerzy na rejsy żaglowcami „Dar Pomorza” i „Zawisza Czarny”. Równocześnie był działaczem Polskiego Klubu Morskiego (PKM) w Gdańsku, dzięki czemu mógł żeglować z harcerzami na jachtach należących do PKM (s/y „Pirat” i s/y „Korsarz”). Prowadził szkolenia żeglarskie dla harcerek i harcerzy, dowodził rejsami z harcerskimi załogami podczas regat, m.in. w czerwcu 1935 harcerze na jachcie „Korsarz” pod jego dowództwem zajęli II miejsce w regatach do Visby na Gotlandzie, a w 1936 r. w przedolimpijskich regatach odnieśli bezkonkurencyjne zwycięstwo, przepływając trasę z Sopotu do Kilonii w czasie 90 godz. 28 min. W 1935 r. objął funkcję pilota (prowadził ref. morski) w Gdańskiej Chorągwi Harcerzy i pełnił ją do 1939 r. W styczniu 1937 został hufcowym nowo utworzonego IV Morskiego Hufca Harcerzy. Pozyskał dla hufca dwie szalupy wiosłowe, z których jedną nazwał „Druh”. Prowadził harcerskie obozy połączone ze szkoleniem żeglarskim. W 1937 r. na jachcie „Korsarz” w ramach V Jamboree w Vogelenzang z harcerską załogą przybył do Haarlem w Holandii. Wchodził w skład komisji egzaminacyjnych Polskiego Związku Żeglarskiego na patenty żeglarskie morskie w PKM i ZHP (razem z gen. M. Zaruskim, Z. Pankiewiczem, M. Domaradzkim oraz J. Grockim).

W czerwcu 1939 ukończył studia, uzyskując dyplom inżyniera budowy maszyn okrętowych. W lipcu t.r. otrzymał powo-

łanie do wojska i przydział do Marynarki Wojennej. Po wybuchu wojny walczył w obronie Helu, po kapitulacji przebywał w niewoli, w stalagu w Toruniu. Zwolniony w r. 1940, wyjechał do Warszawy, gdzie pracował przy konstruowaniu gazogeneratorów samochodowych oraz w warsztatach samochodowych jako kierowca i konwojent. Równocześnie prowadził działalność konspiracyjną, najpierw w organizacji wywiadowczej „Muszkietery”, a następnie w AK, z przydziałem do wywiadu morskiego „Alfa”. Był także łącznikiem z Gdańskiem.

Od 1944 r. przebywał w Zakopanem; do Gdańska powrócił w maju 1945. Pracował na kierowniczym stanowisku w Centralnej Bazie Remontowej w Gdańsku-Wrzeszczu, a od 1948 r. w Polskim Tow. Importu Maszyn i Narzędzi „Polimex” (w l. 1949–1950 kierował jego placówką w Amsterdamie). Następnie pracował w Centralnym Biurze Konstrukcji Okrętowych nr 1 w Gdańsku. W l. 1957–1965 był dyrektorem Centrali Handlu Zagranicznego „Centromor” w Warszawie. Był redaktorem „Techniki i Gospodarki Morskiej” oraz współzałożycielem i w l. 1956–1959 redaktorem naczelnym miesięcznika „Budownictwo Okrętowe”, gdzie opublikował wiele artykułów. Pracował jako radca handlowy w Iranie (do 1972) oraz ekspert Polskiej Izby Handlu Zagranicznego i Międzyn. Organizacji Handlu ONZ. W 1978 r. przeszedł na emeryturę.

W latach powojennych nadal interesował się harcerstwem i żeglarstwem, był członkiem Harcerskiego Kręgu Morskiego, a w l. 1957–1959 – komandorem Polskiego Klubu Morskiego w Gdańsku.

Zmarł 19 IX 1982 w Warszawie. Został pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Złotym Medalem Ligi Morskiej i Kolonialnej (1939), Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, Krzyżem Oficerskim Orderu Korony Belgijskiej i irańską Komandorią Orderu Homayum III kl.

Zawarł związek małżeński z Ewą Borczowską (1922–1986, filologiem). Miał synów Andrzeja (ur. 1944) i Jacka (ur. 1946).

— *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, G. 2012, s. 836; Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; *Janina Wacława Szober*, w: *Geni* [online] <https://www.geni.com/people/Janina/6000000039720754296> [dostęp 6 X 2018, dot. matki T. Prechitki]; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1990, nr 11/12, s. 34; *Prechitko Tadeusz*, w: *Gedanopedia* [online] http://www.gedanopedia.pl/?title=PRECHITKO_TADEUSZ [dostęp 6 X 2018]; *Prechitko Tadeusz*, w: *Polska Niezwykła.pl* [online] <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/people,5723.html> [dostęp 6 X 2018]; *Tadeusz Prechitko*, w: *Arch. Korporacyjne* [online] <http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/gdansk/k-gedania/> [dostęp 6 X 2018];— Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K. *Polska podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005; Chrzanowski B., Gąsiorowski A. *Wydz. Marynarki Wojennej „Alfa” Komendy Głównej AK*, T. 2001, s. 56, 160; Gaj J. *Zarys historii polskiej kultury fizycznej w WMG*, W. – P. 1976; Gebert J. *Z gdańskich boisk i stadionów*, G. 1970, s. 37–42; Kubik K. *Harcerstwo polskie w WMG*, „Rocznik Gdański” 1972, t. 32, z. 1, s. 95; Sikorski E. *Szkice z dziejów harcerstwa polskiego w l. 1911–1939*, W. 1989, s. 83; Stępnik H. *Ludność polska w WMG 1920–1939*, G. 1991, s. 317 i nast.; Szczecina D. *Harcerski Klub Sportowy „Sopot” i jego następcy*, Sopot 2016, s. 9, 26–27, 51; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w WMG 1920–1939*, W. 1977, s. 46, 55–57, 61, 65–67; — „Sport Wodny” 1937, nr 9 (maj 1939), s. 16 [komunikat]; — inskrypcja nagrobna; *Nekrologi warszawskie. Baza nekrologów* [online] <http://www.nekrologi-baza.pl/zlista/316> [dostęp 6 X 2018]; — inf. wnuka Adama Prechitki.

Dariusz Szczecina

R

RIESSÓWNA Irena Aniela (1908–1944), nauczycielka, harcmistrzyni, przyboczna komendantki Pomorskiej Chorągwi Harcererek (1935–1937), komendantka Środowiska Harcererek w Toruniu (1937–1939), skarbniczka Komendy Pogotowia Harcererek (1940–1944).

Urodziła się 3 XI 1908 w Suwałkach w rodzinie nauczycielskiej Stanisława i Anieli z Czajkowskich. W rezultacie częstych zmian miejsca zamieszkania rodziców naukę szkolną podjęła w Krakowie, kontynuowała ją w Toruniu i ukończyła w Wilnie w 1926 r. jako absolwentka Seminarium Nauczycielskiego. Podjęła pracę w szkole powsz. w Nowowilejce. Wraz z rodzicami w 1928 r. przeniosła się do Kartuz, gdzie również pracowała w szkole. Rok później zamieszkała w Toruniu. Tu ukończyła Wyższy Kurs Nauczycielski w zakresie matematyki.

W czasie wakacji 1930 r. uczestniczyła w obozie harcerskim dla nauczycieli w Runowie Kraińskim, który prowadziła hm. Maria Wocalewska. We wrześniu t.r. podjęła pracę w Szkole Powsz. nr 9 w Toruniu, obejmując jednocześnie opiekę nad drużyną harcerską. Latem 1931 ukończyła kurs drużynowych w Harcerskiej Szkole Instruktorskiej na Buczu. We wrześniu t.r. została przeniesiona do szkoły dla dzieci z rodzin wojskowych, w której zorganizowała i prowadziła drużynę harcerską. W następnym roku kolejny raz została przeniesiona służbowo, tym razem do Szkoły Powsz. nr 4 (męskiej). W styczniu 1933 została komendantką hufca młodszych dziewcząt w Toruniu, a wkrótce objęła też 2 Drużynę Harcererek im. Dąbrowki przy Miejskim Gimnazjum Żeńskim, którą prowadziła do wybuchu wojny. Drużyna ta szybko stała się reprezentacyjną

drużyną Pomorskiej Chorągwi Harcerek. Na jej czele w dn. 10–18 VIII 1933 uczestniczyła w obozie zorganizowanym przez GK Harcerek na Polance Redłowskiej, który odwiedzili Robert i Olave Baden-Powell. W następnym roku jej drużyna brała udział w Zlocie 15-lecia Harcerstwa na Pomorzu, a w 1935 r. w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale.

W grudniu 1935 Riessówna została referentką starszych harcerek Komendy Pomorskiej Chorągwi Harcerek. W l. 1935–1937 była przyboczną komendantki tejże chorągwi. W 1936 r. prowadziła obóz drużyny i równocześnie współprowadziła obóz chorągwi w Zawojeli k. Worochty. Stopień podharcemistrzyni otrzymała 7 XII 1936. Latem 1937 była uczestniczką Zlotu w Rumbeshti w Alpach Transylwańskich (Rumunia), gdzie prowadziła reprezentacyjny obóz ekipy polskiej. W l. 1937–1939 była hufcową hufca starszych dziewcząt i komendantką Środowiska Harcerek w Toruniu. W grudniu 1937 została skarbniczką oraz referentką harcerek wędrowniczek w komendzie chorągwi. Stopień harcemistrzyni otrzymała 14 VI 1938. W t.r. prowadziła kurs drużynowych Pomorskiej Chorągwi Harcerek w Błotach Karwieńskich; po nim uczestniczyła w wycieczce GK Harcerek do Finlandii. Po wakacjach przeniosła się do Szkoły Powsz. nr 8 (żeńskiej) w Toruniu, prowadzonej metodą harcereką przez hm. Jadwigę Luśniakównę (obie zaprojektowały nowy wystrój szkoły inspirowany folklorem kaszubskim). W maju 1939 została powołana w skład chorągwiowej komisji prób instruktorskich.

Po wybuchu wojny we wrześniu 1939 została ewakuowana wraz z rodzicami – pracownikami Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Po zbombardowaniu pociągu, którym podróżowała, wróciła do Torunia. Niebawem, po aresztowaniu ojca, wyjechała w Kutnowskie, gdzie na pograniczu pow. łowickiego pracowała w polskiej szkole do jej zamknięcia w mar-

cu 1940. Potem wraz z matką zamieszkała w Warszawie. Weszła w skład Komendy Pogotowia Harcerek jako skarbniczka. Jeździła w teren, utrzymując kontakty z ramienia komendantki Pogotowia. Pracowała w sekretariacie Wydz. Opieki nad Dzieckiem PCK. Po kilku miesiącach z całym zespołem przeszła do pracy w Sekcji Opieki nad Dzieckiem Rodzin Wojskowych RGO (al. Ujazdowskie 37) jako sekretarka jej kierowniczką hm. Józefiny Łapińskiej. Była też wychowawczynią w prowadzonym przez Pogotowie Harcerek domu dziecka w Rycicach k. Warszawy. Uczestniczyła w tajnym nauczaniu, m.in. w internacie na Żoliborzu.

Wybuch Powstania Warszawskiego 1 VIII 1944 zastał ją w lokalu Komendy Pogotowia Harcerek, która mieściła się w internacie dla sierot i półsierot wojennych przy ul. 6 Sierpnia 16 (obecnie Nowowiejska), przygotowanym do rozwinięcia w szpital polowy, gdzie pracowała w zespole przy Komendzie Pogotowia. W dn. 4 sierpnia Niemcy sterroryzowali mieszkańców domu i groźąc podpaleniem, zmusili ich do wyjścia na ulicę. Została zabrana przez Niemców i zginęła prawdopodobnie pędzona przed czołgami razem z hm. RP Marią Wocalewską, hm. Jadwigą Szletyńską i phm. Marią Burkową.

Rodziny nie założyła.

— Jarzemowski, Kuprianowicz *Harcemistrzyni i harcetrze*, s. 66; *Toruński słownik biograf.*, red. K. Mikulski, t. 3, T. 2002 [błędne inf.]; — *Harcerki 1911–1939; Harcerki 1939–1945; Kalendarium Harcerstwa w Toruniu 1917–2007*, T. 2007; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*.

Lesław J. Welker

ROLEWICZ Jan Stefan, pseud. Rafał (1921–1982), inżynier mechanik, harcistrz, hufcowy Hufca Kraków-Grzegórzki (1961–1963), żołnierz Armii Krajowej.

ROLEWICZ JAN

Urodził się 6 V 1921 w Krzywanicach k. Radomska. Był synem Stefana (nauczyciela, w młodości skauta i ochotnika 3 pp II Brygady Legionów, później członka Komunistycznej Partii Polski) i Emilii z Bałów. Jako uczeń Państw. Gimnazjum nr 6 im. T. Rejtana w Warszawie w 1934 r. wstąpił do 1 WDH im. R. Traugutta. Od 1937 r. był wodzem gromady zuchów na Mokotowie. W 1938 r. został drużynowym 101 WDH im. gen. G. Orlicz-Dreszera, działającej w środowisku robotniczym, przy szkole powsz. przy ul. Czerniakowskiej 137. W sierpniu 1939 ukończył kurs podharcemistrzowski nad jez. Wigry.

Po wybuchu II wojny światowej był łącznikiem Pogotowia Harcerzy w Warszawie z WP. Wraz z harcerzami z Chorałwi Warszawskiej opuścił stolicę i wrócił już po jej kapitulacji. Podczas okupacji uczył się na tajnych kompletach, a po maturze, którą zdał w czerwcu 1941, podjął naukę w Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. Wawelberga i Rotwanda.

Już w październiku 1939 rozpoczął służbę w Szarych Szeregach. Wciągnął do niej także starszych chłopców ze 101 WDH. Był członkiem komendy konspiracyjnego Hufca Mokotów Dolny. Należał do Organizacji Małego Sabotażu „Wawer” i uczestniczył w dokonywanych w Warszawie akcjach. W listopadzie 1942 otrzymał przydział do Hufca „Sad” (sabotaż-dywersja) Grup Szturmowych. Brał udział w akcjach dywersyjnych, m.in. w lutym 1943 w akcji „Bracka” (ewakuacja opieczetowanego przez gestapo mieszkania rodziny Jana Błońskiego, pseud. Sum) i w lipcu 1943 w akcji uwolnienia więźnia ze szpitala Dzieciątka Jezus. Po utworzeniu Batalionu AK „Zośka” (1 IX 1943) wraz z Władysławem Cieplakiem, pseud. Giewont organizował kompanię „Rudy” i prowadził jej biuro w zakonspirowanym lokalu przy ul. Piwnej 6; był szefem tej kompanii do 5 XII t.r. W listopadzie 1943 ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty krypt. „Arykola”.

Wskazany przez konfidenta gestapo Mieczysława Więcka-Hertza 8 V 1944 został aresztowany, zdołał jednak zbiec sprzed al. Szucha; ponownie rozpoznany na ulicy, został ujęty po obezwładnieniu strzałami w szyję i nogi. Wytrzymał katowanie podczas śledztwa w Brwinowie oraz w al. Szucha, a nawet zdołał skierować śledczych na błędny trop i ostrzec przed konfidentem swoich współpracowników. Był więziony na Pawiaku, a następnie został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Gross Rosen (30 VII 1944), gdzie otrzymał numer P 11 632. Ewakuowany 13 II 1945 do obozu koncentracyjnego Flossenbürg (nr P 80 236), pracował przy budowie lotniska. W chwili wyzwolenia obozu przez wojska amerykańskie (1 V 1945) był chory i skrajnie wyczerpany. W sierpniu 1945 po leczeniu w szpitalu powrócił do Polski.

Zgłosił się do służby zawodowej w WP, lecz nie został przyjęty. Ukończył Szkołę Inżynierską im. Wawelberga w Warszawie i od sierpnia 1946 pracował w Fabryce Maszyn w Jeleniej Górze. Od powrotu do Polski do wyjazdu z Warszawy był przybocznym 41 WDH, a następnie działał jako instruktor Komendy Dolnośląskiej Chorałwi Harcerzy. Z powodu wystąpienia objawów choroby wywołanej przejściami w obozach niemieckich (tzw. zespołu pobożowego – KL Syndrom) przez parę tygodni był leczony w Klinice Neurologicznej UJ. W związku z powtarzającymi się odtąd nawrotami schorzenia przyznano mu po latach rentę wojenną II grupy. Pod koniec 1947 r. został zatrudniony w Centralnym Biurze Aparatury Chemicznej w Krakowie. Następnie m.in. projektował i uruchamiał chłodnice dla Fabryki Penicyliny w Tarchominie, chłodnie Fabryki Włókien Sztucznych w Gorzowie Wlkp., przemysłowy generator lodu w Zakładach Mięśnych w Warszawie oraz chłodnie Zakładów Mięśnych w Chrzanowie. W l. 1959–1961 pracował w Przedsiębiorstwie Remontowo-Montażowym Handlu

Wewnętrznego, w 1962 r. w Hucie Szklą „Prądniczanka” i w l. 1963–1979 (do przejścia na emeryturę) w Miejskim Przedsiębiorstwie Komunikacyjnym w Krakowie. W 1948 r. wstąpił do PPR, skąd wkrótce go usunięto jako byłego żołnierza AK. W l. 1950–1956 był członkiem Zarządu Okręgu Związku Zawodowego Metalowców w Krakowie.

W l. 1947–1949 był członkiem Komendy I Hufca Harcerzy Kraków-Wawel. W 1948 otrzymał stopień harcerza Rzeczypospolitej. W lipcu 1949 podczas ostatniej przed likwidacją ZHP akcji obozowej prowadzony przez niego obóz 6 Krakowskiej Drużyny Harcerzy (KDH) i 15 KDH został oceniony jako najlepszy w zgrupowaniu hufca w Fałszytnie. Po reaktywowaniu ZHP prowadził od 1957 r. założony przez siebie Szczep „Dąbie”, składający się z 33 KDH im. J. Bytnara, 31 KDH im. D. Łempickiej, 2 KDH Międzyfabrycznej im. A. Morro i Drużyny Zuchowej „Młode Dęby”. W 1958 r. był komendantem obozu stałego 33 KDH w Ustroniu. Powołał Harcerski Zespół Wydawniczy, który przygotował do druku wspomnienia o Janie Bytnarze, pseud. Rudy (1958, wydane w formie powielonej). Opublikował na łamach miesięcznika „Pokolenia” artykuł pt. *Harcmistrz Jan Bytnar* (1972, nr 4). Stopień podharcmistrza otrzymał w 1958 r. Od t.r. był instruktorem hufca, w l. 1959–1960 zastępcą hufcowego, a po mianowaniu harcmistrzem i wstąpieniu do PZPR hufcowym Hufca Kraków-Grzegórzki (1961–1963). Zmuszony do rezygnacji z pełnienia tej funkcji, prowadził następnie Szczep „Westerplatte” w Hufcu Kraków-Zwierzyniec (1964–1965), gdzie był zarazem przewodniczącym hufcowej komisji rewizyjnej (1965). Później pełnił funkcję komendanta Szczepu „Słoneczny Krąg” im. J. Bytnara w Hufcu Kraków-Stare Miasto (1966–1970). Dalsze starania Rolewicza o wykorzystanie uznanych tradycji ZHP dla wychowania młodzieży spowodowały odsunięcie go od wszystkich

funkcji instruktorskich oraz naraziły na liczne przykrości.

Działał również w innych organizacjach społecznych: był współzałożycielem (w l. 1972–1975 sekretarzem) krakowskiego Koła Abstynentów im. A. Małkowskiego, a potem członkiem Oddziału Wojew. Społecznego Komitetu Przeciwalikoholowego. Przez kilka kadencji był sekretarzem Oddziału Krak. Polskiego Tow. Miłośników Astronomii (PTMA). Razem z hm. Tadeuszem Grzesło napisał *50 lat społeczno-miłośniczego ruchu astronomicznego w Polsce. Rys historyczny* („Urania” 1971, wkładka) i notę *Polskie Tow. Miłośników Astronomii (Słownik Polskich Towarzystw Naukowych, Wr. 1978)*.

Uczestniczył w akcji ZHP „Operacja 1001 – Frombork”. Organizował kursy dla młodzieży PTMA w Niepołomicach, Zakopanem, Wrocławiu i Fromborku. Był czynny w ZBoWiD-zie, TPD, Wojew. Kom. Hist. Ruchu Młodzieżowego oraz jako sądowy kurator nieletnich.

W tym okresie napisał szereg artykułów dotyczących ruchu trzeźwości oraz harcerstwa, m.in. *Idea abstynencji wśród robotników polskich na początku XX w.* (w: *Pięćciolecie Koła Abstynentów im. A. Małkowskiego*, Kr. 1976), *W hołdzie Kopernikowi. Ze wspomnień okupacyjnych* („Urania” 1976, nr 5), *Ich przykład pozostał żywy* („Zdrowie i Trzeźwość” 1979, nr 4), *Odważny krok* (tamże 1979, nr 5) – o prohibicji w Rosji i ZSRS, *Harcmistrz Miłostaw Cieplak „Giewont”, dowódca kompanii „Rudy” batalionu „Zośka”* („Z Dziejów Ruchu Młodzieżowego” 1982, z. 6), *Nieznane karty z historii rewolucji 1905* („Zdrowie i Trzeźwość” 1982, nr 7) – o ówczesnym bojkocie trunków i tytoniu. Ogłaszał też liczne listy i przyczynki zamieszczane m.in. w „Tyg. Powsz.”, „Za Wolność i Lud”, „Przekroju” i „Drużynie”. Przygotował do druku swój pamiętnik *Byłem Rafatem* (mps).

Zmarł w konsekwencji zapalenia płuc 19 I 1982 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Salwatorskim.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979), Krzyżem Walecznych (1959), Krzyżem Partyzanckim (1959), Krzyżem AK, Medalem za Warszawę (1959), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1949), Medalem Kopernikowskim Okręgowego Komitetu Frontu Jedności Narodu (1974), Odznaką 20-lecia PPR (1962), odznaką Przyjaciela Dziecka TPD (1960), Złotą Odznaką za Zasługi dla Ziemi Krak. (1975), Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1978), Złotym Krzyżem 20-lecia Szczepu „Dąbie” (1977). Krzyż za Zasługi dla ZHP został przekazany wdowie podczas pogrzebu.

W 1948 r. zawarł związek małżeński z Gabriellą Kurpios (1925–2000, magistrem historii, podharcmistrzynią, instruktorką Szczepu „Dąbie” i Komendy Hufca Kraków-Grzegórzki, łączniczką AK w Częstochowie). Miał dwie córki: Elżbietę (magistra chemii) i Małgorzatę (absolwentkę szkoły ogrodniczej).

— Leonhard B. *Rolewicz Jan Stefan*, w: PSB, t. 31, Wr. 1988, s. 553–554; — Leonhard B. *Jan Rolewicz 1921–1982*, „HR” 1987, nr 3, s. 11–12; tenże *Kalendarium*; tenże *Rapsod o Rudym i Rafale*, Kr. 1994, passim; tenże. *Służyli idei trzeźwości*, cz. 26. *Rolewicz Jan*, „Zdrowie i Trzeźwość” 1983, nr 7, s. 1; — Leonhard B. *Jan Rolewicz (1921–1982). Wspomnienie w 20. rocznicę śmierci*, „Gaz. Wyb.” 2002 z 11 XII, dod. „Kraków”, s. 8; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Mat. do *Księgi harcistrzów i harcistrzów ZHP mianowanych w l. 1957–1975 w Krak. Chorągwi Harcersstwa/ZHP*; oświadczenie S. Broniewskiego dot. służby J. Rolewicza w Szarych Szeregach (1975); ankieta instruktorska (1980); rozkazy komend chorągwi z l. 1945–1975; spis odznaczeń (1979).

Bolesław Leonhard

ROSTWOROWSKI Tomasz, pseud. Tomasz, Ojciec Tomasz (1904–1974), ksiądz katolicki, major Wojska Polskiego, hufcowy Hufca Harcerzy w Wilnie (1937–1939), kapelan Wileńskiej Chorągwi Harcerzy (1939), kapelan w Narodowej Organizacji Wojskowej, Armii Krajowej i Szarych Szeregach.

Urodził się 9 XI 1904 w Warszawie. Był synem Karola Stefana Mariana (1874–1927, inżyniera oraz kompozytora) i Teresy z Fudakowskich. Miał braci Stefana Mariana (1907–1981, ekonomistę, leśnika i historyka, w l. 1944–1949 działacza organizacji Wolność i Niezawisłość, emisariusza tej organizacji w Londynie, później zamieszkałego we Francji) oraz Jerzego Mariana (1911–1986, literata, malarza, w czasie II wojny światowej oficera armii brytyjskiej, majora, po wojnie mieszkającego w Brazylii).

W 1912 r. rozpoczął naukę w Ecole Normale we Fryburgu w Szwajcarii, gdzie z powodu choroby przebywał z matką i braćmi. Kiedy w 1914 r. wybuchła wojna, matka wróciła z synami do kraju. Po powołaniu męża do armii rosyjskiej wyjechała do Kijowa, gdzie T. Rostworowski rozpoczął naukę w gimnazjum. W 1918 r. zamieszkał z matką i braćmi w Lublinie. Od września t.r. uczył się w Szkole Lubelskiej (pryw. gimnazjum). Uczęszczał do Szkoły Muzycznej im. S. Moniuszki przy Tow. Muzycznym w Lublinie, którą ukończył w 1921 r. W 1922 r. zdał egzamin maturalny i rozpoczął studia na Wydz. Filozoficznym KUL. W czasie wojny polsko-bolszewickiej należał do lubelskiego Harcerskiego Batalionu Wartowniczego. W l. 1920–1921 był drużynowym 2 Drużyny Harcerzy w Lublinie. Wszedł w skład Komendy Lubelskiej Chorągwi Męskiej. Z dn. 23 III 1923 otrzymał stopień przodownika (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoznaczny ze stopniem podharcmistrza). Działał w Stow. „Odrodzenie” i Sodaliji Mariańskiej. Założył korporację studencką „Concordia”.

Po pierwszym roku studiów podjął decyzję o wstąpieniu do Tow. Jezusowego. W listopadzie 1923 rozpoczął nowicjat w Kolegium Jezuickim w Starej Wsi. W 1925 r. podjął studia filozoficzne w Kolegium Tow. Jezusowego w Nowym Sączu, a od 1926 r. studiował w Krakowie. W 1928 r. skierowano go do Wilna, gdzie pracował jako nauczyciel w jezuickim Gimnazjum Męskim św. Kazimierza, ucząc śpiewu, historii, geografii i jęz. francuskiego. Studiował jednocześnie grę na organach i przedmioty teoretyczne w Wileńskim Konserwatorium Muzycznym. Egzamin dyplomowy zdał na Wydz. Nauczycielskim Konserwatorium Warszawskiego. W l. 1932–1936 studiował na Fakultecie Teologicznym w jezuickim Collegium Maximum w Lublinie. Był kierownikiem Stow. Starszoharcerskiego Księży Jezuistów w Lublinie (1935–1936).

Święcenia kapłańskie otrzymał 23 VI 1935 z rąk bpa Adolfa Jełowickiego, sufragana lubelskiego. W l. 1936–1939 przebywał w klasztorze w Wilnie. Był prefektem Małego Seminarium i konsultorem Domu Zakonnego. Ponownie uczył (muzyki i śpiewu) w Gimnazjum i Liceum Męskim św. Kazimierza. Prowadził chór, orkiestrę i teatr szkolny. Jesienią 1937 został drużynowym działającej w szkole 5 Wileńskiej Drużyny Harcerzy im. Z. Dołęgi-Sierakowskiego. Pod jego kierownictwem drużyna rozwinęła się w szereg, składający się z gromady zuchów, drużyny zwiadowców, drużyny wędrowników oraz kręgu starszoharcerskiego, do którego należeli absolwenci gimnazjum. Od 1937 r. był hufcowym I Hufca Harcerzy w Wilnie oraz kierownikiem Wydz. Drużyn Komendy Wileńskiej Chorągwi Harcerzy. Wyjeżdżał z wileńskimi harcerzami na letnie obozy.

Ukończył kurs harcistrzowski i jako pierwszy jezuita w Polsce otrzymał stopień harcistrza (10 VI 1937). W 1939 r. został kapelanem Wileńskiej Chorągwi Harcerzy. Był członkiem Wydz. Zagranicznego GKM i delegatem na XVII Walny Zjazd

ZHP w Lublinie (20–21 V 1939). Prowadził zamknięte rekolekcje dla członków Kręgu Starszoharcerskiego św. Jerzego w Łaskach k. Warszawy.

W sierpniu 1939 wyjechał do Lwowa w celu odbycia trzeciej probacji w jezuickim Domu Rekolekcyjnym. W czasie obrony miasta we wrześniu był zastępcą komendanta obrony przeciwlotniczej tego Domu. Pełnił również funkcję kapelana. Po zajęciu Lwowa przez Sowieców próbował dostać się na Węgry. Aresztowano go w Stanisławowie. Został jednak zwolniony i wrócił do Lwowa. W listopadzie t.r. przekroczył granicę Generalnego Gubernatorstwa i dotarł do Lublina. W styczniu 1940 przybył do Starej Wsi, gdzie ukończył trzecią probację. Od lata t.r. przebywał w Warszawie. Pracował przy kościele Matki Boskiej Łaskawej na Starym Mieście. We wrześniu 1940 został ministrem w jezuickim Domu Pisarzy na Mokotowie przy ul. Rakowieckiej; zajmował się sprawami gospodarczymi domu. Cztery ostateczne śluby jezuickie złożył 2 II 1941.

We wrześniu 1942 wrócił do kościoła Matki Boskiej Łaskawej. Zajmował się opieką duszpasterską w Szarych Szeregach i młodzieżą zagrożoną demoralizacją. Prowadził świetlicę i kuchnię dla „gazeciarzy”. Był zapraszany na tajne zbiórki harcerskie, na których głosił gawędy. Uczył etyki w Szkole Położnych przy ul. Karowej. Brał udział w konspiracyjnym nauczaniu i pomagał w ratowaniu Żydów. Wykładał w tajnym Seminarium Duchownym prowadzonym przez księży Orionistów w Świdrze pod Warszawą. Opiekował się młodymi twórcami. Był również kapelanem w Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW), a następnie w AK. W l. 1941–1942 był drużynowym 5 Warszawskiej Drużyny Szarych Szeregów. W Wielkim Poście w 1944 r. przeprowadził rekolekcje dla zawiszaków, w których uczestniczyło ok. tysiąca chłopców w wieku 11–14 lat.

W Powstaniu Warszawskim był kapelanem 3 kompanii harcerskiego batalionu

„Wigry” i batalionu NOW-AK „Gustaw”. Od 7 VIII 1944 był kapelanem Komendy Głównej AK oraz plutonu 7 pułku ułanów (krypt. „Jeleń”), który stanowił jej osłonę na Starym Mieście. Opiekował się rannymi oraz ludnością cywilną. Uczestniczył w wypadach oddziałów szturmowych Zgrupowania „Radosław” i batalionu „Wigry”, które próbowały umożliwić wyjście oddziałów ze Starówki. Gdy powstańcy przeszli kanałami do Śródmieścia, pozostał z chorymi i rannymi w szpitalu powstańczym przy ul. Długiej. Bezskutecznie interweniował w obronie mordowanych przez Niemców rannych. Podczas masakry pacjentów i personelu szpitala udało mu się uciec z życiem. Schronił się w spalonym domu przy ruinach kościoła św. Anny. W ruinach ukrywał się do końca powstania (przez miesiąc). Żywił się tym, co znalazł w opuszczonych piwnicach. Wykryty przez Niemców, uniknął śmierci dzięki temu, że nastąpiło w tym czasie zawieszenie broni. We wrześniu 1944 został awansowany na stopień starszego kapelana czasu wojny.

Po zakończeniu walk wyostał się z Warszawy. Zamieszkał na plebanii w Ursusie. Pracował tam jako kapłan, służył także jako kapelan w Domu Zakonnym ss. Urszulanek Serca Jezusa Konającego w Milanówku. Po zajęciu Warszawy przez wojska sowieckie dotarł do Domu Zakonnego przy ul. Rakowieckiej. Jeszcze w styczniu 1945 został mianowany przez prowincjała superiorem Domu Zakonnego w Łęczycy. W drodze do Łęczycy zatrzymał się w Łodzi i za zgodą zwierzchników pozostał tam jako pierwszy duszpasterz akademicki (w mieście rozpoczęło działalność sześć wyższych uczelni). Był również prefektem w trzech łódzkich szkołach średnich: Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika, Gimnazjum i Liceum Miejskim im. S. Żeromskiego oraz Państw. Liceum Pedagog. Dzięki niemu jezuicki kościół Najświętszego Serca Jezusa stał się kościołem akademickim; założył także Studium Wyższej Wiedzy Religijnej. W sierpniu 1945

uczestniczył w prowizorycznej Konferencji Duszpasterzy Akademickich na Jasnej Górze. W t.r. został wiceprzewodniczącym łódzkiego oddziału Tow. Przyjaciół KUL.

Odwiedzał obozy harcerskie, prowadził rekolekcje dla księży, kleryków i akademików w Toruniu, Warszawie i Wrocławiu. Latem w Świętej Lipce i zimą w Zakopanem prowadził studenckie obozy, które integrowały młodzież. W maju 1947 został moderatorem krajowym Sodalicji Mariańskich Akademików w Polsce; Łódź stała się w ten sposób centralą akademickiego ruchu sodalicyjnego. W dużej mierze dzięki jego staraniom w r. akad. 1947/48 przy łódzkim Duszpasterstwie Akademickim działało ponad 20 różnych stowarzyszeń i prężnie rozwijająca się organizacja wzajemnej pomocy studentów Caritas Academica, składająca się z 14 sekcji. Był opiekunem Juventus Christiana i moderatorem Apostolstwa Modlitwy. Uważano go za duchowego ojca łódzkiej inteligencji i cenionego rekolekjonistę. Podczas prowadzonych przez niego rekolekcji ogromny kościół wypełniał się po brzegi. Był także bardzo popularnym spowiednikiem.

Funkcjonariusze UB aresztowali go 21 I 1950. Przeszedł półtoraroczne śledztwo, najpierw w areszcie WUBP w Łodzi, a od 15 III 1950 w aresztach w Warszawie. Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie pod przewodnictwem mjr. Mieczysława Widaja 6 IX 1951 skazał go na 12 lat więzienia z art. 86 § 2 Kodeksu Karnego WP *za usiłowanie dokonania przemocy zmiany ustroju Państwa Polskiego* i z art. 4 § 1 dekretu z 13 VI 1946 o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa *za przechowywanie broni*. W uzasadnieniu wyroku sędziego Widaj napisał m.in.: *Wykorzystując swoje stanowisko, organizował kursy i zjazdy członków oraz aktywu Sodalicji Mariańskich, na których poprzez różnego rodzaju oszczerstwa i fałszowanie podstawowych założeń ustroju Polski Ludowej wychowywał sodalisów w duchu wrogim ustrojowi Polski*

Ludowej. Wyrok na mocy amnestii skrócono do ośmiu lat. Przebywał w więzieniach na Mokotowie oraz we Wronkach. Niósł współwięźniom pomoc duchową. Układał więzienne piosenki. Został zwolniony z więzienia 20 IX 1956 ze względu na stan zdrowia. Wyrokiem Sądu Najwyższego z 30 I 1991 został uniewinniony od popełnienia zarzucanych mu czynów.

Po wyjściu z więzienia objął stanowisko socjusza mistrza nowicjatu w jezuickim nowicjacie w Kaliszu. Od jesieni 1957 był duszpasterzem akademickim w Lublinie. W l. 1954–1961 przewodniczył Komisji Episkopatu ds. Duszpasterstwa Akademickiego. W 1961 r. wrócił do Łodzi. Został opiekunem duchowym łódzkiej inteligencji katolickiej. Był w tym czasie intensywnie inwigilowany przez SB.

W sierpniu 1963 wyjechał do São Paulo w Brazylii, by odwiedzić chorą matkę. W październiku t.r. udał się do Rzymu, gdzie podjął pracę w Sekcji Polskiej Radia Watykańskiego. W czerwcu 1967 został kierownikiem tej sekcji. Opiekoał się Polonią oraz polskimi studentami przebywającymi w Rzymie. Zreorganizował Muzeum Kopernikańskie w Rzymie, ponownie otwarte w związku z 500. rocznicą urodzin astronoma. Głosił rekolekcje w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Był korespondentem i uczestnikiem Soboru Watykańskiego II. Relacjonował podróże papieża Pawła VI do Ziemi Świętej, Fatimy i Genewy. Publikował artykuły w polskich i polonijnych czasopiśmiech.

W sierpniu 1973 wrócił do Polski na obchody jubileuszu 50-lecia życia zakonnego. Dotknięty paraliżem, przebywał na badaniach i leczeniu w szpitalu św. Rodziny w Łodzi, a od grudnia t.r. w Domu Zakonnym „Na Górcie” w Zakopanem; 24 II 1974 w ciężkim stanie przewieziono go do Łodzi, gdzie zmarł 9 III 1974 w Szpitalu im. M. Kopernika. Został pochowany w grobowcu jezuitów na cmentarzu rzymskokatolickim Doły w Łodzi.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* (1944), Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (2009, pośmiertnie), Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. W Łodzi w kościele jezuitów znajduje się jego popiersie oraz poświęcona mu tablica. Od 2008 r. w tym mieście organizowany jest Festiwal im. o. T. Rostworowskiego.

[Wybrana bibliogr.] — Biedroń T. *Rostworowski Tomasz*, w: *Słownik biogr. katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. Bender, Lub. 1995, t. 3, R – Ź, s. 28–29; Bronowski F. *Rostworowski Tomasz*, w: PSB, t. 22, Wr. 1977, s. 241–246; Cieślak S. *Rostworowski Tomasz SJ*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lub. 2012, s. 373; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcetrze*, s. 179–180; Kunert A. K. *Rostworowski Tomasz*, w: tenże *Słownik konspiracji warszawskiej*, t. 3; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, Koszalin 1997, s. 494; Obirek W. *Rostworowski Tomasz*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w l. 1945–1989*, red. J. Myszor, t. 1, W. 2002, s. 245–246; Pałuszkiewicz F. *Mały słownik Jezuitów w Polsce*, W. 1995, s. 196–197; *Podstawowa bibliogr. do dziejów Tow. Jezusowego w Polsce*, t. 2, oprac. L. Grzebień, Kr. 2009, s. 218–219; Taborek T. *Tomasz Rostworowski*, w: *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biogr.*, Kr. – W. – Wr. 2004, t. 2, s. 462–465; — Bombicki M. *Księża przed sądami specjalnymi 1944–1954*, P. 1993, s. 208–212; Broniewski S. *Florian Marcinia, naczelnik Szarych Szeregów*, W. 1988; Daszkiewicz R. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 r. w relacjach i dokumentach*, Lub. 1983; *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w l. 1922–1940*, red. R. Cybulski, B. 2000, s. 175, 205; Granatowski J. T. *Niezwykły człowiek na trudne czasy. Życie i działalność o. Tomasza Rostworowskiego SJ*, W. 2011; Grzebień L. *Tomasz Rostworowski SJ*, w: *Sekcja Polska Radia Watykańskiego 1938–1988*, red. tenże, Rzym 1990, s. 282–283; *Harcerze Lubelszczyzny w wojnie*

polsko-bolszewickiej 1919–1920, red. S. J. Dąbrowski, Lub. 2009, s. 136; Humeński J. *Duszpasterstwo AK*, w: *Udział kapelanów wojskowych w II wojnie światowej*, red. tenże, W. 1984, s. 454; Jabrzemski *Harcerze; Ojciec Tomasz Rostworowski TJ (1904–1974) i Jego udział w Powstaniu Warszawskim*, w: *Życie i działanie w stylu katolickim*, red. B. Bejze, W. 2000, s. 77–178; Podlewski S. *Kapłani powstańczej Warszawy*, „Za i Przeciw” 1974, nr 34, s. 3, 11; Polak J. *Pracownicy sekcji polskiej Radia Watykańskiego*, w: *Duchowieństwo polskie w świecie*, red. A. i Z. Judyccy, T. 2002, s. 292, 293, 295; Przybysz M. *Wyspy wolności. Duszpasterstwo akademickie w Łodzi 1945–1989*, Ł. 2008; *Śłużba duszpasterska AK w Powstaniu Warszawskim*, oprac. P. Matusak, Siedlce 1996, s. 9, 15, 16; Strzembosz T. *Refleksje o harcerstwie i wychowaniu*, P. 2006; Szwagrzyk K. *Zbrodnie w majestacie prawa 1944–1955*, W. 2000, s. 174; Świdorski J. *Harcerze 1944–1956. Najmłodszy w Powstaniu Warszawskim, drugiej konspiracji i więzieniach bezpieki*, W. 2005, s. 15; Taborek T. *Łódzkie duszpasterstwo akademickie*, w: *Władze komunistyczne wobec kościoła katolickiego w Łódzkiem*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, W. 2005, s. 148–150; Wasilewski A. *Zarys dziejów Wileńskiej Chorągwi Harcerzy*, W. 1983, s. 89, 93; Winiarz A. *ZHP na Lubelszczyźnie 1918–1939*, Lub. 1994, s. 37; Wysocki W. J. *Kapelani Powstania Warszawskiego*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek i in., Lub. 2004, s. 571–592; Ziółek J. *Losy seminarium duchownych i wydz. teologicznych w latach okupacji hitlerowskiej w Polsce*, „Studia Płockie” 1985, t. 13, s. 72–90; Żaryn J. *Postawy duchowieństwa katolickiego wobec władzy państw. w l. 1944–1956*, w: *Komunizm. Ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, W. 2001, s. 303–312; — Bekier E. *Niezapomniany duszpasterz. Wspomnienie o ojcu Tomasz Rostworowski SJ*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1995, t. 4, s. 71–82; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis vilnensis pro anno domini 1938*, Vilnae 1938, s. 131; *Ojciec Tomasz Rostworowski SJ (1904–1974) w świetle wspomnień i własnych listów*, „Chrześcijananie”, t. 18, W. 1987; Palusz-

kiewicz F. *Czarujący duszpasterz. Ks. Tomasz Rostworowski*, w: *Przyszli służyć*, Roma 1985, s. 81–91; *Pomagał w sercach odnajdować Boga. Sto i więcej wspomnień świadków życia ojca Tomasza Rostworowskiego TJ*, oprac. T. Pronobis, S. J. Rostworowski, Lub. 2010, passim; Rostworowski T. *Listy*, „Przeg. Powsz.” 2003, nr 7/8, s. 78–103; tenże *Pięć lat pracy w Łodzi 1945–1950*, „Tyg. Polski” 1987, nr 22, s. 9–10; tenże *Szerzyć królestwo. Wspomnienia i dzienniki 1939–1972*, W. 2004; tenże *Zaraz po wojnie. Wspomnienia duszpasterza (1945–1956)*, Paris 1986, s. 240; Rostworowski S. J. *Wspomnienie o o. Tomasz Rostworowski*, „Kronika Warszawy” 2004, nr 2, s. 62–72; Szklarek-Trzcieliski H. *Wspomnienia kapelana konspiracyjnego WOZZ i AK*, w: *Udział kapelanów wojskowych w drugiej wojnie światowej*, red. J. Humeński, W. 1984, s. 350–368; *Wrzesień 1939 we Lwowie. Ze wspomnień o. Tomasza Rostworowskiego*, „Ład” 1985, nr 2, s. 4; — „*Życie Warszawy*” 1974 z 12 III [nekrolog].

Bogusław Szwedo

RÓŻEWICZ (pierw. do 1948 r. Rosen) Marian (1911–1984), technik mikrobiolog, harcmistrz, komendant Chorągwi Harcerzy w Kanadzie (1958–1960), działacz polonijny.

Urodził się 12 XI 1911 we Lwowie, w niezamożnej, zasymilowanej rodzinie żydowskiej Leona Rosena i Rozalii z Lissów, właścicieli sklepu z owocami przy ul. Żółkiewskiej. Cała jego najbliższa rodzina zginęła podczas hitlerowskiej okupacji Lwowa.

W l. 1918–1923 uczył się we Lwowie w Szkole Powsz. im. S. Konarskiego. Następnie uczęszczał do IV Państw. Gimnazjum im. J. Długosza, w którym zdał maturę w 1933 r. W 1934 r. rozpoczął pracę laboranta w inst. badań nad tyfusem, kierowanym przez prof. dr. hab. Rudolfa Weigla, działającym w ramach Zakładu Biologii Ogólnej Wyd. Lekarskiego UJK we Lwowie. Jako „strzykacz” zajmował się zakażaniem wszy bakteriami

tyfusu. Równolegle w 1937 r. podjął studia medyczne na Wydz. Lekarskim UJK. Wybuch wojny zmusił go do przerwania nauki po czwartym semestrze. Po rozbudowie instytutu przez okupacyjne władze sowieckie i przekształceniu go w Inst. Sanitarno-Bakteriologiczny został kontrolerem zespołu strzykaczy.

Nie udało się ustalić, kiedy wstąpił do harcerstwa i złożył przyrzeczenie harcerskie. W l. 30. związany był z 5 Lwowską Drużyną Harcerzy (LDH) „Orląt” im. Władysława Jagiełły, w której zdobył stopnie harcerskie wywiadowcy (1933) i ćwika (1934). W drugiej poł. l. 30. uzyskał stopnie harcerza orlego i harcerza Rzeczypospolitej. W 1935 r. został przybocznym 5 LDH, a w l. 1936–1937, okresowo, w zastępstwie Zygmunta Kozłowskiego, pełnił funkcję jej drużynowego. Jako funkcyjny uczestniczył w obozach drużyny w Dobrowlanach (1934), Hołosku (1935) i Strzyłkach-Topolnicy (1938). W 1936 r. wziął udział w IV Narodowym Zlocie Skautów w Braşov w Rumunii. W 1937 r. na obozie w Wiśle gościł skautów rumuńskich, przybyłych z rewizytą. Od 1931 r. działał w zespole przygotowującym audycję pt. „Kwadran Harcerski”, emitowaną co tydzień przez rozgłośnie Polskiego Radia we Lwowie. W lipcu 1933 otrzymał Odznakę 20-lecia Harcerstwa Lwowskiego, a trzy lata później Odznakę 25-lecia Drużyny „Orląt”.

Podczas pierwszej sowieckiej okupacji Lwowa zaangażował się w harcerską konspirację. Zdołał uniknąć zatrzymania przez NKWD, kiedy wiosną 1940 r. lwowskie Szare Szeregi zostały rozbite kilkoma falami aresztowań. Przyczynił się do przyjęcia do pracy w instytucie prof. R. Weigla szeregu harcerzy i instruktorów (m.in. już po zajęciu Lwowa przez hitlerowców, w czerwcu 1941, hm. Aleksandra Szczęścikiewicza), co zabezpieczało ich przed represjami okupantów. Wkrótce jako Żyd został zwolniony z instytutu, który działał w tym czasie pod kontrolą Wehrmachtu,

i trafił do lwowskiego getta. Uniknął śmierci dzięki pomocy przyjaciół, a zwłaszcza przyszłej żony, która ukrywała go do końca okupacji hitlerowskiej. Po ponownym zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną w lipcu 1944 powrócił do pracy w odtworzonym przez władze sowieckie instytucie tyfusowym, tym razem w charakterze administratora budynku.

W końcu września 1945 został wysiedlony ze Lwowa do Bytomia. Od razu włączył się w prace miejscowego hufca harcerzy. Pełnił w nim m.in. funkcje członka i wiceprzewodniczącego hufcowej komisji prób na stopnie i sprawności (1945–1949), referenta ds. szkolenia (1945–1947) oraz zastępcy hufcowego i referenta ds. drużyn (1947–1949). Równolegle w l. 1947–1949 był drużynowym 1 Bytomskiej Drużyny Harcerzy (BDH) im. św. Jerzego, działającej przy Państw. Szkołach Budownictwa w Bytomiu. W tym czasie jako komendant kierował kilkoma obozami: drużyn gimnazjalnych hufca w Pokrzywnej (1946) oraz 1 BDH w Wiśle (1947) i Żegiestowie-Zdroju (1948). Pod koniec 1945 r. został członkiem reaktywowanej po wojnie Spółdzielni „Składnica Harcerska”, działającej przy Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerzy. W l. 1946–1949 pracował jako kierownik sklepu tej spółdzielni w Bytomiu. Z dn. 19 IX 1946 został mianowany podharc mistrzem. Należał do instruktorów przeciwnych zmianom programowym i organizacyjnym zachodzącym po wojnie w ZHP. We wrześniu 1949 został usunięty z organizacji.

W drugiej poł. 1948 r. zmienił w drodze administracyjnej nazwisko z „Rosen” na „Różewicz”, uzasadniając to jego niepolskim brzmieniem. Wobec narastania tendencji totalitarnych w Polsce i zgody władz na legalną emigrację polskich Żydów do Izraela w końcu 1949 r. zdecydował się na wyjazd z kraju. Po epizodycznym pobycie w Izraelu (1950) i we Francji (1951) pod koniec 1951 r. osiadł w Montrealu w Kanadzie. Dzięki zdoby-

temu w instytucie prof. R. Weigla uni-
kalnemu doświadczeniu w infekowaniu
chorobotwórczymi bakteriami żywych
owadów był poszukiwanym specjalistą.
Pracował w Inst. Tropikalnych Chorób
Zakaźnych w Tel-Aviv-Jafie i w Inst. Pa-
steura w Paryżu. W Montrealu objął po-
sadę starszego technika laboratoryjnego
w Zakładzie Bakteriologii i Immunologii
Wydz. Medycznego angielskojęzycznego
Uniw. McGill (1952–1955), a następnie
przeniósł się na analogiczne stanowisko
do Zakładu Mikrobiologii i Immunologii
francuskojęzycznego Uniw. Montrealskie-
go – Université de Montreal (1955–1964).

Lata pracowane na uczelniach,
szczególnie na Uniw. Montrealskim pod
kierunkiem dr. Vytautasa Pavilanisa, to
okres jego największej aktywności nauko-
wej. Rozwijając metodę prof. R. Weigla,
nadal wykorzystywał wszy jako zwierzę-
ta doświadczalne do prowadzenia badań
bakteriologicznych (np. nad bakterią *Co-
xiella burnetii* z grupy *Rickettsia*, wywo-
lującą tzw. gorączkę Q) oraz dotyczących
wirusów i nowotworów. Prowadził do-
świadczenia w wykrywaniu przeciwciał
techniką immunofluorescencyjną (np. mo-
nonukleozy zakaźnej). Owoce tych prac
było kilka artykułów, które ukazały się
w kanadyjskiej prasie naukowej.

W październiku 1964 rozwiązał umo-
wę z uniwersytetem i na przeszło pół roku
zatrudnił się w laboratorium badawczym
Royal Edward Chest Hospital w Montre-
alu jako asystent dr Edith Mankiewicz.
Pod jej kierunkiem prowadził nowatorskie
badania, które dotyczyły wykorzystania
metody immunofluorescencji przeciwciał
w zastosowaniu do bakteriofagów (wi-
rusów atakujących bakterie). Aby je do-
kończyć, pracował z dr E. Mankiewicz do
sierpnia 1965, choć już w maju tego roku
przyjął ofertę intratnej posady laboranta
w dziale wirusologii inst. farmaceutycz-
nego firmy Frank W. Horner Ltd. Tam
początkowo skupił się na badaniach do-
tyczących zjawiska interferencji w lecze-

niu chorób alergicznych. Następnie, po
przejściu do działu biofarmaceutycznego
tegoż instytutu, przez kilka lat prowadził
eksperymenty chemiczne i biochemiczne
z kulturami pasożytów oraz analizował
związki między nimi. W 1965 r. Canadian
Society of Laboratory Technologists przy-
znało mu prestiżowy stopień zawodowy
Advanced Registered Technologist (wyż-
szy technik dyplomowany) w dziedzinie
wirusologii.

Wkrótce po osiedleniu się w Montrealu
został przyjęty do miejscowego kręgu star-
szoharcerskiego „Morskie Oko” (1952),
pozostającego w strukturach ZHPpgK.
Należał do założycieli Hufca Harcerzy „Or-
łęta” w Montrealu i wchodził w skład jego
komendy (1953–1958), m.in. aktywnie
uczestnicząc w obozach oraz przyczynia-
jąc się walnie do założenia stałego ośrodka
obozowego hufca w pobliżu miejscowości
St. Agathe. Znalazł się w wąskim gronie in-
struktorów odpowiedzialnych za przygoto-
wanie kanadyjskiego harcerstwa męskiego
do udziału w VIII Jamboree w Niagara on
the Lake w Kanadzie (1955). W 1957 r. wy-
brano go do Komisji Rewizyjnej Okręgu
ZHPpgK w Kanadzie. Z dn. 29 XI 1956 zo-
stał mianowany harcmistrzem.

Od listopada 1958 do października
1960 (przez dwie kadencje) pełnił funkcję
komendanta Chorągwi Harcerzy w Kana-
dzie. Skupił się wówczas na działaniach
zmierzających do umocnienia i usamo-
dzielnienia się drużyn oraz organizacji no-
wych jednostek harcerskich w środkowej
i zachodniej Kanadzie. Wiele uwagi po-
święcił też przygotowaniom do pierwsze-
go zlotu kanadyjskiego harcerstwa, który
odbył się w 1960 r. na Kaszubach kanadyj-
skich k. Barry's Bay w prowincji Ontario.

W następnych latach był m.in. zastępcą
komendanta chorągwi (1960–1961) oraz
komendantem (1960–1962) i referentem
ds. kształcenia (1960–1962 i 1965–1970)
Hufca Harcerzy w Montrealu. Od 1969 r.
zasiadał w sądzie harcerskim kanadyj-
skiego okręgu ZHPpgK.

RÓŻEWICZ MARIAN

W 1973 r. ze względów zdrowotnych przeniósł się do Vancouver na zachodnim wybrzeżu Kanady. Znalazł pracę w renomowanym Langara College jako nauczyciel-instruktor w laboratorium biochemicznym i lektor jęz. polskiego. W 1976 r. przeszedł na emeryturę, jednak jęz. polskiego uczył również w następnych latach. W Vancouver z wielką energią zajął się różnorodną działalnością społeczną. W 1975 r. wszedł do Zarządu Okręgu Kongresu Polonii Kanadyjskiej w prowincji Brytyjska Kolumbia. Przez siedem lat (1976–1983) był kierownikiem i redaktorem audycji radiowej „Polska Fala nad Pacyfikiem”. Przyczynił się do powstania polskiego programu telewizyjnego w Vancouver i w l. 1981–1983 należał do jego zespołu redakcyjnego. Był jednym z założycieli i sekretarzem Zarządu Polsko-Kanadyjskiego Tow. Kulturalnego oraz współorganizatorem i skarbnikiem Tow. „Watra”. Uczestniczył w akcjach Tow. Przyjaciół „Solidarności” w Vancouver.

W l. 1975–1977 był redaktorem biuletynu „Harcerstwo nad Pacyfikiem”, a w 1977 r. został powołany do komisji prób na stopień harcmistrza przy GK Harcerzy ZHPpgK w Londynie (taką samą funkcję pełnił w kanadyjskiej chorągwi harcerzy). Kierował szczeniem „Śląsk” w Vancouver (1979–1983). W 1983 r. objął stanowisko zastępcy komendanta chorągwi odpowiedzialnego za koordynowanie pracy harcerzy w zachodniej Kanadzie. Uczestniczył w prawie wszystkich zlotach okręgu kanadyjskiego oraz dwóch zlotach światowych ZHPpgK, na Kaszubach kanadyjskich (1976) i w Comblain-la-Tour w Belgii (1982). Od 1983 r. prowadził przygotowania do zlotu z okazji 25-lecia harcerstwa w Vancouver, który miał się odbyć nad jez. Cultus latem następnego roku. Tuż przed inauguracją zlotu, rannym 12 VIII 1984, po nocy przespanej w namiocie, zmarł na zawał serca. Kilka dni później w kościele pw. św. Kazimierza polskiej parafii w Vancouver w obecności

tłumnie zgromadzonej miejscowej Polonii odprawiono harcerską mszę żałobną. Pogrzebu nie było. Zgodnie z wolą zmarłego jego ciało zostało przekazane miejscowej uczelni (University of British Columbia w Vancouver) do celów naukowych.

Z inicjatywy hm. Zdzisława Rudowskiego (bytomskiego hufcowego w l. 1946–1949) w drugą rocznicę śmierci na mogile rodziców żony Różewicza odsłonięto poświęconą mu skromną tablicę pamiątkową (grób ten, znajdujący się w Bytomiu na cmentarzu przy ul. Kraszewskiego, w 2010 r. został przebudowany i obecnie pozbawiony jest tego epitafium).

W 1947 r. zawarł związek małżeński z Henryką Wojciechowską (1914–2004, technikiem mikrobiologiem, laborantką w akademickich instytucjach badawczych we Lwowie i Montrealu). Miał syna Aleksandra (ur. 1947, inżyniera geofizyka, zam. w Kanadzie).

— Draus J. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Portret kresowej uczelni*, Kr. 2007; Kozimala I. *Lwowska Chorągiew Harcerzy ZHP w l. 1921–1939*, Przemysł 2007; Niemiec J. *Wiem, że naszego zaufania nie zawiódł. Ks. Henryk Mosing (1910–1999) – doktor nauk medycznych*, w: *Pasterz i twierdza. Księga Jubileuszowa dedykowana ks. bpowi Janowi Olszańskiemu, ordynariuszowi diecezji w Kamieńcu Podolskim*, red. J. Wołczański, Kr. – Kamieniec Podolski 2001, s. 152; Śmiałek T. *Harcistrz Marian Rosen (Różewicz) 1911–1984. Lwów – Bytom – Montreal – Vancouver*, w: *Między mitem i rzeczywistością. Kresy Wschodnie w XIX i XX wieku*, red. A. Dawid, J. Lusek, Bytom – O. 2017, s. 353–384; Fedyczkowska E. *Marian Różewicz*, w: *Polacy w Brytyjskiej Kolumbii. Zbiór szkiców i materiałów*, red. B. Czaykowski, E. Fedyczkowska, M. Tworzecka, Vancouver 1988, s. 262–265; — Kryński S. *Kartha ze wspomnień starego profesora. Kartha 36*, „Gazeta AMG” 2001, nr 5 [online] http://old.amg.gda.pl/uczelnia/gazeta/archiwum/gaz_05_2001.html#23 [dostęp 10 IX 2015]; Pempel S. *Pod znakiem Lwa i Syreny*, W. 1989. s. 20, 107; Reutt J. C.

Moje wspomnienia o profesorze Weiglu, w: *Zwyciężyć tyfus – Inst. Rudolfa Weigla we Lwowie. Dokumenty i wspomnienia*, red. Z. Stuchły, Wr. 2001 [online] <http://www.lwow.home.pl/weigl/reutt.html> [dostęp 2 I 2015, pisownia nazwiska: Rozen]; Różewicz M. *20 lat pracy harcerskiej w Vancouver B.C.*, „Wici Harcerskie Kanady” 1979, nr 116, s. 12–14 [online] <http://www.zhpkanada.org/index.php/prasa/wici-archiwum> [dostęp 27 VII 2015]; *Spraw. dyrektora Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie (1925/26–1932/33)*, Lw. 1926–1933; Weigl W. *Wspomnienia o moim ojcu*, w: *Zwyciężyć tyfus – Inst. Rudolfa Weigla we Lwowie. Dokumenty i wspomnienia*, red. Z. Stuchły, Wr. 2001 [online] <http://www.lwow.home.pl/weigl/turek.html> [dostęp 30 V 2015, pisownia nazwiska: Rožen]; — Buczewski Z. *Na wieczną wartę...*, „Wici Harcerskie Kanady” 1985, nr 128, s. 35 [online] <http://www.zhpkanada.org/index.php/prasa/wici-archiwum> [dostęp 27 VII 2015]; — „WU” 1946, nr 9/12, s. 12; — Arch. Komendy Hufca ZHP w Bytomiu: zesp. archiwaliów i pamiętek po hm. Józefie Kwietniewskim; teki z dok. z l. 1945–1962; Arch. ZHPpGK Okręg Kanada [online] <http://www.zhpkanada.org/>, zakładka: Wewnętrzne/rozказы i okólniki, Rozказы komendanta Chorągwi Harcerzy w Kanadzie z l. 1954–1984 [dostęp (ograniczony) 18 III 2015–31 III 2015]; — dok. w pos. Krysztyny Rudowskiej-Palki z Kat.: rozказы komendanta Hufca Harcerzy w Bytomiu z l. 1946–1949; dok. w pos. syna A. Różewicza (dot. życia rodzinnego, zawodowego i aktywności społecznej M. Różewicza); — inf. działaczy polonijnych z Vancouver Tony’ego Jochlina i Jerzego Kuśmidera (2015), syna A. Różewicza (2015), b. instruktora Hufca Harcerzy w Bytomiu Zenona Skotnickiego (1989) i b. harcerza 5 LDH Kazimierza Szczudłowskiego (1989).

Tomasz Śmiałek

RUDOWSKI Zdzisław (1912–1988), hufcowy Hufca Harcerzy w Bytomiu (1945–1949), przewodniczący Komisji Historycznej Hufca ZHP w Bytomiu, działacz Polskiego Czerwonego Krzyża.

Urodził się 6 II 1912 w Radomsku. Był synem Klemensa i Zofii z Lankamerów (zm. 1945). W l. 1921–1927 uczęszczał do Szkoły Publicznej im. T. Kościuszki, a następnie do Pryw. Gimnazjum Humanistycznego S. Niemca w Radomsku. W 1924 r. wstąpił do Drużyny Harcerskiej (DH) im. T. Kościuszki. Przyrzeczenie harcerskie złożył 22 VIII 1926 na ręce ówczesnego podharcemistrza Antoniego Olbromskiego. Zdobył kolejno stopnie harcerskie młodzika (1925), wywiadowcy (1926) i ćwika (1931). Z wynikiem bardzo dobrym ukończył sześciomiesięczny kurs zastępowych, zorganizowany przez Komendę Hufca Męskiego w Radomsku. Był zastępowym (20 XII 1926–22 IX 1928), a następnie przybocznym i drużynowym 3 DH im. J. Poniatowskiego, utworzonej w 1930 r. Uczestniczył w obozach, pełniąc podczas nich m.in. funkcje zastępowego, oboźnego i instruktora komendy.

Od września 1931 był słuchaczem wydz. techniczno-chemicznego Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych w Katowicach. Z przyczyn materialnych musiał przerwać naukę i rozpocząć pracę zarobkową. Od sierpnia do października 1933 pracował w Hucie „Pokój” w charakterze praktykanta laboratoryjnego (do czasu zwolnienia z powodu braku zamówień). Po śmierci ojca jako jedyny żywiciel rodziny podjął pracę w biurze sprzedaży Tow. Akcyjnego Przemysłu Metalurgicznego w Radomsku, skąd został zwolniony na skutek redukcji etatów i do lipca 1937 pozostawał w ewidencji ekspozytury Funduszu Pracy jako poszukujący zatrudnienia. W sierpniu t.r. został skierowany do robót publicznych, gdzie pracował tylko do końca miesiąca. Później był kierownikiem lokalnego Komitetu Funduszu Pracy w Łodzi na okręg m. Radomska i powiatu,

którego zadaniem było ewidencjonowanie bezrobotnych i przydzielanie zasiłków. Na stanowisku tym pozostawał do wybuchu wojny. Praca w Komitecie polegała na niesieniu pomocy ludziom i taka właśnie działalność sprawiała mu satysfakcję.

Ukończył kurs podharcemistrzowski Łódzkiej Chorągwi Harcerzy w Białej Górze (lipiec 1936). W 1937 r. był komendantem obozu w Złotym Potoku. Stopień podharcemistrza uzyskał 10 VII 1937. Zimą t.r. był słuchaczem kursu dla pracowników świetlicowych zorganizowanego przez Kuratorium Okręgu Szkolnego.

Był doświadczonym i znanym w powiecie aktywistą PCK. W l. 1936–1939 był społecznym sekretarzem Zarządu Oddziału i Komisji Oddziałowej Kół PCK w Radomsku. Był również współzałożycielem i redaktorem miesięcznika „Niwa Czerwonokrzyńska”, a od pocz. 1934 r. współpracownikiem „Gazety Radomskowskiej”. Na łamach obu gazet wielokrotnie apelował do uczuć i ofiarności ludzkiej na rzecz bezrobotnych. Pod koniec l. 30. był także sekretarzem Zarządu Kół Przyjaciół Harcerstwa w Radomsku.

Po wybuchu wojny kontynuował aktywną pracę społeczną. W pierwszych dniach września 1939 podczas nalotu niemieckiego brał udział w obronie przeciwlotniczej miasta jako zastępca szefa sanitarnego, dowodząc zespołem drużyn sanitarnych PCK. Funkcję tę pełnił do momentu wkroczenia wojsk niemieckich. Później wyjechał do Łodzi, a następnie do Warszawy. Po zajęciu stolicy przez Niemców wrócił do rodzinnego miasta i natychmiast przy pomocy dawnych działaczy reaktywował Zarząd Oddziału PCK, którego biuro spełniało rolę poczty (przyjmowało i wysyłało listy do jeńców wojennych), a także organizowało pomoc dla ludności zbombardowanych domów, m.in. w postaci odzieży i żywności. Kiedy w poł. grudnia 1939 do Radomska nadeszła wiadomość o transporcie Polaków deportowanych z Poznania i Wrześni, przy udziale

PCK powołano Obywatelski Komitet Pomocy Najbiedniejszym, który przygotował miejsca pobytu, gromadził zapasy żywności i odzieży oraz opał. Komitet w krótkim czasie był przygotowany na przyjęcie transportu, który w liczbie kilkuset osób nadszedł 20 XII 1939.

Od października 1939 Rudowski kierował miejscową komórką ZWZ, prowadząc kolportaż prasy podziemnej na terenie miasta i powiatu. Był pierwszym organizatorem konspiracji harcerskiej (harcerze pomagali jeńcom przetrzymywanym na terenie fabryki „Mazowia” w nawiązaniu kontaktów listowych z rodzinami oraz dostarczali im żywność i ubrania, prowadzili też obserwację ruchów wojsk niemieckich).

W maju 1940 w ramach tzw. Akcji AB Rudowski został aresztowany za niewłaściwy stosunek do okupanta. Osadzono go w areszcie miejskim w Radomsku, a następnie przewieziono do więzienia w Częstochowie. Niemiecki sąd 9 VI 1940 skazał go na karę śmierci. Po ponad miesiącu przetrzymywania w celi śmierci karę uchylono i 15 VII t.r. skazano go na wywiezienie do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen (interwencje Zarządu Głównego PCK w Krakowie nie dały rezultatów). W obozie został zakwalifikowany jako więzień polityczny i otrzymał numer 27 719. Pracował w różnych komandach. W 1943 r. trafił do filii obozu pod nazwą Komando Falkensee, gdzie pracował do chwili wyzwolenia. Razem z innymi więźniami został oswobodzony 2 V 1945.

Brał czynny udział w obozowym ruchu oporu. Nazywano go „Zwei Woche” („Dwa Tygodnie”), gdyż zachowując optymizm, tak zawsze odpowiadał na pytanie o to, kiedy się skończy hitlerowska kaźń. Po ogłoszeniu kapitulacji Berlina natychmiast pieszo wyruszył do Polski. Pewien odcinek drogi udało mu się przebyć na znalezionym rowerze, ale ten szybko został zarekwirowany. W noc z 8 na 9 V 1945 znalazł się na terenie zniszczonego dworca w Poznaniu, skąd z pomocą tamtejszego

Miejskiego Komitetu Pomocy Społecznej dotarł kolejną do Radomska. Po krótkim odpoczynku wyjechał do Katowic, gdzie odnalazł siostrę. Zatrudnił się w Centrali Żelaza i Stali. Rozpoczął także pracę w Komendzie Hufca Harcerzy w Bytomiu. Do końca 1945 r. pełnił funkcję zastępcy hufcowego, a następnie został hufcowym. Zorganizował i prowadził Bibl. Harcerską, której zbiory zapoczątkował dar Krak. Chorągwi Harcerzy. Doprowadził do ufundowania sztandaru hufca, który został poświęcony i wręczony harcerzom w październiku 1945. W maju 1946 jego hufiec wziął udział w uroczystościach na Górze św. Anny, a zaraz potem przygotowywał się do akcji letniej (zakupiono 70 sztuk namiotów z amerykańskiego demobilu), podczas której odbyły się obozy szkoleniowe: kurs drużynowych w Kędzierzynie, kurs szybowcowy w Kamiennej Górze i kurs szkolenia wodnego w Kiekrzu. Zimą 1946/47 kierowany przez niego hufiec zorganizował pierwszy obóz zimowy w Węgierskiej Górze, a latem 1947 kolejny obóz w Żegiestowie-Zdroju. We wspomnieniach ówczesnych harcerzy l. 1945–1949 były wypełnione odprawami, zbiórkami, defiladami, wycieczkami, kursami i obozami. W tym czasie Hufiec Harcerzy Bytom liczył 30 drużyn męskich.

Z dn. 15 IX 1948 Rudowski został mianowany harcmistrzem. W związku z mającymi miejsce zmianami ideowymi, programowymi oraz organizacyjnymi w ZHP złożył rezygnację z funkcji hufcowego. Od 1950 r. kontynuował działalność społeczną w ramach Czerwonego Krzyża, gdzie przez kilka kadencji pełnił funkcję prezesa Miejskiego Oddziału PCK w Katowicach.

Do pracy w harcerstwie powrócił po Zjeździe Łódzkim, będąc w l. 1957–1959 przewodniczącym Rady Nadzorczej Spółdzielni „Składnica Harcerska” w Katowicach. Brał udział w akcjach letnich bytomskiego hufca: w obozie w Dukli (1957) oraz Łądku-Zdroju (1958). Był czynny w hufcowej komisji historycznej w Byto-

miu, pełniąc przez szereg lat funkcję jej przewodniczącego. Wspólnie z należącymi do niej seniorami harcerstwa dokumentował dawne działania hufca, szczególnie z okresu przynależności harcerzy z Bytomia do ZHPwN (w latach międzywojennych). W 1977 r. przy Komendzie Hufca ZHP w Bytomiu zainicjował powstanie Kręgu Instruktorów Harcerskich „Liść Dębu”, którego został przewodniczącym. W 1979 r. otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL. W 1981 r. w 60-lecie harcerstwa w Bytomiu działający pod jego przewodnictwem krąg zorganizował sesję popularnonaukową *Harcerstwo śląskie w l. 1920–1945*, której towarzyszyła wystawa w Miejskiej Bibl. Publicznej.

Zmarł 3 XI 1988. Został pochowany w Bytomiu, pogrzeb odbył się z honorami harcerskimi.

Był odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1978), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1972), Medalem Wojska (czterokrotnie, 1948), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1982), Krzyżem AK (1983), Krzyżem Oświęcimskim (1986), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1970), Medalem 30-lecia PL, Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju (1974), Odznaką Grunwaldzką (1983), Medalem Rodła (1986), Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę (1947), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1982), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1977) i Rozetą-Mieczami (1987), Odznaką Honorową PCK, Brązową Odznaką Jubileuszową 50-lecia ZHP (1961), Odznaką Pamiątkową 70 lat Harcerstwa Polskiego (1981), Odznaką Harcerskiej Służby Ziemi Śląskiej (1979), Odznaką 35-lecia Harcerskiej Służby Ziemi Śląskiej (1980), Złotą Honorową Odznaką za Zasługi dla Chorągwi Śląskiej ZHP (1987), Honorową Odznaką za Zasługi dla Chorągwi Śląskiej (1985).

W 2012 r. jego imię przyjął Krąg Instruktorski „Liść Dębu”.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 180; *Spis osób uwięzionych w akcji A-B w Radomsku i na terenie pow. radomszczańskiego w czerwcu 1940 r.*, w: J. Pietrzykowski *Akcja AB w Częstochowie*, Kat. 1971, s. 95; — *Szare Szeregi; Trwale więzy młodości*, „Życie Bytomskie” 1985, nr 25; — Rudowski Z. *Był taki czas...* [opowiadanie na konkurs wspomnień z walk z hitleryzmem w czasie II wojny światowej ogłoszony przez ZBoWiD w 1973 r.], mps; — dok. osobiste w pos. rodziny.

Krystyna Rudowska-Palka

S

SARNOWSKI Franciszek (1911–1940), nauczyciel, podharc mistrz, skarbnik ZHP w Niemczech (1937–1939), hufcowy Hufca ZHP w Niemczech w Babimoście (1936–1939).

Urodził się 4 X 1911 we wsi Skajboty (Skaibotten) k. Olsztyna w rodzinie Franciszka (1870–1934, rolnika) i Barbary z Krebsów (1882–1940), działaczy ruchu polskiego na Warmii, członków Związku Polaków w Niemczech (ZPwN). Miał pięciu braci: Jana, Józefa, Ottona, Augusta i Leona oraz siostrę Barbarę. W plebiscycie przeprowadzonym w 1920 r. na Warmii i Mazurach jego rodzina znalazła się wśród 13,5% zadeklarowanych Polaków z pow. olsztyńskiego.

Sarnowski ukończył niemiecką szkołę powsz. W 1927 r. został członkiem ZPwN. We wrześniu 1929 rozpoczął naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim Męskim w Rogoźnie Wlkp. Harcerstwem zainteresował go ks. hm. Kazimierz Werbel, prefekt, od listopada 1927 pedagog w tym seminarium (aresztowany w okre-

sie II wojny światowej, zmarł w 1940 r. w obozie koncentracyjnym Mauthausen-Gussen).

Po ukończeniu nauki odbył praktykę nauczycielską w Toruniu (październik 1934 – czerwiec 1935) i powrócił na Warmię i Mazury do rodzinnych Skajbot, gdzie podjął aktywną działalność kulturalną, m.in. jako nauczyciel muzyki. Skierowany przez Związek Polskich Towarzystw Szkolnych w Niemczech, w styczniu 1936 objął posadę nauczyciela i kierownika Pryw. Katolickiej Szkoły Powsz. w Podmoklach Wielkich (Gross Posenbrück) na Babimojszczyźnie. Osiągał wysokie wyniki nauczania. Prowadził ożywioną działalność kulturalną i oświatową, cały czas poświęcając pracy pedagog. i społecznej. Organizował rozgrywki sportowe, tworzył drużyny koszykówki dziewcząt, jeździł z młodzieżą na wycieczki krajoznawcze (także do Polski). Prowadził zajęcia świetlicowe, stworzył dziewczęcy zespół mandolinistek i chłopięcy skrzypków, reżyserował występy teatralne i zorganizował chór młodzieżowy „Lutnia”. Stał na czele Polskiego Tow. Młodzieży, był autorem referatów i odczytów historycznych. Działał w ZPwN. Poznał tam przyszłą żonę Zofię Bijakowską, z którą wspólnie prowadzili drużyny harcerskie w Podmoklach Wielkich; praca tych drużyn została wysoko oceniona przez naczelnika ZHPwN hm. Józefa Kwietniewskiego.

Stopień podharc mistrza Sarnowski otrzymał 23 X 1936. Został pierwszym hufcowym nowo utworzonego Hufca Babimost, w skład którego weszły też drużyny z Nowego Kramaska, Dąbrówki i Podmokli Wielkich (za jego kadencji stan organizacyjny harcerstwa babimojskiego wynosił 126 zuchów, harcerek i harcerzy). W dn. 3–4 X 1936 uczestniczył w naradzie władz ZHPwN. Od 1937 r. pełnił funkcję skarbnika ZHPwN. W dn. 2 V 1938 wziął udział w centralnych obchodach 25-lecia ZHPwN w Opolu. W kwietniu 1939 podczas Walnego Zebrania Związku w Ber-

linie wybrano go w skład Zarządu Głównego ZHPwN i powierzono po raz drugi funkcję skarbnika.

Już od poł. 1938 r. sytuacja harcerstwa na pograniczu była bardzo trudna. Niemcy wymagali uzyskiwania każdorazowo zezwolenia miejscowych władz na odbycie zbiórek, co w znacznym stopniu ograniczyło pracę drużyn. Działalność Sarnowskiego i jego żony spotkała się z uznaniem miejscowego społeczeństwa, ale i ze wzmożoną czujnością władz niemieckich. Pracownik propagandy hitlerowskiej we Frankfurcie n. Odrą Schorger w tajnym memoriale *Polacy na Ziemi Lubuskiej i Łużycach przed r. 1939* określił Sarnowskiego jako „fanatycznego i zręcznego bojownika o polskość”.

Dn. 1 IX 1939 o godz. 8 z rozkazu gestapo miejscowi policjanci Horn i Priefer aresztowali go w szkole w Podmoklach Wielkich i przewieźli do więzienia w Kargowej, a później do Cottbus. Po ok. dwóch tygodniach zabrano go do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen w Oranienburgu, gdzie przebywał jako więzień nr 2432, w baraku nr 23, ciężko pracując w pobliskich zakładach „Klinkier Werke”. Kiedy 11 I 1940 przy 30-stopniowym mrozie pracował w obozowym drelichu przy układaniu dachówek na budynku koszarowym, pośliznął się na oblodzonym dachu i spadł na ziemię. Wówczas niemiecki strażnik Gustaw Sorge i jego pomocnik zatłukli go kijami. Jako oficjalną przyczynę śmierci podano grypę. Po wojnie urnę z jego prochami złożono w Klebarku Wielkim na Warmii w grobie matki Barbary.

Imię Sarnowskiego noszą szkoły podst. w Skajbotach i Podmoklach Małych, ulica w dzielnicy Śródmieście w Olsztynie i Wiejski Dom Kultury. Jego nazwisko widnieje na wielu tablicach pamiątkowych na Warmii i Mazurach oraz Babiomojszczyźnie.

Pośmiertnie Sarnowski został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1959) i Medalem Rodła (1988).

W 1937 r. zawarł w Kościanie związek małżeński z Zofią Bijakowską (2° voto Gościński, 1915–2003, działaczką narodową, instruktorką harcerską, więzioną w Poznaniu oraz obozach koncentracyjnych w Żabikowie i Ravensbrück). Miał synów Jerzego (1937–1943) i Lecha (ur. 1938) oraz córkę Annę (zameżną Szczepaniak, ur. 1939).

— Oracki T. *Sarnowski Franciszek*, w: PSB, t. 35, Wr. 1994, s. 277; — Czapiewski R. *ZHPwN na terenie Ziemi Lubuskiej w l. 1918–1939*, niepubl. praca magisterska napisana pod kier. dr. hab. I. Pawłowskiego, 1973, WSP w O.; Filipkowski T. *Rola nauczycieli polskich w działalności harcerskiej w Niemczech w latach międzywojennych*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w l. 1912–1992*, red. M. Szerbiński, Gorzów Wlkp. 1992, s. 124; Kapiszewski H. *ZHPwN*, W. 1969, s. 102; Musielak M. *Harcerstwo spod znaku Rodła*, w: *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, red. G. Miłkowska, K. Stech, Zielona Góra 2011, s. 71–76; tenże *Harcerstwo spod znaku Rodła na Ziemi Babimojskiej*, w: *Historia – Kultura – Muzeum*, red. A. Maksymowicz, Zielona Góra 2012, s. 115–137; tenże *Wspomnienie o phm. Franciszku Sarnowskim – harcerzu, instruktorze, nauczycielu*, w: *Na tropach harcerskiej metodyki*, red. G. Miłkowska, K. Stech, Zielona Góra 2011, s. 77–86; Radna M. *Franciszek Sarnowski, nauczyciel, harcerz, muzyk i działacz spod znaku Rodła* [online] <http://babimojszczyzna.pl/wp-content/uploads/2017/05/FrANCISZEK-SARNOWSKI.pdf> [dostęp 8 XII 2018]; Sarnowski L. *Franciszek Sarnowski nauczyciel, harcerz, muzyk i działacz spod znaku Rodła* [online] <https://szkolapodmokle.edupage.org/text7/?subpage=1> [dostęp 8 XII 2018]; — Kowalski A.R. *O druhu Bogdanie Kowalskim wspomnienie syna Andrzeja*, w: *Na tropach harcerskiej metodyki*, red. G. Miłkowska, K. Stech, Zielona Góra 2011, s. 87–97; *Polacy na Ziemi Lubuskiej i na Łużycach przed r. 1939. Tajny memoriał niemiecki*, oprac. K. Kolańczyk, W. Rusiński, P. 1946, s. 22.

Marek Musielak

SIKORSKI Antoni, pseud. Rawicz (1893–1987), pułkownik Wojska Polskiego, legionista, członek tajnego skautingu, wiceprzewodniczący Oddziału Krakowskiego ZHP (1931), delegat Ministra Spraw Wojskowych do ZHP (1932–1933).

Urodził się 13 VI 1893 w Łodzi w rodzinie mieszkających na stałe w Piotrkowie Władysława (1865–1950, mistrza budowlanego, cenionego wykonawcy łódzkich kominów fabrycznych, właściciela nieruchomości od 1895 r.) i Marianny z Papińskich (1864–1927, córki gospodarzy rolnych z Piotrkowa, wcześniej najprawdopodobniej właścicieli ziemskich). Miał ośmioro rodzeństwa: Bronisława (1893–1943, uczestnika wojny 1920 r., kawalera *Virtuti Militari*, prawnika, zamordowanego w Sachsenhausen), Henryka (1901–1978, uczestnika wojny 1920 r., kawalera *Virtuti Militari*, absolwenta Wydz. Historii UW, konsula w Kurytybie, pracownika Ligi Morskiej i Kolonialnej, powstańca warszawskiego, urzędnika), Stefana (1905–1944, prawnika, żołnierza AK, majora, kawalera *Virtuti Militari*, rozstrzelanego przez Niemców w Krakowie), Stanisławę (zameżną Ślósarską, 1892–1982, absolwentkę pensji dla dobrze urodzonych panien w Warszawie, wywiadowcą Legionów Polskich, żonę absolwenta UW i Szkoły Głównej Handlowej, dyrektora Szkoły Handlowej Stow. Kupców Polskich w Częstochowie), Eugenię (zameżną Gliwicz, 1896–1975, komendantkę IV Okręgu skautek POS w Piotrkowie w l. 1915–1916, absolwentkę Wydz. Historii UJ, nauczycielkę, żonę legionisty, nauczyciela, powstańca warszawskiego, która wraz z mężem uczestniczyła w tajnym nauczaniu w Warszawie), Pelagię (zameżną Maćkowską, 1898–1988, żonę pułkownika, kawalera *Virtuti Militari*, starosty siedleckiego, radomskiego i łowickiego, więźniarkę Ravensbrück), Aleksandra (zm. 1901) i Mariannę (zm. 1907). Miał też czworo rodzeństwa przyrodniego z drugiego małżeństwa ojca z Reginą Bąkowską (1907–1980).

Uczęszczał w Piotrkowie do rosyjskiej szkoły miejskiej, a po strajku szkolnym w 1905 r. kontynuował naukę w domu. W kl. V gimnazjum filologicznego był plutonowym, a przez kolejne dwa lata – zastępcą komendanta piotrkowskiej drużyny skautów. W 1912 r. wstąpił do Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Prowadził pracę agitacyjną w robotniczej dzielnicy św. Trójcy w Piotrkowie i kolportował prasę Narodowego Związku Robotniczego w rejonie Piotrków – Przygłówek – Sulejów.

W 1913 r. zdał maturę i rozpoczął studia w Warszawie na Wyższych Kursach Handlowych Augusta Zielińskiego (późniejsza Wyższa Szkoła Handlowa). W styczniu 1914 wstąpił do Polskich Drużyn Strzeleckich. Po pierwszym roku studiów, na wakacjach w Piotrkowie w 1914 r. podjął praktykę w Tow. Kredytowym Guberni Piotrkowskiej. Tam spotkał się z emisariuszem Józefa Piłsudskiego ppor. Andrzejem Małkowskim i 24 sierpnia rozpoczął służbę wywiadowczą dla Legionów Polskich. Prowadził rozpoznawanie wojsk rosyjskich na odcinkach Piotrków – Radomsko – Częstochowa, przesyłając raporty A. Małkowskiemu. Trzykrotnie przekraczał front. Potem razem z Olgą Małkowską był kurierem na linii Kraków – Piotrków. 6 IX 1914 w Krakowie został przydzielony do oddziału wywiadowczego tworzącej się 1 Brygady Legionów Polskich.

W październiku t.r. wrócił do Piotrkowa i stąd jako sekcynny trafił na front pod Krzywopłoty, gdzie 17 listopada przeszedł chrzest bojowy. Potem walczył pod Limanową. W lipcu 1915 wyruszył do Kowla ze sformowanym w Piotrkowie oddziałem skautowym sierż. Mieczysława Nabelaka jako jego zastępca. Na froncie wołyńskim od sierpnia do października 1915 służył w oddziale wywiadowczym Komendy Legionów, a następnie do grudnia 1916 dowodził plutonem Kompanii Skautowej. W listopadzie t.r. został mianowany sierżantem, a po rozwiązaniu Kompanii

Skautowej 1 XII 1916 dostał przydział do 3 pp Legionów. Od września do grudnia 1917 przebywał jako sierżant kadet kl. A w Szkole Podchorążych Polskiej Siły Zbrojnej (Polnische Wehrmacht) w Ostrowie (obecnie Ostrów Mazowiecka) i 1 grudnia został awansowany na podchorążego; 1 III 1918 otrzymał nominację oficerską na podporucznika, a 1 V t.r. został mianowany adiutantem II batalionu 2 pp.

W listopadzie wyruszył ze swoim batalionem do Lublina, gdzie jednostka uczestniczyła w zabezpieczaniu działań tzw. Rządu Lubelskiego, a 8 grudnia na front polsko-ukraiński pod Rawę Ruską do walki z oddziałami wroga otaczającymi Lwów. W dn. 19 grudnia dostał się do niewoli ukraińskiej, był więziony w Tarnopolu, Dolinie oraz Buczaczu, skąd zbiegł i ok. 6 VI 1919 zameldował się w Jezupolu w swoim pułku, przemianowanym w styczniu z 2 pp na 8 pp Legionów. Jako dowódca kompanii marszowej III batalionu odjechał stamtąd na północny front do walki z sowietami nad rzeką Dźwiną. Tam został mianowany dowódcą 10 kompanii III batalionu; 14 XI 1920 otrzymał awans na stopień kapitana ze starszeństwem z dn. 1 VI 1919, a za bohaterstwo w boju pod Czernicą Wielką 18 V 1920 po raz pierwszy Krzyż Walecznych. Dowodząc kompanią, 1 VI 1920 rozbił duży oddział sowiecki pod wsią Onoszki na południowy zachód od Mińska Białoruskiego i tam został ciężko ranny. Za ten czyn otrzymał jako pierwszy w pułku Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari (nr 916). Po powrocie ze szpitala objął dowodzenie III batalionem pułku i za kolejne czyny bojowe otrzymał trzykrotnie Krzyż Walecznych. W październiku z III batalionem osłaniał akcję gen. Lucjana Żeligowskiego na Wilno.

Od stycznia do listopada 1921 był zastępcą dyrektora nauk i gospodarzem Szkoły Podchorążych Rezerwy w Warszawie, następnie powrócił do stacjonującego w Lublinie 8 pp. W l. 1924–1928 służył

w DOK nr II w Lublinie. Podczas przewrotu majowego w 1926 r. dowodził I batalionem 8 pp po stronie marszałka J. Piłsudskiego. Awans na stopień majora otrzymał w 1928 r. W l. 1928–1929 w Batalionie Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 4 w Tomaszowie Mazowieckim był zastępcą dowódcy batalionu ppłk. Stanisława Dąbka i dyrektorem nauk, a w l. 1929–1930 pod jego komendą w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty w Zambrowie dowódcą batalionu szkolnego.

W 1930 r. został inspektorem Państw. Urzędu Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. w DOK nr V w Krakowie, członkiem Zarządu Okręgu ZHP, a od października 1931 wiceprzewodniczącym i stałym delegatem Oddziału Krak. ZHP do NRH. W 1931 r. jako delegat i członek KPH uczestniczył w XI Zjeździe Walnym ZHP w Krakowie i w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze. Od czerwca 1932 był delegatem Min. Spraw Wojsk. do ZHP. W 1932 r. uczestniczył w XII Walnym Zjeździe ZHP, Zlocie 20-lecia Harcerstwa Włkp. w Dębnie, Zlocie 20-lecia Chorągwi Wileńskiej, Zlocie Skautów Estonii w Parnawie i Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie. W 1933 r. wziął udział w XIII Walnym Zjeździe ZHP w Katowicach i IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech, a przed odejściem do KOP-u u gen. Ferdynanda Zarzyckiego, ministra handlu i przemysłu, swojego dawnego dowódcy, skutecznie wynegocjował z zasobów Ligi Morskiej i Kolonialnej brakujące fundusze na zakup szkunera „Petrea”, przemianowanego po przebudowie na „Zawiszę Czarnego”.

Współpracował z przewodniczącym ZHP M. Grażyńskim, wiceprzewodniczącym ZHP hm. RP ks. J. Mauersbergerem, naczelnikiem harcerzy hm. A. Olbromskim, naczelniczką harcerzek hm. J. Wierzbiańską, hm. A. Kamińskim, hm. J. Grzesiakiem „Czarnym” i Czarną Trzynastką Wileńską. W 1936 r. na XI Olimpiadzie w Berlinie w ekipie dyrektora Państw. Urzędu Wych. Fiz. i Przysp. Wojsk. był

opiekunem 23 WDH jako polskiej delegacji harcerskiej.

W l. 1933–1936 dowodził 20 Batalionem „Nowe Świąciany” Brygady KOP „Wilno”. W styczniu 1934 otrzymał nominację na stopień podpułkownika, a dwa lata później został zastępcą dowódcy 34 pp w Białej Podlaskiej. W 1937 r. ukończył w Rembertowie kurs dla dowódców pułków, jesienią 1938 odszedł z pułku do DOK nr VI we Lwowie, a następnie był zastępcą dowódcy Podkarpackiej Brygady Obrony Narodowej w Przemyślu.

We wrześniu 1939 skutecznie dowodził grupą operacyjną „Sandomierz”, broniąc Wisły i mostów na odcinku Zawichost – Baranów Sandomierski, za co otrzymał po raz drugi Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari i Krzyż Złoty Orderu Virtuti Militari. Po rozwiązaniu grupy przez Karpaty dotarł do Budapesztu, gdzie został nieoficjalnym zastępcą polskiego attaché wojskowego. Wezwany przez Naczelnego Wodza gen. W. Sikorskiego do Francji, został mianowany dowódcą formowanego 11 pp, a po ewakuacji do Anglii od lutego 1941 przebywał w obozie internowania polskich oficerów w Rothsay w Szkocji na tzw. Wyspie Węzów. W 1942 r. otrzymał dowództwo Centrum Wyszukolenia Artylerii Przeciwpancernej (od 1943 CWA Polowej) w Crawford. W 1945 r. na terenie brytyjskiej strefy okupacyjnej w Niemczech został komendantem obozu jeńców ukraińskich, a w 1946 r. – obozu repatriacyjnego polskiej armii w Polkemed w Anglii. W grudniu t.r. wrócił do Polski i bardzo aktywnie spędził następne 40 lat, pisząc i publikując wspomnienia z okresu 1909–1947 oraz działając w środowiskach kombatanckich i podróżując.

Zmarł 18 XI 1987, został pochowany w grobie rodzinnym we Włochach k. Warszawy, zgodnie ze swoim życzeniem bez honorów wojskowych, a jedynie w asyście harcerzy z 22 WDH.

Został odznaczony Krzyżem Złotym i dwukrotnie Srebrnym Virtuti Militari,

Krzyżem Komandorskim (L. 1985) i Kawalerskim (L. 1975) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (czterokrotnie), Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, estońskim Orderem Orła i łotewskim Medalem Pamiątkowym 1918–1928. W 1994 r. MON zatwierdziło jego nominację na stopień pułkownika wydaną przez rząd RP na Obczyźnie w 1972 r.

W 1921 r. zawarł związek małżeński z Janiną ze Skrzyneckich (1896–1961, urzędniczką w MSWojsk. w l. 1919–1921). Miał córkę Krystynę (1922–2011, harcerkę, łączniczkę Stanisława Jankowskiego, pseud. Agaton, pracownicę administracji w Państwowym Inst. Pedagogiki Specjalnej) i syna Witolda (ur. 1928, harcerza, żołnierza 7 pp AK „Garłuch”, wieloletniego pracownika Polskiego Związku Łowieckiego, trofeistę i kolekcjonera). Po raz drugi ożenił się w 1968 r. z Robiną Wiliamsom Adamson (ur. 1903, Szkotką, nauczycielką w college’u).

— Piwowarski S. *Sikorski Antoni*, w: PSB, t. 37, W. – Kr. 1997, s. 424–428; — Kamiński A. *Andrzej Matkowski*, Kat. 1934, s. 85; Nowakowski T. *Dzieje skautingu i harcerstwa w Piotrkowie Trybunalskim w l. 1911–1939*, Piotrków Trybunalski 2001, s. 5, 14; Odziemkowski J. *8 Pułk Piechoty Legionów*, „Zarys Historii Wojskowej Pułków Polskich w Kampanii Wrześniowej”, z. 27, Pruszków 1993, s. 4–10; Porwit M. *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939 r.*, W. 1978; Rządowski A. *3 Dywizja Piechoty Legionów*, „Wielka Księga Historii Piechoty Polskiej 1918–1939”, W. 2016, s. 36–42; *Szkoła Podchorążych Piechoty. Księga Pamiątkowa 1830–29 XI–1930. Szkice z dziejów piechoty polskiej*, Ostrów Mazowiecka (Ostrów – Komorowo) 1930, s. 399, 431; Sikorski A. *Kampania wrześniowa na Lubelszczyźnie w r. 1939*, cz. 1, *Zarys ogólny*; Sikorski W. *Obrona sandomierskich mostów w kampanii wrześniowej*, „Przeg. Historyczno-Wojskowy” 2005, nr 1, s. 127–133; Żelewski H. *Dzieje bojowe 8 Pułku Piechoty Legionów w walkach obronnych*

1939 r., Lub. 1984, s. 13–20; – CAW: teczka pers. 1769.89.4594; teczka Krzyża Virtuti Militari I.482.69-6129; — dok. w pos. rodziny Sikorskich: rks. A. Sikorskiego z pocz. l. 70. XX w. [przekazane też do WIH].

Tomasz Sikorski

SMOLARSKI Władysław (1895–1975), legionista, pułkownik Wojska Polskiego, zastępowy pierwszego zastępu skautowego w Krakowie (1910).

Urodził się 6 I 1895 w miejscowości Banja Luka (obecnie Bośnia i Hercegowina) jako jedno z dwojga dzieci Adama (1857–1901, sędziego) i Heleny z Iwanickich (1868–1947). Uczęszczał do szkół w Złoczowie i Lwowie. Następnie wstąpił do I Gimnazjum św. Anny w Krakowie. Uczestniczył w ćwiczeniach prowadzonych przez Zygmunta Wyrobka w Parku H. Jordana. We wrześniu 1910 jako uczeń kl. VI pod wpływem lektury przywiezionej ze Śląska gazetki skautowej został współzałożycielem i zastępowym pierwszego w Krakowie ośmiuosobowego zastępu skautowego „Kruków”. Zastęp ten we wrześniu 1911 przerodził się w 1 Drużynę Skautową (DS), prowadzoną przez Z. Wyrobka. W 1912 r. Smolarski był zastępcą drużynowego 5 Krak. Drużyny Skautowej im. M. Wołodyjowskiego, jest też uważany za jej pierwszego drużynowego. W lipcu 1913 uczestniczył w dwutygodniowym obozie wędrownym po Tatrach zorganizowanym przez prof. Bronisława Piątkiewicza. W 1913 r. był członkiem Rady Drużynowych, podchorążym (przybocznym) w 1 i 2 DS oraz instruktorem 5 DS. Był też członkiem „Zarzewia” i z ramienia tej organizacji przeszedł do „Sokoła” jako instruktor. Po maturze rozpoczął studia w Studium Rolniczym UJ.

W sierpniu 1914 wstąpił do Legionów Polskich. Mianowany podporucznikiem (5 XI 1914), porucznikiem (2 VII 1915) i kapitanem (1 VII 1916), służył w 2 pp

i 4 pp Legionów, będąc dowódcą plutonu, a następnie kompanii, m.in. na froncie karpackim na Bukowinie. Po kryzysie przysięgowym służył w Polskim Korpusie Posiłkowym. Z dn. 11 XI 1918 otrzymał przydział do Naczelnego Dowództwa. Na przełomie r. 1918/19 był szefem sztabu obrony Lwowa. W kwietniu 1919 przeniesiono go z Dowództwa „Wschód” do dyspozycji gen. por. Stanisława Szeptyckiego. W maju t.r. został przyjęty do WP z zatwierdzeniem posiadanego stopnia majora.

W l. 1921–1922 ukończył Kurs Doszkolenia w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. W październiku 1922 otrzymał tytuł oficera Sztabu Generalnego i stanowisko szefa sztabu w dowództwie 2 DP Legionów w Kielcach. Od 15 X t.r. służył w Oddziale IV Sztabu Generalnego WP. Odbył praktykę na stanowisku dowódcy batalionu w 31 Pułku Strzelców Kaniowskich w Łodzi. W 1925 r. pozostawał w stanie nieczynnym, następnie został przywrócony do służby czynnej z przeniesieniem do Oddziału IV Sztabu Generalnego WP na okres do 1 IV 1926. W czerwcu t.r. został wyznaczony na szefa sztabu 23 DP w Katowicach, a w październiku 1927 skierowany z 81 pp w Grodnie do 18 pp w Skierniewicach na stanowisko zastępcy dowódcy pułku. W styczniu 1931, przeniesiony z DOK nr IV w Łodzi, objął dowództwo 86 Mińskiego Pułku Piechoty w Mołodecznie; 17 XII 1933 został awansowany do stopnia pułkownika ze starszeństwem z dn. 1 I 1934 i pierwszą lokatą w korpusie oficerów piechoty. Następnie został mianowany szefem Oddziału IV Sztabu Głównego WP.

Przed wojną objął stanowisko dowódcy piechoty dywizyjnej 17 Wlkp. DP; w czasie kampanii wrześniowej dowodził nią w bitwie nad Bzurą (17 DP wchodziła w skład Grupy Operacyjnej gen. Edmunda Knolla-Kownackiego, która w nocy z 9 na 10 IX 1939 uderzyła na lewe skrzydło niemieckiej 8 Armii i zdobyła Górę św. Małgorzaty, a później Małachowice). Działaniami

tymi kierował pod dowództwem Smolarskiego płk Stanisław Dworzak. W następnych dniach (11 i 12 września) Smolarski dowodził osobiście natarciem piechoty 17 DP, prowadząc ją z rejonu Małachowic do Celestynowa. Później kierował nieudaną próbą natarcia na Sochaczew i przedarcia się do Warszawy. W dn. 17 września naknął się na ugrupowanie nieprzyjaciela i dostał się do niewoli niemieckiej. Próby oporu i ucieczki z transportu nie dały rezultatów.

Okres wojny przeżył w oflagach na terenie Francji, a także w Colditz k. Dreżna i w Lubece; podejmował kilka prób ucieczki. Do Polski wrócił w 1946 r. Z końcem 1950 r. jako oficer został przeniesiony w stan spoczynku. Wielokrotnie zmieniał pracę, czego powodem była jego służba zawodowa w wojsku II RP. W 1959 r. przeszedł na emeryturę. W 1970 r. opublikował list *O 17 Włkp. DP w kampanii 1939. Uwagi i sprostowania dotyczące książki Ludwika Głowackiego* („WPH” 1970, nr 2). Należał do krakowskiego Koła Absyntentów im. A. Małkowskiego.

Zmarł 17 IV 1975. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Złotym (1972) i Srebrnym (1933) Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1938), Krzyżem Niepodległości (1931), Krzyżem Walecznych (czterokrotnie, w tym trzykrotnie w 1922), Złotym Krzyżem Zasługi (1931), Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę i Medalem 10-lecia Rzeczypospolitej.

W 1927 r. poślubił Halinę Marię Czapllicką (1905–1976, córkę zakopiańskiego lekarza i społecznika). Miał syna Andrzeja Zdzisława (1927–2018, inżyniera, profesora Inst. Mechaniki Górotworu PAN w Krakowie, członka rzeczywistego PAN i członka czynnego PAU).

— Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, Koszalin 1997, s. 293; *Rocznik oficerski 1923*, W. 1923,

s. 159, 561; tenże 1924, W. [1924], s. 200, 345; tenże 1928, W. 1928, s. 34, 166; tenże 1932, W. [1932], s. 20, 614; *Władysław Smolarski*, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82ady-s%C5%82aw_Smolarski [dostęp 21 XI 2018]; — Gaczorek A., Hausner W. *Dzieje 5 Krak. Drużyny Harcerzy 1911–1986*, Kr. 1989, s. 11–13; *Gawel Pełnili służbę*, s. 9–12 [błędne inf.]; Hausner W. *Krak. skauting 1910–1914*, Kr. 1994; Leonhard B. *Pierwsze trzydziestolecie piętnastki*, w: *W naszym kręgu* [Kr.] 1981, s. 18; tenże *Początki harcerstwa w Krakowie*, „Tyg. Powsz.” 1972, nr 25, s. 6; toż, „HR” 1986, nr 9, s. 22, 27; *Mat. do historii 5 Krak. Drużyny Harcerskiej 1911–1982*. Wydawnictwo z okazji 70-lecia drużyny, Kr. 1983, s. 2; *Monografia „Piątki Krak.”. Dzieje drużyny z l. 1911–2001*, red. W. Hajos, M. Stachura, Kr. 2001, s. 43–45; *Skauci „Czwartacy” – skautom lwowskim*, „Skaut” 1916, nr 9; — *Spis oficerów służących czynnie w dniu 1 VI 21* [W. 1921], s. 8, 877; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1, k. 136; — dok. w pos. autora: Kolka W. *Groby harcerskie w Krakowie*, mps, s. 15–16; — inf. mgr. Wojciecha Hausnera z Kr.

Janusz Wojtyca

SOŁTAN (Pereświat-Sołtan) Władysław Eugeniusz (1870–1943), prawnik, działacz polityczny i społeczny, wojewoda warszawski, minister spraw wewnętrznych, przewodniczący ZHP (1929–1931), przewodniczący Naczelnej Rady Harcerskiej Harcerstwa Polskiego (1939?–1943).

Urodził się 7 VII 1870 w Twerze. Był synem Władysława Hieronima Samuela (1824–1900, ziemianina, uczestnika powstania styczniowego) i Oktawii z Sołtanów (1830–1871). Miał braci Wojciecha (1854–1907) i Stanisława (1862–1940) oraz siostry Antoninę (1860–1870) i Marię Franciszkę (1863–1926). Był wujem Teresy Sołtanówny (1901–1973, franciszkanki misjonarki Maryi, w zakonie Marii Felicjaty od Krzyża).

SOŁTAN WŁADYSŁAW

Po ukończeniu niemieckojęzycznego gimnazjum klasycznego w Rydze (1899) studiował prawo na Uniw. w Dorpacie (obecnie Tartu w Estonii). W okresie studiów należał do Konwentu „Polonia”. Ukończył studia z tytułem kandydata praw. Został pomocnikiem adwokata przysięgłego w Rydze, następnie prowadził samodzielną praktykę adwokacką w Rydze i Petersburgu (1899–1911). Równocześnie działał w polskich organizacjach w Inflantach: Ryskim Katolickim Tow. Dobroczynności oraz w Tow. Wzajemnej Pomocy Robotników Fabrycznych „Pszczola”. Był współzałożycielem i wiceprezesem Polskiego Tow. Oświaty i Związku Polskiego.

W 1911 r. przeniósł się do rodzinnego majątku Prezma w pow. rzeżyckim; administrował jednocześnie majątkiem żony Piotrowin w pow. siebieskim w guberni witebskiej. W lipcu t.r. został wybrany na radnego Rzeżyckiego Ziemstwa Powiatowego; był też radnym Witebskiego Ziemstwa Gubernialnego. Od stycznia 1915 był delegatem powiat. do Polskiego Komitetu Gubernialnego w Witebsku. Z ramienia tego komitetu w listopadzie 1915 wszedł w skład Polskiego Komitetu Dzielnicowego na Białej Rusi. Po rewolucji lutowej 1917 był przedstawicielem pow. rzeżyckiego w Radzie Polskiej na Inflantach. Wszedł także do Tymczasowej Rady Ziemskiej Łatgalii. Urzędy ziemskie, które sprawował, zostały zlikwidowane przez władze sowieckie. Do pracy w ziemstwie rzeżyckim wrócił w lutym 1918 po zajęciu Łatgalii przez Niemców. W kwietniu t.r. Rada Ziemstwa wybrała go na marszałka ziemi rzeżyckiej (urząd ten miał kompetencje dotychczasowych władz samorządowych i rządowych). Następnie był naczelnikiem powiatu, mianowanym przez dowództwo Ober-Ostu (12 IV–23 X 1918). W listopadzie t.r. ewakuował się z Inflant wraz z rodziną przed wojskami sowieckimi i osiadł w Warszawie.

W lutym 1919 został mianowany komisarzem rządowym na pow. kielecki. Odde-

legowany przez Min. Spraw Wewnętrznych (MSW), w maju t.r. objął stanowisko kierownika Wydz. Łotewskiego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich. Od sierpnia 1919 był naczelnikiem Wydz. Organizacyjnego MSW. W listopadzie t.r. J. Piłsudski mianował go wojewodą warszawskim. Sołtan od podstaw zorganizował Urząd Wojew. w Warszawie, później także rozbudował samorząd terytorialny. W sierpniu 1920, wobec postępującej ofensywy sowieckiej, przeprowadził ewakuację władz i urzędów z Warszawy.

W lutym 1922, urlopowany ze stanowiska wojewody, był delegatem rządu polskiego na Litwie Środkowej. Miał za zadanie utrzymywanie łączności z Sejmem Wileńskim (popierał koncepcję włączenia tego obszaru do Polski). W trakcie jego misji sejm ten powziął uchwałę o złączeniu Litwy Środkowej z Polską (20 II 1922). W maju t.r., po mianowaniu na Litwie stałego administratora, Sołtan powrócił do Warszawy na stanowisko wojewody. Po zabójstwie prezydenta Gabriela Narutowicza (16 XII 1922) wszedł w skład komisji do zbadania działalności władz administracyjnych i policji.

W grudniu 1923 objął stanowisko ministra spraw wewnętrznych w rządzie Władysława Grabskiego. Na posiedzeniu Komitetu Politycznego rządu w styczniu 1924 przedstawił propozycję polityki w kwestii ukraińskiej. Propozycja Sołtana, przyjęta przez rząd, zakładała umacnianie polskiego stanu posiadania w b. Galicji Wschodniej, przy jednoczesnym tworzeniu ugodowego stronnictwa wśród zamieszkującej te obszary ludności ukraińskiej. W t.r. Sołtan przeprowadził delegalizację Ukraińskiej Partii Socjaldemokratycznej. W marcu 1924 został nadzwyczajnym komisarzem ds. walki z epidemiami. W tymże miesiącu powrócił na stanowisko wojewody warszawskiego. Po przewrocie majowym w 1926 r. podporządkował się nowemu rządowi. Z dn. 26 V 1928 przeszedł w stan spoczynku.

SOŁTAN WŁADYSŁAW

Od marca 1921 do maja 1931 był członkiem Zarządu Oddziału Warszawskiego ZHP, a w 1926 r. także kierownikiem jego wydz. obozów i wycieczek. Podczas IX Zjazdu Walnego ZHP w Warszawie (29 XII 1929) został wybrany w skład NRH, a następnie na funkcję przewodniczącego ZHP. Podczas jego kadencji odbył się X Nadzwyczajny Zjazd Walny ZHP (26–27 IV 1930), który zatwierdził nowy Statut. Sołtan przewodniczył Zjazdowi NRH w dn. 15 VI 1930, który ustalił jego ostateczny tekst, zachowując jedność organizacyjną ZHP, ale rozszerzając autonomię organizacji żeńskiej i męskiej; zastrzegł nazwę „harcerz” i pochodne, a także umundurowanie, odznaki i oznaki organizacyjne. Równocześnie Sołtan pozostawał w Zarządzie Oddziału Warszawskiego ZHP. Kolejny, XI Zjazd Walny ZHP (1–2 II 1931) nie wybrał go do NRH.

Zasiadał we władzach licznych organizacji społecznych, m.in. był członkiem Komitetu Głównego PCK (od 1921), prezesem Rady Naczelnej Organizacji Pomocy Młodzieży Akademickiej (1924–1931) i wiceprezesem koła warszawskiego Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej (od 1931). W l. 1926–1928 był prezesem Rady Głównej LOPP. W 1926 r. zainicjował utworzenie Tow. Przyjaciół Domu Szopena. Działalność w Związku Filistrów Konwentu „Polonia” (jako prezes) oraz w Związku Polaków z Infant.

W 1932 r. został prezesem Zarządu Głównego Polskiej Macierzy Szkolnej i członkiem Państw. Rady Oświecenia Publicznego; wypowiadał się w niej przeciw ograniczaniu autonomii wyższych uczelni, które zakładała planowana przez rząd reforma szkół wyższych. W t.r. Min. WRiOP zatwierdziło założoną przez niego Fundację im. Wojewody W. Sołtana, której celem było udzielanie stypendiów młodzieży akademickiej. Działalność w Centralnym Biurze Porozumienia Antykomunistycznego, ośrodkiem dokumentacji i studiów, utworzonym w 1926 r. przez Henryka Glassa

i Stanisława Sedlaczka, gdzie przez pewien czas pełnił funkcję prezesa.

Prawdopodobnie jesienią 1939 został przewodniczącym NRH Harcerstwa Polskiego (Hufców Polskich); ciało to nie prowadziło szerszej działalności. W 1942 r. Harcerstwo Polskie przedstawiło emisariuszowi emigracyjnego rządu Tadeuszowi Chciukowi, pseud. Marek Celt kandydaturę Sołtana na kierownika komórki harcerskiej przy Delegaturze Rządu na Kraj.

Zmarł 7 II 1943 w Warszawie. Był odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1922), Złotym Krzyżem Zasługi (1933), Złotym Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury (1937), Złotą Odznaką Honorową LOPP i Harcerską Odznaką Honorową „Za Zasługę” (1924). Otrzymał Order Białej Róży Finlandii. Był honorowym obywatelem Włocławka i Żyrardowa.

W 1902 r. zawarł związek małżeński z kuzynką Heleną Korsakówną (1885–1935). Miał córki: Konstancję (w zakonie Maria Pia, 1903–1992, niepokalanekę) i Marię (w zakonie Maria Alma, 1905–1996, niepokalanekę) oraz syna Jerzego (1913–2005, architektka i teoretyka architektury, profesora Harvard University, współpracownika Le Corbusiera, autora m.in. projektu wnętrza dworca Warszawa-Śródmieście).

— *Władysław Eugeniusz Sołtan h. wł.* (ID: 11.270.1289), w: M. J. Minakowski *Genealogia potomków Sejmu Wielkiego* [online] <http://www.sejm-wielki.pl/b/11.270.1289> [dostęp 9 X 2018]; *Władysław Pereświat-Sołtan*, w: *Album Polonorum* [online] <http://www.konwentpolonia.pl/album-polonorum/wladyslaw-pereswiat--soltan> [dostęp 9 X 2018]; Żarnowski W. *Sołtan Władysław*, w: PSB, t. 40, W. – Kr. 2001, s. 376–379; — Ciura G. *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie (Hufce Polskie) 1939–1945*, W. 1998; — „Harcemistrz” 1929–1931; „WU” 1923–1932.

Marian Miszczuk

SOSNOWSKI Stefan Augustyn, pseud. Samotny Wilk, Stefan, Rawa, Barski (1922–1994), ekonomista turystyki, harcmistrz, członek Szarych Szeregów, hufcowy Hufca Warszawa-Śródmieście (1945–1949), zastępca komendanta Warszawskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1960), żołnierz Armii Krajowej.

Urodził się 28 VIII 1922 w Warszawie w rodzinie Rajmunda (legionisty, kierowcy) i Rozalii z Grudzińskich (modystki). Uczył się w Wieczorowej Szkole Handlowej Zgromadzenia Kupców. We wrześniu 1933 wstąpił do 37 WDH „Smaragdowej” im. Sz. Mohorta. W t.r. zdobył stopień młodzika i złożył przyrzeczenie harcerskie na ręce drużynowego hm. Czesława Tomasiaka. Zdobyl kolejne stopnie harcerskie: wywiadowcy (1934), ćwika (1935) i harcerza orlego (1938), a później harcerza Rzeczypospolitej (1940). Od 1937 r. pracował w księgarni „Gebethner i Wolff” – jako praktykant, pracownik, później kierownik działu ekspedycji prowincjonalnej.

We wrześniu 1939 z kolegami z drużyny harcerskiej dostał przydział do 1 Pułku Obrony Warszawy na Woli. W trakcie działań wojennych awansował do stopnia kaprala. Po kampanii wrześniowej wrócił do pracy w firmie księgarskiej i wstąpił do konspiracji. W l. 1940–1942 uczył się w Pryw. Męskiej Szkole Handlowej II st. L.J. Everta w Warszawie. W kwietniu 1940 powołał do konspiracyjnej pracy zastęp „Wilków”, który dał początek wojennej 37 WDH (został jej drużynowym). W tym czasie uczestniczył w konspiracyjnym kursie instruktorskim, zakończonym dwutygodniowym obozem w lasach w okolicy Nałęczowa. Po ukończeniu kursu został mianowany na stopień podharcymistrza (brak bliższych danych). Kiedy w wyniku podziału 37 WDH powstał konspiracyjny hufiec harcerski „Grunwald”, został jego komendantem (lipiec 1940). Miesiąc później został członkiem nowo utworzonej Gromady Wodzów, która składała się z „szarz” 37 WDH. Kiedy

powstała jednostka wojskowa 37 WDH, przekształcona w kompanię Warszawskiej Organizacji Wojskowej (WOW), dowodził nią pod pseud. Rawa.

Był redaktorem kilku czasopism WOW (razem z Tadeuszem Jarnickim i Krzysztofem Dunin-Wąsowiczem): „Marsz do Niepodległości” (53 numery), „Patrolowiec” (14 numerów) i „Drużynowy” (37 numerów), odbijanych nielegalnie w zakładach „Gebethner i Wolff”. Dn. 26 IV 1944 został w Sandomierzu aresztowany przez Niemców i po przesłuchaniach przewieziony do więzienia w Ostrowcu Świętokrzyskim. Uwolniono go po kilkunastu dniach wskutek zabiegów kierownictwa firmy „Gebethner i Wolff”, w której nadal pracował.

Przed wybuchem Powstania Warszawskiego ukończył tajną Szkołę Podchorążych. Podczas powstania w stopniu plutonowego podchorążego dowodził kompanią „Rawa” w II batalionie 7 pp „Garłuch” AK. Walczył na Okęciu, Ochocie i Woli. W poł. sierpnia z częścią rozbitego oddziału przedarł się z Warszawy do Puszczy Kampinoskiej, gdzie trafił do oddziału partyzanckiego AK. Razem z harcerzami 37 WDH walczył dalej w II batalionie 78 pp i brał udział w akcjach grupy „Kampinos”, m.in. w bitwach pod Małocicami, Janówkiem, Brzozówką i Sowią Wolą. W końcu września 1944 był dwukrotnie ranny w czasie próby przebicia się grupy „Kampinos” do Puszczy Bolimowskiej (po raz drugi ciężko – w bitwie pod Jaktorowem) i trzeci raz w potyczce k. wsi Skuły. Pomimo obrażeń nie zdał komendy i dowodził oddziałem partyzanckim do 6 I 1945. W okresie walk partyzanckich otrzymał awans na podporucznika.

Po wyzwoleniu powrócił do Warszawy, zajmując się organizacją harcerstwa. Już w kwietniu 1945 odtworzył 37 WDH i został jej drużynowym. W l. 1945–1949 był hufcowym Hufca Warszawa-Śródmieście „Grunwald”. W praktyce kierował harcerstwem męskim w całej lewobrzeżnej Warszawie. Pełnił funkcję komendanta

obozu instruktorów Warszawskiej Chorągwi Harcerzy w ramach I CAS w Putce k. Grodziska Mazowieckiego (1945). Od stycznia 1946 do jesieni 1949 ponownie pełnił funkcję drużynowego 37 WDH. W czerwcu i lipcu 1946 prowadził pierwszy powojenny obóz wędrowny drużyny po „czarnym i zielonym Śląsku”. Latem 1947 i 1948 był komendantem zgrupowań obozów harcerskich oraz Harcerskiej Służby Polsce w Kartuzach na Pomorzu.

Pracował w „Domu Książki” (1950–1964), gdzie był pełnomocnikiem ds. podręczników szkolnych.

W grudniu 1956 wraz z grupą działaczy harcerskich założył krąg instruktorski „Grunwald”, przy którym powstał Harcerski Klub Turystyczny „Wyga”. Był prezesem tego klubu do końca życia. W l. 1957–1960 pełnił funkcję zastępcy komendanta Warszawskiej Chorągwi Harcerstwa, będąc równocześnie członkiem Rady Chorągwi (do 1971). Stopień harcmistrza otrzymał 11 VI 1957. Od czerwca 1958 był członkiem Komisji Dyscyplinarnej NRH. W tym czasie był też kierownikiem Wydz. Turystyki i Imprez Masowych Komendy Chorągwi (1958–1959) oraz pełnił funkcję komendanta Harcerskiej Akcji Letniej „Mazowsze” (1962–1964). Został delegatem na III Zjazd ZHP (1964).

Wielokrotnie kierował obozami stałymi i wędrownymi, zjazdami, zlotami, spływami oraz rajdami harcerskimi. Był współorganizatorem i komendantem kilku dużych, cyklicznych imprez odbywających się pod patronatem ZHP i PTTK, takich jak konkursy „Dzieje Oręża Polskiego” (1958–1980), „Rajdy Przyjaźni” i „Złoty Wyzwolenia Warszawy”.

Był dyrektorem Harcerskiego Biura Turystycznego „Harctur” oraz wiceprzewodniczącym Komisji Turystyki Rady Naczelnej ZHP. W 1967 r. ukończył Zaoczne Studium Ekonomiki i Organizacji Turystyki we Wrocławiu. W kwietniu 1968 objął stanowisko dyrektora Domu Turysty PTTK im. M. Orłowicza w Warszawie.

W lipcu 1983 przeszedł na emeryturę. Był autorem książek o Warszawie oraz poradników turystycznych, z których większość wielokrotnie wznawiano: *Poradnik organizatora turystyki harcerskiej* (W. 1966), *Sakwa włóczykija* (wspólnie z J. Stykowskim, W. 1959), *Vademecum młodego turysty* (W. 1975), *500 zagadek turystyczno-krajoznawczych* (W. 1963) i *500 zagadek krajoznawczych* (W. 1991). Opublikował kilkanaście przewodników turystycznych, m.in.: *CSRS. Informator turystyczny* (W. 1969 i nast.), *Niemiecka Republika Demokratyczna* (W. 1968 i nast.) oraz *Turcja. Mały przewodnik turystyczny* (W. 1975 i nast.). Opracował monografię 37 WDH pt. *28 lat pracy...* (W. 1947, mps powielony). Opublikował też szereg artykułów dotyczących konspiracji w czasie II wojny światowej, księgarstwa, hotelarstwa i turystyki. Był członkiem komitetów redakcyjnych „Księgarza” i „Hotelarza”.

Przez wiele lat pełnił służbę harcerską, rozwijając w harcerskich pokoleniach zamiłowanie do turystyki i krajoznawstwa. Zmarł w Warszawie 21 IV 1994. Został pochowany na cmentarzu Bródnowskim.

Był odznaczony Krzyżem Komandorskim, Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem Wojska (czterokrotnie), Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim, Medalem za Warszawę 1939–1945, Warszawskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Kampanii Wrześniowej, Odznaką Grunwaldzką, Srebrnym Krzyżem Harcerskiego Odznaczenia Honorowego za Zasługę, Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP. Ponadto wyróżniono go tytułami Zasłużonego Działacza Turystyki i honorowym tytułem Instruktora Seniora ZHP. Był członkiem honorowym PTTK. Po wojnie jako członek ZBoWiD-u został awansowany do stopnia kapitana WP.

W 1950 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Sporną. Miał synów Stefana

(ur. 1951) i Marka (ur. 1954), obaj uzyskali wykształcenie prawnicze.

— Konarski S. *Sosnowski Stefan Augustyn*, w: PSB, t. 40, W. – Kr. 2000–2001, s. 596–598; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1995, nr 9, s. 135; Menzel N., Sawicka J. *Powstanie warszawskie 1944 r. Bibliogr. selektywna*, W. 1996, t. 2; Muranyi R. i in. *Instruktorzy w służbie Ojczyźnie, Warszawa, Dziecku 1945–2000*, W. 2002, s. 148–149; Puchała Poczeta, W. 2014; *Stefan Sosnowski*, w: *Powstańcze biografie* [online] <http://www.1944.pl/powstancze-biografie/stefan-sosnowski,41686.html> [dostęp 17 IX 2018]; — Bartelski L.M. *Mokotów 1944*, W. 1986; Bielecki R., Kulesza J. *Przeciw konfidentom i czołgom*, W. 1996; Sosnowski S. *Działalność oddziału księgarzy warszawskich w czasie okupacji hitlerowskiej*, „Księgarz” 1971, nr 1, s. 8–22; — Dunin-Wąsowiczowa J. *Wspomnienia*, W. 1995; *Uchwała NRH z 8 VI 1958 r. w sprawie powołania Komisji Dyscyplinarnej NRH i zatwierdzenia składu Komisji*, „WU” 1958, nr 2, s. 10; — dok. z arch. 37 WDH „Smaragdowa”.

Jacek Czajka

STANEK Stanisław Ignacy, pseud. Wodzisław XIII Zarosły, Luigi Eterne, Czarny Wilk, Wiarus (1900–1956), urzędnik, legionista, podharcistrz, współzałożyciel i wieloletni drużynowy „Czarnej Trzynastki Krakowskiej”, hufcowy w Krakowie (1933–1935), uczestnik konspiracji podczas II wojny światowej.

Urodził się 17 II 1900 w Nowej Wsi k. Krakowa. Był synem Jana (murarza) i Marii z Torów. Wychowywał się na ówczesnych peryferiach Krakowa, w niewielkim domu, na miejscu którego stanęła kamienica przy ul. J. Lea 22.

Po ukończeniu szkoły powsz. uczęszczał do Szkoły Przemysłowej, lecz naukę przerwał mu wybuch I wojny światowej. W 1916 r. wstąpił do Legionów Polskich, został internowany na Węgrzech, a stamtąd wysłany na front włoski do Udine.

Kiedy wyszło na jaw, że nie osiągnął wieku poborowego, odesłano go do kraju. Wcześniej zdążył jednak opanować jęz. włoski.

Dobrze grał na mandolinie i gitarze, miał zdolności poetyckie i kompozytorskie, był także utalentowanym gawędziarzem. Przyciągał do siebie młodzież z Czarnej Wsi (wówczas odległych peryferii Krakowa), z której utworzył pluton skautowy; dał on początek 7 Krak. Drużynie Harcerzy (KDH). W 1918 r. część skautów przeszła z niej do 13 KDH, tzw. „Czarnej Trzynastki”, prowadzonej przez Józefa Grzesiaka, pseud. Czarny, którego Stanek został przybocznym.

Na pocz. 1919 r. Stanek wznowił pracę „Czarnej Trzynastki” (której działalność osłabła, kiedy grupa skautów latem 1918 wstąpiła do wojska) jako plutonu 5 KDH, który jeszcze w t.r. został wydzielony jako samodzielna 13 KDH pod komendą Jana Nowotarskiego. Od pocz. 1920 r. redagował pismo „Duch Trzynastaka”. W t.r. wraz z drużynowym 13 KDH J. Grzesiakiem przeprowadził dla skautów „kurs broni”. Ułożył pieśń drużyny, śpiewaną na melodię francuskiego hymnu, przez harcerzy „Czarnej Trzynastki” nazwaną „Naszą Marsylianą”. W drużynie otrzymał odznaczenie Czarnego Wilka oraz przydomek Luigi (prawdopodobnie dlatego, że uczył harcerzy jęz. włoskiego).

W maju 1920 razem z drużynowym J. Grzesiakiem i 18 harcerzami z 13 KDH znalazł się w tzw. oddziale szturmowym, wcielonym następnie do 67-osobowego Oddziału Ochotniczego. Z niego po dwutygodniowym szkoleniu trafił do Wileńskiego Batalionu Harcerskiego, od lipca t.r. walczącego w wojnie polsko-bolszewickiej. Później był szefem kompanii szturmowej 201 pp i dowódcą jej 1 plutonu. Szlak bojowy zakończył w Wilnie.

W grudniu 1920 po demobilizacji wrócił do Krakowa. W listopadzie 1922 reaktywował 10 Drużynę Harcerzy im. kr. Stanisława Leszczyńskiego, nadał jej nazwę „Dzieci Słońca” i mianowany p.o. drużynowym

(29 III 1923), prowadził ją do kwietnia 1924 (do jej tradycji nawiązał później Szczep „Żurawie”). Następnie powrócił jako przyboczny (później drużynowy) do macierzystej „Czarnej Trzynastki”. Jako sympatyk PPS o lewicowych przekonaniach do programu działania drużyny włączył postulaty Wolnego Harcerstwa. Uczestniczył w tzw. powstaniu krakowskim, czyli rozruchach zapoczątkowanych przez strajk (6–7 XI 1923) i w konsekwencji został aresztowany. Z tego powodu władze harcerskie zdecydowały się zawiesić 13 KDH jako „czerwoną i wywrotową”, nadal jednak odbywała ona zbiórki jako tzw. „dzika” drużyna. Wzięła też udział w I Narodowym Zlocie Harcerzy w Siekierkach pod Warszawą (lipiec 1924), z czym wiązała nadzieje na legalizację (była jedyną drużyną krakowską na zlocie). Jednak kiedy do komendy zlotu dotarła informacja o tym, że drużyna została zawieszona, zdecydowano o wydaleniu jej ze zlotu. Mimo to „trzynastacy” pozostali, przygarnięci przez bratnią „Czarną Trzynastkę Wileńską” obozującą pod komendą J. Grzesiaka.

W 1929 r. Stanek przejął „dziką” drużynę, która jako „Czarna Trzynastka” im. Zawiszy Czarnego (wcześniej 13 KDH patronował gen. J. Dwernicki) została przyjęta do hufca krakowskiego. Latem 1930 prowadził obóz 3 KDH w Węgierskiej Górcie. W t.r. wprowadził „Trzynastkę” do Szkoły Powsz. Męskiej nr 7 im. św. Floriana (ul. Szlak 5). W 1931 r. wraz z 13 KDH wziął udział w Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze, po którym wprowadził do drużyny obrzędowość słowiańską. Powołał „Swarogową Brać” i przybrał imię Wodzisław XIII Zarosły. W listopadzie t.r. zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej, a w październiku 1932 otrzymał stopień podharcemistrza. Był instruktorem suchowym II kl. W sierpniu 1932 był członkiem kierownictwa kursu dla wodzów gromad zuchowych w Górkach Wielkich, a jesienią t.r. podobnego kursu dla wodzów gromad zuchowych Krakowa i Podgórze.

W l. 1932–1935 i 1938?–1939 pełnił funkcję drużynowego 13 KDH im. Zawiszy Czarnego oraz działających przy niej gromad zuchowych: „Wybranieckiej” (1932), „Bożęta” (1932–1933) i „Krowoderskie Zuchy” (1933). Przyczynił się do tego, że w 1933 r. w Szkole Powsz. im. św. Floriana odsłonięto tablicę ku czci trzynastaków poległych w 1920 r. (obecnie znajduje się ona w kruście kościoła św. Floriana). Działał także na szczeblu komend hufców, wchodząc w skład kadry organizowanych kursów i pracując w komisjach na stopnie ćwika i harcerza orlego dla wodzów zuchowych.

W l. 1933–1935 pełnił funkcję hufcowego, najpierw VII Hufca Zuchowego (od października 1933), a następnie IV Hufca Krowodrza w Krakowie (od listopada 1934 do maja 1935). Był również członkiem komendy kursu zuchowego na Buczu (lipiec 1933) i komendantem obozów w Pcimiu (1932) i Falsztynie (1936) oraz obozu harcerskiego i kolonii zuchowej w Osieczanach k. Myślenic (1938). W lipcu 1937 prowadził w Lipnicy Murowanej obóz 2 KDH, której drużynowym został w listopadzie t.r. Należał do komendy kursu drużynowych drużyn rzemieślniczych w Foleszu na Łemkowszczyźnie (1939). Do lutego 1939 był drużynowym 13 Drużyny Skautów (starszych harcerzy).

Dawny harcerz „Czarnej Trzynastki” hm. Bogusław Molenda tak napisał o jego pracy: *Głęboki patriotyzm, demokracja, duże wymagania, jakie panowały w drużynie od samego początku jej istnienia, objawiały się także w dążności do zdobycia wiedzy i specjalności w obranym przez harcerza zawodzie. (...) Dlatego też możemy powiedzieć, że wszyscy „trzynastacy” wychowani w drużynie w l. 1918–1939 doszli do znaczących pozycji w życiu zawodowym. Jeżeli dodamy, że często pochodzili ze środowisk, które nie dążyły wówczas do awansu, a inspirację dawała im drużyna – tym większa jest jej zasługa. Całe szeregi inżynierów, ekonomistów, le-*

karzy, kilku naukowców, nawet jeden minister, wojskowi, znani rzemieślnicy oraz wielu drukarzy (zawód popularny w „Trzynastce” – kilku obecnych dyrektorów drukarni to „trzynastacy”) – ma swój harcerski rodowód. „Trzynastacki” rodowód ma też kilka drużyn w Krakowie. Drużynowy, człowiek bardzo światły, a jednocześnie otwarty na sprawy harcerstwa i wyżyty ciasnego szowinizmu – wszelkie nadwyżki doskonałej kadry wychowanych przez siebie wodzów kierował na dziewicze tereny szkół powszechnych. Tak więc trzynastacy założyli i poprowadzili 19 KDH przy Szkole nr 33 przy ul. Konarskiego, 22 KDH przy Szkole nr 36 przy ul. Mazowieckiej oraz 28 KDH przy Szkole nr 35 przy ul. Głowackiego. Odczyt Stanisława Stanka o harcerstwie dał inspirację do założenia 24 KDH przy Szkole nr 21 przy pl. Matejki (jej tradycje kontynuował Szczep „Harnasie”).

We wrześniu 1939 pracująca pod jego komendą 13 KDH zeszała do podziemia. W czasie okupacji Stanek był członkiem tajnej organizacji związanej z PPS, zajmował się transportem broni i kolportażem prasy podziemnej.

Po zakończeniu II wojny światowej na polecenie komendanta chorągwi znów stanął na czele „Czarnej Trzynastki”. Za jego sprawą już w lutym 1945 drużyna była odbudowana. Odtworzył „Trzynastkę” jako drużynę międzyszkolną, z akcentem robotniczym, prowadzącą pracę z młodzieżą młodszą w Szkole Podstawowej nr 7. Był jej drużynowym do czerwca t.r. W tym czasie „Trzynastka” wzięła udział w jubileuszowym zlocie 25-lecia harcerstwa śląskiego. Tak scharakteryzował go późniejszy szczepowy „Trzynastki” phm. Bogusław Langman: *Stanek to wielka indywidualność w historii „Czarnej Trzynastki”, człowiek wybitnie inteligentny, o szerokich zainteresowaniach i światopoglądzie. Miał wybitne cacięcie literackie, świadczą o tym pozostałe na nim artykuły, wiersze i pieśni harcerskie. Szko-*

da, że nie miał warunków, by rozwinąć swe zdolności, lecz stosunki domowe i okres wojenny zmarnowały ten wielki i wybitny talent. Dla swego pogodnego usposobienia bardzo był lubiany przez młodzież, a postępowaniem swym porywał ją za sobą. W drużynach wyrabiał zainteresowania historyczne, a podłożem była kultura słowiańska, która przetrwała do dziś i dalej się rozwija. S. Stanek poświęcił „Czarnej Trzynastce” 28 lat harcerskiej służby, z czego 23 lata był jej komendantem.

Pracował jako urzędnik, ale bywał bezrobotny – prawdopodobnie ze względu na przekonania polityczne. W ostatnim okresie życia mieszkał w Czyżynach i pracował w Zakładach Przemysłu Tytoniowego w Krakowie-Czyżynach.

Z nielicznych znanych faktów z jego pozaharcerskiego życia jawi się niewesoły los człowieka, który cały swój życiowy wysiłek fizyczny i intelektualny poświęcił „Czarnej Trzynastce”, z uszczerbkiem dla życia osobistego i zawodowego. Nie doczekał się reaktywowania swojej drużyny, bowiem zmarł 13 V 1956. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był odznaczony Krzyżem Walecznych (1920), Krzyżem Zasługi Wojsk Litwy Środkowej (1930) i Odznaką Dziesięciolecia Służby Harcerskiej (1932).

W 1956 r. zawarł związek małżeński z Marianną (Marią) Pietrzak z Dudów (1871–1957). Nie miał dzieci.

— *Groby harcerskie w Krakowie. Cmentarze Rakowicki, Podgórski i Salvatorski*, oprac. J. Wojtycza, J. Skiba, K. Wojtycza, Kr. 2005; — Bąkowski M. *Skaut nowowiejski*, „Wiad. Lokalne. Informator Rady Dzielnicy V M. Krakowa. Czarna Wieś, Łobzów, Krowodrza, Nowa Wieś” 2004, nr 1, s. 10, 15; Biedrzycki W., Marwicz J. *Zielona Trójka 1911–1986*, Kr. 1986, s. 78; *Czarna Trzynastka Krak. Szczep Harcerski im. Zawiszy Czarnego. Wodzowie* [online] <http://ctk.zhr.pl/historia/40-2/> [dostęp 7 X 2018]; *Kronika Jubileuszowa Czarnej Trzynastki im. Zawiszy Czarnego*, Kr. 1973, s. 9, 16, 21–22;

Leonhard *Kalendarium*; Molenda B. *65 lat CTK*, „HR” 1983, nr 2, s. 24–25; — Mysłakowski P. *Moja „Trzynastka”*. *Wspomnienia na stulecie „Czarnej Trzynastki Krakowskiej”*, W. 2017; — „Trzynastak” 1978, nr jubileuszowy z 17 II, s. 9; — *Stanisław Stanek (1900/01–1956)*. *Wspomnienie*, „Gaz. Wyb.” 2003 z 18 II, dod. „Kraków”; inskrypcje nagrobne; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1639, k. 21, Zestawienie obozów stałych Chorągwi Krak. urządzonych w 1932; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Faliszewska I. *Aby ocalić od zapomnienia. Mi-nione lata pracy Czarnej Trzynastki Krak.*, mps, s. 26–28, 30, 32–33, 35–36, 38, 42–43; Kronika 10 Krak. Drużyny Harcerzy „Dzieci Słońca” (1924–1926); Kronika „Czarnej Trzynastki” (1 I 1920–VII 1920) [kserokopia]; Molenda B. *Stanisław Stanek*, rks; rozkazy Komendy Chorągwi Męskiej/Harcerzy z l. 1920–1939; Arch. Parafii św. Judy Tadeusza w Kr. (Czyżyny): Księga ślubów; Arch. Parafii św. Szczepana w Kr.: Księga chrztów (Nowa Wieś).

Krzysztof Wojtycza

STRÓŻYŃSKI Jan (1903–1992), nauczyciel, harcmistrz, żołnierz Armii Krajowej, kapitan Wojska Polskiego, komendant Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947), hufcowy Hufca Harcerzy w Inowrocławiu (1931–1938).

Urodził się 20 XII 1903 w Rozdrażewie k. Krotoszyna w Wielkopolsce. Był synem Józefa (rolnika) i Małgorzaty z Hadryanów. Jako gimnazjalista w 1917 r. wstąpił do tajnego skautingu w zaborze pruskim. Od 1918 r. należał do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego w Krotoszynie; był w niej zastępowym. Uczestniczył w powstaniu wlkp. jako kurier do Głównego Dowództwa na trasie Zduny – Krotoszyn – Jarocin – Ostrów Wlkp. – Poznań. Jako ochotnik brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W l. 1921–1924 był przybocznym, a następnie drużynowym 5 DH im. Kazimierza Wielkiego w Krotoszynie. W l. 1923–1924 odbył kurs in-

struktorski w Sobiejuchach i Biedrusku pod Poznaniem. Z dn. 22 XII 1923 został mianowany przodownikiem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień równoważny ze stopniem podharcmistra). W 1925 r. ukończył Seminarium Nauczycielskie w Krotoszynie, a w 1929 r. – Inst. Wych. Fiz. w Warszawie. W WWP studiował geografę i jęz. niemiecki; studiował również w Danii i Szwecji. W 1933 r. na Uniw. Poznańskim uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich. W l. 1933–1939 pracował najpierw w szkole powsz. i Szkole Handlowej w Ostrowie Wlkp., a następnie w Gimnazjum i Liceum im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu.

W l. 1925–1930 był zastępcą hufcowego Hufca Męskiego w Ostrowie Wlkp. i kierownikiem Harcerskiego Klubu Sportowego „Surma” w tym mieście. W l. 1930–1931 ukończył kurs harcmistrzowski w Skoczowie i Brennej, po nim 11 II 1932 został mianowany harcmistrzem. Był hufcowym inowrocławskiego hufca harcerzy (1931–1938) i komendantem Ośrodka Harcerskiego Kujaw Zachodnich w Inowrocławiu (1938–1939). Doskonalił swoje kwalifikacje sportowe. W pracy nauczycielskiej i w harcerstwie propagował sportowy tryb życia. Po kursie w Zakopanem zdobył uprawnienia przodownika narciarstwa wysokogórskiego. W Morskim Ośrodku Szkoleniowym w Gdyni ukończył szkolenie żeglarskie i uzyskał stopień sternika morskiego. Utworzył Harcerski Ośrodek Żeglarski nad jez. Gopło. W sierpniu 1939 odbył rejs szkoleniowy na „Zawiszy Czarnym” pod dowództwem gen. Mariusza Zaruskiego do portów Skandynawii. Był członkiem Aeroklubu RP i Polskiego Tow. Tatrzańskiego.

Pod koniec sierpnia 1939 został zmobilizowany i skierowany jako kwatermistrz do Samodzielnego Batalionu Sanitarnego 8 Dywizji Pomorskiej. Brał udział w bitwie pod Kutnem. Wzięty tam do niewoli, uciekł z transportu do obozu jenieckiego. Powrócił do Inowrocławia, gdzie został za-

trudniony w administracji miasta, w urzędzie meldunkowym (znał dobrze jęz. niemiecki). Dzięki temu wystawiał fałszywe dokumenty osobom zagrożonym aresztowaniem, umożliwiając im ucieczkę do Generalnego Gubernatorstwa. Po wysiedleniu w końcu 1939 r. z Inowrocławia był tłumaczem przysięgłym w Sądzie Grodzkim w Bochni.

Od 1940 r. mieszkał w Lublinie i pracował w Inspektoracie Szkolnym oraz uczył jęz. niemieckiego w szkołach zawodowych. Działał w konspiracji. Mając bezpośredni kontakt z młodzieżą, inspirował ją do działalności w Szarych Szeregach i AK. Czuwał nad bezpieczeństwem akt osobowych nauczycieli i oficerów zatrudnionych w szkolnictwie. Jako żołnierz AK, oficer w stopniu kapitana, był dowódcą plutonu Szarych Szeregów.

Po wyzwoleniu Lublina współorganizował GK Harcerzy (GKH) i był kierownikiem jej Wydz. Żeglarskiego. Został wyznaczony na organizatora Krak. Chorągwi Harcerzy, ale funkcji jej komendanta nie objął. Był delegowany przez GKH do organizacji komend harcerskich w Toruniu, a od kwietnia 1945 na Wybrzeżu – w Gdyni i Gdańsku. Zamieszkał w Sopocie. Był zatrudniony jako okręgowy inspektor harcerstwa w Kuratorium Oświaty. W czerwcu 1945 jako inspektor harcerstwa przejął kierownictwo chorągwi; od października 1945 do maja 1947 był komendantem Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy i równocześnie w l. 1945–1946 – kierownikiem jej wydz. kształcenia starszyny. Zorganizował Składnicę Harcerską w Sopocie i w Gdyni. Po przekazaniu obowiązków komendanta chorągwi do 1949 r. prowadził Ref. Szkoleniowy Hufca Harcerzy w Sopocie. W l. 1949–1950 był instruktorem żeglarstwa w Harcerskich Ośrodkach Morskich w Gdyni i Pucku oraz opiekunem harcerskich drużyn wodnych. Od 1947 r. pracował jako nauczyciel w Gimnazjum Hotelarskim w Sopocie i w Szkole Rybołówstwa Morskiego w Gdyni. W 1957 r.

powrócił do służby instruktorskiej w ZHP, działając do 1959 r. w Hufcu Sopot. Brał udział w ważnych wydarzeniach chorągwi, pracował w chorągwianej komisji historycznej i był członkiem Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie”. Na emeryturę przeszedł w 1971 r. W 1984 r. otrzymał honorowy tytuł Instruktora Seniora ZHP.

Zmarł 4 III 1992 w Sopocie. Został pochowany z ceremoniałem wojskowym w kwaterze żołnierzy AK na sopockim cmentarzu Komunalnym.

W 1938 r. zawarł związek małżeński z Marią Antoniną Turek (1912–2009, nauczycielką, po wojnie kierowniczką Składnicy Harcerskiej w Sopocie). Miał córkę Ewę (1940–2015) i syna Bogdana Strzyńskiego (1942–1995, kapitana żegluga wielkiej, pływającego na statkach Polskich Linii Oceanicznych i Petrobalticu, który zginął na morzu; syn stosował inną niż ojciec pisownię swojego nazwiska).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrze*, s. 191; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 589; — *Harcerstwo gdańskie*, s. 23–27; — dok. w pos. dr. hab. J. Wojtyczy: *Cabała B. Obsady personalne chorągwi w l. 1945–1949*, W. 1983, mps.

Bogdan Radys

STRZELECKI Bolesław (1896–1941), kapłan diecezji sandomierskiej, doktor prawa kościelnego, kapelan i członek Zarządu Oddziału Radomskiego ZHP (1928–1937), błogosławiony Kościoła katolickiego.

Urodził się 10 VI 1896 w Poniemoniu k. Kowna w rodzinie Jakuba i Marianny z Pająków. Miał siostry Aleksandrę (zamężną Gregier), Julię Władysławę (zamężną Sobuta), Janinę (zamężną Krzesińską) oraz brata Mieczysława Michała. Był spokrewniony ze słynnym podróżnikiem i badaczem Australii Pawłem Edmundem Strzeleckim. Na pocz. XX w. zamieszkał

wraz z rodziną we wsi Kuźnia pod Szydłowcem.

Po ukończeniu dwuletniej szkoły początkowej w Szydłowcu uczęszczał do gimnazjum w Warszawie, a następnie do progimnazjum w Radomiu. W 1913 r. zdał maturę w Warszawie i wstąpił do Seminarium Duchownego w Sandomierzu.

Święcenia kapłańskie otrzymał 21 XII 1918 z rąk bpa Pawła Kubickiego. Został wikariuszem w parafii pw. św. Michała Archanioła w Ostrowcu (obecnie Ostrowiec Świętokrzyski), gdzie już wcześniej pełnił posługę duszpasterską jako diakon. Niosąc pomoc chorym, zaraził się tyfusem plamistym, który z najwyższym trudem wyleczył. W październiku 1919 podjął studia prawa kanonicznego na Wydz. Teologicznym UW. Był członkiem Tow. Przyjaciół Pomorza. Jako członek Komitetu Akademickiego Górnośląskiego zbierał fundusze na wsparcie plebiscytu na Górnym Śląsku.

W lipcu 1920 wstąpił ochotniczo do WP. Został kapelanem Garnizonu Konin. Organizował oświatę w wojsku i zbierał ofiary od społeczeństwa. Jako kapelan 18 pp wyjechał na front wojny polsko-bolszewickiej. Odznaczył się pod Korcem na Wołyniu, zachęcając walczących i niosąc otuchę żołnierzom. W październiku 1920 razem z pułkiem wyjechał na linię demarkacyjną polsko-litewską. Pod koniec grudnia 1920 został zdemobilizowany w stopniu kapelana rezerwy (ze starszeństwem z 1 VI 1919).

Wrócił na studia na Wydz. Teologicznym UW, gdzie w październiku 1923 uzyskał doktorat z prawa kanonicznego na podstawie rozprawy *Szkolnictwo w ustawodawstwie synodalnym polskim*. W tym czasie był prefektem szkół powsz. w Radomiu. Razem z ks. Janem Zięją przeprowadził w Kościele Mariackim w Radomiu pierwsze w tym mieście rekolekcje dla robotników, w których wzięły udział tysiące ludzi. Od września 1924 był prefektem Szkoły Handlowej Męskiej Stow. Kupców Polskich. W 1925 r. został prefektem

w Państw. Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Radomiu i przyległej Szkole Ćwiczeń. W szkołach tych zorganizował i prowadził Sodalicję Mariańską i Koła św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Założył też szkolną bibliotekę wiedzy religijnej. Uczył w Państw. Szkole Przemysłowej Żeńskiej oraz Zawodowej Szkole Tow. Ochrony Chrześcijańskich Kobiet. Był spowiednikiem Sióstr Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia w Radomiu, Sióstr Zgromadzenia Córek Maryi Niepokalanej w ich pięciu radomskich domach i Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo, pracujących w Szpitalu św. Kazimierza.

Od 1927 r. był wizytatorem nauki religii w szkołach powsz. w parafiach Tczów, Kazanów Iłżecki, Wielgie, Ciepiałów, Krępa i Lipsko. W maju t.r. został wybrany do Rady Miejskiej M. Radomia z listy Chrześcijańskich Organizacji Społeczno-Zawodowych. W l. 1928–1937 był kapelanem i członkiem Zarządu Oddziału Radomskiego ZHP. Był także kapelanem harcerstwa w diecezji sandomierskiej i członkiem Zarządu KPH w Radomiu. Wielokrotnie wyjeżdżał z harcerzami na obozy, m.in. do Pragi czeskiej. Kierował radomskimi strukturami Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji. W 1932 r. wybrano go na prezesa Związku Stowarzyszeń Robotników Chrześcijańskich. Był opiekunem Stow. Służących św. Zyty. Sprawował opiekę duchową nad dziećmi w Ochronce nr 3 Tow. Dobroczynności na Starym Mieście. Był członkiem Zarządu PCK w Radomiu. Działał w Tow. Prawniczym i Tow. Chemiczno-Garbarskim.

We wrześniu 1935 został rektorem radomskiego kościoła Przenajświętszej Trójcy. Rozpoczął prace remontowo-konserwatorskie w tej XVII-wiecznej świątyni; odnowił ją ze składek wiernych. Orestaurował wielki ołtarz i osobiście nadzorował wykonanie witraży. Równocześnie był kapelanem w więzieniach radomskich. Odprawiał w więzieniu niedzielne msze

święte, urządził dla więźniów rekolekcje przed świętami Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy, krzewił wśród nich czytelnictwo. Miał również wykłady na tematy religijno-moralne. Starał się o podtrzymanie kontaktów rodzinnych więźniów we współpracy z Tow. Opieki nad Więźniami „Patronat” (był wiceprezesem i przewodniczącym sekcji kulturalno-oświatowej radomskiego oddziału „Patronatu”).

Już na początku wojny (27 IX 1939) wraz z grupą najwybitniejszych mieszkańców Radomia został aresztowany przez Niemców jako zakładnik. Po kilku dniach zwolniono go. W porozumieniu z siostrami zakonnymi, którym pozwolono wchodzić na teren obozów, ułatwiał ucieczki polskim żołnierzom z dwóch przejściowych obozów jenieckich zlokalizowanych na terenie Radomia.

Wyprowadzał jeńców w sutannach, które przynosił w teczce. Uwolnionym, wyrabiał nowe dowody tożsamości. W lipcu 1940 został proboszczem parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Radomiu-Glinicach. Zorganizował w parafii kuchnię dla biednych, odrestaurował tymczasową kaplicę i kontynuował prace przy budowie nowego kościoła.

Był cenionym i szanowanym pedagogiem oraz wychowawcą młodzieży. Jako opiekun głodnych i ubogich był nazywany „św. Franciszkiem z Radomia”. Gromadził odzież i żywność, które rozdawał potrzebującym. Podczas uroczystości Trzech Króli w 1941 r. powiedział w kazaniu: *Tak jak spotkała kara Boża biblijnego Heroda, tak dosięgnie ona również i dzisiejszych Herodów*, dodając jeszcze: *trzeba wierzyć w powstanie narodu polskiego*. Następnego dnia rano, gdy w kaplicy św. Franciszka po mszy św. rozdawał biednym chleb i inne produkty, został aresztowany przez gestapo. Oskarżono go o „nadużywanie ambony” i przewieziono do radomskiego więzienia, gdzie był przesłuchiwany i torturowany. Usilne starania o jego uwolnienie czynione przez sandomierską Ku-

rię Diecezjalną, wpływowych mieszkańców Radomia, a nawet niemieckie rodziny ewangelickie nie dały rezultatu.

W grupie 536 mężczyzn 5 IV 1941 został przewieziony do KL Auschwitz, gdzie otrzymał numer obozowy 13 002. Przydzielono go do bloku nr 17 i skierowano do pracy w Abbruchkommando. Pracował przy rozbiórce domów mieszkalnych położonych w pobliżu obozu. Podtrzymywał więźniów na duchu i dzielił się z nimi swoimi racjami żywnościowymi. W obozie miał przydomek „głodomór”, gdyż żebrał o chleb dla innych. Był szczególnie prześladowany przez niemieckiego więźnia funkcyjnego Nitasa – kryminalistę, który zmuszał go do noszenia ciężkich belek i kamieni. Po kolejnym pobiciu przez Nitasa dębowym kijem został umieszczony w szpitalu obozowym. Zmarł tam 2 V 1941 w opinii świętości i męczeństwa. Jego ciało oprawcy spalili w krematorium. Współwięzień ks. Konrad Szweda napisał: *Prawda o żebractwie ks. Strzeleckiego wyszła na jaw dopiero wtedy, kiedy wyszłego jak szkielet zanieśliśmy do szpitala. Wtedy zaczęły przychodzić na sztabę wychudzone niedobitki radomskiego transportu. Przychodzili po chleb, który dotychczas przynosił im ich radomski proboszcz*.

Ks. Strzelecki został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi za pracę oświatową i duchową w wojsku oraz pracę społeczną. Papież Jan Paweł II beatyfikował go 13 VII 1999 w gronie 108 męczenników, ofiar II wojny światowej. Liturgiczne wspomnienie błogosławionego ks. Strzeleckiego przypada 16 czerwca. Poświęcone mu tablice znajdują się na grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Jastrzębiu, w katedrze Opieki Najświętszej Marii Panny w Radomiu, w kościele Najświętszego Serca Jezusowego w Radomiu (gdzie w ołtarzu bocznej kaplicy umieszczono obraz jego postaci), w krypcie męczenników w Sanktuarium Bolesnej Królowej Polski w Kałkowie-Godowie, w kaplicy męczenników w Licheniu, kaplicy św. Maksymiliana

Kolbe w kościele garnizonowym św. Stanisława Biskupa w Radomiu, w kościele św. Michała w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz w Zespole Szkół Ekonomicznych w Radomiu. Ks. Strzelecki jest patronem Caritas Diecezji Radomskiej. Jego relikwie znajdują się w kościele św. Jana Chrzciciela w Jastrzębiu k. Szydłowca.

[Wybrana bibliogr.] — Franecki J. *Radomskie transporty więźniów do niemieckich obozów koncentracyjnych*, w: *Księga bólu i pamięci. Więźniowie obozów koncentracyjnych z dystryktu radomskiego w l. 1939–1945*, cz. 1, Radom 1993, s. 20; *Księga pamięci. Transporty Polaków do KL Auschwitz z Radomia i innych miejscowości Kielecczyny 1940–1944*, t. 1, red. F. Piper, I. Strzelecka, Oświęcim 2006; *Lista strat kultury polskiej (1 IX 1939–1 III 1946)*, zestawienie B. Olszewicz, W. 1947, s. 264; *Rocznik oficerski rezerw 1934*, W. 1934; *Strzelecki Bronisław*, w: J. Sekulski, *Encyklopedia Radomia*, Radom 2009; — Banaśkiewicz J. *Błogostawiony ksiądz Bolesław Strzelecki*, Włocławek 2001; Bedyński K. *Duszpasterstwo więzienne w Polsce. Zarys historyczny*, W. 1996, s. 36, 40; Czerwińska E. *Polscy święci i błogostawieni*, W. 2013, s. 175–176; Franecki J. *Radom w okresie II wojny światowej 1939–1945*, w: *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, red. S. Witkowski, W. 1985; Jop F. *Księża diecezji sandomierskiej zamęczeni podczas II wojny światowej*. Ks. *Bolesław Strzelecki*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1948, nr 41, s. 199–201; Makarewicz S. *Panie, Ty wiesz, że Cię kocham. Studzy Boży, kapłani diecezji radomskiej z grona męczenników II wojny światowej, których proces kanonizacyjny został otwarty we Włocławku 26 stycznia 1992 r.*, Radom 1993, s. 21–24; tenże *Mistrzowie wiary. Błogostawieni męczennicy radomscy z grona 108 męczenników za wiarę z okresu II wojny światowej*, Sandomierz 2001, s. 74–89; Stanaszek B. *Duchowieństwo diecezji sandomierskiej w l. 1918–1939*, Lub. 1999; Szwoch R. *Z Auschwitz do nieba. Święci i błogostawieni*, Pelplin 2006, s. 77–78; Tusiński P. *Postawy polityczne mieszkańców Radomia w l. 1918–1939*, Radom 1996; Warso A. *Radom-*

ski Święty Franciszek. Błogostawiony ksiądz Bolesław Strzelecki (1896–1941), Jastrząb – Radom 2016; Zapała D. *PCK na Ziemi Radomskiej*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Tow. Naukowego” 1982, t. 19, s. 97; — Ciesielski E. *Wspomnienia oświęcimskie*, Kr. 1968, s. 21, 24, 35, 44; *Rocznik diecezji sandomierskiej na r. 1929*, Radom 1928, s. 127; tenże na r. 1930, Radom 1929, s. 200; Wiśniewski J. *Seminarium Duchowne Rzym.-Katol. w Sandomierzu 1820–1920 oraz stuletni katalog duchowieństwa świeckiego diecezji sandomierskiej*, W. 1926, s. 40, 53; Z „Patronatu” nad więźniami i ich rodzinami. Oddział w Radomiu, „Ziemia Radomska” 1934 z 20 XI, s. 3; *Zmiany w składzie osobistym duchowieństwa*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1935, nr 9, s. 212; *ZHP. Zarząd Oddziału Radomskiego. Spraw. za l. 1928–1930*, Radom 1931, s. 5, 41; — WBH: sygn. OD 2 IV 1936; Państw. Muz. Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu: Zugangsliste, s. 32.

Bogusław Szwedo

STUDZIŃSKI Franciszek, w zakonie Adam (1911–2008), dominikanin, harcistrz, naczelny kapelan ZHP rok założenia 1918 (1989–1992), kapelan w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, generał brygady w stanie spoczynku.

Urodził się 2 VI 1911 w Strzemieniu w pow. żółkiewskim w rodzinie Adama i Józefy z Sicińskich.

W 1923 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Hetmana S. Żółkiewskiego w Żółkwi. W 1928 r. wstąpił do zakonu oo. Dominikanów, przyjmując imię zakonne Adam. Pierwsze śluby zakonne złożył we wrześniu t.r. Roczny nowicjat odbył w Krakowie, gdzie jednocześnie uzyskał świadectwo dojrzałości w IV Gimnazjum im. H. Sienkiewicza. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Kolegium Dominikańskim we Lwowie. Śluby wieczyste złożył 5 IX 1933. Święcenią kapłańskie przyjął 7 III 1937 w katedrze lwowskiej z rąk bpa Eugeniusza Baziaka. Ostatni

STUDZIŃSKI FRANCISZEK

rok studiów (1937/38) odbył w Warszawie w klasztorze na Służewie.

Wybuch wojny zastał go w Krakowie, skąd przez Lwów dotarł do Czortkowa. Na wiadomość o wkroczeniu armii sowieckiej przedostał się na Węgry. Został tam kapelanem w obozach dla internowanych polskich żołnierzy. W czerwcu 1940 przybył do Jugosławii, gdzie podjął pracę duszpasterską. Z powodu zagrożenia atakiem niemieckim w marcu 1941 przez Grecję i Turcję dotarł do Palestyny. Przebywał w Haifie. W sierpniu 1942 wstąpił do WP, gdzie został kapelanem 4 batalionu czołgów, a następnie szefem duszpasterstwa 2 Brygady Czołgów, wraz z którą przebywał w Iraku, Iranie, Palestynie i Egipcie. W listopadzie 1942 powrócił do 4 batalionu czołgów, który w lipcu 1943 został przemianowany na 4 pułk pancerny.

W 1944 r. wziął udział w kampanii włoskiej. W bitwie o Monte Cassino, w czasie pierwszego ataku na wzgórze, szedł z krzyżem w rękę przed czołgami, usuwając z drogi rannych żołnierzy, aby uchronić ich przed zmiżdżeniem. W czasie ataku na tzw. Gardziel przebywał w punkcie sanitarnym, udzielając umierającym żołnierzom ostatniego namaszczenia. Po bitwie mjr Stanisław Maculewicz, dowódca saperów 5 Kresowej Dywizji Piechoty (KDP), napisał do dowódcy 4 pułku pancernego, że po ostrzale rejonu jego kompanii pojawił się ks. A. Studziński, który *nie bacząc na pękające tuż w dole pociski zapalnej amunicji moździerzowej, z całym heroizmem i poświęceniem namaszczał świętymi olejami zabitych i rannych, narażając własne życie*. Zastępca dowódcy 5 KDP płk Klemens Rudnicki ocenił jego zachowanie jako zasługujące na najwyższe odznaczenie bojowe. O jego postawie wspominał Melchior Wańkowicz w *Bitwie o Monte Cassino*. O. Studziński brał także udział w walkach o Piedimonte, Ankonę i Bolonię. W kwietniu 1945, po śmierci o. Fabiana Waculika, został kapelanem 2 batalionu komandosów zmotoryzowanych w 2 Bry-

gadzie Pancерnej, przemianowanej później na 2 Warszawską Dywizję Pancerną. W maju 1945 wyjechał z dywizją do Wielkiej Brytanii; stacjonował w Helmsey. Po demobilizacji wstąpił do Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia.

W październiku 1947 wrócił do Polski. W r. szk. 1947/48 był dyrektorem Małego Seminarium Duchownego Administracji Apostolskiej w Opolu (z siedzibą w Gliwicach). Po półrocznej pracy został szefem gospodarczym konwentu w Krakowie. Prowadził folwark na Czerwonym Prądniku do czasu jego przejęcia przez komunistów (1950). Został katechetą w Szkole im. św. Scholastyki przy ul. Podwale i Szkole Średniej Handlowej przy ul. Basztowej.

W 1950 r. za radą ks. Szczepana Rembowskiego, b. kapelana 1 Dywizji Pancерnej, postanowił uciec za granicę. Kurier, który miał go przemycić z Gdańska do Szwecji, okazał się agentem WUBP w Łodzi. W wyniku akcji prowokacyjnej bezpieki pod krypt. „Włóczęga”, kierowanej przez dyrektora departamentu X MBP płk. Anatola Fejgina, został aresztowany w Gdańsku. Po przewiezieniu do Łodzi był przesłuchiwany m.in. przez szefa łódzkiego WUBP Mieczysława Moczara. Po kilku tygodniach pobytu w więzieniu stanął przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Łodzi w grupie 23 osób oskarżonych o *utworzenie spisku mającego na celu przetrzucenie poza granicę państwa osób wrogo nastawionych do obecnego ustroju demokratycznego przy ewentualnym użyciu broni i wstawi do stosunku do urzędników państw., czyli pilotów Polskich Linii Lotniczych „Lot”*. Został skazany na dziesięć lat więzienia. W wyniku rozprawy rewizyjnej wyrok zmniejszono do półtora roku pozbawienia wolności. Odbywając karę, służył pomocą duchową współwięźniom. Potajemnie spowiadał skazanych na śmierć. Jednemu z nich udzielił rozgrzeszenia alfabetem Morse’a.

Po wyjściu z więzienia przybywał krótko w Krakowie i Poznaniu. W 1952 r.

został proboszczem parafii św. Dominika na Służewiu w Warszawie. Był pierwszym proboszczem tejże parafii, którą kard. Stefan Wyszyński utworzył w celu ratowania klasztoru przed zajęciem przez komunistyczne władze. Od grudnia 1958 do maja 1961 był przeorem w klasztorze oo. Dominikanów w Lublinie, a także spowiednikiem w Seminarium Duchownym i trzech zgromadzeniach żeńskich w tym mieście. Od 1961 r. przebywał w klasztorze w Gdańsku, będąc czasowo przeorem i proboszczem. W październiku 1962 został proboszczem parafii dominikańskiej w Korbielowie. Po roku został przeniesiony do Krakowa. W klasztorze dominikańskim przy ul. Stolarskiej rozpoczął prace konserwatorskie, które prowadził przez 46 lat, aż do swojej śmierci. Przywracał do dawnego stanu średniowieczną substancję klasztoru. Sam wynosił gruz i polerował posadzki. Jednocześnie gromadził i fachowo opisywał bogate zbiory konwentu. Uratował wiele zabytkowych przedmiotów oraz cennych obrazów przywiezionych z klasztorów dominikańskich z ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Prowadził też badania archeologiczne.

W 1970 r. uzyskał tytuł magistra sztuki na Wydz. Konserwacji ASP w Krakowie. Jego działalność konserwatorska była wszechstronna, był m.in. współautorem planu ratowania wieży w Pizie, złożonego na konkurs ogłoszony przez władze miasta. Skutecznie protestował przeciwko wyburzeniu zabytkowych sklepów z podcieniami przy ul. Stolarskiej w Krakowie. W l. 1969–1971 wykładał historię sztuki w dominikańskim Kolegium Filozoficzno-Teologicznym w Krakowie. Prowadził wykłady monograficzne o konserwacji zabytków kościelnych. Namalował kilkanaście obrazów, których wystawa odbyła się w 2007 r. w Muz. WP w Warszawie.

Aktywnie działał w środowisku kombatanckim. Przez blisko 50 lat pracy w Krakowie skupiał wokół siebie kombatanatów wielu pokoleń. Był kapelanem legioni-

stów, peowiaków, żołnierzy WP, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i AK, a także harcerzy. Organizował oplatkowe spotkania legionistów, na które regularnie przychodził ówczesny metropolita krakowski ks. kard. Karol Wojtyła. Opiekował się weteranami walk o niepodległość nie tylko duchowo, lecz także materialnie, pomagając starym i schorowanym osobom, nierzadko wciąż jeszcze prześladowanym przez komunistyczne władze.

W czasach PRL udało mu się kilka razy wyjechać do ZSRS, oficjalnie w celu odwiedzenia rodziny. Korzystając z tej okazji, przemierzał ogromne przestrzenie tego kraju. Odprawiał msze św., udzielał ślubów (często już wieloletnim małżeństwom) i chrzczył dzieci. Bez zgody władz sowieckich dotarł aż do Chabarowska, za co został wydalony z ZSRS z zakazem wjazdu do tego kraju obowiązującym przez dziesięć lat. W maju 1956, w rocznicę bitwy o Monte Cassino, zainicjował pielgrzymkę kombatanatów-żołnierzy Rzeczypospolitej na Jasną Górę. Od 1981 r. był honorowym kapelanem corocznego Marszu Szlakiem I Kompanii Kadrowej. Wziął udział w uroczystościach 50-lecia walk pod Narwikiem. Z polecenia prymasa Wyszyńskiego przez 30 lat zbierał listy pasterskie z czasów wojny abpa lwowskiego obrządku bizantyjsko-ukraińskiego Andrzeja Szeptyckiego, w związku z podjętą w Rzymie próbą jego beatyfikacji, której kard. Wyszyński był przeciwny.

Pod koniec l. 70. nawiązał współpracę ze środowiskiem harcerskiego szczepe „Czerwone Maki”, działającego przy Szkole Podst. nr 91 w Nowej Hucie. W klasztorze oo. Dominikanów odrestaurował średniowieczną kryptę, nazwaną „harcerską”, która stała się miejscem spotkań, zbiórek, narad oraz kominków. Wyremontował stojący pod Wawelem kościółek św. Idziego i w 1981 r. został jego administratorem. Na niedzielnych harcerskich mszach św., tzw. „dziewiątkach”, spotykali się tam wierni przedwojennym ideałom harcerze

i kombatanci. W 1982 r. razem z o. hm. Dominikiem Orczykowskim, kapucynem, założył przy tym kościele pierwsze w Polsce Duszpasterstwo Harcerek i Harcerzy, które pełniło rolę inicjującą dla co najmniej 80 duszpasterstw powstałych w kraju. Koncepcję duszpasterstwa harcerskiego zarysował w swoich tekstach i wystąpieniach z l. 1982–1983. Był autorem *Wytycznych do pracy duszpasterskiej wśród harcerzy, Zadań duszpasterstwa harcerek i Problemów pracy duszpasterskiej wśród harcerek i harcerzy*. Wygłaszał prelekcje na spotkaniach rekolekcyjnych kapelanów harcerskich. Przyczynił się do powstania Rady Krajowej Kleryckich Kręgów Harcerskich, która miała przygotowywać kleryków studiujących w seminariach duchownych do pracy w harcerstwie. Opracował religijne aspekty przygotowań do „Białej Służby”, którą harcerze pełnili w czasie wizyt Ojca Świętego Jana Pawła II w l. 1983 i 1987. Brał udział w IV Światowym Zlocie ZHPpgK w Rising Sun (Maryland, USA, 15–28 VIII 1988), na którym otrzymał nominację na stopień harcmistrza. Uczestniczył też w Zlocie 80-lecia Harcerstwa Polskiego w Olsztynie k. Częstochowy (10–16 VIII 1991). W marcu 1989 został naczelnym kapłanem ZHP r. zał. 1918 i pełnił tę funkcję do października 1992, tj. do czasu zjednoczenia z ZHR. Jako kapłan bezkompromisowy wobec komunizmu był w l. 1947–1989 nieustannie inwigilowany przez UB i SB.

Zebrał materiały i opracował *Przewodnik po polskich cmentarzach wojennych we Włoszech* (W. 1994). Opublikował *Wspomnienia kapelana pułku 4 pancernego „Skorpion” spod Monte Cassino* (Kr. 1998, L. 2003). W 1968 r. otrzymał awans na stopień podpułkownika, a w latach następnych na stopień pułkownika rezerwy. W 2006 r. Prezydent RP Lech Kaczyński awansował go do stopnia generała brygady w stanie spoczynku. Zmarł 2 IV 2008 w Krakowie. Spoczywa w Alei Zasłużonych na krakowskim cmentarzu Rakowickim.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (za bohaterstwo w walkach o Monte Cassino), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem Wojska, Krzyżem Pamiątkowym Monte Cassino i Medalem Pamiątkowym Kustosza Tradycji, Chwały i Sławy Oręża Polskiego oraz brytyjskimi Defence Medal, Star 1939–1945, War Medal 1939–1945, Italy Star i Africa Star. Został wyróżniony tytułem Honorowego Obywatela Stołecznego Królewskiego M. Krakowa oraz Skawiny i gm. Lubień k. Myślenic. Był również honorowym członkiem Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa oraz Tow. im. J. Piłsudskiego. Jego imię nosi plac przed kościołem św. Idziego w Krakowie i ulica w Skawinie.

W 1992 r. w Łodzi powstał dokumentalny film biograficzny *Ojciec Adam*. Na przełomie l. 2016 i 2017 w kościele św. Krzyża w Warszawie miała miejsce poświęcona mu wystawa pt. *Deo et Patriae. Wiara i Moc Ojca Adama Franciszka Studzińskiego*. W Arch. Polskiej Prowinacji Dominikanów w Krakowie pozostała po nim cenna spuścizna: notatki, wspomnienia, korespondencja, filmy i negatywy ok. 20 tys. fotografii (w tym zdjęcia dokumentujące jego szlak wojenny i prace konserwatorskie prowadzone w Krakowie).

[Wybrana bibliogr.] — Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, Koszalin 1997, s. 511; *Wykaz osób odznaczonych Krzyżem Złotym i Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari za czyny bojowe w okresie II wojny światowej 1939–1945*, W. 1998; — Chodyniecki D. *Wojskowa służba kapelańska w czasie II wojny światowej*, „Saeculum Christianum” 1998, nr 2, s. 59–102; Hausner W. „*Szkola Ojca Adama*”, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2008, t. 4, s. 53–60; tenże, Wierzbicki M. *Sto lat harcerstwa*, W. 2015, s. 120–121, 133; Humeński J.

Duszpasterstwo wojskowe w walce o niepodległość Polski, „WPH” 1983, nr 2/3, s. 259–288; Kosiński K. *Oficjalne i prywatne życie młodzieży w czasach PRL*, W. 2006, s. 65; Kapusta M. „Niepokorne harcerstwo” w dokumentach SB, „Przeg. Archiwalny IPN” 2010, t. 3, s. 255–284; Kryska-Karski T. *Duchowieństwo wojskowe II RP*, L. 2000, s. 41; Lalak Z. *Pułk 4 Pancerny „Skorpion”*, W. 2003; *Monte Cassino, Ankona, Bolonia 1944–2004. Żołnierze 2 Korpusu WP we Włoszech*, red. W. Żdanowicz, Kat. 2004, s. 549; Odziemkowski J. *Służba duszpasterska WP 1914–1945*, W. 1998; Paciora N. *Krajowe Duszpasterstwo Harcerki i Harcerzy 1981–1989*, „Kwartalnik Historyczny ZHR” 1996, nr 3/4, s. 13–14; Peterman R. *Działalność aparatu bezpieczeństwa wobec Kościoła rzymsko-katolickiego w Łódzkiem w l. 1945–1956*, w: *Władze komunistyczne wobec kościoła katolickiego w Łódzkiem*, red. J. Wróbel, L. Próchniak, W. 2005, s. 49–55; Płoski T. *Duszpasterstwo w WP. Studium prawne z uwzględnieniem praw człowieka i prawa humanitarnego*, Ol. 2006, s. 40; Podlewski S. *Wierni Bogu i Ojczyźnie. Duchowni katolicy w walce o niepodległość Polski w II wojnie światowej*, W. 1982; Puciłowski J. *Barwy prawdy, czyli bracia „TW” o swoim współbracie. Przyczynek do biografii o. gen. A. Studzińskiego OP*, w: *Dominikanie o prawdzie*, red. T. Gałuszka, Kr. 2012, s. 269–274; *Prześladowani, wyszydzani, zapomniani... Niepokonani*, t. 1, *ROPCiO i KPN w Krakowie 1977–1981*, oprac. M. Lewandowski, M. Gawlikowski, [Kr. 2009], s. 78; *Udział kapelanów wojskowych w II wojnie światowej*, red. J. Humeński, W. 1984; Wańkowitz M. *Bitwa o Monte Cassino*, W. 1989; tenże *Kapelani wojskowi*, „Tyg. Powsz.” 1947, nr 44, s. 6–8; Wawer Z. *Monte Cassino. Walki 2 Korpusu Polskiego*, W. 2009; Ziemiński W. *Walka o przetrwanie niepodległościowego ducha narodowego w „Polsce Ludowej”*, „Niepodległość i Pamięć” 1998, nr 10, s. 249–292; Żaryn J. *Dzieje kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, W. 2003; — Bocheński J. *Wspomnienia*, Kr. 1994; Broniewski S. *To nie takie proste. Moje życie*, Ł. 2001; *Dokumenty uczestników Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela w Polsce 1977–1981*,

wstęp i oprac. G. Waligóra, Kr. 2005 [cyt.]; Orszulik A., Zdanowicz W. *Spis duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w Polsce 1979*, P. – W. 1980; Studziński F. *Nowe odkrycia i prace konserwatorskie w refektarzu klasztoru dominikanów w Krakowie*, „Ochrona Zabytków” 1970, z. 1, s. 36–46; tenże *Wspomnienia kapelana pułku 4 pancernego „Skorpion” spod Monte Cassino*, Kr. 1998; tenże *Wspomnienia z bitwy o Monte Cassino*, w: *Wspomnienia wojenne kapelanów wojskowych 1939–1945*, red. J. Humeński, W. 1969, s. 306–336; — Inst. Polski i Muz. im. gen. Sikorskiego: wniosek awansowy A.XII 86/30/53; — inf. o. A. Studzińskiego (2001).

Bogusław Szwedo

SZCZERBA Stanisław, pseud. Linus (1920–1944), harcerz, redaktor prasy konspiracyjnej.

Urodził się 29 IV 1920 w Krakowie. Był synem Jana (1894–1957, szewca, później elektromontera, artylerzysty, uczestnika I wojny światowej) oraz Agnieszki z Wójcików (1886–1957). Miał młodszych braci Józefa (pseud. Szczepan Sikorski, Żbik, Szach, Szczepko, 1922–2004, harcerza Rzeczypospolitej, redaktora i współorganizatora powielarni prasy Szarych Szeregów, kaprała podchorążego, w l. 1940–1945 żołnierza 106 dywizji AK, po wojnie pracownika działu reklamy) i Kazimierza (ur. 1929, harcerza Szarych Szeregów, kinooperatora, pracownika obsługi technicznej i kierowcę) oraz siostrę Helenę (zameżną Krzyż, 1923–2007, harcerkę, podczas okupacji uczestniczkę konspiracji w Szarych Szeregach, m.in. biorącą udział w powielaniu i kolportażu prasy konspiracyjnej).

Uczęszczał do Szkoły Powsz. Męskiej nr 2 im. św. Barbary przy ul. Loretańskiej, następnie do Szkoły Powsz. Męskiej nr 6 im. J. Kochanowskiego przy ul. Szujskiego, a od kl. IV do Szkoły Powsz. Męskiej nr 4 im. Jana Kantego przy ul. Smoleńsk. Od 1934 r. pracował, dokształcając się na

różnych kursach. Władzał czterema językami obcymi, w tym biegle niemieckim, angielskim i francuskim. W 1937 r. wstąpił do 23 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH), a później pod wpływem Adama Kani przeniósł się do 28 KDH „Dzieci Łobzowa” im. Kazimierza Wielkiego, działającej przy szkole przy ul. Głowackiego 1, gdzie pełnił funkcję przybocznego. Na obozie harcerskim w Mąchocicach w 1939 r. był przybocznym komendanta obozu. Od 1938 r. do wybuchu wojny pracował w Składnicy Harcerskiej przy ul. Wiślniej 2.

W chwili wybuchu II wojny światowej został zmobilizowany. Po klęsce wrześniowej znalazł się w obozie jenieckim pod Lipskiem, skąd udało mu się wrócić w lutym 1940. Po powrocie do Krakowa pracował w Składnicy Sportowej i firmie „Koruda” (chemikalia) przy ul. Krupniczej 3, a po jej likwidacji w 1941 r. jako elektromonter. Został zaprzysiężony w Szarych Szeregach (15 V 1940) i wszedł w skład grupy propagandowej. Początkowo dostarczał z Myślenic (od hm. Kazimierza Cyrusa-Sobolewskiego, pseud. Słoneczny, Cis, Vis), wiadomości z nasłuchu stacji radiowych, będących podstawą wydawanych w Krakowie „Inf. Radiowych” (robili to także jego młodszy bracia Józef i Kazimierz).

Jego zdolności literackie sprawiły, że stał się jednym z czołowych redaktorów podziemnej prasy krakowskiej. Już w kwietniu 1940 wszedł w skład redakcji „Przeg. Polskiego” (kontynuacji „Inf. Radiowych”), a po podziale pisma w styczniu 1943 na trzy mutacje należał do zespołu zajmującego się mutacją krakowską. W sierpniu 1941 zaczął redagować z nasłuchu rubrykę „Wiad. z Ostatniej Chwili”. Dołączał ją do informacji przywożonych z Myślenic.

Wspólnie z młodszym bratem Józefem zrobił powielacz z wałka obciążonego dętką oraz siatki z jedwabnej pończochy zamocowanej na drewnianej ramce. Drukarnia pracowała w komórze należącej do mieszkania rodziny Szcerbów, znajdującej się w sieni kamienicy przy ul. Mi-

kołajskiej 5. Niemcy nie odkryli kryjówki, mimo że pewnego dnia wpadli do mieszkania Szcerbów w czasie, kiedy trwało akurat powielanie prasy. Powielano tam całość „Przeg. Polskiego” wydania A (krakowskiego), co trwało do czasu przeniesienia tych prac do biur Landwirtschaftliche Zentralstelle przy pl. Szczepańskim 2. U rodziny Szcerbów w l. 1943–1944 powielano znaczną część prasy szaroszeregowej, w tym „Watrę” i „Na Ucho”.

S. Szcerba powiełał również prasę na zapleczu sklepu Ludwika i Lidii Waclawków przy ul. Starowiślniej 1, gdzie pracował z bratem Józefem. Od kwietnia 1943 odpowiadał za stronę techniczną wydawania pisma krakowskich Szarych Szeregów pt. „Legion” (młodzieżowego dod. „Przeg. Polskiego”), a od czerwca t.r. był także współredaktorem „Watry”, czasopiśma społeczno-kulturalnego (początkowo powielanego przy ul. Mikołajskiej 5) oraz „Czuwaj”, adresowanego głównie do młodzieży harcerskiej.

Jako jeden z przedstawicieli komendy „Ula Smok” uczestniczył w przyrzeczeniu na „Polanie Akanta” (23 IV 1944). Razem z bratem Józefem oraz Adamem Kanią, Marianem Nowakiem i Władysławem Krzywdziakiem utworzył w listopadzie 1940 klub samokształceniowy pod nazwą „Klub Zarozumiałców”, którego członkowie wydawali swoje utwory literackie. Ponadto uczestniczył w konspiracyjnym kursie dziennikarskim. Jako instruktor wziął udział w rozpoczętym w grudniu 1943 drugim kursie drużynowych krakowskiej „Zawiszy”.

Wraz z grupą redaktorów harcerskiej prasy konspiracyjnej został aresztowany 8 V 1944 w mieszkaniu przy ul. Grzegorzeckiej 14 i wkrótce (15 maja) znalazł się na liście skazanych na śmierć. Prawdopodobnie 27 V 1944 został rozstrzelany w grupie 40 zakładników przy ul. Botanicznej; w tym dniu był widziany w czasie załadunku więźniów na Montelupich. Tablice upamiętniające tragiczne wydarzenie

znajdują się w miejscu egzekucji i na kamienicy przy ul. Grzegorzeckiej (w miejscu aresztowania redaktorów prasy szaroszeregowkiej).

Rodzeństwo Szcherbów odegrało ważną rolę w działalności wydawniczej krakowskich Szarych Szeregów. Wśród zachowanych pamiątek rodzinnych znajdują się pieczęcie służące do wykonywania fałszywych dokumentów i czysty blankiet kenkarty, co może sugerować, że drukowano je także u Szcherbów.

S. Szcherba nie założył rodziny.

— *Epitafium dla czterdziestu. Pięćdziesiąta rocznica egzekucji przy ul. Botanicznej w Krakowie*, red. Z. Bator i in., Kr. 1994; Fogelzang-Adler E. „*Dla Ciebie, Polsko!*”. *Prasa Szarych Szeregów w Krakowie 1939–1945 (szkic przeglądowy)*, w: *Prasa krakowskich Szarych Szeregów 1939–1945*, red. też, J. Wojtycza, Kr. 2016, s. 81–99; też „*Służyć Bogu i Ojczyźnie*” – *prasa Szarych Szeregów w Krakowie 1939–1945 – refleksji kilka (na podstawie zbiorów Kazimierza Szcherby)*, w: tamże, s. 3–13; Jarowiecki J. *Konspiracyjna prasa w Krakowie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Kr. 1980; Miłobędzki P. *Harcerze w okupowanym Krakowie 1939–1945*, Kr. 2005; Rydel L. *Moje harcerstwo od dnia 27 stycznia 1945 do 31 lipca 1949*, [b.m.w., b.d.w.], s. 15; *Szare Szeregi*; Szymańska M. *Umiejętności techniczne a losy pojedynczego człowieka i narodu. Na przykładzie harcerskiej rodziny Szcherbów*, „*Konспект*” 2007, nr 3/4, s. 119–124; też *W harcerskiej rodzinie Kazimierza Szcherby*, w: *Prasa Szarych Szeregów*, dz. cyt., s. 36–51; — inf. brata K. Szcherby.

Janusz Wojtycza

SZCZYGIEŁ Bogdan Stanisław (1928–1986), doktor medycyny, pisarz, podróżnik, podharcemistrz, członek konspiracji harcerskiej w Olkuszu.

Urodził się 12 VI 1928 w Olkuszu. Był synem Franciszka Józefa (zm. 1970,

pracownika olkuskiej fabryki Vestena, następnie właściciela fabryki młynków do kawy w Olkuszu) i Stanisławy z Piątków (1908–1985). Miał brata Andrzeja (1931–1999, lekarza stomatologa, podharcemistrza, zastępcę hufcowego w Olkuszu).

Dzieciństwo spędził w rodzinnym mieście, gdzie uczęszczał do szkoły powsz. W czasie okupacji został dowódcą grupy młodszych harcerzy w Tajnej Harcerskiej Organizacji „10”, której członkowie wywodzili się z 10 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerzy (ZDH); organizacją kierował Zbigniew Makusz. Grupa przygotowywała się do walki, szkoląc się w technikach harcerskich i posługiwaniu bronią, ponadto różnymi sposobami gromadziła uzbrojenie. Zanim organizacja „10” została wchłonięta przez większe ugrupowania konspiracyjne, harcerze pozyskali znaczny zbiór polskich map wojskowych, które Szczygieł przekazał Zygmunutowi Górnickiemu dla kpt. Gerarda Woźnicy, pseud. Hardy, dowódcy oddziału rozpoznawczego 23 DP AK „Surowiec”.

Po zakończeniu wojny Szczygieł podjął naukę w LO im. kr. Kazimierza Wielkiego w Olkuszu, gdzie zdał maturę (1947). W sierpniu 1945 wziął udział w obozie harcerskim w Magurce k. Suchej, we wrześniu t.r. został zastępowym w 10 ZDH im. T. Kościuszki, a w grudniu złożył przyrzeczenie harcerskie. W 1946 r. uczestniczył w Ogólnopolskim Zlocie Młodzieży „Trzymamy Straż nad Odrą” w Szczecinie (13–14 kwietnia), przebywał na biwaku na Polance Redłowskiej w Gdyni (1–10 lipca) i pełnił funkcję instruktora kartografa na obozie hufca w Kobylicy (16 lipca – 1 sierpnia). W grudniu t.r. został referentem drużyn Komendy Hufca Harcerzy w Olkuszu. Na przełomie r. 1946/47 uczestniczył w zimowisku w Karpaczu. Z dn. 15 II 1947 zaliczono mu próbę drużynowego. W okresie 15 II–1 XII 1947 był drużynowym 1 Olkuskiej Drużyny Harcerzy (ODH) im. T. Kościuszki oraz członkiem hufcowej komisji na stopień harce-

SZCZYGIEŁ BOGDAN

rza orlego. W t.r. był komendantem obozu 1 ODH w Wielkiej Wsi-Hallerowie (w lipcu) oraz ukończył kurs podharcemistrzowski Komendy Krak. Chorągwi Harcerzy (w sierpniu). Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej (1 X 1947). W lipcu 1948 był zastępcą komendanta zgrupowania obozów hufców harcerzy Olkusz i Miechów w Młynnem, zajmując się m.in. realizacją programu Harcerskiej Służby Polsce i sprawami metodycznymi, a rok później prowadził kolonię zuchową w Gorenicach. Stopień podharcemistrza uzyskał 1 IV 1949. W listopadzie t.r. objął funkcje referenta programowego i referenta obozowego Komendy Hufca Harcerzy w Olkuszu.

Po październiku 1956 powrócił do harcerstwa. W 1957 r. objął Ref. Szkolenia oraz Ref. Harcerski Komendy Hufca Olkusz. W lipcu t.r. podczas zgrupowania hufca w Bocheńcu k. Chęcina zorganizował razem z innymi harcerzami ambulatorium dla miejscowej ludności, a w grudniu prowadził kurs zastępowych na zimowisku w Ojcowie. Był drużynowym 1 ODH im. A. Kocjana przy LO w Olkuszu w okresie, kiedy drużyna zdobyła nowego patrona i otrzymała sztandar (1958). W czasie akcji letniej 1958 prowadził obóz wędrowny 1 ODH w Tatrach Słowackich. W maju 1959 rozkazem GK Harcerstwa został powołany do sztabu akcji „Orle Gniazda” Chorągwi Krak. i Chorągwi Katowickiej.

W 1953 r. ukończył studia stomatologiczne na AM w Łodzi, a w 1960 r. studia medyczne na Śląskiej AM. Do 1959 r. pracował jako lekarz stomatolog w Ośrodku Zdrowia przy Zakładach Górniczych w Bolesławiu, był też zatrudniony w Sanatorium Przeciwgruźliczym w Rabsztynie, gdzie leczył m.in. Nikifora. W l. 1960–1962 był asystentem na Oddziale Chirurgii Szpitala Powiat. w Olkuszu, a w l. 1962–1964 – radiologiem w olkuskiej Przychodni Obwodowej.

W tym czasie podjął w ZMW działalność społeczną jako inicjator i organizator ruchu Rad Zdrowia i Higienizacji Wsi. W Ol-

kuszu założył Koło Lekarzy ZMW i wraz z nim prowadził szkoły zdrowia, zajmujące się propagowaniem wśród społeczeństwa, głównie wiejskiego, higieny osobistej, dbałości o zdrowie oraz badań lekarskich. Był współorganizatorem Uniw. Ludowego. Z jego inicjatywy powstał w Olkuszu pierwszy bezalkoholowy klub młodej inteligencji „Bezaldar”, urządzony w piwnicach stylizowanych na krakowskie „Krzysztofony”. Do 1966 r. działał we władzach wojew. ZMW w Krakowie.

Od wczesnego dzieciństwa był zafascynowany Afryką. Zetknął się z nią po raz pierwszy w l. 1964–1965, kiedy jako ochotnik Międzyn. Służby Cywilnej (Service Civil International) został kierownikiem międzyw. ekipy medycznej w Tlemcen (Algieria). Z tego okresu pochodzą jego pierwsze reportaże, drukowane m.in. w „Zarzewiu”, „Dookoła Świata”, „Tyg. Kulturalnym” i „Motorze”, a także pierwsza wydana przez „Iskry” książka jego autorstwa zatytułowana *Tubib wśród Nomadów* (W. 1966). Od października 1965 pracował ponownie w Przychodni Obwodowej w Olkuszu, uzyskując specjalizację z radiologii. W l. 1966–1977 kierował oddziałem radiologicznym szpitala w Niamey (Republika Niger). Był też doradcą prezydenta Republiki Niger ds. służby zdrowia i członkiem ruchomej ekipy medycznej. Równocześnie z dużą docieklivością studiował historię, kulturę, sztukę, religie i folklor mieszkańców Afryki, co zaowocowało napisaniem książki *Maska z Niama-Niama* (W. 1970, wyd. w jęz. niemieckim 1973, w jęz. węgierskim 1977). W listopadzie 1968 na podstawie rozprawy pt. *Radiodiagnostyka krwiaków wewnątrzczaszkowych zewnątrzmoźgowych* uzyskał na Wydz. Lekarskim AM w Lublinie stopień doktora nauk medycznych. Opublikował szereg artykułów w zakresie radiologii, medycyny tropikalnej i organizacji ochrony zdrowia. Od 1974 r. jako docent wykładał radiologię i biofizykę na Wydz. Medycznym Uniw. w Niamey. Efektem

prowadzonych przez niego badań była publikacja *Znaczenie badań radiologicznych w przebiegu bilharcjozy pęcherzowej* (Kr. 1975).

Był założycielem i przewodniczącym oddziału olkuskiego Tow. Przyjaźni Polsko-Afrykańskiej. W Towarzystwie tym pełnił też funkcję wiceprzewodniczącego Zarządu Głównego. Organizował wystawy i odczyty o tematyce afrykańskiej. Był założycielem i przewodniczącym Oddziału PTTK w Olkuszu.

Po powrocie do kraju w 1977 r. został adiunktem w Zakładzie Organizacji Ochrony Zdrowia Inst. Medycyny Społecznej AM w Krakowie; w tym samym czasie uzyskał specjalizację w zakresie medycyny społecznej. Od listopada 1979 do marca 1980 kolejny raz przebywał w Afryce, tym razem kierując ekipą dokumentacyjną „Afryka 79”, delegowaną przez Min. Kultury i Sztuki (podróżował z Angoli przez Zair, Kongo, Kamerun i Nigerię do Beninu). W Lambaréné w Gabonie brał udział w założeniu szpitala dla trędowatych, zainicjowanego przez Alberta Schweitzera.

Po obaleniu reżimu Pol Pota w Kambodży (obecnie Kambodża) przez trzy miesiące pracował tam z ramienia Międzyn. Czerwonego Krzyża jako szef medyczny jednej z ekip PCK w szpitalu w Kompong Cham n. Mekongiem. Po powrocie do Polski w 1980 r. przedłożył swoją książkę jako pracę habilitacyjną Radzie Wyd. Lekarskiego AM w Krakowie, jednak przewodu nie ukończył. Wydał kolejną książkę podróżniczą: *Rubikon czarnych dziewcząt* (W. 1980, wyd. w jęz. niemieckim 1984, w jęz. czeskim 1989) i *Nieprzespany sen Afryki* (Kr. 1982, 1985), a także zbiór wstrząsających reportaży o zbrodniach Pol Pota pt. *Mnisi w szafranowych szatach* (Kr. 1983).

Po zawale serca przebytych w 1983 r. przeszedł na rentę inwalidzką i poświęcił się pracy literackiej. Przedstawił dzieje swoich stron rodzinnych w opowiadaniach *Z całego świata – tamta strona* (Kr. 1984).

Był twórcą koncepcji książki o zbrodni niemieckiej w Olkuszu 1940 – *krwawa środa* (Olkusz 1984). Razem z Grzegorzem Łubczykiem wydał książkę pt. *Platanina afrykańskich dróg* (Kr. 1984). Potem opublikował jeszcze *Tajemnicze oblicze Afryki* (Kr. 1984), *Maski, bogowie, firmament* (Kr. 1985) i *Reportaże afrykańskie – wybór* (Kr. 1986). W l. 80. napisał kolejną książkę *W służbie czarnych eminencji* (wyd. pośmiertne Kr. 1989).

Wspólnie z żoną zgromadził bogatą kolekcję etnograficzną i zbiór dzieł sztuki afrykańskiej. Większość tych zbiorów ofiarował miastu jako załączek Muz. Afrykanistycznego w Olkuszu. Mieściło się ono początkowo w dawnej fabryce jego ojca, a od 1984 r. w zaadaptowanym na ten cel budynku Szpitala św. Błażeja. Prowadził muzeum społecznie. Uzupełniał zbiory, organizował wystawy oraz wygłaszał odczyty na terenie całej Polski.

Podkreślał, że z zamiłowania jest przede wszystkim historykiem. Pasjonował się szczególnie najnowszą historią Polski, w tym okresie kształtowania się II RP. Pracował nad kolejnymi książkami, których fragmenty opublikowano pośmiertnie w „Gaz. Krak.”: *Błąd na epoletach* (powieść sensacyjna o kolekcjonerach znaczków pocztowych i sztuki afrykańskiej, 1987, nr 155–217) oraz *Wyrośnię z naszej krwi* (powieść historyczna o działalności J. Piłsudskiego, z której wydrukowano dwa fragmenty: *Bitwa pod Krzywopłotami*, 1986, nr 168 i *Akcja pod Bezdzanami*, 1986, nr 290).

Aktywnie działał w wielu organizacjach. Od 1982 r. był członkiem Narodowej Rady Kultury, współzałożycielem (1981) i członkiem Rady Głównej Stow. Autorów Polskich, członkiem Unii Pisarzy Lekarzy, Oddziału Związku Literatów Polskich w Krakowie i Sekcji Schweitzerowskiej Polskiego Tow. Szpitalnictwa. Był jednym ze współzałożycieli Tow. Przyjaciół Ziemi Olkuskiej w l. 60. i jego wiceprzewodniczącym w l. 1977–1984. Wchodził w skład

Rady Doradczej Min. Kultury i Sztuki ds. Towarzystw Regionalnych. W l. 1982–1983 był przewodniczącym Obywatelskiego Komitetu Porozumienia Narodowego w Olkuszu, przewodniczącym Komitetu Obchodów 40-lecia PRL w Olkuszu i członkiem Wojew. Komitetu Obchodów 40-lecia PRL. Został wpisany do Wojew. Księgi Zasłużonych. Wielokrotnie występował w telewizji i radiu, udzielał wywiadów i przeprowadzał rozmowy. Nadawano również adaptacje radiowe jego książek.

Zmarł niespodziewanie na atak serca 1 XII 1986 w Olkuszu. Został pochowany na tamtejszym cmentarzu parafialnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 30-lecia PL, Medalem 40-lecia PL, Odznaką Zasłużonego Działacza Kultury, Odznaką za Zasługi dla Ziemi Krak., Odznaką Honorową za Zasługi dla ZMW (pośmiertnie, 1986) oraz Krzyżem Oficerskim Legii Honorowej Republiki Nigru. Jego imieniem nazwano Muz. Afrykanistyczne w Olkuszu (obecnie im. dr. B. Szczygła i Bożeny Szczygieł-Gruszyńskiej). W 1987 r. w tymże muzeum miały miejsce wystawa i sesja poświęcone jego działalności. Wydano album fotografii zebranych przez niego masek afrykańskich pt. *Tajemnicze oblicza Afryki* (red. J. Roś, Olkusz 2003). W 2016 r. w Centrum Kultury w Olkuszu odbyły się uroczystości z okazji 30. rocznicy jego śmierci i 45. rocznicy powstania Muz. Afrykanistycznego.

W 1952 r. zawarł związek małżeński z Bożeną Gierdziejewską (ur. 1930, lekarzem stomatologiem, 2° voto Szczygieł-Gruszyńska). Miał dwie córki zmarłe w niemowlęctwie oraz córkę Ewę (zamężną Szczygieł-Michalską, ur. 1956, architektka, zam. w Stanach Zjednoczonych, autorkę książki *Baśnie spod baobabu*, Olkusz 2006).

— *Bogdan Szczygieł*, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] <http://pl.wikipedia.org/wiki/>

Bogdan_Szczygieł [dostęp 17 V 2018]; Brożek K. *Szczygieł Bogdan Stanisław*, w: PSB, t. 47, W. – Kr. 2011, s. 522–524; — Kluczewski L. *Harcerskie kalendarium Olkusz 1915–1949*, Olkusz [2005], s. 58–59, 62–63, 66, 71, 73–74, 77; tenże *Kalendarium harcerskie II Olkusz 1956–1966*, Olkusz 2011, s. 7, 9–10, 12, 18, 20, 23; Majda D. *Muz. Afrykanistyczne im. dr. Bogdana Szczygła w Olkuszu i jego oferta edukacyjna*, niepubl. praca dypl. napisana pod kier. dr. J. Wojtyczy, 2010, UP w Kr., s. 20–25; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat.do historii Krak. Chorałwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 45, 66; Muz. Afrykanistyczne im. dr. B. Szczygła i B. Szczygieł-Gruszeckiej [online] <https://www.mok.olkusz.pl/index.php/muzea/29-muzeum-afrykanistyczne> [dostęp 17 XI 2018]; — *Rozkaz Komendy Hufca Harcerskiego w Olkuszu L. 1 z 23 XII 1956*, w: *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w l. 1956–1959. Mat. z konferencji naukowej*, red. A. Pankowicz, J. Wojtycza, Kr. 2007, s. 140; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 11 z 15 V 1959*, „WU” 1959, nr 3/4, s. 16; — Arch. Kom. Hist. Chorałwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Chorałwi z l. 1945–1950, rozkazy Komendy Krak. Chorałwi Harcerstwa z l. 1957–1962; — relacja żony B. Szczygieł-Gruszyńskiej złożona Dawidowi Majdzie (2010).

Janusz Wojtycza

SZMYD Gerard (1885–1938), ksiądz, doktor teologii, działacz harcerek, współtwórca lwowskiego skautingu, komendant Miejscowej Komendy Skautowej we Lwowie (1919–1920), komendant (1922–1923) i kapelan (1923–1931) Lwowskiej Chorałwi Męskiej, przewodniczący Zarządu Oddziału Lwowskiego ZHP (1926–1931).

Urodził się 22 X 1885 w Krościenku Wyżnym k. Krosna w rodzinie rolników Michała i Anny z Kielarów. Miał siedmioro młodszego rodzeństwa. W 1898 r. podjął naukę w gimnazjum w Jaśle. Był jednym z założycieli tajnej biblioteki uczniowskiej.

Brał udział w działalności konspiracyjnych kółek niepodległościowych. W 1906 r. zdał maturę i wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego we Lwowie. Jednocześnie studiował na Wydz. Teologicznym Uniw. Lwow. Święcenia kapłańskie przyjął 10 VII 1910 w katedrze lwowskiej z rąk metropolity lwowskiego abpa Józefa Bilczewskiego.

Pracę duszpasterską rozpoczął jako wikariusz w parafii pw. św. Walentego w Kałuszu. W 1912 r. został wikariuszem w parafii pw. Najświętszej Panny Maryi Śnieżnej we Lwowie. Od 1913 r. był wikariuszem w bazylice archikatedralnej we Lwowie i prefektem w V Gimnazjum i Seminarium Nauczycielskim Żeńskim Zofii Strzałkowskiej. Działał w stow. religijno-filozoficznym „Eleusis”, które miało znaczny wpływ na powstanie polskiego skautingu.

W 1914 r. zwrócił się do abpa J. Bilczewskiego o zezwolenie na wstąpienie do Legionów Polskich, na co nie otrzymał zgody. We wrześniu t.r. uzyskał stopień doktora Świętej Teologii. Działał w tworzącym się lwowskim skautingu. Był kapelanem Związku Naczelnictwa Skautowego, ówczesnej władzy polskiego skautingu w zaborze austriackim. W czasie rosyjskiej okupacji Lwowa w l. 1914–1915, gdy zamknięte były szkoły, prowadził tajne nauczanie młodzieży. W grudniu 1915 pomagał w reaktywowaniu drużyn skautowych we Lwowie: 1 Lwowskiej Drużyny Skautów (LDS) im. T. Kościuszki i 2 LDS im. J. K. Chodkiewicza. W 1917 r. w Tow. Pedagog. we Lwowie wygłosił odczyt wydany następnie drukiem jako *Skauting polski. Ustrój organizacyjny. Cele i zasady* (Lw. 1918). W l. 1917–1930 był prefektem w IV Gimnazjum we Lwowie (później im. J. Długosza), gdzie założył i prowadził chór oraz Sodaliję Mariańską. W 1918 r. został kapelanem ss. Karmelitanek Bosych.

W czasie walk z Ukraińcami o Lwów był kapelanem I Odcinka Obrony Lwowa (od 1 XI 1918). Służył w szpitalu na Polit.

Lwow., podczas walk na Wólce i w Szkole Kadeckiej. We wniosku o odznaczenie go Krzyżem Niepodległości napisano: *Bardzo ofiarny w służbie. (...) Wielu jego uczniów, zachęconych przykładem swego katechety, pospieszyło ochotnie w szeregi walczących. Ksiądz Szmyd odwiedzał ich, dodawał otuchy w czasie przebywania na placówkach i w ciągu walki, oddał im swe mieszkanie na odpoczynek i noclegi. Po służbie dożywał ich, grzebał poległych, czuwał nad rannymi i chorymi. Sprawie obrony Lwowa przysłużył się wybitnie.*

W l. 1918–1920 wchodził w skład funkcjonującej w okresie przejściowym NRH. Od lutego 1919 sprawował komendę nad lwowskimi drużynami męskimi, a od maja t.r. do stycznia 1920 był komendantem Miejscowej Komendy Skautowej we Lwowie. Współpracował przy redagowaniu „Skauta”, pierwszego pisma skautowego w Polsce.

W lipcu 1920 ze swoimi harcerzami i uczniami zgłosił się ochotniczo do WP. Został kapelanem 240 ochotniczego pp tzw. Małopolskiej Armii Ochotniczej, składającego się w przeważającej części z lwowskich harcerzy. W jego szeregach wzięł udział w wojnie polsko-bolszewickiej.

W lipcu 1921 współorganizował zlot 10-lecia harcerstwa we Lwowie. Był zastępcą komendanta (od stycznia 1921), komendantem (14 XI 1922–27 V 1923), a następnie kapelanem Lwowskiej Chorągwi Męskiej (do 1931). Od 1921 r. był członkiem, od 1923 – wiceprzewodniczącym, a w l. 1926–1931 przewodniczącym Zarządu Lwowskiego Oddziału ZHP, obejmującego teren trzech województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. Na zebraniu Zarządu wygłosił, a następnie opublikował referat *Projekt ustawy o obowiązkowym wych. fiz. i przysposobieniu do obrony Rzeczypospolitej* (Lw. 1922). W maju 1923 wznowił wydawanie „Skauta” (harcerze powielali pismo w jego mieszkaniu). W l. 1924–1927 z własnych środków spłacił większość za-

ległości finansowych pisma z lat poprzednich. W tym okresie na łamach „Harc mistrza” opublikował artykuł *Harcerska służba Bogu* (1925, nr 12, s. 122–124). W dn. 20 IV 1927 otrzymał stopień działacza harcerskiego. W t.r. wszedł w skład Rady ds. Religijnych ZHP, powołanej na konferencji biskupów. W 1929 r. zakładał akademickie drużyny harcerskie.

W tym czasie (1929) został katechetą w Pryw. Gimnazjum Humanistycznym im. H. Jordana, a w 1930 r. proboszczem parafii św. Marii Magdaleny – największej parafii we Lwowie, liczącej ok. 18 tys. wierznych. W związku z objęciem tak absorbującej funkcji zrezygnował z pracy w szkole, kapelanii ss. Karmelitanek oraz funkcji w Komendzie Lwowskiej Chorągwi Męskiej. W parafii rozwijał śpiew i muzykę. Zbudował najlepsze organy we Lwowie (jedne z największych w Polsce). Ożywił duszpasterstwo chorych i rozwinął działalność Akcji Katolickiej. Dokończył odnowę wnętrza kościoła i zradiofonizował świątynię. Był pionierem odnowy ruchu liturgicznego w Polsce. Jako jeden z pierwszych wprowadził we Lwowie mszę św. recytowaną i recytowano-śpiewaną. Udostępniał wiernym mszaliki. Szczególnie uroczystą formę nadawał sumie parafialnej, którą odprawiał zwykle z asystą kleryków i udziałem chóru męskiego. Pielęgnował śpiew gregoriański; w tym celu założył jedyne w archidiecezji lwowskiej chóry chłopięcy i męski. Dbał o formację ministrantów, których w parafii było ok. 70 (opracował dla nich specjalny podręcznik). W Domu Parafialnym zainstalował projektor filmowy, korzystał z rzutnika i gramofonu, co na owe czasy było nowatorską formą pracy duszpasterskiej.

W 1931 r. opublikował artykuł *Życie liturgiczne w harcerstwie*, zamieszczony w książce *O wychowanie i życie religijne w harcerstwie. Trzy przyczynki* (W. 1931). W lutym 1932 wspólnie z grupą instruktorów lwowskich podpisał projekt uchwały na XII Walny Zjazd ZHP, wyrażającej za-

niepokojenie upolitycznieniem harcerstwa. W 1933 r. zrezygnował z przynależności do ZHP.

Od 1931 r. był wizytatorem nauki religii w dziewięciu lwowskich szkołach i proboszczem konsultorem. Został mianowany sędzią synodalnym Sądu Metropolitalnego we Lwowie (1932), kanonikiem honorowym Kapituły Metropolitalnej we Lwowie (1933), asystentem kościelnym Kościoła Stow. Kobiet w archidiecezji lwowskiej (1934) i członkiem Archidiecezjalnej Rady Akcji Katolickiej (1935). W czerwcu 1937 brał udział w Międzyn. Kongresie Chrystusa Króla w Poznaniu.

Prowadził działalność charytatywną. Stał na czele Kresowego Komitetu Biskupiego Ratunkowego dla opieki nad bezrobotnymi, którzy nie posiadali ustawowych uprawnień do pomocy państwowej. Uaktywnił w parafii Stow. Pań Miłosierdzia św. Wincentego á Paulo, które opiekowało się chorymi w domach. Prowadził parafialną kuchnię dla ubogich, która w 1932 r. wydawała ponad 700 obiadów dziennie.

Wydawał nowoczesne podręczniki liturgiczne, podręczniki dla szkół średnich, mszały, śpiewniki, modlitewniki i ministrantury. Jego największym i najważniejszym dziełem jest *Msza Rzymski na niedzielę i święta I i II klasy roku kościelnego w języku łacińskim i polskim* (Lw. 1935), liczący 1374 strony. Z kolei *Liturgika katolicka z ilustracjami i dodatkiem. Podręcznik szkolny* (Lw. 1928, 1930, 1934, 1935) uważana była za najlepszy podręcznik do tego przedmiotu dla młodzieży szkół średnich, jaki ukazał się w Polsce przed II wojną światową. Inne jego książki to m.in. *Modlitewnik żołnierza polskiego według książeczeki do nabożeństwa Konfederatów Barskich* (Lw. 1915), *Śpiewnik kościelny z nutami i modlitewnik do użytku młodzieży szkolnej* (Lw. 1926), *Msza św. recytowana. Podręcznik do czynnego uczestniczenia w Najświętszej Ofierze* (Lw. 1929, 1930, 1933, 1934), *Parafialne nabożeństwo*

niedzielne i świąteczne z nutami (Lw. 1932), *Ministrantura zawierająca przepisy liturgiczne dla ministrantów, akolitów i turiferarza wraz z tekstem Mszy św. w jęz. łacińskim i polskim* (Lw. 1934), *Życie chrześcijanina z Chrystusem w kościele i liturgii. Podręcznik do nauki religii rzymskokatolickiej dla I klasy gimnazjum* (Lw. 1937) oraz *Mszał szkolny na niedzielę i święta w jęz. łacińskim i polskim dla użytku młodzieży* (Lw. 1939). Artykuły i prace drukował m.in. w „Gazecie Kościelnej”, „Homo Dei”, „Miesięczniku Katechetycznym i Wychowawczym”, „Mysterium Christi”, „Przeg. Teologicznym” (należał do grona założycieli i redaktorów tego pisma), „Harc mistrzu” i „Skauście”.

Działal w lwowskim oddziale Związku Katechetów. Był członkiem Archidiecezjalnego Związku Księża Abstynentów i Polskiego Tow. Teologicznego. Był kapłanem Związku Obrońców Lwowa i kapłanem Zadwórzaków. Ośmiu jego uczniów zostało kapłanami.

Ostatnim jego dziełem był duży Dom Katolicki, wybudowany na krańcach parafii na Kulparkowie. W dn. 11 XII 1938 w czasie jego poświęcenia przez abpa Bolesława Twardowskiego nagle upadł. Zmarł na zawał serca. Został pochowany na Cmentarzu Obrońców Lwowa. W czasie sowieckiej dewastacji nekropolii w l. 70. XX w. lwowianie ekshumowali jego ciało i złożyli w grobowcu rodziny Kłosowskich na cmentarzu Łyczakowskim. Powtórny pochówek jego doczesnych szczątków na Cmentarzu Obrońców Lwowa odbył się 22 XI 2014. Uroczystości żałobnej przewodniczył lwowski bp pomocniczy Leon Mały, a trumnę nieśli lwowscy harcerze.

Został odznaczony Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (1918), Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Obrońcy Lwowa z Mieczami. Posiadał przywilej używania rakiety i mantoletu.

[Wybrana bibliogr.] — Błażejowski *Bibliografia 1911–1960*, s. 11, 147, 196–197; *Leksykon*,

s. 241; Łoza S. *Czy wiesz, kto to jest?*, W. 1938, s. 723; Pankowicz, Wojtycza *Informator*, s. 37; — Błażejowski *Historja harcerstwa polskiego*, W. 1935; Gaj J. *Główne nurty ideowe w ZHP w l. 1918–1939*, W. 1966, s. 50–53, 125; Katarfiasz T. *Formacje wojskowe o rodowodzie harcerskim w wojnie 1920 r.*, „*Ślupskie Studia Historyczne*” 1998, s. 49–79; *Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919*, t. 2, oprac. J. Wołczański, Lw. – Kr. 2012; Kozimala I. *Harcerstwo – szkoła – społeczeństwo w południowo-wschodniej Polsce w l. 1911–1939*, „*Studia Paedagogica Ignatiana*” 2016, nr 2, s. 146–170; też *Kadra Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP w l. 1918–1945*, W. 2010, s. 106–107; też *Lwowska Chorągiew Harcerzy ZHP w l. 1921–1939*, Przemysł 2007; Krzysztoń B. *Książdz Ali*, W. – Łaski 1988, s. 67, 79; Leszczyński M. *Akcja Katolicka w Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lub. 1996; Niciejka S. *Cmentarz Obrońców Lwowa*, Wr. 1990; Piotrowski E. *Książdz Gerard Szmyd (1885–1935)*, „*Studia Lubaczoviensia*” 1983, s. 117–130; Podgórska T. *Stow. Patriotyczno-Religijne „Eleusis” w l. 1902–1914*, Lub. 1999, s. 142; Potkański W. *Spór o oblicze ideowe polskiego skautingu przed pierwszą wojną światową*, „*Przeg. Historyczny*” 2003, nr 4, s. 401; Wołczański J. *Lwowski prekursor Soboru. Zapomniane postacie – ks. Gerard Szmyd (1885–1938)*, „*Tyg. Powsz.*” 1999, nr 17, s. 10; — *Catalogus universi venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioecesis Leopoliensis ritus latini pro Anno Domini 1907–1914*, Leopoli 1907–1914; *Elenchus cleri saecularis ac regularis Archidioecesis Leopoliensis ritus latini pro anno Domini 1916–1924*, Leopoli 1916–1924; Fedorowicz A. i in. *Pełny wymiar. Listy przyjaciół*, Tarnów 2002; *Kalendarzyk profesorski Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych na r. 1916*, Lw. 1916, s. 51; tenże na r. 1918, Lw. 1918, s. 182, 253; Pigoń S. *Z Komborni w świat*, W. 1984; *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis ritus latini 1925–1939*, Leopoli 1925–1939; *Spraw. Dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Jasle za r. szk. 1899*, Jasło 1899, s. 30; toż za r. szk. 1902, Jasło 1902, s. 44; toż za r. szk. 1904,

Jaśło 1904, s. 56; toż za r. szk. 1905, Jaśło 1905, s. 50; *Spraw. Dyrekcji Gimnazjum IV we Lwowie za r. szk. 1917/18*, Lw. 1918, s. 4–5; toż za r. szk. 1918/19, Lw. 1919, s. 4, 8; *Spraw. Dyrekcji Gimnazjum im. J. Długosza we Lwowie za r. szk. 1920/21*, Lw. 1921, s. 5, 8; toż za r. szk. 1925/26, Lw. 1927, s. 4, 6; toż za r. szk. 1926/27, Lw. 1927, s. 4, 6–7; toż za r. szk. 1928/29, Lw. 1929, s. 14, 17; *Spraw. Zakładów Naukowych Żeńskich Zofii Strzałkowskiej we Lwowie za r. szk. 1913/14*, Lw. 1914, s. 120; *Spraw. ze zjazdu jubileuszowego. Dod. do księgi pamiątkowej 70-lecia Państw. Gimnazjum im. kr. Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle 1868–1938*, ułożył K. Krajewski, Jaśło 1938, s. 8, 20, 22; Szmyd G. *Udział miejscowych drużyn skautowych w obronie Lwowa*, w: *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910–1921)*, cz. 1, W. 1998, s. 108–112; — „Głos Akcji Katolickiej Archidiecezji Lwowskiej” 1939, nr 1, s. 16–17; — br. Gracjan Śp. ks. dr Gerard Szmyd, „Głos Karmelu” 1939, nr 3, s. 114–116; Gordijewska A. *Powtórny pochówek ks. Gerarda Szmyda na Cmentarzu Obrońców Lwowa*, „Kurier Galicyjski” 2014, nr 22; L. K. Śp. ks. kan. dr Gerard Szmyd, „Zjednoczenie” 1939, nr 2, s. 30–32; Śp. ks. Gerard Szmyd, „Gazeta Lwowska” 1938 z 13 XII, s. 1; Śp. ks. dr Gerard Szmyd, „Głos Akcji Katolickiej” [Lw.] 1939, nr 1, s. 16–19; — WBH: MN 21.04.1937.

Bogusław Szwedo

SZYMAŃSKI Henryk, pseud. Samotny Jastrząb (1921–1981), harcmistrz, komendant Tajnego Hufca Harcerzy w Gdyni (1940–1942).

Urodził się 24 IX 1921 w Poznaniu w rodzinie Józefa i Zofii z Więchowskich. W związku ze zmianą miejsca pracy ojca rodzina zamieszkała w Gdyni, w dzielnicy Grabówek. W tym mieście ukończył gimnazjum oraz wstąpił do harcerstwa. W l. 1937–1939 prowadził Drużynę Harcerzy im. ks. I. Skorupki w Prywo. Szkole Powsz. „Szkoła Radosna” (założonej w 1933 r. przez Irenę Górską dla dzieci za-

możnych rodziców ze sfery urzędniczej), mieszczącej się w śródmieściu Gdyni, na Kamiennej Górze. W 1939 r. otrzymał stopień podharcemistrza.

Po zajęciu Gdyni przez Niemców pracował w zakładzie malarskim Sylwestra Lewandowskiego. Podjął również działalność konspiracyjną, tworząc harcerski Krąg im. T. Kościuszki. Na tajnej naradzie dowódców samodzielnych grup harcerskich (15 XI 1939), na której postanowiono połączyć je w konspiracyjny hufiec, został wybrany na funkcję hufcowego. Rozkazem z 1 I 1940 powołał formalnie Tajny Hufiec Harcerzy (THH) w Gdyni i określił kierunki jego działalności konspiracyjnej. W 1942 r. podjął współpracę z powstałym później niż THH gdańskim hufcem Szarych Szeregów (komendant hm. Lucjan Cyłkowski), przy zachowaniu autonomii przez THH. Podczas wrześniowej wizytacji komendanta harcerskiej konspiracji na Pomorzu hm. Bernarda Myśliwka został mianowany harcmistrzem (stopień ostatecznie zweryfikowano rozkazem GK Harcerstwa z 20 XII 1958). Po dekonspiracji w gdańskich Szarych Szeregach został wraz z kilkoma osobami z THH aresztowany przez gestapo (26 XI 1942) i po torturach w śledztwie osadzony w niemieckim obozie koncentracyjnym Stutthof. Podczas ewakuacji obozu zimą 1945, zmuszony do udziału w tzw. marszu śmierci, w marcu uciekł z kolumny więźniów w rejonie Wejherowa.

Po wyzwoleniu Gdyni i rozwiązaniu THH, kiedy reaktywowano w tym mieście jawne harcerstwo, stanął na czele skupionych w rejonie hufców męskich. Po likwidacji rejonu (1947) został hufcowym gdańskiego hufca harcerzy w Chorągwi Gdańsko-Morskiej. Pełnił tę funkcję do 1949 r. W tym okresie był komendantem kursu podharcemistrzowskiego w Dusznikach (styczeń 1948). W l. 1950–1956 pracował w Tow. Przyjaciół Dzieci. W grudniu 1956 był delegatem na Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi, następnie

uczestniczył w odnowie ZHP na Pomorzu Gdańskim i kierował Hufcem Harcerzy w Gdyni. W l. 1958–1961 pracował jako sekretarz Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa, a następnie do marca 1964 jako kierownik wydz. organizacyjnego i do lutego 1965 – kierownik Chorągwiwnego Ośrodka Kształcenia Instruktorów w Gdyni. Jednocześnie był członkiem chorągwiwanej komisji rewizyjnej. Pogarszający się stan zdrowia sprawił, że w 1965 r. przeszedł na rentę. Krzyż za Zasługi dla ZHP przyjmował w domu, obłożnie chory.

Zmarł 11 X 1981 w Wejherowie. Został pochowany z honorami w Alei Zasłużonych na cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Był odznaczony Odznaką Grunwaldzką (1965), Harcerskim Konspiracyjnym Złotym Krzyżem z Gwiazdą (1942) i Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1970). Jego imię przyjęła 108 Gdynńska Drużyna Harcerzy (1988) i ulica w gdyńskiej dzielnicy Chwarzno (2009). Ma też tabliczkę epitafijną w Mauzoleum Pamięci Harcerstwa w Skulsku (2017).

W 1946 r. w Gdyni zawarł związek małżeński z Elżbietą Heilandt (1922–2013, pochodząca z Czarska). Miał dwoje dzieci.

— *Encyklopedia Gdyni*, red. M. Sokołowska i in., Gd. 2006, t. 1, s. 820; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 660; *Słownik biogr. konspiracji pomorskiej 1939–1945*, red. H. Maciejewska-Marcinkowska, E. Zawadzka, T. 2001, cz. 5, s. 96; — Bolduan R., Podgóreczny M. *Bez mundurów*, G. 1966, s. 9–11, 41–46, 56–69; Chrzanowski B., Gąsiorowski A., Steyer K. *Polska Podziemna na Pomorzu w l. 1939–1945*, G. 2005, s. 609; Gąsiorowski A. *Szare Szeregi na Pomorzu 1939–1945*, T. 1989, s. 210–212; Janowski *Harcerstwo Pomorza*, s. 259–260, 276; Kłys A. *Kalendarium osadzenia i oznaczeń więźniów w obozie Stutthof w l. 1939–1945*, „Stutthof. Zeszyty Muzeum” 2014, nr 2, s. 89–154; *Harcerstwo gdańskie*; Lubecki L. *Harcerze Wybrzeża w walce z okupantem w l. 1939–1945*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1963, nr 8, s. 64; Małyzycki D. *Harcerstwo w Gdyni*

w l. 1939–1945, w: *Wojenne i powojenne losy żołnierzy Armii Krajowej*, red. E. Ostrowska, G. 2016, s. 227–240; tenże *Harcerstwo w Gdyni w okresie międzywojennym i w czasie okupacji (1928–1945)*, Gd. 1997, s. 40–41; Ostrowska E. *Gdynia – ludzie i miasto*, Gd. 2006, s. 147–151; — *Czuwaj, Gdynio. Wspomnienia gdyńskich harcerów i harcerzy 1928–2011*, red. J. Ryba, Gd. 2011, s. 163–164; — Arch. Chorągwi Gdańskiej ZHP: rozkazy GK Harcerstwa i rozkazy Komendy Chorągwi z l. 1957–1964; Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy GK Harcerstwa z l. 1957–1960; Cmentarz Komunalny Gd.-Witomino: Rejestr pochówków; MH: syg. MHAR/11-39/37; syg. MHAR/ZHL/19, 409, 492.

Zenon Kuligowski

SZYMAŃSKI Jerzy (1943–2014), politolog, harcmistrz, komendant Chorągwi Gdańskiej ZHP (1973–1977).

Urodził się 6 VIII 1943 w Warlubiu na Pomorzu w rodzinie Konrada (1916–2002, stolarza) i Wandy z Fanderejewskich (1919–2008). Miał brata Andrzeja (1952–2011, inżyniera).

Po II wojnie światowej zamieszkał z rodzicami w Gdańsku, gdzie ukończył szkołę podst. i VI LO, a następnie w 1965 r. Studium Nauczycielskie (kierunek filologia polska). Jesienią 1957 wstąpił do 19 Drużyny Harcerzy im. hm. J. Bytnara „Rudego” w Hufcu Harcerzy Gdańsk-Śródmieście, którą prowadził pwd. Stanisław Sobieniak. Po przekształceniu na kursie był drużynowym harcerskim w Szkole Podst. nr 3 (1960–1962). W okresie studiów aktywnie działał w Studenckim Kręgu Instruktorskim „Bakalarze” w Gdańsku.

Po studiach podjął etatową pracę w ZHP jako zastępca hufcowego Hufca Gdańsk-Śródmieście, a następnie kierownik Wydz. Młodzieży Młodszej Chorągwi Gdańskiej ZHP (1967–1969). W maju 1967 uzyskał stopień harcmistrza. W czerwcu 1969 został wybrany na członka Rady i Komendy Chorągwi Gdańskiej i powołany na funkcję

zastępcy komendanta chorągwi. W okresie pełnienia tej funkcji był komendantem 3 Złotu Chorągwi w Gdańsku, który odbył się na zakończenie 10 Rajdu Pomorskiego (1969), komendantem placu na uroczystości nadania chorągwi imienia Bohaterów Ziemi Gdańskiej (1970) i komendantem pierwszego zgrupowania obozów chorągwianej akcji „Morena” w Gdańsku (1972).

W marcu 1973 Rada Chorągwi Gdańskiej ZHP wybrała go na funkcję komendanta chorągwi, a obradujący w tym samym miesiącu V Zjazd ZHP – na członka Centralnej Komisji Rewizyjnej ZHP. Pod jego kierownictwem przeprowadzono reorganizację struktur chorągwi, co było skutkiem zmian w podziale administracyjnym kraju (1975). Patronował budowie miejskiej bazy „Morena” w Jaśkowym Lesie w Gdańsku i powołaniu w 1976 r. Harcerskiego Kręgu Seniorów „Korzenie”. Na VI Zjeździe ZHP (1977) został wybrany w skład Rady Naczelnej ZHP na kadencję 1977–1981. Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (22 VII 1977). W związku z powołaniem do pracy politycznej w 1977 r. zrezygnował z funkcji komendanta chorągwi. W l. 1978–1980 uzupełniał studia w zakresie politologii w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Warszawie.

Kierował Oddziałem Państw. Biura Podróży „Orbis” w Gdańsku. Później (do 1991) był wiceprezesem Zarządu Budowlano-Produkcyjnej Spółdzielni Pracy „Repol” w Gdańsku. W 1992 r. został współwłaścicielem Biura Turystycznego „Amber Travel” w Gdańsku. Pogarszający się stan zdrowia spowodował, że w 1995 r. przeszedł na rentę. Nadal wspierał harcerstwo, m.in. jako członek Woj. RPH. Udzielał się w Stow. „Bracka”.

Zmarł 3 VIII 2014 w Gdańsku. Został pochowany w asyście harcerskiej w grobie rodzinnym na cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1980) i Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981).

W 1968 r. zawarł związek małżeński z Haliną Pieniążek (ur. 1945, nauczycielką). Miał córki Beatę (ur. 1969) i Katarzynę (ur. 1972), zam. w Gdańsku.

— *Komendanci Chorągwi Gdańskiej* [tabela], w: *Gedanopedia* [online] <https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=HARCERSTWO#> [dostęp 12 XII 2018]; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1995, nr 9, s. 143; *Puchała Poczet*, t. 2, s. 660–661; — *Harcerstwo gdańskie*; — inf. córki K. Szymańskiej.

Zenon Kuligowski

SZYMBORSKI Stanisław Marek (1906–1983), profesor oceanografii, sternik jachtowy żeglugi morskiej, harcmistrz, członek Kierownictwa Drużyn Żeglarskich Głównej Kwatery Harcerzy (1933–1939).

Urodził się 25 IV 1906 w Warszawie. Był synem Józefa Mateusza (1873–1958, zubożałego litewskiego szlachcica, urzędnika instytucji bankowych, działacza Socjalistycznej Partii Robotniczej i Bronisławy Marianny z Masikowskich (1873–1915, nauczycielki). Miał starszych braci Henryka (1902–1955) i Tadeusza (1904–1989) oraz siostrę Irenę (1908–1910).

Osierocony przez matkę, w trudnej sytuacji rodzinnej, w wieku 13 lat został umieszczony w bursie RGO. Uczęszczał do Gimnazjum Zgromadzenia Kapucynów w Warszawie. Współtworzył tu 39 Warszawską Żeglarską Drużynę Harcerzy (wraz z drużynowym Witoldem Bublewskim), w której pełnił kolejno funkcje: kronikarza, zastępowego i od 1928 r. drużynowego. W t.r. zorganizował oraz poprowadził trwający 54 dni harcerski spływ kajakowy Dunajem z Wiednia do Morza Czarnego (na trasie prawie 2 tys. km).

Po maturze rozpoczął studia na Polit. Warsz. Jednocześnie zarabiał na utrzymanie, wykonując pocztówki. Z powodu trudnych warunków bytowych zrezygnował z nauki. Powołany do służby wojskowej,

ukończył podchorążówkę. Następnie dzięki prywatnemu stypendium mógł ponownie rozpocząć studia, tym razem na Wydz. Inżynierii Lądowo-Wodnej Polit. Lwow., gdzie w 1938 r. otrzymał dyplom inżyniera hydrotechniki.

Studia nie przerwały jego działalności harcerskiej i realizacji wodniackich pasji. W 1932 r. zdobył patent sternika jachtowego żeglugi morskiej, a w roku następnym został współtwórcą i członkiem pierwszego zarządu Akademickiego Związku Morskiego we Lwowie. Stopień podharcmistra otrzymał 8 IV 1930, a harcmistra 25 III 1935. Uczestniczył w Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie (1932) i w IV Jamboree na Węgrzech (1933). W 1933 r. został powołany w skład Kierownictwa Drużyn Żeglarskich GK Harcerzy (GKH), gdzie pracował w ref. współpracy z zagranicą. W 1939 r. został zastępcą kierownika Wydz. Żeglarskiego GKH. Współredagował poradnik na stopień żeglarza. Był komendantem kursów żeglarskich dla harcerzy prowadzonych nad Jez. Charzykowskim. Wziął udział (pod komendą gen. Mariusza Zaruskiego) w pierwszym rejsie harcerskiego szkunera „Zawisza Czarny” do Londynu (1935) i rejs ten opisał obszernie w miesięczniku „Życie Techniczne” (1936, nr 1/2).

Od 1935 r. był asystentem prof. Kazimierza Bartła przy Katedrze Geometrii Wykreślnej Polit. Lwow., a następnie (od 1939) w Lwowskim Instyt. Politechnicznym – aż do jego likwidacji w lipcu 1941. Podczas okupacji niemieckiej pracował jako robotnik, udzielając się jednocześnie w konspiracji przy podrabianiu dokumentów dla wywiadu AK oraz opracowując w zespole prof. Romualda Rosłońskiego możliwości połączeń wodnych Bałtyku z Morzem Czarnym. W 1942 r. wobec zagrożenia aresztowaniem przeniósł się do Tarnowa.

We wrześniu 1945 otrzymał nominację na kierownika działu statystycznego, a następnie na kierownika ds. odbudo-

wy Wybrzeża Środkowego w Delegaturze Rządu ds. Wybrzeża (funkcję tę pełnił do rozwiązania Delegatury w maju 1948). Zamieszkał wówczas w Sopocie i powrócił do służby instruktorskiej w Gdańsko-Morskiej Chorągwi Harcerzy, oddając się z pasją wychowaniu żeglarskiemu. W lutym 1949 został mianowany działaczem harcerskim, jednocześnie cofnięto mu stopień harcmistra. Po odrodzeniu harcerstwa, w grudniu 1956 włączył się do jego odbudowy i we współpracy z hm. W. Bublewskim odtwarzał harcerstwo wodne. W 1958 r. został zweryfikowany jako harcistrz.

Pracując w Delegaturze Rządu ds. Wybrzeża, równolegle kierował Oddziałem Morskim Polskiego Związku Żeglarskiego. Był autorem założeń technicznych i ekonomicznych odbudowy i rozbudowy soppockiego mola. Kierował pracami nurkowymi w Państw. Przedsiębiorstwie Robót Czerpalnych i Podwodnych w Gdańsku. Był rzeczoznawcą morskich inwestycji portowych oraz redaktorem kilku specjalistycznych czasopism: „Technika Morza i Wybrzeża” (od 1950), „Technika i Gospodarka Morska” (od 1958), „Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej” (od 1968), „Przeg. Geofizyczny” (od 1967) oraz „Oceanologia” (od 1969). Był również redaktorem naczelnym pism „Geologia Dna Morza” i „Biologia Morza”.

Od 1947 r. kontynuował pracę naukową na Polit. Gdańskiej. Był wykładowcą na Wydz. Architektury oraz starszym asystentem w Katedrze Budownictwa Morskiego i Portów, gdzie kierował pierwszą w Polsce Stacją Morską z laboratorium do badań problemów oceanologii. Pełnił funkcje prorektora ds. młodzieży (1953–1954) i dziekana Wydz. Budownictwa Wodnego (1958–1962) oraz był delegatem do senatu tej uczelni (1954–1968). Był również wykładowcą w Katedrze Rybołówstwa Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie (1952) i dziekanem Wydz. Budownictwa Wieczorowej Szkoły

Inżynierskiej (1952–1953). W 1957 r. został członkiem International Council of Scientific Unions i delegatem krajowym do tej międzyz. organizacji naukowej. Wielokrotnie reprezentował Polskę na międzyz. konferencjach. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w r. 1963, a zwyczajnego w r. 1972.

W 1968 r. przeszedł do pracy w PAN, gdzie kierował badawczą Stacją Morską, którą rozbudował i przekształcił w Zakład Oceanologii. W marcu 1977 przeszedł na emeryturę, ale nadal publikował. Był autorem artykułów naukowych w czasopiśmie, a także autorem, współautorem i redaktorem książek naukowych, m.in. *Wybrzeże polskie* (b.m.w. 1949), *Port morski* (W. 1955), *Podstawy hydroakustyki* (Gd. 1965), *Echo sounding* (W. 1967), *Znaczenie morza w życiu człowieka* (W. 1967), *Badania morza w Polsce* (Sopot 1973), *Polska na morzu 2000* (Wr. 1976), *Oblicze głębin* (W. 1978) i *Wszchocean* (W. 1981). Opublikował przewodniki dla turystów wodnych, do których sam wykonał ilustracje: *Wisła* (Lw. 1935, W. 1963) i *Dniestr z dopływami, Prut i Czeremosz* (Lw. 1938, K. 2002). Był współautorem przewodników turystycznych *Pojezierze Kaszubskie* (W. 1952) oraz *Elbląg i okolice* (W. 1952).

Mimo że nie angażował się w życie polityczne, od 1938 r. należał do PPS, a po zjednoczeniu partii (1948) do PZPR.

Zmarł 13 III 1983 w Sopocie i został pochowany na miejscowym cmentarzu komunalnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1954), dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi (1952, 1958), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP, złotą odznaką honorową Zasłużony Pracownik Morza, odznakami honorowymi Gryfa Pomorskiego oraz Zasłużonym Ziemi Gdańskiej. W 2001 r. Polskie Radio wyemitowało poświęconą mu audycję z cyklu „Rody Uczone”.

W 1938 r. poślubił Irenę Suchowiak (1912–1975, harcistrzynię, harcerkę po-

znańskiej drużyny „Żab”, pilota Gdańskiej Chorągwi ZHP), z którą miał dwóch synów: Andrzeja (ur. 1940, inżyniera elektryka, pioniera polskiej informatyki) oraz Krzysztofa (ur. 1941, doktora fizyki, publicystę, działacza opozycji demokratycznej, zam. w USA). Po 1976 ożenił się ponownie z Haliną Jadwigą (1920–2007).

— Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; Jarzębowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcistrze*, s. 169; *Kto jest kim w Polsce*, W. 1984, s. 970; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 663; Sroka S.T. *Szymborski Stanisław Marek*, w: PSB, t. 50, W. – Kr. 2015, s. 218–219; — Bajera M. *Szymborscy. Rodzaje służby*, „Forum Akademickie” 2002, nr 12; Drozdowski M. M. *Eugeniusz Kwiatkowski*, Wr. 2001, s. 221; *Gdynia*, red. A. Bukowski, G. 1979; Głowacki W. *Dzieje żeglarstwa polskiego*, G. 1989; Jarosz D. *Dzieje książki w Polsce 1944–1989*, W. 2010; Szczecińska D. *Harcerski Klub Sportowy „Sopot” i jego następcy*, Sopot 2016, s. 54; — Szymborski S. *Przez morza*, „Życie Techniczne” 1936, nr 1/2, s. 3–5; Zaruski M. *Z harcerzami na „Zawiszy Czarnym”*, W. 1966, s. 29; — inskrypcje nagrobne; — inf. syna A. Szymborskiego.

Dariusz Szczecina

Ś

ŚMIAŁEK Władysław Maksymilian, pseud. Szawel, Szawłowicz, Sawa (1914–2003), magister socjologii i pedagogiki, harcistrz, komendant Chorągwi „Wisła” w Niemczech (1945).

Urodził się 7 I 1914 w Jezierniej w pow. zborowskim (obecnie Ukraina). Był synem Maksymiliana (1879–1937, wachmistrza austriackiej żandarmerii, a następnie przodownika polskiej Policji Państw.)

ŚMIAŁEK WŁADYSŁAW

i Józefy z Thürmannów (1886–1969, wywodzącej się z rodziny niemieckich kolonistów). Miał braci Stanisława (1908–1943, ślusarza, pracownika warsztatów kolejowych w Stryju, działacza PPS, żołnierza ZWZ, zamęczonego w niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym na Majdanku), Ottona (pseud. Kalina, 1916–1970, drużynowego w Starym Sączu, oficera służby stałej 8 pułku ułanów, rotmistrza, dowódcę plutonu kawalerii w kampanii wrześniowej i batalionu w 5 pułku strzelców konnych AK, kawalera *Virtuti Militari*) i Bolesława (1919–1946, harcerza, żołnierza ZWZ, więźnia KL Auschwitz i KL Neuengamme), a także siostry Marię (zameżną Siemek, 1921–2005, urzędniczkę śląskiej Dyrekcji Okręgu Kolei Państw. – DOKP, uczestniczkę konspiracji) i Emilię (zameżną Śmiałek-Minkiewicz, 1922–2004, urzędniczkę śląskiej DOKP, uczestniczkę konspiracji).

Do szkoły powsz. uczęszczał w l. 1921–1929, początkowo w Nowym Siole k. Stryja, a od 1926 r. w Starym Sączu. Następnie uczył się w Państw. Seminarium Nauczycielskim Męskim im. J. Długosza w Starym Sączu, w którym zdał maturę w 1935 r. W 1936 r. ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy. W 1928 r. wstąpił do Drużyny Harcerzy (DH) im. S. Witkiewicza w Starym Sączu. Przyrzeczenie harcerskie złożył 6 I 1929 na ręce hm. Eugeniusza Pawłowskiego. Zdobył kolejne stopnie harcerskie: młodzika (1928), wywiadowcy (1929), ćwika (1930), harcerza orlego (1931) i harcerza Rzeczypospolitej (1932). Uczestniczył w obozach stałych w Kosarzyskach (1928, 1929) oraz obozach wędrownych po Beskidzie Sądeckim, Pieninach i Tatrach (1929, 1931). W sierpniu 1932 uczestniczył w kursie podharcemistrzowskim w Zwardoniu. Stopień podharcemistrza otrzymał 1 II 1933. W okresie 30 I 1932–20 II 1937 był drużynowym 1 DH im. S. Witkiewicza. W 1932 r. jego drużyna zorganizowała obóz stały w Obidzy k. Jazowska, w roku następnym

– obóz wędrowny w Beskidach Zachodnich (Stary Sącz – Cieszyn), a latem 1934 – obóz stały w Obabiu w pow. brasławskim (przy wschodniej granicy II RP).

W l. 1933–1935 był instruktorem Komendy Hufca Harcerzy w Nowym Sączu i jednocześnie od 1933 r. przewodniczącym komisji prób na stopień harcerza orlego dla drużyn w Starym Sączu i okolicy. W 1935 r. jako drużynowy 26-osobowej drużyny uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W l. 1937–1938 był przybocznym hufca i referentem drużyn działających w Starym Sączu. Był też członkiem hufcowej komisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej. W 1938 r. prowadził zgrupowanie Hufca Nowy Sącz w Szymbarku.

W kampanii wrześniowej uczestniczył jako oficer – dowódca plutonu i kompanii 1 Pułku Strzelców Podhalańskich. Za dowodzenie szturmem na pozycje niemieckie w bitwie pod Birczą otrzymał Krzyż Srebrny Orderu *Virtuti Militari*. Dostał się do niewoli niemieckiej, z której uciekł. W czasie okupacji pracował jako kierownik szkoły w Krasnem Potockiem. Równocześnie był komendantem placówki ZWZ-AK krypt. „Zofia” w gm. Chełmiec. Dn. 7 XI 1942 został aresztowany; był więziony w Nowym Sączu i Tarnowie, a następnie został osadzony w KL Auschwitz; później trafił do niemieckich obozów koncentracyjnych we Flossenbürgu i Dachau. Według relacji współwięźniów w KL Dachau działał w obozowym ruchu oporu, m.in. prowadził nasłuch radiowy i rozpowszechniał zdobyte w ten sposób informacje, podtrzymując innych na duchu. Wiosną 1945 w czasie epidemii tyfusu w Dachau dostarczał lekarstwa i narażając się na zakażenie, pielęgnował chorych, którymi nikt się już nie opiekował.

Po zakończeniu wojny organizował na terenie Niemiec drużyny harcerskie złożone z uwolnionej z obozów polskiej młodzieży. Był komendantem Choraǳwi „Wisła” z siedzibą we Freimann (następnie

w Monachium), należącej do Okręgu Południowego Niemiec oraz zastępcą komendanta kursu instruktorskiego zorganizowanego w listopadzie 1945 we Freimann (był to pierwszy po wojnie kurs instruktorski na terenie Niemiec). Stopień harcmistrza otrzymał 17 XI 1945.

W grudniu 1945 wrócił do Starego Sącza. Mimo że był represjonowany i kilka miesięcy 1946 r. spędził w aresztach UBP w Nowym Sączu, Krakowie i Warszawie, już latem t.r. zorganizował w Siemiatowicach obóz harcerski 1 DH im. J. Kmietowicza, a w roku następnym w Mszanie Dolnej obóz 1 DH i 2 DH. Został członkiem komisji na stopień harcerza Rzeczypospolitej i komisji na próbę drużynowego. Od czerwca 1947 kierował referatem na Stary Sącz w Komendzie Hufca Harcerzy w Nowym Sączu. Od stycznia do czerwca 1948 był współpracownikiem Komendy Hufca Harcerzy w Krzeszowicach.

We wrześniu 1947 został kierownikiem pedagogicznym, a wkrótce dyrektorem Państw. Zakładu Wychowawczo-Naukowego (później Państw. Domu Młodzieży – PDM) dla dzieci, które podczas wojny straciły domy i rodziców (mieszczonego się w pałacu Potockich w Krzeszowicach). Funkcję tę sprawował do 1967 r. Zreorganizował tę placówkę i uczynił z niej wzorowy zakład wychowawczy dla sierot wojennych, w którym działało prężnie pięć drużyn harcerskich. Jedną z wychowanków wspominała: *Jak niezwykle poważnie traktował ideały harcerskie i wypróbowane formy organizacyjne, mieli się przekonać wychowankowie, gdy po objęciu swojego stanowiska w Krzeszowicach natychmiast przebudował strukturę organizacyjną Domu Młodzieży. Całą młodzież (...) podzielił na dziesięć gromad, na czele których stali starostowie i ich pomocnicy, tzw. pisarze. Wzorowane to było na podziale drużyn harcerskich z drużynowymi i przybocznymi. Podobnie jak codzienne apele z tradycjami wziętymi z harcerskiego ceremoniału. To była forma zewnętrzna,*

ale dużo istotniejsza była atmosfera, którą dyrektor konsekwentnie i z talentem budował. Idea szacunku dla drugiego człowieka, choćby najmłodszego, braterstwa, tolerancji i wzajemnej pomocy, a przy tym prawdomówność, uznanie dla zaradności i samodzielności były wpajane nam, wychowankom, różnymi metodami. (...) Pozostawiono nam dużą samodzielność, toteż bardzo ważne było działanie młodzieży w samorządzie, w organizacjach młodzieżowych, a w szczególności w ZHP, w kołach zainteresowań i sekcjach sportowych. Niezwykle ważne były prace dla wspólnego dobra, wyjazdy na wycieczki krajoznawczo-turystyczne, do teatrów i wspólne przeżycia, gdy w pięknej sali balowej pałacu Potockich, a naszej auli, występowali znakomici muzycy, artyści teatralni, pisarze i naukowcy.

Pełniąc funkcję dyrektora PDM w Krzeszowicach przez ponad 20 lat, pozostawił po sobie wdzięczną pamięć licznych wychowanków tej placówki, z którymi aż do śmierci utrzymywał kontakt. W 1957 r. założył w Krzeszowicach Studium Nauczycielskie, którym w następnych latach kierował. Równoległe w l. 1959–1978 był kontraktowym wykładowcą pedagogiki opiekuńczej w WSP w Krakowie. Po reaktywowaniu harcerstwa w l. 1957–1958 pełnił funkcję zastępcy hufcowego Hufca Chrzanów. Został zweryfikowany w stopniu harcmistrza. W 1961 r. miał status instruktora w rezerwie.

W 1967 r. przeprowadził się do Tarnowa, co było związane z przeniesieniem do tego miasta i rozbudową Studium Nauczycielskiego, którym kierował przez kolejne dziesięć lat. W l. 1977–1980 był dyrektorem Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Tarnowie (filii warszawskiego Inst. Nauk Pedagog.). Po przejściu na emeryturę w 1980 r. nadal udzielał się w różnych organizacjach społecznych.

Zmarł 18 II 2003 w Tarnowie. Został pochowany na cmentarzu parafialnym w Porębie Radlnej k. Tarnowa.

Przed pałacem Potockich w Krzeszowicach w 2007 r. postawiono głaz ufundowany przez wychowanków zakładu, z tablicą upamiętniającą jego założyciela Stanisława Jedleńskiego i wieloletniego kierownika W. Śmiałka. W 2016 r. samorząd Krzeszowic nazwał jego imieniem ulicę w tym mieście.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim (1985) i Krzyżem Kawalerskim (1971) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi (1955), Medalem 30-lecia PL (1974), Krzyżem Partyzanckim (1985), Krzyżem AK (1970), Krzyżem Oświęcimskim (1986), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1983), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1959), Srebrnym (1974) i Brązowym (1969) Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, Medalem KEN (1975), Odznaką Honorową Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej (1975), Odznaką Honorową Zasłużonego Działacza Związku Inwalidów Wojennych PRL (1984), Honorową Odznaką Zrzeszenia Studentów Polskich (1967), Odznaką Honorową 20-lecia Zrzeszenia Studentów Polskich (1970), Złotą Odznaką za Zasługi dla Woj. Tarnowskiego (1980) i złotą odznaką Za Zasługi dla Starego Sącza (1984), Posiadał honorowy tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL (1975).

W 1938 r. poślubił Zofię Postrożny (1913–1991, nauczycielkę w szkołach podst. w Starym Sączu, Krzeszowicach i Tarnowie). Miał córki Alinę (zameżną Boguszewicz, ur. 1938, inżyniera górnika, zam. w Gdańsku), Zofię (zameżną Śmiałek-Młyniec, ur. 1947, lekarza kardiologa, zam. w Porębie Radlnej) i Ewę (zameżną Zientara, ur. 1949, pedagoga, zam. w Warszawie) oraz syna Bogdana (1941–1993, mechanika samochodowego).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 197; — *70 lat ZHP Ziemi Chrzanowskiej 1920–1990*, red. A. Michalik i in., [Chrzanów 1992], s. 28; Bieniek J. *Wojsko-*

wy ruch oporu w Sądecczyźnie, cz. 3. *Placówki*, „Rocznik Sądecki” 1973, s. 439–440; Godfreyow B., Szczepaniec B. *Harcerska służba w okresie okupacji na terenie Starego Sącza*, Nowy Sącz 1994, s. 11–12, 18–19; Krudowska-Wróblewska A. *Harcerze PZWN-u i PDM-u w Krzeszowicach. Lata 1946–1974*, s. 2–3; Paluch J. *1 Pułk Strzelców Podhalańskich w bitwie pod Birczą*, „Rocznik Sądecki” 2015, s. 132–160; tenże, Śmiałek W. *1 Pułk Strzelców Podhalańskich. Wrzesień 1939*, Nowy Sącz 1991, s. 97, 100–103; Wojno A. *Z dziejów harcerstwa w Niemczech w l. 1945–1946*, w: *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w l. 1912–1992. Mat. z konferencji naukowej*, red. M. Szczerbiński, Gorzów Wlkp. 1992, s. 280–281; — *Mieliśmy kilkaset sióstr i braci*, oprac. R. Abramowicz i in., W. 1984 [cyt.]; *Nasz dom w Krzeszowicach*, red. M. Szaszkiewicz, Krzeszowice 2016; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 2 z 15 I 1961*, „WU” 1961, nr 2, s. 14; *Spraw. Dyrekcji Państw. Seminarium Męskiego im. J. Długosza w Starym Sączu za l. 1929/30–1934/35*, Stary Sącz 1930–1935; — Wróblewska A. *Pożegnanie hm. Władysława Śmiałka*, mps; Znamirowska J. *Wspomnienie. Mgr Władysław Śmiałek (1914–2003)*, „Gaz. Wyb.” 2003 z 21 III, s. 10; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy komend chorągwi z l. 1920–1939, 1945–1950, 1957–1975; *Rozkaz GK Harcerstwa L. 8 z 1 IV 1959*; — inf. wnuka phm. mgr. Tomasza Śmiałka z Bytomia.

Krzysztof Wojtycza

ŚWIĄDER Tadeusz, pseud. Wytrwały Żubr (1920–1998), ekonomista, porucznik rezerwy Wojska Polskiego, harcmistrz, drużynowy w Hubinie (1937–1939, 1941–1943), kwatermistrz Hufca Kraków-Kleparz (1957–1958).

Urodził się 23 XI 1920 w Podzamczu (pow. garwoliński). Był synem Józefa (1890–1947, ogrodnika i gajowego) oraz Franciszki z Kondejów (1890–1975). Miał braci Stanisława (1909–1971), Józefa (1915–1967) i Zbigniewa (1929–2013) oraz siostry Janinę (zameżną Wadas,

ŚWIĄDER TADEUSZ

1922–2000) i Władysławę (zameżną Miler, 1926–2006).

Ukończył szkołę powsz. i liceum matematyczno-fizyczne. W 1933 r. wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy im. T. Kościuszki, działającej w Nadleśnictwie Hubin (Hufiec Włodzimierz Wołyński, Chorągiew Wołyńska). W lipcu t.r. uczestniczył w kursie zastępowych w Hulewiczach k. Powórska (jako zastępowy) oraz w obozie wędrownym. W l. 1934–1937 był przybocznym, a w 1937 r. objął funkcję drużynowego. Odbył kurs drużynowych w Białokrynicy k. Krzemieńca (1936) oraz kurs podharcemistrzowski w Krzemieńcu (1937) i Międzychodzie (1938). Na obozach w Jaremczu (1937), Białowieży (1938) i Podzamczu k. Maciejowic (1939) pełnił funkcję oboźnego. W październiku 1938 otrzymał stopień podharcemistrza.

W chwili wybuchu wojny pełnił wraz z drużyną służbę wartowniczo-ochronną mostów drogowego i kolejowego w miejscowości Wojnica na trasie Włodzimierz Wołyński – Łuck. Po zakończeniu kampanii wrześniowej razem z harcerzami ukrył broń, granaty i amunicję oraz sprzęt wojskowy i harcerski, który później został wykorzystany w działalności konspiracyjnej i samoobronie przed UPA. W l. 1941–1943 był drużynowym konspiracyjnej drużyny w Hubinie. Na bazie swojej drużyny w miejscowościach Adamówka i Wojnica zorganizował samoobronę i został jej komendantem w strukturze organizacyjnej AK krypt. „Osnowa” – Zgrupowanie Partyzanckie 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty (WDP) AK. Jesienią 1943 z grupą harcerzy z drużyny wstąpił do Oddziału Partyzanckiego „Gromada” 27 WDP AK. Od stycznia do lipca 1944 pełnił funkcję zastępcy dowódcy samodzielnego oddziału (plutonu) w Zgrupowaniu Partyzanckim „Gromada” i po przystąpieniu przez 27 WDP AK do akcji „Burza” brał bezpośredni udział w walkach z UPA, Niemcami i Węgrami. Jego pluton wspierał m.in. oddział partyzancki „Jastrzębia” w star-

ciu z UPA pod Ośmigowiczami k. Kupiczowa (16 II 1944), oddział partyzancki „Siwego” pod Staweczkami oraz oddział partyzancki „Gzymśa” pod miejscowością Pustynka. Uczestniczył też w wielu innych potyczkach na szlaku bitewnym 27 WDP AK, z którą przeszedł szlak bojowy liczący ponad 500 km. W kwietniu 1944 podczas walk z Niemcami został ranny i kontuzjowany. Walczył aż do rozbrojenia oddziałów partyzanckich przez Armię Czerwoną 30 VII 1944 w Szczembrzeszynie.

We wrześniu t.r. wstąpił do LWP. Równocześnie zgłosił się do Komendy Chorągwi Harcerzy w Lublinie, a po przeniesieniu jednostki wojskowej do Warszawy – do Komendy Chorągwi Harcerzy w Warszawie, gdzie otrzymał skierowanie do hufca we Włochach. Służbę wojskową pełnił do zakończenia wojny. W 1946 r. został przeniesiony do Wojsk Ochrony Pogranicza do Szklarskiej Poręby. Tam przez dwa lata opiekował się drużyną harcerską. W 1948 r. za nieujawnienie przynależności do AK został skazany przez Wojskowy Sąd Okręgowy we Wrocławiu na rok więzienia w zawieszeniu na dwa lata oraz zdegradowany do stopnia szeregowca i zwolniony z WP. W 1957 r. został zrehabilitowany wraz z przywróceniem stopnia porucznika rezerwy.

W końcu 1956 r. zgłosił się do pracy w Komendzie Krak. Chorągwi Harcerstwa. Otrzymał przydział do Hufca Kraków-Kleparz i objął w nim funkcję kwatremistrza, którą pełnił do chwili połączenia hufców Kraków-Kleparz i Kraków-Łobzów (25 IV 1957–1 X 1958). W tym czasie jako kwatremistrz uczestniczył w obozie hufca w Golczowicach k. Olkusza. Równocześnie należał do zespołu lustratorów Wydz. Organizacyjnego Komendy Chorągwi (od 1957) i był zastępcą przewodniczącego komisji dyscyplinarnej (czerwiec 1958 – maj 1960). Latem 1958 uczestniczył jako zastępowy w CAS w Psiegłowach k. Złocieńca; 24 VIII t.r. został mianowany harcemistrzem. W okresie 25 II–10 X 1959

pełnił funkcję sekretarza Wojew. RPH, a od 15 listopada t.r. kierownika Wydz. Rad Przyjaciół Harcerstwa (później Wydz. Przyjaciół Harcerstwa) Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa. W grudniu 1959 został dokooptowany, a w lutym 1960 wybrany w skład komendy chorągwi.

W 1963 r. z powodu pogarszającego się stanu zdrowia zaprzestał czynnej służby instruktorskiej. W styczniu 1983 wstąpił do Kręgu Seniorów Krak. Harcerstwa, w którym pełnił funkcję sekretarza.

Był zatrudniony jako pracownik biurowy w Zakładach Dziewiarskich, jako księgowy w Technicznej Obsłudze Samochodów w Krakowie (w drugiej poł. l. 50.), w Związku Zawodowym Transportowców i Drogowców oraz w Państw. Komunikacji Samochodowej. Od 1976 r. należał do ZBoWiD-u. W l. 1983–1998 był przewodniczącym Krak. Środowiska Żołnierzy 27 WDP AK. Był inicjatorem i współtwórcą Panteonu Narodowego – Ściany Pamięci Żołnierzy Polskich Kresów Wschodnich przy kościele św. kr. Jadwigi w Krakowie na osiedlu Krowodrza Górka.

Zmarł 19 IX 1998 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim. Mszę pogrzebową koncelebrowali ks. prałat Jan Dziasek oraz o. Adam Studziński. W pogrzebie uczestniczyła kompania honorowa WP i przedstawiciele organizacji kombatanckich.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1946), Krzyżem Walecznych (1945), Złotym (1969) i Brązowym (1945) Krzyżem Zasługi, Krzyżem Partyzanckim (1970), Krzyżem AK (1974), Medalem za Warszawę (1946), Medalem za Odrę, Nysę, Bałtyk (1946), Medalem Zwycięstwa i Wolności 1945 (1946), Medalem za udział w Walkach o Berlin (1972), Odznaką Grunwaldzką (1946), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1981) i Rozetą-Mieczami (1986), Złotą Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa (1981) oraz medalem Za Pobjedę nad Germaniej w Wielkiej Ocieczestwiennej Wojnie 1941–1945.

W 1945 r. w Hrubieszowie zawarł związek małżeński z Janiną Łętowską (pseud. Jasia, 1923–2019, żołnierzem 27 WDP AK). Miał syna Ryszarda (ur. 1946, magistra inżyniera budownictwa) oraz córkę Jadwigę (zameżną Jastrzęb, ur. 1956, magistra inżyniera inżynierii materiałowej).

— Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 16, 18, 28; Wojtycza J. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa 1959–1962*, Kr. 2001, s. 4–6, 8–9; — *Rozkaz GK Harcerstwa L. 11 z 24 VIII 1958*, „WU” 1958, nr 3, s. 10; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: ewidencyjna karta instruktora; mat. Komisji Weryfikacyjnej 1957–1958; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1962; wniosek o Krzyż za Zasługi dla ZHP z Rozetą-Mieczami; — dok. w pos. autora: Świąder T. *Raport z przebiegu służby harcerskiej*, Kr. 1985 [kserokopia]; — inf. zebrane od rodziny przez phm. Karolinę Kuczyńską-Świąder.

Janusz Wojtycza

ŚWIDZIŃSKA Antonina (1891–1966), nauczycielka, harcistrzyni, komendantka Pogotowia Harcererek w Wilnie (1920), komendantka Wileńskiej Chorągwi Harcererek (1921, 1929–1930).

Urodziła się 18 V 1891 w Wilnie i tu wychowywała się w rodzinie adopcyjnej Stefana i Stanisławy Świdzińskich. Podczas nauki w wileńskim Seminarium Nauczycielskim we wrześniu 1912 wstąpiła do powstałego wówczas pod wpływem wizyty Jadwigi Falkowskiej konspiracyjnego zastępu Heleny Niementowiczówny, której potem sama prowadziła. Zorganizowała koło robotnic. Latem 1913 prowadziła w Połedze nad morzem zastęp wakacyjny. Pod koniec wakacji t.r. złożyła przyrzeczenie. W kwietniu 1914 wzięła udział w kursie instruktorskim w Warszawie. We wrześniu t.r., kiedy przy szkole Julii

Maciejowiczowej (później Gimnazjum Stow. Nauczycielstwa Polskiego) powstała konspiracyjna 1 Wileńska Drużyna Żeńska im. T. Kościuszki, została jej drużynową i pełniła tę funkcję do 1920 r. W l. 1914 – 1915 i 1916–1917 wchodziła w skład Komendy Skautowej w Wilnie, a następnie Naczelnej Komendy Skautowej dla Litwy (1918–1919).

Pracę zawodową podjęła w 1915 r. Nauczała geografii i przyrody w wileńskiej Szkole Powsz. nr 22 „Świt”, której następnie została kierowniczką. W szkole była lubiana i ceniona. W pracy pedagogicznej z powodzeniem wykorzystywała metodę harcerską. Latem 1920 została komendantką Pogotowia Harcererek w Wilnie, które działało w konspiracji w czasie inwazji sowieckiej i litewskiej. Uchwałą Naczelnictwa ZHP z 16 XII 1920 przyznano jej stopień przodownicy, a w roku następnym mianowano podharcmistrzynią (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień ten był równoważny ze stopniem harcmistrzynie). Była komendantką drużyn żeńskich (1920–1921), członkinią Naczelnej Komendy Harcerskiej na Litwie i Białej Rusi (1920–1921) i członkinią NRH (1921). Pełniła funkcję komendantki Wileńskiej Chorągwi Żeńskiej w 1921 r. i w l. 1929–1930.

Na pocz. l. 20. prowadziła również 1 Wileńską Drużynę Harcererek im. T. Kościuszki przy Seminarium Nauczycielskim im. kr. Jadwigi. W lipcu 1928 była członkinią komendy i zespołu sędziowskiego II Ogólnopolskiego Złotu Harcererek w Rybieniu, a latem 1930 kierowała obozem instruktorskim chorągwi, po którym wzięła udział w Zlocie Starszyny Harcererek w Kiełpinach (12–25 lipca). W 1934 r. kierowała grupą wileńską na Zlocie Starszego Harcerstwa w Żabiem na Huculszczyźnie (7–15 sierpnia).

Od l. 20. zajmowała się programem pracy drużyn zuchowych, przyczyniając się do znacznego rozwoju tej gałęzi ruchu harcerskiego. Prowadziła pierwszy kurs

drużynowych zuchów w Wołokumpii oraz kilka obozów: dla drużynowych zuchów w Mickunach (1932, 1934) i Karaciszkach (1933), wędrownie po Podkarpaciu (1936) i nad morzem (1937) oraz stałe w Dryświatach (1938, 1939). W 1935 r. w czasie Jubileuszowego Złotu Harcerstwa Polskiego w Spale prowadziła wzorcową kolonię zuchów zlokalizowaną poza terenem złotu w Teofilowie. W l. 1932–1944 wchodziła w skład Komendy Wileńskiej Chorągwi Harcererek, będąc m.in. referentką zuchów. Pełniła również funkcję komendantki Hufca Gromad Zuchowych w Wilnie (1937–1939). W sierpniu 1937 wzięła udział w poświęconym pracy zuchowej posiedzeniu między. Rady Okrąglego Stołu „Brazowych Sów”, gdzie mówiła o sprawnościach zuchowych, przedstawiając polskie doświadczenia. W maju 1939 została powołana w skład komisji prób instruktorskich chorągwi. Miała duży wpływ na funkcjonowanie harcerstwa żeńskiego na Wileńszczyźnie.

W czasie okupacji przez rok uczyła w szkole litewskiej. Włączyła się w pracę konspiracyjną i w październiku 1939 złożyła przysięgę wojskową. Prowadziła tajne nauczanie na poziomie szkoły powsz. W czerwcu 1941, po zajęciu Wilna przez Niemców, weszła w skład konspiracyjnej komendy chorągwi oraz reaktywowała 12 Drużynę Harcererek. W swoim mieszkaniu przy ul. Kalwaryjskiej zorganizowała punkt pierwszej pomocy dla rannych i chorych partyzantów, skąd przewożono ich do stałych punktów opieki (funkcjonował on także w czasie akcji „Burza”). Swoje wspomnienia *Relacja o pracy sanitarnej harcererek w Wilnie* oraz *Relacja o pracy na tajnych kompletach szkolnych* zdeponowała w Inst. Historii PAN – Zakładzie Historii Polski w II Wojnie Światowej.

W lipcu 1944, po wejściu do Wilna Armii Czerwonej, została zatrzymana. Była brutalnie przesłuchiwana przez NKWD. Skazana na pobyt w łagrze, trafiła do obozu karnego w azjatyckiej części ZSRS,

skąd wróciła po 11 latach. Po powrocie do Polski krótko uczyła na Warmii, gdzie w Wielbarku włączyła się w pracę odrodzonego ZHP. Po przejściu na emeryturę na zaproszenie przyjaciółki ze szkoły i współpracownicy z wileńskiego harcerstwa hm. Waclawy Fleury przeprowadziła się do Sopotu.

Zmarła 22 IX 1960 w Sopocie i została tam pochowana.

Rodziny nie założyła.

— Golec J. *Sopocki album biogr.*, Cieszyn 2008; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 76–77; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1995, nr 9, s. 145; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 682; *Świdzińska Antonina*, w: *Kobiety – Polki – Harcerki (1910–1949)* [online] <http://harcerki.org.pl/biogramy/swidzinska.html> [dostęp 19 XII 2018]; — Błażejewski Z *dziejów*; — *II Sprawa. NRH (1 I 1921–1 IX 1921)*, W. 1921, s. 40; Golec J., Głębini R. *Dwa wieki sopockiego szkolnictwa*, Cieszyn 2014, s. 454; Grodecka E. *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego. Mat. do historii*, cz. 1. 1911–1914, W. 1937, s. 137–138; *Harcerki 1911–1939*; *Harcerki 1939–1945*; Zawadzka A. *Harcerstwo żeńskie na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej 1911–1945*, W. 1999; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*.

Dariusz Szczecina

ŚWIĘSZKOWSKI Marek Feliks, pseud. Marusza, Bratek (1907–1995), harcmistrz, wiceprzewodniczący ZHP poza Granicami Kraju (1976–1980), uczestnik konspiracji podczas II wojny światowej, powstaniec warszawski.

Urodził się 8 XII 1907 w Gąbinie w pow. gostynińskim. Był synem Feliksa (1863–1923, weterynarza, działacza społecznego) i Heleny Salomei z Goszczyńskich (1878–1967). Miał siostrę Jadwigę (1904–1996) i brata Tadeusza (1906–1982, działacza harcerskiego, oficera WP, uczestnika kampanii wrześniowej).

W 1913 r. przeniósł się z rodziną do Warszawy, gdzie od 1915 r. uczył się w szkole przygotowawczej inż. Jana Grabowskiego przy ul. Foksał 11, a od 1917 r. w Męskiej Szkole Realnej im. E. Konopczyńskiego (od 1919 r. Państw. Gimnazjum im. A. Mickiewicza). W 1921 r. wstąpił do działającej przy tej szkole 3 WDH im. ks. J. Poniatowskiego, w której został zastępowym. W lecie 1924 uczestniczył w I Narodowym Zlocie Harcerzy w Warszawie (3–9 lipca) i II Jamboree w Danii (10–17 sierpnia). W czerwcu 1925 otrzymał świadectwo dojrzałości i od października t.r. studiował na Wydz. Filozoficznym UW. W 1927 r. podjął dodatkowo studia na Wydz. Matematyczno-Przyrodniczym UW. Należał do Koła Harcerskiego „Swastyka” przy 3 WDH. Zdobył stopień harcerski ćwika. W 1929 r. brał udział w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu (14–23 lipca) i III Jamboree w Arrove Park w Wielkiej Brytanii (29 lipca – 3 sierpnia). Mianowany działaczem harcerskim (15 XII 1930), później otrzymał stopień harcmistrza (10 III 1934). W listopadzie 1933 został kierownikiem Działu Skarbowo-Gospodarczego Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy (ponownie objął tę funkcję w marcu 1934). Był znany ze zdolności kulinarnych i umiejętności prowadzenia spraw gospodarczych.

W listopadzie 1934 otrzymał absolutorium na UW, ale nadal uczęszczał jako wolny słuchacz na wykłady na Polit. Warsz. W lutym 1935 został skarbnikiem Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy. Kierował wydz. żywnościowym w Naczelnym Kwatermistrzostwie Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale (11–25 VII 1935) i był kwatermistrzem polskiej wyprawy na II Światowy Zlot Roversów (Starszych Harcerzy) na wyspie Ingarö w Szwecji (27 VII–9 VIII 1935). Od listopada 1935 był zastępcą komendanta chorągwi, a także szefem Działu Ogólnego (do 1936) oraz kierownikiem Wydz. Skarbowo-Gospodarczego (do lute-

ŚWIĘSZKOWSKI MAREK

go 1939) Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy.

W kwietniu 1937 i ponownie w lutym 1939 został wybrany do Zarządu Okręgu Warszawskiego ZHP. Jako kwatermistrz I Hufca Chorągwi Warszawskiej uczestniczył w V Jamboree w Vogelenzang w Holandii (21 VII–9 VIII 1937). W 1938 r. wszedł w skład komendy kursów instruktorskich nad jez. Wigry. Był członkiem Harcerskiego Klubu Narciarskiego. Wiosną 1939 z większością instruktorów warszawskich wystąpił przeciw arbitralnym decyzjom personalnym naczelnika harcerzy Zbigniewa Trylskiego i został wykluczony z ZHP.

Pracował w Wydz. Socjalnym Zarządu M. Stołecznej Warszawy. Po wybuchu II wojny światowej był jednym z sekretarzy prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, a po jego aresztowaniu przez gestapo pracował w dalszym ciągu w Zarządzie Miasta. Od marca 1942 był kierownikiem kancelarii sekcji prezydzialnej i sekretarzem okupacyjnego burmistrza Warszawy Juliana Kulskiego.

W końcu października 1939 został zaprzysiężony w konspiracyjnej organizacji harcerskiej „Wigry” (założonej przez usuniętych z ZHP wiosną t.r. warszawskich instruktorów) i w stopniu strzelca z cenzusem służył w kompanii „Witold”. Od wiosny 1941 był żołnierzem ZWZ-AK. Mianowany 3 V 1942 kapralem, jesienią t.r. został powołany w skład sześciuosobowej komendy batalionu „Wigry”, w której ściśle współdziałał z zastępcą dowódcy batalionu Władysławem Ludwigiem. Po nawiązaniu przez „Wigry” w 1943 r. współpracy z Szarymi Szeregami wszedł z nim w skład Komisji Charytatywnej GK Szarych Szeregów. Był wykładowcą turnusów dla harcerzy w Szkole Podchorążych Rezerwy Piechoty krypt. „Agricola”. W chwili wybuchu Powstania Warszawskiego (1 VIII 1944) stał się w punkcie koncentracji batalionu „Wigry” na Starym Mieście; nazajutrz przeszedł na Wolę do obrony cmentarza ewangelickiego, po

czym wrócił na Stare Miasto i bronił Pałacu Raczyńskich przy ul. Długiej 7. W tym czasie został mianowany podporucznikiem czasu wojny.

Na pocz. września 1944 przeszedł kanałami do Śródmieścia, gdzie dołączył do Zgrupowania „Bartkiewicz”. Przydzielony do pocztu dowódcy batalionu „Wigry” Eugeniusza Konopackiego, pełnił funkcję kwatermistrza baonu. Po kapitulacji powstania został osadzony w obozie przejściowym w Ożarowie, a następnie w podobozie Bergen-Belsen Stalagu XIB Fallingbostel. W styczniu 1945 znalazł się w Oflagu IID Gross-Born (Borne-Sulinowo), a później w Oflagu XB Sandbostel. Po wyzwoleniu przez armię brytyjską (29 IV 1945) był mężem zaufania batalionu „Wigry” w obozie oficerskim Lubeka oraz zastępcą dowódcy kompanii szkolnej dla małoletnich z AK (28 V–25 X 1945). Od 26 X 1945 służył jako oficer kulturalno-oświatowy w Plutonie Opieki nad Żołnierzem 1 Dywizji Pancernej w Meppen. Mianowany porucznikiem (1 I 1947), po przerwaniu do Wielkiej Brytanii został zdemobilizowany (3 VII 1947).

Zamieszkał w Londynie u Kazimierza Sabbata. Pracował jako księgowy i wicedyrektor działu finansowego w firmie inżynierskiej Caffin & Co Ltd. Civil Engineering Contractors. W lutym 1948 został członkiem Komisji Rewizyjnej ZHPpgK, a w kwietniu 1949 – jej przewodniczącym. Należał do założonego w t.r. w Londynie Koła nr 114 „Harcerz” Stow. Polskich Kombatantów; był jego prezesem (1955) i członkiem komisji rewizyjnej (1957). Pełnił funkcję skarbnika generalnego (1956–1976), a potem (do 1980) – wiceprzewodniczącego ZHPpgK. W sierpniu 1969 kierował Wydz. Finansowo-Gospodarczym I Światowego Złotu Harcerstwa na Monte Cassino. W l. 1972–1992 był dyrektorem Biura Finansowego (Biura Min. Skarbu) Rządu RP na uchodźstwie. Działał w Polskim Ośrodku Społeczno-Kulturalnym w Wielkiej Brytanii.

Zmarł 13 I 1995 w Londynie. Został pochowany w grobowcu rodzinnym na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982), Krzyżem Walecznych (1944), Krzyżem AK, odznaką pamiątkową Krzyż Kampanii Wrześniowej 1939 r. i Złotą Odznaką Stow. Polskich Kombatantów. W 1967 r. w Londynie zawarł związek małżeński z Marią Skubiszewską (ur. 1925, córką Ludwika Skubiszewskiego, siostrą Krzysztofa Skubiszewskiego i Piotra Skubiszewskiego, ekonomistką). Nie miał dzieci.

— Głuszek *Szare Szeregi*, t. 1; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcistrzynie i harcmistrze*, s. 198; Puchała *Poczet*, t. 2; — Bielecki R. *Batalion harcerek „Wigry”*, W. 1991; Danel J. K. *Orędownik niepodległości. Kazimierz Sabbat 1913–1989*, Kr. 2015; Englert J.L., Witting J. *W harcerskiej służbie. ZHP na obczyźnie 1946–1996*, L. 1997; Kondracki T. *Historia Stow. Polskich Kombatantów w Wielkiej Brytanii*, L. 1996; Miszczuk M. *Jan Rossman, pseud. „Wacek”*, W. 2009 s. 21, 30, 39, 45, 62; tenże, Rossman J. *Sprawa warszawska. Rozbicie Komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerzy przez Naczelnika Harcerzy w przededniu wybuchu II wojny światowej (na podstawie dokumentów i relacji świadków)*, „Harc.” 1990, nr 2/3, s. 40; Nowik G. *Straż nad Wisłą*, W. 2001, t. 1 i 3; Szczepanik E. *Komisja Likwidacyjna Rządu RP na uchodźstwie 1990–1991, w: Zakończenie działalności władz RP na uchodźstwie 1990*, red. Z. Błażyński, R. Zakrzewski, L. 1995; — Broniewski S. *Trójka. Zapiski o ludziach i wydarzeniach z dziejów 3 WDH im. ks. J. Poniatowskiego*, W. 2004; Celt M. *Raport z podziemia 1942*, Monachium 1990; Michałowski R. *Wśród lasów, jezior i gór. Na harcerskiej drodze*, Podkowa Leśna 1997; *Pod znakiem „Trójki” warszawskiej. Wspomnienia sprzed lat*, Podkowa Leśna 1999; Szwagrak B. *Przemijamy i trwamy. Sto lat w służbie harcerskiej. Wspomnienia i sylwetki zmarłych instruktorów ZHP działających poza granicami kraju*, L. 2009; — „Harc.” (L.) 1947, nr 4–6; „Rocznik Polonii”

1958–1959; „Skaut. Komunikat Koła Harcerki i Harcerzy z l. 1910–1945” [L.] 1972, nr 15, s. 9; „WU” 1931, nr 1, s. 31; 1933, nr 9, s. 145; 1934, nr 4, s. 7–8; nr 10, s. 64; 1935, nr 3, s. 20; nr 9, s. 101; nr 12, s. 137; 1937, nr 4, s. 70; 1939, nr 2, s. 31; „WU ZHP. Naczelnictwo poza Granicami Kraju” [L.] 1948–1980; — [nekrologi] „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” [L.] 1995, nr 29–31, 33; „Ognisko Harcerskie” 1995, nr 1; „Przekrój” 1995, nr 2605, „Życie Warszawy” 1995, nr 125; — AAN: Zespół ZHP, sygn. 675, k. 16; sygn. 1113, k. 8; sygn. 1131, k. 69–70; sygn. 2403, k. 26; Arch. UW: sygn. RP 19663 (akta osobowe); Arch. ZHPpGK w L.: sygn. 00191; Studium Polski Podziemnej w L.: sygn. KW1, teczką 8769; — inf. żony M. Święszkowskiej oraz Danuty Rossman, Jolanty Sabbatówny, Jerzego Skubiszewskiego i Piotra Święszkowskiego.

Marian Miszczuk

T

TOLIŃSKI Julian (1910–1986), nauczyciel, harcmistrz, zastępca hufcowego Hufca Limanowa (1960), uczestnik tajnego nauczania.

Urodził się 19 VI 1910 w Rybitwach w pow. wielickim. Był synem Jana (1880–1954, laboranta technicznego na Wydz. Rolnym UJ) i Karoliny z Domagałów (1886–1968). Miał braci Mariana (1915–1948, farmaceutę, więźnia KL Auschwitz i Sachsenhausen, dziennikarza) oraz Tadeusza (1924–1988, dziennikarza, w latach wojny więźnia Baudienstu).

W 1929 r. ukończył Państw. Męskie Seminarium Nauczycielskie w Krakowie. W 1932 r. pracował w trzyklasowej Szkole Powsz. w Porębie Wielkiej, a od 1933 r. w Publicznej Szkole Powsz. w Mszanie Dolnej, w której przepracował 40 lat.

TOLIŃSKI JULIAN

W 1936 r. ukończył Państw. Wyższy Kurs Nauczycielski we Lwowie w zakresie fizyki i geografii. Obok tych przedmiotów uczył w starszych klasach wych. fiz. i okresowo śpiewu, a także chemii, do nauczania której uprawniał go ukończony zaocznie kurs. Prowadził szkolne koła sportowe i urządził wycieczki dla młodzieży szkolnej. We wrześniu 1933 założył w Mszanie Dolnej 1 Drużynę Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego, którą prowadził do wybuchu wojny. Założył również 1 DH im. J. Sobieskiego w Rabce i był jej pierwszym drużynowym (1933–1934). Okresowo prowadził gromadę zuchową „Janosiki” w Mszanie Dolnej (1934–1935). W styczniu 1935 ukończył kurs wodzów zuchowych, a w sierpniu 1938 kurs podharcemistrzowski zorganizowany w Poluszu. Zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W latach okupacji prowadził w Mszanie Dolnej tajne nauczanie w zakresie szkoły powsz. Po wojnie w stopniu podharcemistrza ponownie objął 1 DH im. ks. J. Poniatowskiego, a od kwietnia 1947 także gromadę zuchową „Janosiki”, obie w Mszanie Dolnej. W 1945 r. był wraz z drużyną na obozie w Kamienicy, a w 1947 r. prowadził obóz Hufca Harcerzy Limanowa w Białce Tatrzańskiej. Drużynowym był do 1950 r.

W t.r. wstąpił do PTTK (wcześniej należał do Polskiego Tow. Tatrzańskiego), gdzie był m.in. członkiem Zarządu Oddziału i Terenowego Ref. Weryfikacyjnego w Rabce. W 1954 r. założył koło terenowe PTTK w Mszanie Dolnej i był jego prezesem do 1981 r. Następnie został prezesem koła działającego przy Oddziale Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów. Posiadał uprawnienia przodownika Górskiej Odznaki Turystycznej na wszystkie grupy górskie oraz przewodnika beskidzkiego i przewodnika terenowego na obszar pięciu województw. Był Strażnikiem Ochrony Przyrody. Organizował działalność krajoznawczą i turystyczną w śródo-

wisku młodzieżowym, wychowując w ten sposób kilka pokoleń w duchu patriotyzmu i umiłowania przyrody. Był jednym z inicjatorów oraz współautorem pierwszego wydania obszernego informatora turystycznego po Mszanie Dolnej i okolicy (1966).

W 1957 r. powrócił do pracy w ZHP. W Hufcu Limanowa był kierownikiem ref. harcerskiego (1957) i ref. kształcenia kadr (1959), a następnie referentem szkoleniowym (1958–1959), kierownikiem ref. akcji obozowych i ref. obozów (1959–1961) oraz zastępcą hufcowego ds. techniki (1960). W 1958 r. prowadził w Szczawie hufcowy obóz kursu zastępowych. Stopień harcmistrza otrzymał 1 V 1960. Od 1965 r. prowadził w Mszanie zajęcia (w tym wycieczki) dla uczestników kolonii odbywających się w tutejszej szkole.

Od 1957 r. pełnił funkcję instruktora powiat. metodyki fizyki i chemii; w ramach swoich obowiązków hospitował lekcje, udzielał nauczycielom porad i prowadził lekcje otwarte. We wrześniu 1973 przeszedł na emeryturę, jednak już po dwóch miesiącach wrócił do szkoły. Podjął pracę w Gminnej Szkole Zbiorczej w Mszanie Dolnej, a następnie pracował w szkołach podst. w Olszówce (od 1980), Kasince Małej (nr 1 i nr 2) i Lubomierzu (nr 2), gdzie opiekował się też sklepikiem szkolnym. Pracował jako przewodnik wycieczek w Biurze Organizacji Ruchu Turystycznego PTTK w Rabce. Dodatkowo prowadził wycieczki Oddziału Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów. Był członkiem Oddziału Tow. Ludoznawczego w Mszanie Dolnej, do którego wstąpił w 1961 r. Od 1947 r. należał do ZSL, a od 1983 r. do ZBoWiD-u. Od początku swojej pracy nauczycielskiej należał do ZNP, w którym w l. 50. był prezesem Ogniska nr 1 w Mszanie Dolnej. Zmarł 14 I 1986 w Limanowej. Został pochowany na miejskim cmentarzu w Mszanie Dolnej.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1982), Złotym

Krzyżem Zasługi (1973), Medalem 40-lecia PL (1985), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1974), złotą odznaką Zasłużony Działacz Turystyki (1973), Złotą Honorową Odznaką PTTK (1960), złotą odznaką Zasłużony w Pracy PTTK wśród Młodzieży (1977), Złotą Odznaką ZNP (1968), Odznaką Zasłużony Działacz Ruchu Spółdzielczego (1973), Złotą (1984) i Srebrną (1978) Odznaką za Zasługi dla Woj. Nowosądeckiego. Posiadał tytuł Honorowego Przewodnika Turystyki Górskiej (1978).

Był żonaty z Eugenią Dudzik (zm. 1985, nauczycielką i instruktorką harcerską). Miał troje dzieci.

— *Słownik biogr. nauczycieli w Małopolsce w latach II wojny światowej*, red. J. Chrobaczyński, Kr. 1995, s. 313 [błędnie podano, że był nauczycielem w Dobrej]; — Maciejczak W. *Julian Toliński. Przyjaciel młodzieży*, „Gazeta Mszańska” 1999, nr 6; Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, Kr. 2000, s. 37–38, 74; Wojtycza J. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1959–1962*, Kr. 2001, s. 45–47; — *Z kroniki żałobnej*, „Dunajec” 1986, nr 9; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy komend chorągwi z l. 1922–1939, rozkazy komend chorągwi z l. 1945–1950, rozkazy komendy chorągwi z l. 1957–1963; — dok. w pos. autora: Lubecka A. *Sylwetka śp. Juliana Tolińskiego*; Trybowska E. *Julian Toliński*, mps; dok. udostępnione przez Zarząd Oddziału PTTK w Rabce; — inf. bratanka mgr inż. Marka Tolińskiego z Kr.

Józef Czyżowski

TYCZKOWSKI Franciszek (1891–1982), ksiądz katolicki, podpułkownik, proboszcz 1 Dywizji Piechoty Legionów, kapelan Oddziału/Okręgu Wileńskiego ZHP (1932–1939).

Urodził się 10 X 1891 w Meriden (w stanie Connecticut w Stanach Zjednoczonych) jako syn Józefa i Kazimierzy. Uczył

się początkowo w polskiej szkole parafialnej. W 1905 r. rodzice wysłali go do Suwałk, gdzie pod opieką krewnych kontynuował naukę w gimnazjum.

W 1911 r. uzyskał świadectwo dojrzałości i wstąpił do Seminarium Duchownego w Sejnach. Naukę przerwał mu wybuch wojny w 1914 r. Po ukończeniu seminarium w dn. 25 II 1917 w Kownie przyjął święcenia kapłańskie z rąk bpa żmudzkiego Franciszka Karewicza. Był wikariuszem w wileńskich parafiach św. Ducha i św. Rafała. W 1918 r. podjął studia na Wydz. Teologicznym UW. Po kilku miesiącach nauki poprosił bpa polowego WP Stanisława Galla o zgodę na wstąpienie do wojska. W lutym 1919 mianowano go kapelanem kowieńskiego pułku strzelców, a wkrótce został kapelanem 1 pp Legionów. Brał udział w walkach pułku z bolszewikami w l. 1919 i 1920, w zdobyciu Wilna, walkach pod Dyneburgiem oraz w bitwach pod Żytomierzem, Berdyczowem, Białą Cerkwią i Kijowem.

We wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych, podpisanym przez dowódcę 1 pp Legionów ppłk. Jana Kruszewskiego, napisano: *W czasie ataku na Dźwińsk dn. 27 IX 1919 r. ks. kapelan 1 pp Legionów Franciszek Tyczkowski znajduje się w pierwszej linii z atakującymi oddziałami. Swoją obecnością wpływa dodatnio na żołnierzy. Rannym udziela pierwszej pomocy, wynosi z pola bitwy ciężko ranne go śp. por. Betleya Kazimierza. Poza tym bierze udział we wszystkich bitwach 1 pp Legionów. W najkrytyczniejszych momentach zachęca żołnierzy do wytrwania na stanowisku.*

W drugim wniosku o odznaczenie Krzyżem Walecznych napisano: *22 IX 1920 pod Sejnami w czasie walki z piechotą litewską wspomaganą przez auto pancerne – kapelan znajdował się w pierwszej linii i pod ogniem nieprzyjacielskim. Pomagał personelowi sanitarnemu opatrywać rannych. Często sam musiał tę funkcję spełniać, ponieważ nie zawsze sanitariusz*

mógł się znaleźć na czas przy rannym. Zagrzewał do walki. Żołnierze widząc, że kapelan znajduje się wśród nich, naraża się razem z nimi na niebezpieczeństwo i wiedząc, że w razie potrzeby mogą liczyć na jego pomoc – nabierali otuchy i stawali się zdolniejsi do większych wysiłków. W ogóle kapelan spełniał obowiązki żołnierza, chociaż jako kapelan nie był do tego zobowiązany. Wnioski poparł dowódca I Brygady Piechoty płk Edmund Knoll-Kownacki, dowódca 1 DP Legionów płk Stefan Dąb-Biernacki i dowódca 2 Armii gen. por. Edward Ryzd-Śmigły.

Po wojnie ks. Tyczkowski został zweryfikowany w stopniu kapelana (ze starszeństwem z dn. 1 VI 1919). W styczniu 1921 został zdemobilizowany i wrócił na studia z zakresu Pisma Świętego i asyriologii na UW. Dzięki jego staraniom 1 XI 1922 marszałek Józef Piłsudski wręczył żołnierzom 1 pp Legionów nowy sztandar, ufundowany przez Stow. Polskie z Meriden.

Od 1924 r. studiował bibliistykę i asyriologię w Inst. Biblijnym w Rzymie, studia ukończył z tytułem magistra. W 1925 r. wrócił do diecezji wileńskiej. Był wikariuszem w parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Wasiliszkach Starych. W 1926 r. został starszym asystentem na Wydz. Teologicznym USB, rektorem kościoła św. Michała Archaniola w Wilnie i kapelanem w klasztorze Zgromadzenia ss. św. Franciszka z Asyżu (Bernardynek). Rozpoczął restaurację tej renesansowej świątyni i odnalazł zabytkowe kielichy.

W 1929 r. został prefektem Szkoły Przemysłowo-Handlowej Żeńskiej w Wilnie. W 1931 r. wyjeżdżał w celach naukowych do Rzymu i Londynu. Udzielał się w pracy społecznej w Kamionce k. Solecznik, gdzie dzięki jego staraniom i osobistemu nadzоровi zbudowano drewniany kościół św. Teresy od Dzieciątka Jezus. W 1932 r. został członkiem Polskiego Tow. Orientalistycznego. Od 1935 r. był członkiem Zarządu Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie, któremu podarował 569 tomów swoich książek.

W l. 1932–1939 był członkiem Zarządu Oddziału/Okręgu Wileńskiego ZHP oraz jego kapelanem. Jako kapelan w lipcu 1935 uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W sierpniu t.r. został powołany do czynnej służby wojskowej. Był kapelanem Szpitala Obszaru Warownego Wilno i Więzienia Wojskowego w Wilnie. W 1936 r. zorganizował wyjazd instruktorów ZHP do Stanów Zjednoczonych, podczas którego odprawił uroczystą mszę św. w katedrze św. Patryka w Nowym Jorku (uczestnicy wyprawy zwiedzili m.in. Waszyngton i Filadelfię). Zaprojektował ryngraf, który harcerze Ziemi Nowogródzkiej i Ziemi Wileńskiej zawiesili przy obrazie Matki Boskiej Ostrobramskiej z okazji 25-lecia harcerstwa na tych terenach (1937).

Awans na stopień starszego kapelana otrzymał 28 IV 1939 (ze starszeństwem z dn. 1 VIII 1935). W sierpniu 1939 został proboszczem 1 DP Legionów, która walczyła w składzie Grupy Operacyjnej „Wyszaków” i Armii „Modlin”. W czasie walk był również oficerem łącznikowym. Kiedy 14 września utracił kontakt z dywizją, wyruszył na wschód. Brał udział w ukryciu sztandarów 18 i 41 pp. Dn. 17 września w okolicach Buska w grupie 90 oficerów dostał się do niewoli sowieckiej. Przetrzymano go najpierw na zamku w Złoczowie, później w Podwołoczyskach oraz obozie przejściowym w Szepietówce, po czym został osadzony w obozie specjalnym NKWD w Starobielsku. Odprawił w nim potajemnie msze św. dla oficerów.

W wigilię świąt Bożego Narodzenia 1939 r. został razem z innymi kapłanami wywieziony do więzienia na Łubiance w Moskwie. Nie zamordowano go, tak jak innych kapelanów, prawdopodobnie dlatego, że posiadał obywatelstwo amerykańskie. Od czerwca 1940 przebywał w więzieniu na Butyrkach. W sierpniu t.r. umieszczono go w obozie NKWD w Griażowcu k. Wołogdy. W obozach prowadził działalność dydaktyczną, którą rozpoczął

już w Szepietówce. W Gрязowcu na zajęciach tajnego uniwersytetu uczył jęz. angielskiego.

W sierpniu 1941 został zwolniony na podstawie tzw. amnestii dla Polaków, będącej wynikiem umowy Sikorski-Majski. W niedzielę 25 VIII 1941 w Gрязowcu odprawił pierwszą publiczną mszę św. z udziałem gen. Władysława Andersa i oficerów sowieckich (przed wykonaną potajemnie w obozie płaskorzeźbą Matki Bożej Kozielskiej). Na pocz. września t.r. w Toczoje wstąpił do WP. Został proboszczem 6 DP Armii Polskiej w Rosji Sowieckiej. W 1942 r. wraz z Armią gen. W. Andersa opuścił ZSRS i dotarł do Persji. Został kapłanem w stacjonującej w Iraku Armii Polskiej na Wschodzie, powstałej w wyniku połączenia WP na Środkowym Wschodzie i Polskich Sił Zbrojnych w ZSRS. Pobyt na Środkowym Wschodzie wykorzystał do pogłębienia studiów archeologicznych. Od 1943 r. był kapłanem w II Korpusie Polskim, z którym uczestniczył w kampanii włoskiej, m.in. w bitwie o Monte Cassino. We wrześniu 1945 został kapłanem obozu repatriacyjnego w Cervinara we Włoszech, liczącego ok. 6 tys. żołnierzy, którzy wyjeżdżali głównie do Polski. W czasie służby w II Korpusie otrzymał awans na stopień proboszcza.

W lipcu 1946 wyjechał do Stanów Zjednoczonych. W Nowym Jorku został wikariuszem w parafii św. Łucji, a następnie proboszczem parafii św. Jadwigi na Manhattanie. W l. 1951–1962 był kapłanem ss. św. Franciszka. Był stałym spowiednikiem Jana Lechonia; 12 VI 1956 w kościele św. Stanisława w Nowym Jorku odprawił mszę św. podczas jego pogrzebu. W 1962 r. został proboszczem parafii św. Walentego w dzielnicy Bronx. W 1968 r. przeszedł na emeryturę.

Był naczelnym kapłanem Stow. Polskich Kombatantów w Stanach Zjednoczonych i członkiem Ligi Katolickiej, która niosła pomoc Kościołowi katolickiemu w Polsce. Pozostawał w kontakcie z przy-

masem Polski kard. Stefanem Wyszyńskim. Pomagał finansowo w budowie kościołów i seminariów duchownych, m.in. w Białymstoku i Olsztynie. Przed Komisją Kongresu Stanów Zjednoczonych złożył obszernie zeznania dotyczące zbrodni sowieckich na narodzie polskim, m.in. zbrodni katyńskiej.

Zmarł 25 I 1982 w Nowym Jorku. Spoczywa w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym św. Stanisława w Meriden w Connecticut.

Posiadał rozległą wiedzę lingwistyczną. Władzał biegle kilkoma językami: angielskim, włoskim, niemieckim, litewskim i rosyjskim. Znał łącznie, hebrajski, grekę i pismo sumeryjskie. Był uznanym w świecie specjalistą w dziedzinie asyriologii i sumerologii. Już w okresie międzywojennym udało mu się zinterpretować wiele aspektów najstarszego ośrodka życia politycznego, artystycznego i społecznego w Mezopotamii. Ustalił procesy wędrówek ludności między Tygrysem a Eufratem. Był autorem *Wspomnień z pierwszej i drugiej wojny światowej w Polsce* (Nowy Jork 1972). Swoje zbiory książkowe przekazał Bibl. Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie. Bogate zbiory sumeryjskie ofiarował Inst. Polskiemu w Londynie. W 1981 r. powołano Fundusz ks. F. Tyczkowskiego. W Muzeum Dziedzictwa Kościelnego w Wilnie w 2015 r. otwarto wystawę *Gabinet kolekcjonera* przygotowaną z wykorzystaniem pozostawionych przez niego zbiorów.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu *Virtuti Militari* (za bohaterstwo w walkach w kampanii wrześniowej), Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą (1976) i Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie), Złotym Krzyżem Zasługi, a także odznaczeniami brytyjskimi i lotewskimi.

[Wybrana bibliogr.] — *Duszpasterstwo polskie w świecie. Informator 1970*, Paris 1970, s. 443; Dzwonkowski R. *Leksykon duchowień-*

- stwa polskiego represjonowanego w ZSRR 1939–1988, Lub. 2003, s. 604–606; tenże Tyczkowski Franciszek, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lub. 2013, s. 1203; *Informator Kościoła Katolickiego w Polsce 1935–1937*, W. 1936, s. 176; *Jeńcy w Griazowcu i Suzdalu*, oprac. E. Rybarska, W. 1998, s. 108; *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, W. 1994; Tucholski J. *Mord w Katyniu. Kozielsk – Ostaszków – Starobielsk. Lista ofiar*, W. 1991, s. 527; *Rocznik oficerski 1923*, W. 1923; *Rocznik oficerski rezerwy 1934*, W. 1934; — Brożek A. *Ślązacy w Teksasie. Relacje o najstarszych osadach polskich w Ameryce*, s. 62; *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w l. 1922–1940*, red. R. Cybulski, B. 2000, s. 209; Głowacki Ł. *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w r. 1939*, Lub. 1976; Jędrzejewicz W. *Polonia amerykańska w polityce polskiej. Historia Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia*, Łomianki 2006; Kosiński J. A. *Album rodzinne Jana Lechonia*, W. 1993, s. 87, 258; Krahel T., Tyczkowski F. *Doświadczeni zniewoleniem. Duchowni archidiecezji wileńskiej represjonowani w latach okupacji sowieckiej (1939–1941)*, Białyсток 2005, s. 122–125, 166; Krahel T. *Uniknął katyńskiego losu – ks. Franciszek Tyczkowski*, „Czas Miłosierdzia” 2001, nr 2, s. 14; Krasucki S. *Ks. płk dr Franciszek Tyczkowski*, „Wileńskie Rozmaitości” 1994, nr 2, s. 10; Madała T. *Polscy księża katolicy w więzieniach i łagrach sowieckich od 1918 r.*, Lub. 1996, s. 161; Pakuza J. *Życie religijne wygnańców polskich w Związku Sowieckim w l. 1939–1945 na podstawie ich wspomnień*, niepubl. praca doktorska, 2016, UŚ w Kat., s. 192; Piątkowska D. *Polskie kościoły w Nowym Jorku*, Nowy Jork – O. 2002; Rezler-Wasielewska V. *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej*, Łambinowice – O. 2001; Siemaszko Z. S. *W sowieckim osaczeniu 1939–1943*, L. 1991; Tucholski J. *Duchowni w sowieckich obozach jeńców w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie*, w: *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, red. B. Bejze, A. Galiński, Ł. 1993, s. 193–194; Waszkiewicz Z. *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, T. 2000; Wawer Z. *Armia generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, W. 2012; Wilanowski C. *Konspiracyjna działalność duchowieństwa katolickiego na Wileńszczyźnie w l. 1939–1944*, W. 2000; Wołk-Jezińska W. *Kulisy zbrodni katyńskiej*, Wr. 2005, s. 54; — *Catalogus ecclesiarum et cleri dioecesis vilmensis pro anno Domini 1922–1925*, Vilmensis 1922–1925; *Catalogus ecclesiarum et cleri archidioecesis vilmensis pro anno Domini 1926–1939*, Vilmensis 1926–1939; „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, nr 29, s. 915; *Katyń. Dokumenty zbrodni*, red. W. Materski i in., t. 1. *Jeńcy niewypowiedzianej wojny. Sierpień 1939 – marzec 1940*, W. 1995, t. 3. *Losy ocalałych. Lipiec 1940 – marzec 1943*, W. 2001; Lechoń J. *Dziennik. 30 sierpnia 1949–31 grudnia 1950*, W. 1993, s. 459; *Lista członków Polskiego Tow. Orientalistycznego*, „Rocznik Orientalistyczny” 1936, s. 246; Peszkowski Z. *Wspomnienia jeńca z Kozielska*, W. 2000, s. 59, 77–78, 119; Studziński A. F. *Wspomnienia kapelana putku 4 pancernego „Skorpion” spod Monte Cassino*, Kr. 1998; Tyczkowski F. *Wspomnienia z pierwszej i drugiej wojny światowej w Polsce*, Nowy Jork, 1972; *Wspomnienia wojenne kapelanów wojskowych 1939–1945*, red. J. Humeński, W. 1969, s. 554; *Wykaz duchowieństwa wojskowego oraz parafii, kościołów i kaplic wojskowych wyznania katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej na 1926 r.*, W. 1926, s. 131; Wysocki W. J. *Duszpasterstwo wojskowe w Armii Polskiej w ZSRR i w I Armii Wojska Polskiego*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek, Lub. 2004; — IPN: Indeks Represjonowanych; WBH: KW 127/T–1105, Kolekcja akt rosyjskich, sygn. VIII.800.20, teczka 69, s. 55, poz. 395, Wykazy imienne z zespołu akt merytorycznych – Księga rejstracji jeńców wojennych obozu w Griazowcu; sygn. VIII.800.20, teczka 77a, s. 57, poz. 19, Wykazy imienne z zespołu akt merytorycznych – dokumentacja obozu w Griazowcu – lista imienna jeńców wojennych przetrzymywanych w obozie w Griazowcu wg stanu z 3 IV 1941; Inst. Józefa Piłsudskiego: I/4/C;

Inst. Polski i Muz. im. gen. Sikorskiego: Spraw. ks. F. Tyczkowskiego (12 IX 1941– 1 XII 1941), A.VI.1.28; — inf. o. Adama Studzińskiego.

Bogusław Szwedo

U

USARZ Franciszek Marian (1895–1954), oficer Wojska Polskiego, harcmistrz, komendant Lwowskiej Chorągwi Harcerzy (1934–1935).

Urodził się 7 XII 1895. Uczęszczał do VII Gimnazjum we Lwowie. Od wiosny 1910 należał do lwowskiej Drużyny Młodzieży Sokolej, którą prowadził Henryk Bagiński, a po nim w grudniu t.r. przejął Czesław Pieniążkiewicz. Wziął udział w kursie skautowym, który rozpoczął się 20 III 1911 w „Sokole-Macierzy”. Po jego zakończeniu 22 V 1911 został członkiem nowo utworzonej 1 Lwowskiej Drużyny Skautowej (LDS), prowadzonej przez Jerzego Lewakowskiego. Uczestniczył w pierwszym publicznym wystąpieniu lwowskich drużyn skautowych (3 V 1912), w pierwszym obozie roboczym w Ostałowicach pod Przemyślem (latem 1912), w Zlocie Sokolim (6 VII 1913) i w drugim obozie roboczym 1 LDS w Machnówku w gm. Bełz (1913). W r. szk. 1913/14 prowadził liczący 26 skautów pluton 1 LDS w Bursie Grunwaldzkiej. W grudniu 1913 został instruktorem sokolim gimnastyki systemu Linga i ćwiczeń polowych. Latem 1914 wziął udział w obozie 1 LDS w Krościenku k. Chyrowa, a po nim z kolegą udał się na wędrowkę w okolice Krosna. Na wieść o ultimatum Austro-Węgier wobec Serbii obaj natychmiast ruszyli w drogę powrotną do Lwowa. W twierdzy Przemyśl zosta-

li zatrzymani na pięć dni w areszcie, bowiem posiadane przez nich mapy terenu wędrowki wzbudziły podejrzenie o szpiegostwo.

We Lwowie Usarz zgłosił się do Legionu Wschodniego, w którym został zastępowym w plutonie skautowym w 1 kompanii. Kiedy wobec postępów armii rosyjskiej w Galicji Wschodniej rozpoczęto ewakuację Legionu na zachód, razem z innymi ochotnikami wyruszył pieszo drogą na Lubień Wielki, Rudki, Sambor i Chyrów do Sanka. Po rozwiązaniu Legionu Wschodniego w Mszanie Dolnej (21 IX 1914) znalazł się w grupie kilkunastu ochotników, których Cz. Pieniążkiewicz zabrał na Podhale, początkowo do Nowego Targu, a później do Kośnych Hamrów, gdzie do końca 1914 r. pracowali w zwartej grupie przy wyrębie lasów. Swoje doświadczenia z tego okresu Usarz opisał po latach w artykułach zamieszczonych w „Skauście”.

Po odparciu ofensywy rosyjskiej został wcielony do wojska austriackiego, z którego uzyskał roczny urlop dla poratowania zdrowia. W tym czasie w Pryw. Gimnazjum Realnym w Zakopanem zdał wojenną maturę. Podczas nauki w Zakopanem włączył się w pracę 1 Zakopiańskiej Drużyny Skautowej, a po wyjeździe Małkowskiego został przybocznym tej drużyny, prowadzonej wówczas przez Pieniążkiewicza.

Po powrocie do Lwowa w grudniu 1915 rozpoczął studia medyczne (których nie ukończył). Został też drużynowym 1 LDS. W tym czasie pomagał ponadto w prowadzeniu kramu skautowego, który był jednym z działów Bratniej Pomocy Skautowej. Na przełomie stycznia i lutego 1916 z części 1 LDS utworzył 4 LDS i został jej drużynowym. W kwietniu t.r. został zastępcą Cz. Pieniążkiewicza, miejscowego komendanta skautowego we Lwowie; współpracował z nim też przy redagowaniu „Skauta”. Jako swój pierwszy artykuł opublikował w tym piśmie *Obchód kościuszkowski w „Sokole” lwowskim* (1917,

USARZ FRANCISZEK

nr 19). Następnie ukazały się jego artykuły zatytułowane *Podchodzenie* (1917, nr 11) i *Tropienie* (1918, nr 10). W sierpniu 1917 wziął udział w obozie roboczym 1 LDS w Siedliskach k. Starego Sioła, a na przełomie czerwca i lipca następnego roku prowadził obóz wędrowny 4 LDS w Tatrach.

Uczestniczył w listopadowych walkach o Lwów (1918), początkowo kierując oddziałem skautowym liczącym 30 osób. Po przekazaniu dowództwa tego oddziału zebrał najstarszych harcerzy i przeszedł na stronę polską, aby wziąć bezpośredni udział w walkach; 5 listopada w czasie akcji bojowej na Kulparkowie (na wysokości toru kolejowego) zaplątał się w druty, uderzył głową o tory i ocknął się dopiero w niewoli ukraińskiej. Został oswobodzony 22 listopada. Po zajęciu Lwowa przez WP dostał przydział do 2 kompanii I batalionu 2 Pułku Strzelców Lwowskich. W dn. 25 listopada jego batalion bronił północnego odcinka frontu w rejonie Hołoska i Rzęsny Polskiej. Usarz walczył następnie z Ukraińcami w szeregach 40 pp, a potem w wojnie bolszewickiej w składzie 19 Pułku Piechoty Odsieczy Lwowa. Doszedł aż do Humania, a później walczył w krwawych potyczkach z nacierającą 1 Armią Konną Siemiona Budionnego.

Po zakończeniu działań wojennych wrócił do Lwowa i włączył się do pracy harcerskiej. W pocz. 1921 r. objął funkcję komendanta Męskiego Hufca we Lwowie i wszedł w skład pierwszej Komendy Męskiej Chorągwi Lwowskiej. Dn. 4 VI 1921 został mianowany przodownikiem, a 8 XII 1921 – podharc mistrzem (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. stopień równoważny ze stopniem harcmistrza). Był komendantem technicznym I Zlotu Harcerskiego Drużyn Reprezentacyjnych z całego kraju (Lwów, 31 VI–2 VII 1921). Po zlocie prowadził miesięczny kurs instruktorski Męskiej Chorągwi Lwowskiej w Uluczu n. Sanem. W l. 20. brał czynny udział w wielu przedsięwzięciach harcerskich,

m.in. prowadził chorągwiany kurs instruktorski na stopień przewodnika dla drużynowych w Podsobniu (1927).

W 1932 r. został kierownikiem Wydz. Przysp. Wojsk. i Wych. Fiz. Komendy Lwowskiej Chorągwi Harcerzy (w styczniu) oraz zastępcą komendanta chorągwi (w kwietniu). W lecie t.r. był komendantem obozów kursów drużynowych i członkiem komendy kursu podharc mistrzowskiego w Suchodole, a w grudniu został przewodniczącym komisji prób na stopień działacza harcerskiego i członkiem komisji prób na stopień podharc mistrza. W czerwcu 1933 po rezygnacji z funkcji Aleksandra Szczyńskiewicza został p.o. komendantem Lwowskiej Chorągwi Harcerzy. Z urzędu wszedł wówczas w skład Zarządu Oddziału Lwowskiego ZHP, w którym pozostawał do opuszczenia Lwowa w 1938 r. Komendantem chorągwi został mianowany 2 V 1934 i pełnił tę funkcję do 1 V 1935. Od listopada 1935 do października 1936 był członkiem komisji dyscyplinarnej, a następnie referentem kształcenia komendy chorągwi. Od 1935 r. należał do lwowskiego Koła Harcerzy z l. 1910–1918 (następnie Koło Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość). Latem 1936 prowadził zajęcia terenowe na obozie hufca tarnobrzесьkiego w Woli Jasienickiej. Wspólnie z żoną przyczynił się do założenia KPH 25 LDH im. ppłk. B. Szula przy VII Gimnazjum we Lwowie, gdzie uczył się jego syn. W styczniu 1938 został mianowany komendantem harcerzy na m. Lwów. W listopadzie 1938 w związku ze zmianą przydziału służbowego w wojsku został przeniesiony do Wlkp. Chorągwi Harcerzy.

Przez całe życie pasjonował się sportem. Był sędzią piłkarskim, m.in. 14 IV 1929 sędziował mecz ekstraklasy „Cracovia” – „Ruch” Wielkie Hajduki, który oglądało 3 tys. widzów.

Był zawodowym oficerem WP. Został mianowany podporucznikiem ze starszeństwem z dn. 1 VI 1919. Jako oficer sanitarno-administracyjny służył w VI baonie

sanitarnym. W 1931 r. awansował do stopnia kapitana. W 1939 r. pełnił służbę w 7 Szpitalu Okręgowym w Poznaniu jako pomocnik komendanta ds. gospodarczych. Podczas kampanii wrześniowej dostał się do niemieckiej niewoli i okres wojny spędził w obozach jenieckich, w Oflagu IIB Arnswalde (w Choszcznie) i Oflagu IID Gross Born Westfalenhof (w Bornem Sulimowic-Kłominie). Brał udział w życiu kulturalnym obozu (był w składzie zarządu chóru). Został oswobodzony w lutym 1945.

Zmarł 17 XII 1954. Na komunalnym Cmentarzu Lipowym w Gliwicach przy ul. ks. J. Poniatowskiego znajduje się nagrobek Usarza i jego żony oraz symboliczny grób ich syna.

Został odznaczony Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Odznaką Honorową PCK.

Z żoną Heleną (1898–1987) miał syna Tadeusza (harcera, podchorążego Szkoły Podchorążych Sanitarnych, który zginął 9 IX 1939).

— *Lista jeńców oflagu IIB Arnswalde* [online] <http://www.choszczno.pl/content/view/3073/268> [dostęp 10 XII 2018]; *Rocznik oficerski 1923*, W. 1923; — Bagiński H. *U podstaw organizacji Wojska Polskiego 1908–1914*, W. 1935; Błażejowski Z *dziejów*; Giziński S., Szutowicz A. *Oflag IIB Arnswalde. Jenieckie losy*, Wr. 2013; Kubrak Z. *39 pp. Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej*, Pruszków 1993; Rokosz M., Dall L. *Harcerstwo zakopiańskie w l. 1913–1945*, Zakopane 2013; Wojtyca J. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w l. 1910–1919*, Kr. 2000; — Dobiecki J. *Moje wspomnienia o I Lwowskiej Drużynie Harcerzy*, „Harc.” 1983, nr 8; [Dobiecki J.] J. D. *Obóz roboczy I Lw[owskiej] w Siedliskach*, „Skaut” 1917, nr 23/24; Grabski S. *Pamiętniki*, t. 1, W. 1989; Małkowska O. *Zakopane* [relacja], w: E. Grodecka *Pierwsze ćwierćwiecze harcerstwa żeńskiego*, cz. 3. *Służba wojenna 2*, W. 1938; *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*, red. J. Klink, E. Wawrzukowicz, cz. 3. *Orga-*

nizacja listopadowej obrony Lwowa, ewidencja uczestników walk. Lista strat, Lw. 1939, s. 186, 439; Rakowski B. *W kręgu harcerskiego ogniska. Wspomnienia z obozu harcerskiego Hufca Tarnobrzkiego im. gen. H. Dąbrowskiego w Woli Jasienickiej w r. 1936*, „Tarnobrzskie Zeszyty Historyczne” 2012, nr 37; *Spraw. Dyrekcji c.k. Gimnazjum VII we Lwowie za r. szk. 1913/14*, Lw. 1914; *Spraw. Dyrekcji Gimnazjum VII im. T. Kościuszki we Lwowie za r. szk. 1934/35*, Lw. 1935; *Spraw. Zarządu Oddziału Lwowskiego za czas od 8 XI 1931 do 4 III 1933*, „Skaut” 1933, numer nadzwyczajny; Szumowski T. *Harcerze w obronie Lwowa – Patlac Sapiechów*, w: *Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918*, red. J. Klink, E. Wawrzukowicz, cz. 2. *Relacje uczestników*, Lw. 1936, s. 605–620; Usarz F. M. *Garść wspomnień osobistych 1911–1931*, „Skaut” 1931, nr 7/8; nr 10; 1932, nr 1, nr 2, nr 3, nr 4, nr 5, nr 7; 1933, nr 3, nr 6; 1934, nr 1; tenże *Czwarta lwowska w okresie wojennym 1914–1920*, w: „Lwowska Czwórka” *Jednodniówka* Wydana w 25-letni Jubileusz Powstania 4 Lwowskiej Drużyny Harcerzy, Lw. 1936; — AAN: zesp. Akt ZHP, sygn. 76.

Marian Miszczuk

W

WALCZAK Adam, pseud. Mirski, Sęp, Nietoperz (1915–2003), oficer Wojska Polskiego, podharcemistrz, dowódca 13 Brygady Młodzieżowej Armii Krajowej.

Urodził się 21 X 1915 w Berlinie. Był synem Leona (krawca) i Marii z Jankowiaków. W 1919 r. zamieszkał z rodzicami w Toruniu przy ul. Mickiewicza. We wrześniu 1922 rozpoczął naukę w Szkole Ćwiczeń przy Seminarium Żeńskim, a dwa lata później wstąpił do 10 Drużyny Harcerzy (DH) im. gen. H. Dąbrowskiego,

działającej przy sąsiedniej Szkole Powsz. nr 4. Od 1926 r. kontynuował naukę w tejże szkole. W dn. 13 XI 1927 złożył przyrzeczenie harcerskie, jednocześnie otrzymując stopień młodzika. W 1929 r. rozpoczął naukę w Państw. Seminarium Nauczycielskim Męskim w Toruniu i przeszedł do 4 DH im. gen. J. Hallera (która wkrótce zmieniła patrona na gen. K. Pułaskiego, a w 1930 r. numer na 9). W czerwcu 1931 zdobył stopień wywiadowcy, a w lipcu t.r. ukończył kurs zastępowych. W następnym roku zdobył stopień ćwika oraz uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Pomorskiego i Międzyn. Zlocie Skautów Wodnych w Garczynie. W 1933 r. zdobył stopień harcerza orlego, a także ukończył kurs drużynowych i kurs podharcmi-strzowski (na jego zakończenie otrzymał stopień przodownika). W t.r. wziął udział w IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech. W 1934 r. zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej.

W 1935 r. zdał egzamin dojrzałości. W lipcu t.r. na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale był oboźnym reprezentacji Pomorskiej Chorągwi Harcerzy, a we wrześniu rozpoczął służbę wojskową na Dywizyjnym Kursie Podchorążych Rezerwy Piechoty przy 67 pp w Brodnicy. Po jego ukończeniu w październiku 1936 wstąpił do Szkoły Podchorążych Piechoty w Komorowie k. Ostrowi Mazowieckiej. W trakcie nauki utrzymywał kontakt z miejscowymi drużynami harcerskimi przy gimnazjum w Ostrowi i szkole powsz. w Starym Komorowie. Z dn. 1 X 1938 otrzymał nominację na podporucznika i przydział do stacjonującego w Lidzie 77 pp Strzelców Kowieńskich 19 DP; był dowódcą plutonu. Równocześnie został przeniesiony do Hufca Harcerzy w Lidzie (tamtejszym drużynom przekazywał niepotrzebny już wojsku sprzęt i pomagał w organizacji obozów).

W chwili wybuchu wojny w 1939 r. był oficerem ds. specjalnych przy dowódcy Ośrodka Zapasowego 19 DP. Dowodził

obroną przeciwlotniczą węzła kolejowego w Lidzie. Szlak bojowy powiódł go przez Orany, Grodno (obrona miasta przed sowietami) i Kanał Augustowski do granicy z Litwą, którą przekroczył 22 IX 1939. Został internowany w Birsztanach. Uciekł z obozu 15 października i następnego dnia w Ambasadzie Polskiej w Kownie został zaprzysiężony w SZP. Nie udało mu się wyjechać do Francji; został skierowany na Litwę, gdzie w miejscowości Onikszy organizował siatkę konspiracyjną. Pracę tę w czerwcu 1940 przerwało wkroczenie na Litwę wojsk sowieckich; w lipcu został aresztowany przez NKWD, jednak uciekł z transportu. Miesiąc później został mianowany na stopień porucznika i przeniesiony do Oszmiany. Objął dowództwo Obwodu Oszmiana Południe ZWZ, prowadził tu prace organizacyjne i szkolenie wojskowe.

W listopadzie 1940 został zdekonspirowany i musiał się ukrywać; w lutym 1943 przerzucono go do Obwodu Mołodeczno krypt. „Mleko” na funkcję oficera ds. organizacji i szkolenia. Zorganizował kurs podchorążych w Smorgoniach i kurs podoficerski w Rakowie, gdzie nawiązał kontakt z harcerzami i założył Związek Młodych Orłat. Próbował ułożyć poprawne stosunki z partyzantami sowieckiej Brygady im. Stalina, jednak byli oni nastawieni na likwidację oddziałów AK. W lipcu 1943 zorganizował oddział OP-6 „Czarny Dąb”, z którym niszczył sieć administracyjną okupanta. Po bitwie pod Malatami (25 IX 1943) ze swoim skrwawionym oddziałem schronił się w Puszczy Nalibockiej, gdzie ten i inne oddziały zostały zaatakowane przez Sowietów. Objął dowództwo nad całością i mimo ciężkiej rany 1 XII 1943 wyprowadził swoich podkomendnych z okrążenia, za co został przedstawiony do odznaczenia Krzyżem Srebrnym *Virtuti Militari* i awansowany do stopnia kapitana. Wrócił na obszar Obwodu Oszmiańskiego AK, do Rakowa, gdzie prowadził akcję oczyszczania terenu, przeważnie z sowieckich band rabunkowych.

W marcu 1944, przyjmując pseud. Nietoperz, został dowódcą 13 Brygady Mołodeczańskiej AK, utworzonej na bazie oddziału partyzanckiego „Czarny Dąb”. Dowodził nią w bitwach pod Krewem (15/16 marca), Łostojańcami (18/19 kwietnia), Grauzyszczkami (6 maja), Tołminowem (12/13 maja) i Holszanami (8 czerwca), w akcjach dywersyjnych w rejonie Mołodeczna i operacji „Ostra Brama” (7–17 lipca). Udało mu się uniknąć podstępnego aresztowania przez sowietów i w nocy 17/18 lipca przedarł się z Brygadą do Puszczy Rudnickiej, gdzie jednak następnego dnia jego partyzanci zostali okrążeni i rozbici przez wojsko sowieckie w bitwie pod Borowem. Ostatecznie rozwiązał resztki oddziału 25 sierpnia. Chory, w końcu września wrócił do Wilna.

Z Wilna 13 I 1945 został przerzucony do Białegostoku. W kwietniu t.r. z żoną Janiną (łączniczką 13 Brygady), posługując się fałszywymi dokumentami, wyjechał do Torunia. Rozpoznany, przeniósł się do Wyrzysk, potem Łeby i Lęborka, gdzie krótko pracował w starostwie. Od września 1946 był dyrektorem w Państw. Roszarni Lnu i Konopi (dyrektorem Zjednoczenia Roszarni był jego wojenny dowódca mjr inż. Czesław Dębicki, pseud. Jarema), a następnie w jej oddziale w Prabutach.

Ujawnił się 22 IV 1947. Nękanym przez UB, w 1948 r. został zwolniony z pracy. Zatrudnił się jako robotnik. Został aresztowany, ale udało mu się uciec z więzienia. W czerwcu 1949 na krótko wrócił do Torunia, skąd wyjechał do Szczecina z zamiarem przedostania się na Zachód. Wielokrotne próby wyjazdu nie powiodły się. W czerwcu 1950 podjął pracę w Zrzeszeniu Górzeln Rolniczych. Nadal szykanowany przez UB i władze wojskowe, w grudniu t.r. ponownie został zwolniony z pracy. Wyjechał w Poznańskie, gdzie w l. 1951–1953 pracował w Fabryce Maszyn i Urządzeń Przemysłu Spożywczego we Wronkach. Dalsze szykany UB spowodowały, że wrócił do Torunia. Tu znalazł zatrudnienie

jako główny księgowy w Szklarskiej Spółdzielni Pracy „Kryształ”.

Na pocz. 1957 r. powrócił do harcerstwa. W marcu t.r. został kierownikiem Ref. Obozów i Turystyki Komendy Hufca w Toruniu. Współorganizował pierwsze po sześcioletniej przerwie obozy. Rok później związał się z 6 Drużyną Harcerzy im. Zawiszy Czarnego, tzw. „Czarną Szóstką”, którą prowadził phm. Tadeusz Pelc. Po nagonce (m.in. na łamach „Na Przełaj”) drużynę rozwiązano w kwietniu 1961.

W końcu lipca 1962 przeniósł się do Jassła na stanowisko dyrektora finansowego Zjednoczonych Zakładów Gospodarczych „Inco”. Inwigilowany przez SB, w sierpniu 1964 powrócił do Torunia i jako główny księgowy rozpoczął pracę w Państw. Ośrodku Maszynowym w Małej Grzywnie. Od stycznia 1967 pracował w Przedsiębiorstwie Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracji w Toruniu. W tym czasie był też komendantem Obrony Cywilnej w Zjednoczeniu Budownictwa Wodnego i Melioracji. W lutym 1978 przeszedł na emeryturę.

Od 1945 r. należał do związków zawodowych, m.in. Pracowników Gospodarki Komunalnej i Przemysłu Terenowego (1962–1964), Pracowników Rolnych (1964–1966, 1967–1974) oraz Pracowników Leśnych i Przemysłu Drzewnego (1966). W l. 1964–1976 był członkiem Polskiego Tow. Ekonomicznego. Należał do Stow. Księgowych w Polsce.

W 1974 r. zorganizował pierwsze spotkanie żołnierzy 13 Brygady AK. Opracował i wydał w drugim obiegu monografię *13 Brygada AK Okręgu Wileńskiego* (1985, wyd. 2, B. 2002). Jego staraniem na cmentarzu w Dobrzyniewie Kościelnym k. Białegostoku wykonano renowację nagrobka kapelana 13 Brygady ks. kpt. Wiktora Gogolińskiego (1983), w kościele w Rucianem-Nidzie umieszczono tablicę pamiątkową 3 Zgrupowania Wileńskiego AK, a w kościele św. Jacka w Warszawie – tablicę upamiętniającą 13 Brygadę (1988).

W końcu l. 80. został członkiem Kom. Hist. Toruńskiej Chorągwi ZHP oraz Kręgu „Orbita”; 15 II 1992 otrzymał stopień podharcemistrza. W 2000 r. włączył się w prace „Zespołu 1917”, którego celem było przygotowanie obchodów 85-lecia harcerstwa w Toruniu (w 2001 r. został jego przewodniczącym). Spisał wspomnienia pt. *Moje spotkania z harcerstwem*, które zostały zamieszczone w książce *Śladami lilijki w grodzie Kopernika* (T. 2002).

W listopadzie 1989 w Bibl. Uniwersyteckiej w Toruniu zorganizował wystawę *Okręg Wileński AK w walce 1943–1945*. Był współzałożycielem Stow. Żołnierzy AK i jego członkiem od grudnia 1989. Należał do ŚZZAK, w którym przez jedną kadencję był członkiem Rady Naczelnej. Organizował w nim Środowisko Wileńskie i ufundował jego sztandar. Został także wiceprezesem Okręgu Toruń ŚZZAK i prowadził jego księgowość. Zrezygnował z tych funkcji w 2002 r. ze względu na stan zdrowia. W l. 1976–1989 należał do ZBoWiD-u, od 1978 r. był członkiem Związku Inwalidów Wojennych RP, a od 1992 r. – Związku Oficerów Służby Stałej WP II RP. W 1991 r. wszedł na okres dwóch kadencji w skład Wojew. Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Toruniu. Z jego inicjatywy w 1996 r. w Graużyszkach (obecnie na Białorusi) wybudowano pomnik nagrobny upamiętniający jego towarzyszy broni poległych w 1944 r.

Zmarł 3 IV 2003 w Gdańsku. Został pochowany w Toruniu.

Był odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1944), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1991), Krzyżem Walecznych (1944), Krzyżem Kampanii Wrześniowej 1939 (1985), Krzyżem AK (1968), Krzyżem Partyzanckim (1959), Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939 (1984), Medalem Wojska (czterokrotnie, 1985), Medalem Zwycięstwa i Wolności (1959), Brązowym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju

(1975), Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2001), Złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1999), Srebrnym Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami (1991), Państw. Odznaką Sportową kl. III (1931) i kl. III st. 2 (1932), Odznaką Weterana Walk o Niepodległość (1995), Odznaką-Wyróżnieniem za Wkład Pracy na Rzecz ŚZZAK (1999), Odznaką Honorową Żołnierza AK Okręgów Wileńskiego i Nowogrodzkiego (1984), Odznaką Pamiętkową 13 Brygady AK Okręgu Wileńskiego (1993), Odznaką 80-lecia Harcerstwa Ziemi Toruńskiej (1998), Złotą Odznaką Zasłuzde Hufca ZHP w Toruniu (2000) i Srebrną Odznaką Zasłużony w Rozwoju Stow. Księgowych w Polsce (1978). Otrzymał tytuł Honorowego Członka ŚZZAK (1999) oraz Instruktora Seniora ZHP (1994). W 1994 r. został awansowany do stopnia majora, a w 1999 r. – podpułkownika. W 2015 r. na gmachu Wydz. Sztuk Pięknych UMK odsłonięto poświęconą mu tablicę.

W małżeństwie z Janiną (łączniczką 13 Brygady AK) miał dwóch synów: nieżyjącego już Andrzeja i Mirosława, oficerów WP.

— Walczak A. *13 Brygada AK Okręgu Wileńskiego*, B. 2002; — tenże *Moje spotkania z harcerstwem*, w: *Śladami lilijki w grodzie Kopernika*, T. 2002; Welker L. J. *Trzy „Czarne Szóstki” 1919–1945–1957*, T. 2007; — AP w T.: zesp. AmTD IV, syg. 5940, 5954; Księgi adresowe m. Torunia z l. 1932 i 1936; rozkazy Komendy Hufca w Toruniu (L. 3 z 16 III 1957, L. 5 z 23 V 1997, L. 03 z 13 III 2001); Rozkaz Komendy Chorągwi w Toruniu L. 7 z 16 V 1994; akta pers. Okręgu Toruń ŚZZAK, teczka W-2; — relacja A. Walczaka (2001).

Lesław J. Welker

WCISŁO Ryszard, pseud. Chytry Jastrząb (1933–2015), magister inżynier architekt, harcmistrz, komendant Małopolskiej Chorągwi Harcerzy ZHP rok założenia 1918 (1989–1990), naczelnik harcerzy ZHP rok założenia 1918 (1990–1993).

Urodził się 8 IV 1933 w Zakopanem. Był synem Kazimierza (1905–1978, elektryka instalatora, właściciela prywatnego zakładu usługowego) i Zofii Tekli z Magrysiów (1905–1975). Miał brata Wiesława (ur. 1935, prawnika, podharcmistrza, harcerza Rzeczypospolitej).

Dzieciństwo spędził w Zakopanem. Tam uczęszczał do szkoły powsz. oraz Gimnazjum i Liceum im. O. Balzera. Następnie wraz z rodziną przeniósł się do Rzeszowa, gdzie uczył się w LO im. S. Konarskiego, w którym zdał maturę w 1950 r.

Z harcerstwem zetknął się w sierpniu 1944 na konspiracyjnej zbiórce późniejszej 3 Rzeszowskiej Drużyny Harcerzy (RDH). Po ponownym zamieszkaniu w Zakopanem wraz z bratem Wiesławem we wrześniu 1945 wstąpił do 2 Zakopiańskiej Drużyny Harcerzy im. A. Małkowskiego. Po powrocie do Rzeszowa w październiku 1946 został przyjęty do 3 RDH im. S. Czarnieckiego, w której 5 I 1947 złożył przyrzeczenie harcerskie. Jako harcerz 3 RDH wziął udział w trzech obozach stałych, obozie wędrownym i zimowisku oraz z wyróżnieniem ukończył obozowy kurs zastępowych w Kasince Małej. Pełnił funkcję gospodarza harcówki i złożył zastęp „Lwów”. W tym czasie zdobył kolejne stopnie harcerskie: młodzika (1946), wywiadowcy (1947) i ewika (1948). W przededniu likwidacji harcerstwa objął w drużynie funkcję przybocznego.

Studia odbył na Wydz. Architektury Politechniki Krak., uzyskując w 1957 r. tytuł magistra inżyniera architekta. Pracę zawodową rozpoczął w krakowskim „Miastoprojekcie”, uczestnicząc w zespołach projektowych i projektując samodzielnie obiekty budownictwa miejskie-

go (m.in. elewację Hotelu „Cracovia”), a także budynki mieszkalne (np. budynek zlokalizowany na rogu ul. Kościuszki i ul. Włóczków oraz budynek w Podgórzu przy ul. św. Kingi, które otrzymały tytuł Mistera Roku). Pracując później w Biurze Przemysłowym Budownictwa, zaprojektował m.in. największą w Polsce cementownię „Nowiny”, garbarnię w Wałczu oraz Fabrykę Obuwia Sportowego w Wałbrzychu. Z ramienia SARP wykonał projekt Szkoły Podst. w Lipnicy Wielkiej.

Po reaktywowaniu ZHP w 1956 r. został drużynowym 14 Krak. Drużyny Harcerzy (KDH) im. S. Czarnieckiego przy Technikum Energetycznym w Hufcu Kraków-Zwierzyniec. Objął funkcję szczebowego powstałego w 1958 r. „Białego Szczepu”, który utworzyły 14 KDH i 18 KDH. Do 1962 r. był komendantem pięciu obozów stałych: w Sopotni Wielkiej (1957), Wetlinie (1958), Nasicznem (1960), Kluszkowcach (1961) i Sulęcynie (1962), a także zimowiska w Jaszczurówce (1957/58) i kursu zastępowych w Bukowinie Tatrzańskiej (1959/60). Ponadto pełnił funkcję sekretarza komendy (1959–1960) i kierownika ref. starszoharcerskiego (1962/63) Hufca Kraków-Zwierzyniec. W tym czasie zdobył stopnie instruktorskie przewodnika (2 VI 1957) i podharcmistrza (1 IV 1959) oraz stopień harcerza orlego (3 XI 1959).

W 1963 r. przeniósł się do Szczepu Lotniczego im. F. Żwirki i S. Wigury 19 KDH w Hufcu Kraków-Kleparz-Łobzów, gdzie objął funkcję zastępcy szczebowego i drużynowego Dywizjonu „Słonecznych Dróg” (drużyny nazywano tu dywizjonami). Działał w prężnym zespole instruktorskim, dzięki któremu „Dzięciwątka” stała się jednym z wiodących środowisk harcerskich Krakowa. Zaprojektował sztandar szczepu, wręczony w 1964 r. (był to jeden z 16 zaprojektowanych przez niego sztandarów harcerskich). Stopień harcmistrza otrzymał 22 VII 1964.

WCISŁO RYSZARD

W Szczepie 19 KDH był komendantem trzech obozów stałych: w Gaboniu (1963), Uściu Gorlickim (1965) i Ujsolach (1966 – w zgrupowaniu szczepu) oraz obozu wędrownego w Sudetach (1965). W tym okresie pełnił też funkcję zastępcy ds. organizacyjnych komendanta Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów (25 IX 1966–25 III 1967).

W r. szk. 1967/68 przeniósł się do Szczepu „Huragan”. Od listopada 1967 do czerwca 1968 pełnił funkcję komendanta Szczepu „Huragan B”, a od czerwca 1969 do kwietnia 1970 – drużynowego 28 KDH. Jako komendant prowadził obóz stały w Jarosławcu (1969), zimowiska w Zębie (1970/71) i Moszczenicy (1971/72) oraz obóz wędrowny po Jugosławii (1972). Ponadto był członkiem Rady (1965–1967) i Komisji Rewizyjnej (1967–1971) Hufca Kraków-Kleparz-Łobzów.

W 1960 r. został przyjęty do Kręgu Puszcząńskiego „Czarnego Dębu”, który działał w Rzeszowie pod wodzą phm. Adama Rząsy. Otrzymał w nim miano Chytry Jastrząb. Krąg ten kontynuował tradycje przedwojennego harcerstwa, a szczególnie ideę puszczania. Wielu należących do niego instruktorów, będąc zwolennikami harcerstwa w jego przedwojennym kształcie, było nastawionych opozycyjnie do oficjalnych władz harcerskich. W związku z tą działalnością w 1973 r. Wcisło został aresztowany, przesłuchany i zatrzymany na 48 godzin. Jednym z przedstawionych mu zarzutów było organizowanie zagranicznych obozów wędrownych, mających na celu nawiązywanie kontaktów z Polonią i dostarczanie jej nielegalnej literatury. Następnie przez wiele lat był pod ciągłą inwigilacją SB jako jeden z „niepokornych”, stanowiących zagrożenie dla ówczesnych władz.

W r. szk. 1973/74 był kierownikiem Ref. Organizacyjnego Komendy Hufca Kraków-Krowodrza, w którym współkierował akcją sztandarową i wszedł w skład redakcji okolicznościowego wydawnictwa *Rok*

sztandarowy Hufca ZHP Kraków-Krowodrza (Kr. 1974). W następnym roku powrócił do pracy w szczepach lotniczych. Początkowo został komendantem Szczepu „Gwiazdzistego Szlaku” (1974–1975), następnie był zastępcą komendanta (1976–1979) i komendantem (1979–1981) Szczepu Lotniczego „Słonecznych Dróg”. Był też współautorem broszury *Komandoria – harcmistrze „Dziwiętnastki”* (Kr. 1983). Otrzymał honorowy stopień harcmistrza PL (22 VII 1977) i Złotą Odznakę Komendanta Obozu przyznaną przez Wydż. Organizacji Wypoczynku GK ZHP (1978).

W l. 80. włączył się w działalność Porozumienia KIHAM. W jej ramach był inicjatorem i komendantem Jubileuszowego Złotu Harcerstwa na krakowskich Błoniach (18–20 IX 1981). Był również komendantem Pogotowia Zimowego Harcerek i Harcerzy powołanego w 1982 r. przez Radę Porozumienia KIHAM. Od 1983 r. uczestniczył w działaniach niejawnego Ruchu Harcerskiego. Był współorganizatorem ogólnopolskiego spotkania harcerzy z papieżem Janem Pawłem II w Tarnowie (9 VI 1987) oraz sygnatariuszem *Listu otwartego do społeczeństwa polskiego* (22 V 1988).

Po reaktywowaniu Szczepu Lotniczego „Gwiazdzistego Szlaku” na terenie Szkoły Podst. nr 109 na Białym Prądniku został jego komendantem (1985–1988). Był przewodniczącym komisji stopni harcerskich (1983–1985), zastępcą komendanta (1988/89) i członkiem Rady (1985–1989) Hufca Kraków-Krowodrza. W tym czasie prowadził obozy letnie w Czarnoszycach (1986), Konarzynach (1987), Rozstajnem (1988) i Słosinku (1989), a także zimowe po Podhalu (wędrowny, 1986) i w Czarnej Górze (1987 i 1988).

Współtworzył ZHP r. zał. 1918, w którym we wrześniu 1989 został p.o. hufcowym Hufca Harcerzy Kraków IV oraz komendantem Małopolskiej Chorągwi Harcerzy. W dn. 15 XII 1990 Rada Naczelna ZHP r. zał. 1918 wybrała go na funkcję

naczelnika harcerzy, którym został mianowany 16 I 1991. Funkcję tę pełnił do lutego 1993. W tym czasie uczestniczył w rozmowach mających na celu połączenie ZHP r. zał. 1918 z ZHR.

Z ramienia ZHP r. zał. 1918 pełnił funkcję zastępcy komendanta Jubileuszowego Złotu 80-lecia Harcerstwa w Olsztynie k. Częstochowy (1991). Po połączeniu ZHR i ZHP r. zał. 1918, które nastąpiło w r. 1992, działał w ZHR. W lutym 1993 został mianowany kierownikiem Wydz. Starszyny GK Harcerzy ZHR. W 1998 r. objął funkcję przewodniczącego Komisji Instruktorskiej Małopolskiej Chorągwi Harcerzy ZHR. W 1994 r. w 50-lecie swojej działalności harcerskiej zorganizował autorską wystawę.

Po 1995 r. przejściowo był drużynowym 19 Krak. Lotniczej Drużyny Harcerzy (KLDH) „Ptaki Polskie” i 19 KLDH „Orli Szaniec”. W l. 1998–2012 pełnił funkcję komendanta Szczepu 19 Krak. Drużyn Lotniczych im. F. Żwirki i S. Wigury (ZHR). Uczestniczył w obozach i zimowiskach szczepu jako komendant i kwartmistrz, towarzyszył mu też na Zlocie 10-lecia ZHR w Lednicy, III Narodowym Zlocie Harcerzy w 60. rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego, Zlocie 20-lecia ZHR w Koronowie, Zlocie 100-lecia Harcerstwa w Krakowie-Łągiwnikach, podczas „Białych Służb”, na biwakach, wędrówkach, wycieczkach i rajdach.

W 2003 r. po ujawnieniu przez IPN tezek i dokumentów operacyjnych SB dotyczących jego działalności harcerskiej na mocy art. 6 pkt. 1 ustawy o IPN został uznany za osobę pokrzywdzoną i represjonowaną.

W roku jubileuszu 100-lecia harcerstwa (2011) spełniło się jego marzenie o ustawieniu pomnika A. Małkowskiego w Parku im. H. Jordana w Krakowie. W t.r. w sali „Sokoła” przy ul. Piłsudskiego otwarto wystawę dorobku najstarszych szczepów i drużyn krakowskich. Obie te inicjatywy były jego pomysłem, poświę-

cił im wiele czasu i wysiłku. Włączał się społecznie w inne zamierzenia, takie jak adaptacja Fortu 39 Olszanica na Schronisko Młodzieżowe, patronat nad rozbudową siedziby Klubu Turystyki Konnej w Olszanicy czy opracowanie koncepcji rozbudowy Młodzieżowego Domu Kultury „Dom Harcerza” w Krakowie przy ul. Reymonta 18. W ostatnich latach życia uczestniczył w działalności krakowskiego Oddziału Stow. Szarych Szeregów, będąc kanclerzem kapituły młodzieżowej odznaki „Szare Szeregi – Więź Pokoleń”.

Spędził setki dni na harcerskich obozach i zimowiskach w ukochanych górach. Niezwykle dbał o schludność i estetykę harcerskiego munduru.

Pięknie rysował i rzeźbił, miał zdolność projektowania i wyobraźnię przestrzenną pozwalającą na uzyskiwanie odpowiadającej otoczeniu formy obiektu. Wykorzystywał swoje umiejętności w projektowaniu elementów architektonicznych obozów harcerskich, takich jak maszty, bramy, kładki – estetyczne i proste w konstrukcji. Jego dziełem był także wystrój wielu izb harcerskich oraz proporce, odznaki, medale, plakietki i inne symbole harcerskie, w tym biało-czerwona plakietka, klamra pasa harcerskiego i odznaki honorowe ZHR.

Zmarł 25 X 2015. Został pochowany w grobie rodzinnym na cmentarzu Rakowickim. W jego pogrzebie wzięło udział kilkuset harcerzy i instruktorów oraz ok. 40 pocztów sztandarowych. Na grobie złożono wieniec w imieniu Prezydenta RP Andrzeja Dudy. W nekrologu zawiadamiającym o jego śmierci napisano: *Dla harcerzy ze Szczepu 19 Krak. Drużyn Lotniczych był „dziewiętnastakiem”, druhem drużynowym, druhem szczepowym, druhem komendantem. Prawdziwym Wodzem. Takim, który potrafił dać przegon, ale i który był mistrzem harcerskich zabaw i okrzyków, nosił jak my zielony plecak wojskowy z szarym kocem, budował bramę, spał na pryczy, z którym w spieko-*

tę dnia i śnieżną zawieruchę maszerowaliśmy razem kolumną. Wzorem instruktora i wzorem człowieka, który nigdy się nie wywyższał, potrafiącym porozmawiać zarówno z druhem naczelnikiem, jak i najmłodszym zuchem.

Został odznaczony Krzyżem Komandorskim (pośmiertnie, 2015) i Oficerskim (2008) Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Wolności i Solidarności (2012), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1981), Srebrnym Medalem Senatu RP (2013), Medalem KEN (2008), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego (1966), Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2014), odznaką Zasłużony Działacz Lotnictwa Sportowego (1980), Krzyżem Honorowym ZHR „Semper Fidelis” (2008), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1972), Odznaką za Zasługi dla Aeroklubu PRL (1976), plakietką Stow. Szarych Szeregów „Szare Szeregi – Wież Pokoleń” (2012), Złotą (1972) i Srebrną (1970) Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa, Odznaką „Honoris Gratia” (2013), Złotym Medalem Harcerskiej Wdzięczności Małopolskiej Chorągwi Harcerzy im. A. Małkowskiego, Medalem 50-lecia Aeroklubu Krak. (1978), Odznaczeniem Szczepów Lotniczych I kl. (1981), Złotą Odznaką 35-lecia 19 KDHL (1966) i Honorową Odznaką 25-lecia „Huraganu” I st. (1970). W 2013 r. w okresie obchodów 80. urodzin otrzymał Apostolskie Błogosławieństwo Ojca Świętego Franciszka.

W 1959 r. zawarł związek małżeński z Ewą Kowalczyk (ur. 1935, inżynierem budownictwa wodnego). Miał córkę Monikę (zameżną Cynk, ur. 1960, magistra inżyniera architekta, instruktorkę harcerską w stopniu przewodnika, pilotkę szybowcową).

— *Ryszard Wcisło*, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Ryszard_Wcisło [dostęp 1 XI 2018]; — Kapusta M. *Sprawa operacyjnego sprawdzenia krypt. „Skaut”. Z dziejów niezależnego ruchu harcerskiego*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa”

2005, t. 1, s. 37–38, 72–73; Komorowski J. *Niepokornych „Droga do Orłów”. Siedemdziesiąt lat krakowskiej „Dziętnastki”*, Kr. 2001, s. 80–86; *Monografia 19 KDHL* [online] http://19kldh.pl/monografia/www/articles.php?article_id=134 [dostęp 5 X 2018]; *Monografia 19 Krak. Drużyny Harcerzy*, [komitet redakcyjny] W. Bąk i in., Kr. 1971, s. 34, 36, 39–40, 42, 44, 47–48; *Monografia szczepów harcerskich „Huragan” i „Huragan 28” im. Obrońców Westerplatte w Krakowie*, red. A. Manecki i in., Kr. 2008; Wcisło R., Baziur G. *Niestrudzonych „Droga do Orłów”, cz. 2. 2001–2011. Jubileusz 80-lecia*, Kr. 2011; Wojtycza K. *Hufiec Kraków-Kleparz-Lobzów w l. 1957–1972*, Kr. 2007; tenże *Hufiec Kraków-Krowodrza w l. 1973–1989*, Kr. 2014; tenże *Hufiec Kraków-Zwierzyniec w l. 1957–1972*, Kr. 2011; — Watycha L. *Opowieści Chytręgo Żubra*, Kr. 2004, s. 68; — [Hausner W.] *WH Odeszli razem*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2015, t. 11, s. 109–110; [nekrolog] [online] <http://malopolanie.zhr.pl> [dostęp 1 XII 2018, cyt.]; Wojtycza K. *Hm. Ryszard Wcisło „Chytry Jastrząb”(1933–2015)*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2016, t. 12, s. 57–65; — dok. w pos. rodzinie: książeczka służbowa R. Wcisło (1947); — inf. rodziny: żony E. Wcisło i bratanek phm. Marcina Wcisło oraz hm. Kazimierza Dziedzica, hm. Marcina Kapusty, hm. Ryszarda Korskiego i hm. Zbigniewa Sabińskiego.

Krzysztof Wojtycza

WIKTOROWSKI Alfred (1935–1978), pedagog, harcmistrz, komendant Hufca w Końskich (1957–1978), inicjator i współtwórca Ośrodka Harcerskiego w Sielcu Wielkiej.

Urodził się 10 V 1935 w Pawłowie w pow. szydlowieckim (w obecnym woj. mazowieckim) w rodzinie Feliksa (1904–1971) i Janiny z Jasińskich (1911–1983). Miał kilkoro rodzeństwa. Okres okupacji niemieckiej spędził w Pawłowie i tam w 1949 r. ukończył szkołę podst. Następnie uczył się w Państw. Liceum Pedagog.

w Końskich. Po uzyskaniu świadectwa maturalnego (1953) rozpoczął pracę w ZMP w Końskich, gdzie kierował Wydz. Szkolno-Harcerskim. Uczestniczył w Krajowej Naradzie Działaczy Harcerskich w Łodzi (8–10 XII 1956). Po reaktywowaniu ZHP w styczniu 1957 został hufcowym Hufca w Końskich. W t.r. otrzymał stopień instruktorski przewodnika, w 1958 r. podharcemistrza i w 1960 r. harcemistrza.

Hufiec pod jego komendą w l. 1957–1959 uczestniczył w akcji pod krypt. „Osada”, która miała na celu propagowanie wśród mieszkańców Kielecczyny osiedlania się na słabo zaludnionych terenach woj. szczyńskiego. W ramach tej akcji Wiktorowski prowadził obozy w Niechorzu i Międzyzdrojach. Z jego inicjatywy Komenda Hufca w Końskich w 1961 r. podjęła uchwałę o budowie w Sielpi Wielkiej stacji wodnej dla dzieci i młodzieży, zlokalizowanej nad zalewem na rzece Czarnej Koneckiej. Prace przy budowie ośrodka wykonywała młodzież szkolna, harcerze i instruktorzy oraz żołnierze. Harcerski Ośrodek Wodny, wyposażony w łódzie motorowe i inne jednostki pływające, oddano do użytku w lipcu 1962; podczas kolejnych akcji letnich następowała jego rozbudowa. Wiktorowski był także inicjatorem pierwszych w Chorągwi Kieleckiej międzynarodowych obozów organizowanych w Sielpi w ramach ogólnopolskiej akcji pod krypt. „Malta”. Z jego inicjatywy hufiec w 1966 r. zakupił autokar wycieczkowy, który został nazwany „Wszędobyłski” (wyjeżdżali nim na wycieczki uczniowie i członkowie drużyn harcerskich z pow. koneckiego i sąsiednich, a także pracownicy miejscowych zakładów pracy).

Wiktorowski uczestniczył w pracach władz chorągwi i władz naczelnych ZHP. Był członkiem Komendy Chorągwi Kieleckiej ZHP (1960–1976), przewodniczył obradom jej konferencji sprawozdawczo-wyborczych. Po zmianie struktury organizacyjnej władz chorągwi w 1976 r. został

wybrany w skład Prezydium Rady Chorągwi Kieleckiej. W l. 1956–1977 był delegatem na siedem kolejnych Zjazdów ZHP. Delegaci na III Zjazd ZHP (1964) wybrali go do Rady Naczelnej ZHP, a na IV Zjeździe ZHP (1968) wszedł w skład Centralnej Komisji Rewizyjnej ZHP. Doprowadził do utworzenia w Sielpi Ośrodka Kształcenia Kadr Instruktorskich Chorągwi Kieleckiej ZHP, przekształconego w następnych latach w Szkołę Instruktorską Chorągwi Kieleckiej.

W 1967 r. ukończył zaoczne studia magisterskie na Wydz. Pedagog. UW. Jako jeden z pierwszych instruktorów chorągwi otrzymał honorowy stopień harcemistrza PL (22 VII 1969). Pracę zawodową w ZHP kontynuował do 1 IX 1972. Objął wówczas stanowisko dyrektora Studium Wych. Przedszkolnego w Końskich, gdzie już od 1970 r. pracował na tzw. godzinach jako nauczyciel pedagogiki. Nadal społecznie kierował hufcem.

Aktywnie działał również w innych organizacjach społecznych i samorządzie lokalnym. Był członkiem PZPR, kilkakrotnie wybierano go w skład PRN oraz Miejsko-Gminnej Rady Narodowej w Końskich. Uczestniczył w pracach ZNP, PTTK i TPD.

Zmarł 5 I 1978 w Końskich. Został pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Złotym (1960) i Srebrnym (1959) Krzyżem Zasługi, Medalem KEN (1976), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1967), Odznaką za Zasługi dla Kielecczyny (1966), odznaką Za Zasługi dla Turystyki (1970), Odznaką za Zasługi dla PTTK Woj. Kieleckiego (1971), Złotą Odznaką TPD (1976) i Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1966). Jego imię nadano w 1978 r. Szkole Instruktorskiej Chorągwi Kieleckiej ZHP. Na terenie nieistniejącego już Ośrodka Harcerskiego w Sielpi umieszczono obelisk, na którym w 1978 r. umocowano marmurową płytę z wykazem zasług A. Wiktorowskiego.

W małżeństwie z Alicją Gajos miał dwóch synów: Waldemara (ur. 1958, magistra wych. fiz., instruktora ZHP, działacza sportowego) i Jacka (ur. 1967, magistra chemii oraz magistra bankowości, zarządzania i marketingu).

— Bednarczyk J. *Wiktorowski Alfred*, w: *Harcerski słownik biograf. Kielecczyny*, K. 2012, s. 512–515; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1994, nr 11/12, s. 155; *Puchala Poczest*, t. 2, s. 795–796; — Jedynek M. *Hufiec ZHP im. Partyzantów Ziemi Koneckiej w l. 1956–2002*, w: *Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000*, s. 105–122; Katusz A. *Kielecka Chorągiew ZHP im. S. Żeromskiego w l. 1956–1981*, w: *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912–1982*, s. 185; też *Struktura organizacyjna Chorągwi ZHP w Kielcach w l. 1956–2002. Władze chorągwi. Instruktorzy Chorągwi Kieleckiej we władzach centralnych*, w: *Kielecka Chorągiew ZHP w l. 1956–2000*, s. 17–30; Kubiec E. *Harcerskie miejsca pamięci na terenie Chorągwi Kieleckiej im. S. Żeromskiego*, w: *tamże*, s. 163–164; Mazur R. *Działalność programowa Komendy Kieleckiej Chorągwi ZHP*, w: *tamże*, s. 229–263; Pasek W. *Krajoznawcy Ziemi Koneckiej*, K. – Końskie 2010, s. 56–58; [Rembalski A.] *AR Alfred Wiktorowski*, „Harc.” 1978, nr 3, s. 29–30; też *Kalendarium*; — Arch. Komendy Hufca ZHP w Końskich: karta ewidencyjna instruktora ZHP nr A 256 (1957); Arch. Komendy Kieleckiej Chorągwi ZHP: akta pers. pracownika nr 608.

Andrzej Rembalski

WILKOSZ Andrzej Edmund (używał imienia Edmund), pseud. Czarny Żubr (1912–1944), historyk, urzędnik, podharcemistrz, hufcowy Hufca Harcerzy Oświęcim (1933–1938), podporucznik, żołnierz II Korpusu Polskiego.

Urodził się 30 XI 1912 we wsi Babice, graniczącej przez Sołę z Oświęcimiem (obecnie w obrębie miasta). Był synem Stanisława (funkcjonariusza kolejowego) i Elżbiety z Pętkowskich. Miał liczne

rodzeństwo. Jako uczeń (od 1926) Pryw. Gimnazjum Realnego Koedukacyjnego im. ks. S. Konarskiego w lutym 1929 wstąpił do gimnazjalnej 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego, zwanej od koloru chust „Żółtą Jedyńką”, założonej w r. szk. 1926/27 (drużyna ta zapoczątkowała systematyczny rozwój oświecimskiego harcerstwa). Należał do zastępu „Szarych Żubrów”. Uczestniczył w obozie nad jez. Wigry na Suwalszczyźnie (1929) i obozie w Horoszowej w pow. borszczowskim na Podolu n. Dniestrem (1930), podczas którego w miejscowości Ujście Biskupie harcerze zorganizowali wieczornicę i zabawę, przeznaczając dochód z niej na fundusz budowy polskiego kościoła (obóz ten został uznany przez harcerskie władze za wzorowy obóz kresowy). Brał udział w kursach dla zastępowych i przybocznych w Porąbce. W 1931 r. zdał maturę. W czerwcu t.r. rozpoczął kurs podharcemistrzowski.

W r. akad. 1931/32 podjął studia historyczne na Wydz. Filozoficznym UJ. Przez pięć lat dojeżdżał z Oświęcimia do Krakowa. Uczęszczał na wykłady wybitnych profesorów: Ludwika Piotrowicza, Romana Grodeckiego, Jana Dąbrowskiego, Władysława Konopczyńskiego i Wacława Sobieskiego, a także doc. Kazimierza Piwarskiego, gen. doc. Mariana Kukiela oraz Władysława Semkowicza, Stanisława Kota, Stanisława Kutrzeby, Adama Krzyżanowskiego i Władysława Heinricha.

Z chwilą podjęcia studiów nie zaprzestał służby harcerskiej w Oświęcimiu. W marcu 1932 objął funkcję drużynowego „Żółtej Jedyńki”, uzyskując równocześnie próbę drużynowego (potwierdzenie przeszkolenia do pełnienia funkcji). W październiku t.r. został mianowany podharcemistrzem. Na obozie w Porzeczu k. Grodna (1933) otrzymał miano Czarnego Żubra.

Łącznie zdobył 19 sprawności i Państw. Odznakę Sportową III kl. I st. (1933). Prowadzona przez niego drużyna szybko się rozwijała, osiągając stan liczny

63 harcerzy i sprawując opiekę nad gromadą zuchową. Organizowała dochodowe imprezy towarzyskie i przedstawienia. Na funkcji drużynowego „Żółtej Jedyńki” w marcu 1934 zastąpił go Włodzimierz Wójcik.

Od kwietnia 1933 Wilkosz był przybocznym hufca, a w grudniu t.r. został p.o. hufcowym Hufca Harcerzy w Oświęcimiu (jako następcą pierwszego hufcowego hm. Rudolfa Korzeniowskiego). W skład hufca, którym kierował, oprócz „Żółtej Jedyńki” wchodziły 2 DH im. Zawiszy Czarnego (w 1932 r. przekształcona w 1 Żeglarską DH im. M. Beniowskiego), 3 DH im. Jana III Sobieskiego, 4 DH im. L. Lisa-Kuli oraz 5 DH im. F. Żwirki i S. Wigury, a także dwie drużyny w Brzeszczach i dwie drużyny w Kętach; ponadto istniały trzy gromady zuchowe (1935). Starszoharcerska drużyna żeglarska budowała swą flotę, a w 1933 r. nad brzegiem Soły powstała harcerska przystań.

Pod komendą Wilkosza w 1934 r. hufiec zorganizował obchody Święta Ziemi Oświęcimskiej i letni obóz nad jez. Dryświaty k. Braśławia na Kowieńszczyźnie. W 1935 r. Wilkosz przygotował z harcerzami obchody Święta Morza w Oświęcimiu. W t.r. w czasie uroczystości w nowym gmachu gimnazjum przy ul. Kolejowej przejął ufundowany przez KPH sztandar. Podczas Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale (lipiec 1935) był komendantem obozu hufca beskidzkiego, w skład którego weszła reprezentacja Hufca Harcerzy w Oświęcimiu. W 1936 r. obóz hufca odbył się w Słowiku k. Kielc, a w 1937 r. – w Porzeczku k. Grodna.

W 1938 r. Wilkosz złożył rezygnację z funkcji hufcowego. Jej powodem była wzmożona nauka pod koniec studiów oraz służba wojskowa. W dokumentach zachowanych w Arch. UJ brak potwierdzenia, że udział w seminarium kierowanym przez doc. gen. M. Kukiela zakończył magisterium. Wiadomo natomiast, że ukończył w stopniu podporucznika Szkołę

Podchorążych Rezerwy Piechoty. Następnie wyjechał do Stryja, gdzie podjął pracę urzędnika w Starostwie Powiat. i gdzie zastał go wybuch wojny.

Po 18 IX 1939 został ewakuowany do Rumunii, skąd przeszedł na Węgry. Tu w Gimnazjum i Liceum Polskim w Balatonboglar (szkole założonej dla polskich sierot i dzieci uchodźców) prowadził działalność harcerską i uczył historii. W celu zdobycia potrzebnych pomocy naukowych nawiązał wówczas kontakt ze swoją narzeczoną Anną Dziubkówną (koleżanką z oświęcimskiego gimnazjum i studiów historycznych), co przyczyniło się do jej aresztowania przez Niemców i skazania na trzy lata ciężkiego więzienia.

Z Węgier przez Jugosławię, Grecję oraz Turcję Wilkosz przedostał się do Palestyny. W sierpniu 1940 wstąpił do II kompanii Brygady Strzelców Karpackich (którą w styczniu 1941 przemianowano na Samodzielną Brygadę Strzelców Karpackich). W jej szeregach walczył pod Tobrukiem (od drugiej poł. sierpnia do 10 XII 1941), następnie razem z nią został wycofany z frontu do Egiptu, a potem do Palestyny; tu Brygada została przeorganizowana, wchodząc jako 3 Dywizja Strzelców Karpackich (DSK) w skład Armii Polskiej na Wschodzie. Od 1941 r. Wilkosz był aktywny w ZHPnW; prawdopodobnie uczestniczył w działalności Harcerskiego Hufca Palestyńskiego utworzonego przy 3 DSK.

Walczył dalej w szeregach 3 DSK (od lipca 1943 wchodziła ona w skład II Korpusu Polskiego gen. Władysława Andersa), z którą na przełomie r. 1943/44 został przetransportowany do Włoch i brał udział w walkach o przełamanie Linii Gustawa, której kluczowym punktem oporu był klasztor na Monte Cassino, gdzie Polacy włączyli się do walki 11 V 1944. W czasie drugiego polskiego natarcia na klasztor w stopniu podporucznika był w specjalnej grupie szturmowej.

W dn. 14 maja w czasie walk o wzgórze 593 został czterokrotnie ranny i ode-

słany do szpitala polowego, gdzie zmarł 18 V 1944. Pochowano go na najwyższym stopniu Polskiego Cmentarza Wojennego na Monte Cassino. Jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu parafialnym w Oświęcimiu.

Został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (pośmiertnie, za udział w walkach o Monte Cassino) i Krzyżem Walecznych (za walki w rejonie Tobruku). W 2009 r. w Zarzeczcu nad Jez. Żywieckim odbył się zlot Hufca ZHP Oświęcim „Śladem Edmunda Wilkosza”, którego celem było przypomnienie jego sylwetki i losów. Według wspomnień tych, którzy go pamiętali, Wilkosz był *człowiekiem wielkim w przyjaźni, uczynnym, pracowitym, zdyscyplinowanym, towarzyskim, choć oszczędnym w słowach*.

Rodziny nie założył.

— Edmund Wilkosz, w: *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Edmund_Wilkosz [dostęp 11 X 2018]; *Kawalerowie Orderu Virtuti Militari, w: Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945*, oprac. Z. Dudek na podstawie Inst. Polskiego i Muz. im. gen. W. Sikorskiego; — *80 lat LO im. S. Konarskiego w Oświęcimiu*, Oświęcim 1995, s. 113–114, 195; Leonhard *Kalendarium; Phm. Edmund Wilkosz* [online] <http://www.oswiecim.zhp.pl/> [dostęp 11 X 2018]; Wańkowicz M. *Monte Cassino*, wyd. 3, W. 1972, s. 255; — [Korzeniowski R.] Miś Skoczylas, *Szlakiem Żółtej Jedyńki*, w: „Na Linii Startu”, Jednodniówka Pryw. Gimnazjum Koedukacyjnego im. ks. S. Konarskiego w Oświęcimiu, Oświęcim 1932, s. 30–32, 43; Rokosz M. *Karthi z dziejów oświęcimskiej „Żółtej Jedyńki”*. *Wspomnienia drużynowego*, w: *Szkola w portretach czyli cz. 2 opowieści o LO im. S. Konarskiego w Oświęcimiu*, red. W. Liszka, Oświęcim 2013, s. 97–98; *Rozkazy i okólniki Krak. Chorągwi Męskiej/Harcerczy z l. 1920–1939*, zebrał i oprac. J. Wojtycza, Kr. 2017 [CD]; — AAN: zesp. Akt ZHP, t. 1267, k. 442, Wniosek o mianowanie hufcowym; Arch. UJ: Katalogi senackie z l. 1931/32–1935/36, sygn. SII: 384, 392, 400, 408, 416; Katalogi wydzia-

łowe, sygn. WF II: 446, 450, 454, 458, 462; Muz. Zamek w Oświęcimiu: Kronika męskiego hufca oświęcimskiego [1930–1936]; Kronika harcerska 1 DH im. ks. J. Poniatowskiego [1934–1937]; — inf. Józefa Stanki i Anny Zięby (z Dziubków) uzyskane za pośrednictwem dr. Franciszka Pipera.

Mieczysław Rokosz

WINOWSKA Janina Egidia Józefa, pseud. Inka (1906–2007), doktor filozofii, nauczycielka, harcmistrzyni, hufcowa Hufca Harcerek Lwów-miasto (1932–1934), uczestniczka tajnego nauczania, łączniczka Armii Krajowej.

Urodziła się 9 X 1906 w Skałacie w woj. tarnopolskim. Była córką Karola (zm. 1910, sędziego Sądu w Skałacie) i Heleny Julii z Wernbergerów (1871–1949, dyplomowanej nauczycielki, córki Egidiusza i Leony Vincart de la Gardie, pochodzących z Belgii), zamieszkałych w Łubiankach k. Zbaraża. Miała siostrę Marię Antoninę Helenę (1904–1993, doktora filozofii, pisarkę i publicystkę katolicką, w młodości harcerkę) oraz brata Leszka (1910–1979, historyka prawa, profesora KUL i Uniw. Wrocławskiego).

Po utracie majątku Winowscy wyjechali do Skałatu, gdzie ojciec był radcą c.k. Sądu Powiat., a po jego śmierci przenieśli się do Lwowa. W tym czasie J. Winowska uczyła się w domu pod opieką matki, zdając egzaminy z zakresu nauki szkolnej. Następnie uczęszczała do Państw. Gimnazjum Realnego Żeńskiej im. kr. Jadwigi we Lwowie. W 1920 r. wstąpiła do harcerstwa. W 1925 r. podjęła na UJK studia w zakresie filologii polskiej, klasycznej i francuskiej. Była przyboczną, a następnie w l. 1925–1930 drużynową 6 Lwowskiej Drużyny Żeńskiej im. Zawiszy Czarnego (drużyna została wysoko oceniona przez hm. RP Marię Wocalewską podczas lustracji w r. 1928). Prowadziła kurs zastępowych w Oparcu k. Skolego

(1926) i obóz drużyny w Podsobniu k. Leska (1929). Z dn. 20 IV 1927 otrzymała stopień przodownicy (po zmianie stopni w 1927 r. równoważny ze stopniem podharcemistrzyni), a 19 IX 1928 – stopień harcemistrzyni. Na przełomie r. 1929/30 prowadzona przez nią drużyna została podzielona na dwie; z części dziewcząt utworzono 9 Lwowską Drużynę Harcerek.

Od 1930 r. odbywała praktyki w szkołach w Jarosławiu, Stryju, Stanisławowie i Lwowie, wszędzie tam włączając się w działalność harcerską. W 1932 r. ukończyła studia obroną pracy doktorskiej pt. *Tragizm w twórczości Krasińskiego*. W l. 1932–1934 była hufcową Hufca Harcerek Lwów-miasto oraz opiekunką harcerstwa polskiego na Węgrzech i w Rumunii. Jako hufcowa zwracała szczególną uwagę na samokształcenie i przygotowanie pedagog. drużynowych. W Komendzie Lwowskiej Chorągwi Harcerek była kierowniczką wydz. lustracji (1933–1936) oraz referentką drużyn polskich za granicą (1937–1939). W l. 30. wspólnie z Leopoldem Ungeheuerem redagowała w lwowskim „Skaućie” rubrykę „W Kręgu Rady”. Publikowała tam m.in. artykuły: *Nie odkładajmy!* (1930, nr 4/5, s. 54), *Rycerska służba* (1933, nr 3, s. 44) i *Piszemy do drużyn polskich zagranicą* (1935, nr 12, s. 197). W 1934 r. zdała egzamin na nauczyciela szkół średnich. Uczestniczyła w życiu kulturalnym, naukowym i towarzyskim Lwowa. Należała do Sodalicii Mariańskiej.

W r. szk. 1938/39 uczyła w Liceum Pedagog. w Stanisławowie. Wybuch wojny zastał ją we Lwowie. Po powrocie do Stanisławowa pomimo reorganizacji szkoły przez władze sowieckie pozostała w pracy tak długo, jak długo mogła pełnić obowiązki nauczycielki jęz. polskiego. Przy pomocy uczennic, głównie harcerek, zorganizowała dyżury w szpitalu, nosząc pomoc polskim żołnierzom, m.in. nawiązując kontakty z ich rodzinami i zbierając dla nich cywilne ubrania, umożliwiające ucieczkę. W konspiracyjnych warunkach

organizowała patriotyczne obchody. Podczas okupacji sowieckiej pracowała jako pomocnica buchaltera. Kilka dni po wkroczeniu do Lwowa Niemców została aresztowana (wraz z poszukiwanym przez gestapo bratem). Przez sześć tygodni (3 VII–15 VIII 1941) przebywała w więzieniu przy ul. Łąckiego (w tym czasie na podwórzu więzienia dokonywano egzekucji, głównie Żydów). Zarówno ona, jak i brat zostali zwolnieni – prawdopodobnie dzięki interwencji matki, posługującej się doskonale jęz. niemieckim. Była łączniczką AK, przydzieloną do dyspozycji Leszka Sadowskiego, pseud. Leszek, Sędzia, Wasyl, z którego polecenia jeździła do Warszawy. Uczestniczyła w prowadzonej konspiracyjnie pracy harcerskiej, w tym w odprawach w Tarnopolu, Jarosławiu, Przemyślu i Warszawie (Konstancinie). W czasie podróży do Lwowa nocowała u niej hm. Ewa Grodecka.

Po wycofaniu się Niemców ze Lwowa uczyła w szkole średniej nr 24 w budynku Gimnazjum ss. Nazaretanek przy pl. Unii Lubelskiej. Równocześnie prowadziła w swoim mieszkaniu przy ul. Pełczyńskiej tajne nauczanie, którym kierowała hm. Stefania Stipal, pseud. Luna. W jej zastępstwie w czerwcu 1945 Winowska przeprowadziła ostatnie konspiracyjne matury. W opublikowanych wspomnieniach podkreślała zapał i poważny stosunek do nauki swoich uczniów z tego okresu.

W czerwcu 1946 transportem uniwersyteckim wyjechała z matką do Krakowa (podróż wagonem towarowym trwała cztery dni). Podjęła pracę w szkolnictwie. Uczyła w I Gimnazjum i Liceum im. B. Nowodworskiego oraz IX Gimnazjum i Liceum Żeńskim im. J. Hoene-Wrońskiego. Represjonowana, musiała podjąć pracę poza Krakowem. Uczyła w liceach w Myślenicach i Tuchowie (1952–1957), a po powrocie do Krakowa w IX Gimnazjum im. J. Jotejko (1957–1962) oraz VII LO im. Z. Nałkowskiej (1962–1970). We wrześniu 1970 przeszła na emeryturę.

Po odrodzeniu harcerstwa była kometantką podhufca w Tuchowie (1957). Po powrocie do Krakowa wstąpiła do drużyny instruktorek „Kuznia” Hufca Kraków-Stare Miasto (później niezależnej drużyny dawnych instruktorek). W 1959 r. miała status instruktorki w rezerwie.

Jako łączniczka AK okręgu lwowskiego, działaczka katolicka i harcowska, utrzymująca kontakty korespondencyjne z siostrą przebywającą we Francji była obserwowana przez SB (1959–1960). Współpracowała z Krak. Kurią Metropolitalną, w tym osobiście z kard. Karolem Wojtyłą. Pisała do „Mat. Homiletycznych” i współpracowała przy przygotowaniu programów nauczania religii. Wydała m.in. skrypt *Powołanie nauczycielskie* (Kat. 1981), wybór utworów *Anioł Pański w literaturze polskiej* (Kr. 1980) oraz książeczkę *Dzieci o Bogu*, dedykowaną Janowi Pawłowi II, za co otrzymała od papieża podziękowanie. Swoje okupacyjne wspomnienia zamieściła w tomie *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki* (W. 1985). W 1976 r. zainicjowała odbywające się co roku 22 listopada msze św. w intencji Orląt Lwowskich. Współorganizowała pierwsze spotkania środowiska lwowiaków, które dały początek powstałemu w 1988 r. Tow. Miłośników Lwowa i w roku następnym jego krakowskiemu oddziałowi. Otrzymała legitymację nr 1, godność członka honorowego (1989) i złotą odznakę tego Towarzystwa.

Nawet w podeszłym wieku była pogodna i zainteresowana wieloma sprawami. Z okazji jej setnych urodzin odprawiono mszę św. w pokoju jubilatki. Otrzymała listy gratulacyjne od premiera, wojewody krakowskiego, prezydenta m. Krakowa oraz krakowskiego oddziału Tow. Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich.

Zmarła 25 I 2007. Została pochowana na cmentarzu Salwatorskim.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzy nie i harcymistrze*, s. 83; Wojtycza J. *Winowska Janina*, w: *Małopolski słownik*, t. 12, Kr. 2007, s. 179–180; — Naleźnik P. *Kazimiera Jagiewska. Ofiara sowieckich zbrodni we Lwowie w 1941 r.*, „Sowiniec” 2014, nr 44, s. 8, 10; Popiel M. *Leopold Ungeheuer – ostatnia próba wodza*, cz. 3, „Skaut” [Tarnów] 2012, nr 1/2, s. 2–7 [online] http://www.skaut.okay.pl/download/sk_27-28_01-02.pdf [dostęp 17 XII 2018]; Hołuj K. *Maturzyści z rocznika 1951*, „Dziennik Polski” 2016 z 2 VII; Konopkova H. *Marii Winowskiej refleksje nad życiem*, „Cracovia Leopoli” 2004, nr 1; Kozimala I. *Lwowska Chorągiew Harcerki ZHP w l. 1911–1939*, Przemysł 2003, s. 51, 59, 63, 69–70, 85–86; *LO im. M. Kopernika w Tuchowie* [online] <http://www.lo-tuchow.pl/index.php/o-szkole/historia-szkoly> [dostęp 17 XII 2018]; Żychowska M. *Harcerstwo tarnowskie 1910–1975*, Tarnów 1984, s. 158–159; — *Rozkaz GKH L. 2 z 10 II 1959*, „WU” 1959, nr 1, s. 23; *Spraw. Państw. Gimnazjum Realnego Żeńskiego im. kr. Jadwigi za r. szk. 1920/21*, Lw. 1921, s. 14; *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na r. 1907*, Lw. 1907, s. 147 [dot. ojca J. Winowskiej]; Walcewska M. *Pani Janina Winowska obchodzi stułecie*, „Cracovia Leopoli” 2006, nr 4; Winowska J. *Relacja*, w: *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*, s. 516–521; — „Dziennik Polski” 2007 z 30 i 31 I [nekrolog]; Majda J. *Zmarła dr Janina*, „Gazeta Krak.” 2007 z 6 II, s. 18; Miła M. *Pani Inka. Pamięć o Ziemiach Wschodnich w Krakowie*, „Niedziela”, [http://inwentarz.ipn.gov.pl/showDetails?id=2014871&q=winowska-&page=1&url=\[|typ=0\]](http://www.niedziela.pl/arttykul/49925/nd/Pani-Inka; Wojtycza J. Janina Winowska (1906–2007). Pożegnanie, „Gaz. Wyb.” 2007 z 1 III, dod. „Kraków”, s. 7; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: <i>Rozkaz Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa L. 2 z 10 II 1959</i>; <i>Oddziałowe Arch. IPN w Kr.: Inwentarz archiwalny, Wojew. Urząd Spraw Wewnętrznych w Kr. [1945] 1983–1990</i> [online] <a href=) [dostęp 3 IX 2018]; — inf. phm. mgr inż. Danuty Trylskiej-Siekańskiej.

WITKOWSKI Franciszek Eugeniusz, pseud. Orczykowski (1900–1991), dentysta, harcmistrz, zastępca komendanta Włocławskiej Chorągwi Męskiej (1923–1925?), hufcowy Hufca Męskiego w Krzemieńcu (1926–1928) i Hufca Męskiego we Włodzimierzu Wołyńskim (1930–1932), członek Rady ZHP na Wschodzie (1945–1947), żołnierz Armii Polskiej na Wschodzie.

Urodził się 4 X 1900 (według metryki 2 I 1901) we Włocławku jako siódme z dwanaściorga dzieci Wawrzyńca (1856–1942, czeladnika młynarskiego) i Juliany z Jatczaków (1863–1948). Jego dziad Franciszek był powstańcem styczniowym. Starszy brat Władysław był legionistą i członkiem POW.

W poszukiwaniu lepszych warunków życia rodzina przeniosła się do Kłodawy, a później zamieszkała we Włodzimierzu Wołyńskim. Tam uczęszczał do rosyjskiego gimnazjum, a po zajęciu miasta przez Austriaków do polskiej szkoły. Dyrektorka tej szkoły s. Elżbieta Tymkowska wysłała go na kurs skautowy do Lwowa, gdzie 15 X 1915 wstąpił do 6 Lwowskiej Drużyny Skautowej (LDS) im. Zawiszy Czarnego. Po powrocie założył we Włodzimierzu Wołyńskim przy Polskiej Macierzy Szkolnej 1 Drużynę Skautową im. S. Czarnieckiego, liczącą 28 skautów w 4 zastępach. W trakcie nauki w gimnazjum w 1916 r. zaangażował się w działalność POW.

W następnym roku przeniósł się do Lwowa, gdzie uczył się w gimnazjum oraz należał do 6 LDS przy Bursie Grunwaldzkiej. We wrześniu 1918 złożył przyrzeczenie na ręce ks. Gerarda Szmyda.

Podczas walk o Lwów 3 XI 1918 przebił się z grupą ochotników z gmachu „Sokoła-Macierzy” na stronę polską. Walczył m.in. na II Odcinku, na Poczcie, w Ogrodzie Jezuickim i zdobywał budynek Sejmu Galicyjskiego. W walkach zginął jego przyjaciel Jan Żurawski i wielu kolegów, a on sam nabawił się trwałego uszkodzenia kręgosłupa. Uczestniczył w walkach

z Ukraińcami w r. 1919, a w roku następnym w wyprawie kijowskiej w szeregach Batalionu Harcerskiego 1 Pułku Strzelców Lwowskich. W czasie tych walk obsługiwał wraz z kolegą karabin maszynowy. Pomimo śmierci kolegi pozostał na stanowisku, osłaniając wycofujący się oddział.

Zdemobilizowany w stopniu kaprała, w ramach osadnictwa wojskowego otrzymał działkę we Włodzimierzu Wołyńskim. W 1920 r. zdał jako ekstern maturę. Potem ukończył kursy techniki dentystycznej w Szkole Przemysłowej. Pracował jako dentysta we Włodzimierzu Wołyńskim, Łucku, Lwowie i Zamościu. We wszystkich tych miejscowościach udzielał się w harcerstwie lub nawet je organizował. W 1921 r. ukończył ogólnozwiązkowy kurs na przodowników w Piwnicznej (prowadzony przez Stanisława Sedlaczka) i zdobył stopień harcerza Rzeczypospolitej. Stopień przodownika (po zmianie systemu stopni instruktorskich w 1927 r. równoważny ze stopniem podharcmistrza) otrzymał 28 V 1923.

Był zastępcą komendanta Włocławskiej Chorągwi Męskiej (1923–1925?), opiekunem drużyny w Mińsku Mazowieckim (1925–1926) i hufcowym Hufca Męskiego w Krzemieńcu w Chorągwi Wołyńskiej (1926–1928). Zorganizował 13 Lwowską Drużynę Harcerzy im. Zawiszy Czarnego i był jej drużynowym (1928–1932). Był członkiem komisji na stopnie i sprawności Hufca Męskiego we Lwowie (1928–1929). Stopień harcmistrza otrzymał 26 X 1929. W l. 1930–1932 pełnił funkcję hufcowego Hufca Męskiego we Włodzimierzu Wołyńskim, a w l. 1932–1934 – członka Komendy Hufca Harcerzy w Zamościu.

W lipcu 1932 był komendantem obozu 4 LDH w Rumunii. W czasie obozu w Krasnobrodzie (1934) na prośbę właścicieli majątku Fudakowskich zorganizował pokazową grę polową. Obserwował ją przebywający u nich Prezydent RP Ignacy Mościcki, który poprosił go wówczas o zorganizowanie harcerstwa w Mości-

cach. Witkowski przy poparciu dyrektora Państw. Fabryki Zakładów Azotowych Eugeniusza Kwiatkowskiego zorganizował w październiku 1934 kurs zastępowych, który dał początek 1 Drużynie Harcerzy im. płk. L. Lisa-Kuli i dalszemu rozwojowi harcerstwa w Mościcach.

W latach międzywojennych Witkowski uczestniczył w II Narodowym Zlocie Harcerzy w Poznaniu (1929), III Jamboree w Arrove Park w Anglii (1929), Zlocie Skautów Słowiańskich w czeskiej Pradze (1931), IV Jamboree w Gödöllő na Węgrzech (1933), Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (1935) i V Jamboree w Vogelenzang w Holandii (1937). W l. 1936–1939 mieszkał z rodziną we Włodzimierzu Wołyńskim, gdzie z żoną prowadził gabinet dentystyczny.

Po wybuchu wojny 2 IX 1939 został zmobilizowany do 2 batalionu sanitarnego w Lublinie, gdzie dotarł 4 września, wcześniej przysypany gruzem i kontuzjowany w czasie bombardowania pociągu. Wobec wrogiego nastawienia ludności ukraińskiej musiał zrzucić mundur i ukrywać się; 20 września dotarł do domu w przebraniu ukraińskiego chłopca, ostrzegając po drodze jednostkę WP o zagrożeniu ze strony Ukraińców. Po zajęciu Włodzimierza Wołyńskiego przez Sowieców za pośrednictwem kpt. Adama Świeżawskiego nawiązał konspiracyjne kontakty i podjął działalność w wywiadzie i dywersji. Złożył przysięgę, przyjmując pseud. Orczykowski (było to nazwisko rodowe jego dziadka, który ratując się przed zsyłką na Sybir, posługiwał się po powstaniu styczniowym nazwiskiem występującym w fałszywych dokumentach). W dn. 19 V 1940 został aresztowany przez NKWD. Po drastycznym śledztwie i zainscenizowanych przygotowaniach do egzekucji został odesłany do więzienia. W procesie grupy konspiracyjnej, który odbył się w listopadzie 1940, został skazany z art. 2, 11 i 54 Ukraińskiego Kodeksu Wojskowego na 20 lat ciężkich robót. Przewieziono go z Łucka

do Kijowa, a następnie do Charkowa, skąd trafił do obozu w Peczorze i wreszcie do łagru. Tam pracował przy wycince lasu i budowie baraków. Był przenoszony w kolejne miejsca. Po podpisaniu układu Sikorski-Majski (30 VII 1941) razem z innymi więźniami podjął głodówkę w celu uzyskania zmiany statusu odbywanej kary. Nie dotrzymując obietnicy złożonej więźniom, władze sowieckie wywoziły ich poprzez punkty etapowe w Koźwie i Peczorze w rejon Amu-darii, gdzie Witkowski pracował w kolchozie przy zbiorze bawełny. Uciekł, schowany pomiędzy wywozonymi zwłokami więźniów i pociągami towarowym dotarł do Samarkandy.

W Tockoje w stopniu starszego sierżanta został przydzielony do kompanii sanitarnej 14 pułku 5 Wileńskiej Dywizji Piechoty stacjonującej w Tatiszczewie, a potem w Błachowieszczance k. Taszkientu. W sierpniu 1942 został ewakuowany z bazy w Krasnowodsku do Persji i 15 VIII 1942 przybył do Pahlevi. Na pewien czas został odkomenderowany do Wydz. Harcerskiego przy Biurze Wojskowym Min. Stanu na Środkowym Wschodzie i zajmował się organizacją harcerstwa wśród dzieci wywiezionych z ZSRS. W Persji ze srebrnej monety wykonał dla siebie krzyż harcerski. Od października 1943 pracował jako dentysta w 8 Szpitalu Wojennym w miejscowości El-Kantara w Egipcie. Przerzucony z wojskiem do Włoch, w maju 1944 jako żołnierz służby zdrowia brał udział w bitwie pod Monte Cassino. Przysypany gruzem i kontuzjowany, został odesłany do szpitala wojennego w Egipcie, gdzie do kwietnia 1947 prowadził drużynę harcerską. Jako członek Rady ZHPnW (1945–1947) uczestniczył w konferencji instruktorskiej w Jerozolimie (18 III 1945) i III Walnym Zjeździe ZHPnW w Rzymie (4–7 X 1945), na którym wybrano go do Komisji Rewizyjnej.

W Egipcie przebywał do 1947 r. Odznaczając możliwość osiedlenia się w Kanadzie, zgłosił chęć powrotu do Polski.

Wkrótce znalazł się w kraju; 10 VII t.r. zameldował się w Mościcach, gdzie mieszkała jego rodzina.

Od stycznia 1948 był zatrudniony w Ubezpieczalni Społecznej jako kierownik pracowni protetyczno-dentystycznej. W 1949 r. uczestniczył w obozie harcerskim w Lebie. W tym okresie pozostawał pod obserwacją; 13 XII 1949 przeprowadzono u niego rewizję, która niczego nie ujawniła, jednak 19 grudnia został aresztowany i 24 I 1951 skazany przez Sąd Wojewódzki w Krakowie na półtora roku więzienia za *rozsziewanie wrogiej propagandy antypaństwowej i antyradzieckiej*, co obejmowało m.in. rozpowszechnianie informacji o niepolskim pochodzeniu marszałka Rokossowskiego, mordzie katyńskim i rosyjskim zarządzie Fabryki Związków Azotowych w Mościcach. Karę odbywał w więzieniu w Nowym Wiśniczu, gdzie od października 1952 pracował jako dentysta. Na mocy amnestii z 22 XI 1952 uzyskał złagodzenie wyroku do dziewięciu miesięcy i opuścił więzienie w styczniu 1953. W 1956 r. został zrehabilitowany. Po wyjściu na wolność miał trudności ze znalezieniem pracy, wreszcie zatrudniono go w ośrodku zdrowia w Lisiej Górze, a potem w Woli Pogorskiej, skąd w 1969 r. przeszedł na emeryturę.

Po odrodzeniu harcerstwa w 1956 r. włączył się w jego odbudowę. Był członkiem Komendy Hufca Tarnów-miasto (1957–1960), referentem organizacyjnym drużyn w ref. harcerskim (listopad 1957–grudzień 1958) i referentem organizacyjnym (1959), a później organizatorem, sekretarzem i kierownikiem ref. RPH (1959–1963) oraz członkiem komisji prób instruktorskich hufca (listopad 1960 – październik 1963). Był członkiem kadry śródrocznego kursu drużynowych, obejmującego także udział w obozie zimowym w Nawojowej i letnim w Ustce. W 1963 r. zrezygnował z działalności w harcerstwie, które było jego pasją, atakowany przez pochodzącego z nadania partyjnego ko-

mendanta hufca i po otrzymaniu anonimowego informującego go, że jeśli nie odejdzie z harcerstwa, nie uda mu się ukończyć budowy domu. Nadal interesował się działalnością ZHP i uczestniczył w okolicznościowych spotkaniach instruktorskich, w tym w ostatnim z okazji 90. rocznicy jego urodzin. Pozostał w pamięci środowiska harcerskiego Tarnowa jako wzór instruktora.

Zmarł 9 III 1991. Został pochowany na cmentarzu w Mościcach.

Był odznaczony Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych (dwukrotnie, za walki o Lwów i udział w wojnie polsko-bolszewickiej), Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem Obrony Lwowa z Mieczami i Odznaką Orłąt Lwowskich oraz Krzyżem za Zasługi dla ZHP i Rozetą-Mieczami.

W 1932 r. zawarł związek małżeński z Heleną Wysokińską (1907–1992, lekarzem stomatologiem, podharc mistrzynią). Miał synów Jerzego (1933–2004, inżyniera mechanika) i Marka (ur. 1936, profesora doktora habilitowanego, inżyniera) oraz córki Zofię (zameżną Witkowską-Michalik, ur. 1948, filologą polskiego, bibliotekarza) i Annę (zameżną Witkowską-Pietrzak, ur. 1950).

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harcmistrze*, s. 207–208; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1995, nr 9, s. 157; — Barczyńska U. *Franciszek Witkowski. Losy harcerza i patrioty*, niepubl. praca magisterska napisana pod kier. prof. dr. hab. J. Drausa, 2009, Wyższa Szkoła Filologiczno-Pedagog. Ignatianum w Kr.; Kozi-mała I. *Kadra instruktorska Lwowskiej Chorągwi Harcerzy ZHP w l. 1918–1945*, W. 2010, s. 117–118; *taż Lwowska Chorągiew Harcerzy ZHP w l. 1921–1939*, *Przemyśl* 2007, s. 108, 137, 147, 157, 414–415; *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1956–1959*, oprac. B. Rybski, J. Wojtycza, K. Wojtycza, Kr. 2000, s. 51; Miszczuk M. *Z krzyżem harcerskim w Persji – r. 1942*, „Skaut” 2007, nr 2, s. 9–11 [online] http://www.skaut.okay.pl/download/sk_02_

10.pdf [dostęp 25 XII 2016]; Nekrasz *Harce-rze w bojach*, t. 1 [jako Eugeniusz Witkowski]; Żychowska M. *Harcerstwo mościckie 1934–1939*, Tarnów 1990, s. 18–20; też *Harcerstwo tarnowskie 1910–1975*, Tarnów 1984, s. 159, 162; też *O tym, jak hm. F. Witkowski nie bał się władzy ludowej*, „Krak. Rocznik Historii Harcerstwa” 2015, t. 11, s. 71–85; też *Powstanie i rozwój harcerstwa w Tarnowie w l. 1910–1944*, niepubl. praca magisterska napisana pod kier. doc. dr. Z. Ruty, 1974, WSP w Kr., s. 422a; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: Mat. Komisji Weryfikacyjnej 1957–1958; ewidencyjna karta instruktora F. E. Witkowskiego (1958); rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1957–1963; Arch. Narodowe w Kr., Oddział w Tarnowie: Witkowski F. *Wspomnienia z l. 1939–1942*.

Marek Pieniążek

Z

ZAJĄC Marian (1920–1945), porucznik pilot-nawigator RAF (Royal Air Force), zawodnik Harcerskiego Klubu Narciarskiego w Zakopanem, mistrz Polski w slalomie i kombinacji alpejskiej.

Urodził się 23 V 1920 w Jaworznie. Był synem Karola (1883–1954, urzędnika) i Marii z Łasiów (1892–1961, właścicielki pensjonatu „Marysin” w Zakopanem). Miał brata Karola (1913–1965, czołowego zawodnika klubu „Wisła” w konkurencjach zjazdowych). Dzieciństwo spędził u rodziny matki w Czarnym Dunajcu, a następnie w Zakopanem. Od r. szk. 1928/29 uczęszczał tamże do siedmioklasowej Publicznej Szkoły Powsz. Męskiej. Później uczył się w Zakopanem w Sanatoryjnym Gimnazjum Koedukacyjnym im. bł. Ładysława z Gielniowa (1 IX–1 XI 1931)

i Państw. Gimnazjum i Liceum (1931–1939). Egzamin dojrzałości typu matematyczno-fizycznego zdał w 1939 r.

Należał do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. ks. J. Poniatowskiego w Zakopanem. W 1935 r. uczestniczył w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W r. szk. 1937/38 założył i prowadził 6 DH im. F. Żwirki i S. Wigury o specjalności szybowcowej.

Od najmłodszych lat uprawiał narciarstwo. W 1935 r. został zawodnikiem i instruktorem sportowym Harcerskiego Klubu Narciarskiego (HKN) w Zakopanem, uprawiał konkurencje alpejskie oraz skoki. Dwukrotnie zdobył tytuł mistrza narciarskiego ZHP w konkurencjach alpejskich i dwa razy zajął pierwsze miejsce na międzyn. mistrzostwach skautowych w Mariazell w Austrii (1936 i 1937). W l. 1938–1939 należał do grona najlepszych polskich narciarzy. W 1938 r. zajął trzecie miejsce w biegu zjazdowym i drugie miejsce w otwartym konkursie skoków w narciarskich mistrzostwach Polski. W 1939 r. zdobył mistrzostwo Polski w slalomie i kombinacji alpejskiej, zajmował także czołowe miejsca w konkursach skoków w Zakopanem. W t.r. w międzyn. zawodach narciarskich w Feldbergu zajął ósme miejsce w slalomie, piąte miejsce w kombinacji alpejskiej i siedemnaste miejsce w skokach. W Wiosennych Zawodach Narciarskich w Zakopanem zdobył 2 miejsce w biegu zjazdowym, ponadto zwyciężył w slalomie gigantyczne podczas zawodów zorganizowanych z okazji 30-lecia Tatrzańskiego Tow. Narciarskiego. W Narciarskich Mistrzostwach Świata FIS (Fédération Internationale de Ski – Międzyn. Organizacji Narciarskiej) w Zakopanem (6–19 II 1939) zajął szesnaste miejsce w slalomie i dwudzieste drugie w kombinacji alpejskiej. W ramach sekcji szybowcowej HKN szkolił się na szybowiskach w Golezowie (1937) i w Bodzowie k. Krakowa (1938), uzyskując kategorię C. Od października 1937 latał na szybowisku

HKN na stokach Furmanowej w Zakopanem.

W 1939 r. został przyjęty do szkoły Podchorążych Lotnictwa w Dęblinie. Po kłęsce wrześniowej wrócił do Zakopanego. W noc sylwestrową 1939/40 w towarzystwie Tadeusza Schielego i Juliana Jaworskiego, kolegów z zakopiańskiego gimnazjum, przeszedł granicę na Przełęczy Tomanowej w Tatrach i przez Słowację, Węgry, Jugosławię i Włochy dotarł do Francji, do zgrupowania lotników polskich w Lyonie, a następnie do Anglii. Ukończył szkolenia radiooperatorów i nawigatorów w 4 Grupie Bombowej. W lipcu 1941 skierowano go do 18 Operational Training Unit (Jednostki Doskonalenia Bojowego) na szkolenie bojowe. W listopadzie 1941 został przydzielony w stopniu kaprała do 305 Dywizjonu Bombowego Ziemi Włkp. i Lidzkiej im. Marszałka J. Piłsudskiego. Jako radiooperator (nr służbowy RAF P-781185) i strzelec pokładowy załogi wellingtona uczestniczył w lotach bombowych do Francji i Niemiec, m.in. nad Kolonię, Hamburg, Essen, Bremę i Wilhelms-haven.

Jego samolot dwukrotnie został trafiony i wodował w Kanale La Manche. Pierwszy wypadek miał miejsce 10 IV 1942, kiedy samolot, którym leciał nad Essen, dosięgnął pocisk artylerii przeciwlotniczej, a ponadto w drodze powrotnej nad Morzem Północnym atak niemieckiego myśliwca uszkodził jego silnik. Po wodowaniu, zanim maszyna poszła na dno, M. Zając przeniósł trzech rannych kolegów do tratwy ratunkowej i opiekował się nimi do chwili ich odnalezienia i podjęcia z wody. Podobna sytuacja miała miejsce w październiku 1943, gdy samolotem mosquito wracał z bombardowania celów we Francji. Jego samolot zaatakowały trzy niemieckie myśliwce, z których jeden został strącony. Trafiony w tej walce mosquito musiał wodować. M. Zając umieścił rannego pilota na tratwie ratunkowej i płynął obok niej do czasu nadejścia pomocy.

W styczniu 1943 został promowany na stopień podporucznika. Jednocześnie na początku t.r. po ukończeniu tury bojowej został skierowany do 18 Operational Training Unit w charakterze instruktora. Po wylataniu 200 lotów bojowych, zgodnie z przepisami brytyjskiego lotnictwa, został przeniesiony do lotnictwa transportowego, do 45 Grupy Transportowej RAF w Dorval w Kanadzie. Jego zadaniem było dostarczanie bombowców z Kanady do Wielkiej Brytanii. Podczas oczekiwania na kolejny lot zorganizował w Montrealu grupę młodzieży, którą uczył jazdy na nartach. Wziął udział w narciarskich mistrzostwach Kanady i na pożyczonych nartach zajął dwa pierwsze miejsca – w zjeździe i w skokach.

Jesienią 1944 otrzymał awans na stopień porucznika. W dn. 16 IV 1945 odbywał lot transportowy na DH Mosquito nr KA 986, pilotowanym przez por. Jerzego Wielonka. Przelatując z Gander w Kanadzie do Prestwinck w Anglii, samolot z nieznanymi przyczynami wpadł do Atlantyku ok. 160 mil od wybrzeży Szkocji. Ostatni meldunek radiowy informował, że samolot leci w strefie burzy. M. Zając wraz z pilotem zginęli w oceanie 17 IV 1945.

M. Zając został odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari (1942, udekorowany osobiście przez gen. W. Sikorskiego), Krzyżem Walecznych (trzykrotnie), Polową Odznaką Radiooperatora (nr 178) i Polową Odznaką Bombardiera. Otrzymał brytyjski Distinguished Flying Medal – Medal Wybitnej Służby Lotniczej (1943). We wniosku o odznaczenie Krzyżem Virtuti Militari napisano: *Wybitny radiooperator. Wykonał 24 loty bojowe, w których wykazał dużo męstwa i odwagi. 10 IV 1942 w czasie lotu nad Essen w drodze powrotnej załoga została zaatakowana przez myśliwca nieprzyjaciela. Dowódca załogi został ciężko ranny, samolot postrzelany i załoga musiała wodować. Dzięki wybitnej pracy kpr. Zająca załoga została w krótkim czasie wyłowiona z morza.*

Imię M. Zająca nosi ulica w Zakopanem, ma on także symboliczne miejsce pochówku w grobowcu rodzinnym na Nowym Cmentarzu w Zakopanem.

Rodziny nie założył.

— Cumft O., Kujawa H. *Księga lotników polskich poległych, zmarłych i zaginionych 1939–1946*, W. 1989; Długolecka-Pinkwart L., Pinkwart M. *Zakopane od A do Z*, W. 1994; Kryska-Karski T. *Straty Korpusu Oficerskiego 1939–1945*, L. 1996; *Księga pochowanych żołnierzy polskich poległych w II wojnie światowej*, t. 3. *Żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, Pruszków 1994; Łukomski G., Polak B., Suchcitz A. *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, Koszalin 1997; Pawlak J. *Pamięci lotników polskich 1918–1945*, W. 1998; Szewo B. *Na bieżni i w okopach. Sportowcy odznaczeni Orderem Wojennym Virtuti Militari 1914–1921, 1939–1945*, Rz. 2011; Wesółowski Z. *Polska Rzeczpospolita Ludowa. Kawalerowie Orderu Virtuti Militari*, Miami 1992; — Chlebowski C. *Trzy noce*, „Widnokreśli” 1972, nr 2; Wnuk W. *Orzeł tatrzański nad Kanadą*, w: *Walka podziemna na szczytach*, W. 1980, s. 186–190 oraz w: „*Liliana*” i „*Szarotka*”. *Zarys historii zakopiańskich szkół ogólnokształcących*, Zakopane 1978; Zieliński J. *305 Dywizjon Bombowy Ziemi Wlkp. im. Marszałka Piłsudskiego*, W. 2002; — *Spraw. Dyrekcji Gimnazjum Państw. za r. szk. 1931/32*, Zakopane 1932 i nast. 1932/33, 1933/34, 1934/35, 1935/36; — Arch. LO w Zakopanem: Katalogi główne [uczniów] r. szk. 1931/32; Sanatoryjne Gimnazjum Koedukacyjne im. bł. Ładysława z Gielniowa w Zakopanem; Arch. Narodowe w Kr., Ekspozytura w Nowym Targu: Państw. Gimnazjum i Liceum w Zakopanem, Katalogi główne [uczniów] r. szk. 1934/35–1937/38; duplikaty świadectw z l. 1935–1939.

Lesław Dall

ZALESKA Anna (1934–2014), pedagog, harcmistrzyni, hufcowa Staromiejskiego Hufca „Wawel” (1967–1969), zastępczyni komendanta Chorągwi Krakowskiej ZHP (1971–1975).

Urodziła się 27 IX 1934 we Włocławku. Była córką Szymona Leona (1904–1940, nauczyciela w Dąbiu Kujawskim i Włocławku, drużynowego harcerzy, podporucznika rezerwy, rannego w kampanii wrześniowej, zamordowanego w Katyniu) i Janiny z Kozakowskich (1907–2001, nauczycielki w Świątnikach, Boniewie, Dąbiu Kujawskim i Włocławku). Miała brata Jana (1935–2013, magistra inżyniera mechanika, przewodnika tatrzańskiego).

Jeszcze w 1939 r. razem z rodziną została wysiedlona z Włocławka i zamieszkała w Krzeszowicach. Tu w 1940 r. rozpoczęła naukę w szkole podst. Po zakończeniu wojny i przeniesieniu się rodziny do Krakowa kontynuowała naukę w Szkole Powsz. nr 35 i Szkole Powsz. nr 19, a potem w Liceum im. kr. Wandy, gdzie w 1951 r. zdała maturę. W l. 1951–1956 studiowała biologię na Wydz. Biologii i Nauk o Ziemi UJ.

Przez rok była zatrudniona w Krak. Zakładach Farmaceutycznych. W l. 1959–1962 pracowała jako nauczycielka w LO w Książu Wielkim k. Miechowa. Wstąpiła do harcerstwa w 1960 r. Wówczas ukończyła kurs w Porębie Wielkiej-Koninkach (prowadzony przez hm. Marię Łyczko), otrzymała stopień przewodnika i została instruktorem Komendy Hufca Miechów. Stopień podharcmistra otrzymała 1 I 1961, a harcmistrza 1 X 1963. W l. 1962–1965 pracowała w Krakowie w Szkole Podst. nr 7, a w l. 1965–1974 w LO nr 3 (później XIII LO), z którego delegowano ją do pracy w ZHP. Od września 1963 pełniła funkcję zastępcy hufcowego ds. programowych i kierownika ref. starszoharcerskiego, a od marca 1967 do marca 1969 – funkcję hufcowej Staromiejskiego Hufca „Wawel” w Krakowie.

Od stycznia 1968 była sekretarzem chorągwianej komisji kształcenia i prób

instruktorskich, w kwietniu 1969 została członkiem Rady Chorągwi, a w lutym 1970 objęła Wydz. Starszoharcerski i Specjalności Komendy Chorągwi Krak. ZHP. W październiku 1971 została wybrana na funkcję zastępcy komendanta chorągwi i pełniła ją do 1975 r. Pracując w komendzie hufca i chorągwi, prowadziła liczne obozy i kursy, m.in. podczas Zlotu Grunwaldzkiego i akcji „Spisz-Orawa”, „Operacji 1001 – Frombork” (1970–1973), a także w Jasieńczyku i Chorzowie.

W 1974 r. powołano ją na stanowisko wizytatora Kuratorium Okręgu Szkolnego dla woj. krak. i m. Krakowa. W 1976 r. rozpoczęła pracę w Domu Dziecka nr 1 przy ul. Krupniczej 38 w Krakowie; była zatrudniona na stanowisku wicedyrektora ds. pedagog. (1976–1989) i dyrektora tej placówki (1989–1991). Dała się poznać jako znakomity wychowawca. Rozwijała samorządność wychowanków, organizowała ich letni i zimowy wypoczynek, zachęcała do aktywnego spędzania wolnego czasu. Tworzyła atmosferę życzliwości, wspierała wychowanków również po ich usamodzielnieniu się. Prowadziła zajęcia dla studentów i grup zagranicznych wizytujących dom dziecka. Zrealizowała szereg inwestycji. W 1991 r. przeszła na emeryturę, pracując jeszcze do 2003 r. w niepełnym wymiarze czasu pracy jako wychowawca i instruktor zajęć teatralno-muzycznych.

W l. 2005–2009 kierowała Ref. Seniorów i Starszyny Komendy Chorągwi Krak. ZHP. W tym czasie i później współpracowała z chorągwią kom. hist. Należała do ZNP (1958–1991); była radną i członkiem Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Kraków-Stare Miasto (1965–1968).

Zmarła 12 I 2014. Została pochowana na cmentarzu Salwatorskim.

Była odznaczona Krzyżem Oficerskim (2010) i Krzyżem Kawalerskim (1989) Orderu Odrodzenia Polski, Złotym (1978) i Srebrnym (1971) Krzyżem Zasługi, Srebrnym Medalem za Zasługi dla Pożarnictwa

(1973), Krzyżem za Zasługi dla ZHP (1971), Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego, odznaką Przyjaciół Dziecka TPD (1968), Złotą (1974) i Srebrną (1969) Odznaką za Zasługi dla Ziemi Krak., Złotą Honorową Odznaką „Zasłużonym dla Warmii i Mazur” (1971), Złotą (1969 i 1971), Srebrną (1967) i Brązową (1964) Odznaką za Pracę Społeczną dla M. Krakowa, Honorową Odznaką Ofensywy Zuchowej (1967) i Jubileuszową Odznaką Honorową Komendy Chorągwi ZHP Olsztyn (1971). Otrzymała Nagrodę Min. Oświaty i Wychowania I st. za osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej (1978), Nagrodę Kuratora Oświaty i Wychowania (1982) oraz Nagrodę Inspektora Oświaty i Wychowania Dzielnicy Kraków-Śródmieście (1986 i 1989). W 1971 r. została Honorowym Obywatelem m. Fromborka.

— Kubiak W. *Oni tworzyli historię Lubrańca*, Włocławek 2005, s. 166–167 [dot. ojca A. Zaleskiej]; [Skiba J.] *Anna Zaleska*, „Dziennik Polski” 2006 z 5 III, s. 19; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa/ZHP z l. 1960–1975; — dok. w pos. dr. hab. J. Wojtyczy: Czarnik A. *Praca Anny Zaleskiej w Domu Dziecka nr 1 w Krakowie*, mps; Morawska-Nowak B. *Wspomnienie o hm. Annie Zaleskiej, koleżance ze studiów biologii na UJ*, mps.

**Jadwiga Skiba
Janusz Wojtycza**

ZALESKA Jadwiga Leontyna, pseud. Janina Toruńska, Wiga (1900–1993), nauczycielka, działaczka oświatowa, harcmistrzyni, komendantka Chorągwi Harcerek w Wolnym Mieście Gdańsku (1936–1937), komendantka Pogotowia Harcerki w Toruniu, komendantka Tajnej Organizacji Harcerki w Sanoku, żołnierz Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej.

Urodziła się 5 XII 1900 w Sanoku. Była córką Karola (1856–1941, doktora me-

ZALESKA JADWIGA

dycyny, społecznika i lekarza miejskiego) i Wilhelminy z Leixnerów (1859–1912, nauczycielki). Miała ośmioro rodzeństwa: braci Tadeusza (1887–1920, doktora medycyny), Juliusza (1889–1940, filologa, doktora filozofii), Karola (1890–1969, profesora fitopatologa i działacza harcerskiego na Syberii), Zygmunta (1893–1952, doktora praw), Władysława (1894–1982, oficera WP, doktora praw, dyplomate, prezesa Najwyższej Izby Kontroli na uchodźstwie, uczestnika delegacji polskiej na zlot skautowy w Birmingham w 1913), Jakuba (1899–1940, inżyniera chemika, zamordowanego w Katyniu) oraz siostry Marię (zamezną Hanus, 1896–1967, hufcową Hufca Harcerów w Sanoku, działaczkę społeczną) i Zofię (1903–1906).

Uczyła się w Sanoku, najpierw w Szkole Wydziałowej, a następnie w Gimnazjum im. kr. Zofii, gdzie w 1919 r. zdała z odznaczeniem maturę. Kierowała żeńską drużyną miejscowego gniazda TG „Sokół”. Z koleżankami z gimnazjum utworzyła niejawne stow. „Jaskółka”, mające na celu pielęgnowanie świadomości narodowej oraz szerzenie oświaty. Po maturze zaangażowała się w prowadzenie kursów dla analfabetów oraz pomoc rannym żołnierzom, zakładała także przyszpitalne biblioteki. W l. 1921–1924 studiowała polonistykę i romanistykę na UJK we Lwowie, równoległe kończąc Państw. Kurs Wych. Fiz. i zdając egzamin na nauczyciela szkół średnich. W 1930 r. przebywała na stypendium w Szwecji i Danii, gdzie podnosiła kwalifikacje pedagogiczne z zakresu wych. fiz.

Od 1924 r. pracowała jako nauczycielka jęz. polskiego oraz wych. fiz. w gimnazjum i seminarium nauczycielskim w Sanoku, a następnie w seminarium nauczycielskim we Lwowie. W r. szk. 1930/31 powierzono jej obowiązki nauczycielki w Polskim Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Wolnym Mieście Gdańsku (WMG), a następnie otrzymała posadę wykładowcy historii i metodyki wych. fiz. w Centralnym Inst.

Wych. Fiz. (od 1938 AWF) w Warszawie, gdzie była również główną instruktorką i przełożoną Oddziału Żeńskiego. W tym czasie zaangażowała się w działalność harcerską; przyrzeczenie złożyła w 1931 r. na ręce hm. RP Marii Wocalewskiej i odbyła kurs w Szkole Instruktorskiej na Buczu, po którym otrzymała stopień podharcemistrzyni.

W l. 1932–1937 ponownie była zatrudniona w gdańskim gimnazjum, gdzie włączyła się w pracę miejscowego hufca, zostając członkiem jego komendy. Sprawując opiekę nad harcerskimi drużynami gimnazjalnymi, organizowała wycieczki do Polski, szczególnie na teren Szwajcarii Kaszubskiej i w Bory Tucholskie. Z dn. 20 IV 1934 została mianowana harcemi-strzynią. Po utworzeniu Okręgu ZHP w WMG wchodziła w skład jego zarządu (1935–1937), jednocześnie pełniąc funkcję sekretarza i kierując Wydz. Kształcenia oraz kilkoma referatami w Komendzie Gdańskiej Chorągwi Harcerów. Od 1 IV 1936 do 10 XI 1937 pełniła funkcję komendantki tejże chorągwi. W 1937 r. została skierowana do pracy w Kuratorium Okręgu Szkolnego w Toruniu jako okręgowa instruktorka wych. fiz. oraz kobiecego przysp. wojsk. i harcerstwa. W tym czasie otrzymała etat nauczycielki w Państw. Liceum i Gimnazjum im. kr. Jadwigi. W maju 1939 została mianowana komendantką Pogotowia Harcerów w Toruniu.

Po wybuchu II wojny światowej kierowała grupą harcerów prowadzących punkty informacyjne, żywieniowe i sanitarne. W dn. 9 IX 1939 na polecenie władz wojskowych opuściła Toruń, udając się pieszo do rodzinnego Sanoka. Tam początkowo pracowała w szkole handlowej, lecz straciła pracę w konsekwencji swojego sprzeciwu wobec niemieckich planów zburzenia pomnika T. Kościuszki. Wówczas przez pewien czas musiała się ukrywać. Utrzymywała siebie i rodzinę, ucząc dzieci rytmiki i sprzedając własne wypieki. W swoim domu zorganizowała tajne nauczanie,

zaangażowała się w działalność konspiracyjną jako łączniczka i organizatorka przerzutów polskich oficerów na Węgry. Kierowała założoną przez siebie Tajną Organizacją Harcerzek. Od jesieni 1944 przez prawie rok pracowała w sanockim liceum, a potem wyjechała do Torunia, gdzie była instruktorem wych. fiz. i przysp. wojsk. miejscowego kuratorium oraz uczyła w liceum. Równolegle była zatrudniona na UMK, gdzie uczyła wych. fiz., a później pracowała jako asystent i starszy asystent. W 1949 r. uzyskała tytuł magistra filozofii i otworzyła przewód doktorski. W l. 1952–1953 kierowała działem czytelnictwa i informacji naukowej Wojew. Bibl. Pedagog. w Toruniu. Karierę naukową zakończyła nagle, zmuszona przenieść się do Sanoka, aby zaopiekować się chorą siostrą. Od 1953 r. pracowała w Technikum Mechanicznym w Sanoku, gdzie do 1964 r. kierowała szkolną biblioteką. Na emeryturę przeszła w 1960 r.

Do ostatnich dni była bardzo aktywna społecznie, utrzymywała kontakty z młodzieżą i harcerzami, działała w ZNP, Polskim Tow. Psychologicznym, Polskim Komitecie Opieki Społecznej i Klubie Inteligencji Katolickiej. Czynnie uprawiała turystykę i rekreację ruchową. Była autorką kilku rozdziałów w *Księdze pamiątkowej Gimnazjum Polskiego Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939* (Gd. 1989) oraz artykułów w „Roczniku Sanockim”.

Zmarła 25 I 1993 w Sanoku, gdzie została pochowana w rodzinnym grobowcu na cmentarzu parafialnym.

Była odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Medalem KEN i Krzyżem za Zasługi dla ZHP.

Rodziny nie założyła.

— Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcemistrzynie i harcemistrze*, s. 87; *Mat. do HSB*, „Harc.” 1995, nr 11/12, s. 163; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 883–884; *Słownik biogr. Pomorza Nadwiślańskiego. Suplement*, red. Z. Nowak, G. 1998, s. 509–510; — Gąsiorowski A. *Szare Szeregi*

na Pomorzu 1939–1945, T. 1998, s. 41; *Gimnazjum Polskie Macierzy Szkolnej w Gdańsku (1922–1939)*, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, cz. 2, Wr. 1989, s. 151, 156, 225, 332; *Harcerki 1939–1945; Harcerstwo gdańskie*, s. 169; Janowski *Harcerstwo Pomorza*, s. 241; Kubik K. *Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Rocznik Gdański” 1972, t. 32, z. 1, s. 113; *Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej*, red. W. Rezmer, M. Wojciechowski, T. 1996, s. 125; Polak H. *Szkolnictwo i oświata polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, Wr. 1978, s. 160; Skrobała C. *Opowieść wigilijna*, „Podkarpacie” 1982, nr 43, s. 1, 6; Stępniański H. *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, G. 1991, s. 317–333; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku 1920–1939*, W. 1977, s. 72, 74–75; — *Harcerki 1939–1945. Relacje – pamiętniki*; Zaleska J. *Wspomnienia z lat okupacji*, w: tamże, s. 78–80; 546–548; — Sołtys W. *Kochała swój Sanok – podzwonne Jadwidze Zaleskiej*, „Tyg. Sanocki” 1993, nr 1, s. 12.

Dariusz Szczecina

ZIAJA zamężna Bukowska Joanna (1918–1990), ekonomistka, harcemistrzyni, p.o. hufcowa Hufca Harcerzek w Białej Krakowskiej (1938–1939), hufcowa Beskidzkiego Hufca Harcerzek w Białej Krakowskiej (1945–1949).

Urodziła się 16 X 1918 w Bieńkówe. W 1930 r. wstąpiła do 5 Drużyny Harcerzek (DH) im. Z. Chrzanowskiej przy Szkole Powsz. im. kr. Jadwigi w Białej Krak. Od 1931 r. należała do 3 DH im. M. Konopnickiej przy Państw. Szkole Handlowej w Białej Krak., w której od listopada 1937 pełniła funkcję drużynowej. W lipcu 1935 uczestniczyła w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W l. 1936–1937 pomagała hufcowej w prowadzeniu Kręgu Starszych Harcerek „Kozice”, pełniła też funkcję kwaternistrzyni hufca (grudzień 1936 – wrzesień 1938) i drużyny

ZIAJA JOANNA

nowej 4 DH przy Szkole Powsz. w Lipniku (luty 1937 – sierpień 1938).

W lutym 1938 rozpoczęła pracę zawodową jako kasjerka w Banku Ludowym w Białej. W listopadzie t.r. została mianowana p.o. hufcową Hufca Harcerek w Białej Krak. Zaliczyła próbę drużynowej młodszych dziewcząt (1 V 1939). Od 1933 r. uczestniczyła we wszystkich obozach hufca, na których pełniła funkcje od zastępowej do kwatermistrzyni i komendantki samodzielnie zorganizowanego oraz przeprowadzonego w lipcu 1939 obozu 5 DH w Brennej k. Skoczowa.

W sierpniu t.r. w ramach Pogotowia Harcerek kierowała punktami żywienia i punktami sanitarnymi dla żołnierzy przejeżdżających przez Bielsko i Białą, organizowała dyżury harcerek w szpitalach i na dworcu. W nocy z 2 na 3 września wraz z innymi harcerkami wycofała się przez Kęty, Andrychów i Wadowice w kierunku Lwowa, pomagając w tym czasie w opiece nad dziećmi uciekającej ludności. Podczas okupacji pracowała jako laborantka w niemieckim zakładzie fotograficznym „Ravenerstorfer” w Bielsku i brała udział w tajnym nauczaniu.

Po wojnie do czerwca 1945 pracowała jako referentka w starostwie powiat. w Wadowicach. Po powrocie do Białej Krak. współtworzyła nowe struktury harcerstwa żeńskiego. W sierpniu 1945 prowadziła kurs drużynowych dla harcerek z Bielska i Białej w Międzybrodziu Bialskim, po którym zorganizowała drużynę drużynowych „Barwny Rój”.

Od października 1945 do lutego 1949 pełniła funkcję hufcowej Beskidzkiego Hufca Harcerek w Białej. Stworzyła bazę dla hufca przy ul. Legionów 21. Program pracy prowadzonego przez nią hufca uwzględniał w szerokim zakresie kierunek „służby dziecku”, w ramach którego drużyny objęły patronaty nad domami dziecka i prewentoriami na Buczu oraz nawiązały kontakt ze służbami ds. opieki nad dzieckiem na Ziemiach Zachodnich.

W grudniu 1945 uczestniczyła w kursie podharcemistrzowskim GK Harcerek w Kościelisku. W 1946 r. prowadziła kurs drużynowych (w lutym), a następnie wraz z 20-osobową delegacją hufca uczestniczyła w I Ogólnopolskim Zlocie Młodzieży „Trzymamy Straż nad Odrą” w Szczecinie (11–14 kwietnia). Latem t.r. prowadziła obóz w Ponikwi k. Wadowic, obozy wędrownie w Tatrach i na trasie Warszawa – Tczew – Malbork – Gdańsk – Rożewie – Hel – Poznań, a także zorganizowała obóz hufca w Maszycach k. Ojcowa. W listopadzie 1946 otrzymała stopień podharcemistrzyni. W grudniu na zimowisku w Szczyrku prowadziła kurs zastępowych, z kursem narciarskim. Była współorganizatorką Ogólnopolskich Mistrzostw Narciarskich w Szczyrku (10 I–2 II 1947).

W czasie wakacji 1947 r. zorganizowała obozy hufca w Porąbce i Pleśnej k. Tarnowa oraz prowadziła obóz hufca dla starszych harcerek w Krynicy Wsi i obóz wędrowny dla drużynowych w Sudetach. Jesienią t.r. kierowała kursem drużynowych dla harcerek z Bielska, Białej i Pszczyny, a w grudniu zorganizowała zimowisko hufca w Zakopanem. W maju 1948 zorganizowała wycieczkę drużynowych w Pieniny, w czasie wakacji była komendantką zgrupowania obozów hufca w Międzyzdrojach, obozu wędrownego drużynowych od Szczecina do Gdańska oraz wycieczki kadry hufca w Góry Świętokrzyskie. W grudniu zorganizowała zimowisko hufca w Karpaczu. W t.r. prowadzony przez nią hufiec otrzymał sztandar ufundowany przez KPH.

W lutym 1949 przekazała funkcję hufcowej Irenie Suchoń. W związku z podporządkowaniem harcerstwa ZMP zawiesiła działalność instruktorską. W tym czasie pracowała jako główna księgowa w Harcerskiej Spółdzielni „Beskid”, a od 1951 r. w Południowych Zakładach Sprzętu Sportowego w Bielsku-Białej. W 1953 r. przeniosła się do Tarnowa. Po reaktywowaniu harcerstwa pełniła funkcję drużynowej

12 Tarnowskiej Drużyny Harcerek im. M. Konopnickiej przy Szkole Podst. nr 6 (1958–1962). Od listopada 1959 była sekretarzem, od października 1960 – członkiem komendy, a od kwietnia 1962 – kwatermistrzynią Hufca Tarnów-miasto im. gen. J. Bema. Funkcje te pełniła do października 1963. Stopień harcmistrza otrzymała 22 VII 1964.

W l. 1965–1969 była główną księgową w Zespole Szkół Mechanizacji Rolnictwa. W 1979 r. wstąpiła do Kręgu Seniorów „Orla Brać” Hufca Beskidzkiego ZHP w Bielsku-Białej.

Zmarła 20 XII 1990 w Tarnowie. Została pochowana na cmentarzu w Mościcach.

W 1948 r. zawarła związek małżeński z Władysławem Bukowskim (podharcmistrzem, zastępcą hufcowego Hufca Harcerzy w Bielsku i Hufca Tarnów-miasto w l. 1961–1963).

— Klistala J. *Harcerstwo w miastach i powiatach Bielska i Białej w l. 1925–1949. Relacje, wspomnienia, życiorysy*, Bielsko-Biała 2005, s. 39, 51; *Nasi wodzowie. Komendanci Hufców ZHP w Bielsku-Białej w l. 1925–2015*, red. K. Wójcicka, Bielsko-Biała 2015, s. 60–62; Wojtycza J. *Mat. do historii Krak. Chorągwi Harcerstwa w l. 1959–1962*, Kr. 2001, s. 65–67; Wójcicka K. *Żeński ruch harcerski w okręgu Bielska i Białej w l. 1925–1939*, niepubl. praca dypl., 1983, UŚ Filia w Cieszynie, s. 47, 48, 116; Żychowska M. *Harcerstwo tarnowskie 1910–1975*, Tarnów 1984, s. 169, 175. — *Rozkaz komendantki Krak. Chorągwi Harcerek L. 7 z 1 V 1939*, „Rozkazy i Okólniki Zarządu Okręgu, Komend Chorągwi Harcerek i Harcerzy” 1939, nr 8; — Arch. Kom. Hist. Chorągwi Krak. ZHP: rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerek z l. 1937–1939; rozkazy Komendy Krak. Chorągwi Harcerstwa z l. 1959–1965; Izba Tradycji Hufca Beskidzkiego ZHP w Bielsku-Białej: Bukowska J. *Historia Hufca Harcerek w Białej Krak.*, mps; *taż Praca harcerok od momentu*, mps; *Hufiec Harcerok w Bielsku, Białej Krak. – Chorągiew Śląsko-Dąbrow-*

ska, Beskidzki Hufiec Harcerok w Białej Krak., cz. 2, mps; *Z historii Hufca Beskidzkiego*, mps.

Ewa Kossowska Krystyna Wójcicka

ZIEJA Jan, pseud. Wojciech, Rybak, Ossowski (1897–1991), ksiądz, kapelan wojskowy, podpułkownik, harcmistrz, naczelny kapelan Szarych Szeregów, działacz opozycji demokratycznej, współzałożyciel Komitetu Obrony Robotników.

Urodził się 1 III 1897 w Ossie k. Opoczna w rodzinie rolnika Michała i Konstancji z Kmiecików. Początkowo uczył się na plebanii w Odrzywole u ks. Antoniego Aksamitowskiego. W 1907 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum Piotra Chrzanowskiego w Warszawie. Po ukończeniu I kl. z powodu trudnych warunków materialnych przez dwa lata uczył się prywatnie. Od 1910 r. uczęszczał do Gimnazjum Zygmunta Wielopolskiego im. św. Stanisława Kostki w Warszawie. W l. 1912–1915 działał w tajnym skautingu i młodzieżowej organizacji niepodległościowej „Pet”. Kolportował „Niepodległość”, „Robotnika” i inne druki tego rodzaju. W 1915 r. wstąpił do Narodowego Związku Chłopskiego i kierował tą organizacją w pow. opoczyńskim.

W t.r. rozpoczął naukę w Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Z uwagi na posiadaną wiedzę został przyjęty od razu na III kurs. W r. 1918, za młody, aby zostać księdzem, jako subdiakon pomagał ks. Stanisławowi Klimeckiemu w parafii św. Łukasza Ewangelisty w Drzewicy. Świecenia kapłańskie otrzymał 5 VII 1919 z rąk bpa sandomierskiego Mariana Ryxa, prymicję odprawił w Drzewicy 12 lipca i otrzymał nominację na wikariusza tejże parafii. W październiku t.r. podjął studia na Wydz. Teologicznym UW w sekcji dogmatyczno-biblijnej. Był sekretarzem Związku Młodzieży Ludowej i przewodniczącym Koła Teologów UW.

W maju 1920 ochotniczo zgłosił się do WP i w sierpniu został kapelanem w 8 pp Legionów, w którego składzie wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Kpt. Mieczysław Targowski w *Zarysie dziejów 8 pp* napisał o nim: *Tu i ówdzie odzywał się cichy jęk leżącego żołnierza, przy którym zjawiała się postać księdza kapelana Zieja, niosącego błogostawieństwo i ukojenie.* W listopadzie 1920 został zdemobilizowany i zweryfikowany w stopniu kapelana rezerwy (ze starszeństwem od 1 VI 1919).

Wznowił przerwane z powodu wojny studia. W tym czasie poznał założycieli Zakładu dla Ociemniałych w Laskach pod Warszawą, matkę Różę Czacką i ks. Władysława Kornilowicza, którego zastępował w obowiązkach kapelana Zakładu. Od czerwca do listopada 1922 studiował w Inst. Biblijnym i Wschodnim w Rzymie. W 1923 r. uzyskał absolutorium na Wydz. Teologicznym UW. Zrezygnował z pisania doktoratu w przekonaniu, że dla kapłana ważniejsza jest praca duszpasterska niż nauka.

W drugiej poł. 1923 r. został wikariuszem w parafii farnej pw. św. Jana Chrzciciela w Radomiu i prefektem szkół w tym mieście. Razem z ks. Bolesławem Strzeleckim przeprowadził pierwsze w Radomiu rekolekcje dla robotników. W październiku 1925 został prefektem w Zawichocie. Wstrząśnięty bratobójczymi walkami w maju 1926, opublikował w „Kronice Diecezji Sandomierskiej” artykuł *Biedaczyna mówi* (1926, nr 9, s. 180–187).

W wrześniu 1926 wstąpił do Zakonu oo. Kapucynów. Rozpoczął nowicjat w Nowym Mieście n. Pilicą. Po dwóch miesiącach zrezygnował, gdy przekonał się, że zakonnicy jedzą strawę z innego kotła niż biedacy, którymi się opiekowali. W listopadzie 1926 został wikariuszem w parafii pw. św. Krzyża w Kozienicach i prefektem w miejscowej szkole powsz. Wszędzie, gdzie pracował, realizował ideał ewangelicznego ubóstwa, nie wymagając zapłaty za posługi religijne. Nie odpowiadał

mu styl życia i pracy w dotychczasowych parafiach i szukał radykalnego ubóstwa. W czerwcu 1928 na własną prośbę przeniósł się do diecezji pińskiej, najbiedniejszego regionu w ówczesnej Polsce i objął stanowisko proboszcza parafii pw. św. Piotra i Pawła w Łahiszynie. W t.r. w Poznaniu ukończył kurs animatorów Akcji Katolickiej. W 1930 r. został dyrektorem Inst. Akcji Katolickiej, sekretarzem generalnym Stowarzyszeń Młodzieży Katolickiej, dyrektorem „Caritas” diecezji pińskiej i kapelanem bpa pińskiego Zygmunta Łozińskiego. W czasie pielgrzymki do Rzymu (1930) zamienił sutannę na lachmany poleskiego żebraka, uważając, że w takim właśnie stroju powinien wejść do bazyliki św. Piotra.

W l. 1932–1934 studiował judaistykę na Wydz. Filozoficznym UW, przygotowując się w ten sposób do pracy duszpasterskiej z biedotą żydowską. Współpracował ze Stow. Młodzieży Katolickiej „Odrodzenie”. W kościele akademickim św. Anny wygłaszał konferencje i rekolekcje dla młodzieży. Współpracował z ks. Edwardem Szwejnikiem, założycielem organizacji studenckiej Iuventus Christiana. Włączył się w działalność Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. Jeździł do Gaci Przeworskiej, gdzie Ignacy Solarz założył wzorcowy Uniw. Ludowy. Wywierał wpływ na program chłopski, co przyczyniło się do tego, że ruch ludowy nie zerwał z katolicyzmem.

W 1934 r. został profesorem katechetyki w Seminarium Duchownym w Pińsku oraz wizytatorem nauki religii w diecezji pińskiej. Przy kościele katedralnym w Pińsku założył bractwo Nauki Chrześcijańskiej. W 1936 r. bp piński Kazimierz Bukraba mianował go kapelanem Zgromadzenia ss. Urszulanek Serca Jezusa Konającego w Mołodowie, które prowadziło działalność apostołsko-oświatową na Polesiu. Ks. Zieja zainicjował tam szereg akcji kulturalno-oświatowych, m.in. Uniw. Ludowy i Koło Przyjaciół Bożej Radości.

Rozwinął działalność wśród ludności różnych wyznań – katolików, prawosławnych i baptystów.

W 1938 r. założył Tow. im. P. Borowego z zamiarem ewangelizacji Polesia, zespolenia go duchowo z Polską oraz kształcenia tamtejszej młodzieży. Utworzył swego rodzaju szkołę niedzielną, którą nazwał „Chłopskim Gimnazjum”. Czytał w niej i interpretował Ewangelię, a jego słuchaczami byli dorośli i młodzież wszystkich wyznań, w tym prawosławni i Żydzi.

W marcu 1939 został zmobilizowany do WP. Mianowano go kapłanem 84 Pułku Strzelców Poleskich w Pińsku, który w kampanii wrześniowej wszedł w skład 30 DP (Armii „Łódź”). Po ciężkich walkach pod Bełchatowem z resztkami pułku dotarł do Modlina. Po kapitulacji Twierdzy Modlin pozostał w szpitalu polowym, by nieść posługę duchową rannym i umierającym. Na mocy honorowych warunków kapitulacji Modlina nie trafił do obozu jenieckiego i w listopadzie został zwolniony przez Niemców. Udał się do Lasek, gdzie był kapłanem Zakładu dla Ociemniałych, zastępując ukrywającego się przed Niemcami ks. W. Kornilowicza.

W drugiej poł. listopada 1939 w kaplicy bpa Józefa Gawliny przyjął przysięgę od członków Tajnej Armii Polskiej. Włączył się w działalność konspiracyjną Frontu Odrodzenia Polski utworzonego przez pisarkę Zofię Kossak-Szczucką. Działał w komórce „Credo”, stanowiącej ośrodek dyspozycyjny tego ugrupowania. Współpracował z Radą Pomocy Żydom „Żegota”. Był jednym z kapłanów najbardziej zaangażowanych w ratowanie Żydów. Dostarczał im metryki chrztu, konieczne do zmiany tożsamości i sam ich ukrywał. Gromadził materiały dotyczące pomocy Żydom przez zakony i duchowieństwo świeckie. Wspólnie z prof. Heleną Radlińską opracował i wydał modlitewnik-katechizm *Z Chrystusem w drodze życia* dla Polaków wywożonych na roboty do Niemiec. Współpracował również z Akcją „N”, któ-

rej zadaniem było sianie defetyzmu wśród Niemców. W lutym 1942 został zaprzysiężony w AK, używał pseud. Wojciech i Rybak. W t.r. został kapłanem Komendy Głównej AK i naczelnym kapłanem Szarych Szeregów. Wszedł zarazem w skład Naczelnictwa Szarych Szeregów. Wiosną 1944 uczestniczył w rozmowach zjednoczeniowych pomiędzy Szarymi Szeregami a związanymi ze Stronnictwem Narodowym Hufcami Polskimi.

W marcu 1942 ks. Tadeusz Jachimowski, szef Służby Duszpasterstwa Komendy Głównej AK, który organizował podziemną kurię duszpasterską AK dla Ziemi Powracających, wyznaczył go na obszar Prus Wschodnich.

W sierpniu t.r. ks. Zieja opuścił Laski i przeniósł się do Domu Zgromadzenia ss. Urszulanek Serca Jezusa Konającego w Warszawie przy ul. Gęstej, gdzie ponownie został kapłanem. Za jego sprawą dom ss. Urszulanek stał się miejscem spotkań podziemnego harcerstwa (w ich kaplicy odbyły się msze św. po śmierci Macieja Aleksego Dawidowskiego i Jana Bytnara, aresztowaniu Floriana Marciniaka i śmierci Tadeusza Zawadzkiego). Prowadził zamknięte rekolekcje dla młodzieży akademickiej. W 1944 r. przeprowadził rekolekcje wielkopostne dla członków KG AK. Od kwietnia t.r. był również kapłanem Batalionów Chłopskich.

W Powstaniu Warszawskim był kapłanem pułku „Baszta” walczącego na Mokotowie. Znajdował się stale na pierwszej linii walk, w razie potrzeby przemieszczał się kanałami. Odprawiał msze św., spowiadał, udzielał sakramentów św. Po tym, jak 7 sierpnia został ciężko ranny w nogę, przez kilka tygodni przebywał w szpitalu Dzieciątka Jezus, gdzie także spełniał posługę duszpasterską. W tym okresie został mianowany harcymistrzem.

Wraz z ludnością cywilną Mokotowa 28 IX 1944 wyszedł do obozu przejściowego w Pruszkowie (Dulag 121), skąd mimo zranionej nogi uciekł pieszo do Lasek.

W październiku t.r. przedostał się do Krakowa. Został gościem ks. Ferdynanda Machaya, archidiecezjalnego w Kościele Mariackim. W listopadzie 1944, dzięki pomocy AK, otrzymał niemieckie dokumenty na wyjazd do Królewca na roboty w charakterze pomocnika ogrodnika (zgodnie z zaleceniem ks. T. Jachimowskiego miał organizować administrację kościelną w Prusach). Nie dotarł do Królewca, ponieważ front zatrzymał go pod Fromborkiem. W grudniu t.r. wyjechał w okolice Rugii. Pracował jako robotnik rolny i niósł pomoc duchową wywiezionym tam Polakom.

W końcu maja 1945 rozpoczął pracę duszpasterską jako proboszcz parafii pw. św. Ottona w Słupsku. Obsługiwał cztery kościoły w mieście oraz kilka następnych w powiecie. Objazdował na rowerze pow. słupski i odprawiał msze św. dla polskich osiedleńców. Bronił ludności rodzimej (słowińskiej) mieszkającej w okolicach jez. Łebsko i Gardno, podkreślał jej słowiański rodowód i związki z całą pomorską tradycją, a nie tylko z niemiecką. Przygotował odezwę do Pomorzan, Mazurów i Ślązaków, by wracali „do jedności z narodem polskim”, ale komunistyczne władze nie pozwoliły jej wydrukować.

Zorganizował i prowadził z przybyłą z Lasek Anielą Urbanowicz pierwszy w Polsce Dom Matki i Dziecka, w którym przebywały kobiety-ofiary gwałtów dokonanych przez żołnierzy sowieckich. Jego parafia stała się ośrodkiem integrującym przybyszów z różnych stron. Założył kuchnię dla ubogich. Uczył religii w szkołach powsz. Prowadził kurs jęz. polskiego dla autochtonów. W grudniu 1945 powołał Tow. im. P. Borowego, mające na celu wspomaganie młodzieży wiejskiej w zdobyciu wykształcenia. W maju 1946 założył w Orzechowie pod Słupskiem Uniw. Ludowy oparty na wzorach „Wici”. Powołał komitet odbudowy kościoła Mariackiego w Słupsku. Wraz z wiernymi rozpoczął porządkowanie innych słupskich kościołów. Z jego inicjaty-

wy powstał w Słupsku pierwszy w Polsce i przez długi czas jedyny Pomnik Powstańców Warszawskich (prowizoryczną konstrukcję postawiono w r. 1945).

W kwietniu 1946 został proboszczem parafii pw. św. Franciszka z Asyżu w Wytnowie k. Ustki. Jako kapelan Batalionów Chłopskich celebrował mszę św. w Palmirach podczas pogrzebu Macieja Rataja i Mieczysława Niedziałkowskiego, który stał się manifestacją poparcia dla Polskiego Stronnictwa Ludowego (23 VI 1946). W sierpniu 1947 został proboszczem parafii pw. św. Rodziny w Słupsku.

W czerwcu 1949 prymas Polski Stefan Wyszyński sprowadził go do Warszawy. Jesienią t.r. otrzymał nominację na wiceproboszcza parafii św. Wawrzyńca na Woli, gdzie proboszczem był bp Karol Niemira, sufragan piński. Na Wielkanoc 1950 r. bp Niemira przekazał mu parafię. W poł. t.r. ks. Zieja został proboszczem tworzącej się parafii w Jelonkach pod Warszawą, a w sierpniu rektorem kościoła ss. Wizytek w Warszawie. W dn. 25 IX 1953, nazajutrz po aresztowaniu prymasa S. Wyszyńskiego, z ambony kościoła ss. Wizytek ujawnił szczegóły tego aresztowania. Apelowo o wierność prymasowi i Kościołowi. Jako jeden z kilku księży nie odczytał wymuszonego przez komunistyczne władze serwilistycznego oświadczenia Episkopatu z 28 IX 1953 i skrytykował biskupów za oficjalną, wymuszoną przez komunistyczne władze deklarację, zarzucając im, że opuścili prymasa. W Seminarium Duchownym wygłosił do zebranych księży naukę poświęconą jego izolacji. Przypomniał ewangeliczne słowa: *Uderzcie w pastersza, a rozbiegną się owce jego*.

Wiosną 1954, zagrożony aresztowaniem przez UBP, wyjechał z Warszawy. Do jego wyjazdu mogli się też przyczynić urzędnicy kurialni (z uwagi na fakt, że głośno krytykował biskupów). Zamieszkał w Nowej Wsi pod Michalinem. Latem t.r. udał się na leczenie do Zakopanego. Kiedy w sierpniu 1955 wrócił do Warszawy,

ponownie zamieszkał u ss. Urszulanek. W październiku 1956, po uwolnieniu oraz przyjeździe prymasa Wyszyńskiego do Warszawy, powrócił do obowiązków rektora kościoła ss. Wizytek. W t.r. roku został współtwórcą i kapelanem powstałego na fali odwilży Klubu Inteligencji Katolickiej (KIK). Zaangażował się w pomoc więźniom powracającym z ZSRS, wchodząc w skład prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Pomocy Repatriantom z Rosji przy Zarządzie Głównym PCK.

Od 1957 r. dojeżdżał z wykładami do Seminarium Duchownego w Drohiczynie, który stał się po wojnie stolicą resztek diecezji pińskiej pozostałych w granicach Polski. Był krytyczny wobec programu Wielkiej Nowenny prymasa Wyszyńskiego, mającego przygotować duchowo Polaków do obchodów w 1966 r. tysiąclecia chrztu Mieszka I. Proponował poświęcenie Polski Sercu Bożemu, co było alternatywne dla silnie maryjnego charakteru Wielkiej Nowenny. Być może dlatego w lipcu 1959 prymas odwołał go ze stanowiska rektora kościoła ss. Wizytek.

W marcu 1960 ks. Zieja przeniósł się na stałe do Drohiczyna. Poza wykładami w Seminarium Duchownym prowadził wszystkie działy duszpasterstwa w Kurii Diecezjalnej, które obejmowały: „Caritas”, młodzież, wizytacje nauki religii w szkołach i przy kościołach oraz konferencje dla księży na zjazdach dekanalnych. We wrześniu 1962 z powodu złego stanu zdrowia przerwał pracę duszpasterską w diecezji pińskiej. Powrócił do domu ss. Urszulanek na warszawskim Powiślu. Poświęcił się pracy duszpasterskiej i pisarskiej.

Przed rozpoczęciem Soboru Watykańskiego II przesłał na ręce uczestniczących w nim polskich biskupów memoriał dotyczący piątego przykazania Dekalogu, wskazując, iż przykazanie „Nie zabijaj” należy rozumieć jako: „Nie zabijaj nigdy nikogo”. Przekonywał ich, by opowiedzieli się wobec całego świata przeciwko wojnie. Jednym z jego najsłynniejszych

wystąpień kaznodziejskich było przemówienie, którym żegnał Marię Dąbrowską w archikatedrze pw. św. Jana Chrzciciela w Warszawie (22 V 1965).

W 1967 r. podczas letniej kuracji w Świnoujściu znalazł na wyspie Wolin niewielką, zaniedbaną parafię Przytor. Za zgodą biskupa gorzowskiego, a wbrew władzom państwowym postanowił przywrócić ją do życia. Po kilku miesiącach pracy w tej parafii w 1968 r. wrócił do Warszawy.

W 35. rocznicę napaści ZSRS na Polskę (17 IX 1974) w warszawskiej archikatedrze wygłosił *Kazanie za poległych, pomordowanych w obozach i zaginionych żołnierzy kampanii wrzesniowej 1939 r.*, przerywając wieloletnie milczenie na temat zbrodni katyńskiej. Mówił o pojednaniu polsko-rosyjskim opartym na prawdzie, a także o prawie narodów litewskiego, białoruskiego i ukraińskiego do samostanowienia.

W grudniu 1974 podpisał *List 15*, którego autorzy domagali się od władz polskich umożliwienia rodakom zamieszkałym na terenie ZSRS kontaktu z kulturą polską i prawa do własnego szkolnictwa. Pod koniec 1975 r. podpisał *List 59* – protest intelektualistów przeciwko zapowiadanym zmianom w konstytucji PRL, wprowadzającym m.in. sformułowania o *przewodniczej roli PZPR w państwie i socjalistycznym charakterze państwa oraz o trwałym i nienaruszalnym sojuszu Polski z ZSRR*. We wrześniu 1976 był jednym z 14 sygnatariuszy założycielskiego apelu Komitetu Obrony Robotników (KOR), został też przewodniczącym Rady Funduszu Samoobrony Społecznej Komitetu Samoobrony Społecznej KOR. W marcu 1977 podpisał *Apel do społeczeństwa polskiego*, będący deklaracją założycielską Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, jednak wkrótce wycofał swój podpis. Od sierpnia 1980 wspierał duchowo NSZZ „Solidarność”. W grudniu 1988 został członkiem Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”. W okresie PRL był inwigilowany przez SB.

Miał wpływ duchowy na prymasa Wyszyńskiego. Na długo przed Soborem Watykańskim II głosił hasła ekumenizmu. W ostatnich latach życia dużo pracował nad pojednaniem Polaków, Białorusinów, Litwinów i Ukraińców. Był niezrównanym kaznodzieją, charyzmatykiem, wizjonerem, kapłanem modlitwy i kontemplacji. Umiłował ubóstwo i służbę ubogim. Ponieważ nie pisał kazań (robił tylko plany i notatki), jedynie drobna część jego dorobku kaznodziejskiego ukazała się drukiem. Pojedyncze kazania publikował w formie rozważań religijnych w czasopiśmie katolickich, m.in. w „Ateneum Kapłańskim”, „Homo Dei”, „Królowej Apostołów”, „Przeg. Homiletycznym”, „Tyg. Powsz.”, „Więzi” i „Znaku”. Wydał m.in. *Katechizm życia chrześcijańskiego* (P. 1949), *Najprostsze rozmowy religijne* (W. 1957), *Msza święta źródłem sił. Zbiór modlitw, pieśni kościelnych i rozmyślań* (P. 1965) oraz *Przyjdź, Panie! Ewangelia i życie. Rozważania* (P. 1972). Po jego śmierci ukazały się dwa zbiory kazań (*W ubóstwie i miłości*, Leszno k. Błonia 1997 oraz *W duchu i prawdzie*, W. 1997).

Zafascynowany postacią sekretarza generalnego ONZ, Szweda Daga Hammarskjölda, nauczył się jęz. szwedzkiego i przetłumaczył jego książkę *Drogowskazy* (Kr. 1981). Swoją bogatą bibliotekę przekazał pod koniec życia bpowi Ignacemu Tokarczukowi, który w Przemyślu utworzył Inst. Kultury Wsi Polskiej.

Zmarł 19 X 1991 w domu ss. Urszulanek w Warszawie. Nabożeństwo pogrzebowe w kościele ss. Wizytek celebrowali prymas Polski kard. Józef Glemp, bp drohiczyński Władysław Jędruszek i bp polowy WP Sławoj Leszek Głódź, z udziałem wielu kapłanów i przedstawicieli różnych wyznań. Spoczął na cmentarzu Zakładu dla Ociemniałych w Laskach.

Został odznaczony Krzyżem Wielkim (pośmiertnie, 2006) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych (za bohaterstwo w wojnie pol-

sko-bolszewickiej), Krzyżem za Udział w Wojnie 1918–1921, Warszawskim Krzyżem Powstańczym i Odznaką Honorową za Walkę o Szkołę Polską. W 1959 r. papież Jan XXIII nadał mu godność prałata domowego Jego Świątobliwości. Był kanonikiem Kapituły Katedralnej w Pińsku (1960).

W setną rocznicę urodzin ks. Zieia odświeżono tablicę ku jego czci w kościele ss. Wizytek w Warszawie. W 2014 r. na skwerze gen. J. Jura-Gorzechowskiego w Ogrodzie Sprawiedliwych na Woli w Warszawie posadzono drzewo upamiętniające jego postać. Został patronem ulic w Radomiu i Słupsku.

Nazywano go „żywym dowodem na istnienie Boga”, „prawdziwym prorokiem” i „świadkiem Ewangelii”. Bp Karol Wojtyła, który uczestniczył w prowadzonych przez niego rekolekcjach dla biskupów polskich na Jasnej Górze, nazwał go „kapłanem o wybitnej osobowości”. S. Urszula Ledóchowska, później ogłoszona świętą, mówiła o nim: *Ksiądz Zieja to szalenie Boży! Cudownie pracuje – tylko trzeba go powstrzymywać, by się nie zamęczył*. Był jednym z pierwszych świadków w jej procesie beatyfikacyjnym.

[Wybrana bibliogr.] — Górńska A. *Zieja Jan*, w: *Słownik biogr. katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. R. Bender i in., t. 3. R-Ż, Lub. 1995, s. 211–214; Jarzembowski K. *Instruktorzy ZHP mianowani w czasie II wojny światowej*, „Harc.” 1995, nr 7/8, s. 36; tenże, Kuprianowicz *Harc mistrzynie i harc mistrze*, s. 213; *Leksykon*, s. 188; Mandziuk J. *Zieja Jan*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 8, red. tenże, W. 1995, s. 673–674; Wysocki W. J. *Zieja Jan*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lub. 2014, s. 1371–1372; *Zieja Jan*, w: A. Bednarek, *Setnik oratorów polskich XIX i XX wieku*, Lub. 2008, s. 388–390; — Bank J., Gevers L. *Churches and religion in the Second World War*, L. – New York 2016; Bartos S., Wójcik G. Ks. *Jan Zieja – w służbie Bogu i ludziom*, Krynica-Zdrój 2008; Broniewski *Całym życiem*; Cenckiewicz S.

- Oczami bezpieki. Szkice i mat. z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Łomianki 2014; *Chłopi, naród, kultura*, t. 1, *Mysł polityczna ruchu ludowego*, red. J. Jachymek, Rz. 1996, s. 242–248; Czaczkowska E. K. *Kard. Wyszyński. Biografia*, W. 2013; Friszke A. *Opozycja polityczna w PRL 1945–1980*, L. 1994; Głowacki L. *Obrońca Warszawy i Modlina na tle kampanii wrześniowej 1939 r.*, W. 1985; Gościńska A., Kamiński R. *Laski w czasie okupacji 1939–1945*, W. 1987; Hejger M. *Polityka narodowościowa władz polskich w woj. gdańskim w l. 1945–1947*, Słupsk 1998, s. 191; Jabrzemski *Harcerze*; Jasiewicz K. *Krajowy Kościół Konspiracyjny (KKK)?*, „Dzieje Najnowsze” 2008, z. 3, s. 38, 43; Kołodziejczyk A. *Ruch ludowy a Kościół rzymskokatolicki w latach II Rzeczypospolitej*, W. 2002; *Ksiądz Jan Zieja (1897–1991). Kaznodzieja radykalizmu ewangelicznego*, w: K. Panuś, *Wielcy mówcy Kościoła w Polsce*, Kr. 2005, s. 421–432; Kurkiewicz M., Pluteczka M. *Duchowieństwo a zagłada Żydów. Ksiądz Zieja i początki Żegoty*, w: *W matni. Kościół na ziemiach polskich w latach II wojny światowej*, red. B. Noszczak, W. 2011, s. 201–210; Łukaszewicz G. *Życie codzienne w międzywojennym Radomiu*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Tow. Naukowego” 2009, t. 43, z. 4, s. 72; Machura Z. *Był tu wśród nas na słupskiej ziemi. Opowieść o ks. Janie Zieju*, Słupsk 2007; Noszczak B. *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa S. Wyszyńskiego 1953–1956*, W. 2008; Prekerowa T. *Konspiracyjna Rada Pomocy Żydom w Warszawie 1942–1945*, W. 1982; Ringelblum E. *Stosunki polsko-żydowskie w czasie II wojny światowej. Uwagi i spostrzeżenia*, W. 1988; Romaniuk M. P. *Życie, twórczość i posługa Stefana kard. Wyszyńskiego Prymasa Tysiąclecia*, W. 2002; Rydz E. *Rzymskokatolickie kościoły parafialne w przestrzeni sakralnej Słupska*, „Peregrinus Cracoviensis” 2014, nr 1, s. 5–27; Strzelecki M. *Wizje wychowania społecznego w polskiej myśli politycznej l. 1918–1939*, B. 2008; Świeżawski S. *Znak czasu. Wokół postaci księdza Jana Zieju*, w: *tenże Przebłyski nadchodzącej epoki*, W. 1998, s. 252–261; Targowski M. *Zarys historii wojennej pułków polskich 1918–1920. 8 pp Legionów*, W. 1928, s. 33 [cyt.]; Terlikowski T. *Po prostu rybak. Ksiądz Jan Zieja*, w: *Gdy zaczniemy walczyć miłością... Portrety kapelanów Powstania Warszawskiego*, red. G. Górny, A. Kopiński, W. 2004, s. 211–243; Wojdecki W. *Ks. Jan Zieja. Duszpasterz i kaznodzieja Warszawy*, „Studia Theologica Varsoviensia” 1997, z. 2, s. 251–274; Wysocki W. J. *Kapelani Powstania Warszawskiego*, w: *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek, Lub. 2004; Żaryn J. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, W. 2003; Żółtowski M. *Blask prawdziwego światła. Matka Elżbieta Róża Czacka i jej dzieło*, Lub. 1999; — Broniewski S. *To nie takie proste. Moje życie*, Ł. 2001; Dąbrowska M. *Dzienniki powojenne. 1955–1959*, t. 3. W. 1996, s. 369–371, 464; *Elenchus ecclesiarum et cleri dioecesis pinscensis pro Anno Domini 1929–1932*, Pinski 1929–1932; *Ewangelia Jana Zieju*, oprac. R. Bosakowski, „Karta” 2008, nr 56, s. 96–133; Kossak Z. *W Polsce Podziemnej. Wybrane pisma dotyczące l 1939–1944*, W. 1999, s. 11, 324–327; *Kresowi księży harcerze od Kamieńca Podolskiego do Nowogródka i Drohiczyzna*, B. *Kościół Rzymskokatolicki na kresowych ziemiach polskich. Wspomnienia*, oprac. H. Dąbkowski, W. 2000, s. 187–188, 264; *Kryptonim „Gracze”. Służba Bezpieczeństwa wobec Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” 1976–1981*, oprac. Ł. Kamiński, G. Waligóra, W. 2010; Lipski J. J. *KOR. Komitet Obrony Robotników. Komitet Samoobrony Społecznej*, L. 1983; *Pętnic służbę... Z pamiętników i wspomnień harcerek Warszawy 1939–1945*, red. A. Zawadzka, Z. Zawadzka, W. 1983, s. 170; Rostworowski T. *O Bogu i ludziach. Listy, biogramy artykuły, notatki rekolekcyjne 1940–1973*, W. 2005; *Ten jest z Ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom*, oprac. W. Bartoszewski, Z. Lewinówna, Kr. 2013; Wiśniewski J. *Seminarium Duchowne Rzymskokatolickie w Sandomierzu 1820–1920 oraz stuletni katalog duchowieństwa święckiego diecezji sandomierskiej*, W. 1926, s. 42, 56; Zieja J. *Z matką Ledóchowską na Polesiu*, cz. 2, rozmowę przeprowadził J. Moskwa,

„Znak” 1987, nr 8/9, s. 3–12; *Życie Ewangelii. Jan Zieja*, spisane przez J. Moskwę, Kr. 2017, s. 334; — „Życie Warszawy” 1991 z 22 X, s. 16 [nekrolog]; — WBH: KW 140/Z-805.

Bogusław Szwedo

ZIÓŁEK Leon, pseud. Tarzan, Chichot, Lolek (1907–1958), pracownik umysłowy, poeta i autor tekstów, podharcemistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Sosnowcu (1932, 1934), p.o. komendant Chorągwi Harcerzy Zagłębia Dąbrowskiego (1945).

Urodził się 25 III 1907 w Sosnowcu. Był synem Kazimierza (1872–1941, cieśli pracującego w fabryce Schoena w Sosnowcu) i Agnieszki z Michalskich (1882–1973). Miał siostry Stefanię (zameżną Palinkiewicz, 1904–1983), Mariannę (1911–1976, absolwentkę Szkoły Handlowej, pracownicę przemysłu węglowego) i Helenę (zameżną Adamczyk, 1919–1987, urzędniczkę) oraz braci Kazimierza (ur. 1912, pracownika fizycznego) i Józefa (górnika).

Ze względu na trudne warunki materialne wielodzietnej rodziny po ukończeniu szkoły powsz. musiał podjąć pracę zarobkową, jednak kontynuował naukę i zdał maturę jako ekstern, po czym pracował jako urzędnik w Hucie „Katarzyzna” w Sosnowcu. W czasie nauki szkolnej wstąpił do 8 Zagłębiowskiej Drużyny Harcerzy (ZDH) im. T. Kościuszki w Sosnowcu, w której wykazywał się aktywnością i pomysłowością w zdobywaniu środków na finansowanie działalności. Ok. 1930 r. został drużynowym 42 ZDH im. B. Głowackiego, zwanej „Błękitnymi Bartkami”, a następnie zorganizował i prowadził 90 ZDH im. S. Czarnieckiego. Pisał monologi, dialogi, teksty jasełek i skecze, a także jednoaktówki o charakterze patriotycznym, które były wystawiane przez zespół harcerski dla publiczności w Sosnowcu.

W l. 1932 i 1934 był hufcowym Hufca Harcerzy w Sosnowcu. W sierpniu 1933 uczestniczył w IV Jamboree w Gödöllő

na Węgrzech, gdzie kierował występami przy ogniskach, a w sierpniu 1934 w VII Zlocie Starszego Harcerstwa w Żabiem na Huculszczyźnie, podczas którego zaprezentował swoją piosenkę *Dobrze nam*, która stała się złotowym hymnem. Jej tytuł posłużył jako tytuł publikacji *Dobrze nam! Doświadczenia I Zlotu Starszego Harcerstwa na Huculszczyźnie w 1934 r.* (W. 1936). Podczas Jubileuszowego Zlotu Harcerstwa Polskiego w Spale w lipcu 1935 był obok phm. Józefa Pukowca referentem biegu harcerskiego w komendzie podoboju utworzonego przez Śląską Chorągiew Harcerzy i Zagłębiowską Chorągiew Harcerzy. W 1936 r. prowadził obóz w Piekle k. Niegowonic, a w roku następnym obóz instruktorski w Mącznej k. Suchej Beskidzkiej. Zorganizował wiele harcerskich imprez na terenie Zagłębia. Na łamach „Czuwaj”, dodatku do wychodzącego w Sosnowcu „Kuriera Zachodniego” (1939, nr 191) opublikował *Przybudówkę do „Szopki Harcerskiej”*. Był współorganizatorem i jednym z wykonawców programu *Wieczoru świętojskiego* zorganizowanego przez komendy sosnowieckich hufców w teatrze miejskim w Sosnowcu (26 IV 1939). W 1934 r. ukazała się drukiem partytura tanga E. Nizińskiego *Twe tzy* ze słowami L. Ziółka (Kat. 1934, wyd. 2, 1946).

Po wybuchu wojny włączył się w organizację harcerskiej konspiracji w Sosnowcu. Wziął udział w zebraniu instruktorów harcerskich, na którym postanowiono podjąć tajną pracę harcerską (10 XI 1939). Od 1939 r. do końca wojny pełnił na zmianę z phm. Zygfrydem Ziemińskim funkcję hufcowego Hufca Szarych Szeregów w Sosnowcu, krypt. „Rój Hałda”. W czasie okupacji pracował w fabryce Rymera w Sosnowcu. Pod koniec 1943 r. został członkiem Komendy Zagłębiowskiej Chorągwi Szarych Szeregów „Ul Barbara” i funkcję tę pełnił do końca wojny.

Zaraz po zakończeniu wojny podjął pracę harcerską, organizując struktury

ZIÓŁEK LEON

chorągwi. Z dn. 1 III 1945 został mianowany p.o. komendantem Chorągwi Harcerzy Zagłębia Dąbrowskiego, a 5 VII t.r. komendantem Obszaru Zagłębiowskiego w Komendzie Śląsko-Dąbrowskiej Chorągwi Harcerzy. W czerwcu 1945 był komendantem pierwszego po wojnie zlotu harcerskich drużyn wodnych w Harcerskim Ośrodku Wodnym w Gołonogu nad jez. Pogoria w Dąbrowie Górniczej. W t.r. był komendantem kursu podharcemistrzowskiego w Łękawie (woj. łódzkie) na terenie ośrodka będącego własnością zagłębiowskiego harcerstwa (tzw. „Łękawy Harcerskiej”). W czasie tego kursu harcerze pod jego kierownictwem porządkowali pałac należący do ośrodka.

W 1946 r. z przyczyn politycznych został usunięty z pełnionych w harcerstwie funkcji, co spotkało się ze sprzeciwem młodzieży i doprowadziło do próby bójkotu władz na zlocie chorągwi w Katowicach. Funkcjonariusze UB przeprowadzili w jego mieszkaniu rewizję, w trakcie której skonfiskowali fotografie dokumentujące jego harcerską działalność. W następstwie tego został zatrzymany i osadzony w piwnicach siedziby UB w Sosnowcu. Po tych wypadkach działalności w harcerstwie nie kontynuował. Nie mógł pogodzić się z panującą rzeczywistością. Często zmieniał pracę, był zatrudniany kolejno w administracji Zjednoczenia Fabryk Cementu w Sosnowcu, Kasie Chorych, Zjednoczeniu Przemysłu Szklarskiego, Zakładach Mięsnych w Sosnowcu i Mysłowicach; pracował też w Szczecinie.

Zmarł 5 XII 1958 we Wrocławiu. Został pochowany w Sosnowcu na cmentarzu parafialnym pod wezwaniem św. Tomasza przy ul. Małobądzkiej w dzielnicy Pogoń.

W 2006 r. na jego grobie odsłonięto tablicę pamiątkową ufundowaną przez Krąg Seniorów „Zagłębiacy”. Ukazał się tomik jego wierszy pt. *Zagłębiowski bard – Tarzan* (Sosnowiec 2006). Wychowanek oraz Fundacja im. J. Kiepur w So-

snowcu kultywują pamięć o nim w czasie corocznych zjazdów seniorów w Łękawie oraz okolicznościowych imprez w Sosnowcu.

Pośmiertnie został odznaczony Łękawską Odznaką Honorową (1994).

W 1937 r. zawarł związek małżeński z Janiną Krawczyk (1918–1980, urzędniczką). Miał córkę Urszulę (zameżną Bargieł, ur. 1938, ekonomistkę, księgową) i syna Szymona (1950–1997, technika górnika).

— Błażejowski, *Bibliografia 1911–1960*, s. 63;
— Bernasik W. *Dla Ciebie, Polsko... Wybór wierszy i artykułów w stulecie urodzin*, oprac. J. Kosakowska, Dąbrowa Górnicza 2005; Dąbrowiak S. *Harcerska szopka „Chichota”*, „Wiad. Zagłębia” 2001, nr 3; tenże *Harcerski hołd dla „Tarzana”*, tamże 2006, nr 21; tenże *Harcerze z placu Schoena*, tamże 2005, nr 29; tenże *Sosnowieckie „czterdziestki”*, tamże 2003, nr 16; tenże *Skauting w Sosnowcu*, tamże 2002, nr 7; tenże *ZHP przed wybuchem wojny*, tamże 2003, nr 36; JC Phm. *Leon Ziółek „Tarzan” 1908–1958. Polak, harcerz, poeta*, „Ekspres – Magazyn Zagłębiowski” 1993, nr 16 (43), s. 12;
— *Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego, Spała, 11–25 lipca 1935 r. Przewodnik po Zlocie. Dzienniczek uczestnika*, red. E. Konopacki, W. [1935]; Nowak E. *9 tajnych hufców Zagłębia*, w: *Szare Szeregi*, t. 2, s. 341–354; — dok. w pos. rodziny: pismo Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerzy dot. zatrudnienia L. Ziółka jako komendanta Obszaru Zagłębiowskiego (1945); pismo Naczelnictwa ZHP do L. Ziółka (1945); upoważnienie Komendy Śląskiej Chorągwi Harcerzy do organizacji kursu podharcemistrzowskiego w Łękawie (1945).

Urszula Bargieł

Ż

ŻUREK Alfons (1910–1939), nauczyciel wychowania fizycznego, harcmistrz, hufcowy Hufca Harcerzy w Wolnym Mieście Gdańsku (1935–1939).

Urodził się 8 IX 1910 w Piekle n. Wisłą w pow. sztumskim. Był synem Michała (1882–1973) i Marianny z Matowskich (1888–1965), właścicieli barki czarterowanej przez poznańską firmę „Translloyd”, którzy przewozili towary do portów położonych nad Wisłą, Odrą i Łabą. Miał brata Józefa (1915–1978, szypra, który kontynuował tradycje rodzinne). Do siódmego roku życia rodzinna barka była dla niego domem. We wrześniu 1917 zamieszkał w Nowej Wsi k. Chełma n. Wisłą, gdzie rozpoczął naukę w szkole powsz. Uczył się dobrze i w 1922 r. rodzice posłali go do szkoły wydziałowej w Toruniu. W tym czasie wstąpił do przyszłkolniei drużyny harcerzy. W 1926 r. zamieszkał w Gdańsku. Podjął naukę w Polskim Gimnazjum Macierzy Szkolnej i wstąpił do 1 Drużyny Harcerzy (DH) im. kr. Zygmunta Augusta.

Wyróżniał się jako harcerz i żarliwy obrońca mowy ojczyściej. W 1927 r. został wydelegowany na Złot Pomorskiej Chorągwi Harcerzy do Torunia, a po powrocie skierowany na obóz w Powiślu na Wileńszczyźnie, zorganizowany wspólnie z 9 Krak. Drużyną Harcerzy im. D. Czechowskiego. W następnym roku prowadził zastęp na obozie harcerzy gdańskich na Polance Redłowskiej w Gdyni. Kiedy 1 DH zmieniła swoją specjalność na morską, przeniósł się do 2 DH im. kr. Stefana Batorego, którą prowadził Stanisław Szymański. W 1929 r. brał udział w obozie harcerskim na Skibówkach w Zakopanem, z którego wraz z delegacją 13 harcerzy wyjechał na III Jamboree do Anglii.

Po maturze w 1932 r. rozpoczął studia w Centralnym Inst. Wych. Fiz. w Warszawie jako stypendysta Komisarza Generalnego RP w Gdańsku. Ukończył kurs podharc mistrzowski i 4 II 1932 otrzymał stopień podharc mistrza. W 1935 r. z dyplomem nauczyciela wych. fiz. powrócił do Gdańska. Otrzymał pracę w Polskim Gimnazjum Macierzy Szkolnej oraz został hufcowym III Hufca Harcerzy w Nowym Porcie. Pracował też w Wydz. Wojskowym Polskiej Rady Sportowej.

Z reprezentacją Gdańskiej Chorągwi Harcerzy w lipcu 1935 wziął udział w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale. W następnym roku ukończył kurs harcmistrzowski i 15 III 1936 został mianowany harcmistrzem. Latem 1936 razem z komendantem chorągwi hm. Alfem Liczmańskim prowadził liczące 380 harcerzy zgrupowanie obozów w okolicach Bodzentyna w Górach Świętokrzyskich. Jesienią przeszedł do pracy nauczycielskiej w Polskich Szkołach Handlowych. Prowadził także wych. fiz. w Polskiej Szkole Średniej mieszczącej się w gmachu Dyrekcji Kolei w Gdańsku. Był lubiany przez młodzież oraz ceniony i szanowany przez rodziców uczniów, natomiast nienawidzony i szykanowany przez hitlerowców.

Po ślubie, który zawarł w styczniu 1937, jemu i żonie odebrano dowody osobiste, pozbawiając oboje obywatelstwa Wolnego Miasta Gdańska (WMG). W pracy posługiwali się więc legitymacjami służbowymi wydanymi przez Kuratorium Pomorskiego Okręgu Szkolnego oraz dokumentami harcerskimi. Latem 1937 A. Żurek uczestniczył w V Jamboree w Vogelenzang w Holandii, stojąc na czele jednej z grup reprezentujących chorągiew.

W dn. 3 V 1939, kiedy prowadził grupę harcerzy z kościoła Polonii gdańskiej pw. św. Krzyża na okolicznościową akademię do siedziby komendy chorągwi, zaatakowała go hitlerowska bojówka. Został dotkliwie pobity. W związku z obrażeniami mózgu skierowano go na badania do

ŻUREK ALFONS

Poznania, a stamtąd przewieziono karetką do warszawskiego szpitala Dzieciątka Jezus. Pourazowa infekcja skóry głowy nie pozwalała na natychmiastowe wykonanie operacji, którą przeprowadzono dopiero 17 czerwca. Mimo operacji zmarł w szpitalu 22 VI 1939.

Władze WMG, obawiając się demonstracji Polaków, nie pozwoliły na jego pochówek w Gdańsku. Pogrzeb odbył się 29 czerwca na cmentarzu farnym w Poznaniu. Uczestniczyła w nim liczna delegacja harcerzy, instruktorów i kapelanów harcerskich z Gdańska. Gdańskie władze harcerskie reprezentowali hm. Alf Liczmański, hm. Roman Truszczyński, hm. Oskar Żawrocki (który reprezentował również Komisarza Generalnego RP w Gdańsku), dr Marian Pelczar i przewodniczący Zarządu Okręgu ZHP w Gdańsku dr Franciszek Kręcki. W okresie okupacji niemieckiej cmentarz farny został zlikwidowany, a trumnę A. Żurka przeniesiono na cmentarz w dzielnicy Wilda. Kiedy w 1960 r. ten cmentarz też zlikwidowano, rodzina

przeniosła prochy do grobu na cmentarzu w Gdańsku-Oliwie. Nazwisko Żurka umieszczono w Gdańsku na tablicach pamięci: poświęconej pomordowanym nauczycielom WMG przy ul. Wałowej, w budynku Zespołu Szkół Ekonomicznych przy ul. Seredyńskiego (dawne Szkoły Handlowe w WMG) i na Domu Harcerza przy ul. Za Murami.

W 1937 r. poślubił Irenę Kryszewską, 2° voto Kowalską. Miał syna Tadeusza.

— *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, G. 2012, s. 383; Jarzembowski, Kuprianowicz *Harcmistrzynie i harcmistrz*, s. 216; Puchała *Poczet*, t. 2, s. 940; — Danielewicz G. *W kręgu Polonii gdańskiej*, G. 1996, s. 155–157; *Harcerskie historie*, red. J. Grzywacz i in, Jastrzębie-Zdrój 2010, s. 343; *Harcerstwo gdańskie*, s. 149; Woźniak R. *Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku*, W. 1977; — inskrypcje nagrobne; — inf. syna T. Żurka.

Bogdan Radys

Elżbieta Andrzejowska

Władysław Bandurski

Franciszek Baraniuk

Hedda Bartoszek

Stanisław Bem

Ryszard Bilski

Apolinary Bittner

Franciszek Blachnicki

Jan Bojarski

Barbara Borowiec

Kazimierz Bugajski

Bożena Cabala

Maria Cichońska

Wiesław Cieśla

Piotr Cieślowski

Zbigniew Cybulski

Lucjan Cylkowski

Józef Czyżowski

Juliusz Bogdan Deczkowski

Franciszek Dębski

Mariusz Dopierała

Maria Dziamianka

Elżbieta Dziębowska

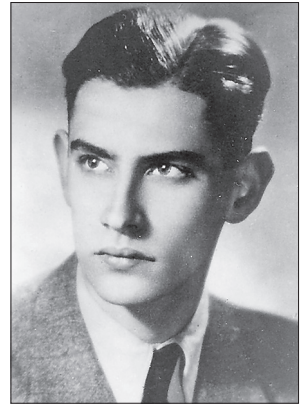
Zygmunt Faber

Wacława Fleury

Jędrzej Giertych

Stanisław Gromulski

Otylia Grot

Rafał Grzondziel

Leszek Guzy

Czesław Jankowski

Kazimierz Jarzembowski

Władysław Jasiński

Stefan Kaliński

Mieczysław Karwiński

Jan Kiszka

Eugeniusz Kolanko

Roman Koncki

Józef Korpala

Bogdan Kowalski

Wolfgang Paweł Krawczyk

Zdzisław Krawczyński

Eugeniusz Kwiatkowski

Stefan Łoś

Karol Milik

Antonina Mokłowska

Jan Ożdżyński

Stanisław Pacut

Zofia Pacut

Kazimierz Panek

Andrzej Pankowicz

Marian Pionk

Zofia Polkowska

Bolesław Polkowski

Janina Poniatowska

Stanisław Porębski

Tadeusz Prechitko

Irena Riessówna

Jan Rolewicz

Tomasz Rostworowski

Marian Różewicz (Rosen)

Zdzisław Rudowski

Franciszek Sarnowski

Antoni Sikorski

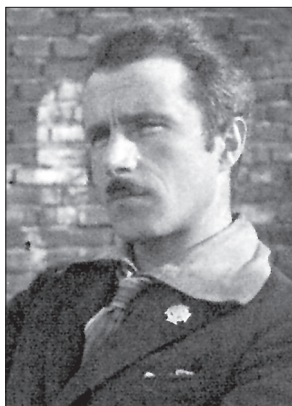
Władysław SmolarSKI

Władysław Soltan

Stefan Sosnowski

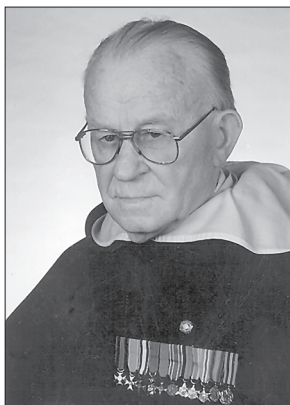
Stanisław Stanek

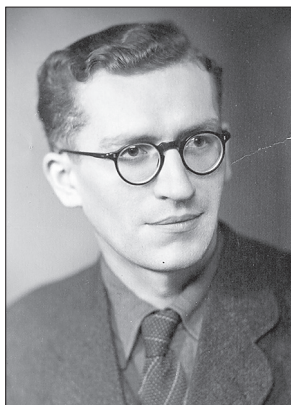
Jan Stróżyński

Bolesław Strzelecki

Franciszek Studziński

Stanisław Szczerba

Bogdan Szczygieł

Gerard Szmyd

Henryk Szymański

Jerzy Szymański

Stanisław Szymborski

Władysław Śmiałek

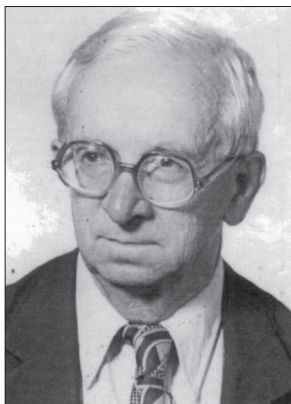
Tadeusz Świąder

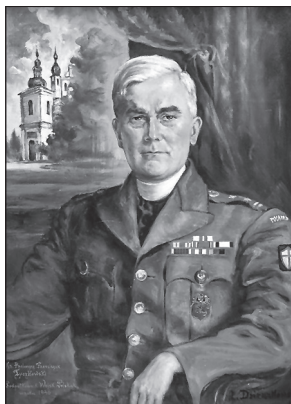
Antonina Świdzińska

Marek Świążkowski

Julian Toliński

Franciszek Tyczkowski

Franciszek Usarz

Adam Walczak

Ryszard Wciśło

Alfred Wiktorowski

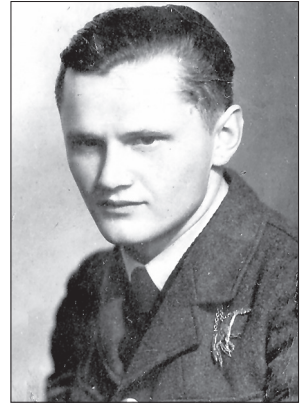
Andrzej Edmund Wilkosz

Janina Winowska

Franciszek Witkowski

Marian Zajac

Anna Zaleska

Jadwiga Zaleska

Joanna Ziaja

Jan Zieja

Leon Ziótek

Alfons Żurek

WYKAZ BIOGRAMÓW

zamieszczonych w tomach 1–5

- ACKERMANN Jadwiga t. 2
ADAMCIO Leopold t. 2
AFFANASOWICZ Michał t. 1
ANDRZEJOWSKA Elżbieta t. 5
BACZYŃSKI Krzysztof t. 3
BACZYŃSKI Stanisław t. 2
BAGIŃSKI Henryk t. 3
BANDURSKI Władysław t. 5
BARANIUK Franciszek t. 5
BARTKIEWICZÓWNA Janina t. 2
BARTOSZEK Hedda t. 5
BASTER Zofia t. 4
BEDNARSKI Wojciech t. 3
BEŁCH Józef t. 4
BEM Janina t. 4
BEM Stanisław t. 5
BERKOWSKI Roman t. 2
BERNASIK Wincenty t. 4
BESZCZYŃSKI Feliks t. 3
BIAŁKIEWICZ Feliks t. 4
BIAŁOUS Ryszard t. 4
BIELEC Józef t. 1
BIEŃKOWSKI Tadeusz t. 4
BILSKI Ryszard t. 5
BITTNER Apolinary t. 5
BLACHNICKI Franciszek t. 5
BLICHARSKI Waclaw t. 4
BŁĄŻEJEWSKI Waclaw t. 2
BŁESZYŃSKA Róża t. 1
BNIŃSKI Roman t. 4
BOGDANOWICZ Stefan t. 4
BOGDAŃSKI Antoni t. 2
BOJARSKI Jan t. 5
BOROWIEC Barbara t. 5
BOROWIECKI Tadeusz t. 1
BOUFFAŁŁ Bronisław t. 4
BRAUN Jerzy t. 2
BRAUNOWA Henryka t. 3
BREDE Halina t. 4
BRONIEWSKI Stanisław t. 1
BRZEZIŃSKI Kazimierz t. 3
BUBLEWSKI Witold t. 3
BUGAJSKI Jan t. 4
BUGAJSKI Kazimierz t. 5
BURMAJSTER Kazimierz t. 3
BYTNAR Jan t. 2
BZDEGA Stefan t. 1
CABAŁA Bożena t. 5
CHODNIKIEWICZ Maria t. 4
CHODZIŃSKA Stanisława t. 2
CHOMA Władysław t. 3
CICHONSKA Maria t. 5
CIECHANOWSKI Stanisław Marek t. 3
CIECHANOWSKI Stanisław Witalis t. 2
CIEPLAK Władysław t. 3
CIEPLIK Tadeusz t. 1
CIERNIAKOWA Zofia t. 2
CIEŚLA Wiesław t. 5
CIEŚLAWSKI Piotr t. 5
CIOŁKOSZ Adam t. 3

CYBULSKI Zbigniew t. 5
 CYLKOWSKI Lucjan t. 5
 CYRUS-SOBOLEWSKI Kazimierz t. 1
 CZAJKA Jadwiga t. 4
 CZARNECKI Władysław t. 2
 CZARNOŁĘSKI Eugeniusz t. 4
 CZEKAŃSKI Zbigniew t. 2
 CZERWIŃSKA Magdalena t. 2
 CZWACZKA Antoni t. 4
 CZYŻOWSKI Józef t. 5
 DARGIEL Jerzy t. 1
 DAWIDOWSKI Maciej Aleksy t. 2
 DĄBROWSKI Juliusz t. 2
 DECZKOWSKI Juliusz Bogdan t. 5
 DELONG Teodor t. 4
 DERENGOWSKI Franciszek t. 2
 DEWITZOWA Wiktoria t. 3
 DĘBSKI Franciszek t. 5
 DŁUGOSZEWSKI Włodzimierz t. 4
 DMYTROWSKI Leon t. 1
 DOBROWOLSKI Zbigniew t. 4
 DOBSKI Józef t. 1
 DOMAŃSKI Lechosław t. 2
 DONIEC Waldemar t. 4
 DOPIERAŁA Mariusz t. 5
 DROGOMIRECKI Jerzy t. 4
 DRYŚ Janina t. 4
 DUCHNIAKOWA Helena t. 2
 DUDA Ludwik t. 3
 DYDYŃSKA Anna t. 2
 DYLAĞ Zygmunt t. 4
 DZIAMIANKA (Dziama) Maria t. 5
 DZIERŻYKRAY-ROGALSKI Tadeusz t. 3
 DZIEBOWSKA Elżbieta t. 5
 EUSTACHIEWICZ Lesław t. 2
 EYCHHORN Natalia t. 2
 FABER Wincenty t. 3
 FABER Zygmunt t. 5
 FALISZEWSKA Irena t. 3
 FALKOWSKA Jadwiga t. 1
 FELSKI Adam t. 3
 FIEDLER Maria t. 2
 FIETKIEWICZ Olgierd t. 4
 FIK Eugeniusz t. 1
 FIRLIK Franciszek t. 2
 FLEURY Wacława t. 5
 FLIS Jan t. 3
 FLORCZAK Zofia t. 2
 FRELICHOWSKI Wincenty t. 2
 FUSEK Witold t. 2
 GAJDOWSKI Leon t. 3
 GARBACIK Józef t. 2
 GĘBICOWA Antonina t. 1
 GIBESS Stanisław t. 4
 GIERTYCH Jędrzej t. 5
 GLASS Henryk t. 2
 GŁADYSZ Franciszek t. 4
 GOGOLIŃSKI-ELSTON Rafał t. 1
 GOLISZ Maksymilian t. 3
 GOŁASZEWSKI Czesław t. 2
 GOŁOGÓRSKI Daniel t. 2
 GOŁOŃSKI Jerzy t. 2
 GORZKOWSKI Kazimierz t. 3
 GRAŻYŃSKA Helena t. 3
 GRAŻYŃSKI Michał t. 1
 GREGORKIEWICZ Antoni t. 3
 GREŃDA Kazimierz t. 2
 GROBELNY Stefan t. 3
 GRODECKA Ewa t. 1
 GRODYŃSKI Jerzy t. 1
 GROMSKI Antoni t. 2
 GROMULSKI Stanisław t. 5
 GRONOSTAJSKA Jadwiga t. 1
 GROT Otylia t. 5
 GRUSZCZYŃSKI Tadeusz t. 4
 GRYGŁOWSKI Antoni t. 4

GRZESIAK Józef t. 1
 GRZONDZIEL Rafał t. 5
 GRZYMAŁA-GRZYMAŁOWSKI Olgierd t. 1
 GUMOWSKI Kazimierz t. 4
 GURYCKA Antonina t. 4
 GUZY Leszek t. 5
 HAJDUK Feliks t. 3
 HALLER Józef t. 1
 HAŁŁASOWA Kazimiera t. 3
 HARSDORF Ewa t. 2
 HARSDORF-BROMOWICZOWA Teresa t. 2
 HEIDRICH Adolf Zbigniew t. 4
 HEIL Edward t. 1
 HENDLER Julian t. 4
 HERMACHOWA Urszula t. 2
 HRABOWSKA Maria t. 4
 IWANOW-SZAJNOWICZ Jerzy t. 3
 JAKÓBKIEWICZ Józef t. 3
 JANCZY Zofia t. 3
 JÄNICH Tadeusz t. 3
 JANKOWSKI Czesław t. 5
 JARECKA Jadwiga t. 3
 JARZEMBOWSKI Kazimierz t. 5
 JASIŃSKI Władysław t. 5
 JEZIERSKA Maria t. 1
 JEŚSIAK Edward t. 4
 JINDRA Cezary t. 1
 JONIEC Józef t. 3
 JORDAN Wanda t. 3
 KACHEL Józef t. 1
 KACZOROWSKI Ryszard t. 3
 KALIŃSKI (pierw. Kuta) Stefan t. 5
 KAMIENIECKA-GRYCKO Wanda t. 1
 KAMIŃSKI Aleksander t. 1
 KANN Maria t. 3
 KANTOR Józefa t. 1
 KAPISZEWSKA Maria t. 4
 KAPISZEWSKI Henryk t. 1
 KARWIŃSKI Mieczysław t. 5
 KAWALEC Romuald t. 5
 KAWECKA Zofia t. 4
 KENIŻANKA Władysława t. 2
 KIERZKOWSKI Roman t. 4
 KISZA Jan t. 5
 KLECZEWSKA Alina t. 1
 KŁODAWSKI Józef t. 4
 KŁYS Zygmunt t. 3
 KOLANKO Eugeniusz t. 5
 KOŁOMŁOCKI Tadeusz Władysław t. 4
 KONCKI Roman t. 5
 KONOPACKI Eugeniusz t. 3
 KORPAŁA Józef t. 5
 KORZENIOWSKI Rudolf t. 2
 KOSSOWSKA Izydora t. 2
 KOWALSKI Bogdan t. 5
 KOWALSKI Jarosław t. 2
 KOZIELEWSKI Ignacy t. 3
 KOZŁOWSKI Jerzy t. 2
 KOZŁOWSKI Tadeusz t. 1
 KRAHELSKA Krystyna t. 2
 KRAWCZYK Wolfgang Paweł t. 5
 KRAWCZYŃSKI Zdzisław t. 5
 KREINER Jerzy t. 4
 KRET Józef t. 1
 KRĘCKI Franciszek t. 1
 KRÓKOWSKA Zofia t. 3
 KRÓL Tadeusz t. 2
 KRYNICKA Maria t. 1
 KUBICKI Jan t. 3
 KUCZYŃSKI Jan t. 4
 KUKUCZKA Jerzy t. 2
 KUROŃ Jacek t. 3
 KWAŚNIEWSKI Tadeusz t. 3
 KWIATKOWSKI Eugeniusz t. 5
 KWIATKOWSKI Tadeusz t. 3
 LANGNER Władysław t. 2

LEJCZAK Helena t. 4
LEPALCZYK Irena t. 2
LEWANDOWSKA Irena t. 2
LEWIŃSKI Mieczysław t. 4
LIBIONKA Aniela t. 3
LICZMAŃSKI Alfons t. 1
LINDNER Jadwiga t. 1
LISIŃSKI Kazimierz t. 1
LIS-KULA Leopold t. 2
LUBOŃSKI Zygmunt t. 3
LUDWIG Władysław t. 3
LUŚNIAKÓWNA Jadwiga t. 1
LUTOSŁAWSKI Kazimierz t. 1
LUZAR Marian t. 1
ŁACIAK Leon t. 3
ŁAPIŃSKA Józefina t. 1
ŁOŚ Stefan t. 5
ŁOWIŃSKI Marian t. 3
ŁYCZKO Maria t. 1
MACHALSKI Franciszek t. 4
MACHAŁOWA Natalia t. 2
MACHUTTA Jan t. 3
MACIEJEWSKA-JANKE Teodora t. 4
MAGIERSKA Danuta t. 1
MAJEWSKI Andrzej t. 4
MALISZEWSKI Edward t. 3
MALSKI Adam t. 5
MAŁKOWSKA Olga t. 1
MAŁKOWSKI Andrzej t. 1
MARCINIAK Florian t. 1
MARCINIEC Leszek t. 4
MARESZ Tadeusz t. 1
MARSZAŁEK Leon t. 2
MARTYNOWICZÓWNA Władysława t. 2
MASSALSKI Edmund t. 1
MAUERSBERGER Jan t. 1
MAZUR Ryszard t. 4
MAZURKIEWICZ Ludmiła t. 4
MĘDYK Józef t. 5
MILESKA Maria t. 1
MILEWSKI Janusz t. 3
MILIK Karol t. 5
MIROSZEWSKI Stanisław t. 2
MIROWSKI Stefan t. 1
MITERA Tadeusz t. 2
MITKOWSKI Władysław t. 4
MLEKODAJ Jan t. 4
MŁODKOWSKI Tadeusz t. 4
MOJMIR Herman t. 4
MOKŁOWSKA Antonina t. 5
MOLENDĄ Bogusław t. 2
MONIUSZKO Stanisław t. 3
MOŚCICKI Stanisław t. 3
MROWEC Stanisław t. 4
MUCHA Wincenty t. 1
MUŻ Władysław t. 1
MYDLARZOWA Irena t. 4
MYŚLIWEK Bernard t. 4
NEKRASZ Władysław t. 2
NEKRASZOWA Natalia t. 2
NIEBORAK Ryszard t. 4
NIEBUDEK Stefania t. 2
NIEDERLIŃSKI Wojciech t. 3
NIEMIEC Gustaw t. 3
NORWID-NEUGEBAUER Mieczysław t. 1
NOWAKOWSKI Stanisław t. 1
NOWAK-PRZYGODZKI Antoni t. 2
OKOŃ Stanisław t. 1
OLBROMSKI Antoni t. 2
OLEWIŃSKI Piotr t. 2
OLIZAR Bohdan t. 2
OMIECZYŃSKI Aleksander t. 3
OPIEŃSKA-BLAUTH Janina t. 3
ORŁOWICZÓWNA Jadwiga t. 1
OSIŃSKI Aleksander t. 4
OSTROWSKA Maria t. 4

OŹDŹYŃSKI Jan t. 5
PACUT Stanisław t. 5
PACUT Zofia t. 5
PANCEWICZ Bronisław t. 2
PANEK Kazimierz t. 5
PANKOWICZ Andrzej t. 5
PAWEŁEK Alojzy t. 1
PAWŁOWSKI Eugeniusz t. 2
PAWŁOWSKI Longin t. 3
PIASECKI Eugeniusz t. 1
PIĄTKIEWICZ Bronisław t. 1
PIGONIÓWNA Aniela t. 3
PIGOŃ Stanisław t. 3
PILARCZYK Leon t. 3
PILIŃSKI Władysław t. 4
PIONK Marian t. 5
PIOTROWSKA Anna t. 2
PISKORSKI Tomasz t. 3
PŁONKA Ignacy t. 3
PŁOSZAJSKI Tadeusz t. 4
POLAK Tadeusz t. 2
POLKOWSKA Zofia t. 5
POLKOWSKI Bolesław t. 5
POLLAK Roman t. 3
PONIATOWSKA Janina t. 5
PORADZISZ Edward t. 3
POREBSKI Stanisław t. 5
POROŻYŃSKI Benedykt t. 4
POSADZKI Wojciech t. 4
PRECHITKO Tadeusz t. 5
PREIS Mieczysław t. 4
PROKOP Jan t. 4
PRZYJEMSKI Jerzy t. 4
PTASZYCKA Anna t. 3
PTASZYCKI Tadeusz t. 3
PUCIATA Paweł t. 3
PUZON Czesława t. 4
PYKOSZOWA Zofia t. 4
PYTLIŃSKA Bogdana t. 2
RACHWAŁ Jan t. 4
RATAJCZAK Józef t. 1
REGER Witold t. 3
REMI Zenon t. 2
REYMAN Cecylia t. 4
RIESSÓWNA Irena t. 5
ROLEWICZ Jan t. 5
ROSSMAN Jan t. 2
ROSTWOROWSKI Tomasz t. 5
RÓŻEWICZ Marian t. 5
RUDNICKI Aleksander t. 2
RUDNICKI Janusz t. 3
RUDNICKI Stanisław t. 3
RUDOWSKI Zdzisław t. 5
RUSINIAK Lech t. 4
RYBLEWSKI Jan t. 3
RYBSKI Bogusław t. 3
RYDAROWSKA Maria t. 2
RYMARÓWNA Zofia t. 1
RZAŚA Adam t. 4
SABBAT Kazimierz t. 1
SADKOWSKA Halina t. 1
SADOWSKI Andrzej t. 2
SAJKOWSKI Michał t. 1
SARNOWSKI Franciszek t. 5
SAWICKI Witold t. 3
SEDLACZEK Stanisław t. 1
SERWAŃSKA Wanda t. 3
SERWAŃSKI Edward t. 3
SIELECKI Stanisław t. 1
SIERADZKI Władysław t. 1
SIKORSKI Antoni t. 5
SIUDA Ryszard t. 2
SKIBA Jadwiga t. 4
SKORACZEWSKI Władysław t. 3
SKORUPKA Ignacy t. 2
SKRZYPCZAK Jan t. 2

SŁABY Wilhelm t. 1
SMOLARSKI Władysław t. 5
SMOLEŃ Zygmunt t. 4
SOBCZYK Zbigniew t. 4
SOBIERAJ Leon t. 4
SOBIESKA Kazimiera t. 3
SOLIŃSKI Aleksander t. 3
SOŁTAN Władysław t. 5
SOŁTYS Miłosz t. 3
SOŁTYSOWA Jadwiga t. 3
SOSABOWSKI Stanisław t. 3
SOSNOWSKI Józef t. 2
SOSNOWSKI Stefan t. 5
SPŁAWSKA Władysława t. 4
STADLER Jerzy t. 4
STANEK Stanisław t. 5
STASIECKI Eugeniusz t. 1
STAŚKO Józef t. 1
STECKIEWICZ Maria t. 2
STIEBER Zdzisław t. 1
STIPAL Stefania t. 1
STRÓŻYŃSKI Jan t. 5
STRUMIŁŁO Tadeusz t. 1
STRUSIOWA Józefa t. 3
STRZELECKI Bolesław t. 5
STUDZIŃSKI Franciszek t. 5
STUDZIŃSKI Gustaw t. 2
SULIGA Jan t. 2
SURZYCKI Jan t. 2
SZADKOWSKI Zygmunt t. 4
ZAFRAN Wisława t. 3
SZCZEPAŃCÓWNA Bronisława t. 2
SZCZEPAŃSKI Józef t. 4
SZCZERBA Stanisław t. 5
SZCZEŚCIKIEWICZ Aleksander t. 4
SZCZYGIEŁ Bogdan t. 5
SZCZYGIEŁ Władysław t. 1
SZELBURG-ZAREMBINA Ewa t. 4
SZELIGA Anna t. 4
SZELIŃSKI Wiktor t. 4
SZLETYŃSKI Jerzy t. 2
SZLETYŃSKI Stefan t. 2
SZMYD Gerard t. 5
SZPUNAR Julian t. 2
SZUL Bogusław t. 4
SZYMAŃSKA Maria t. 2
SZYMAŃSKI Henryk t. 5
SZYMAŃSKI Jerzy t. 5
SZYMBORSKI Stanisław t. 5
SZYRYŃSKI Wiktor t. 3
ŚLEDZIEWSKA Halina t. 2
ŚLEDZIEWSKI Waclaw t. 2
ŚLIWIŃSKI Walerian t. 2
ŚMIAŁEK Władysław t. 5
ŚMIGAJ Józef t. 4
ŚNIEGOCKI Henryk t. 1
ŚWIĄDER Tadeusz t. 5
ŚWIDZIŃSKA Antonina t. 5
ŚWIĘSZKOWSKI Marek t. 5
ŚWITALSKA Maria t. 2
TABOR Adam t. 4
TANAŚ Zygmunt t. 4
TARNOWSKA Irena t. 3
TOKARZ Alojza t. 2
TOLIŃSKI Julian t. 5
TOMASZEWSKA Wanda t. 1
TRAPP Ferdynand t. 3
TRUSZCZYŃSKI Roman t. 1
TRYLSKA Jadwiga t. 4
TRYLSKI Zbigniew t. 1
TRYLSKI Zdzisław t. 4
TUCHOLSKA Bożena t. 4
TUSZYŃSKI Mieczysław t. 3
TWORKOWSKA Janina t. 3
TYCZKOWSKI Franciszek t. 5
UDZIELA Seweryn t. 1

UHL-KUBISZOWA Zofia t. 2
UKLEJSKA Maria t. 2
UNGEHEUER Leopold t. 4
URBANEK Michał t. 4
URBANOWICZ-WOYKE Halina t. 4
USARZ Franciszek t. 5
WACIÓRSKI Stefan t. 2
WAGNER Władysław t. 3
WALCISZEWSKA Maria t. 2
WALCZAK Adam t. 5
WASILEWSKI Mieczysław t. 4
WĄDOŁKOWSKI Ignacy t. 3
WĄDOŁKOWSKI Jerzy t. 3
WĄSOWICZ Stanisław t. 2
WĄSOWICZ Tadeusz t. 1
WCISŁO Ryszard t. 5
WIERUSZ-KOWALSKI Janusz t. 3
WIERZBIAŃSKA Jadwiga t. 1
WIERZBIAŃSKI Marian t. 1
WIERZEJEWSKI Jan t. 1
WIERZEJEWSKI Wincenty t. 1
WIETRZYKOWSKI Sylwester t. 3
WIKTOROWSKI Alfred t. 5
WILKOSZ Andrzej Edmund t. 5
WINOWSKA Janina t. 5
WISZNIOWSKI Roman t. 4
WIŚNIEWSKA Halina t. 4
WITKOWSKI Franciszek t. 5
WIZA Józef t. 2
WOCALLEWSKA Maria t. 1
WOCALLEWSKA Zofia t. 2
WODNIECKI Władysław t. 2
WOŁOSZYN Edward t. 1
WOŁOWSKA Zofia t. 2
WORONIECKI Jacek t. 1
WOŹNICKI Teofil t. 4
WRÓBLEWSKI Witold t. 3
WYROBEK Zygmunt t. 1
WYRWALSKI Tadeusz t. 4
WYRZYKOWSKI Kazimierz t. 2
ZAHORSKI (pierw. Zürn) Zbigniew t. 3
ZAJĄC Marian t. 5
ZALESKA Anna t. 5
ZALESKA Jadwiga t. 5
ZARUSKI Mariusz t. 1
ZARZYCKI Ryszard t. 3
ZAWADZKA Anna t. 1
ZAWADZKI Tadeusz t. 2
ZEMBRZUSKI Konrad t. 3
ZIAJA zamężna Bukowska Joanna t. 5
ZIEJA Jan t. 5
ZIENKIEWICZÓWNA Jadwiga t. 3
ZIÓŁEK Leon t. 5
ZÜRN Edward t. 1
ZWOLAKOWSKA Jadwiga t. 1
ŻAWROCKI Oskar t. 1
ŻELAZOWSKI Ładysław t. 3
ŻEROMSKI Adam t. 4
ŻUCHOWSKI Teodor t. 1
ŻUREK Alfons t. 5

INFORMACJE O AUTORACH

Urszula Bargiel

dr inż. **Wojciech Biedrzycki**, harcmistrz, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Komisja Historyczna Chorągwi Krakowskiej ZHP

mgr **Julian Borkowski**, historyk, Muzeum Warszawy

Jacek Czajka, harcmistrz, Hufiec Warszawa-Praga-Południe, Komisja Historyczna Chorągwi Stołecznej ZHP

mgr **Józef Czyżowski** (1928–2010), Hufiec ZHP Nowy Sącz

mgr **Lesław Dall**, harcmistrz, historyk, muzealnik, Stowarzyszenie Muzeum Harcerskie im. O. i A. Małkowskich w Zakopanem (prezes), Muzeum Tatrzańskie im. dr. T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Skaut. Harcerskie pismo historyczne” – Tarnów

Mateusz Futyma, przewodnik, student prawa UW, drużynowy, Hufiec ZHP Sopot

mgr **Małgorzata Jarosińska**, harcmistrzyni, historyk, muzealnik, Komisja Historyczna Chorągwi Podkarpackiej ZHP (przewodnicząca), Muzeum Harcerstwa w Warszawie

mgr **Anna Kateusz**, harcmistrzyni, historyk, Komisja Historyczna Chorągwi Kieleckiej ZHP

mgr **Ewa Kossowska**, harcmistrzyni, pedagog, Komisja Historyczna Hufca Beskidzkiego ZHP (przewodnicząca)

mgr **Maria Kruszczyńska** z Porożyńskich, harcmistrzyni, Harcerski Krąg Seniorów „Strażnica” im. hm. B. Porożyńskiego w Gdyni

Elżbieta Kubiec, harcmistrzyni, zastępczyni komendanta Chorągwi Kieleckiej ZHP, Komisja Historyczna Chorągwi Kieleckiej ZHP

mgr **Zenon Kuligowski**, harcmistrz, historyk, Komisja Historyczna Chorągwi Gdańskiej ZHP

lek. med. **Bolesław Leonhard**, harcmistrz, historyk harcerstwa, Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej

Maria Lorek, harcmistrzyni, Krąg Seniorów „Szumiący Bór”, Hufiec Nowy Sącz

mgr **Stanisław Maliszewski**, historyk, muzealnik, Muzeum Warszawy

dr **Marian Miszczuk**, harcmistrz, medioznawca, historyk harcerstwa, Warszawa

mgr **Marek Musielak**, harcmistrz, Komisja Historyczna Chorągwi Ziemi Lubuskiej ZHP

Zofia Pacut (1917–2009), harcmistrzyni, Krąg Seniorów przy Hufcu Beskidzkim ZHP

dr **Tadeusz Perzanowski**, harcmistrz, pedagog, Komisja Historyczna Chorągwi Krakowskiej ZHP

mgr inż. **Marek Pieniążek**, Komisja Historyczna Chorągwi Krakowskiej ZHP

dr **Urszula Pulińska**, Katedra Teorii Wychowania Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

dr **Andrzej Puliński**, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

mgr inż. **Bogdan Radys**, harcmistrz, Komisja Historyczna Chorągwi Gdańskiej ZHP

dr **Andrzej Rembalski**, harcmistrz, historyk, autor *Harcerskiego słownika biograficznego Kielecczyzny* (Kielce 2012), Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, Komisja Historyczna Chorągwi Kieleckiej ZHP

dr hab. **Mieczysław Rokosz**, podharcmistrz, historyk, profesor Ignatianum w Krakowie, Polskie Towarzystwo Historyczne, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Towarzystwo Naukowe Sando-

mierskie, Towarzystwo Muzeum Tatrzań-
skiego, Komisja Historyczna Chorągwi Kra-
kowskiej ZHP

Krystyna Rudowska-Palka, przewodniczka
mgr inż. **Tomasz Sikorski**, harcmistrz, dok-
torant Krakowskiej Akademii im. A. Frycza
Modrzewskiego, Związek Harcerstwa Rze-
czypospolitej

inż. **Jadwiga Skiba** (1935–2009), harcmi-
strzyni, Komisja Historyczna Chorągwi
Krakowskiej ZHP

Dariusz Szczecina, harcmistrz, historyk har-
cerstwa, publicysta, Komisja Historyczna
Chorągwi Gdańskiej ZHP

mgr inż. **Bogusław Szwedo**, radiowiec, bio-
grafista, autor *Tarnobrzeskiego słownika
biograficznego* (2013–2017), słowników bio-
graficznych kawalerów Orderu Virtuti Mi-
litari i kapelanów, Tarnobrzeskie Towarzy-
stwo Historyczne, Towarzystwo Naukowe
Sandomierskie

mgr **Tomasz Śmiałek**, podharcmistrz, his-
toryk

mgr **Marian Uherek**, harcmistrz, Zespół
ds. rozwoju ośrodka harcerskiego w Wapie-
nicy przy Komendzie Hufca ZHP Rybnik

lek. med. **Lesław J. Welker**, harcmistrz, Ko-
misja Historyczna Hufca ZHP Toruń

dr hab. **Janusz Wojtycza**, harcmistrz, histo-
ryk, współredaktor *Małopolskiego słownika
biograficznego uczestników działań niepod-
ległościowych 1939–1956*, profesor Krakow-
skiej Akademii A. Frycza Modrzewskiego,
Komisja Historyczna Chorągwi Krakow-
skiej ZHP (przewodniczący w latach 2000–
–2018)

mgr inż. **Krzysztof Wojtycza**, harcmistrz,
Komisja Historyczna Chorągwi Krakow-
skiej ZHP

Krystyna Wójcicka, harcmistrzyni, Komisja
Historyczna Hufca Beskidzkiego ZHP

Słownik prezentuje sylwetki wybitnych instruktorek i instruktorów zaangażowanych w pracę harcerską na ziemiach polskich, a także poza granicami kraju. Wiele z tych postaci odegrało znaczącą rolę w ogólnonarodowym życiu politycznym, gospodarczym, społecznym, naukowym lub kulturalnym, inne były znane i cenione w środowisku lokalnym.

W wydawnictwie został przyjęty system holenderski, który zakłada, że w każdym kolejnym tomie biogramy umieszczone są w układzie alfabetycznym – od A do Z.

Autorami zamieszczonych haseł biograficznych są naukowcy, historycy, członkowie komisji historycznych chorągwi i hufców ZHP, a także członkowie rodzin opisywanych postaci.

978-83-953754-0-8

9 788395 375408 >